

e-ISSN: 2822 - 3136

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Van Yüzüncü Yıl University

SBED

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute

2022

**Uluslararası
Hakemli Dergi**
*International
Refereed Journal*

Sayı/Issue: 58
Yıl/Year: 2022

58

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

*Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute*

e-ISSN: 2822 - 3136

Yıl/Year: 2022 Sayı/Issue: 58

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
uluslararası hakemli bir dergidir.

Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
is an international refereed journal.

Kapsam / Scope: Sosyal Bilimler / Social Sciences

Periyot / Period: Yılda dört kez (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.
The journal publishes four issues in a year (March, June, September, December)

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe, İngilizce, Arapça, Farsça, Almanca,
Fransızca, ve Rusça / Turkish, English, Arabic, Persian, German, French and Russian

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
Uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

ULAKBİM TR Dizin, MLA (Modern Language Association), ICI (Index Copernicus), SIS
(Scientific Indexing Services), MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals),
InfoBase İndeks, ROOTINDEXING (Journal Abstracting and Indexing Service),
JOURNAL FACTOR, BASE (Bielefeld Academic Search Engine), TEİ (Türk Eğitim
İndeksi), İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi), SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini)

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır.
The articles in the journal were processed iThenticate through program.

T.C.
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yayıncı | Publisher

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences

Sahibi | Owner

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına |
On Behalf of Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr./Assoc. Halit YABALAK (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Editörler | Editors

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Yunus ÖZDURAN (Siirt Üniversitesi/University)

Dr. Öğr. Üyesi/Res. Assist. Mustafa YALÇIN (Bitlis Eren Üniversitesi/University)

Tercüme ve Dil Editörleri | Translation and Language Editors

İngilizce Dil Editörleri | English Language Editors

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Dr. Öğr. Üyesi/Res. Assist. Merve Betül GÖRMEZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Fransızca Dil Editörü | French Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Mustafa SOLMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Almanca Dil Editörü | German Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Süleyman ERATALAY (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Rusça Dil Editörü | Russian Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Nükhet ELTUT KALENDER (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Arapça Dil Editörü | Arabic Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Üyesi Ramazan ÖZMEN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Farsça Dil Editörü | Persian Language Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Soner İŞİMTEKİN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr./Prof. Aleksandar KADIJEVIC	Belgrad Üniversitesi/University of Belgrade Sırbistan/Serbia
Prof. Dr./Prof. Alfina SİBGATULLİNA	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Prof. Dr./Prof. Bekir KOÇLAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Ivan BALTA	Osijek Üniversitesi/University of Osijek, Hırvatistan/Croatia
Prof. Dr./Prof. Mehmet Şirin ÇIKAR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Munjîd Mustafa BAHJAT	Uluslararası İslam Üniversitesi/International Islamic University, Malezya/Malaysia
Prof. Dr./Prof. Serbo RASTODER	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro
Prof. Dr./Prof. Süleyman Turduyevîç KAYIPOV	Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin/China
Prof. Dr./Prof. Timur KOCAOĞLU	Michigan Üniversitesi/Michigan State University ABD/USA
Prof. Dr./Prof. Yakup CİVELEK	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Halit YABALAK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Liliana BOŞCAN	Bükre Üniversitesi/University of Bucharest Romanya/Romania
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ömer OBUZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tahir ZORKUL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Tamer BALCI	Tektaş Üniversitesi/The University of Texas, ABD/USA
Doç. Dr./Assoc. Prof. Vitaliy POZNAHİREV	Rusya Bilimler Akademisi/Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
Dr. Salih Ahmad ABDULVEHHAB	Ezher Üniversitesi/University, Mısır/Egypt

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr./Prof. Abdulmenaf TURAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Abdülmecit NUREDİN	Uluslararası Vizyon Üniversitesi/International Vision University Makedonya/Macedonia
Pro. Dr./Prof. Bülent Cercis TANRITANIR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Fuat GÜLLÜPİNAR	Anadolu Üniversitesi/University Türkiye
Prof. Dr./Prof. İbrahim Moh'd Mahmoud KOFAHİ	Ürdün Üniversitesi/Jordan University Ürdün/Jordan
Prof. Dr./Prof. Kemal YAKUT	Anadolu Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Mehmet AYĞÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Orhan KILIÇ	Fırat Üniversitesi/University, Türkiye
Prof. Dr./Prof. Öztürk EMİROĞLU	Var ova Yunus Emre Enstitüsü/Warsaw Yunus Emre Institute, Polonya/Poland
Prof. Dr./Prof. Zeki TAŞTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Emina BERBIC KOLAR	Osijek JJ Strossmayer Üniversitesi/JJ Strossmayer University in Osijek Hırvatistan/Croatia
Doç. Dr./Assoc. Prof. Murat ÖZTÜRK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Nihada DELIBEGOVIĆ DZANİC	Tuzla Üniversitesi/ University of Tuzla Bosna Hersek/ Bosnia and Herzegovina
Doç. Dr./Assoc. Prof. Oqtay QULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Azerbaycan/ Azerbaijan
Doç. Dr./Assoc. Prof. Recep DEMİR	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University, Türkiye
Doç. Dr./Assoc. Prof. Ruhi KONAK	Kastamonu Üniversitesi/University, Türkiye
Dr. Gordana Rovcanin Premovic	Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ/Montenegro

Sekreteryaya | Secretary

Ahmet KÖKLÜ

Murat ÇABAZ

Dizgi ve Tasarım | Design

Doç. Dr. Halit YABALAK

halityabalak@yyu.edu.tr

İletişim Bilgileri | Contact Details

e-posta/e-Mail: sbedergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr

e-Ağ/Web: <http://www.yyusbedergisi.com> / <http://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed>

Tel /Phone: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24

Faks / Fax: 0432 225 10 52

Adres / Address: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, 65080, Zeve Kampüsü, Tuşba/Van

Yayın Tarihi | Publication Date

31 Aralık / December 2022

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne aittir. Yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Dergiye gönderilen makaleler iade edilmez. Yayın Kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors and the publication rights belong to the Van Yüzüncü Yıl University Social Sciences Institute. It can not be reproduced or reproduced in any form, in whole or in part, without the permission of the publisher. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Articles submitted to the journal are not returned. Editorial board does not accept any legal liability for articles.

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Vefa TAŞDELEN

Felsefi Kaynaklar Işığında Şahsiyet ve Değer Eğitimi

Personality and Values Education in the Light of Philosophical Sources.....11**Zafer KANBEROĞLU, İbrahim YILDIRIMÇAKAR**

Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Gelişmedeki Rolü: Van Kahvaltısı Örneği

The Role of Geographical Indications in Regional Development: The Case of Van Breakfast.....23**İlhan SAĞSEN**

An Evaluation of Climate Change as a Security Problem Through the Structure of the International System

*Bir Güvenlik Problemi Olarak İklim Değişikliğinin Uluslararası Sistemin Yapısı Üzerinden**Değerlendirilmesi*.....40**Emin Yaşar DEMİRCİ**

Gurbetçilikten Çoklu Yerleşim Tercihlerine Doğukaradeniz Bölgesinde Nüfus, Göç ve Geri Dönüş

From Guest Employment to Multiple Settlement Options: Population, Migration and Homecoming in The Eastern Blacksea Region.....53**Erdal ÇİFTÇİ**

19. Yüzyıl Van'ında Âyan Bir Aile: Timurpaşazâdeler

A Notable Family in Van During the 19th Century: Timurpashazâdes .....68**Berkan ÇELİK, Sinan KESKİN, Murat KAYRI**

Üniversite Uluslararası Yayın Performansının Bibliyometrik Analizler ile İncelenmesi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği

Examining University International Publication Performance with Bibliometric Analysis: The Case of Van Yüzüncü Yıl University.....86**Demet EROĞLU SEVİNÇ**

The Effect of Divorce on Women's Employment: An Application for Turkey with Regional Data

Boşanmanın Kadın İstihdamına Etkisi: Türkiye İçin Bölgesel Verilere Dayalı Bir Uygulama .....108**Ayhan CESUR, Kaan YİĞENOĞLU, İbrahim AYDIN, Zübeyir ÇELİK**

A Bibliometric Analysis of Empirical Studies on Drone Delivery

Drone Teslimatı İle İlgili Yapılan Ampirik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi.....118**Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN**

Türkiye'de Kamu Kurumlarında Bilgi Yönetimi Unsurları ve Teknoloji İlişkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Bilgi İşlem Yöneticileri Gözünden

A Qualitative Research on the Relationship between the Knowledge Management Components and Information Technologies in Public Institutions in Turkey: From the Perspective of Heads of Information Technology Departments.....134

Seda BAŞAR YILMAZ, H. Eray ÇELİK

PLSR and MIMIC-PLS Model Approach to Determinants of Capital Structure Choices and Comparative Analysis

Sermaye Yapısı Seçimlerinin Belirleyicilerine PLSR ve MIMIC-PLS Model Yaklaşımı ve Karşılaştırmalı Analizi 156

Şükrü AKTAŞ

Tang Hanedanlığında Bir Türk: An Lushan (安禄山)

A Turk in The Tang Dynasty: An Lushan (安禄山) 170

Güler ÖZYILDIRAN

Geçmişten Günümüze Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yerleşkesi ve Yapılarının Mimari Gelişimi

Architectural Development of Van Yüzüncü Yıl University Campus and Buildings from to Past to Present.....190

Abdulkadir SAĞLAM, Serkan ÇİFTÇİ

İki Kere Farklılık Üzerine Bir Çalışma: Özel Yetenekli Öğrencilerde Öğrenme Güçlüğü

A Study on Twice Exceptional: Learning Disability in Gifted Students.....218

Zülbiye SEVGİLİ POLAT

Antalya Etnografya Müzesinde Bulunan İcazetnamelerin Tezhip Bakımından Değerlendirilmesi

The Evaluation of The Ratifications in Terms of Illustration Found in Antalya Ethnography Museum...232

Mustafa TOPRAK

Türkiye'deki Kamu Okullarında Bürokrasi: Mevcut Ampirik Çalışmaların Tematik Bir Analizi

Bureaucracy in Turkish Public Schools: A Thematic Analysis of Existing Empirical Research 245

Dilek ZİREKBİLEK, Gulan AYZAZ

Muş Tepeköy Höyüğü Orta Demir Çağ/Urartu Çanak Çömleği

Middle Iron Age/Urartian Pottery at Muş Tepeköy Mound 258

Mehmet BOZKOYUN

Erciş İlçesinde (Van) Köy Adlarının Coğrafi Açından İncelenmesi

Geographical Analysis of Village Names in Erciş District (Van) 279

Mahmut DÜNDAR

Mevlid Geleneği ve Bu Geleneğin Van Din Görevlilerince Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi

Mawlid Tradition and The Evaluation of This Tradition by Van Religious Officials in Terms of Religious Education 295

Ceren EVCİMEN, Ayşehan ÇAKICI

İşin Anlamlılığının bileşenleri Üzerine Bir Çalışma

A Conceptual Study on the Components of Meaning of Work 316

Fatma BAYRAKTAR

Büyük Beden Kadınlar İçin Hazır Giyim Üretiminde Kullanılacak Beden Ölçüleri Standardizasyonu

Setting the Standardization for Body Size to Be Employed in the Production of Ready-Made Apparel for Plus Size Women 336

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları / Publishing Prencples and Writing Rules.....362

Alan Editörleri

Arap Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Arabic Language and Literature
Doç. Dr./Assoc. Prof. Abdulhadi TİMURTAŞ / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Arkeoloji Alan Editörü / Area Editor of Archeology

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Salih SOSLU – Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University

Coğrafya Alan Editörü / Area Editor of Geography

Doç. Dr./Assoc. Prof. Murat YILMAZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Eğitim Bilimleri Alan Editörü / Area Editor of Education Sciences

Doç. Dr./Assoc. Prof. Metin ŞARDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Felsefe Alan Editörü / Area Editor of Philosophy

Doç. Dr./Assoc. Prof. Eren RIZVANOĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Fransız Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of French Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/ Asst. Prof. Gülşen TORUSDAĞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Güzel Sanatlar Alan Editörü / Area Editor of Fine Arts

Doç. Dr./Assoc. Prof. Aslı ERCİYEŞ TOSUN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İktisat Alan Editörü / Area Editor of Economics

Prof. Dr./Prof. Zafer KANBEROĞLU - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İngiliz Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of English Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sezen ARSLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

İşletme Alan Editörü / Area Editor of Management

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Ertuğrul ÇAVDAR - Kastamonu Üniversitesi/University

Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Alan Editörü /

Area Editor of Public Administration and Political Science

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sait EBİNÇ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sanat Tarihi Alan Editörü / Area Editor of Art History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ercan ÇALIŞ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Sosyoloji Alan Editörü / Area Editor of Sociology

Prof. Dr./ Prof. Suvat PARİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Turizm Alan Editörü / Area Editor of Tourism

Dr. Öğr. Üyesi/Asst. Prof. Sedat ŞAHİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Tarih Alan Editörü / Area Editor of History

Doç. Dr./Assoc. Prof. Erkan AVŞAR – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/University

Türk Dili ve Edebiyatı Alan Editörü / Area Editor of Turkish Language and Literature

Doç. Dr./Assoc. Prof. Ulaş BİNGÖL – Constantine Emir Abdelkader Üniversitesi/University

- Prof. Dr. Ahmet Zeki ÜNAL - Bursa Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Prof. Alper Ertürk - Australian University
- Prof. Dr. Fatma Engin ALPAT - Çukurova Üniversitesi
- Prof. Dr. Feyzullah ÜNAL - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
- Prof. Dr. Halil IŞIK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI - Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
- Prof. Dr. LALE ÖZGENEL - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Macid Ayhan MELEKOĞLU - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet AYGÜN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖNAL - İnönü Üniversitesi
- Prof. Dr. Menaf TURAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Doç. Dr. Ahmet OĞUZ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
- Prof. Dr. Özlem DURGUN - İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Davut Okçu - Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Davut YİĞİTPAŞA - Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Doç. Dr. Eda BOZKURT - Atatürk Üniversitesi
- Doç. Dr. Eray ACAR- Dumlupınar Üniversitesi
- Doç. Dr. Ercüment TOPUZ - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Doç. Dr. Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
- Doç. Dr. Gökhan Karhan - Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Merter AKINCI - Ordu Üniversitesi
- Doç. Muhammet BİLGİN - Kastamonu Üniversitesi
- Doç. Dr. Murat GÜL - Kırıkkale Üniversitesi
- Doç. Dr. - Mustafa GÜNERİGÖK - Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Mücahit Çayın - Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Nusret KOCA - Afyon Kocatepe Üniversitesi
- Doç. Dr. Seher ÖZKAZANÇ - Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Şengül DEMİREL – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Teceli KARASU - Muş Alparslan Üniversitesi

Doç. Dr. Vedat KARADENİZ - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KOÇAK - Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bilcan GÖKCE – Iğdır Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cengiz KESİK - Harran Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ebru KANYILMAZ POLAT - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ercan KESER - Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Dr. Furkan AYDIN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm YILDIRIM – Hakkari Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah POLAT - Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAASLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İrfan BAYTAR - Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nuray PAMUK ÖZTÜRK - Selçuk Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ümit KATIRANCI - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi YILDIRIM KARADENİZ - Kocaeli Üniversitesi

Dr. Amine Hatun ATAŞ - Galatasaray Üniversitesi

Felsefî Kaynaklar Işığında Şahsiyet ve Değer Eğitimi *Personality and Value Education in The Light of Philosophical Sources*

Vefa TAŞDELEN*

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi,
İstanbul/Türkiye.

Prof. Dr., Yıldız Technical University,
Faculty of Education, Faculty of
Educational Sciences, Istanbul/ Türkiye.

vefa@yildiz.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3937-3413

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13/12/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Taşdelen, V. (2022). Felsefî kaynaklar ışığında değer ve şahsiyet eğitimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 11 – 22

Citation: Taşdelen, V. (2022). Personality and value education in the light of philosophical sources, *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 11 – 22

Öz

İnsanoğlu yeryüzündeki varlığını daha ilk zamanlardan beri eğitimle sürdürmüş, güçlendirmiş, birikim ve deneyimlerini, içinde yaşadığı mekânı bir değerler dünyası oluşturacak şekilde geleceğe aktarmıştır. Eğitim yalnız pratik hayatta işe yarayacak tecrübelerin aktarımı olmamış, aynı zamanda baştan sona bütün hayata, varoluş evrenine anlam katan değerlerin aktarımı, işlenmesi ve yeniden üretilmesi de olmuştur. Kişi eğitilmiş olarak değil, eğitmeye uygun olarak doğar. Onun aklı, duyguları, bedeni eğitilerek biçimlendirilmelidir. Kant, “İnsan eğitimle insan olur”, derken bu potansiyele işaret eder. Buradan hareketle söylenirse, insan şahsiyet olarak doğmaz, şahsiyet olmaya uygun şekilde doğar. Şahsiyet eğitimi doğanın eksik bıraktığı şeyin, şahsiyetin, insan eli ve iradesi ile tamamlanmasıdır. İşte bu makalede eğitim filozoflarına atıfla, değer ve şahsiyet eğitimi ele alınacak, insanî dünyanın oluşumu açısından değer ve şahsiyet eğitiminin anlamı üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede “Değer ve şahsiyet nedir, nasıl oluşur? Değer ve şahsiyet eğitimi nasıl verilebilir?” sorularına cevap aranacak; eğitim ve ahlâk filozoflarının görüşleri bağlamında, “öğüt alma-öğüt verme”, “model alma-model olma”, “övgü-yergi” “kültür dersleri”, “metin okuma”, “hikâye etme”, “konuşma-tartışma” gibi istenildiğinde çoğaltılabilecek yöntemlerden söz edilecektir. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus şudur: Bu içerik ve yöntemler, bireye bir “değer dikte etme” amacı gütmeyiz, aksine bireysel otonomiye güçlendirecek şekilde ona kendi değerlerini seçebilme ve oluşturabilme yeteneği ve yeterliği kazandırmayı amaçlarlar.

Anahtar Kelimeler: Değer, şahsiyet, ahlâkî özne, özerklik, yöntem.

Abstract

Mankind has maintained and strengthened their existence on earth since the earliest times through education, and transferred his knowledge and experience to the future in a way to create a world of values. Education was not only the transfer of experiences that would be useful in practical life, but also the transfer, processing and reproduction of values that give meaning to the whole life and the universe of existence. Human being is born not educated, but in a way that is suitable for education. His mind, emotions, body must be shaped only by training. Based on this, human beings are not born as a personality, but in a potentiality for being a personality. Personality education is the completion of what nature lacks, personality, with human hands and will. In this article, with reference to the philosophers of education, value and personality education will be discussed, and the meaning of value and personality education in terms of the formation of the human world will be emphasized. In this context it will be discussed of questions “What is value and personality, how are they formed?” “How can value and personality education be given?” In the context of the views of the philosophers of education and morality “giving advice-taking advice”, “being a model-take a model”, “praise-satire”, “cultural lessons”, “reading texts”, “narrating”, “speaking-discussing” methods will be mentioned. The point that should be emphasized here is the following: These content and methods do not aim to “dictate a value” to the individual, but rather to give him ability, competence and courage to choose and create their own values in a way that strengthens individual autonomy.

Keywords: Value, personality, moral subject, individual autonomy

Giriş

Dijital teknolojilerin son derece geliştiği; insanın kendisi, ailesi, sosyal ve fiziksel çevresi, toplumu ve içinde yaşadığı evrenle ilişkisinin her zamankinden daha karmaşık ve problematik hâle geldiği çağımızda, değerler sorunu daha çok dillendirilmeye başlandı. Ne zaman yozlaşmadan, yolsuzluktan, terörden, suçtan, bencillikten, çeşitli bağımlılık ve krizlerden söz edilse, değerler sorunu kendisini hatırlatıyor. “Değerler sorunu” felsefenin doğuş noktasına kadar geriye giden, hatta felsefenin doğuş sebeplerinden biri olan bir tarihe sahiptir. Sokrates ve Sofistler arasındaki başlıca tartışma, değerler konusunda yaşanmıştır. Bu felsefi kökeni yanında, değerlerin insan hayatında belirleyici ve tayin edici bir yeri de vardır. Bu nedenle insanın değerlerle olan ilişkisi felsefi olmadan önce varoluşsal bir ilişkidir. Hayat orada değerlenir, oradan çıkar ve oraya döner. Hayat değerler karşısında anlamlı-anlamsız, doğru-yanlış, iyi-kötü hâle gelir. İnsan tümüyle değerler çerçevesinde yaşar: davranış bir değere göre yapılır, bir değere göre değer ve anlam kazanır. Bu çerçevede ahlâkî, dinî, hukukî, estetik, ekonomik değerler söz konusudur.

Ahlak ve eğitimin amacı “şahsiyet”tir Yeryüzünde başka hiçbir değer şahsiyet kadar insanî irade ve terbiyeyi yansıtmaz. İnsan olmanın anlam ve değeri şahsiyet olmada özümsemiş gibidir. Şahsiyet, insanın özgür iradesiyle oluşturduğu, ürettiği, kendi varlığına kattığı bir değerdir. Kendimizle, sosyal ve fiziksel çevremizle olan ilişkimizde açığa çıkan şahsiyet; bilgi, adalet, cesaret, ölçülülük, sevgi, merhamet, cömertlik, fedakârlık gibi yüksek insani değerlerin bireyde varlık kazanması, somut hâle gelmesiyle oluşur. Şahsiyet olma, insanî değerlerin somutlaşması olarak bireyden topluma, toplumdan tüm insanlığa doğru bir açılımı ifade eder.

Dünyada her şey tek ve biriciktir. İnsan söz konusu olduğunda bu teklik yine de birey olmaya yetmez; bir başka töze, insanı yüce kılacak bir değere gereksinim duyar. Birey olma, “vicdan” ve “bilinç”le kendini sorgulamakta, Sokratik bilgelikte olduğu gibi “kendini bilmekte” ortaya çıkar. Değer, doğadaki tekliği “birey”e ve “şahsiyet”e dönüştürür. Birey şahsiyetin öznel yanı, şahsiyet bireyin toplumsal yönüdür. Şahsiyet olabilen aynı zamanda birey, birey olabilen aynı zamanda şahsiyet de olur.

Bu makalede eğitim filozoflarına atıfla, değer ve şahsiyet eğitimi ele alınacak, insanî dünyanın oluşumu açısından değer ve şahsiyet eğitiminin anlamı üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede “Değer ve şahsiyet nedir, nasıl oluşur? Değer ve şahsiyet eğitimi nasıl verilebilir?” sorularına cevap aranacak; eğitim ve ahlak filozoflarının görüşleri bağlamında, “öğüt verme-öğüt alma”, “model alma-model olma”, “övgü-yergi” “ kültür dersleri”, “metin okuma”, “hikâye etme”, “konuşma-tartışma” gibi istenildiğinde çoğaltılabilecek yöntemlerden söz edilecektir. Burada önemle üzerinde durulması gereken husus şudur: Bu içerik ve yöntemler yine de bireye bir “değer dikte etme” amacı gütmeyenler, aksine bireysel otonomiye güçlendirecek şekilde onda kendi değerlerini seçebilme yeteneği ve cesareti oluşturmayı amaçlarlar.

1. Felsefe ve Eğitimin Ortak Kavramı: Şahsiyet

Değer, insanın kendi tecrübeleri, inançları, düşünce ve duyguları çerçevesinde hayata, dünyaya ve nesnelere atfettiği anlamdır. İnsan, anlam ve değer dolu bir dünyaya gelir, bu dünyada hayat sürer; bu süreç içinde değerle yaşar ve yeni değerler üretir. Bu onun kendisi, sosyal ve fiziksel çevresiyle olan ilişki biçimidir. Ahlak iyi ile kötüyü, din yüce ve süflîyi, mantık doğru ile yanlış, iktisat kar ve zararı, estetik güzel ve çirkini ortaya koyan değerleri ile insanın varoluş evrenini kuşatarak onun tutum ve davranışları için ölçütler oluştur; kendisi, ailesi, sosyal çevresi, toplumu ve giderek tüm insanlarla olan ilişkilerini tayin ederler.

Değerlerin kökeni sorununu, maddî ihtiyaçlar, iktisadî ilişkiler, bencillik ve rekabet, cinsel içgüdü ve nihayetinde ruhsal/manevî bir bağlamda açıklayan yaklaşımlar vardır.¹ Değerlerin kaynağı

¹ Materyalist ve evrimci yaklaşımlar, ilk ikisine örnek olarak gösterilebilir. Karl Marks, Charles Darwin, Nietzsche, J.-Paul Sartre felsefeleri bu kategoride yer alır. İdealizm, her türlü manevî metafizik yaklaşımların temeli olarak felsefe tarihi içinde köklü bir yere sahiptir. “Manevî ilkeyi” (*ide*) töz olarak alan Platon ve Hegel başta olmak üzere pek çok filozofu bu kategori içinde değerlendirebiliriz. “Cinsel içgüdü” (*libido*) merkezli açıklamalar, Freud örneğinde görüldüğü üzere psikanaliz ekolün hareket noktasını oluşturur. Bu yaklaşımlar “değer” kavramını söz konusu bu hareket noktaları ve temel ilkeleri çerçevesinde açıklarlar. Değer teorilerinin felsefe tarihi içindeki yerine ilişkin açıklamalar için bkz. Hilmi Ziya

ne olursa olsun insanın yaşadığı dünyaya yüklediği anlama bağlı olarak gelişir ve şahsiyeti oluştururlar. Değerleri dikkate almadan insan kendi hayatını ve davranışlarını organize edemez, hedefler koyamaz, olup bitene anlam veremez, seçimlerini yapamaz, özgür olamaz. Kişi belirli değerler çerçevesinde anlar ve davranışlarını organize eder. İnsan dünyası, etik ve estetik, dinî ve manevî, bilimsel ve mantıksal, hukukî ve iktisadî değer ağlarıyla örülüdür. Değerlerin nesnellîği ve geçerliliği konusu Sofistler ve Sokrates arasındaki tartışmaların temel konularından birini oluşturur: Herkes için geçerli olabilecek iyi ve kötü, güzel ve çirkin, hak ve haksız, doğru ve yanlış, faydalı ve zararlı değerleri olabilir mi? Bu tartışma, daha felsefenin ilk kaynağında patlak vermiş, o günden günümüze bir şekilde kendini tekrarlamıştır. Değerlerin içeriği, neye işaret ettiği konusu kişiden kişiye, kültürden kültüre değişse de “iyi” her yerde iyi, “güzel” her yerde güzel, “doğru” her yerde doğru, “hak” her yerde haktır ve bunlar insan dünyasının temel değerleridir.

Şahsiyet, değerle yaşamış, değerle olgunlaşmış ve değer oluşturmuş kişidir. Şahsiyet, değerlerin kişide somutlaşması, davranışa ve bu şekilde organizmanın benliğe dönüşmesidir. “Şahıs” ve “müşahhas” (somutlaşma) kelimelerine bakıldığında, şahsiyet ve değer arasındaki yakın ilişki kelimelerin etimolojisinde de görülebilir. İnsanda kendini geliştirme, gerçekleştirme ve olduğundan daha iyi olabilme potansiyeli vardır. İnsan, Kant’ın işaret ettiği gibi eğitimle insan olur, insan olma potansiyelini eğitimle aktif hâle getirir (2006, 25). İnsan, taştan topraktan ve salt organizmal bir varlık olmaktan şahsiyetle ayrılır, bu yolla değer varlığı hâline gelir. Şahsiyet, insanı tanımlar, içinde yaşadığı evrenin anlamı, değeri ve bilinci hâline getirir. Şahsiyet, varlıkla, bireyin kendisi, diğer insanlar ve giderek bütün bunları kuşatacak şekilde Tanrı’yla olan ilişkilerinde ortaya çıkar. Birey, bu ilişki ve bağlılığı bencilliğin dışına taşıyıp bir benlik hâline getirebildiğinde şahsiyet de olur. Şahsiyet olmak kişinin sadece kendine dönük bir durumu değil, aynı zamanda dışa dönük bir tutumdur da; başka deyişle “şahsiyet olmak” “şahsiyet kılmak”tır da. Bu da benliğin diğer *ben*’lerle olan ilişkisinde bir “ölçüt” olarak ortaya çıkar. Şahsiyet olarak göremeyen ve şahsiyet kılamayan kişi, bu nesneleştirici tutum içinde şahsiyet de olamaz.

Değerleri kendi şahsında sergileyebilen, aşkın bir bağlanışla onlara ontolojik bir derinlik kazandırabilen kişi, varoluşun en yüksek amacına erişmiş olur. Şahsiyetin bakışını oluşturacak, onun varlık, sosyal çevre ve nihayet Tanrı ile bütünleşmesini gerçekleştirecek erdem değerleridir. İnsan bu değerlerle kendine, başkasına ve varlığa bağlanır; empati gücü ve öteki-bilinci kazanır. Şahsiyet, kişiyi varlıkla bütünleştirecek; kendisiyle, diğer bireylerle nesneleşmeden ve nesneleştirmeden, varoluşun sahici, otantik yapısını incitmeden ilişki kurmaya yöneltecek bir niteliktir. Kişi bu aydınlanma ile yeniden varoluş kazanacak, Yunus’ta geçtiği üzere korku, kaygı ve endişeden kurtulacak, arınacak ve olgunlaşacaktır (1992, s. 140, 172).

Başkaları ile şahsiyet olarak iletişim kurmak, varoluşun otantik yapısının bir ifadesidir. Kişi, kendisi ve başkalarıyla değer içerikli ilişkiler kuramadığı zaman varoluşun sahil yapısını bozar. Bu sahteleşme sadece bireyin başkasına karşı değil, kendisine karşı olan tutumunda da ortaya çıkar. Sahteleşme, Heidegger’de varoluşun otantik yapısının bozulması olarak geçer (1967, 126). Bu durumda insan, bir kişilik varlığı olmaktan çıkarak, Heidegger’in kavramıyla “el-altında-varlık”a dönüşür. Sartre da bu nesneleştirici ilişkiyi, “başkası cehennemdir” sözüne gerekçe sağlayacak şekilde mazoşizm, ilgisizlik, arzu, nefret, sadizm kavramları ile açıklar (2014, s. 443,446, 463). Tanrı’nın nesneleştirilmesi ise Kierkegaard’da geçen “Sihirli Lamba” metaforu ile örneklenebilir (1992, s. 138). Buna göre kişi, Tanrı’yı huzurunda “ben” olabileceği bir varlık olmaktan çıkarıp paganist tutumla her türlü isteğini yerine getirecek bir tür “sihirli lamba”ya dönüştürdüğünde inancın içtenlikli ve sahil yapısını bozmuş olur. Kişi, başkalarıyla kendi bencil tutkularının, hırs ve çıkarlarının aracı olarak değil de onları kendileriyle bir varoluş evreni oluşturduğu şahsiyetler olarak gördüğünde gerçek sahil ve içtenlikli bir varoluş tutumu içine girmiş olur.

Gürsoy, şahsiyeti dört kadim erdem değeri üzerine oturtur. Bunlar Platon ve Aristoteles’ten beri süregelen bilgi, adalet, cesaret, ölçülülük değerleridir (1995, s. 259). Sokrates, bilgili ve ahlâklı olmayı özdeşleştirmişti. Ona göre bilgili olan, iyiyi tanıyan kişi erdemli de olur. Farabî de aynı erdem

Ülken, *Bilgi ve Değer*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2016, s. 190. Ayrıca “Felsefi bir etik”e temel teşkil edebilecek şekilde Alman felsefe geleneği içinde değerler tartışması (değerlerin kökeni, türleri, insan dünyasındaki yeri, gerekliliği, nesnellîği, evrenselliği) sorunu için bkz. Takiyettin Mengüşoğlu, *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar*. İstanbul: İstanbul Matbaası, s. 1965.

anlayışını sürdürerek bilgili olmayı erdemi mümkün kılacak bir güç, cehaleti ise her türlü kötülüğün kaynağı olarak görür (1974, s. 21). Bilgi bir bilinç ve farkındalık durumu olarak sadece okuma ve formal eğitimle kazanılmaz; yaşam deneyimleri, gözlem ve sorgulamalarla da kazanılır. Kişinin kendisini bilmesi, en önemli bilgeliktir. Yunus'un, sözünü ettiği "kendini bilmek", söz konusu değerın doğasına ilişkin ipucu verebilir. Kişi, vicdan ve merhamet gibi yüce insanlık değerleri konusunda duyarlı değilse, ne kadar çok bilse de bilgisi erdem değeri açısından bir "kuru emeğin" ötesine geçmez (Yunus, 1992, s. 73).

İnsanın en çok üzerinde durulan özelliklerinden biri, belki de en çok tanımlayıcı olanı "sosyal varlık" oluşudur. Filozoflar, insanın bu özelliğinden hareketle siyaset ve ahlâk felsefeleri geliştirmiş, hukukçular bir arada yaşamayı mümkün kılacak yasalar yapmışlardır. Doğada, düzeni sağlayacak yasalar vardır, insan dünyasında ise hazır değil, bizzat insanlar tarafından vazedilmiş yasalar söz konusudur. Bu yasaların ortaya çıkmasında inanma, yaşama ve düşünme alışkanlıkları etkili olur. Özgür irade ve yasa, insan dünyasını doğadan ayıran en önemli özelliklerden ikisidir. İnsan kendi yasasını kendisi yapacak, kendi düzenini kendi iradesiyle kuracaktır. Bu da adaletin ve düzenin o kadar da kolay olmadığını gösterir. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni insandaki rekabet duygusu ve bencilleşme eğilimidir. Platon, Aristoteles, Farabi, Yusuf Has Hâcib gibi filozoflarda adalet, nesnenin "kendi yerinde olması" anlamında varlığın direği olarak görülmüş, tesis edilmediği takdirde varlığın ahenk ve düzeninin bozulacağı anlayışı öne çıkmıştır.² Toplum hayatı, adalet fikri etrafında bir araya gelir. Evrende tabiat yasaları ile ortaya çıkan düzen, insan dünyasında adaletle oluşur. Adalet olmasa insanların bir arada yaşamaları, toplum ve medeniyet oluşturmaları mümkün olmaz. Adalet ilkesi şahsiyeti oluşturan en temel değerlerden biridir.

Bir başka erdem değeri ise ölçülülüktür. Ölçülülük, taşkınlıktan, ifrat ve tefritten uzak kalabilmeyi, duygu ve isteklere, giderek tüm davranışlara egemen olabilmeyi, aşırılıktan kaçınabilmeyi; bencillik, hırs, haz düşkünlüğü, kıskançlık gibi şahsiyeti yok eden tutumlardan uzak durabilmeyi; sevgi, merhamet, şefkat, sabır, cömertlik gibi iyilik değerleriyle bütünleşebilmeyi ifade eder. "İtidal" veya "ılımlılık", erdem ve mutluluk yolunda ortaya çıkan, tıpkı diğer erdem değerleri gibi *Nikomakhos'a Etik*, *Tahsilu's-Sa'ade*, *Kutadgu Bilig* ve *Ahlâk-i Alâi*'de açıkça ifade bulan "ölçülülüğü" ifade eder (Aristoteles, 1988; Farabî, 1974; Yusuf Has Hâcib, 1959). Bu filozoflar "ölçülülük"le aynı zamanda kozmolojik bir anlayışın yanında (kozmos fikri beraberinde *harmonia*'yı da getirir) asırlarca sürececek bir estetik anlayışın merkezî kavramını da vazederler. İslâm düşüncesinde "hikmet", "adalet", "iffet", "şecaat" (*cesaret*), "fazilet"i tanımlayan; cahillik, korkaklık, zalimlik, ölçüsüzlük ise şahsiyeti yıkan tutumlar olarak görülür (Farabî, 1974, s. 77-78, Kınalızâde a94-122). Bu değerler, Antik Yunan bilgeliğinin birikimini yansıtmakla birlikte İslâm felsefesi içinde onun sınırlarını aşarlar da. Bu husus, değerlerin İslâm öğretisi çerçevesinde yeniden tanımlanmış, denilebilirse "aşkınlaşmış" olmalarından kaynaklanır. "Aşkınlaşma" durumunda kişi kendine, topluma, insanlara, varlığa, kuşatıcı bir bağla bağlanır; böylece bilgelik, adalet, cesaret ve ölçülülük gibi değerler yeni bir form içinde ortaya çıkarlar (Bkz. Sunar, 1980, s. 87, vd.).

Şahsiyeti kuran temel değerlerden biri de özgürlüktür. Kişi özgür değilse değerleri özümseyemez ve bireysel otonomisini oluşturamaz. Sadece serbest olma değildir özgürlük, tüm insanlık ve varlık adına bir seçimde bulunma ve kendini sorumlu hissetme bilincidir de. Değersiz ve sorumsuz olan kişide özgürlük duygusu da gelişmez. Sartre'ın işaret ettiği gibi, varolma sorumluluğum karşısında kendi özgürlüğümü keşfederim (2014, s. 656). Özgürlük duygum geliştikçe, sorumluluk duygum da gelişir; özgürlüğümle hayata bağlandıkça insanlığa da bağlanırım; Kant'ın "maxim"inde geçtiği üzere, kendi adıma bir seçimde bulunurken tüm insanlık için bir ölçüt oluşturabilecek tarzda seçerim.

"Ahenk" (*harmonia*), ontolojik bir değer olarak ortaya çıkar. Şahsiyet olabilmiş kişi varlığın uyumlu bir parçasıdır; bilinç onu varlık akışının karşısına dikmez, içine çeker. Kendi iradesini ahengi

² "Adâlet", Platon ve Farabî'ye göre, sosyal ve ontolojik bir ilke olarak bir şeyin ya da kişinin, ama her halükârda hakkın "kendi yerinde olması" Aristoteles'e göre "siyasal topluluğun temeli", "devletin orta direği"dir. (Farabî. *El - Medinetü'l Fâzıla*. (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 1989), 49, 53, Aristoteles, *Politika*. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014), 13. Yusuf Has Hâcib de aynı şekilde doğruluk ve adâleti gök kubbeyi ayakta tutan direğe benzetir. Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 65-70, 401. Bu metaforlar, adaletin insan dünyasındaki yerine işaret eder.

bozacak, erdem değerlerini yok edecek tarzda ortaya çıkarmaz. “Ahenk”, özgürlüğü ve iradeyi belirgin ve anlaşılır hâle getirir. Özgürlüğüm, beni öncelikle kendime bağlar, kendi güç ve potansiyelimle karşılaştırır; bununla birlikte topluma ve insanlığa da bağlar. Ahenk, “birey-birey”, “birey-toplum”, “birey-tabiat”, “birey-Tanrı” ilişkisi bağlamında kapsayıcı bir değer hâline gelir. Uyum, bilincin kibir ve acı içinde kendini varlıktan ayırması ile değil, en açık şekilde Yunus’un şiirlerinde ifadesini bulan birleşen ve bütünleşen varoluş duygusuyla gerçekleşir. Bu ahenk içinde kendini sonsuz akışa bırakır. Bu dönüşüm, yokluk karşısındaki varoluşsal irkilmeyi, hiçlikten yüz çevirmeyi, Varlık ve değerle yeniden bedenleşmeyi ifade eder.

2. Değer Ve Şahsiyet Eğitimi

İnsan bir değerler varlığıdır. O, bir yandan değerle yaşarken bir yandan da yeni değerler üretir. Değer, “ortak dil”dir. Davranış ve eylemlerimiz bu ortak dil alanında gerçekleşir, anlaşılır ve değerlendirilebilir hale gelir.³ Kendimizle, sosyal ve fiziksel çevremizle olan ilişkimizde açığa çıkan şahsiyet, yüksek insanî değerlerin bireyde varlık kazanması ve somut hâle gelmesidir. Aralarında İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Nurettin Topçu, Hilmi Ziya Ülken, Necmettin Tozlu gibi eğitimcilerimizin de yer aldığı düşünürler topluluğu, şahsiyeti, eğitimin öncelikli amacı olarak görmüşlerdir. Platon, Aristoteles, Farabi, İbn Miskeveyh, Yusuf Has Hâcib, Kınalızâde Ali gibi ahlak ve eğitim filozoflarının yanında Locke, Rousseau, Kant gibi Aydınlanma düşünürleri de özellikle “birey”, “bireysel özerklik”, “ahlâkî özne”, “özgürlük” kavramları bağlamında şahsiyet ve değer eğitimi öncelikleştirilmiştir.

Alman felsefe geleneğinin, özellikle de felsefi antropolojinin ülkemizdeki temsilcisi Takiyettin Mengüşoğlu, değer ve şahsiyet eğitimi konusunda şöyle der:

Değer-duygusu alanında eğitim çok önemli bir rol oynar. (...) Değer-duygusunun gelişmesini, ancak çocukluk zamanında, çok erken başlayan bir eğitim sağlayabilir. (...) İnsan hem iyi hem de kötü yeteneklerle dünyaya gelir. İnsanın sahip olduğu doğal yetenekleri eğitim geliştirir; ancak eğitim, bu doğal yetenekleri hem iyi hem de kötü anlamda geliştirebilecek bir güçtedir. (...) Hiçbir çağda, hiçbir yerde idealist insanların, yani yüksek değerlere göre hareket eden insanların eksikliği söz konusu olamaz. Böyle insanların sayısı uygun bir eğitimle çoğaltılabilir. Hiç şüphe yok ki, teknik ve sanat, matematik, müzik vb. gibi (2015, s. 167).

İsmail Hakkı Baltacıoğlu’na göre eğitimin amacı bir ideal, bir düşünce olarak değil, yaşayan bir gerçeklik olarak şahsiyetin teşekkülüdür (Baltacıoğlu, 1933, s. 63). Şahsiyet, değer somutlaşması olduğuna göre, ondan bir “gerçekliği” anlamak doğru olacaktır. Necmettin Tozlu’nun da işaret ettiği gibi, şahsiyet eğitimi, bir değer eğitimi olarak öncelikle insanın şahsiyet olabilme imkân ve potansiyelinin eğitimidir (2003, s. 45-56). Erdemli bireyi yetiştirebilmek dinlerin, felsefelerin ve her türlü eğitim ve öğretim faaliyetinin öncelikli amacı olmuştur. Platon çeşitli diyaloglarında kendini bilen, hayatın anlam ve değerini sorgulayabilen bilgili, adaletli, cesaretli, ölçülü insandan söz ederken, şahsiyet eğitiminin temelini oluşturacak değerleri de ortaya koyar. Aristoteles, aynı şekilde, mutluluğu bedensel hazlarında aramayan, davranış ve tutumlarında aşırıya kaçmayan, bilgiyi, düşünceyi ve mutluluğu amaç edinen “mutedil” bireylerden söz ederken, erdem değerleri çerçevesinde bir şahsiyet eğitimi öngörür. Augustinus ve Aquinas’ta, kadim bilgeliğin erdem anlayışı, Hıristiyanlık öğretisinin masumiyet, özgür irade, hayır ve şer kavramları çerçevesinde yeniden tanımlanır. Farabi, İbn Miskeveyh, Yusuf Has Hâcib, İbn Sina, İbn Rüşd, İbn Haldun gibi İslâm düşüncesinin zirve

³ “Anlama”, çağdaş felsefenin önemli konularından biridir. Dilthey, “İnsanı anlar, ruhsal/manevi dünyayı açıklarız” derken insan ve tabiat dünyası arasında metodolojik bir ayrıma gider. Wilhelm Dilthey, *Hermeneutics and the Study of History*, ed. Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi, Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 1996, s. 229. Buna göre bir değerler, duygular ve inançlar alanı olan insan dünyası tabiat olaylarının açıklandığı gibi açıklanamaz; daha farklı türden bir kategoriye, farklı türden bir “metodoloji”ye ihtiyaç duyar. Öte yandan insanların birbirlerini anlama(ma)ları da sadece bir “iletişim” sorunu değil, önemli bir “epistemolojik” ve “metodolojik” soruna işaret eder. Anlama nasıl olacaktır? Takiyettin Mengüşoğlu, anlama konusunda “değerler sorunu”na işaretle şöyle der: “Anlama, insan başarıları sahasında “ortak değerler”e sahip olmayı da şart koşar; zira kültür sahasında “ortak değerler”e dayanmayan eserleri, müesseseleri anlamakta güçlük çekilir; hatta bazen bu mümkün olmaz. Çünkü biz ancak “ortak değerler”in mahsulü olan insan başarılarını, birbiriyle alışverişi olan kültürleri anlayabiliriz; bize yabancı olan kültürleri, biz ancak onların gerçekleştirdikleri değerlerin içine girdikten, bütün önyargılardan sıyrıldıktan sonra anlayabiliriz.” Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983, s. 71.

isimlerinde de benzer bir tutum söz konusudur; onlar da İslâm öğretisi çerçevesinde erdem anlayışını yeniden ele alırlar. İlahî dinlerin etkin olduğu öğretilerde, Antik Yunan ve Roma paganizminin “ego” merkezli evren tasarımı yerini Tanrı merkezli Varlık anlayışına bırakır. Locke’ta zihin, ahlâk ve beden eğitimi, empirist bir dünya görüşü çerçevesinde bir esenlik durumu oluştururken (2003, s. 13, 14), Rousseau’da “Her şey Yaratıcı’nın elinden çıktığında iyidir.” ilkesi çerçevesinde “doğal şahsiyet” durumu söz konusudur (2014, s. 5). Kant’ın eğitim anlayışı, öncelikle ahlâkî özneyi amaç edinir. “Aklını kullanmaya cesaret et!” (*Sapere aude!*) sloganı, aklın kendi suçu ile düştüğü güçsüzlük durumundan kurtularak kendi değerlerini üretebilir hâle gelişinin ilk belirtisidir (1984, s. 213). Spencer ise Locke ile Dewey arasında emprizme “Hangi bilgi daha değerlidir?” sorusu çerçevesinde pragmatist içerik kazandırır (1963, s. 1). Bu yaklaşımda bilgiyi pragmatik değerler çerçevesinde kullanan, problem çözmeyi önceleyen, belirli bir konuda uzman, toplumsal kimliği demokratik hak ve özgürlükler çerçevesinde tanımlayan, metafiziğe mesafeli, erdem kavramını bu çerçevede anlayan bir birey anlayışı ortaya çıkar (Dewey, 1955).

Genelde İslâm felsefesi, özelde Anadolu kültürü, insan merkezlidir. Bu kültür içinde insan, ekonomik, politik ve bilgi yönü yanında asıl terbiye, ahlâk, edep, iç gerçeklik bağlamında ele alınmış, yeryüzündeki duruşu, kendisiyle, insanla ve Tanrı’yla ilişkisi bu çerçevede tanımlanmıştır. Tanrı, insanı güzel bir doğa (*fitrat*), bir potansiyel, idrak ve irade gücü ile donatmış, şahsiyet olmayı onun kendisine bırakmıştır. Amaç, yeryüzünde iyi niyeti egemen kılmak, iyilik yönündeki iradeyi, “olgun-insan”ı ortaya çıkarabilmektir. Bu eğitim, toplum kültürünün bir parçasıdır ve insanların birbirini eğitmelerini gerektirir. Hayatın her anında ve her alanında söz ve davranışlarla bu ahlâkın işlenmesi, geliştirilmesi, özümsemesi, bu şekilde hayata aktarılması önemli görülmüştür. Erdem değerlerini şahsında sergileyen insan modeli, bugün de eğitimin amacı durumundadır. Şahsiyet, değer kazanımı ile birlikte organizmanın insan hâline gelmesidir. Amaç erdemli ve değer sahibi bir bireydir.

Şahsiyet eğitimi, insanın insan, insanın doğa, insanın varlıkla ilişkisi, yeryüzünde bulunuşu, anlam ve değeriyle ilgilidir. “İlerilik-gerilik”, “çok gelişmişlik-az gelişmişlik” kavramları bu bakış açısından yeniden içerik kazanır. Teknoloji üretmek, gelişmişliğin ölçütü olarak alındığında, kişi o zaman kendisini varlığın uyumlu parçası değil onun hâkimi olarak görmeye başlar. Teknik üretmek, araç üretmektir. Amaç, şahsiyet olabilmış insandır ve o her türlü araçtan üstündür. Şahsiyetli bireyler yetiştirebilmiş toplumlar, ileri toplumlardır. Bu yaklaşım, bir varlık bilinci içinde ortaya çıkar; çevre sorunundan açlık ve yoksulluğa, savaş ve terörden sömürü ve etnik ayrımcılığa değin küresel düzeyde insanlığın gittikçe derinleşen sorunlarına çare olma potansiyeli taşır. Çıkar ve haz değerinin merkezileşmesi durumunda varlıkla bütünleşme gerçekleşmez, “ahenk” oluşmaz. Medeniyet, “üzerinde yükseldiği ahlâkî değerler sisteminde ve söz konusu değerler çerçevesinde yetiştirdiği insan tipinde” ortaya çıkar (Gürsoy, 2006, s. 139). Bilim ve teknik, şahsiyetin yaşadığı dünyada ve onun eli altında değer kazanır, aksi hâlde insanın, kendi ürünü olan nesnenin eli ve hâkimiyeti altına girmesi söz konusu olur. Topçu’nun işaret ettiği üzere, bilim ve teknolojiye ilişkin bilgi ve beceriler, ancak şahsiyet hâline gelebilmiş bireylerde iyi sonuçlar verebilir (1998, s. 116, 134). Bu yüzden şahsiyet eğitimi, öncelikle verilmesi ve hiçbir şekilde ihmal edilmemesi gereken bir eğitimidir.

3. Değer ve Şahsiyet Eğitimi Nasıl Yapılmalı?

Bir eğitim programı, dersin veya eğitimsel faaliyetin sistem içindeki yerini tanımlar. Eğitim programı, beceri ve kazanımları belirlerken, içeriğin genel ve özel hedeflere yönelik nasıl organize edileceği, bireye nasıl verileceği ve kazanımlarının neler olacağı konusunda açık bir yaklaşım sergiler. Sözlü ve yazılı, klasik ve modern metinlere baktığımızda, şahsiyet eğitimine yönelik bazı teknik ve yöntemlerin yer aldığını görebiliriz:

3.1. Öğüt Verme-Öğüt Alma

İnsanlık tarihinin en eski eğitişim biçimlerinden biri, bugün de özellikle değer ve şahsiyet eğitimi bağlamında sözü edilebilecek yöntemlerden biri, nasihatdir. Nasihat, iyiyi tavsiye edip kötünden sakındırma, bu anlamda bir bilgi ve tecrübe aktarımıdır. Bunun yöntemi olarak kimi zaman atasözü, masal, türkü, fıkra gibi sözlü gelenek unsurları kullanılmış, bazen de edebiyat ve sanat eseri gibi yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanılmıştır. “Nasihatnâmeler”, “Pendnâme”ler kişiyi bir ahlâkî özne olarak olgunlaştırmak isteyen öğüt kitaplarıdır. Geniş açıdan bakıldığında bütün din ve ahlâk

anlayışlarının bir nasihat olduğu söylenebilir. Kutsal kitapların yanında peygamberlerin ve bilgelerin sözleri de öz olarak bireyde iyilik değerleri oluşturmaya yöneliktir.

3.2. Model Alma-Model Olma

Değer ve şahsiyet eğitiminde “model alma-model olma”, nasihat yöntemi yanında en eski ve en etkili yöntemlerden biridir. “Okul” ve “öğretim” kavramlarının henüz sistematik hâle gelmediği dönemlerde bile insanlar model alarak, model olarak birbirlerini eğitmişlerdir. Ailenin ve sosyal çevrenin kişi üzerindeki derin etkisi dikkate alındığında bu yöntemin bugün de en önemli ve en doğal ve en etkili değer şahsiyet eğitimi yöntemlerinden biri olduğu söylenebilir. Çocuk çevresi, anne babası ve öğretmenlerinde gördüklerini içselleştirir; onları taklit eder. Kişi, değerleri bilmek ve öğrenmekle onları kazanmış sayılmaz; şahsiyetin oluşumu açısından onların gerçek hayat alanlarında seçilmesi, özümsemesi ve davranış hâline dönüşmesi esastır.

Terbiye'nin, yaşama değer ve tutumlarının kazanılması olarak ailede başladığını ve bunun temel bir eğitim olduğunu söylemek doğru olur. Ortak kültürde bu yönde bir anlayışın bulunduğunu söylemek gerekir. “Ağaç yaş iken eğilir”, “Beşikten mezara kadar eğitim”, diyen halk kültürü, şahsiyet ve değer eğitiminin doğumla başladığını, çocukluk döneminde form kazandığını, geç kalınması hâlinde bu temel eğitimin çok güç, hatta imkânsız olacağını söylemek ister. Bu anlayış biçimi, modern gelişim kuramlarıyla uyudur. Freud, Piaget, Erikson, Vigotski ve Kohlberg'in gelişim kuramları sosyal ve ahlâkî kişiliğin gelişimi açısından sosyal çevreye vurgu yaparlar. Şahsiyet eğitimi, davranış ve değerlerin kazanılması anlamında ailede başlaması gereken bir eğitimidir. Birey, büyüklerini taklit ederek, onların değer ve davranış biçimlerini model alarak kendi şahsiyetinin temelini atar. Anne baba çocukları, öğretmen öğrencileri, din adamı cemaati, doktor hastaları, devlet başkanı halkı için modeldir (bkz. Farabî, 1989, s. 88, Aydın, 2010, s. 133). Öğretmen yalnız bilgi aktaran bir “uzman” değil, temsil ettiği değerlerle model olabilen kişidir. Bazı durumlarda öğretmenin “model olma” görevi, bilgi öğretmenin önüne de geçer. Toplumda herkes her an aktif olarak öğretmendir ve başkalarına model olabilecek şekilde davranmakla yükümlüdür. Bu yaklaşım bizi giderek Kant'ın, “eğilimleri ne olursa olsun herkes için geçerli olan yasa” olarak nitelediği “maksim”le karşılaştırır. “Öyle eyle ki, senin bu istemenin kuralı genel bir yasanın ilkesi olarak [başkaları için de] geçerli olabilsin (1922, s. 39, 87).

Buna göre şahsiyet eğitimi, insanların birbiri için ölçüt ve model hâline geldiği bir eğitim ortamında ancak şahsiyet olmuş bireyler tarafından verilebilir. Bu noktada öğretmen davranışları, tutumları, kişiliği ve tarzıyla yeniden eğitimin merkezine yerleşir. Öğrenci varoluş değerlerini örnek aldığı kişide, bu kişinin şahsında yaşayarak, gözlemleyerek tecrübe ederek öğrenir. Öğretmen, ancak kendisinde olan bir değeri öğrencisine kazandırabilir. Şahsiyet eğitimi de bir değer eğitimi olarak öncelikle öğretmenin şahsında somutlaşan bir eğitimidir.

3.3. Bir Eleştiri Biçimi Olarak Övgü-Yergi Yöntemi

Kötünün eleştirilmesi ve yerilmesi, iyinin övülmesi ve öne çıkarılması bu yöntemin esasını oluşturur. Erdem değerlerinin, bu değerlere sahip bireylerin hikâye ve biyografileri üzerinden örneklenerek verilmesi, *Ahlâk-î Alâî*'de de geçtiği üzere eğitim tarihi içinde sıkça rastlanabilecek hususlardan biridir (Kınalızade a, s. 32, b, s. 64). İbn Miskeveyh'e göre çocuklara saygı duyulmalı, kendileriyle büyük kişilermiş gibi konuşmalı, iyi ve kötü insanların kimler olduğu anlatılmalı, iyilerin iyiliği övülmeli, kötülerin kötülüğü yerilmelidir (bkz. Sunar, 1980, s. 53). Bu uygulama, şahsiyet eğitimi konusunda etkili ve telkin edici bir yöntemdir. Onunla çocuk, iyi ve kötü davranışları, iyi ve kötü tipler üzerinden tanır; hem dışarıdan gelebilecek davranışlar karşısında temkinli olmayı, hem de kendi davranışlarını oluşturma ve uygun seçimler yapabilme konusunda temel bir yönelim kazanır. Övgü ve yergi yöntemi dolaylı, ama etkili bir yöntemdir.

3.4. Ödül-Ceza Yöntemi

Klasik ve modern metinlerde öne çıkan yöntemlerden biri de “ödül-ceza” yöntemidir. İstendik davranışların pekiştirilmesi, istenmedik davranışların söndürülmesi/ortadan kaldırılması için “ödül-

ceza” yöntemi bugün de başvurulan yöntemler arasındadır. Özellikle eğitimin “itaat ettirme”, “forma sokma”, “belletme”, “dikte etme” olarak anlaşıldığı ortamlarda, cezalandırma yöntemi çok kullanılmıştır. Pek çok eğitimcinin, eğitim filozofunun cezalandırmanın uygun bir yöntem olmadığını belirtmesine karşın, özellikle geleneksel eğitimde çok kullanılan yöntemler arasında yer almıştır. Bu sadece doğu kültüründe değil, batı kültüründe de böyledir. Rousseau’nun, Locke ve daha önce de Montaigne’in belirttiği üzere, cezalandırma kişide kendinden olmayan bir doğanın oluşmasına neden olur ve bireysel özerkliğin oluşmasını, ahlâkî öznenin ortaya çıkmasını engeller. Günümüzde fiziksel şiddet gibi kişiliği yok eden cezalar ortadan kaldırılmaya çalışılmakta, ödüllendirme yoluyla olumlu davranışların pekiştirilmesi tercih edilmektedir. Kuşkusuz “ödüllendirme”nin de kendi içinde mahzurlu yönleri olabilir. İyi davranış için ödül beklentisi ahlâkî bir davranış olmayacaktır. Bu durumda kişi, Kant’ın ödev ahlâkında olduğu şekliyle “iyi istemeden daha iyi bir şey olamaz” anlayışıyla ödül ve ceza yerine ödevi, aklın evrensel buyruğunu alacaktır. Bu da, “iyi istemek ve iyi için çalışmak benim ödevimdir” şeklinde özetlenebilir. Bununla birlikte somuta dayalı düşünmeye yatkın olan çocuğun iyi davranışlara alışkanlığının sağlanması açısından, söz konusu davranışların onda bir huy ve mizaç haline gelmesini sağlamak amacıyla “ödül ve ceza yöntemlerinin uygulandığı olur. Kınalızâde Ali de eserinde ceza ve ödülde bahsederek öğrenciye fiziksel şiddet uygulanmasını uygun görmez, bu tür cezaların en düşük seviyede olması gerektiğini söyler (b, s. 67, 71).

3.5. Konuşma-Tartışma

Türk-İslâm kültürü içinde şahsiyet ve değer eğitimi bağlamında en çok üzerinde durulan konulardan biri konuşma, söyleme ve dinleme adabıdır. Konu halk kültüründe, atasözü ve deyimlerde yer aldığı kadar *Kutadgu Bilig*, *Atabetü'l Hakâyık*, *Yunus Emre Divanı*, *Ahlâk-î Alâî* gibi kültürün klasik eserlerinde de geçer. Has Hâcib, Yunus Emre’nin “Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı” mısraını önceleyecek şekilde, “İnsanı dil kıymetlendirir ve insan onunla saâdet bulur; insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider” der (Yunus Emre, 1992, s. 81, Has Hâcib, 1959, s. 23).⁴ Buna göre dinlemenin ve konuşmanın adabına sahip olabilmek, değer ve şahsiyet eğitiminin en önemli aşamalarından biridir. Kişi konuşma ve dinleme adabını, belirli bir ölçü ve terbiye çerçevesinde oluşturabilirse, toplumsal kişiliğinin gelişimi açısından büyük bir aşama kaydetmiş olur. Sorunları tartışma sanatının incelikleri içinde sabırla, dikkatle ele alabilmek önemli, bunun yanında inat etmek ve gereksiz tartışmalara düşkünlük “zekâ noksanlığı” ve “aşağı ruhların” özelliği olarak görülmüştür (Montaigne, 2019, s. 203). Önemli olan saygı ve nezaketle konuşabilmek, yerinde ve zamanında nükteli olabilmek, kırıncı olmaktan kaçınabilmek, az konuşup çok dinleyebilmektir (Kınalızâde, b, s. 75).

3.6. Kültür Dersleri

Okullarda tarih, edebiyat, ahlâk ve din kültürü gibi değer ve kimlik oluşturuvcu derslerin yeterli ve uygun şekilde okutulması, şahsiyet ve değer eğitimi açısından önemlidir. Tarih dersi bireye nereden gelip nereye gittiği konusunda fikir verir; şimdi ve burada bulunmanın anlam ve değeri konusunda anlayış kazandırır. Tarih bilinci, ben-bilincidir. Bu şekilde kendi sosyal kimliği konusunda fikir sahibi olur. Öğrenci, tarih dersinde ulusların, edebiyat ve sanat dersinde ise varoluş öyküleri ile karşılaşır, onları anlamada empati ve yeterlik kazanır; insanlığın duygularını, acı ve sevinçlerini tanır. Edebiyat, insanı bir varoluş evreni içinde anlatırken belirli bir kültür, değer ve gelenek örgüsü içinde sunar.

Bu yöntemin düşünce tarihi içinde izleri çok eskilere gider. Sözelimi Aristoteles, *Nikamakhos’a Etik*’te, bilgilerin, zihin ve kişilik üzerindeki olgunlaştırıcı etkisine, bu etkinin insan mutluluğuna sağlayacağı temel katkıya değinir. İbn Miskeveh’e göre büyükler çocukların zihinlerini, “ruhun zevk aldığı ilimlere, güzel sanatlara ve faziletlere yöneltilmelidirler. İşte ancak böyle bir terbiye iledir ki çocuklarımızı, büyüdükçe yüksek ahlâka ve yüksek fikirlere yaklaştırabilecek ve onların ruhlarını gerçek felsefenin tespit ettiği yüksek mertebeye ulaştırabileceğiz (Sunar, 1980, s. 53). Nurettin Topçu da kültür derslerinin önemine vurgu yapar. Ona göre, bu derslerin başında tarih,

⁴ “Söz söyleme”nin ve “dilini tutma”nın değeri konusunda *Atabetü'l Hakâyık*’ta da şu ifadeler geçer: "Edebin en başında gelen, dilini gözetmektir". "Düşüncesiz adamın dili, kendi başına düşmandır. Pek çok kimsenin kanı sadece dilleri yüzünden dökülmüştür. Çok konuşanlar arasında pişman olan çoktur ama dilini korumasını bilenlerden hiç pişman olan var mı?", "Birini dil ile yaralama; bil ki ok yarası kapanır da dil yarası kapanmaz" (Ahmed Yükneci, *Atabetü'l Hakâyık*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2009, s. 19-20.

edebiyat, ahlâk ve din dersleri gelir. Bu dersler, şahsiyetin oluşumuna yapacakları olumlu katkı nedeniyle eğitimin temeline konulması gereken derslerdir. Şahsiyet eğitimi verilmeden verilen diğer bütün ders ve bilgiler eksik kalacak, hatta zararlı bile olabilecektir (1998, s. 105, 116).

3.7. *Metin Okuma*

Metin okuma, diğer yöntemlerin tamamlayıcısı ve bütünleyicisi olarak değerlerin verilmesi, özümsemesi, belirli tiplerde örneklenmesi anlamında önemlidir. Sinema, tiyatro eserleri de metndir. Sanatseverler arasında “Bu hikâyeleri, bu şiir ve romanları okuyan çocukların büyüdülerinde kötü davranışlarda bulunacaklarını ve kötü insanlar olacaklarını düşünemiyorum” diyenlerle karşılaşırız. Bu, gerçekten de önemli bir inançtır. Edebiyat, insanların duygularını artırır, kişiliğini geliştirir. Estetik beğeniye oluşturur; güzelliği ve zarafeti fark etme, algılama, hissetme, yaşama ve üretme yetisini geliştirir. Romanlardan hikâyelere, sinema filmlerinden tiyatro oyunlarına, efsanelerden masallara, atasözlerinden nasihatnamelere, felsefi metinlerinden dinî metinlere, yazılı ve görsel sanat alanlarında yapılacak seçkin okumalar, şahsiyetin gelişimi ve olgunlaşması konusunda etkili olacaktır. Bu eserlerde iyilik ve kötülük değerlerini belirli tipler üzerine giydirilmiş olarak buluruz; bu da doğası gereği soyut olan değerlerin belirli tipler üzerinde gerçekçi bir şekilde örneklenmesi açısından önem taşır. Aristoteles’in, şiir/tragedaya eserinden beklediği “kötü ve zayıf duygulardan arınma” (*katharsis*) şeklinde ifadesini bulan etik fayda, benzer bir eğitim biçimine işaretle içsel terbiye anlamında sanat eserinin insan duyguları üzerindeki güçlü etkisine vurgu yapar.

3.8. *Hikâye Etme Yöntemi*

Hikâye etme yöntemi, bir olayın ahlâkî mesajlar taşıyacak şekilde, bir tecrübe oluşturması amacıyla anlatılmasıdır. Yazılı ve sözlü şekilde olabilecek hikâye etme, özellikle “övgü-yergi”, “model alma-model olma”, “konuşma-tartışma”, “metin okuma”, “övgü-yergi” teknik ve yöntemlerinin bir parçası olarak görülebilir. Bu yöntemle istenen mesaj doğrudan değil kalıcılık ve etkililiğinin sağlanması amacıyla hikâyeler üzerinden verilir. Özellikle Doğu kültüründe çok görülen nasihatnâmeler, mesneviler, halk hikâyeleri ve fıkralar, hikâye etme yöntemi bağlamında değerlendirilebilirler. Sohbet kültürü içinde yaşanan her şey sadece eğlenme ve hoş vakit geçirme anlamında sosyalleşme amacı gütmeyen, aynı zamanda eğitimsel içerik de taşır. Bu nedenle halk kendisini doğrudan eğitimle ya da teorik metinlerle değil, daha çok yapılan sohbet ve anlatılan hikâyelerle eğitir. İslâm kültüründe ortaya çıkan edebî ve eğitimsel metinlerin çoğunda, mesajların hikâyeler üzerinden verildiği görülebilir. Hikâye etme yönteminin en önemli özelliği değerleri kolay, eğlenceli, hoş, etkili ve kalıcı şekilde vermesi, soyut değerleri çocuğun anlayabileceği şekilde belirli tipler üzerinden örneklemesidir.

Kuşkusuz değer ve şahsiyet eğitiminin yöntemleri burada sayılanlardan ibaret değildir. Her bir birey istediğinde burada sayılanları geliştirecek ve onlara yenilerini ekleyebilecektir. Burada yukarıda anlatılanları özetleyecek şekilde İbn Miskevîh’in eğitim konusundaki görüşlerine yer verebiliriz. Ona göre büyükler çocukların zihinlerini, “ruhun zevk aldığı ilimlere”, “güzel sanatlara” ve “faziletlere” yöneltmelidirler. İşte ancak böyle bir terbiye ile ki çocuklarımızı, büyüdükçe yüksek ahlâk ve fikirlere yaklaştırabilecek ve onların ruhlarını gerçek felsefenin tespit ettiği yüksek mertebeye ulaştırabileceğiz. Bunun için de her şeyden önce çocuklarımızı daima kendileri gibi çocuklarla bir arada bulundurmamalıyız; tersine onları çoğunlukla ahlâkî temiz ve bilgili büyük kimselerin meclislerinde bulundurmaya çalışmalıyız. İşte bu gibi meclislerde terbiye gören çocuklardır ki, dünyada iyi ilişkilerle saygı içinde yaşarlar” (Sunar, 1980, s. 53). Kınalızâde de bu konuda şöyle der: Çocukların, “tahsilini ahlâkî ve edebi güzel olan asilzadelerle beraber yapması, onlardan güzel ahlâk ve olgunluk elde etmesi uygundur” (a, s. 67).

Sonuç

Değer ve şahsiyet, insan dünyasının iki temel kavramıdır. Şahsiyeti tanımlayan değer, insanı tanımlayan ise şahsiyettir. Şahsiyet, insanî değerlerin somutlaşması olarak bireysel yaşamın en yüksek formu ve ifadesidir. İnsan, şahsiyet hâlinde tamamlanacak, salt doğal bir varlık olmaktan kurtulup kişi haline gelecektir.

Şahsiyet eğitiminin olabilmesi için, bir insan anlayışının olması gerekir. İçeriği zamandan zamana, toplumdan topluma, kültürden kültüre, felsefeden felsefeye değişse de “ideal-insan”, “hedef-

insan” kavramı “erdemli insan” olarak tanımlanır. Bazı kültür ve filozoflarda insanın doğuştan iyi olduğu, güzel bir doğa (*fitrat*) ile yaratıldığı anlayışı vardır. Ancak o yine de ne olacağına, kim olacağına kendisi karar verecek; eylemleri, faaliyetleri, yaşama tutumlarıyla bu kararı somutlaştıracaktır. Buna göre Tanrı insanı yaratmış, fakat şahsiyet olmayı onun kendisine bırakmıştır. İnsan, şahsiyet olmak için ve şahsiyet olabilme potansiyeli ile dünyaya gelir. Şahsiyet olma, varoluşun en yüce amacıdır. Şahsiyet olmadan zengin olmak, şahsiyet olmadan bilgili olmak, şahsiyet olmadan statü sahibi olmak bir eksikliklerdir. Bilgelik, adâlet, cesaret ve ölçülülük gibi temel erdem değerleri, gerek doğu, gerek batı kültüründe şahsiyet yapıcı değerlerdir. Şahsiyet eğitimi derken, bu temel değerlerin beraberinde şefkat, merhamet, sabır, hoşgörü, tevazu, kanaat, nezaket, yumuşak huyluluk, sadakat, nüktedanlık, cömertlik gibi değerler yüceltilmiş, korkaklık, cahillik, zalimlik, sertlik, kabalık, acelecilik, izansızlık ve bencillik yerilmiştir.

Şahsiyet, başkasına yönelmiş bilinçtir. Kınalızâde Ali’nin tasnifinden hareketle söylersek, “kendine karşı”, “ailesine karşı”, “devlete karşı” olmak üzere ifade bulan ahlâkın üç temel yönü, şahsiyet eğitiminde içerik kazanır (Kınalızâde Ali, s. 32-33). İnsan doğuştan bir “şahsiyet” değildir; yaşarken kendi çabasıyla şahsiyet hâline gelir. Bu nedenle şahsiyet “olduğumuz”, “kazandığımız” ve “donandığımız” bir şeydir. Kınalızâde Ali’nin ahlâk ve erdem tanımından hareket edersek, şahsiyet, öncelikle kendimizle olan ilişkimizi yansıtır. Kendimize karşı şahsiyet olabilmek bir sorumluluk, bir ödevdir. İkinci olarak başkalarına karşı şahsiyet olabilmek, kişilik değerlerimizi onlar karşısında somut hâle getirebilmek önemlidir. Üçüncü olarak ve kendisinden önceki iki ilişki biçimini içerecek ve yansıtabilecek şekilde Tanrı huzurunda şahsiyet olabilmek, şahsiyetin oluştuğu, beslendiği ve aşkına ulaştığı ana konumdur. Bu konum, Kierkegaard’un da belirttiği gibi, varoluşun en yüksek “amacı” (*telos*)’dur (1989, s. 84).

İnsanoğlu yeryüzündeki varlığını daha ilk zamanlardan beri eğitimle sürdürmüş, güçlendirmiş, birikim ve deneyimini, içinde yaşadığı mekânı bir değerler dünyası oluşturacak şekilde geleceğe aktarmıştır. Eğitim yalnız pratik hayatta işe yarayacak tecrübelerin aktarımı olmamış, bunun yanında baştan sona bütün hayata, varoluş evrenine anlam veren ve değerleri aktaran, işleyen ve her kuşakta yeniden üreten bir temel bir faaliyet alanı olmuştur. Kişi eğitilmiş olarak değil, eğitime uygun şekilde dünyaya gelir. Onun aklı, duyguları, bedeni eğitilerek biçimlendirilmeli, bu yolla şekil verilmelidir. İnsan şahsiyet olarak doğmaz, şahsiyet olma potansiyeli ile doğar. Onun şahsiyet olabilmesi için bu potansiyelin işlenmesi ve biçimlendirilmesi gerekir. Buradan hareketle söylemek gerekirse şahsiyet eğitimi doğuştan eksik olan ve tamamlanması insanın kendisine bırakılan çok temel bir unsurun, insan eli ve iradesiyle tamamlanmasıdır. Artık o diğer bütün eğitim biçimlerinin de temelini oluşturacaktır.

Son olarak değer ve şahsiyet eğitimi konu sunda bir hususa dikkat çekmekte fayda olabilir: Yukarıda sözü edilen içerik ve yöntemler, bireye “değer dikte etme” amacı gütmeyiz. Şahsiyet oluşturucu değerlerin örneklenmesi ve öne çıkarılması bireyde kendi ahlâkî seçimleri konusunda bir değer duygusu ve yeterlik oluşturacak, böylece onu kendi değerlerini üretebilme (*autonomy*), kendi değerlerini sorgulayabilme (*autocritica*) ve kendi değerlerini denetleyebilme (*autocontrol*) konusunda cesaretlendirecektir. Bu durum, bireysel özerkliğin desteklenmesi anlamında güçlü bir kazanım olacaktır.

Kaynakça

Aristoteles (1988). *Nikomakhos’a etik*. Çev. Saffet Babür. (1. Baskı). Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Aydın, H. (2010). “Dinî-felsefî temelleri ışığında Fârâbî’nin eğitim ütopyası”. *Kelam Araştırmaları* 8(1), 123-150.

Baltacıoğlu, İ. H. (1933). *İçtimai mektep nazariyesi ve prensipleri*. (1. Baskı). Semih Lütfi: Suhulet Kitaphanesi.

Dewey, J. (1955). *Democracy and education*. The Macmillan Press.

Dilthey, W. (1996). *Hermeneutics and the study of history*. Ed. Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi. (1. Baskı). Princeton University Press.

- Edib Ahmed Yükneci (2009). *Atabetü'l hakâyık*. Haz. Yaşar Çağbayır. (1. Baskı). Ötüken Yayınları.
- Farabî. *El - Medinetü'l fâzıla*. Çev. Nafiz Danışman. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Farabî (1974). *Farabî'nin üç eseri*. Çev. Hüseyin Atay. (1. Baskı). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları.
- Gürsoy, K. (1995). “Şahsiyet eğitimi”. *Türkiye 1. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiri Metinleri*. (1. Baskı). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Gürsoy, K. (2006). *Bir felsefe geleneğimiz var mı?* (1. Baskı). Etkileşim Yayınları.
- Heidegger, M. (1967). *Sein und zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- İbn Arabi (1981). *Fusûs ül-hikem*. Çev. M. Nuri Gençosman. (1. Baskı). İstanbul Kitabevi.
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş yazılar*. Çev. Nejat Bozkurt. (1. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Kant, I. (2006). *Eğitim üzerine*. Çev. Ahmet Aydoğan. (1. Baskı). İz Yayınları.
- Kant, I. (1922). *Kritik der praktischen vernunft*. Leipzig: Verlag von Felix Meiner.
- Kınalızâde A. (Tarihsiz a). *Ahlâk-î alâî*. Haz. Hüseyin Algül. (1. Baskı). Tercüman Yayınları.
- Kınalızâde Ali (Tarihsiz b). *Devlet ve aile ahlâkı*. Haz. Ahmet Kahraman. (1. Baskı). Tercüman Yayınları.
- Kierkegaard, S. (1989). *The Sickness Unto Death*. Tr. Alastair Hannay. (1. Baskı). Penguin Books.
- Kierkegaard, S. (1992). *Concluding unscientific postscript to philosophical fragments I*. Tr. Howard V. Hong - Edna H. Hong. (1. Baskı). Princeton University Press.
- Locke, J. (2003). *Eğitim üzerine düşünceler*. Çev. Hakan Zengin. (1. Baskı). Morpa Kültür Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (2015). *İnsan felsefesi*. (1. Baskı). Doğu Batı Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1983). *Felsefeye giriş*. (1. Baskı). Remzi Kitabevi.
- Mengüşoğlu, T. (1965). *Değişmez değerler değişen davranışlar*. (1. Baskı). İstanbul Matbaası.
- Montaigne (2019). *Bütün denemeler I*. Çev. Engin Sunar. (1. Baskı). Say Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2014). *Emile*. Çev. Yaşar Avunç. (1. Baskı). İş Bankası Yayınları.
- Spencer, H. (2014). *Essays on education*. New York: Everyman's Library Books.
- Sartre, J.-P. (2014). *Varlık ve hiçlik*. Çev. Turan Ilgaz – Gaye Çetinkaya. (1. Baskı). İthaki Yayınları.
- Sunar, C. (1980). *İbn Miskeyyh ve Yunan'da ve İslâm'da ahlâk görüşleri*. (1. Baskı). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Topçu, N. (1998). *Türkiye'nin maarif davası*. (2. Baskı). Dergah Yayınları.
- Tozlu, N. (2003). *Eğitim problemlerimiz üzerine düşünceler*. (1. Baskı). Mikro Yayınları.
- Ülken, H.Z. (2013). *Millet ve tarih şuuru*. (1. Baskı). İş Bankası Yayınları.
- Yunus Emre (1992). *Dîvân-ı Yunus Emre*. Haz. Mustafa Tatçı. (1. Baskı). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yusuf Has Hâcib (1959). *Kutadgu bilig II*. Haz. Reşit Rahmeti Arat. (1. Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Gelişmedeki Rolü: Van Kahvaltısı Örneği¹

The Role of Geographical Indications in Regional Development: The Case of Van Breakfast

Zafer KANBEROĞLU*
İbrahim YILDIRIMÇAKAR**

Profesör Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat
Bölümü, Van/Türkiye

*Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Economics and Administrative
Sciences, the Department of Economics,
Van/Türkiye.

zkanberoglu@yyu.edu.tr
ORCID: /0000-0002-4440-4133

**pHd Student, Van Yüzüncü Yıl
University, Institute of Social Sciences,
Van/Türkiye.

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Van/Türkiye.

ibrahimvanli.2156@gmail.com
ORCID: /0000-0002-1933-9798

Öz

Coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökeninin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaret olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi işaretlerin korunması ve uluslararası başvurularının olanaklı hale getirilmesi 1958 Lizbon anlaşması ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütü'nün Ticaret ile bağlantılı fikri ve sınai mülkiyet hakları (TRIPS) anlaşmasının 22. ve 24. maddeleri ile oluşturulmuştur. Bu çalışmada 1995 yılından itibaren Türkiye'de kullanılmaya başlanan coğrafi işaretli ürünün bölgesel ekonomideki katkısını belirlemek amaçlanmıştır. Küreselleşmenin getirdiği çevresel olumsuzluklar gıda sektöründe bir güven kaygısına neden olmaktadır. Bundan dolayı coğrafi işaretli ürünler, kalitesinin ve güvenliğinin de etkisiyle genel anlamda bu güven kaygısını azaltacak ve gıda piyasasında önemli bir talep oluşturmaktadır. Söz konusu bu talep ekonominin canlanmasında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmış olup, 625 anket Van genelinde Kahvaltı işletmeleri, STK'lar ve üniversitelerde uygulanmıştır. Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS paket programı ile Parametrik testler olan T-Testi ve ANOVA Testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre coğrafi işaretleme, turizm potansiyelinin ve coğrafi işaretli ürünlerin pazar marjının artmasının yanında, bölge halkının sosyo-ekonomik gelişmesine ve işsizliğin azalması üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaretler, bölgesel kalkınma, Van kahvaltısı

Abstract

A geographical indication is defined as a sign indicating a product that is identified with the region, area, region, or country of origin in terms of its distinctive quality, reputation, or other characteristics. The protection of geographical indications and making their international applications possible was established with the 1958 Lisbon agreement and later the 22nd and 24th articles of the World Trade Organization's Trade-related intellectual and industrial property rights (TRIPS) agreement. This study aimed to determine the contribution of the geographically indicated product, which has been used in Turkey since 1995, to the regional economy. Environmental negativities brought about by globalization cause a confidence concern in the food sector. Therefore, geographically indicated products, with the effect of their quality and safety, will reduce this confidence anxiety in general and create an important demand in the food market. This demand is used as an important tool in the revival of the economy. In this study, the questionnaire method was used and 625 questionnaires were applied in breakfast establishments, NGOs, and universities throughout Van. The data obtained in this study were analyzed with the SPSS package program and the Parametric tests T-Test and ANOVA Test. According to the results of the analysis, it was concluded that geographical indication has a positive effect on the socio-economic development of the people of the region and the decrease in unemployment, as well as increasing the tourism potential and the market margin of geographically indicated products.

Keywords: Geographical indication, regional development, Van breakfast

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09/08/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atıf: Kanberoğlu, Z., Yıldırımçakar, İ. (2022). Coğrafi işaretlerin bölgesel gelişmedeki rolü: Van kahvaltısı örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 23 - 39

Citation: Kanberoğlu, Z., Yıldırımçakar, İ. (2022). The role of geographical indications in regional development: The case of Van breakfast. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 23 - 39

¹ Bu araştırma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2021-9279 nolu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Giriş

Coğrafi işaret, benzerlerinden farklılaşmış olan ve bu farkı kaynaklandığı yöreye borçlu olan bir yöresel ürün adını ifade eder. Bu kapsamda coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından kökeninin bulunduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaret olarak tanımlanmaktadır (TPE, 2017).

Coğrafi işaretlerin korunması ve uluslar arası başvurularının olanaklı hale getirilmesi 1958 Lizbon anlaşması ve daha sonra Dünya Ticaret Örgütünün Ticaret ile bağlantılı fikri ve sınai mülkiyet hakları (TRIPS) anlaşmasınının 22. ve 24. maddeleri ile oluşturulmuştur. Türkiye’de coğrafi işaretlerin korunmasına 1995 yılında 555 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile başlanmıştır.

Coğrafi işaretlerin temel fonksiyonlarından biri coğrafi bölgeden kaynaklanan mal veya hizmetleri diğer bir coğrafi bölgeden kaynaklanan aynı veya benzer mal veya hizmetlerden ayırt etmektir. Böylelikle coğrafi işaret taşıyan ürünleri üreten farklı bireylerin korunması sağlanmakta, ürüne piyasa kimliği kazandırılmakta ve bu bağlamdaki faaliyetler için teşvik edici rol üstlenilmektedir. Coğrafi işaretlerin korunması özellikle gelişmekte olan ülkelere ekonomik kazançlar sağlarken aynı zamanda bu ülkelerin az gelişmiş bölgelerinde yaşayan üreticilerine de fayda sağlamaktadır.

Az gelişmiş veya kırsal bölgelerdeki coğrafi işaretlerin korunması bu bölgelerin ekonomik kalkınmasına ticareti artırıp, bilgi ve üretim biçimlerini koruyarak katkıda bulunacaktır. Ayrıca coğrafi işaretler göçün önlenmesi, gelir ve istihdam sağlanması, üretimin daha düzenli yapılması ve ürün kalitesinin artırılması gibi politikaların aracı olarak kullanılabilir (Gökovalı, 2007).

Bu çalışmada coğrafi işaretlerin bölgesel kalkınmadaki rolü Van kahvaltısı örneğinde incelenecektir. Van kahvaltısı özgün içeriği ile 1950’li yılların başları itibaren adından söz ettirmiş ve 2020 yılında coğrafi işaret tescili ile özgünlüğü onaylanmıştır. Bu bağlamda Van ili bölgesel gelişiminde Van kahvaltısının rolü incelenip, sonuç ve öneriler ortaya konulacaktır.

1.Coğrafi İşaret: Kapsam Ve Tarihçe

Coğrafi işaretler, belirgin bir niteliği, ünü ve sahip olduğu diğer özellikleri ile bulunduğu yöre, bölge ve ülke ile bağlantısı olan ürünler olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi işaretlerin ortaya çıkışı ile ilgili farklı bilgiler yer almaktadır. Bir görüşe göre coğrafi işaretli ürünler 12. Yüzyılda İngiltere ve Orta Avrupa’da ticari ürünlerin ticareti sırasında, üretildikleri bölge ile bağlantısının belirtilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir görüşe göre Mısır’da ürünlerin kalite işaretçisi olarak tanımlanmasında ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

Coğrafi işaret menşe adı ve mahreç işareti olmak üzere ikiye ayrılır. Menşe adı; coğrafi sınırları belirlenmiş bir yöre, alan, bölge veya çok özel durumlarda ülkeden kaynaklanması ve tüm özellikleri bu yöre, alan veya bölgeye özgü doğa ve beşeri unsurlardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca üretim, işleme ve diğer işlemlerin tümünün bu yöre, bölge ve alan içerisinde yapılması gerekmektedir. Menşe adına örnek olarak ege pamuğu, Finike portakalı gösterilebilir.

Mahreç işareti ise coğrafi sınırlanmış bir yöre, alan veya bölgeden kaynaklanması; belirgin niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle bu yöre, alan veya bölge ile özdeşleşmesi; üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerden en az birinin belirlenmiş yöre, alan veya bölge sınırları içinde yapılması gereken işarettir. Mahreç işaretine örnek Afyon sucuğu ve Adana kebabı gösterilebilir. Mahreç işareti alan coğrafi işaretlerden biri de aşağıda görseli verilen Van Kahvaltısıdır.

Van Kahvaltısı 2020 yılında Mahreç İşaretli coğrafi ürün tescilini almıştır. Gerek mahreç işareti alması gerekse Guinness Rekorlar Kitabı’nda daha önce ABD’ye ait olan 18 bin 941 kişilik ‘kahvaltı’ rekorunu, 51 bin 793 kişi ile kırması Van kahvaltısının popülerliğini artırmıştır. Bu kapsamda Van kahvaltısının coğrafi işaret kapsamında korunması, ekonomik kontrolünün sağlanması ve bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkısının analizi önem arz etmektedir.

2. Coğrafi İşaret Kavramı Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri

Dünya nüfusunun son dönemlerde hızlı bir şekilde artması temel gıda ve enerji kaynaklarına olan ihtiyacı artırmıştır. Artan bu nüfusun gıda ve enerji kaynaklarını doğru şekilde kullanması ise insanların yeterince bilinçlendirilmesinden geçmektedir (Kanberoğlu, 2021). Bu bağlamda başlangıçta sadece ekonomik gelişmelerin dikkate alındığı kalkınma süreci zamanla sosyal ve çevresel değişimleri dikkate almıştır. Pacciani (2001)'e göre kalkınmanın iktisadi boyutunda gelişen ve değişen ekonomik yapılanma ile birlikte refah seviyesinin artırıldığı bir ortam sağlanması amaçlanmaktadır. Ayrıca geleneksel bileşenlerin doğrudan üretime katılması sağlanmakta ve geleneksel ürünlerin önem kazanması ile turizm gibi diğer sektörlerde de hareketlilik yaşanmaktadır. Yine Pacciani (2001)'e göre kalkınmanın sosyal boyutunda yerel ürünler için gerçekleştirilecek projeler sayesinde yerel halkın sosyal uyum yakalaması, ortak bir hedefte bir araya gelmesi ve insanlara koşulların iyileştirildiği sosyal bir ortamın oluşturulması amaçlanmaktadır. Yalçinkaya vd. (2006)'ya göre kalkınmanın çevresel boyutunda ise doğal dengenin korunması ve tarımsal sürdürülebilirlik hedeflenmiştir.

Kalkınma süreci ile birlikte başlangıçta nicel değerler insanoğlu için önemliyen geldiğimiz noktada nitel değerler öne çıkmıştır. Daha önceleri insanların gelir düzeylerinin yüksekliği gelişmişlik kriteri olarak kabul edilirken günümüzde sadece gelir düzeyinin yüksekliği değil aynı zamanda çevre kirliliğinin olmadığı bir çevrede yaşamak, sağlığı tehdit etmeyecek gıdaları tüketmek ve yarının ihtiyaçlarını tehlikeye atmayacak ekonomik gelişim izlenmesi önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda sağlıklı bir ömür için değerli olan organik veya geleneksel ürün tüketimi önem kazanmıştır. Tüketicinin geleneksel ürün tercihinde etkili olan faktörlerden biri ürün kalitesi güvenidir (Tekelioğlu ve Demirer, 2008, s. 716).

Geleneksel ürünlerin üretildikleri bölge ile olan bağlantısı ürünün kalitesini olumlu etkilemektedir. Böylece ürünün sahip olduğu kalitesinden kaynaklı getiri oluşmaktadır. Ayrıca geleneksel ürününün üretiminde kullanılan kaynakların, üretim bölgesinden temin edilmesi üretim maliyetini düşürmektedir (Pacciani, 2001, s. 4). Bu bağlamda tüketicinin tercihinde yanlışlıkları engellemek, ürünleri sahtelerine karşı korumak ve üreticinin uygun şartlarda kaliteli üretiminden kaynaklı maksimum geliri sağlamak adına coğrafi işaret düzenlemesi önem arz etmektedir (Tekelioğlu ve Demirer, 2008, s. 1)

Geleneksel ürünlerin coğrafi işaret uygulamaları sonucunda, üreticilerin tespit edebildiği ve ürettikleri ürünlerden sorumlu tutulabildiği bir üretim sistemi oluşturulmaktadır. Bu bağlamda coğrafi işaret koruması ile ürüne orijinal bir kimlik kazandırılmakta ve piyasada bu ürünlere bir üstünlük kazandırmakta ve pazarda daha yüksek fiyattan alıcı bulacak farklılaştırılmış ürün olarak yer edinmesi sağlanmaktadır (Şentürk, 2011, s. 28). Bazı bölgeler buldukları coğrafi konum sayesinde spesifik doğal kaynaklara sahiptir. Bu ayrıcalıklardan farkındalıklar yaratılarak getiri sağlanması birçok bölgenin temel stratejik hedefleri arasındadır (Kan, 2011).

Coğrafi işaret, markalar gibi tüketiciler tarafından ürünlerin daha kolay tanınmasına yardımcı olmaktadır. Tüketicilerin daha fazla tercih etme potansiyeli sayesinde, ürünlerin ticari yönü gelişmekte ve tüketim oranı artmaktadır. Coğrafi işaretli ürün grupları, benzer ürünlere göre sahip olduğu bölgesel özelliklerini fark ettirerek, tüketim tercihini etkilemektedir. Bu kapsamda coğrafi işaretli ürünlerin kırsal kalkınma sürecinde sağlayacağı avantajlar şunlardır: Koruma, pazarlama, kırsal kalkınma, ekonomik denge ve bilgi aktarım aracı avantajını hem üretici hem de tüketici tarafının yaşaması (Kan, 2011, s. 55).

Coğrafi işaretli ürünler hem bölgesel hemde ulusal gelişmeye olumlu katkıda bulunmaktadır. Örneğin 2002 yılında ortalama kahve fiyatları 0.50\$ iken, Guatemala'da üretilen Antiqua kahvesinin fiyatı 1.5 \$ 'dan satılmıştır (Reviron vd., 2019). Türkiye'de Ayvalık zeytinyağına tüketicilerin %82'siniin daha yüksek fiyat ödemesi, İtalya'da Toscana zeytinyağının coğrafi işaret almasıyla fiyatının %20 artması coğrafi işaretli ürünlerin katma değerinin yükselmesi ve bölgesel gelişmeye katkısının artmasına örnek gösterilebilir.

2.1. Tüketici Ve Üretici Refahını Destekleyen Gösterge Olması

Coğrafi işaretler bir ürünün itibarı, kalitesi ve diğer özellikleri ile coğrafi kökeni arasındaki bağlantıyı tanıyan işaretlerdir. Söz konusu ürünlerin üretiminde kullanılan çevresel nitelikler veya yerel bilgiler coğrafi işaretler aracılığıyla benzersiz ürün özellikleri taşımasını sağlamaktadır. Bu ayırt edici işaretler sayesinde ürünler benzerlerinden farklılaşmaktadır. Ürünlerin niteliği konusunda üretici ve tüketici arasındaki asimetrik bilgi problemi de coğrafi işaretler aracılığıyla giderilmektedir. Böylelikle hem tüketici ürün hakkında tam bilgiye sahip olmakta hem de üretici haksız rekabetten korunmaktadır. Ürünün hem üretici hem de tüketici tarafından itibarlı kabul edilmesi üretici için itibarlı ürünler üretme stratejisi benimsemesine, tüketici için güçlü bir marka sadakati duygusu için tekrar satın alma isteği doğmasına neden olmaktadır. Belletti (1999), itibarın ancak itibarın kurumsallaşması süreciyle korunduğu takdirde, bilgi asimetrilerinin etkisinden kaçınarak piyasa etkinliğini artırabileceğini vurgulamaktadır. Bu kurumsallaşma, ürünün niteliği ile menşei bölgesi arasındaki bağı resmileştiren coğrafi işaretler gibi araçlar yoluyla gerçekleşmektedir.

Coğrafi işaretler, ürünün kalitesi hakkında bilgi verirken tüketicilerinde arama maliyetlerini azaltarak bir gösterge görevi görmektedirler. Coğrafi işaretli ürünleri alan tüketicilerin refahı artarken, bu işaretlerden yoksun ürünleri alan tüketicilerin refahında bir değişim görülmemektedir (Moschini vd. 2008). Ayrıca asimetrik bilgi ve kalite farklılığı durumunda coğrafi işaretler üretici içinde refahı artırmaktadır (Zago ve Pick, 2004). Coğrafi işaret yeterlilik süreci, ürünlere özgü niteliklere yol açan kaynakları "kollektif fikri mülkiyete" dönüştürür (Tregear vd., 2004). Böylelikle coğrafi işaretler sınırlandırılmış bölge içindeki üretim uygulamalarına uyan üreticilere münhasır kullanım hakkı vermekte ve ürünlerinin itibarının korunmasına da destek olmaktadır.

Son yıllarda menşe bazı isimlerin gasp ve zimmete geçirilmesi önemli ölçüde artmıştır. Söz konusu isim gaspının önlenmesinin uluslararası pazarlarda coğrafi işaretlerin kullanımı için temel argümanlardan biri olduğu ifade edilmektedir (Belletti vd., 2007). Uluslararası alanda, 30'dan fazla ülkede 100'den fazla ticari marka ihlali davasının görüldüğü Basmati davası gibi bölgesel isimlerin zimmete geçirilmesine ilişkin bir dizi önemli dava bulunmaktadır (Jena ve Grote 2010). Özellikle ABD ve Japonya'da bölgesel isimlerin ticari markalaşmasında yoğun bir artış görülmüştür. Menşe bazı ürünün yaygın olarak kötüye kullanılması gibi haksız ticari uygulamalar, sadece gelir kaybı ve itibarın sulandırılması yoluyla üreticileri değil, satın alma kararlarında yanlış yönlendirilen tüketicileri de olumsuz etkilemektedir (Das, 2009). Sonuç olarak, coğrafi işaretler, tüketiciyi ve üreticiyi korumada önemli gösterge haline gelmiştir.

2.2. Farklılaşma ve Değer Yaratma Yoluyla İyileştirilmiş Pazar Erişimi Sağlaması

Tarımsal gıda ürünlerinin üretimi ve pazarlanmasına alternatif bir yaklaşım bulmak emtia piyasalarında artan rekabet, azalan piyasa fiyatları ve değişen tüketici tercihlerinden dolayı önem kazanmıştır. Üreticiler, fiyat alıcı oldukları emtia piyasalarından kaçmanın ve fiyat yapıcı oldukları daha kârlı iş piyasalarına girmenin ve onları emtia piyasalarıyla ilişkili fiyat dalgalanmalarından kurtarmanın yollarını aramaktadır (Hayes vd., 2003). Bu bağlamda ürün farklılaştırmasına dayalı olan

talep ile üreticilere bölgesel olarak farklılaştırılmış iç pazarların oluşturulması için değerli bir fırsat sunmaktadır (Moschini vd., 2008).

Coğrafi işaretlerin mekana dayalı farklılaşmayı destekleme kabiliyeti, coğrafi işaretli ürünün bölge ile güçlü bağından kaynaklanmaktadır (Pacciani vd., 2001). Bölgenin özelliklerini taşıyan ürünün menşe yeri ile kalitesi arasında kurulan bağ ile farklılaşma meydana gelmektedir. Coğrafi işaretli ürünlere sahip üreticiler, dışarıdan üreticiler için piyasaya giriş engelleri üretmekte ve böylelikle ürün arzında tekelleşmeler meydana getirmektedirler. Söz konusu bu tekeller bir ürün ile menşei arasındaki nedensel bağlantı ve mülkiyet hakkından dolayı ticari marklardaki gibi bir tekel oluşturmaktadır. Bu açıdan coğrafi işaretli ürünler farklılaşma ve üretimin kontrolü yoluyla başka üreticilerin piyasaya girişini engellemektedirler.

Coğrafi işaretlerin pek çoğu küçük ölçekli üretimden elde edilen zanaatkâr ürünler olduğu için ölçek ekonomilerinin elde edilmesi önem kazanır. Bu bağlamda coğrafi işaretli ürün üreticilerinin yeterince büyük bir üretim ölçeğine ulaşmalarını sağlayan ortak bir pazarlama stratejisi tasarlamak ve farklılaştırılmış ürün imajına yapılan yatırımı haklı çıkarmak, bu ürünlerin başarı şansını artıracaktır (Barjolle ve Chappuis, 2000).

Başarılı bir farklılaşma için tüketiciler arasında farklılaştırılmış imaj oluşturma ve bunun maliyetini yüklenme ile farklılaştırılmış ürünün taklit edilmesini önlemeye yetecek bir üretim ölçeğine ulaşmak çok önemli unsurlar olarak görülmektedir (Hayes vd., 2003). Ayrıca, farklılaşmadan kaynaklanan herhangi bir karı elde etmek için üreticilerin farklılaştırılmış ürün haklarına sahip olmaları gerektiği de açık öneme sahiptir. Coğrafi işaretler, bu kriterleri karşılayarak, başka yerlerde üretilen benzer ürünlerle rekabeti ortadan kaldırmakta ve bu ürünü kullanma hakkına sahip üreticiler için pazar erişimini geliştirerek değerli bir farklılaştırma aracı sağlamaktadır.

Coğrafi işaretler pazar erişimini kolaylaştırmakta, satılan mal hacmini artırmakta ve böylelikle daha yüksek gelir sağlanmasına yol açmaktadır. Coğrafi işaretlerin bu değer artırma süreci yerellikten kaynaklanan ekonomik, kültürel ve sosyal değerlerin birleşiminden kaynaklanmaktadır (Barjolle ve Sylvander, 2000). Söz konusu değer artırma süreci tüketici tarafından olumsuz karşılanmamakta ve ödeme isteklerini azaltmamaktadır. Bu kapsamda Avrupa Birliği örneğinde yapılan bir çalışmada tüketicilerin %43'ünün coğrafi işaretli bir ürün için %10 daha fazla ödemeye istekli olduğu tespit edilmiştir (Berenguer, 2004).

2.3. Kırsal Kalkınma Dinamikleri Olması

Coğrafi işaretlerin kırsal kalkınmaya katkıda bulunabileceği yaygın bir görüş olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda kırsal bölgelerin geliştirilmesi, kültürel mirasın korunması ve bu bölgelerdeki KOBİ'lerin teşviki coğrafi işaretlerin kırsal kalkınmayı geliştirici dinamikleri olarak görülmektedir (Hudges, 2009). Coğrafi işaretlerin kırsal kalkınma süreçlerine yol açma yeteneği, bölge ile olan bağlantısından kaynaklanmaktadır. Zira coğrafi işaretler özelliğini bölgenin benzersiz ortamından alır ve ürün ile bölgesel menşei arasında güçlü ilişkiyi yansıtır. Ve coğrafi işaretlerin yerelliği güçlü ifade yeteneği kırsal kalkınmanın önemli dinamiği olarak görülmektedir.

Coğrafi işaretler kırsal kalkınmayı; doğrudan üretim sürecine dahil olan belirli varlıkların ücretlendirilmesi ve bölgedeki tüm aktörlere kapsayıcı bir bölgesel fayda getirmek yoluyla iki şekilde etkilemektedir. Birinci etkide menşei etiketli ürün ile menşe bölgesi arasındaki bağlantı ürünün "niteliklerine" dayalı rant yaratılmasına ve ücretlendirmeye izin vermektedir. Bu etki kapsamında coğrafi işaretler ürün standartlarını tanımlamakta, ürünün bölgesel değerine işaret ederek üreticilerin potansiyel olarak menşe bazlı üretim süreçlerinden daha büyük gelir sağlamalarına olanak tanımakta ve yerel üretici-topluluklar için daha adil gelir dağılımını sağlamaktadır. İkinci etkide coğrafi işaretlerin bölgedeki tüm aktörlere sağlayacağı dolaylı fayda öne çıkmaktadır. Bu kapsamda coğrafi işaretlerin bölgesel ürün üzerinden bölgedeki tüm faktörlere dolaylı etkileri arasında yasal netlik, yatırım artışı, arazi değerlendirilmesi, istihdam artışı ve turizm gelişimi gibi faydalar sağlamaktadır (Zografos, 2008; Passeri, 2007).

Coğrafi işaretler doğrudan etkiler yanında marka imajının güçlenmesi gibi dolaylı etkilere de sahiptir. Bu söz konusu etkiler kırsal kalkınmayı olumlu etkilemektedir. Coğrafi işaretli ürünler sadece ekonomik boyuta sahip değil, aynı zamanda kültürel boyuta sahiptir. Zira geleneksel ürün üretimi ile

hem ekonomik kazanç elde edilmekte hemde kültürel miras korunmaktadır. Kültürel mirasın korunması, bölgesel kimliği güçlendiren ve kırsal kalkınmayı destekleyen karşılıklı bağlantıları yeniden güçlendiren bir faktördür (Tregear vd., 2004). Coğrafi işaretli ürünler genellikle düşük gelir seviyesine sahip bölgelerde bulunmaktadır. Bu durumun sonucu olarak ekonomik desteğe ihtiyaç duyulan bu bölgelerde yapılanlar bölgenin ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır.

2.4. Geleneksel Bilginin Korunmasını Sağlaması

Coğrafi işaretin korunması malın kalitesi, itibarı ve diğer özelliklerine bağlıdır. Ve bu işaretlerin benzersiz özellikleri geleneksel bilginin korunmasında diğer fikri mülkiyet türlerine göre avantaj oluşturmaktadır. Coğrafi işaretlerin bilginin korunmasındaki avantajları arasında bölge ile bağlantının koparılmaması gereği, geleneksel kurallara göre kodlanması gerektiği ve sınırsız süre elde tutulmasıdır. Coğrafi işaretler geleneksel bilgiye dayalı süreçleri kullanan üreticileri ödüllendirir ve dolaylı olarak geleneksel bilginin sürekli kullanımını ve korunmasını teşvik eder.

Coğrafi işaretler geleneksel bilgi üzerinde dezavantajlarda oluşturabilir. Söz konusu dezavantajlar arasında coğrafi işaret alınmasıyla birlikte üretimi artırma baskısının geleneksel bilginin kullanımını üzerinde olumsuz etkiye sahip olabileceği ve daha önceden açıklanmayan geleneksel bilgilerin ifşa edilmesinin geleneksel bilgi üzerinde olumsuzluklar oluşturabileceği vurgulanmaktadır (Gopalakrishnan, 2007).

2.5. Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasını Sağlaması

Coğrafi işaretler bioçeşitliliği korumayı doğrudan değil, dolaylı olarak amaç edinirler. Coğrafi işaretin bioçeşitliliği ürün ihtisaslaşmasında kodlanmış bir uygulama kodu tasarımıyla dolaylı olarak koruyabileceğini ifade edilmektedir. Örneğin Güney Afrika'da Rooibos endüstrisi, ürün ihtisaslaşmasını tasarlarken bioçeşitlilik endişelerini göz önünde bulundurarak ve uygulama kurallarını mevcut olanlarla uyumlu hale getirerek bioçeşitlilik korunmasında dolaylı olarak destek vermiştir.

Coğrafi işaretler bioçeşitliliği korumaya otomatik olarak yol açmamakla birlikte etkileri de durumdan duruma farklılık gösterebilmektedir. Bazı durumlarda ekosistemler üzerinde olumlu etkiye sahipken bazı durumlarda ekosistemler üzerinde "genetik erozyon" gibi olumsuz etkiye sahiptir. Özellikle kırılğan ekosistemler üzerinde baskı oluşturabilecek önemli ürün talebi artışı gibi zararlı etkilerden kaçınmak için ürün standartları üretim yönergeleri sürdürülebilirliği kapsmalıdır (Downes ve Laird, 1999).

Coğrafi işaretlerin bioçeşitliliğin korunmasındaki rolü kırsal kalkınma durumunda olduğu gibi büyük ölçüde coğrafi konumların yerel dinamiklerine ve politika ortamına bağlıdır. Bu kapsamda Boisvert (2006) katılımcı yaklaşımın çok önemli olduğunu, ekonomi ve koruma konularının birbirini bütünlediğini vurgulamaktadır.

3. Literatür Taraması

Coğrafi işaretli ürünlerin ekonomik etkisinin araştırılmasına yönelik hem ulusal hem de uluslararası alanda yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Ülkemizde ise en güncel olan çalışmalardan birisi Şahin (2019), "Türkiye'nin coğrafi işaretleri ve bunların Türkiye ekonomisinde etkin kullanımları" konulu çalışmasıdır. Bu çalışmada coğrafi işaretli ürünlerin ülke ve bölge ekonomisine hem iç ticaret hem de dış ticarete önemli etkileri olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmada Türkiye'nin dünya genelinde coğrafi işaretli ürün kapasitesi bağlamında dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olduğu belirtilmektedir. Bundan dolayı coğrafi işaretli ürünlerin korunması ve geliştirilmesi anlamında ekonomik yapıda meydana gelecek canlanmaya önemli bir katkı sağlayacağı da vurgulanmıştır.

Özgür (2011), coğrafi işaretlerin korunması, Avrupa Birliği'ndeki hukuk çerçevesi ve Türkiye uygulaması ile konuyu teorik olarak incelemiştir. Sonuç olarak da bölgesel kalkınmada potansiyeli yüksek bir güce sahip olan coğrafi işaretlerin korunması ve toplumda buna yönelik bir algının sağlanması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Servet vd. (2019), coğrafi işaretlerin dış ticaret kanalıyla bölgesel kalkınmaya etkisi üzerine çalışma yapmıştır. Çalışmada coğrafi işaretlerin Denizli ilinin ekonomisi üzerindeki etkisi incelenmiş.

Çalışma bulgularına göre coğrafi işaretlerin Denizli ilinde 2017 yılında dış ticaretteki payının %17'ye yaklaştığı belirtilmiştir. Bu oranın daha artırılması için teşviklerin artırılması ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliğinin yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Bulut (2013), coğrafi işaretler ve kırsal kalkınmada Ezine peynirini incelemiştir. Çalışmada SWOT analizi yapılmış, Ezine peynirinin üretim alanlarının zayıf ve güçlü yönleri ele alınmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Ezine peynirinin bulunduğu bölgede kentsel nüfus kırsal nüfustan az olduğu, kırsal alandan kentsel alana göçün sonucunda kentsel alanların genişlemesi ve merasal alanların daraldığını ve bununda Ezine peynirinin geleceğini riske attığı belirterek gerekli üretim alanlarının korunmasının önem arz ettiğini belirtmiştir.

Kan (2011), yerel düzeyde ekonomik kalkınmada coğrafi işaretlerin kullanımı ve etkisi ile Akşehir kirazı araştırması yapmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, bölgesel ekonomi anlamında Akşehir kirazını üreten işletmelerin birinci gelir kaynağını oluşturduğu ve meyve-sebze alımı satımı yapan komisyoncuların %72.50'si, firmaların ise %7,14'ün coğrafi işaret kavramından haberdar oldukları sonucuna varılmıştır. Bundan dolayı coğrafi işaretli ürünlerin tanıtılması ile birlikte bölgesel ekonomiyi de önemli katkıları olacağı vurgulanmıştır.

Şentürk (2011), coğrafi işaretlerin ekonomik etkilerini makro-mikro açıdan değerlendirmiştir. Çalışmada, coğrafi işaretlerin hem mikro hem de makro etkisini bölgesel düzeyde gösterebileceği vurgulanmıştır. Coğrafi işaretlerin mikro etkileri; coğrafi işaretli ürünlerin hem ülkede hem de uluslararası alanda tanınırlık ve pazarlama kanallarının artırılması ve ürünün farklı bir özellik kazanması şeklinde iken, makroekonomik açıdan etkileri; ekonomik büyüme, kalkınma, dış ticaret ve istihdam üzerinde gruplandırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında coğrafi işaretlerin korunması ve gerekli desteklerin verilmesinin önemli olduğunu çalışmada belirtmiştir.

Yalçın (2019), coğrafi işaretlerin şehir markalaşmasına etkilerini Sakarya ili örneğinde incelemiştir. Coğrafi işaretlerin, şehirlerin ulusal ve uluslararası alanda tanıtılmasında önemli araçlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Coğrafi işaretli ürünler, turizm, gastronomi vb. gibi şehir markalaşması unsurlarını kapsayan önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Şehirlerin sosyo-ekonomik anlamda tanınmasında da coğrafi işaretli ürünlerin önemli bir araç olarak kullanılması gerektiğini vurgulamıştır.

Başaran (2016), kırsal kalkınmada coğrafi işaretlerin etkisini Gaziantep ve Siirt illerini örnek alarak yaptığı çalışmada, Antep fıstığının gerek tanınırlığından gerekse kalitesinden dolayı bir coğrafi işaret olarak ilin ekonomik yapısına olumlu katkılar sağladığını belirtmiştir. Ayrıca çalışmada Siirt fıstığının gerekli tanıtım ve yatırım desteği alamadığından ilin ekonomik yapısında dikkate değer bir katkı yapamadığını tespit etmiştir. Bu sebeple ürünün bölgeye ekonomik katkısının sadece coğrafi işaret unvanını almasına bağlı olmadığı, aynı zamanda gerekli teşvik yatırımları yapılmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Şahin (2019), Türkiye'nin coğrafi işaretleri ve bunların Türkiye ekonomisinde etkin kullanımları konulu çalışmasında, Türkiye'nin gerek coğrafi gerekse de fiziki yapıda dünya genelinde birçok ürünün yetiştiği nadir ülkelerden biri olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'de coğrafi işaret kavramının yaygınlaşmasıyla birlikte söz konusu ürünlerin hem iç ticarete hem de dış ticarete önemli bir yer edindiğini vurgulamıştır. Fakat daha fazla ürünün coğrafi işaret unvanını alması gerektiği ve gerekli çalışmaların zaman kaybetmeden başlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Reviron vd. (2009), coğrafi işaretlerin oluşturulması ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik değerinin dağılımı konulu çalışmalarında, coğrafi işaretlerin kalitesi ve belli bir yöreye özgü benzersiz ürünler olduğunu vurgulamıştır. Coğrafi işaretli ürünlerin Avrupa ülkelerinde toplu üretim organizasyonlarına göre ekonomi için önemli bir başarı faktörü olarak gördüklerini belirtmektedir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde coğrafi işaretlerin hem kamu sektörü hem de STK'lar tarafından desteklenen çevresel ve sosyal anlamda pozitif etkileri olan ürünler olduğunu belirtmektedir.

Rangnekar (2004), coğrafi işaretlerin sosyo-ekonomik etkileri konulu çalışmasında, coğrafi işaretlerin buldukları ülkelerin veya bölgelerin karakteristik özelliklerini yansıttıkları belirterek, coğrafi işaretleri bölgesel kalkınmada önemli bir araç olarak görmektedir. Ayrıca çalışmada yerel halkın ürettiği ve coğrafi işaret unvanını alan ürünleri ve üreticilerin korunması ile hem bu ürünlerin

sürekliliğinin sağlanması hem de toplumun üretmek meydana getirdiği değerlerin korunmasının önemine de değinilmiştir.

Crespi ve Mulik (2004), coğrafi işaretler ve ticari mülkiyet hakları sözleşmesi Basamati pirinci ihracatı örneği ile yaptığı çalışmada, coğrafi işaretli Basamati pirincinin yapıldığı dünya genelinde 4 büyük piyasa incelenmiştir. Basamati pirincinin önemli bir ticaret payına sahip olduğu fakat Hindistan'ın pazar gücünün zayıf olmasından dolayı istediği ihracat düzeyini yakalamadığını sonucuna varılmıştır. Dünya genelinde tanınırlığı yüksek olan Basamati pirincinin ülke ekonomisine canlılık kazandırma potansiyeline sahip bir ürün olduğu fakat bu potansiyelin gerçekleşmesi için de hükümetin söz konusu ürüne gerekli teşvikleri verip üreticileri desteklenmesinin önem arz ettiği belirtilmiştir.

4. Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada anket yöntemi kullanılmış olup, 625 anket Van genelinde Kahvaltı işletmeleri, STK'lar ve üniversitelerde uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı ile Parametrik testler olan T-Testi ve ANOVA Testi ile analiz edilmiştir. Ankette beşli likert ölçeği kullanılmış ve 20 sorulu iki faktörlü olarak uygulanmıştır. Birinci faktör olarak "Coğrafi İşaretlerin ekonomik faktörler üzerindeki etkisi (Ceko)", İkincisi ise "Coğrafi işaretlerin sosyo-kültürel faktörler üzerindeki etkisi (Csos)" şeklindedir. Beşli likert ölçeğinde "1= Kesinlikle Katılmıyorum", "2= Katılmıyorum", "3= Kararsızım", "4= Katılıyorum", "5= Kesinlikle katılıyorum" şeklinde puanlamaya tabi tutulmuştur. Analiz için geliştirilen hipotezimiz ise;

H1: Katılımcıların demografik özelliklerine göre coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerindeki etkisine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır (H2: Değildir).

H1: Katılımcıların demografik özelliklerine göre coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler üzerindeki etkisine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır (H2: Değildir).

Frekans Tabloları

Tablo1. Katılımcıların yaş durumları frekans tablosu

	Kişi sayısı	%	Geçerli % oranı	Kümülatif %
15-20	35	5,6	5,6	5,6
21-30	264	42,2	42,2	47,8
31-40	171	27,4	27,4	75,2
41-50	113	18,1	18,1	93,3
50 ve üstü	42	6,7	6,7	100,0
Toplam	625	100,0	100,0	

Tablo 1'e göre ankete katılanların yaş durumları dağılımı verilmiştir. Buna göre 15-20 yaş arası 35 kişi, 21-30 yaş arası 264 kişi, 31-40 yaş arası 171 kişi, 41-50 yaş arası 113 kişi, 50 ve üstü yaş ise 42 kişi olarak belirlenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların cinsiyet durumları frekans tablosu

	Kişi sayısı	%	Geçerli % oranı	Kümülatif %
Erkek	388	62,1	62,1	62,1
Kadın	237	37,9	37,9	100,0
Toplam	625	100,0	100,0	

Tablo 2'ye göre ankete katılanların cinsiyet durumlarının dağılımı verilmiştir. Buna göre katılımcıların 388'i erkek (%62,1), 237'si kadın (%37,9) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların meslek durumları frekans tablosu

	Kişi sayısı	%	Geçerli % oranı	Kümülatif %
Özel sektör	210	33,6	33,6	33,6
Kamu sektörü	193	30,9	30,9	64,5
Serbest meslek	74	11,8	11,8	76,3
Öğrenci	89	14,2	14,2	90,6
Diğer	59	9,4	9,4	100,0
Toplam	625	100,0	100,0	

Tablo 3'e göre ankete katılanların meslek durumlarının dağılımı verilmiştir. Buna göre katılımcıların 210'u özel sektör, 193'ü kamu sektörü, 74'ü serbest meslek, 89'ü öğrenci ve 59'u ise diğer meslek grupları oluşturmaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların eğitim durumları frekans tablosu

	Kişi sayısı	%	Geçerli % oranı	Kümülatif %
İlkokul	26	4,2	4,2	4,2
Ortaokul	59	9,4	9,4	13,6
Lise	114	18,2	18,2	31,8
Üniversite	346	55,4	55,4	87,2
Lisansüstü	80	12,8	12,8	100,0
Toplam	625	100,0	100,0	

Tablo 4'e göre katılımcıların eğitim durumlarının dağılımı verilmiştir. Bu tabloya göre katılımcıların 26'sı İlkokul, 59'u Ortaokul, 114'ü Lise, 346'sı Üniversite ve 80'ni ise Lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Güvenirlilik analizi

Tablo 5. Güvenirlilik analizi tablosu

Cronbach's Alpha	Kayıp değer yok
,760	,823 20

Tablo 5'e göre Cronbach's Alpha değeri 0,7'den büyük olduğu belirlenmiş olup, faktörlerin güvenilir olduğuna işaret etmektedir. Cronbach's Alpha değerinin 0,5 den küçük olması durumunda faktörlerin güvenilirliği olmadığı kabul edilmektedir. Bu çalışmanın analiz sonucuna bakıldığında faktörlerin güvenilirlik derecesinin yüksek olduğu (0,760) belirlenmiştir.

T-Testi Analizi

T- Testi Analizi belirli bir konuda iki grup arasında (Kadın, Erkek) anlamlı bir fark olup olmadığını ölçer. Bu analiz için Coğrafi işaretlemenin ekonomik etkileri için (Ceko) geliştirdiğimiz hipotezlerimiz ise şu şekildedir:

H₁: Katılımcıların cinsiyet durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H₂: Katılımcıların cinsiyet durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklı değildir.

Tablo 6. Grup istatistikleri tablosu

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. sapma	Std. Hata ort.
Ceko	Erkek	388	3,5588	,63123	,03205
	Kadın	237	3,5392	,58746	,03816

Tablo 6 gruplarla ilgili istatistikleri vermektedir. Buna göre ankete katılan 388 erkeğin “Coğrafi işaretlemenin ekonomik etkileri” ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların aritmetik ortalaması “3,55”, 237 kadının verdikleri cevapların aritmetik ortalaması ise “3,53” olarak bulunmuştur. Görüldüğü gibi aralarında önemli bir fark yoktur. Aşağıdaki Tablo 7’deki T-Testi analiz sonuçlarına baktığımızda ise aynı sonucu görmekteyiz.

Tablo 7. Bağımsız T-Testi tablosu

		Eş varyanslar için Levene testi		Ortalama eşitliği için t-testi			Ortalama fark
		F	p	t	df	p	
Ceko	Eş varyans varsayımı	,104	,747	,385	623	,700	,01952
	Eş varyans varsayımı yok			,392	526,548	,695	,01952

Tablo 7’ye göre Eş varyans Levene testindeki p değeri 0,747 olarak bulunmuş ve bu değer 0,05 değerinden büyük olduğu için eş varyans varsayımı geçerlidir. Buna göre yukarıdaki H₂ hipotezi kabul edilir ve H₁ hipotezi reddedilir. Yani katılımcıların cinsiyet durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik algılama düzeyleri aynıdır ve coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerinde olumlu etkileri olduklarına katıldıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların cinsiyet durumlarına göre Coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel etkilerine (Csos) yönelik hipotezimiz ise şu şekildedir;

H₁: Katılımcıların cinsiyet durumlarına göre coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H₂: Farklı değildir.

Tablo 8: Grup istatistikleri tablosu

	Cinsiyet	Kişi sayısı	Ortalama	Std. sapma	Std. Hata ortalama
Csos	Erkek	388	3,5613	,64070	,03253
	Kadın	237	3,4861	,50314	,03268

Tablo 8 gruplarla ilgili istatistikleri vermektedir. Buna göre ankete katılan 388 erkeğin “Coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel” ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların aritmetik ortalaması “3,56”; 237 kadının verdikleri cevapların aritmetik ortalaması ise “3,48” olarak bulunmuştur.

Görüldüğü gibi aralarında önemli bir fark yoktur. Aşağıda Tablo 9'daki T-Testi analiz sonuçlarına baktığımızda aynı sonucu görmekteyiz.

Tablo 9. Bağımsız T-Testi tablosu

	Eş varyanslar için levene testi		Ortalama eşitliği için t-testi			
	F	Sig.	t	df	p	Ortalama fark
Csos Eş varyans varsayımı	3,440	,064	1,541	623	,124	,07526
Eş varyans varsayımı yok			1,632	585,029	,103	,07526

Tablo 9'a göre Eş varyans Levene testindeki p değeri 0,064 olarak bulunmuş ve bu değer 0,05 değerinden büyük olduğu için eş varyans varsayımı geçerlidir. Buna göre yukarıdaki H2 hipotezi kabul edilir ve H1 hipotezi reddedilir. Yani katılımcıların cinsiyet durumlarına göre coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel etkilerine yönelik soruları yanıtlama düzeyleri aynıdır ve coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler üzerinde olumlu etkileri olduklarına katıldıklarını ifade etmişlerdir.

ANOVA Testi Analizi

Tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) belirli bir konuda ikiden fazla grubun arasındaki anlamlı bir fark olup olmadığını ölçer. Bu kapsamda katılımcıların yaş, meslek ve eğitim durumları ile coğrafi işaretlemenin ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler üzerindeki etkisini ölçmede ANOVA testi için geliştirilen hipotezler aşağıda verilmiştir.

H₁: Katılımcıların Yaş durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H₂: Farklı değildir.

Tablo 10: Katılımcıların yaş durumları dağılımı

Ceko

	Kişi sayısı	Ortalama	Std. sapma	Std. hata	Minimum	Maksimum
15-20	35	3,5629	,60053	,10151	2,30	4,60
21-30	264	3,5337	,60073	,03697	1,90	7,30
31-40	171	3,5585	,61124	,04674	1,80	6,40
41-50	113	3,5566	,68215	,06417	1,90	6,90
50 ve üstü	42	3,6095	,55560	,08573	2,60	5,00
Toplam	625	3,5514	,61459	,02458	1,80	7,30

Tablo 11. Analiz sonuçları (ANOVA)

Ceko

	Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Sig.
Gruplar arası	,241	4	,060	,158	,959
Gruplar içi	235,461	620	,380		
Toplam	235,701	624			

Tablo 11’de p değeri $0,959 > 0,05$ olduğu için yaş grupları arasında coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerindeki etkisine yönelik verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark yoktur. Aynı durumda tablo 10’da da görüldüğü gibi grupların aritmetik ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Bunun için H2 hipotezi kabul edilir ve H1 hipotezi reddedilir. Yani katılımcılar coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerinde olumlu etki yaptıklarına tamamen katıldıklarını ifade etmişlerdir.

H_1 : Katılımcıların meslek durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H_2 : Farklı değildir

H_3 : Katılımcıların meslek durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H_4 : Farklı değildir

Tablo 12. Katılımcıların meslek durumlarının dağılımı

	Kişi	Ortalama	Std.sapma	Std. hata	95% güven aralığı		Minimum	Maksimum	
					LowerBound	UpperBound			
Ceko	Özel sektör	210	3,5181	,65018	,04487	3,4296	3,6065	1,80	5,00
	Kamu sektörü	193	3,5917	,57349	,04128	3,5103	3,6731	2,20	7,30
	Serbest meslek	74	3,5419	,69124	,08035	3,3817	3,7020	2,30	6,90
	Öğrenci	89	3,5539	,53979	,05722	3,4402	3,6676	2,00	4,60
	Diğer	59	3,5458	,63145	,08221	3,3812	3,7103	2,30	5,00
	Total	625	3,5514	,61459	,02458	3,5031	3,5996	1,80	7,30
Csos	Özel sektör	210	3,4895	,59349	,04095	3,4088	3,5703	1,70	5,00
	Kamu sektörü	193	3,4648	,44582	,03209	3,4015	3,5281	2,10	4,60
	Serbest meslek	74	3,6676	,94479	,10983	3,4487	3,8865	2,40	7,90
	Öğrenci	89	3,5438	,49588	,05256	3,4394	3,6483	1,50	4,30
	Diğer	59	3,7237	,52632	,06852	3,5866	3,8609	2,10	5,00
	Total	625	3,5328	,59301	,02372	3,4862	3,5794	1,50	7,90

Tablo 13. Analiz sonuçları (ANOVA)

		Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Sig.
	Grup içi	235,146	620	,379		
	Toplam	235,701	624			
Csos	Gruplar arası	4,792	4	1,198	3,461	,008
	Grup içi	214,645	620	,346		
	Toplam	219,438	624			

Tablo 13’de Coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik ANOVA testinde bulunan p değeri $0,833 > 0,05$ olduğu için meslek grupları arasında coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerindeki etkisine yönelik verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark yoktur. Aynı durumda tablo 12’de de görüldüğü gibi grupların aritmetik ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Bunun için Coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik geliştirilen **H2** hipotezi kabul edilir ve **H1** hipotezi reddedilir ve **Post Hoc Testinde** de **Tukey** testine baktığımızda gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Yani katılımcılar coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerinde olumlu etki yaptıklarına tamamen katıldıklarını ifade etmişlerdir. Varyansların homojenliği için bulunan sig. Değeri hem **Ceko** için hem de **Csos** için $0,05$ değerinden büyük bulunmuş ve Varyansların homojen olduğu test edilmiştir.

Tablo 13’de Coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel etkilerine (Csos) yönelik ANOVA testinde bulunan p değeri $0,008 > 0,05$ olduğu için meslek grupları arasında coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler üzerindeki etkisine yönelik verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark yoktur. Aynı durumda tablo 12’de de görüldüğü gibi grupların aritmetik ortalamaları arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Bunun için Coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel etkilerine yönelik geliştirilen **H4** hipotezi kabul edilir ve **H3** hipotezi reddedilir ve **Post Hoc Testinde** analizinde de **Tukey** testine baktığımızda gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Yani katılımcılar coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler üzerinde olumlu etki yaptıklarına tamamen katıldıklarını ifade etmişlerdir.

H₁: Katılımcıların eğitim durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H₂: Farklı değildir

H₃: Katılımcıların eğitim durumlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik etkilerine yönelik verdikleri yanıtlar birbirinden farklıdır.

H₄: Farklı değildir

Tablo 14. Katılımcıların eğitim durumlarının dağılımı

	Kişi	Ortalama	Std. sapma	Std. hata	95% Güven aralığı ort.		Minimum	Maximum	
					Alt seviye	Üst seviye			
Ceko	ilkokul	26	3,4346	,66148	,12973	3,1674	3,7018	2,30	5,00
	Ortaokul	59	3,5424	,56054	,07298	3,3963	3,6885	2,30	5,00
	Lise	114	3,4939	,66056	,06187	3,3713	3,6164	1,90	5,00
	Üniversite	346	3,6017	,63634	,03421	3,5344	3,6690	1,80	7,30
	Lisansüstü	80	3,4600	,43939	,04913	3,3622	3,5578	2,20	4,50
	Total	625	3,5514	,61459	,02458	3,5031	3,5996	1,80	7,30
Csos	ilkokul	26	4,1231	1,43368	,28117	3,5440	4,7022	2,50	7,90
	Ortaokul	59	3,6220	,38733	,05043	3,5211	3,7230	2,10	4,40
	Lise	114	3,4746	,56362	,05279	3,3700	3,5791	2,00	5,00
	Üniversite	346	3,5104	,54375	,02923	3,4529	3,5679	1,50	4,60
	Lisansüstü	80	3,4550	,37107	,04149	3,3724	3,5376	2,50	4,40
	Toplam	625	3,5328	,59301	,02372	3,4862	3,5794	1,50	7,90

Tablo 15. Analiz sonuçları (ANOVA)

		Kareler toplamı	df	Ortalama kare	F	Sig.
Ceko	Gruplar arası	2,282	4	,570	1,515	,196

	Grup içi	233,420	620	,376		
	Toplam	235,701	624			
Csos	Gruplar arası	10,573	4	2,643	7,847	<,001
	Grup içi	208,864	620	,337		
	Toplam	219,438	624			

Tablo 15’te Katılımcıların eğitim durumlarına göre yapılan ANOVA testinde Coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerinde etkisine (Ceko) ve Coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler üzerindeki etkisine (Csos) yönelik Varyansların homojen olduğu ve sig. Değeri 0,036>0,05 olarak bulunmuş. Ayrıca ANOVA testinde Coğrafi işaretlemenin ekonomik etkisine yönelik sig. Değeri 0,196 olarak bulunmuş ve gruplar arası anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yani katılımcıların Coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler üzerindeki etkisine yönelik aynı düzeyde yanıtlar verdiği ve bu yanıtların olumlu olduğu sonucuna varılmış ve H2 hipotezi kabul edilmiş, H1 hipotezi reddedilmiştir. Fakat Tablo 15’te Coğrafi işaretlemenin Sosyo-kültürel etkisine yönelik sig. Değeri 0,001<0,05 olarak bulunmuş ve gruplar arası anlamlı bir fark olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun için H3 hipotezi kabul, H4 hipotezi reddedilmiştir. Yani katılımcıların coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler üzerindeki etkisine yönelik eğitim durumlarına göre farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu farklılaşmanın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için *Post Hoc Testi* analizinde *Tukey* testine bakmak gerekir. Tukey testinde eğitim durumu İlkokul olan katılımcıların diğer katılımcılara göre coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel etkilerine yönelik daha olumlu yaklaşıkları ve bu ifadelerle katıldıklarını ifade etmişlerdir. Tablo 14’te de eğitim durumu İlkokul olan katılımcıların sorulara verdikleri yanıtların aritmetik ortalamasının “4,12” olduğu ve önemli bir farkın olduğu da görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Son dönemlerde kalkınma veya gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergelerinden biri de coğrafi işaretli ürünler olarak gösterilmektedir. Bu kapsamda kalkınma süreci ile birlikte başlangıçta nicel değerler insanoğlu için önemliyken geldiğimiz noktada nitel değerler öne çıkmıştır. Daha önceleri insanların gelir düzeylerinin yüksekliği gelişmişlik kriteri olarak kabul edilirken günümüzde sadece gelir düzeyinin yüksekliği değil aynı zamanda çevre kirliliğinin olmadığı bir çevrede yaşamak, sağlığı tehdit etmeyecek gıdaları tüketmek ve yarının ihtiyaçlarını tehlikeye atmayacak ekonomik gelişim izlenmesi önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda sağlıklı bir ömür için değerli olan organik veya geleneksel ürün tüketimi önem kazanmıştır. Tüketicinin geleneksel ürün tercihinde etkili olan faktörlerden biri ürün kalitesi güvenidir. Bu çerçevede benzerlerinden farklılaşmış olan ve bu farkı kaynaklandığı yöreye borçlu olan bir yöresel ürün adını ifade eden coğrafi işaretli ürün olan Van kahvaltısının bölgesel kalkınmada önemli bir etkisi vardır. Söz konusu bu etki, hem ekonomik hem de sosyo-kültürel faktörleri önemli ölçüde etkilemektedir. Bu çalışmada yapılan T-Testi ve ANOVA Testi analiz sonuçlarına göre coğrafi işaretlemenin ekonomik faktörler olan; turizm potansiyeli, bölge halkının ekonomik gelişmesi, ürünün pazar marjının artması, genç nüfusun istihdamının artması, ürünün üretim ağıının genişlemesi, sürdürülebilir tarımsal faaliyetlerin artması, canlı hayvan sayısının artması ve ürünün fiyatında istikrar gibi faktörler üzerinde önemli pozitif etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde coğrafi işaretlemenin sosyo-kültürel faktörler olan; ürünün popülerliğinin artması, bölgenin kültürel özelliklerinin artması, ürüne yönelik yasal denetimlerin yapılması, ürün için yapılan tanıtımların artması, üretici işletmelerinin grup ilişkilerinin artması, kırsal alandan kente olan göçün azalması, bölgeye olan ziyaretlerin artması gibi faktörler üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna varılmıştır. Nihai olarak bölgesel özellikleri bünyesinde barındıran ve bunun yasal zırhını alan coğrafi işaretli ürünlerin bölgenin ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmesine katkı sağlaması bu ürünleri önemli kılmaktadır. Bu bağlamda Van Kahvaltısı’nın da anket çalışmasıyla da desteklenen bölgenin gelişimine yaptığı katkı, söz konusu ürünün coğrafi işaret almasının önemini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Boisvert, V. (2006). From the conservation of genetic diversity to the promotion of quality food stuff: Can the French model of AOC be exported?. *CAPRI Working Paper No. 49*.
- Bulut, A. (2013), *Coğrafi işaretler ve kırsal kalkınma: Ezine Peyniri örneği* [Yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bahar, M. (2019). Kırsal kalkınma kapsamında coğrafi işaretli ürünlerin önemi: Yeşilova (Salda) Bölgesine özgü ürünler örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 9(1), 01-07.
- Beletti, G. (1999). Origin labelled products, Reputation and heterogeneity of firms. In: The socio-economics of origin labelled products in agro-food supply Chains: Spatial, institutional and co-ordination aspects. eds: Sylvander B, Barjolle D & Arfini F. (2000). *Series Actes Et Communications*. 17. INRA, Paris.
- Barjolle, D. and Chappuis, J.M. (2000). Transaction costs and artisanal food products. Proceedings of the annual conference of ISNIE (International Society For New Institutional Economics). *Tuebingen (D)* 22-24 September.
- Barjolle, D. and Sylvander, B. (2000). PDO and PGI products: Market, supply Chains and institutions. *Final Report, FAIR 1-CT95-0306*, June. European Commission. Brussels.
- Başaran, M. (2016). Kırsal kalkınmada coğrafi işaretlerin etkisi: Gaziantep ve Siirt illeri örneği, [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Berenguer, A. (2004), Geographical origins in the world. Paper presented at the workshop “promoting agricultural competitiveness through local know-how”. *Proceedings Of The Montpellier Workshop*. Washington DC: World Bank Group; Paris: MAAPAR; Montpellier: CIRAD.
- Boisvert, V. (2006). From the conservation of genetic diversity to the promotion of quality foodstuff: Can the French model of AOC be exported? *CAPRI Working Paper No. 49*.
- Bulut, A. (2013). Coğrafi işaretler ve kırsal kalkınma: Ezine peyniri örneği [Yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Crespi, J. M. and Mulki, K. (2004). Geographical indications and the trade related property rights agreement: A case study of Basmati rice exports. *AAEA Conferences*.
- Downes, D. and Andlaid, S. (1999). Community registries of biodiversity-related knowledge. *UNCTAD*, Geneva 1999.
- Das, K. (2009). Socio-Economic implications of protecting geographical indications in India. *Centre for WTO Studies*, August 2009.
- Gökovalı, Ü. (2007). Coğrafi işaretler ve ekonomik etkileri: Türkiye örneği”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (2), 141-160.
- Gopalakrishnan, N.S., Nair, P.S. and Babu, A.K. (2007). Exploring the relationship between geographical indications and traditional knowledge: An analysis of the legal tools for the protection of geographical indications in Asia. *ICTSD Working Paper*, August. 2007.
- Hayes, D.J., Lence, S.H. and Stoppa, A. (2003). Farmer owned brands? Centre for agricultural and rural development, Iowa State University. *Briefing Paper 02-BP 39*.
- Hughes, J. (2009). Coffee and chocolate: Can we help developing country farmers through geographical indications?. *The International Intellectual Property Institute*, Washington DC.
- Jena, P.R. and Grote, U. (2010). Changing institutions to protect regional heritage: A case for geographical indications in the Indian agrifood sector. *Development Policy Review*, 28(2).

Kan, M. (2011). Yerel düzeyde ekonomik kalkınmada coğrafi işaretlerin kullanımı ve etkisi: Akşehir kirazı araştırması [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Kanberoğlu, Z. ve Yıldırımçakar, İ. (2021). Sosyo-ekonomik özelliklerin çevresel bilinç üzerine etkileri: Van ili örneği [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Moschini, G., Menepace, L. and Pick, D. (2008), Geographical indications and the provision of quality in agricultural markets. *American Journal Of Agricultural Economics*, 90(3), August.

Mulik, K. and Crespi, J. M. (2011). Geographical indications and the trade related intellectual property rights agreement (TRIPS): A Case study of Basmati rice exports". *Journal of Agricultural & Food Industrial Organization*, 9(1).

Mercan, Ş. O. ve Üzülmöz, M. (2014). Coğrafi işaretlerin bölgesel turizm gelişimindeki önemi: Çanakkale ili örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2).

Özgür, D. (2011). Coğrafi işaretlerin korunması: Avrupa Birliğindeki hukuki çerçeve ve Türkiye uygulaması [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Pacciani, A., Beletti, G., Marescotti, A. and Scaramuzzi, S. (2001). The role of typical products in fostering rural development and the effects of regulation (EEC) 2081/92. *73rd Seminar of The European Association of Agricultural Economists. ANCONA, 28-30 JUNE*.

Passeri, S. (2007). Protection and development of geographical indications in Asia. Conference in IP in Hong Kong and Mainland China. *Best Practices and International Impact*. 22 March.

Reviron, S., Thevenod-Mottet, E. and El-Benni, N. (2009). Geographical indications: Creation and distribution of economic value in developing countries. *NCCR Trade Working Papers*, (14).

Rangnekar, D. (2004). The socio-economics of geographical indications. *UNCTAD-ICTSD Project On Iprs And Sustainable Development, Issue Paper*, 8, 13-15.

Şahin, G. (2019). Türkiye'nin coğrafi işaretleri ve bunların Türkiye ekonomisinde etkin kullanımları [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Servet, H. Yayla, N. ve Çeviş, İ. (2020). Coğrafi işaretli ürünlerin ihracata dayalı kalkınma potansiyeli: Denizli örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 107-123.

Şentürk, B. (2011). Coğrafi işaretlerin ekonomik etkileri: Mikro ve makro açıdan bir değerlendirme [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Türk Patent Enstitüsü (TPE), <https://www.turkpatent.gov.tr>

Tekelioğlu, Y. ve Demirer, R. (2008). Küreselleşme sürecinde, yöresel ürünler ve coğrafi işaretler geleceği. *İGEME'den Bakış*, 36: 1-716.

Tregear, A., Arfini, F., Belletti, G. and Marescotti, A. (2004). The impact of territorial product qualification processes on the rural development potential of small-scale food productions. *XI World Congress of Rural sociology*, Trondheim, Norway.

Üzümcü, T. P., Alyakut, Ö. ve Fereli, S. (2017). Gastronomik ürünlerin coğrafi işaretleme açısından değerlendirilmesi: Erzurum-Olur örneği. *International Journal of Agricultural and Natural Sciences*, 10(2), 44- 53.

Yalçınkaya, D. (2019). Coğrafi işaretlerin şehir markalaşmasına etkileri: Sakarya ili örneği. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Yalçinkaya, N. Yalçinkaya, M. H. ve Çılbant, C. (2006). Avrupa Birliği'ne yönelik düzenlemeler çerçevesinde Türk tarım politikaları ve sektörün geleceği üzerine etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2): 2.

Zago, A.M. and Pick, D. (2004). Labelling policies in food markets: Private incentives, public intervention and welfare effects. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 29(1).

Zografos, D. (2008). Geographical indications and socio-economic development. *IQ Sensato Working Paper*, No 3.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

An Evaluation of Climate Change as a Security Problem Through the Structure of the International System *Bir Güvenlik Problemi Olarak İklim Değişikliğinin Uluslararası Sistemin Yapısı Üzerinden Değerlendirilmesi*

İlhan SAĞSEN

* Assist. Prof., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, the Department of International Relations, Bolu/Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu/Türkiye

ilhansagsen@ibu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6207-7183

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Research Article/Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Date Received: 05/11/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23/11/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Citation: Sağsen, İ. (2022). An evaluation of climate change as a security problem through the structure of the international system. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 40 - 52

Atf: Sağsen, İ. (2022). Bir güvenlik problemi olarak iklim değişikliğinin uluslararası sistemin yapısı üzerinden değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 40 - 52

Abstract

Climate change is an international problem that adversely affects human life in many ways. Especially in the last 40 years, the increase in the frequency and severity of natural disasters in the world has brought climate change to the international agenda. With the redefinition of security threats by the end of the Cold War, climate change was considered a security concern and became the subject of an international negotiation that started to reduce its negative effects. As a security problem, climate change brings many problems with significant environmental impacts. At this point, when considering the climate change-security connection, a multidimensional perspective is required beyond the security perceptions of states, in other words, beyond national security. The climate change-security link requires assessing this issue through migration, energy, and the covid pandemic. Within this context, the main purpose of this article is to discuss how the structure of the international system affects the emergence of climate change, which is a multidimensional issue. The main argument of this study is that climate change, which has started to be considered a security problem, especially in the post-Cold War period, is not only an environmental problem but also has a multidimensional, multi-layered character.

Keywords: Climate change, security, migration, energy, pandemic.

Öz

İklim değişikliği birçok açıdan insan yaşamını olumsuz etkileyen bir uluslararası problemdir. Özellikle son 40 yıldır dünyada yaşanan doğal afetlerin sıklığı ve şiddetinin artması iklim değişikliğini uluslararası gündeme getirmiştir. Soğuk Savaşın bitimiyle beraber uluslararası sistemdeki yaşanan kırılma sonucu güvenlik tehditlerinin yeniden tanımlanmasıyla birlikte iklim değişikliği bir güvenlik kaygısı olarak değerlendirilmiş ve olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla başlayan bir uluslararası müzakerenin konusu haline gelmiştir. Bir güvenlik problemi olarak iklim değişikliği önemli çevresel etkileriyle birçok problemi beraberinde getirmektedir. Bu noktada, iklim değişikliği-güvenlik bağlantısı düşünüldüğünde, devletlerin güvenlik algıları ötesinde, başka bir deyişle, ulusal güvenliğin ötesinde çok boyutlu bir bakış açısı gerekmektedir. Bu nedenle, iklim değişikliği-güvenlik bağlantısı, bu konunun göç, enerji ve covid pandemisi üzerinden değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda bu makalenin temel amacı, uluslararası sistemin yapısının çok boyutlu bir konu olan iklim değişikliğinin ortaya çıkmasını nasıl etkilediğini tartışmaktır. Çalışmanın temel argümanı özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bir güvenlik sorunu olarak ele alınmaya başlanan iklim değişikliğinin sadece bir çevre sorunu değil, aynı zamanda çok boyutlu, çok katmanlı bir karakteri olduğudur.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, güvenlik, göç, enerji, pandemic.

Introduction

Climate change is a multidimensional international problem with a multiplier effect that seriously affects humanity negatively. With the increase in the frequency and severity of natural disasters, climate change has been occupying both states and the international public opinion especially for the last 40 years. Scientific studies show that climate change, or in other words, global warming, is the result of man-made actions. Since carbon dioxide is one of the main components of greenhouse gases, the increase in carbon emissions as a result of human actions is seen as the direct cause of climate change. The United Nations (UN) Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) in its report "*Climate Change 2021: The Basis of Physical Science*" published on 6 August 2021 emphasizes that the boiling greenhouse gas emissions from human activities are responsible for global warming of approximately 1.1 °C since 1850-1900 (IPCC(a), 2021).

In order to understand the reality that human activities cause climate change, it is necessary to first look at the issue systemically. While the increasing population, the desire to maintain high living standards, industrialization, intensive use of scarce resources is seen as the main factors accelerating climate change, the economic model based on conventional fuels and the production/consumption relationship that emerged starting from the industrial revolution is the main cause of human-made climate change. In other words, the capitalist economic system prefers growth to sustainability. For this reason, the increasing pressure on the fertile soil of the globe to forests, from energy sources to minerals in order to ensure this economic growth confronts the world with an ecological crisis.

Beyond the evaluation of the system as the cause of the climate crisis, another dimension of the issue is that natural disasters, the frequency and severity of which have increased especially in the last 40 years, have entered climate change into the state agendas as a security problem. At this point, when considering the climate change-security connection, a multidimensional perspective is required beyond the security perceptions of states, in other words, beyond national security. The climate change-security link requires assessing this issue through migration, energy and the covid pandemic.

In this context, the main purpose of this article is to discuss how the structure of the international system affects the emergence of climate change, which is a multidimensional issue. The main argument of this study is that climate change, which is considered as a security problem especially in the post-Cold War period, is not only an environmental problem, but also a multidimensional, multi-layered character. So, in the first part of the article, especially after the industrial revolution, how the systemic preferences revealed climate change will be emphasized. Then, climate change, which is now considered a security problem, will be addressed in a multidimensional way.

1. Climate Change as a Systemic Problem

Climate change, one of the most controversial issues of the 21st century, is an international problem with a multidimensional and multiplier effect from economy to security, from migration to food. The two most fundamental debates about climate change are within the framework of the question of whether this issue has reality and what its source is. Although it has decreased today due to the influence of scientific studies and reports, these two debates are still important in order to understand the systemic dimension of the subject.

In this context, when the issue of the reality of climate change, which constitutes the basic dimension of the discussions, is mentioned, it is seen that two groups come to the forefront. One of these groups is climate rejectionists or climate skeptics, while the second group is institutions and scientists who study climate change or the reality of global warming. The main arguments of climate skeptics or those who deny the existence of climate change are based on the thesis that the world has experienced periods of warming and cooling in the historical process, and that the process called global warming today originates from this warming period. Beyond that, according to this view, it is claimed that the climate is changing all the time, and this process is described as 'climate change that occurs by natural means'. Natural impacts on climate can include changes in solar energy, naturally occurring water vapor and CO₂ in the atmosphere, emissions of volcanic aerosols and greenhouse gases, and cyclical emissions in the oceans. These factors affect the climate by affecting the amount of

solar radiation that reaches the earth's surface, modulating how much heat is held in the atmosphere, or changing the ocean and atmospheric temperature circulation (Leggett, 2018, p. 3).

According to Washington and Cook, there are 4 main arguments for those who deny the existence of climate change or doubt its reality. These are conspiracy theories; fake specialists; impossible expectations; misrepresentations and logical errors. First, climate skeptics claim that the so-called "climategate" event in 2009 proves that climate change is a conspiracy theory. In November 2009, the servers of the University of East Anglia in the UK were hacked, and some emails claimed that global warming was a conspiracy theory. This is one of the reasons why climate change rejectionists claim that the process is a conspiracy theory. Second, another claim of the skeptics is based on a document published specifically by the Oregon Institute of Science and Medicine in 2008 that contained 31,000 self-identified scientists. These people oppose the idea that climate change is human-caused. For this reason, the objectors argue that there is no scientific consensus on the existence and human-caused nature of climate change. However, it is worth noting that only about 0.1% of these 31,000 people are climate scientists, while the others are people in unrelated fields such as computer engineering and medicine. Third, climate change deniers claim that climate models are also unreliable, and they even have an argument such as 'how can scientists predict the climate for years to come when they can't even predict the weather next week?' Fourth, and finally, the skeptics' argument is based on the thesis that climate change occurs naturally. At this point, the claim is that the climate has changed naturally in the past, so current climate change must be natural (Washington & Cook, 2011, p. 43-51).

These skeptical or rejectionist ideas about the reality and source of climate change have decreased considerably today, and scientific studies carried out since the 19th century have proven that climate change exists and that it is also realized by human activities. It was Svante Arrhenius in the late 19th century who first put forward the view that fossil fuels used by humanity could heat the globe and that human activities could cause climate change. In the 20th century, it was Guy Stewart Callender who brought up the issue of human causing global warming in the 1930s (Dessler, 2012, p. 213). In the 1950s, the idea that human actions could change nature and create environmental degradation began to gain acceptance. At this point, an example that affects the international public opinion and shows that the excessive use of fossil fuels will adversely affect both human health and the environment is the London Fog incident that took place in London in 1952. Between 5 and 9 December 1952, a serious air pollution affected London due to the high use of coal. With the effect of windless weather conditions, a dense layer of smoke accumulated over the city (Met Office, The Great Smog of 1952). The negative effects of the incident, which lasted about 5 days, continued for a long time and by the end of the year there were approximately 4000 deaths in connection with this event (Wilkins, 1954, p. 1). In the 1970s and 1980s, with the appearance of acid rain and the detection of deterioration in the ozone layer, the issue of environmental degradation and climate change began to seriously occupy the international agenda (Dessler, 2012, p. 213). In 1976, a special report was published by the World Meteorological Organization (WMO). In this report, the importance of short-term climate change and the natural and man-made causes of change were highlighted. In 1979, the WMO's First World Climate Conference was held in Geneva. At this conference, it was emphasized that the increase in carbon dioxide in the atmosphere can cause the lower atmosphere to gradually warm up (Pittock, 2009, p. 278). The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), established in 1988 by the United Nations Environment Programme and the World Meteorological Organization, reveals scientific information on different dimensions of climate change through various scientific studies and reports. In the first IPCC Assessment Report published in 1990, it was revealed that global warming is a serious threat to the world. Apart from this, the report highlighted the role of man as the cause of climate change (Dessler, 2012, p. 207-208).

In addition to this process, in order to mitigate the negative effects of climate change, states adopted UN General Assembly resolution 45/212 in 1990 on the creation of an Intergovernmental Negotiating Committee for a framework convention on climate change (United Nations, 1990), and within the framework of this decision, the World Conference held in Rio de Janeiro in 1992 and today it has launched the negotiation process, which is now entering its 20th year. While it is an opportunity for states to produce solutions with the aim of adapting, it is also an important process to raise

awareness of the international public opinion to change the human impact related to climate change. All these institutionalization activities, international negotiations and scientific studies have played an extremely important role in revealing the reality of climate change, and as a result, approximately 95% of the publications have reached a consensus on the reality of climate change and its human cause. An interesting study on this subject was published by John Cook and his colleagues. Cook et al. in their article "Consensus on consensus: a synthesis of consensus estimates on human-caused global warming", they examined the existing studies. They concluded that the consensus finding of 97% on human-caused climate change in published climate studies is robust and consistent with other surveys of climate scientists and peer-reviewed studies (Cook v.d., 2016, p. 1). Another example of supporting the fact that this global problem is caused by human actions is the IPCC's 2600-page report, which includes a detailed review of published scientific studies. The IPCC has stated that this report has resolved the scientific uncertainty about climate change. In addition, this report predicts that by the year 2100, the temperature will increase by 1.4 ° C to 5.8 ° C and the seawaters will rise between 20 cm and 88 cm due to global warming as a result of human activities (Maslin, 2011, p. 9-10). The IPCC report published in 2021 on the same subject can be shown as an important study. Accordingly, the United Nations (UN) Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) in its report titled "Climate Change 2021: The Basis of Physical Science" published on 6 August 2021 emphasizes that greenhouse gas emissions from human activities are responsible for global warming of approximately 1.1 ° C since 1850-1900. The report, also called the red-coded report, stressed that the climate crisis is worsening in ways that have never been seen everywhere (IPCC(b), 2021).

As can be seen, at the point reached in the debate on the reality of climate change, there is clearly a consensus that the existence of such a problem is real and that this global problem is the result of human activities. In this consensus, the increase in the frequency and severity of natural disasters caused by climate change also has a great share in contributing to the materialization of the problem and the awareness of the international community.

This consensus raises a second debate. If climate change is caused by human actions and preferences, then the question of when and how this impact began is important for understanding the international system connection of the issue. This constitutes the second dimension of discussion of the issue. To answer these questions, it is necessary to look at the connection between climate change and capitalism and the industrial revolution. In this context, the general opinion is that the climate change started with the industrial revolution and then the chosen economic model fueled this problem. Mechanization that started with the industrial revolution, the emergence of an understanding based on production and consumption, population growth and urbanization have intensively increased the need for energy. This increasing need has been met intensively from fossil fuels. The increased use of fossil fuels has caused environmental destruction and deterioration in the structure of the atmosphere. In this regard, while the CO₂ rate was 280 ppm before the industrial revolution, it is seen that this rate has exceeded 400 ppm according to 2014 data. Therefore, in general, evaluations in scientific studies are made in the form of comparison before and after the industrial revolution (Başoğlu, 2014, p. 177). One of these studies is the "2019 Global Climate Situation Declaration" published by the World Meteorological Organization in 2019. According to the report, 2019 was the second warmest year ever set, with the temperature level rising by an average of 1.1°C in 2019 compared to before the industrial revolution. Not only the World Meteorological Organization but also the IPCC reports reveal the reference point as the industrial revolution (WMO, 2020, p. 6). IPCC's Special Report on Global Warming of 1.5 ° C also emphasized the connection between global warming and human movements and identified the industrial revolution as a reference point. According to the report, human actions have caused approximately 1 ° C of warming compared to the pre-industrial period, and if emissions continue to increase at this rate, it is predicted that 1.5 ° C will be reached between 2030 and 2052 (IPCC, 2018). In addition, the Global Climate Report published in 2020 by NOAA-National Centers for Environmental Information, which also conducted a periodic study, revealed that the global annual temperature increased by 0.08 ° C every 10 years between 1880 and 1980, and that this increase has more than doubled since 1981, that is, an increase of 0.18 ° C (NOAA, 2020).

These studies show that the systemic change that took place with the Industrial Revolution had an impact on both people's lifestyle and the accepted mode of production (capitalism). In fact, it is

known that in the pre-capitalist period, all kinds of human activities have negative effects on nature. However, when it is considered that the main goal with capitalism is to invest continuously and accumulate capital, it is seen that economic and environmental crises are frequently experienced. The continuous consumption and continuous production cycle caused by the economic system reveals systemic and environmental deterioration such as negative effects on soil, air and water resources, deterioration of the ecological system with chemicals, destruction of large forest areas, continuous increase in pressure on non-renewable resources (conventional fuels), the extinction problem of many living species, population growth and food security being in serious danger (Magdoff, 2017, p. 9-11). In support of this, the connection between the structure of the capitalist system and environmental degradation and ecological crises is important. According to Bookchin, "one might expect that the crisis produced by capitalism's imperative to 'grow or die' will plunge society into a destructive contradiction with the natural world. Capital, in fact, will *have* to simplify all the ecosystems on which the evolution of complexity depends. With its competitive relations and competition, capitalism will have to turn the land into sand, the atmosphere and the planet's waterways into sewage, and heat the planet to a point where the entire climate integrity of the world will radically change due to the greenhouse effect. In short, precisely because capitalism is a competitive and commodity-based economy, it will have to simplify the complex and give birth to a planet that is environmentally incompatible with advanced life forms (Bookchin, 2002, p. 6-11). In other words, the prioritization of capital accumulation in the form of capitalist production both disrupts the natural balance over time and threatens humanity, which constitutes one of the basic parts of nature. In addition to Bookchin, John Bellamy Foster has established the connection between capitalism and climate change or ecological crisis in his book "Vulnerable Planet" and has determined that the main difference between the pre-capitalist period and the capitalist period in terms of the deterioration of nature is that such a destruction has shifted from the regional level to the global level. Also according to Foster, with the advent of the Capitalist world economy, the traditional balance between humanity and nature has changed irrevocably. The new system of production reduced society's dependence on nature and thus the threat of ecological collapse, while at the same time paving the way for extensive environmental destruction (Foster, 1999, p. 40). Türkaya Ataöv, who has put forward a similar idea, states that capitalism and the environment are two separate phenomena that are opposite to each other. According to Ataöv, as long as capitalism (the capitalist order) exists, even if some moves are made to improve the environment within the framework of this order, the world will become an uninhabitable place in the near future. In this regard, Ataöv said that when the process from the industrial revolution to the present day is examined, the rate of carbon dioxide in the atmosphere has increased by 30%, man releases more nitrogen to nature than all sources and consumes more than half of the fresh, usable water resources. In parallel, the melting of the polar ice caps and global warming will both adversely affect food security on the one hand and the geography will change concretely with the rise of the waters (Ataöv, 2009, p. 12, 21-25). Again, in the book Environmental Policy written by Hamamcı, Keleş and Çoban, capitalism is not only defined as a consumption-based system that damages the environment in this way, but also emphasizes that the contrasts between labor and capital within the framework of capitalist production relations are the main responsible for the deterioration in the ecosystem (Keleş vd., 2012, p. 248).

In this context, while the debate on the reality of climate change and the connection to capitalism continues, on the other hand, both the cyclical change in the international system and the increase in the frequency and severity of natural disasters have raised environment-based security concerns, which is another dimension of climate change. In this respect, climate change has become a multidimensional issue that threatens international security and is added to the security agendas of states.

2. Climate Change as a Security Problem

The end of the Cold War was a serious break in the international system. While this rupture reduces the level of the system from the state to the individual, at the same time all concepts, including security, have been redefined. The climate change-security link is one of the new security concerns that have emerged in this context. Today, security perception of climate change has serious implications for world peace and security. The security effects of climate change include serious risks

related to ecosystems, economy, infrastructure, health, migration and society, starting from human security (Thinktech, 2020, p. 4).

When looking at the relationship between climate change and the concept of security, the main question to be asked is "why has climate change been perceived as a security issue, especially after the Cold War, while in previous periods climate change was seen as a low politics issue discussed under the concept of sustainable development?" In the post-Cold War period, it is seen that security perceptions in the international sense have begun to change. In addition to the concept of national security that was dominant after the Second World War, new security concepts such as individual security, environmental security, energy security, food security were added in the post-1989 period. Thus, beyond the assurances of the security of states and military threats, which are now accepted under the hegemony of realist theory, new questions such as "whose security" and "security against what" have come to the agenda. Now, in the international system, apart from the state, the security of the individual, the society consisting of ethnic identities and the nation has begun to be taken as a basis. As mentioned above, new security issues have been raised in the discussions on the question of security against what. What is meant to be said here is that after the Cold War, the concept of security, whether on the basis of an individual, state or international system, began to be evaluated not only within the framework of political and military threats, but also as an economic, social and environmental phenomenon. In other words, security could not be only defined on the basis of military threats. New security challenges and risks, from migration to international terrorism, from energy security to climate change, started to gain importance in international system (Karaaslan, 2020, s.169). Richard Falk is the first researcher to systematically use the concept of environmental problems and security together. According to Falk, environmental change is a safety issue (Falk, 1971, p. 353). Apart from Richard Falk, the scope of the concept of security has been developed by some authors such as L.R. Brown (1977), R. H. Ullman (1983), N. Meyers (1996) and the concept of environmental security has been grounded (Karakoç & Kovancı, 2019, p. 345). Although environmental problems gradually began to be seen as a security problem during this period, the establishment of an environment-security relationship remained at a marginal level until the end of the Cold War. At the 1988 Toronto Conference titled "The Changing Atmosphere: Implications for Global Security," the effects of climate change on international security began to be recognized. The conference concluded with the conviction that humanity is in an experience that will affect the whole world, not designed and controlled, that will have the most serious consequences after a global nuclear war (de Ville, 2008, p. 176). The climate change-security relationship is shaped in the Human Development Report of the United Nations Development Programme (1994 UNDP). This report has put forward 7 basic security concepts that are interrelated and together constitute individual security. These can be counted as economic security, food security, health security, environmental security, personal security, social security, political security (UNDP, 1994, p. 24-25). In March 2007, two U.S. Senators, Richard J. Durbin and Chuck Hagel, proposed legislation assessing whether and how climate change could be a national security threat. In April 2007, the United Nations Security Council met for the first time to discuss the potential impacts of climate change on peace and security (Busby, 2007, p. 2). In addition, climate change was evaluated within the scope of the 2010 United States Four-Year Defense Planning. According to this document, climate change is causing significant geopolitical impacts such as poverty, environmental degradation and the weakening of future governments worldwide. In addition, climate change will increase food and water scarcity, which will lead to the spread of diseases and increased mass migration. According to this report, while climate change alone does not lead to a conflict, it can have an impact that accelerates instabilities and conflicts. As a result of these situations, extreme weather conditions may lead to an increase in the demand for defense support to civilian governments in the areas of humanitarian aid and disaster response (Mazo, 2010, p. 129-130). The Global Challenges Foundation's 2017 Global Disasters Report focused on many security threats, including climate change, and stated that global warming could spell the end of humanity (Srivastava, 2017, p. 28). Again, in the World Economic Forum's 2019 Global Risk Report, climate change concerns are listed among the global issues. The report also assessed natural disasters of increasing impact and frequency, addressing inadequate measures against climate change and unusual weather conditions (World Economic Forum, 2019). Likewise, world leaders meeting in Davos in 2020

discussed climate-based security concerns. In doing so, the rising temperatures in Australia, the resulting drought and the fires spread by the winds were discussed (Thinktech, 2020, p. 4).

In the context of these recommendations, opinions and reports, the security dimension of climate change has gained importance on the international ground. Since the beginning of the 21st century, many disasters such as droughts, floods, famines and fires in various parts of the world have increased the impact of climate change on the practices and perceptions of international security. In parallel, states have begun to build the bridge between their national security and climate change.

In parallel with these developments, the European Union has also seen and accepted climate change as a security issue and included it in its common foreign and security policy. Because climate change has been seen by the European Union as a multifaceted and spreading threat (Threat Multiplier) exacerbating existing trends, tensions and instabilities. Internationally, the risks from climate change are already real and the effects are being felt. A 2008 report to the Council of Europe, by the European Commission and the High Representative, focused on the effects of climate change on international security, the implications of global warming for Europe's own security, the international security implications and how the European Union would take a stance on this issue. This report reveals the types of problems caused by climate change that occur in various parts of the world and the forms of some of the threats. According to the aforementioned report, these sources of conflict are economic damage; the risk faced by coastal cities and their infrastructure; dispute over sources; territorial losses and boundary disputes; environmental-based migration; situations of fragility and radicalization; tensions over the supply of energy; and pressures on international governance. Within the framework of these forms of climate change-induced conflicts, the High Representative and the European Commission argue that the impact of climate change on international security is not a problem for the future, but that the effects are already experienced in different regions of the world on different scales (European Commission, 2008, p. 8-16).

In this context, the change in the scope and definitions of security after the Cold War has also changed the perception of climate change. As a result of the debates that started especially in the United States of America and spread to the world, climate change has been tried to be "securitized" in this process. The point that needs to be discussed here is whether securitizing the issue, that is, moving from low politics to high politics, will contribute to the solution of climate change. There is a situation that is important in addressing a problem from a security point of view. Is the problem being treated as a military-based security policy or is it being treated as a cooperation-based security policy? If there is talk of collaborative securitization, this will be positive in terms of reducing the effects of climate change and ensuring human security. In the same way, in an environment where states perceive climate change as a matter of national security, a cooperative policy will also contribute to national interests. However, especially at the Copenhagen Summit held in December 2009, it is seen that states are experiencing serious deficiencies in terms of political intentions and implementation. It is seen that there is no serious emission reduction that has been implemented and that an agreement on this issue will not be reached in the near future. In this context, the securitization of climate change will not go beyond providing a basis for the solution of the problem to be discussed only in a different field than creating a ground to contribute to the solution of the problem. It is not difficult to conclude that if the consequences of climate change are not tried to be reduced, it can lead to tensions within and between states. Because climate change will exacerbate the severity of issues such as interstate conflicts, impoverishment, civil wars, water scarcity, drought and food shortages (Sağsen, 2011, p. 10-12).

3. Security Problems Affecting the International System Linked to Climate Change

In this context, climate change as a security problem does not only have consequences on environment, but also it brings with many security problems in the international system. In this regard, climate change adversely affects the international system with its effects on migration, energy and pandemic.

3.1. Climate Change-Migration

Migration is a phenomenon that has taken place for different reasons throughout human history. However, in the international system, migration has begun to be considered as a security problem, starting from the period after September 11 and as a problem that has become widespread

after the Arab Spring. Migration creates a two-way security problem. On the one hand, migration creates negativities for people who have to relocate, and on the other hand, it creates economic, social and security-based problems that target countries face/will face. One of the most important reasons of migration that creates security concerns on humanity is climate change (Öner & Ihlamur-Öner, 2018, p. 1).

Climate-based migration takes place horizontally within the country due to situations such as the decrease in water resources, the destruction of agricultural lands, and the increase in salinity. It is possible to support this with some examples. One of them is sub-Saharan Africa, where farmers are forced to leave their land after being affected by hurricanes and floods (Robin, 2017). Examples of migration movements experienced with the increase in the frequency and severity of climate-based disasters are the displacements that occurred as a result of Hurricane Mitch in 1998, Hurricane Katrina in 2005, Hurricane Aila in 2009 and Typhoon Haitan in 2013 (Yılmaz & Navruz, 2019, p. 261). Another example of climate-based conflicts and the migrations they have created has been experienced in Darfur. There has been a significant crisis in Darfur, where there are water resources and agricultural land adversely affected by climate change. As a result of this crisis, 2.5 million people had to migrate, and 450 thousand people lost their lives (Sağsen & Karaaslan, 2015, p. 196-197).

But it will be climate-based vertical migrations that will affect real international law and international security. What is at stake here is the existence of countries where the habitats have disappeared or the migration of people who have lost their living spaces with the rise of the waters to other countries. One of the best examples to explain that climate-based migration can have vital consequences and create significant security problems is the V20 (Vulnerable-20) group. The V20 group, which emerged during the Paris Climate Agreement negotiations in 2015, consists of states that are at risk of losing their habitats. For these states, the goal of "keeping the temperature rise to 2 degrees Celsius by 2100" agreed during the climate change negotiations has not been sufficient. In this context, in order to reduce the risk of losing their countries, V20, with the support of the European Union, has added the target of "keeping the temperature increase between 2 and 1.5 degrees until 2100" to the agreement (Ekşi, 2016, p. 18).

There are three basic situations for people who will have to relocate as a result of losing their habitat. The first is that the legal status to be given to these people remains unclear, that is, the problem of naming the people who will have to migrate of this type. Although there is no consensus on climate-based migrants, the terms "climate refugees", "environmental refugees" or "climate migrants" are used for climate-based migrants, while the migration movement is defined as "climate-based migration". The second is that the issue of what kind of status they will have in the country where they will take refuge or how they will be granted citizenship status because they will no longer be able to return to their country remains a question mark. The third issue is that there is not yet an inclusive agreement or legal text on climate-based migrants in the global sense. All these negativities show that it is inevitable that migrations that will take place as a result of increasing natural disasters due to climate change will create problems and legal dilemmas that will affect international security (Ekşi, 2016, p. 18; Sağsen, 2020, p. 306-307).

3.2. Climate Change-Energy

It is possible to say that climate change and energy are in a two-way interaction. The first interaction is that one of the most important factors leading to the occurrence of climate change is the preferred types of energy, that is, the use of widely used conventional (fossil) fuels (Oil, natural gas, coal). In this regard, considering that energy consumption increased by 40% between 1990 and 2008 and 80% of this energy was met from fossil fuels (World Wildlife Foundation- WWF, İklim Değişikliği ve Enerji) and at the same time the use of fossil fuels increased the amount of CO₂ in the atmosphere by 116% in the last 150 years, it can be easily said that the use of fossil resources in energy is the main cause of climate change (Akova, 2003, p. 55). This relationship between climate change and energy affects the international system in a multidimensional way. On the one hand, energy-induced climate change has been the subject of a global struggle within the UN to ensure the continuity of life on the planet. On the other hand, it would not be wrong to say that the states acted in line with their national interests in the negotiation process and took a position not to lose their place in

economic competition. In this context, the most typical example is the attitude of the US and China in the climate change negotiations and their attitudes towards each other. In addition, in the energy transformation and transition to renewable energy, which are shown as one of the solutions to climate change, states do not produce efficient policies to reduce the effects of climate change because they do not want to bear the costs of energy transformation. This contradiction between global requirements and national priorities causes security concerns in many aspects of the international system, from migration to the economy, from health to dependencies.

The second interaction between climate change and energy is that renewable energy sources, which constitute one of the basic elements of the fight against climate change, emerge as an important phenomenon in the foreign dependence of countries in energy and at the same time in ensuring the energy security of actors. In other words, one of the most important problems today is the issue of ensuring the energy security of the actors in the international system. Ensuring energy security is one of the biggest problems faced by states in the 21st century. At this point, while climate change has brought renewable energy to the agenda as a solution, on the other hand, it has been the main resource used by states to ensure energy security, in other words, to reduce their dependence on foreign countries. Because foreign dependence on energy is not only an economic or current account deficit issue. At the same time, the state's dependence on foreign countries in general and foreign dependence on energy in particular narrows the actors' field of action in foreign policy and at the same time emerges as a security issue (Sağsen, 2020).

In short, climate change and energy/energy security are seen as mutually influencing phenomena. While fossil fuels cause climate change, the existence of climate change affects the foreign policy preferences of states as a fundamental converter affecting energy security of states and their position in the international system.

This two-way interaction between climate change and energy shows that climate change, renewable energy and energy security of states constitute a tripod with a multiplier effect that concerns the security of the international system. Another impact of these pillars that needs to be discussed in terms of international security is the relationship of renewable energy with capitalism, which is seen as an important solution to combat climate change. It is possible to say that the main feature of capitalism is that although it often enters into crises, it finds a way out of these crises itself. At this point, the first crisis was the so-called 'Long Depression', which lasted from 1873 to 1896. The Economic Crisis of 1929 (defined as the greatest crisis faced by capitalism), the Oil Crisis of 1973, the East Asian Economic Crisis of 1997, the Crisis of 2008 are the main ones. It would not be wrong to say that capitalism enters into crisis when it cannot find new markets that can increase capital and property revenues and expand its productive capacity (Aydın, 2003, p. 7). At this point, renewable energy, which is seen as the basic phenomenon in the fight against climate change, is in a sense the way out of the crisis that capitalism has entered. Renewable energy will unleash a new struggle for sharing, stimulate reproduction, and create a new market. This shows that renewable energy will become a new tool of international competition by states rather than a factor that will mitigate the impact of climate change. This will undoubtedly emerge as a new security concern for the future of the world.

3.3. Climate Change-Pandemic

One of the issues of international security directly or indirectly affected by climate change is health. While climate change threatens human security by adversely affecting rainfall patterns, temperatures, water resources and agricultural areas, it also triggers diseases, viruses and epidemics that the world has witnessed closely in the recent period. Many negative events such as melting glaciers, deterioration of ecosystems, forest fires due to the effect of climate change lead to the release of many viruses. For this reason, various environmental problems, especially climate change, will cause new possible epidemic diseases. For instance, in today's World, Humanity has to be faced the serious effects of Covid-19 pandemic. In this way, it can be said that the COVID-19 pandemic has created considerable threats and challenges to security of individuals, societies, states and international system (Karaaslan and Demirel, 2021, p. 126).

In this sense, various studies are being carried out to reveal the link between climate change and epidemic diseases. One of them was made by Carlson and his friends. In this study, it is claimed that climate change will trigger new viral transmission between species. According to Carlson et al., between 10,000 and 600,000 species of the virus found in wild mammals have the potential to spread to the human population. Many of these viruses have not yet been largely identified and are found in the wild. In other words, at least 10,000 types of viruses have the power to infect humans, but currently the vast majority are quietly roaming wild mammals. However, changing climate, land uses, and human intervention in nature are the basis for the spread of isolated viruses. This will inevitably make it easier to spread to people (Carlson vd., 2022, p. 555). The study by Lemieux et al. found that the risk of viral spread increased in Arctic Lake sediments due to the impact of climate change (Lemieux vd., 2021, p. 3). In another supporting study, Hao Huang argues that environmental changes caused by human actions within the framework of rapid urban development in Asia are related to the emergence of zoonotic viruses such as Covid-19, SARS, MERS and Ebola. Stating that the current pandemic is a result of human behavior, Huang points out in his study that one of the important factors for pandemics is climate change (Huang, 2020, p. 11).

The recent discovery of 28 new virus species in thousand-year-old glaciers and the projection that this number will increase with the melting of the glaciers show that thousands of new viruses will spread to the world and pose a threat in the next 50 years due to the effect of human-induced climate change.

Conclusion

This article argues that climate change, which is considered a security problem especially in the post-Cold War period, is not only an environmental problem but also a multidimensional character. In doing so, in order to support the basic argument, first of all, the debates on the existence of climate change were emphasized, and then the source of climate change, which is caused by human actions, in other words, its relationship with capitalism, was revealed. In this context, it should be said that climate change is not only an issue that adversely affects rainfall patterns, water resources, agricultural areas, causes the melting of glaciers and increases the water level, but also a phenomenon that makes its presence felt with its multiplier effect in the international system. In this regard, in addition to its environmental dimension, climate change is a factor that directly affects international security such as migration, energy and pandemic.

In this sense, various conclusions and findings can be reached as a result of the research. As the first of these, it is possible to say that the issue of climate change has not yet been seriously addressed in terms of actors in the international system. This is evident from the debate on the reality of climate change, which is still going on to a lesser extent. This can be seen from the discourses and tweets of Donald Trump, the former President of the United States. The withdrawal of the United States, which is one of the two most polluting countries in the world along with China, from the Paris Climate Agreement during the Trump era is the most striking example of this lack of seriousness. Secondly, climate change has occupied the agenda as a problem that is caused by human preferences after the Industrial Revolution and that adversely affects all of humanity depending on the chosen economic model. However, apart from the last 40 years, climate change has been on the agenda of technical workers and scientists. The main reason for this is that during the Cold War, climate change was accepted as a low politics issue and did not come to the international agenda. Thirdly, climate change has entered the security agendas of states as a security problem in the international system with the increase in the severity and frequency of natural disasters. However, it is not possible to limit this security concern to the increase of environmental disasters. When climate change-security link is mentioned, a problem that will affect the international system in a multidimensional way with the multiplier effect should be understood. Within this framework, climate change should be evaluated with all its systemic consequences from economy to energy transformation, from energy security to dependencies, from migration to pandemic and civil wars, and it is necessary to develop a global perspective by considering all these factors together.

In this sense, it is necessary to operate global governance to combat such a security problem. While doing this, states should think locally and act globally. In order to reduce the negative effects of

climate change, international negotiations within the UN should be advanced with sincere measures. From the point of view of international law, it is urgently necessary to conclude a comprehensive agreement for the people who will be affected by climate change and to determine the necessary international status. The solution of climate change and similar global problems should be evaluated within the framework of the concepts of global benefit and risk sharing and sustainable development far beyond the interests of states. Only in this way *will it* be possible to protect against the security consequences of climate change to a certain extent.

Kaynakça

Akova, İ. (2003). Dünya enerji sorunu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı. *Coğrafya Dergisi*, 11, 47-73.

Ataöv, T. (2009). *Kapitalizm ve çevre*. İleri Yayıncılık.

Aydın, M. K. (2003). Kapitalizm ve kriz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 1-10.

Başoğlu, A. (2014). Küresel iklim değişikliğinin ekonomik etkileri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 175-196.

Bookchin, M. (2002). Reflections: An overview of the roots of social ecology. *Harbinger: A Journal of Social Ecology*, 3(1), 6-11.

Busby, W. J. (2007). *Climate change and national security: An agenda for action* (CRS No.32). Council of Foreign Relations. https://www.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/ClimateChange_CSR32%20%281%29.pdf

Carlson, C. J., Albery, G. F., Merow, C., Trisos, C. H., Zipfel, C. M., Eskew, E. A., Olival, K. J., Ross, N. & Bansal, S. (2022). Climate change increases cross-species viral transmission risk. *Nature*, 607, 555-562. <https://doi.org/10.1038/s41586-022-04788-w>

Cook, J. et al. (2016). Consensus on consensus: a synthesis of consensus estimates on human-caused global warming. *Environmental Research Letters*, 11(4), 048002.

de Ville, G. (2008). Climate change: bad news for environmental security. *Environmental Law Review*, 10(3), 175–180. <https://doi.org/10.1350/enlr.2008.10.3.020>

Dessler, E. A. (2012). *Introduction to modern climate change*. Cambridge University Press.

Ekşi, N. (2016). İklim mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 10-58.

European Commission. (2008). *Climate change and international security*.

Falk, R. A. (1971). *This endangered planet: prospects and proposals for human survival*. Random House.

Foster, J. B. (1999). *The vulnerable planet: a short economic history of the environment*. Montly Review Press.

Huang, H. (2020). Covid-19 and the environment: reflections on the pandemic in asia. *EnviroLab Asia*, 4(1), Article 2. <https://scholarship.claremont.edu/envirolabasia/vol4/iss1/2>

IPCC(a)- The Intergovernmental Panel on Climate Change. (2021). Climate change widespread, rapid and intensifying. <https://www.ipcc.ch/2021/08/09/ar6-wg1-20210809-pr/>

IPCC(b)-The Intergovernmental Panel on Climate Change. (2021). *Climate change 2021: the physical science basis, Summary for Policymakers*.

Karaaslan, H. (2020). Uluslararası güvenliğe bir tehdit olarak başarısız devletler. H. Karaaslan ve M. Demirel (Ed.), *Güncel uluslararası güvenlik sorunları* (s. 167-206) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Karaaslan, H., Demirel, M. (2021). Bir uluslararası güvenlik sorunu olarak covid-19 ile mücadelede uluslararası iş birliği: güvenliğin bölünmezliği ilkesi kapsamında bir değerlendirme.

Güvenlik Bilimleri Dergisi, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik), 115-138.

Karakoç, D. Y., Kovancı, E. (2019). Bir güvenlik tehdidi olarak iklim değişikliği. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 344-357.

Keleş, R., Hamamcı, C. & Çoban, A. (2012). *Çevre politikası*. İmge Kitapevi.

Leggett, A. J. (2018). *Evolving assessments of human and natural contributions to climate change*. CRS Report. <https://sgp.fas.org/crs/misc/R45086.pdf>

Lemieux, A., Colby, G. A., Poulain, A. J. & Aris-Brosou, S. (2021). Viral spillover risk increases with climate change in High Arctic lake sediments. *Proceedings of the Royal Society: Biological Science*, 289, 1-11. <http://doi.org/10.1098/rspb.2022.1073>

Magdoff, F. (2017). Kapitalizmin ikiz krizleri: ekonomik ve çevresel krizler. H. Tanıtran (Ed.), *Enerji Emperyalizmi* içinde. Redakasyon Kitap Yayıncılık.

Maslin, M. (2011). *Global warming*. Dost Kitapevi.

Mazo, J. (2010). *Climate change: how global warming threatens security and what to do about it*. Routledge.

Met Office. The great smog of 1952. <https://www.metoffice.gov.uk/weather/learn-about/weather/case-studies/great-smog>

National Centers for Environmental Information. (2020). *Annual 2020 global climate report*. <https://www.ncei.noaa.gov/access/monitoring/monthly-report/global/202013>

Öner, A. Ş. & İhlamur-Öner, S. G. (Eds.). (2018). *Uluslararası ilişkilerde göç*. Der Yayınları.

Pittock, A. B. (2009). *Climate change: the science, impacts and solutions* (2nd ed.). Earthscan.

Robin, J. P. (2017, 14 September). Kritalina Georgieva: global warming can add 100 million poor people by 2030. World Bank. <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2017/09/14/global-warming-can-add-100-million-poor-people-by-2030>

Sağsen, İ. (2020). Bir uluslararası güvenlik meselesi olarak iklim temelli göç. H. Karaaslan ve M. Demirel (Ed.), *Güncel uluslararası güvenlik sorunları* (s. 289-310) içinde. Nobel Akademik Yayıncılık.

Sağsen, İ. (2020, 27 Ağustos). Enerjide dışa bağımlılık güvenlik ve dış politika meselesidir. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/enerjide-disa-bagimlilik-guvenlik-ve-dis-politika-meselesidir/1954717>

Sağsen, İ. (2011). *İklim değişiminin güvenlik boyutu ve ortadoğu'ya etkileri*. ORSAM. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_40_tr.pdf

Sağsen, İ. ve Karaaslan, H. (2015). İklim değişikliği fırat-dicle havzası'nda savaş sebebi olabilir mi?. *Akademik Ortadoğu*, 10(1), 189-219.

Srivastava, L. (2017). *Catastrophic climate change in global catastrophic risks 2017*. Global Challenges Foundation.

Thinktech STM Technology Thought Center. (2020). *Climate crises and national security*.

The Intergovernmental Panel on Climate Change- IPCC. (2018). Global warning of 1.5°C. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2022/06/SPM_version_report_LR.pdf

United Nations Development Program. (1994). *UNDP Human development report*.

United Nations. (1990). UN General Assembly Resolution 45/212. <https://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r212.htm>

Washington, H. & Cook, J. (2011). *Climate change denial: heads in the sand*. Earthscan.

Wilkins, E. T. (1954). Air pollution and the London fog of december, 1952. *Journal of The Royal Sanitary Institute*, 74(1), 1-21. doi:[10.1177/146642405407400101](https://doi.org/10.1177/146642405407400101)

World Economic Forum. (2019). *The Global risks report 2019*.

World Meteorological Organization. (2020). *WHO statement on the state of the global climate in 2019* (WMO-No. 1248).

World Wildlife Foundation. İklim değişikliği ve enerji. https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/

Yılmaz, F. H. & Navruz, M. (2019). Küresel iklim değişikliği, iklim mültecileri ve güvenlik. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 255-270.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Gurbetçilikten Çoklu Yerleşim Tercihlerine Doğu Karadeniz Bölgesinde Nüfus, Göç ve Geri Dönüş From Guest Employment to Multiple Settlement Options: Population, Migration and Homecoming in The Eastern Blacksea Region

Emin Yaşar DEMİRCİ*

* Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Van /Türkiye.

Associate Prof. , Van Yüzüncü Yıl
University Faculty of Letters, Department of
Sociology,
Van /Türkiye.

eydemirci@yyu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-7672-1213

Öz

Bu çalışma Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA) tarafından desteklenen, saha çalışmaları OPTİMAR araştırma şirketi tarafından gerçekleştirilen yürütücüsü olduğum araştırma projesinin saha bulgularına dayanmaktadır. Bilindiği gibi Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerinden oluşan Doğu Karadeniz Bölgesi, tarih boyunca ülkenin en çok göç veren bölgesi olmuştur. Araştırmanın saha çalışmaları 01-31 Mayıs 2020 tarihler arasında gerçekleştirilmiş, araştırmada nicel ve nitel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Göç alan ve göç veren onbir ilde toplam 1775 anket ve 110 derinlemesine mülakat uygulanmış olup, odak grup tekniği sadece göç veren illerle sınırlı tutulmuştur. Araştırmanın bulguları bölgede gözlenen göç örüntülerinin oluşumunun oldukça eskiye dayandığını göstermektedir. Gurbetçilik olarak adlandırdığımız, başlangıcını 19. yüzyıla kadar geri götürebileceğimiz bu örüntünün kendisi de günümüzde farklılaşmaya, çeşitlenmeye başlamıştır. Başlangıçta göç edenlerin veya göç etmeyi düşünenlerin önündeki yegane seçenek olarak duran gurbetçilik, zamanla yerini, göç etmek ve geri dönmek arasında sıkışan bu örüntünün ötesinde, oldukça geniş seçenekler arasından özgürce oluşturulabilecek “çoklu yerleşim tercihlerine” dayalı yeni yaşam biçimlerine bırakmağa başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, tersine göç, göç alan şehir, göç veren şehir, yaşam güzergahları, çoklu yerleşim tercihleri.

Abstract

The purpose of this paper is to investigate current migration patterns in the East Black sea region from historical perspectives. The paper is based on the field study conducted in six sending cities of the East Black sea with a high rate of outgoing migration, namely Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize, Artvin, and five destination cities with a high rate of incoming migration from the region, namely, Ankara, İstanbul, Bursa, Kocaeli, and Samsun. The field study was conducted between January 1 and May 31 in 2020. Mixed research methods were used in the study. A total of 1775 questionnaires and 110 in-depth interviews were applied to the sample from six departure and five destination cities. Focus groups were used only in departure cities. The findings of the study show that current migration patterns of migration in the region have been shaped as early as the 19th. Century. It shows that the only option for migrants and prospective migrants is not between migration and return home but a combination of new living spaces freely designed from a rich option of wide selections

Keywords: Migration, return home, departure cities, destination cities, life courses, multiple settlement options.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 01/11/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23/11/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Demirci, E. Y. (2022). Gurbetçilikten çoklu yerleşim tercihlerine Doğu Karadeniz bölgesinde nüfus, göç ve geri dönüş. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 53 - 67

Citation: Demirci, E. Y.(2022). Guest employment to multiple settlement options: population, migration and homecoming in the eastern blacksea region. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 53 – 67

Giriş

Göçün tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Biraz metaforik bir okuma ile Âdem ile Havva'nın cennetten kovulma kıssasını, insanlığı ve tarihini başlatan ilk göç olarak yorumlamak mümkündür. Bu yüzdendir ki kutsal metinlerde de göçe ayrı bir önem verilmiş, Âdem'in ilk göçü ile başlayan insanlık ve onun tarihi her defasında yeniden canlandırılmış, yorumlanmıştır. Yahudilerin "exodusu", (Grabbe, 2014) Müslümanların "hicreti" (Hamidullah, 2011) kutsal metinlerde geçen büyük göçlere örnektir. Bu iki kutsal metin üzerinden yapılan değerlendirmeler bize sadece kutsalı hatırlatmamakta, aynı zamanda göçle ilgili farklı yüzleşme biçimlerini de ortaya koymaktadır.

Yahudilerin Mısırdan çıkarılmasını ya da kovulmasını ifade eden büyük göç, exodus, tipik bir Yahudi için her hatırlama ve anmada vaat edilen toprakları, o topraklara dönüşü ve sorasında da kıyamete kadar o topraklarda yaşama umudunu canlı tutar. Müslümanların hicretinde ise durum bundan farklıdır. Hicret Müslümanların kovulmasını ya da çıkarılmasını değil yeryüzüne yayılmasını simgeler. Ortalama bir Müslüman için hicret, manevi çıkışlarının kaynağı olan kutsal topraklara dönmek ve kıyamete kadar orada yaşamak değil, yayıldıkları yeryüzünden bu kutsal toprakları düzenli aralıklarla ziyaret ederek, sila-i rahim yaparak manen tazelenmektir.

Kutsal metinlerin dışında da tarihin tanıklık ettiği büyük göçler vardır. Bugünkü Türkiye'yi, Ortadoğu'yu ve Avrupa'nın önemli bir kısmını şekillendiren "büyük kavimler göçü", Orta Asya'dan Batıya doğru yüzyıllarca hatta günümüzde bile devam eden büyük göç hareketleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Roux, 2004; Rasonyi, 2008). Bugünkü Avrupa'nın şekillenmesinde Akdeniz havzasında meydana gelen göç hareketlerinin rolü Fernand Braudel'in "Akdeniz ve Akdeniz Dünyası" isimli iki ciltlik klasik eserlerinde detaylı olarak incelenmektedir (Braudel, 1993).

Büyük göçlerin insanlık tarihindeki yeri kutsal metinlerde zikredilen exodus, hicret ve büyük kavimler göçü ile sınırlı da değildir. Savaşlar, afetler ve coğrafi keşiflerin harekete geçirdiği kitlesel göç hareketleri, kapsam ve nitelik değiştirerek günümüze kadar hız kesmeden devam etmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte göçün bilimsel olarak araştırılması, nispi olarak, daha yeni sayılır. Bu konuda zikredeceğimiz ilk eser, şüphesiz, İbn Haldun'un "Mukaddime" isimli klasik eseridir. Eserinde "umranın ilmını" geliştiren ve esaslarını ortaya koyan Haldun, bu eseri ile sosyoloji disiplininin, adı zikredilmeyen, kurucusu olmayı hak etmiştir. İbn Haldun, eserinde geliştirdiği "bedevi umran" ve "hazari umran" kavramları ile toplumların bedevilikten hazariliğe doğru değişimleri üzerine geliştirdiği teorisi aynı zamanda bir göç teorisi olarak da değerlendirilebilir (Haldun, 1985).

İbn Haldun'un ilk göç teorisi olarak da değerlendireceğimiz eseri dışında günümüz anlamında göç araştırmalarının tarihi daha yeni sayılır. Erken dönem göç araştırmalarının ilk örneklerine Malthus, Farr ve Ravenstein'in çalışmalarında rastlanır. Bu üç isim arasında göç teorilerinin ilk örneğine Ravenstein'da rastlamaktayız (Sinha, 1987). Farr'ın "göçün kesin yasalarının" olamayacağı tezine karşı çıkan Ravenstein'in kaleme aldığı "göçün yasaları" üzerine yazdığı makalesi, göç teorilerinin ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmasında Ravenstein İngiltere'de erken dönem endüstrileşmenin sebep olduğu iç göç hareketlerini incelemiş ve göçün tabi olduğunu düşündüğü yedi temel yasalardan söz etmiştir (E. G. Ravenstein, 1885).

Göç ile ilgili bir başka teori ise Stouffer'in "kesişen fırsatlar teorisi" dir. Bu teori ile Stouffer, Ravenstein'in göçün "genellikle kısa mesafeli olduğu" tezine karşı mesafe kavramını sunulan fırsatlarla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Ona göre belli bir uzaklığa göç edenlerin sayısı gittikleri yerde kendilerine sunulacak fırsatlarla doğru orantılıdır (Yalçın, 2004).

Göç araştırmalarında göçün sebepleri ile ilgili olarak en sık karşılaştığımız izah göçün çıkış yerleşimindeki itici sebeplerle varış yerleşimindeki çekici sebeplerdir. Teori, nihai biçimini Everett Lee'nin "Göç Teorisi" makalesi (Lee, 1969) ile almış olsa da öncesinde bu konu ile ilgili çok sayıda çalışma da mevcuttur (Jansen, 1970). Makalesinde Lee, göçü yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, sürece karışan engeller ve bireysel faktörler olmak üzere dört temel faktöre dayandırmaktadır (Yalçın, 2004).

Göçle ilgili literatürün bizzat kendisi ayrı ve detaylı bir çalışmayı gerektirse de bu çalışmanın sınırları içinde özellikle önem verdiğim diğer üç teorik yaklaşıma da kısaca değinmek faydalı olacaktır. Sırasıyla “ilişkiler ağı teorisi”, “sosyal sermaye teorisi” ve “yaşam güzergâhları teorisi” olarak adlandırılan bu teorilerden “ilişkiler ağı” teorisine göre, bireyin göç sürecinde, kendisinden önce göç edenlerle arasındaki var olan ilişkiler ağının göç kararının alınması üzerinde büyük önemi vardır (Gurak, 1992). Bu ağlar hemşerilik, akrabalık ilişkilerine dayanacağı gibi, günümüz teknolojilerini de kapsayan modern iletişim ağlarına da dayanabilir. Her ne kadar ilişkiler ağı göçü başlatan esas faktör olmasa da, göç potansiyelini kuvveden fiile geçiren kolaylaştırıcı faktör olarak devreye girmektedir. İlişkiler ağının önemi şudur ki, ağların varlığı göçün kuvveden fiile geçmesini sağlarken, onun yönünü de belirler.

Göç araştırmalarında kullanıldığı biçimiyle “sosyal sermaye” teorisi “ilişkiler ağı teorisi” ile benzer özellikler gösterir. Aralarındaki fark ilki daha çok enformel ilişkilere karşılık gelirken, ikincisi daha formel yapılar içindeki sosyal ilişkileri ifade eder. İlki göç potansiyelini harekete geçiren karar üzerine etkili iken sosyal sermayenin rolü varış noktasında tutunabilmesi ve uyum sağlayabilmesi üzerinde etkilidir.

Bu çalışmada yer vereceğimiz son teorik yaklaşım ise İlhan Tekeli’nin, “yaşam güzergâhları” teorisidir (Tekeli, 2010). Cenk Beyaz’ın “çoklu yerleşim pratiği” (Beyaz, 2019) diye ifade ettiği, benim “çoklu yerleşim tercihleri” olarak kavramlaştırmayı tercih ettiğim bu yaklaşımda Tekeli, göç kavramının, günümüzde, değişen insan-mekân ilişkisini tanımlamakta yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Ona göre “bilgi toplumunda” sermayenin kendini mekânda sürekli yeniden üretme sürecinde daha akışkan hale gelen insanlar mekânda, sanayi toplumunda olduğundan, daha sık yer değiştireceklerdir. Böyle bir toplumda göç kavramının anlamı da yok olacak, hiçbir şeye ifade etmeyecektir. Bu insanların hayatında yer değiştirme, çok nadir ve bazı zorunluluklar karşısında gerçekleştirilen bir şey olmaktan çıkarak, sürekli ve yaşama anlamını veren öğelerden biri haline gelecektir.

Araştırmanın Kapsamı ve Metodu

Bu araştırmanın kapsamını TR90 Bölgesini oluşturan Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illeri ile bu illerin en çok göç verdikleri beş il olan, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Samsun illeri oluşturmaktadır. 1 Ocak-31 Mayıs 2020 tarihleri arasında yapılan araştırma anket, mülakat ve odak grup uygulamalarından oluşmaktadır.

Araştırmanın anket aşamasında, araştırma evrenini oluşturan onbir ilde anket uygulaması yapılmıştır. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre TR90 Bölgesini oluşturan altı ve bölgeden en çok göç alan beş ilden seçilen toplam 1775 kişilik örneklem, “tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi” göre belirlenmiştir.

Anket uygulaması iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. TR90 Bölgesini oluşturan Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerinde uygulanan anketlerle halkın göç etme eğilimi olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ankara, Bursa, İstanbul, Kocaeli, Samsun illerinde ise TR90 bölgesinden göçle gelenlerin göç sebepleri, geri dönüş düşünceleri anlaşılmaya çalışılmıştır

Araştırmada örneklem seçme yöntemi olarak tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilmiş 11 ilde uygulanan anket sayısı tablodaki gibidir.

Tablo 1.

Anketin Yapıldığı İller

Göç Alan İller	Göç Veren İller						Anket
	Artvin	Giresun	Gümüşhane	Ordu	R	Trabzon	
Ankara	13		22	28	1	36	113
Artvin	38				1		48
Bursa	19	19	10				48
Giresun		111		16			127

Gümüşhane			65			34	99
İstanbul	22	128	80	164	7	113	583
Kocaeli	11	24	23	15			73
Ordu		15		216			231
Rize	11				8	23	116
Samsun				40	1	28	79
Trabzon		18	22		2	197	258
Toplam	114	315	222	479	2	431	1775

Örneklem seçimi ve anket uygulaması araştırmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Nicel boyuttan oluşan bu ilk aşamanın amacı araştırma evreni hakkında genellenebilir, ölçülebilir betimsel sonuçlara ulaşmaktır. Bu aşama, iyi bir saha araştırmasında, sahayı tanımanın ilk aşamasıdır. Ancak araştırma bu aşamada bırakılırsa sorunu anlamadaki etkisi yüzeysel ve sınırlı kalacaktır. Yani, nicel araştırma verilerinden hareketle derinlemesine mülakat ve odak grup tartışmaları gibi yöntemlerle daha derinlikli ve kapsamlı bilgilere ulaşmak gerekir.

Araştırmamızın nitel aşaması ise kendi içinde iki aşamadan oluşmaktadır. İlki derinlemesine mülakat uygulamasıdır. Uygulanan anket çalışması sonrası verilen cevaplar analiz edildikten sonra, TR90 Bölgesinin illerini oluşturan altı ve bölgeden göç alan beş ilin her birinde onar kişi olmak üzere, toplam 110 kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakat yapılan kişilerin seçiminde anket formlarına verilen cevaplar da dikkate alınmıştır.

Anket ve mülakat sonuçlarının değerlendirilmesinin ardından, araştırmanın son aşaması olan odak grup çalışmasına geçilmiştir. Odak grup çalışmasının katılımcıları sadece Bölge illerinden seçilmiş olup, grup üyeleri her ilin kamu kurumlarından ve sivil toplum kuruluşlarından temsilciler olup, seçimlerinde mülakatlarda öne çıkan isimlere de yer verilmiştir.

1. Doğu Karadeniz’de Coğrafya, Nüfus ve Göç

Doğu Karadeniz Bölgesinin göçle tanışması Cumhuriyet öncesine kadar gider. Bölgenin zorlu coğrafyası, tarımsal alanları kısıtlılığı, arazi şartlarının makineli tarıma getirdiği kısıtlar sebebiyle bölge nüfusunun geçimini sağlayabilmek için bir dış kaynağa her zaman ihtiyacı olmuştur. “Gurbetçilik” olarak bilinen bu uygulamada bölgenin yetişkin erkeklerinin çoğu, hayatlarının belli bir süresinde, hatta çokça uzun bir süresinde, evinden, ailesinden uzakta çalışmak zorunda kalmaktadır. Aileden uzak geçen süre göçün, daha doğrusu gurbetin, mesafesine göre değişmekle birlikte, Samsun, Trabzon gibi bölge içi varış yerlerinde mevsimlik birkaç ayla sınırlı olurken İstanbul, İzmir gibi daha uzak varış yerlerinde ise bir-iki yıldan sekiz-on yıla kadar çıkabilmektedir. Bir-iki yıl süreyle gurbete çıkanlar bunu hayatları boyunca birçok defa tekrarlarken, daha uzun süreli gurbetçilikler ise hayatları boyunca en fazla iki, üç defa tekrarlayabilmiştir. Bugün Cumhuriyetle yaşıt kuşakların ve onların babalarının, hayat hikâyelerinde, çocuklarını ilk olarak yedi, sekiz yaşlarında görenlere, babalarını ilk olarak on-on iki yaşlarında tanıyanlara sıkça rastlanır. Çocukluğumda dinlediğim gurbet hikâyeleri arasında, düğün parası denkleştirmek için gurbete çıkan erkeklerin, beklenen sürede geri dönemeyince, vekâletle nikâh kıydırmaları, bugün tebessüm ettirse de, geçmiş kuşakların hafızalarında trajik bir hatıra olarak yerlerini almıştır. Bir de geri dönemeyenler, ya da ömürlerinin son demlerinde köyünün yolunu hatırlayıp geri dönenler, gittikleri yerde bir daha evlenenler, kendileri döndükten yıllar sonra çıkıp gelen ikinci eş vakaları var göçün ve gurbetin acı hatıraları olarak.

Madalyonun olumlu tarafı da var elbette. Hatta olumlu taraf acı hatıralardan daha baskın olmalı ki, göç ve gurbeti Karadenizlinin hayat tarzı haline getirmiştir. En başta ekonomik sebepler gelmektedir. Arazi ve iklim şartlarından dolayı Doğu Karadeniz bölgesi uzun zaman, geçimlik düzeyde bile kendi kendine yeterli olamamıştır. Hane halkı ve aileler geçimlik düzeyde bile her zaman bir dış kaynağa ihtiyaç duymuştur.

Gurbetçilik coğrafyanın mevcut taşıma kapasitesi içinde hayatta kalabilmenin en önemli yoludur. Taşıma kapasitesinin üzerine çıkıldığı zamanlarda ise hayatta kalabilmenin yöntemi

gurbetçilik, yerini daha uzun mesafeli kalıcı göçlere bırakabilmektedir. Gurbetçilik kadar sık ve yaygın olmamakla birlikte ailenin, sülalenin bir kısmının, birinci derecede yakınları ile birlikte yerleşik yerlerini arkada bırakarak daha uzak diyarlar için yola çıktıkları da rastlanan bir durumdur. Bu duruma zaman zaman aileler, sülaleler arası çatışmalar ve/ya kan davaları eşlik etse de altta yatan esas sebep çoğunlukla yaşanan yerin taşıma kapasitesinin aşılması ile ilgili olmuştur.¹

Gurbetçiliğin ve göçün Doğu Karadeniz üzerindeki bir diğer olumlu etkisi ise sermaye birikimine olan katkısıydı. Burada sermaye birikimi, her türden “sermayeyi” kapsamakla birlikte, daha çok “kültürel sermaye” ile ilgilidir. Fransız sosyolog Bourdieu’un literatüre kazandırdığı bu kavram “bilgi, yetenek, iş yapma biçimi, eğitim vb. alanlarda kişiyi avantajlı kılan her türlü birikimlere” karşılık gelmektedir² ve Karadenizli gurbetçilerin hayatında “ekonomik sermayeden” daha önemlidir.³ Tipik bir Doğu Karadenizliyi sosyolojik anlamda inşa eden temel unsur onun gurbette elde ettiği maddi birikimlerden daha çok kazandığı ve beraberinde taşıdığı “demircilik”, “marangozluk”, “taş ustalığı”, “inşaatçılık”, “pastacılık”, “fırıncılık” gibi becerileridir.⁴

Günümüzde yaşanan göç olgusu geçmişte yaşananlardan büyük ölçüde farklılaşmış bulunmaktadır. Ne gurbetçilik ne de göç eski zamanlarda yaşanan insani dramlara yol açmamaktadır. Ancak coğrafi taşıma kapasitesinin sınırlarını bugünkü göç süreçlerinde de gözlemek mümkündür.

2. Neden Göç Ediyorlar?

Göç etme nedeni, göç araştırmalarının cevap aradığı temel sorulardan biridir. Literatürde karşılaştığımız göç araştırmalarında iki temel göç sebebiyle karşılaşılmaktadır. Birinci “itici sebepler” diğeri ise “çekici sebepler” diye adlandırılan bu temel sebepler genellikle göç sebebini ekonomik sebeplere indirgenerek açıklanmasına yol açar ki “göç” gibi karmaşık sosyal süreçleri içeren bir olgunun, ne kadar temel görünürse görünsün, tek bir sebebe indirgeyerek açıklamak doğru olmaz. Araştırmalarda “neden göç ettiniz” sorusu ile muhatap olmak katılımcılarda da daha kolay bir cevabı verme eğilimine yol açtığı gibi göç etme davranışını ya da eğilimini daha kabul edilebilir meşru bir gerekçeye dayandırma ihtiyacı da uyandırır. Bu sebeple klasik “neden göç ettiniz” sorusunun karşılığı bir dizi “itici” ve “çekici” sebep saymakla sınırlı kalacaktır. Oysa cevabını arayacağımız asıl soru göçe sebep olan itici ve çekici sebepleri potansiyel kabul edip, göçün fiilen nasıl gerçekleştiğinin cevabı aranmalıdır. Mesela Rize’den İstanbul’a göç eden birinin, neden göç ettiğinin yanında, neden mevcut yaşadığı ile göç ettiği de önemlidir. Çünkü neden göç ettiği sorusu bizi göçün potansiyel sebeplerine götürürken neden bu ile göç ettiniz sorusu, nelerin bu potansiyelin hayata geçirilmesine imkân sağladığını anlatır. Başka bir ifade ile sebebi ne olursa olsun, göçün gerçekleşmesine fırsat sağlayan imkânlar olmadıkça, göç ya gerçekleşmeyecek ya da daha sınırlı gerçekleşecektir. Bu sebeple araştırmamızda katılımcı, doğrudan “neden göç ettiniz” sorusu ile muhatap edilmeden göç etme sebebi

¹ Taşıma kapasitesini Braudel’in “iskân optimumu” kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Braudel’in Alpler için yazdığı şu satırlar Doğu Karadeniz için de geçerli görünmektedir: “Dağ (Alpler) çoğu zaman aşırı nüfusludur veya en azından, kaynaklarına oranla fazla nüfusu vardır. Buralarda “iskân optimumu”na çabuk ulaşılır ve aşılar. Dağ periyodik olarak insan fazlasını ovalara doğru (yani Akdeniz havzasına doğru) boşaltmak zorundadır.” (Braudel, 1993, s. 55). Burada dağ yerine Karadeniz dağları, Akdeniz havzası yerine Karadeniz havzasını kullanarak cümleyi yeniden kurabiliriz. Bir farkla ki, Doğu Karadeniz dağlarının nüfusunu boşaltacağı havza da dar bir kıyı şeridinden oluşmakta ve havzanın “istiap haddi” de çabuk ve kolaylıkla aşılmaktadır.

² Bourdieu’un “ekonomik sermaye”, “kültürel sermaye” ve “sosyal sermaye” ayrımı ve kullanımı için, bkz. (Bourdieu, 1986)

³ Göçün “kültürel sermaye” birikimi üzerindeki etkileri için bkz. (Sowell, 1996).

⁴ Karadenizli gurbette gerçekleştirdiği maddi birikimlerini maalesef yatırım sermayesine dönüştürmekte yetersiz kalmıştır. Gurbetten ciddi sayılabilecek servetlerle memleketlerine dönenler bile bu birikimlerini bir yatırıma dönüştürmek yerine sosyal itibarlarını ve nüfuzlarını yansıtmaya çalıştıkları gösterişçi harcamalara yönelmişlerdir. Doğu Karadeniz’in birçok yerinde örneklerine rastlanmakla birlikte, çocukluğumun geçtiği “Hemşin”, “Çamlıhemşin” yerleşimlerinde taş ve ahşap işçiliğinin muhteşem örneklerini yansıtan konaklar ve bunların inşa öyküleri bu hususa ışık tutmaktadır. 2014 yılında yayınlanan “Pastacı Uşaklar” isimli TRT Belgeselinde Çamlıhemşin’deki konaklar üzerinden bir gurbetin izi sürülerek, gittikleri Rusya’dan ciddi servetlerle dönen birinci kuşak gurbetçilerin, konforlu ve gösterişli bir yaşam için inşa ettirdikleri konaklardan, 1917’deki Ekim devrimi sonrasında Rus para birimi “manat” ın tedavülden kalkması ile tüm birikimlerinin sıfırlanması üzerine Rusya’dan beraberlerinde getirdikleri “kültürel sermaye” leri ile hayatlarını nasıl yeniden inşa ettikleri anlatılmaktadır. Belgesel için (TRT, 2014). Ayrıca bkz. (Biryol, 2007)

anlaşılmaya çalışılmış, verilen cevaplardan göçün “itici sebeplerine” de ulaşılmıştır. Aşağıdaki tablo araştırmamızda ulaştığımız göç sebepleri hakkında fikir vermektedir.

Tablo 2.

Göç edilen şehri tercih sebepleri

Tercih sebepleri	Sayı	%
Akraba-Arkadaş-Hemşeri ilişkileri	1264	71,2
Yaşam Şartları	811	45,7
Eğitim Kültür	715	40,3
İş bulma	464	26,1

Tabloya bakıldığında göç edilen şehri tercih etmede ilk sırada akraba, arkadaş, hemşeri ilişkileri yer almaktadır. Katılımcıların %71,2’si bu seçeneği ilk sıraya yerleştirirken yaşam şartları %45,7 ile ikinci sırada, eğitim-kültür %40,3 ile üçüncü sırada ve iş bulma imkânları %26,1 ile dördüncü sırada yer almıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus katılımcının göç etme ya da yaşadığı şehri tercih sebeplerinin ağırlıklandırılabilmesidir. Katılımcı birden fazla seçenek işaretleyebildiği için kendisini tek bir seçenikle sınırlandırmadan tercihlerini çoklu bir biçimde ortaya koyabilmektedir.

Tablomuzda yer alan “yaşam şartları”, “eğitim ve kültür” ve “iş bulma” seçenekleri birlikte göç sürecinde klasik “itici” ve “çekici” faktörlerin iş başında olduğu bir potansiyele işaret ederken, akrabalık-hemşerilik ağlarının ağırlığı bu potansiyelin gerçekleşme imkânını bize sunar. Mesela eğitim için İstanbul’a veya Ankara’ya göç etmiş birisinin hikâyesindeki kendisine orada yardımcı olan, olma ihtimali olan hemşeri ağlarının varlığının, bu kararın alınmasında ve hayata geçirilmesindeki önemini anlatır. Aynı durum “iş bulma” umuduyla alınan göç kararlarında da fazlasıyla geçerlidir.

Tablonun bizi ulaştırdığı temel sonuç, göç sebepleri arasında “itici” ve “çekici” sebepler dışında, onlar kadar önemli “kolaylaştırıcı sebeplerin” iş başında olduğudur. Bunun anlamı, göç edilen yer ne kadar cazip olursa olsun, ya da arkada bıraktığı memleketi ne kadar itici olursa olsun, kolaylaştırıcı sebepler olmadan göçün gerçekleşmesi, ya da mevcut oranda gerçekleşmesi oldukça zor olacaktır. Bu yüzden günümüzdeki hızlı göçün sebeplerini, kolaylaştırıcı sebepler olmadan “itici” ve “çekici” sebeplerle izah etmek oldukça yanıltıcı olur. İnsanların günümüzde köylerini, kasabalarını daha kolay ve daha hızlı bir şekilde bırakmalarının sebeplerini “zorlu yaşam koşullarında” ve “ekonomik ihtiyaçlarda” aramak yanında bu kolaylaştırıcı sebeplere de bakmak gerekmektedir ki bu sebeplerin başında akraba, arkadaş, hemşeri ağlarının varlığı gelmektedir.

Günümüzde kolaylaştırıcı faktörler sade “akraba- hemşeri ağları” ile sınırlı olmayıp ulaşım, iletişim gibi diğer kolaylaştırıcı sebepleri de içermektedir. Hatta göç kararının alınmasında akrabalık-hemşerilik ağlarının varlığı, önemini halen devam ettirmekle beraber, kolaylaştırıcı faktörlerde ağırlık ulaşım, iletişim ağlarına geçmektedir. Günümüzde insanlar ulaşım imkânları daha çok gelişmiş olduğu için daha fazla göç ediyorlar. Daha hızlı, güvenli ve nispi olarak daha ucuz ulaşım imkânlarının varlığı aynı hızla, güvenle ve ucuz maliyetle defalarca gidip geri dönebilme ve tekrar gidebilme imkânı da sağladığından, göç kararı daha kolay alınabilmektedir. Nihayet, günümüzün kolaylaştırıcı imkânları çoklu yerleşim kullanımını mümkün kılan yeni yaşam tarzlarına fırsat verdiğinden bu nüfus hareketlerini klasik “göç” kavramı içinde değerlendirmek de yeterli olmamaktadır.

3. Memlekete Geri Dönme

Araştırmamızda katılımcılara “memlekete geri dönme düşüncesi” sorusuyla, göç edenlerin ne kadarının bir gün memleketine geri dönme düşüncesine sahip olduğunun öğrenilmesi amaçlandı. Tablo 3’ten de anlaşılacağı gibi bu soru sadece göç edenlere soruldu. Alınan cevaplar önce iki kategoride toplandı: “geri dönebilecekler” ve “hiçbir şekilde geriye dönmeyi düşünmeyenler”. Araştırmamızda geri dönebilecekler %73,3 ile oldukça yüksek bir orana ulaşırken, hiçbir şekilde geri dönmeyenler ise %26,7 oranında kalmıştır. %73,3 lük geri dönebilme oranı, güçlü bir geri dönme talebine ve bu talebe uygun şartlar oluştu(ruldu)ğunda, ortaya çıkabilecek güçlü bir geri dönüş eğilimine işaret edip etmediği üzerinde detaylı durulması gereken bir husus olduğundan, biz öncelikle hiçbir şekilde geri

dönmeyecekler ile ilgili bir birkaç hususa değinelim. Oransal olarak düşük görünse de geri dönmek istemeyenler tek kategorideki en yüksek oranı temsil etmektedir. Geri dönebilecekler kategorisinin alt kategorilerine baktığımızda ise geri dönüş “belli geri dönüş şartlarının oluşmasına” bağlıdır. Emeklilik, mesleğine uygun iş bulma vb. geri “dönme niyeti”, ne kadar güçlü dile getirilirse getirilsin, farklı alt kategorilerdeki birçok durumun gerçekleşmesi ile ilişkilendirilirken, “dönmeme niyeti” tek bir kategoride, niyetten daha fazla, “güçlü bir karar gibi” durmaktadır.

Tablo 3.

Memlekete Dönme Düşüncesi

Memlekete Dönme Düşüncesi	Sayı	%
Bir gün memleketime dönmeyi ve mesleğimi orda sürdürmeyi	74	8,3
Bütün işlerimi memleketime taşımayı düşünüyorum	15	1,7
Emekli olduğumda memleketime döneceğim	105	11,7
Emekli olduğumda mesleğimle ilgili tam/yarım zamanlı çalışabilirim	11	1,2
Hali hazırda memleketimde yatırımlarım var	58	6,5
İşlerimin bir kısmını memleketime taşımayı düşünüyorum	22	2,5
Memleketime de yatırım yapmayı düşünüyorum	84	9,5
Mesleğime uygun bir iş olursa hemen dönerim	158	17,6
Mesleğimle ilgili olarak senenin belli süresini memleketimde	130	14,5
Gerri Dönebilecekler Toplamı	657	73,3
Hiçbir şekilde dönmeyi düşünmüyorum	239	26,7
Toplam	896	100,0

Niyetlerin kesin karara dönüşmesi ise zaman faktörüne bağlıdır. Biliyoruz ki ekonomik genişleme zamanlarında şehirlerde daha yüksek gelirli iş bulma umudunu ve göç etme eğilimini artırırken, ekonomik durgunluk ya da daralma dönemlerinde ise fiilen işini kaybetme ya da kaybetme korkusu, gelirdeki görece azalma ya da azalma ihtimali, geleceğe güvensizlik “tersine göç” eğilimini artırmaktadır.

Saha çalışmasının yapıldığı dönem itibari ile ülkemizde dış kaynaklı bir ekonomik durgunluk söz konusu idi. Bu dönem döviz kurlarındaki meydana gelen hızlı yükselişlerden en hızlı ve en olumsuz büyükşehir sakinleri etkilenmişlerdir. Bu soru bugün sorulmuş olsa idi, pandemi endişesi ve bu endişenin olumsuz etkisinin yarattığı ilave ekonomik daralmalar, geri dönme niyetinin çok daha yüksek çıkması, hatta niyetten daha fazla, “güçlü bir karar” olarak anketlere yansması beklenebilir.

Zaman faktörü sadece konjonktürle sınırlı değildir. Eğitim, yaş, kentte kalış süresi, çalışma durumu, mülkiyet durumu, gelir gibi zaman içinde etkisini artıracak veya azaltacak faktörler de geri dönme niyetinin “karara” dönüşmesinde etkili olacak faktörlerdir.

4. Göç Etme Düşüncesi

Bu soru, anketin yapıldığı bölge illerinde, bu illere başka yerlerden göç eden 170 kişi dışarda bırakılarak sadece göç etmeyenlere sorulmuş, soruya cevap veren 709 kişinin %25,8’i geçmişte kendilerinin de göç etmeye niyet ettiklerini, %74,2’si ise böyle bir niyete dahi sahip olmadıklarını söylemişlerdir.

Tablo 4.

Göç Etmeyi Düşündünüz mü?

İller	Göçme Etmeyi Düşündü mü?					
	Evet		Hayır		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Artvin	12	31,6	26	68,4	38	100

Giresun	18	16,2	93	83,8	111	100
Gümüşhane	17	26,2	48	73,8	65	100
Ordu	68	31,5	148	68,5	216	100
Rize	15	18,3	67	81,7	82	100
Trabzon	53	26,9	144	30,1	197	100
Toplam	183	25,8	526	74,2	709	100

Tablo 5.

Göç Etmeme Sebebi

Göç Etmeme Sebebi	Sayı	%
Evi Ocağı Bekledim	191	35,6
Memleketimi seviyorum	106	19,7
İyi bir işim, gelirim var	44	8,2
İmkânım olmadı, yaş geçti	89	16,6
Göçü halen düşünüyorum	107	19,9
Toplam	537	100,0

Göç etmeyenler sorulan “neden göç etmediniz” sorusuna cevap veren 537 kişinin %35,6’sı “evi ocağı bekledim” derken %19,7’si “memleketlerini sevdikleri için”, %8,8’ memleketlerinde “iyi bir iş ve gelire sahip oldukları için”, 16,6’sı göç etmeye “imkânlarını olmadığını sonra da yaş geçtiği” için göç etmediklerini ifade ederken, %19,9 ise göç etmeyi “halen düşündüklerini” belirtmişlerdir.

5. Yaşamak İsteddiği Yer

Elinizde imkân olsa nerede yaşamak istersiniz sorusu, kişinin gelir ve geçim şartlarından bağımsız olarak yaşamak istediği yeri göstermesi açısından önemlidir. Göç edenler arasında “geri dönme”, “dönmemeye” eğilimini, göç etmeyenler arasında ise muhtemel göç etme eğilimini daha gerçekçi bir şekilde gösterir. Başka bir ifade ile kişinin mevcut geliri, geçim şartları ve yaşam tarzı içinde verdiği karar, bu şartların daha iyiye gitmesi durumunda oldukça farklı olabilir. Konusu göç olan bir araştırmada doğal olarak sorulması beklenen bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6.

Elinizde İmkân Olsa Nereye Yerleşmek İstersiniz?

İl	Göç		Göç		Topla	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ankara	55	6,1	33	3,8	88	5,0
Antalya	37	4,1	53	6,0	90	5,1
Artvin	25	2,8	12	1,4	37	2,1
Bursa	28	3,1	24	2,7	52	2,9
Giresun	59	6,6	25	2,8	84	5,0
Gümüşhane	36	4,0	3	0,3	39	2,2
İstanbul	222	24,8	89	10,1	311	17,5
İzmir	87	9,7	163	18,5	250	14,1
Muğla	28	3,1	32	3,6	60	3,4
Ordu	65	7,3	63	7,2	128	7,2
Rize	31	3,5	14	1,6	45	2,5
Samsun	28	3,1	45	5,1	73	4,1

Trabzon	65	7,3	62	7,1	127	7,2
Diğer	59	6,6	109	12,4	168	9,5
Bölge Dışı	544	60,7	548	62,3	924	61,5
Bölge İçi	281	31,4	179	20,4	460	26,0
Cevapsız	71	7,9	152	17,3	223	12,5
Toplam	896	100,0	879	100,0	1775	100,0

Göç edenler arasında “imkân olması durumunda” tercih edilecek şehirler sıralamasında ilk beş sırayı İstanbul, İzmir, Trabzon, Ordu ve Giresun paylaşmıştır. Onları sırasıyla Ankara, Antalya, Gümüşhane, Rize, Samsun, Bursa, Muğla, Artvin ve Kocaeli illeri takip etmiştir. Geri kalan %13,3'lük bir oran ise ülkenin diğer şehirlerinde yaşamak istediklerini söylemişlerdir. Tercihleri bölge dışı ve bölge içi gruplandırarak yaptığımızda ise göç edenler toplamda %68,2'si bölge dışı şehirleri, %31,8 ise bölge içi şehirleri tercih etmişlerdir.

Buna karşılık göç etmeyenler arasında ilk sırayı İzmir alırken, İstanbul ikinci, Ordu üçüncü, Trabzon dördüncü ve Antalya beşinci sırada yer almıştır. Onları sırasıyla Samsun, Ankara, Muğla, Giresun, Bursa, Eskişehir, Rize, Artvin, Aydın, Balıkesir ve Gümüşhane illeri takip etmiştir. Geri kalan toplamda %25,9'luk bir oran ise ülkenin diğer şehirlerini tercih etmişlerdir. Toplamda göç etmeyenlerin tercihlerini “bölge içi” ve “bölge dışı” olarak gruplandırdığımızda ise göç etmeyenlerin toplamda %80,3'ü bölge dışı yerleşimleri tercih ederken, sadece %19,7'si bölge içi şehirleri tercih etmişlerdir.

Başka bir ifade ile göç edenlerin %31,8'i memlekete geri dönme potansiyelini ifade ederken, göç etmeyenlerin %80,3'ü bölgeden göç etme potansiyelini göstermektedir. Tabii bunların gerekli şartının yeterli gelir ve geçim imkânlarına sahip olunması olduğu her zaman hatırlanmalıdır.

6. Yakınların Geri Dönmeleri

Araştırmaya katılanlara yakınlarının geri dönmeleri konusunda ne düşündükleri de sorulmuştur. Bu sorunun önemi insanların başkaları hakkında ifade ettikleri düşüncelerinin, aslında kendi düşüncelerinin kayıtsız, kısıtsız bir yansıması olduğudur. Çoğu insan kendi hakkında doğrudan ifade etmediği düşüncelerini başkaları üzerinden daha samimi olarak yansıtabilmektedir.

Tablo 7.

Yakınlarınızın Geri Dönmeleri Konusunda Ne Düşünüyorsunuz

Göç Eden Yakınların Dönüşü	Göç Etmeyenler		Göç Edenler		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kesin dönüş zor, uyum sağlayamazlar	155	17,6	166	18,5	321	18,1
Kesin dönüş yapanlar hiç mutlu olmadılar	59	6,0	53	5,9	122	6,9
İyi ki dönmüşüm, iyi ki döndüler	118	10,5	86	9,6	207	11,5
İnsanın bir ayağı orada, bir ayağı burada olmalı	442	50,3	568	63,4	1010	56,9
Diğer	96	10,8	23	2,6	118	6,7
Total	879	100	896	100	1775	100

Tablo 7'de göç edenlerin ve etmeyenlerin ayrı ayrı yakınlarının geri dönüş düşünceleri hakkında ne düşündükleri sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiştir. Genel üzerinden bakıldığında soruya cevap veren toplam 1775 kişinin %18,1'i kesin dönüşün zor olduğu, uyum sağlayamayacakları düşüncesini taşımaktadırlar. %6,9'u kesin dönüş yapanların mutlu olmadıklarını söylerken %11,5'i ise geri dönüş fikrine olumlu yaklaşmaktadırlar. Genel toplamın %56,9'luk kahir ekseriyet ise “insanın bir ayağı burada, bir ayağı orada olmalı” seçeneğini işaretleyerek tercihlerinin ne dönmekten ne de kalmaktan yana olduğunu, tercihlerin her iki yerleşimin hatta daha fazlasının imkânlarından faydalanmak istediklerini belirtmişlerdir. “Bir ayak orada diğeri burada olmalı” seçeneği göç

edenlerde %63,4'e çıkarken, göç etmeyenlerin de %50'den fazlası bu seçenekten yanadır. Bu tercih bize göç etmek, geri dönmek, dönmemek seçenekleri arasında aslında bunlardan daha güçlü bir başka seçeneğin de varlığına işaret etmektedir

7. Üçüncü Durumun İmkânı Üzerine

Araştırmanın buraya kadarki bölümlerinde yürüttüğümüz tartışmalarda göç edenlerin geri dönme düşünceleri, kalanlarında göç etme eğilimlerini değerlendirmeye çalıştık. Araştırmanın bulgularında bu iki eğilime ait ipuçlarını ortaya koymaya çalıştık, büyük ölçüde ortaya koyduk da. Ancak sosyal bilimlerin anlamaya çalıştığı insan ve onun davranışlarının sınıflamalara sığmayan güçlü bir tarafı vardır. Araştırmamızda konunun anlaşılması için sınıflamalara ne kadar çok ihtiyaç duyarsak duyalım sosyal gerçekliğin bu sınıflamaların dışında oluştuğunu da akıldan uzak tutmamak bizi aradığımız gerçekliğe biraz daha fazla yaklaştıracaktır.

Araştırmada göç etme, kalma ve geri dönme eğilimlerini teyit eden bulguların yanında bu eğilimlerle çelişen çok sayıda bulgulara da rastlanmıştır. Göç edenler arsında gözlenen güçlü bir geri dönme niyeti “nerede yaşamak istersiniz” sorusuna verilen cevapla çelişmektedir. Göç etmeyenlerin arasında da bu soruyla ilgili tercihin bölge dışı illere yönelik olması da bir başka çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar çelişkili durum karşısında ne söyleyebiliriz. Nasıl yorumlamalı ve ne tür politikalar geliştirmeliyiz?

Cevabımıza öncelikle şu hususu belirterek başlayalım: hayatın kendisi çelişkilerle doludur. Biz çelişkili durumlar karşısında aldığımız doğru kararlarla hayatın kendisinde var olan çelişkilere bir düzen sağlarız. Konu ile ilgili olarak söyleyecek olursak: Bölgede yaşayan veya daha önce göç edenlerin karşı karşıya olduğu tek tercih göç etme-etmeme, geri dönme-dönmeme gibi birbirini dışlayan dikatomik tercihler değildir. Bunlar birbirlerini karşılıklı etkileyerek dönüştüren, bu seçenekler dışında üçüncü bir hali/halleri mümkün kılan dinamik, diyalektik tercihlerdir. Bu bölümünde araştırma bulgularımızdan bu üçüncü hal(ler)in imkânı tartışılacaktır.

Tablo 8.

Zamanını en çok hangi yerleşim yerinde geçiriyor?

Ay/Yerleşim	İkamet		Memleket/İl-İlçe		Memleket/Köy		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ekim	1271	71,6	495	27,9	9	0,5	1775	100
Kasım	1286	72,5	481	27,0	8	0,5	1775	100
Aralık	1286	72,5	483	27,2	6	0,3	1775	100
Ocak	1282	72,4	486	27,4	7	0,4	1775	100
Şubat	1279	72,1	490	27,6	6	0,3	1775	100
Mart	1283	72,3	488	27,5	4	0,2	1775	100
Nisan	1280	72,1	487	27,4	8	0,5	1775	100
Mayıs	1262	71,1	494	27,8	19	1,1	1775	100
Haziran	1157	65,2	546	30,8	72	4,1	1775	100
Temmuz	1006	56,7	590	33,2	179	10,1	1775	100
Ağustos	995	56,0	585	33,0	195	11,0	1775	100
Eylül	1214	68,4	504	28,4	57	3,2	1775	100

Araştırmaya katılanlara yılın hangi aylarında en uzun süreyle yaşadıkları yerler sorulduğunda, alınan cevaplara göre, katılanların Ekim-Mayıs arasında, yılın 8 ayında, en çok “ikamet” edilen yerde yaşadıkları görülmektedir. İkamet edilen yerde yaşama oranı %72,5 ile Kasım ve Aralık aylarında en yüksek orana ulaşmaktadır. İkamet edilen yerde yaşama oranı Mayıs ayından itibaren azalmaya başlayarak, Ağustos ayında %56'ya kadar gerilemekte, Eylül ayından itibaren ise bu oran tekrar yükselmeye başlamaktadır.

Buna karşılık en uzun süreyle yaşanan yer olarak memleketlerinin il/ilçe merkezlerini söyleyenlerin oranı ise en düşük %27,5 ile Aralık ayını en yüksek ise %44 ile Ağustos ayını işaretlemişlerdir. Tabloya göre yaşamlarının çoğunu memleketlerinde geçirenlerin il, ilçe ve köylere göre dağılımına bakıldığında ise daha dikkat çeken sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde yaşama oranı, göç edilen yerlerin tam tersi bir grafik çizerek Ekim -Mayıs ayları arasında en düşük, Temmuz Ağustos aylarında ise en yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir. Yaşamlarını en uzun süreyle memleketlerinin il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı Eylül ayından itibaren düşmeye başlamaktadır.

Tablo köylerde de benzer seyretmektedir. En uzun süreyle il ve ilçelerde yaşayanların oranı ile uyumlu, göç edilen yerlerle ters bir grafik ortaya koymaktadır. Ancak rakamlar ve oranlar daha dramatiktir. Ekim-Mayıs arasında köylerde yaşayanların oranı %0,2 ile %0,5 arasında değişmektedir. Mayıs ayından itibaren ise dramatik şekilde yükselerek Ağustos ayında %11 ile zirve yapmakta, Eylül'den itibaren ise düşmeye başlamaktadır.

Rakamları bir başka açıdan ele alarak durumu çarpıcı hale getirebiliriz. Mesela göç eden nüfusun aylara göre yerleşim yerlerine dağılımına baktığımızda Ağustos ayında göç edilen yerleşimlerdeki Doğu Karadenizlilerin nüfusu Aralık ayı nüfusuna göre %22,6 daha azken, Bölgenin il ve ilçe merkezlerinin nüfusu, aynı dönemde %18,5 daha fazla olmaktadır. Köylerdeki artış ise daha dramatik bir boyutta gerçekleşmekte, artış oranı %4870'e ulaşmaktadır. Başka bir ifade ile Ağustos ayında göç edilen yerlerdeki Doğu Karadenizli hemşeri nüfusu Aralık ayı nüfusunun 0,77 katı iken, bu oran Bölgenin il ve ilçe merkezlerinde 1,22 kat, köylerinde ise 48,7 katı olmaktadır.

Bu rakamlar, göç ve geri dönüş söz konusu olduğunda bize ne ifade etmektedir? Köyler boşalıyor, bölge hızla nüfus mu kaybediyor, yoksa farklı bir sosyolojik, demografik süreç mi yaşıyoruz? Köylerin boşaldığı, Ekim-Mayıs dönemi söz konusu olduğunda, doğrudur. Ancak unutmayalım ki bu aylar kırsalda emeğin en verimsiz olduğu aylardır, neredeyse tamamı atıldır. Atıl emeğin kışı nerede geçirdiği ise önemli değildir. Köyde yaşamlarıyla, il ve ilçe merkezinde yaşamları veya büyük şehre gitmeleri ekonomik katma değer yaratma açısından olumsuz bir fark yaratmamaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan ve özellikle 1980'lerden sonra hız kazanan kırsaldan göç süreci hakkındaki klasik yargıya göre "köylüye yeterli imkânlar sunulması halinde" kırdan kente göçün olmayacağı ya da çok azalacağı yönündeydi.

Güçlü ve ideolojiler üstü bu yargı, bu görüş yeni de değildi. Tek parti döneminin "Köy Enstitüleri" uygulamasının da arkasında yatan görüş bu idi. "Köylünün yolu olursa, karnı doyarsa, eğitim ve sağlık hizmetleri ayağına giderse" kimse köyünü bırakmazdı.

Bunların hepsi gerçekleşti. 1990'lı yıllara gelindiğinde Doğu Karadeniz köylerinin çoğunda temel altyapı hizmetleri vardı. Bu durum göç kararını ve göçü önleyemedi. Günümüzde köylerimizdeki altyapı hizmetleri daha yaygın ve daha nitelikli hale geldi. Göç yine durmadı, devam etti, birçok kamu yatırımı atıl ve işlevsiz kaldı.

Ancak, sanıldığının aksine, köylerimiz boşalmadı da. Sadece hemşerilerimizin yerleşim tercihleri çeşitlendi. Bugün bölgedeki herhangi bir köyümüzün Temmuz-Ağustos nüfusu 60 yıl öncesinin aynı köy nüfusundan daha az değildir. Sonuç olarak köylere hizmet götürülmesi önerisi yanlış değildi. Ama bu önerilerden beklenen sonuçlar bu önerilerin olgularla ilişkileri yanlış kurulmuştu. Önerileri, çeşitlenen yerleşim tercihleri olgusu ile ilişkilendirmek gerekirdi.

Sonuç

TR90 Bölgesindeki illeri ve bu illerin en çok göç verdiği beş ili kapsayan bu araştırmadan elde ettiğimiz bulgular bize bölgede yüksek göç etme eğilimini halen mevcut olduğunu ve bu eğilimi durdurmanın ya da tersine çevirmenin birbirini tamamlayan bir dizi eylem planı ile mümkün olacağını göstermektedir. Bu eylem planının hazırlanması ise göçle ilgili bazı temel yaklaşımlarımızı yeniden gözden geçirmemiz, göçü önlenmesi gereken olumsuz bir olgu olarak görmekten vazgeçip, var olan bu olguyu bölgesel kalkınma ekseninde, bölgesel kalkınmaya katkı verecek şekilde nasıl yönetilebileceğimiz üzerinde düşünmemiz gerekir.

Bölgede gerçekleşen göçün en temel sebebi bölgenin “iskân kapasitesi”, coğrafi taşıma kapasitesi ile ilgilidir. Denizden hemen başlayarak, birkaç km’lik seyahat içinde, sert bir şekilde yüzlerce metrelik rakıma ulaşan arazi yapısı, doğal olarak, “iskân kapasitesini” ve bu kapasiteyi destekleyecek uygun yerleşme ve tarım alanlarını kısıtlamaktadır. Coğrafya değişmedikçe bu kapasitenin gelişmesi de pek mümkün görünmemektedir. Bilgi ve teknoloji bileşenlerinin bu kapasiteyi artırma imkânı olmakla birlikte, sınırlıdır. Kısaca nüfus artış hızı devam ettikçe bölgenin göç vermesi de kaçınılmazdır. Günümüzde Bölgedeki doğurganlık oranının hızla düştüğü dikkate alınırsa, ilerleyen yıllarda göç hızının da yavaşlayacağını düşünebiliriz.

Bölge illerinin demografik göstergelerinin işaret ettiği en temel sorun göç değil, bölge nüfusunun ülke ortalamasının çok üzerinde yaşlı bir nüfusa sahip olmasıdır. Düşük doğurganlık, yüksek ortanca yaş ve yaşlı bağımlılığı sosyo-ekonomik açıdan bölgenin “demografik fırsat penceresinin” kapanmakta olduğuna işaret etmektedir. Bir toplumda çocuk yaş bağımlılık oranları düşerken yaşlı nüfusun artmadığı ve ekonomik olarak aktif nüfusun toplam nüfus içindeki payının arttığı kritik bir geçiş sürecini ifade eden “demografik fırsat penceresi” aynı zamanda hızlı bir ekonomik büyüme ile gelecek için refah birikimine de işaret eder.⁵ Demografik fırsat penceresinin kapanmakta olması demek bir toplumun gelecek için yeterince refah biriktirilemeden bu geçiş döneminin sonuna gelinmesine karşılık gelmektedir.

Düşük doğurganlık, yüksek negatif net göç bölgenin sosyo-ekonomik geleceği açısından büyük riskler taşımaktadır. Bu riski önlemenin ve mümkünse tersine çevirmenin dört yolu vardır. Birincisi doğurganlık oranlarını artırıcı tedbirler ve teşvikler geliştirmek, ikincisi göçü önleyici politikalar geliştirmek, üçüncüsü geçmişteki göç trendini tersine çevirmek, dördüncüsü ise nitelikli genç nüfusu çekecek yeni bir göç politikası geliştirmek.

Doğurganlığı artırıcı tedbir ve teşvikler çözüm için en akla yakın seçenek gibi dursa da uzun zaman içinde oluşmuş bir davranış biçimini değiştirmek oldukça zor görünmektedir. Kadınların iş gücüne katılımının artması, geciktirilen evlilik ve ilk doğum yaşı, küçülen aile ve hane halkı ölçeği doğurganlık sorunun çok ötesinde bir vakıa ile, bir kültür, değerler dünyası ve yaşam tarzı ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Bu doğrultuda alınacak tedbir ve teşvikler, en iyimser ifadeyle sınırlı bir etkiye sahip olacak, sorunun çözümüne katkısı da sınırlı kalacaktır.

Göçü önleyici politikalar, en başta uygulanabilir politikalar değildir. Bir şehirden başka şehirlere, bir bölgeden başka bölgelere yönelik nüfus hareketlerini durdurmak ne mümkündür, ne de tercih edilir. Uygulanabilmesi durumunda ise uzun dönemli etkisi daha ziyade olumsuz olacaktır. Birçok soruna yol açsa da göç insanlara yeni fırsat pencereleri açmakta, yeni beceriler kazanmalarına imkânlar sağlamaktadır. Önlenen göç insanları, toplumları bu imkânlardan mahrum bırakacaktır.

Geçmişteki göç trendini tersine çevirmek, yani geçmişte başka bölgelere göç edenlerin memleketlerine geri dönmelerini sağlayacak tedbir ve teşvikler uygulaması en mümkün olan, ancak, kanaatimce en kötü seçenek olacaktır. Bu eğilim sınırlı da olsa hali hazırda var olan bir eğilimdir. Teşvikten ziyade yönetilmeye ve yönlendirilmeye ihtiyaç gösterir. Çünkü geri dönen ya da dönmeyi düşünen nüfus genç ve çalışma çağındaki nüfus değildir. Ya çalışma hayatının sonuna gelmiş ya da hali hazırda emekli olan nüfustur. Bunun bir göç politikası olması, sorunu çözmek bir tarafa, var olanı daha da derinleştirecek, nüfusun yaşlı bağımlı oranını daha yukarıya taşıyacaktır. Ancak tersine göç teşvik edilmemekle birlikte kendi haline de bırakılmamalı, yönetilmeli, yönlendirilmelidir. Çünkü ileri yaşlarda da olsa, bu topraklardan göç etmiş insanlar bu bölgenin birikimidirler ve geri dönmeleri durumunda bu birikim (sadece maddi birikim değil) bölgenin ihtiyaç duyduğu tecrübeleri de içermektedir.

Kaldı ki, göç edenlerin geri dönmesi pek mümkün görünmemektedir. Araştırmamızda her ne kadar göç edenlere sorulan “memlekete geri dönme düşüncesi” %70’in üzerinde, çok yüksek bir ilgi görse de bunun mevcut imkânlar içinde duyulan bir ilgi, bir iyi niyet beyanı olduğu, daha iyi ekonomik imkânlarla sahip olunması halinde bunun hızla %30'lara kadar düştüğü görüldü. Bu oran, en iyi mali imkânlarla sahip olması halinde bile geri dönmeye kararlı bir kesimin varlığına işaret etmektedir ki,

⁵ Demografik fırsat penceresi tartışması için bkz. (Rutger van der Ven vd., 2011)

aslında oldukça iyi bir orandır. Nispi olarak daha nitelikli, ekonomik olarak daha güçlü olan bu potansiyelin bir kısmının hayata geçirilmesinin bile bölgesel kalkınma üzerinde etkisi olumlu olacaktır. Ancak bu oranın bir potansiyel olduğu, gerçekleşmesi için uygun politikalara ihtiyaç olacağı unutulmamalıdır.

Bu politikaların neler olabileceği ile ilgili olarak Tekeli'nin, benim "çoklu yerleşim tercihleri" olarak kavramlaştırmayı tercih ettiğim, "yaşam güzergâhları" teorisi bazı ipuçları verebilir. Giriş bölümünde kısaca değindiğim teoriyi hatırlayacak olursak, günümüz bilişim ve iletişim teknolojilerinin üretim hayatındaki ağırlığının artması ile gelişen bilgi toplumu, iki farklı mekân arasından birinin tercih edilmesi anlamına gelen, göç kavramını anlamsız hale getirmektedir. Artık göç veren ve alan merkezlerden değil bu merkezler arasında insanların sürekli ve özgürce yer değiştirdikleri "yaşam güzergâhlarından" söz etmekteyiz. Bu geçici bir durum, bir heves olmaktan ziyade, yeni bir yaşam biçimi olarak hayatımıza girmektedir.

Araştırmamızda bu eğilimi yansıtan güçlü bulgulara rastladık. Göç edenler ve etmeyenlerin yarısından daha fazlası, "geri dönme" ya da "göç etme" seçenekleri yerine, "insanın bir ayağı orada, bir ayağı burada olmalı" diyerek, tercihlerini "çoklu yerleşim tercihlerinden" yana kullanmışlardır.

Yine araştırmamızın bulgularına göre bölgenin göç etmeyen nüfusunun ortalama 1,5 katı bölge dışında yaşamaktadır. Bu rakam yaklaşık %40-%60 oranlarına karşılık gelmektedir. Yani toplam bölge nüfusunun %40'ı bölge içinde yaşarken %60'ı bölge dışında, göç ettikleri yerde yaşamaktadırlar. Araştırmaya katılanlar, aylara göre, "zamanınızı en çok nerede geçiriyorsunuz" sorusuna muhatap olduğunda, toplam nüfusun bölge dışında yaşama oranı kış aylarında %72,5'e kadar çıkarken yaz aylarında %56'ya kadar düşmektedir. Toplam bölge nüfusu üzerinden sayılara dönüştürüldüğünde ise yaklaşık 1000.000 kişiye yakın bir nüfus "çoklu yerleşim tercihlerini" hayata geçirmektedir. En dramatik değişmeyi ise köyler yaşamaktadır. Kışın köylerde yaşayanların toplamı 12.000'e kadar düşerken yazın bu rakam 650.000'nin üzerine çıkmaktadır. Kısaca köylerin boşalmasından ziyade yeni bir yaşam tarzı hayata geçirilmektedir.

Bölge illerinin en çok göç verdikleri illerle karşılıklı göç alıp verme oranlarına baktığımızda ise göç sürecinin tek yönlü olmadığı, oransal farklılıklara rağmen, karşılıklı olduğunu görmekteyiz. Yani bölge illeri göç verdikleri illerden aynı zamanda göç almaktadırlar. Toplamda ise, iller arası farklılıklar olmasına karşılık, alınan göçün verilen göçü karşılama oranı, bölge ortalaması olarak, %62'nin üzerine çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle belli oranlarda da olsa, karşılıklı olarak gerçekleşmesi de "çoklu yerleşim tercihlerinin" bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun anlamı bölgede gelişmekte olan bu yeni yaşam biçiminde karşılık bulan uygun politikalar geliştirilebilmesi durumunda, alınan/verilen göç ilişkisinin bölge lehine bir dengeye ulaşacağını söyleyebiliriz. Bu dengeden kastımız tam bir eşitlik hali olmayıp, bölgenin daha çok nitelikli göç alarak bu ilişkiyi lehine çevirmesidir.

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin üretim üzerindeki artan ağırlığının bir başka sonucu iş gücü verimliliğinde meydana getirdiği artıştır. Bunun bizlere sunduğu tarihi fırsat, temel ihtiyaçların karşılanması için çalışılması gereken süreyi kısaltmasıdır. Bu hayatımızın kalitesini artırarak daha fazla "serbest zaman" demektir. Serbest zamanı çalışma dışı kalan, "boş zaman", "tatil", "dinlenme zamanı" olarak görmemek gerekir. Serbest zaman, modernleşmenin getirdiği çalışma düzeninin bizi temel ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için mecbur ettiği süreden özgürleştirebildiğimiz, kendimize ait kılabilirdiğimiz zamandır. Bu anlamıyla serbest zaman bizim kendimizi gerçekleştirebileceğimiz, sosyalleşebileceğimiz, hayatımıza anlam katabileceğimiz zamandır. Çalışma sürelerinin kısaltılması, bir taraftan kapitalizmin temel sorunu olan emeğin yabancılaşmasının etkilerini azaltırken, kendimize ait kıldığımız daha geniş zaman dilimi içinde daha bütünlüklü bir hayat inşa edebilmenin fırsatını da sunmaktadır. Yaşamımızdan temel ihtiyaçlar için, zorunlu karşılık olarak ayırdığımız zaman kıaldıkça "çoklu yerleşim tercihlerimiz" daha ağırlık kazanacaktır.

Bunun en önemli işareti çalışanlarımızın "erken emeklilik" ve "emeklilik sonrası" hayalleridir. Erken emeklilik beklentisi çalışma hayatından çıkış olarak anlaşılmalıdır. Erken emeklilik bir anlamda çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için ayırdıkları zamanı geri kazanmalarınıdır. Hayatını yeniden kuracak bir yaşta elde edeceği emeklilik, onlara yabancılaşmadan arınmış daha bütünlüklü bir hayat kurabilme fırsatları sunacaktır.

Bu satırları yazarken niyetimiz yeni bir erken emeklilik tartışması başlatmak değildir. Bu ne mümkündür ne de söz konusu olabilir. Sadece erken yaşta emeklilik hayalinin altında yatan motiften hareketle çalışanlar üzerinde erken emeklilik etkisi yaratabilecek yeni çalışma, iş ve işletme modellerinin kurulabilmesinin imkânını tartışmaya açmaktır. Daha nitelikli emeğe dayanan daha esnek bir çalışma hayatı, kişinin mesaisinin süresini, zamanını seçebilme fırsatı, çalışanlara ömür boyu kendisini tek bir iş yerine mahkûm eden tek düzeleşmiş çalışma hayatı yerine, sevdiği birden fazla işi farklı mekânlarda icra edebilme şansı, şüphesiz ki “çoklu yerleşim tercihlerinin” hayata geçirilmesine de yardımcı olacaktır.⁶ Çoklu yerleşim tercihlerinin, “çoklu iş tercihleri” ile bütünleşmesini sağlayacak esnek çalışma modelleri üzerinde çalışılması, kafa yorulması gereken bir husus olarak karşımızda durmaktadır.

Son olarak tarımla ilgili kısa bir bahisle araştırmamızı sonuçlandırmaya çalışalım. Araştırma bulguları arasında kendisine ait tarım arazisi bulunanların hem geri dönme eğilimlerinin daha yüksek hem de, göç etmemişlerse, göç etme eğilimlerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Bu bizi, kolaylıkla tarıma yeterli destek verilmesi halinde köylerin boşalmayacağı, göçün önleneceği düşüncesine götürebilir. Nitekim nitel görüşmelerde ve odak grup tartışmalarında bu hususu katılımcılar tarafından sıkça dile getirildi de. Ancak, kırsal göç söz konusu olduğunda, gelir sadece sorunun bir boyutudur. Gelir sorununun halli, tek başına, göçü önlemek bir tarafa, artan gelir artışının sağlayacağı birikim imkânı göçü daha muhtemel hale getirebilir. Günümüzde sürdürülebilir bir kırsal yaşamın yolu da onu çoklu yaşam tercihleri ile uyumlu hale getirmekten geçmektedir. Yani zamanını ve mesai süresini kontrol edebilecekleri yeni bir çalışma modeli ve bunu destekleyen mülkiyet yapısı.

Diğer sektörlerde uygulanabilir görülen çoklu yerleşim tercihiyle uyumlu yeni çalışma anlayışını tarım sektöründe de uygulanabilirliği, parsel bazlı mülkiyet anlayışından hisse bazlı mülkiyet anlayışına geçişle mümkün olabilecektir. Arazi sahiplerinin mülkiyetine sahip oldukları parsellerin büyüklüğü oranında hissedar hale getirilerek hem parçalı parsel yapısının giderilmesi, hem de ölçek ekonomisine uygun arazi büyüklüğüne ulaşılması sağlanmış olacaktır. Uygulamanın tarımsal üretimde yaratacağı verim artışı, maliyetlerde sağlanacak tasarrufla birlikte ciddi bir gelir artışını da temin edebilecektir. Ölçek ekonomisine uygun işletme büyüklükleri farklı ürün desenlerinin denenmesini de mümkün hale getirecektir.

Kabul etmek gerekir ki, bu yeni yaklaşımın hayata geçirilmesi imkânsız yakın derece zor bir iştir. Kültürel sebepler, geçmişten tevarüs edilen derin arazi ihtilafları, yeterince umut kırıcı hususlar olarak karşımızda durmaktadır. Ancak bir yerden de başlamak gerekmektedir. Paydaşlarla yapılacak sürekli görüşmeler, teşvik ve destek mekanizmaları üzerinden geliştirilecek uygun araçların onları orta vadede ikna edebileceğini umut edebiliriz.

Kaynakça

Beyaz, C. (2019). Kırsal göçmenin kimlik, aidiyet ve bağlılık mücadelesi: rizeli göçmenler üzerine bir çalışma [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Biryol, U. (2007). *Gurbet pastası: Hemşinliler, göç ve pastacılık*. İletişim Yayınları.

Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.

Braudel, F. (1993). *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*. İmge.

⁶ Mesela, hayatını İstanbul’da bir şirkette özel güvenlik olarak kazanan bir emekçinin, yıllık iznini geçirdiği köyünde babadan kalma demircilik mesleğini icra ederken, aynı zamanda sahip oldukları birkaç dönümlük bir arazide de ailesi ile birlikte bağ, bahçe işleri ile uğraşmasının kişide yaratacağı tatmin duygusu herhalde çok daha güçlü olacaktır. Bu gerçekleştirilemez hayali bir durum değildir. Mevcut çalışma şartlarında bile hayata geçirilmeğe çalışılan bir “çoklu mekân”, “çoklu iş” tercihi olarak karşımıza çıkan gerçek hayattan bir kesittir. Şimdi, aynı kişinin İstanbul’daki işinin mesai saatlerini kendisinin belirleyebildiğini düşünelim. Kendi rızası ile daha kısa mesai saatlerine razı olması karşılığında daha geniş bir zaman diliminde memleketinde geçireceği daha uzun bir süre, hem daha kısa mesai tercihinin yaratacağı gelir kaybını memleketinde kalacağı daha uzun sürede icra edeceği işlerle fazlası ile telafi edecek, hem de daha bütünlüklü bir hayatın tatminini elde edebilecektir.

E. G. Ravenstein. (1885, 48 2). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.

Grabbe, L. (2014). *Exodus and history*. T. Dozeman vd. (Eds.), *The Book of Exodus: Composition, Reception, and Interpretation*. Brill.

Gurak, D. T. (1992). *Migration networks and the shaping of migration systems*. Mary M. Kritz vd. (Eds.), *International Migration Systems: A Global Approach*. Clarendon Press.

Haldun, İ. (1985). *Mukaddime* (Cilt 1). Dergah.

Hamidullah, M. (2011). *İslam Peygamberi*. Beyan.

İmar ve İskan Bakanlığı. (1972). *Doğu Karadeniz Bölgesi: bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni*. Bölge Planlama Dairesi.

Jansen, C. J. (1970). *Readings in the sociology of migration*. Pergamon Press.

Lee, E. S. (1969). *A theory of migration*. J. Jackson (Ed.), *Migration*. Cambridge University Press.

Grabbe, L. (2014). *Exodus and history*. Thomas Dozeman vd. (Eds.), *The Book of Exodus: Composition, Reception and Interpretation*

Rasonyi, L. (2008). *Tarihte Türklük*. Örgün Yayınevi.

Roux, J. P. (2004). *Türklerin tarihi: Pasifik'ten Akdenize 2000 yıl*. Kabalcı.

Rutger van der Ven vd. (2011). *The demographic window of opportunity: age structure and sub-national economic growth in developing countries*. Nijmegen Center for Economics. Working Paper

Sinha, V. P. (1987). *Migration: An interdisciplinary approach*. Seema Publication.

Sowell, T. (19996). *Migration and cultures: A Worldview*. Basic Books.

Tekeli, İ. (2010). *Göç ve ötesi*. Tarih Vakfı.

TRT. (2014). *Pastacı uşaklar*. <https://www.dailymotion.com/video/x4v5b7v>

Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Anı.

Yavuz, F. (2005). *Türkiye'de tarım*. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

19. Yüzyıl Vanı'nda Âyan Bir Aile: Timurpaşazâdeler *A Notable Family in Van During the 19th Century: Timurpashazâdes*

Erdal ÇİFTÇİ*

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin/Türkiye.

Asst. Prof., Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of History, Mardin /Türkiye.

erdalciftci@artuklu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8716-2031

Öz

Bu çalışma 18. yüzyılın son çeyreğinden 19. yüzyılın ortasına kadar Van yönetiminde bulunan ve bu tarihten sonra da Van'da etkili olmaya devam eden bir âyan ailenin yerel siyasetteki rolüne odaklanmaktadır. Âyanlar çağı olarak bilinen 18. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda güçlenmiş olan âyanlarla ilgili literatüre mikro bir çalışma ile Van örneği üzerinden katkı sunulması amaçlanmaktadır. Van'da Timurpaşazâdeler ismi ile âyanlaşan bir ailenin güçlenerek ortaya çıkışı, Tanzimat öncesi ve sırasında yaşanan tepkiler ve Tanzimat sonrasında bu âyan ailesinin yeni düzen içerisindeki aktif yer alışı incelenmektedir. Tanzimat dönemi yönetiminin bu gibi âyan aileleri tek taraflı ve üstten bir yaklaşımla yok ederek Tanzimat düzenini uygulamaya dökülebildiği görüşü son dönemlere kadar literatürün baskın tezlerinden biriydi. Fakat son dönemlerde yapılan çalışmalardan ve Van örneğinden de görüleceği üzere Tanzimat merkezileşmesi yerel âyan ailelerinin mülki idari güçlerine belirli oranda bir sınırlama uygulamış olsa da Timurpaşazâdeler yeni düzenin uygulanmasında aktif rol oynamaya devam etmişlerdir. Timurpaşazâdelerin bir eşraf olarak kendi rol ve çıkarlarını yeni düzen içerisinde aramaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Dersaadet'in Timurpaşazâdeleri Van'dan uzaklaştırmamış olması ve Timurpaşazâdelerin bazı Van valileri ile yakın ilişkilerini sürdürmesi bu durumun önünü açan sebeplerden birkaçıdır.

Anahtar Kelimeler: Âyan, Tanzimat, Timurpaşazâdeler, Osmanlı Devleti, Van

Abstract

The role of a notable family that ruled the Ottoman province of Van from the last quarter of the 18th to the middle of the 19th centuries is examined in this article. With a micro perspective and a concentration on the province of Van, this paper contributes to the literature about the Ottoman notables who enhanced their influence during the 18th century. This study examines the emergence of the Timurpashazâde family, their reactions to the Tanzimat rules of the Ottoman Empire both before and during the process, and their continued involvement in local politics following the Tanzimat rules. The prevailing theories in the literature up until recently were that Tanzimat regulations were implemented as a byproduct of the Ottoman centralization policies' unilateral, top-down, and eliminatory strategies. However, as can be observed from recent researches and the example of Province of Van, although the Tanzimat regulations restricted the power of notables, Timurpashazâdes actively participated in the execution of the new order. The Timurpashazâdes continued to protect their interests within the new laws and this does not imply that they disregarded their interests. Certain of the factors that led to this predicament include the fact that Sublime Port did not expel the Timurpaşazâdes from Van and the fact that they kept up their strong ties with some of the governors of Van.

Keywords: Notable, Tanzimat, Timurpashazâdes, Ottoman Empire, Van.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05/08/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Çiftçi, E. (2022). 19. yüzyıl Vanı'nda âyan bir aile: Timurpaşazâdeler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 68 – 85

Citation: Çiftçi, E. (2022). A notable family in van during the 19th century: Timurpashazâdes. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 68 – 85

Giriş

Âyanlar çağı olarak bilinen 18. yüzyılda yerel eşraf gücünü artırarak kendi bölgelerinin idarelerinde söz sahibi olmuşlardır. Bu çalışmada imparatorluğun çeperlerinde beliren güç odaklarından sadece biri olarak 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Van'da ortaya çıkmış bir âyan ailesinin deneyimlerine odaklanılmaktadır. Timur Paşa'nın Van'a muhafız olarak atandığı 1775 yılından itibaren 1847'ye kadar bu aile mensupları Van'ın mülki idaresini muhafız unvanı ile büyük oranda elinde tutmuşlardır. Timurpaşazâdeler bu sayede Van'da güç ve nüfuz sahibi haline gelmiştir. Bu süreçte güçlenen ve eşraflaşan Timurpaşazâde isminde bir âyan ailesinin ortaya çıkmasında Osmanlı merkezi hükümetinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Zira Timurpaşazâdelerin Van'a tekraren muhafız olarak atanması bu durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Âyanlar çağının nerede ve ne zaman sonlandığı mekânsal olarak farklılık göstermektedir. Çalışmamızın kapsamı dâhilinde olan Van merkezinde âyan çağının bittiği süreci 1847 harekâtı ve sonrası olarak okumak gerekmektedir. Timurpaşazâdelerin teşviki ile Van ahalişi Tanzimat uygulamalarına karşı isyan etmiş, buraya düzenlenen harekât ile Tanzimat süreci Van'da uygulanmaya başlamıştır. Bu harekât sonrasında Timurpaşazâdelerin güç ve nüfuzu kontrol altına alınmış ve Van'a mülki idareci atamaları hariçten yapılmıştır. Her ne kadar 1831 itibarıyla Van merkezinin "hariçten kaymakamla idaresi" lazım geldiği vurgulansa da bu süreç ilgili harekâta kadar sürüncemede kalmış ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulamaya dökülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi [BOA], HAT 659/32173, 1247/1831).

Osmanlı'nın yeni düzene bazı kentlerinde sert ve bazı kentlerinde ise daha ılımlı bir geçiş yaptığı bilinmektedir (Köksal, 2019). Van'da bu harekât ile sert bir geçişlilik yapılmışsa da, harekâtın hemen akabinde burada ılımlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Timurpaşazâdeler valilik ve mutasarrıflık gibi yüksek yerel mülki idarecilik statüsünün dışında bırakılmış olsalar da, Dersaadet bu aile mensuplarının kaymakamlık, mahkeme reisliği, belediye başkanlığı ve çeşitli yerel bürokratik görevlere atanmalarının önünü açmıştır. Tanzimat yönetimi kaymakamlık gibi daha küçük mülki idari sahalarda âyandan yararlanmaya devam etmiş, Timurpaşazâdelerin güç ve nüfuzunu Van ve çevresinden tamamı ile yok etmek istememiş, kendi dönüştürücü sistematiğinin aracı olarak kullanmıştır. Van'daki Tanzimat süreci aşağıdan yukarıya Timurpaşazâdelerin eşraf olarak yerel bürokrasiyi ele geçirme gayretleriyle ya da yukarıdan aşağıya Osmanlı merkezi hükümetinin bu eşrafi saf dışı bırakma yöntemleri ile gerçekleşmemiştir. Timurpaşazâdeler Tanzimat'ın yeniden inşa ettiği kurum ve düzene eklenerek bu düzenin bir parçası olmuşlardır. Bu sebeple bu âyan ailesi de Van'da varlığını uzun bir süre devam ettirmiştir. Literatürdeki daha eski bir yaklaşım olan Tanzimat uygulamalarının tek yönlü, yukarıdan aşağıya, baskıcı ve izale edici bir karakterde olduğu faraziyesini Van için söylemek pek mümkün değildir. Yeni yaklaşımların da vurguladığı üzere hem Tanzimat ve hem de II. Abdülhamid dönemlerindeki merkezileşme yer yer değişken fakat eşrafa karşı çoğu zaman ılımlı, entegre edici ve hem merkezi politikaları hem de eşrafın araçsallığını önemseyen bir yöntemle devam etmiştir (Köksal, 2019; Blumi, 2010; Bragg, 2014; Yayıoğlu, 2016; Bayraktar, 2020; Saraçoğlu, 2008; Koç, 2021). Timurpaşazâdelerin de imparatorluğun farklı coğrafyalarındaki birçok âyan gibi varlığını ve nüfuzunu imparatorluğun yerel bir "partneri" olarak Van'da sürdürmeye devam ettirmiştir (Yayıoğlu, 2016). Bu durum yalnızca bir âyan ailesi ile sınırlı bir durum da değildir. Bu dönemde göçebe eşrafi olarak tanımlanması gereken birçok aşiret ağası da ilk defa "aşiret müdürü" ve benzeri gibi unvanlarla Tanzimat uygulamalarında aracı ve rol sahibi olmuşlardır (Akin, 2020; Çiftçi, 2018: s. 175-218; Avcı, 2009; Çiçek, 2021).

Çalışmada Osmanlı arşiv kaynakları ağırlıklı olmak üzere kronolojik bir tartışma yürütülerek Timur Paşa ve ailesinin 18. yüzyılın son çeyreği ve bilhassa 19. yüzyılın birinci yarısında Van'daki yöneticiliklerine değinilecektir. Bu süreçte Dersaadet'in bu ailenin âyanlaşmasındaki payı anlaşılacaktır. Devamında Tanzimat'ın Van'da uygulanması için ortaya çıkan gelişmelere odaklanılacaktır. Tanzimat uygulamaları öncesinde 1830'larda Van yöneticileri ile Erzurum valileri arasındaki değişken, çok yönlü ve bazen de keyfi uygulamalardan bahsedilecektir. 1845-1847 Van isyanı sonrasındaki askeri harekât ile Tanzimat'ın bu yerel âyanın otoritesini kırması ayrıca tartışılacaktır. Sonrasında ise Tanzimat uygulamalarının yüzyılın ikinci yarısında Van'da uygulanmaya başlandığı süreçte Timurpaşazâdelerin değişen ve devamlılık arz eden yönleri ortaya çıkarılacak, bu

şekilde Osmanlı Devleti'nin bir serhat kenti olan Van şehrinde imparatorluğun modernleşen ve merkezileşen süreci mikro boyutuyla okunmuş olacaktır.

1. Van'da Bir Âyan Ailesinin Ortaya Çıkışı

19. yüzyılda Timurzâdeler, Timurpaşazâdeler veya Timuroğulları olarak vurgulanan bu âyan aile, ismini 18. yüzyılın ikinci yarısında Van muhafızlığı yapmış Mirimiran Timur Paşa'dan almıştır.¹ Van, 1775'ten 1796 yılına kadarki yirmi yıla yakın uzun bir zaman diliminde eski Şehrizor valisi olan Timur Paşa'ya ve yeğeni Ahmed Paşa'ya tevcih edilmişti (Kılıç, 2021: s. 153).² “Vânî” ve “Fi'l-asl Van'ın hanedân-ı kadîminden” oldukları vurgularına göre bu ailenin Timur ve Ahmed Paşalardan önce de Van'da yaşadıkları anlaşılmaktadır (BOA, C.AS. 907/39136, 1190/1776; BOA, HAT 210/11261, 1205/1791). Fakat bu ailenin kökenine dair bilgiler net değildir. İnbaşı'nın Sicill-i Osmanî'ye dayandırdığı bilgilerine göre Timur Paşa Kürt ümerasındandır (İnbaşı, 2006: s. 205; Süreyya, 1996; s. 1635). 19. yüzyılın ikinci yarısında Van'ı ziyaret eden Layard ve Lynch'in Timurpaşazâdelerden aldığı bilgilere göre ise Timurpaşazâdeler yaklaşık olarak üç yüzyıl önce Konya'dan Van'a göç etmiş Türk bir ailedir (Layard, 1856: s. 338; Lynch, 1901: s.83). II. Abdülhamid dönemi arşiv kayıtlarında da “Bunlar en asl Konyalı oldukları halde vaktiyle Van'a nakl-i hane ile orada tavattun etmiş ve memleketin hanedan ve müteeffizanından bulunmuş” oldukları ve “eski memleketiniz olan Konya'ya nefy olunursunuz” şeklinde vurgular bulunmaktadır (BOA.Y.PRK.ZB. 5/40, 1306/ 1889; BOA. Y. A. HUS. 227/21, 1305/ 1889; Arvas, 2016: s. 117). Bunun yanı sıra Timur Paşa'nın kardeşi Ahmed Paşa'nın ismi seyyid olarak da vurgulanmaktadır (BOA, C.DH.276/13756, 1205/ 1790). Aile kökeni ile ilgili bilgiler tartışmalı olsa da Timur Paşa'nın muhalefatına el konulması sırasında kendisinin daha önce atadan zengin olmadığı vurgulanmaktadır: “müteveffa-yı müşarünileyh dahi fi'l-asl ashab-ı servetten olmadığı” (C.ADL. 104/6229, 1205/1790). Fakat buna rağmen Timur Paşa'nın vefatı sırasında sahip olduğu menkul ve gayrimenkul birçok varlığı olduğu anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM.MHF. 88/13, 1204/1790; D.BŞM.MHF. 92/39, 1205/1791). Zens'in de vurguladığı üzere âyanlar çoğu zaman sancak beyliği ve beylerbeyliği gibi yüksek rütbeli görevler üstlenmiş kişilerin ailelerinden neşet etmiştir (Zens, 2011: s. 434). Timurpaşazâdelerin de Timur ve Ahmed Paşaların muhafızlık görevleri sonrasında güçlenerek âyanlaştıkları anlaşılmaktadır.

Van'ı vezaretle yönettiği anlaşılan Timur Paşa ayrıca her biri kısa süreliğine olmak üzere Şehri Zor (1774-1775), Erzurum (1783), İçel (1785), Musul (1785), Karaman (1786) ve Rakka (1789) valiliklerinde bulunmuştur (BOA, C.AS. 1173/52260, 1197/1783; BOA, C.DH. 247/12301, 1198/1784; BOA, C.DH. 214/10696, 1199/1785; BOA, AE.SSLM.III 427/24463, 1203/1789; BOA, TS.MA.e 805/61, 1203/1789; İnbaşı, 2006: s. 205.). 1774-1779 yıllarında Osmanlı ve İran Devletleri'nin Bağdat ve Basra bölgesinde girişmiş oldukları mücadelede Timur Paşa ve Şehrizor Mutasarrıfı dışında sefere katılabilecek hazır bir lojistik güce sahip yerel Osmanlı idaresinin bulunmadığı vurgulanmaktadır (BOA, HAT 1416/57866, 1190/1776). Kısa bir süre önce Van'a atanmasına rağmen Timur Paşa'nın Van'da sancak idaresi düzenini hızlıca sağlayabildiği anlaşılmaktadır. Bu mücadeleler sırasında İran'ın Hoy, Revan, Tebriz ve Karadağ hanları Van'a düzenleyebilecekleri olası bir harekâta karşı Timur Paşa Van'ı tahkim etmiştir (BOA, C.AS. 1210/54230,1190/1776). Ayrıca, Timur Paşa bu dönemde İran'ın desteğini alan bazı aşiretlerin Van ve çevresine yapacakları saldırıları önlemek adına da bazı önlemler almaya gayret etmiştir (BOA, AE.SABH.I 185/12339,1190/1776; BOA, AE.SABH.I. 10/874, 1203/1789). Timur Paşa'nın bu sebeplerden dolayı rütbesi vezarete dahi çıkarılmıştır (BOA, C.DH. 324/16197, 1196/1782). 1196/1783 yılında Van muhafızlığına Timur Paşa'nın kardeşi Ahmet Paşa atanmış, kendisi ise ahali isyan halinde olan Erzurum'a vali olarak atanmış ve Timur Paşa bir yıl boyunca Erzurum valiliği görevini yürütmüştür (BOA, HAT 27/1287, 1197/1783). Daha sonra farklı sancaklarda da görev alan Timur Paşa Kasım 1204/1789'da tekraren Van'a atanmış, kısa bir süre sonra 1204/1790 yılında Van

¹ 19. yüzyıla ait bazı Osmanlı arşiv kaynaklarında Timurpaşazâde lafzı Mahmudi (Hoşap) Kalesi beyi olan ve 1829-1831 yılları arasında Van muhafızlığı ve yine daha sonra kısa süreliğine Van kaymakamlığı yapmış olan Timur Paşa'nın çocukları için de kullanılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında bazı idari makamlara gelmiş olan Hidayet Bey bu Timur Paşa'nın oğludur. Timur Paşa kısa süreliğine yaptığı kaymakamlık görevinden sonra Van'dan sürülerek Konya, Silistre, Erzurum ve Erzincan'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Her iki ailenin birbirine karıştırılmaması gerekir.

² Osmanlı arşivi belgelerinde Ahmed Paşa bazen Timur Paşa'nın yeğeni bazen de kardeşi olarak vurgulanmıştır.

muhafızı iken vefat etmiş ve mirasına/muhallefatına devlet tarafından el konulmuştur (BOA, C.ML. 734/29968, 1204/1790).

Tablo 1.

Timur Paşa ve Ailesinin Van İdareciliği ve Görev Süreleri

Van Muhafızı/Kaymakamı	Görev Süresi
Timur Paşa	1775-1783, 1786-1788, 1789-1790
Ahmed Paşa	1783-1786, 1790-1796
Muhammed Emin Paşa	1796-1802, 1804-1805
Muhammed Sadık Paşa	1802-1803
Muhammed Derviş Paşa	1806-1819
İshak Paşa	1826-1829, 1832-1834, 1836-1842?

Timur Paşa'nın vefatı sonrasında Van idaresi bu aile tarafından yönetilmeye devam etmiş hatta bu aile mensupları arasında ortaya çıkan mücadelelerden dolayı idam olayları yaşanmıştır. Timur Paşa sefere keyfi olarak katılmadığından dolayı vefatı öncesinde görevinden alınmıştır. Yerine Timur Paşa'nın yeğeni Ahmed Paşa Rumeli Beylerbeyliği payesi ile Van'a atanmıştır (BOA, C.DH. 276/13756, 1206/1791; BOA, HAT 181/8228, 1205/1791). Aynı aileden birinin tekraren Van'a atanması Van'ın "muhtelifü'l mezheb Ekrad ve aşâir ile mehat ve İran ile civar" olmasından yani güvenlik endişelerinden kaynaklanmıştır (BOA, C.DH.276/13756,1205/1790). Ahmed Paşa "Van hanedanından aşâir ve kabâil beyninde sahib-i nüfuz ve itibar ve hanedandan şayeste-yi lütf ve intizar olduğu" için tercih edilmiş, daha önce uygun görülme de vezaret rütbesiyle Van'daki görevi uzatılmıştır (BOA, C.DH.276/13756, 1205/1790). Bu gerekçe yeniden atamalarda önem arz ettiğinden Van çevresindeki yurtluk-ocaklık/hükümet sancaklara haklarında şikâyetler bulunmasına rağmen aynı kişiler yeniden sancak beyi olarak atanabilmişti (Kaya, 2020). Ahmed Paşa vefat ettiği 1210/1796 yılına kadar Van muhafızlığı görevine devam etmiştir (BOA, C.ML. 617/25455, 1208/1794; BOA, AE.SSLM.III 118/7207, 1210/1795). Bu tarihte "Van ve havalisinin ahvaline ıtlai derkar ve ashâb-ı liyakat ve dirayetten" olması sebebiyle Van idaresi Ahmed Paşa'nın oğlu olan, Timur Paşa'nın yeğeni, Muhammed Emin Bey'e verilmiştir (BOA, HAT 1463/52, 1210/1796). Kısa bir süreliğine Muhammed Emin Paşa ile Kars Muhafızı Numan Paşa arasında görev değişimi yapılmış olsa da, Muhammed Emin Paşa 1217/1802 yılına kadar Van Muhafızlığı görevini sürdürmüştür (BOA, C.DH. 325/16216, 1212/1798; BOA, C.MF. 109/5443, 1213/1798; BOA, HAT 40/2023, 1214/1799; BOA, HAT 1436/59042, 1214/1799; BOA, C.AS. 569/23903, 1215/1801). İsyân ettiği gerekçesi ile hakkında yakalanma emri çıkarılan Muhammed Emin Paşa 1217/1802 yılında Van'dan kaçmış ve yerine bu sefer aynı aileden Timur Paşa'nın oğlu Muhammed Sadık Paşa atanmıştır (BOA, HAT 105/4128, 1217/1802; BOA, C.AS. 574/24165, 1218/1803; BOA, C.AS. 905/39013, 1217/1802).³ Muhammed Emin Paşa'yı yakalama emri karşılığında bu görev Muhammed Sadık Paşa'ya verilmiştir. Her ne kadar bu konuda sınırlı derecede çalışma bulunsa da halihazırdaki literatür bu iki yönetici arasında yaşanan mücadelelerin aslında aynı aile mensupları arasında gerçekleşiyor olduğunu vurgulamamışlardır (İnbaşı, 2006; Gencer, 2010).

Dersaadet, Van idarecilerinin isyanı sonrasında Van'a yine aynı aileden kişileri atamakla hem aynı aileyi güçte tutmakta hem de bu ailenin aile içi mücadeleler ile zayıflayarak kontrol altında tutulmasını sağlamaktaydı. Bu gücün kontrol edilebilirlikten uzaklaştığı zamanlarda ise Van'ın "yerli hanedanı" dışından yapılan atamalar ile yönetim kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Dersaadet açısından Van idaresinde düzenin tam olarak sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında eyalet/sancak yöneticileri arasındaki güç ve nüfuz

³ Timur Paşa'nın dört oğlu vardır: "Süleyman Bey ve Esed Bey ve İbrahim Bey ve Muhammed Sadık Bey namında dört nefer oğulları": BOA, HAT 1389/55341, 1204/1790.

mücadelelerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Kişisel arzu ve saiklerle artan problemler Van yönetimini yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Osmanlı merkezi yönetiminin arzu ettiği durumdan çıkaracaktır. Van vilayetindeki artan düzensizliklerde Timur Paşa ailesi içerisindeki çekişmelerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Erzurum valisi Tayyar Paşa, eski Van muhafızı ve firarda olan Muhammed Emin Paşa'ya bir mektup yazarak isyan ettiği gerekçesi ile halihazırda Van muhafızı olan Muhammed Sadık Paşa'nın idamını istemiştir (BOA, HAT 105/4151, 1218/1803; BOA, HAT 106/4161, 1218/1804). Tayyar Paşa, Muhammed Sadık Paşa'nın idamı için irade çıktığını ve bu görevi firardaki Muhammed Emin Paşa'ya verdiğini bildirmiştir. Tayyar Paşa aynı zamanda Muhammed Sadık Paşa'yı öldürmesi durumunda Muhammed Emin Paşa'yı tekrar Van muhafızı olarak atayacağı sözünü vermiştir: "bu hususun tekmilinde Van muhafızlığı uhde-i liyakatinize tevcih".⁴ Bu fırsatı değerlendirmek isteyen sabık muhafız Muhammed Emin Paşa, Recep Paşa ile birleşerek Muhammed Sadık Paşa'yı yakalayarak idam ettirir ve kesik başını Tayyar Paşa'ya göndertir. Bu idam olayı Van'da başlayacak olan olayların fitilini ateşlemiştir. Zira Tayyar Paşa'nın iddia ettiği gibi idam hakkında bir irade çıkmamıştır ve Tayyar Paşa bu idamı kişisel hırs ve arzuları için icra etmiştir (BOA, HAT 105/4159, 1218/1804). Tayyar Paşa isyan halinde olan Gürcü Osman Paşa'yı yakalayamayıp bu görevi Muş mutasarrıfı Murad Paşa gerçekleştirince, benzer bir "başarı" örneği sergilemek adına Van muhafızını gözüne kestirerek kariyerini onun idamı üzerinden inşa etmeye kalkışmıştır (Gencer, 2010: s. 198). Dersaadet olayın izin alınmadan işlendiğini ve idamın gerekçesini açıklamasını Tayyar Paşa'dan istemiştir. Tayyar Paşa "kusur-ı acizanem vaki olmuş" diyerek af dilemiş ve idamın meşruiyetini kanıtlamaya çalışmıştır (BOA, HAT 105/4142, 1218/1804). Ona göre Muhammed Sadık Paşa bir isyan hareketi içerisinde bölge aşiretleri ve beylerine mektuplar yazmış, sahte fermanlar hazırlamış ve kendi adına sikke bastırmıştır. Bu evrakları İstanbul'da inceleyen Osmanlı merkezi hükümeti memurlarına göre bu evraklar Erzurum'da hazırlanmıştır ve sahtedir:

Tayyar Paşa'nın sahte deyu gönderdiği ferman ile aşiret beylerinin taahhüd senedlerine imrar-ı nazar-ı dikkat olundukda Erzurum'da yazılmış olduğu sebk ve ibarelerinden ve mühürlerin hakkından ve resm ve hatlarından müstedil ve zahir ve bu vechle Erzurum'da yazılması mumaileyh Sadık Paşa'ya gadr u töhmet ile katli maddesinde kendiyi muahezeden kurtarmak garazına mebni (BOA, HAT 103/4073, 1218/1804).

Belgede idamın gerekçesi de Gürcü Osman Paşa meselesindeki idamın Tayyar Paşa tarafından gerçekleşmemiş olması ile ilintilendirilmiştir. Bu durumu "mugayir-i din ü edeb" olarak tanımlayan Dersaadet süregelen farklı isyanlardan dolayı duruma çok fazla müdahale etmemiştir. Dolayısı ile Tayyar Paşa'nın da bir âyan kökenli vali olarak bölgedeki güç ve nüfuz mücadelelerinde Van ve çevresinde artan karmaşada önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çatışma ortamı Muhammed Emin Paşa'nın Van'ı kontrolüne alması sonrasında da devam etmiştir.

Timur Paşa'nın yeğeni olan Ahmed Paşazâde Muhammed Emin Paşa'yı idam meselesinden dolayı cezalandırmak ve Van yönetiminde idareyi kendi lehine düzene kavuşturmak isteyen Osmanlı yönetimi Feyzi Paşa'yı Van muhafızı olarak atamıştır (BOA, C.DH. 326/16277, 1219/1804). Feyzi Paşa Halep'ten Van'a giderek Muhammed Emin Paşa'yı ve amcası Abdullah Ağa'yı idam ettirmiştir. Muhammed Emin Paşa'nın kardeşi Derviş Muhammed Paşa ise firar etmiştir (BOA, HAT 106/4191, 1219/1805; BOA, HAT 106/4191, 1219/1805). Fakat Derviş Muhammed Paşa Vanlı Timur Paşa ailesinden biri olarak bu süreçte Van halkından aldığı destekle Van'a girerek Feyzi Paşa'yı öldürtmüştür (Gencer, 2010, s. 201). Derviş Paşa'nın Van'ı ele geçirmesindeki en büyük pay kendisinin Timur Paşa ailesinin bir mensubu olması ile bağlantılı olmalıdır. Dersaadet bu düzensizliklerin üzerine gitmekten ziyade geçici olarak sona erdirilmesini tercih etmiş ve Derviş Paşa'yı Rumeli payesi ve mirimiranlık rütbesi ile Van eyaletine muhafız olarak atamıştır (BOA, C.DH. 42/2069, 1221/1806). İnbâşî'nin sunduğu verilerden anlaşıldığı üzere Derviş Paşa 1234/1819 yılına değin en az on üç yıl boyunca Van yönetiminde kalmıştır (İnbâşî, 2006, s. 201). Bu süreçte Dersaadet Van'ın yerlisi olmayan Abdurrahman ve Abidin Paşaları Van muhafızı olarak atayıp Derviş Paşa'nın idaresine son vermeye çalışmış olsa da bu sağlanamamıştır. Sultan'ın bu konuda sadrazama verdiği talimat Osmanlı idaresinin politikasını ortaya koyar niteliktedir:

⁴ Van idaresi bu süreçte Recep Paşa'ya verilmiştir: BOA, C.DH. 110/5456, 1218/1803.

Bir saat evvel (Van'ın) rabitasına bakmak lazım değil mi? Ben ne Van'ı bilirim ... ancak istirahat-ı ibadullahı isterim. Ve kaffe-i maslahat-ı Devlet-i Aliye'mde ben seni bilirim. Ve sen mesulsun. Ol havalide aşair ve iyalinin kabul edeceği bir münasib ademe ver. Derviş Bey'e ver. Ne yaparsan yap ihtilal ve kil u kalın define bak. Nizam ver (BOA, HAT 107/4245, 1221/ 1807; Gencer, 2010, s. 202, 207-208).

Burada Derviş Paşa'nın Van yerlisince destek aldığı ve kendisine bu görevin “nizam” için verilebileceği vurgulandığı gibi, Derviş Paşa'nın görevinden alınması için “aşair ve iyalin” desteğini alabilecek farklı bir kişinin de göreve atanabileceği salık verilmektedir. Bu sebeple Derviş Paşa'nın kendisinin idamı ile sonuçlanacak olan 1819 yılına kadar muhafız olarak başta bırakıldığı anlaşılmaktadır. Sert Mahmud Paşa'nın Van muhafızı olarak görevlendirilmesi sonrasında bölgedeki beylerin verdiği destekle, ki bu görev sırasında Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın büyük bir rolü bulunmaktadır, Derviş Paşa meselesi son bulmuştur.

Sert Mahmud Paşa'nın Van muhafızlığı 1240/1825 yılına kadar devam etmiştir (İnbaşı, 2006: s. 201). Sert Mahmud Paşa görevi sırasında Timur Paşa ailesinin Van'daki nüfuz ve gücünü ne derecede kırmaya çalıştığı bilinmese de bu aileden bazı mensupların Van'dan sürüldüğüne dair kayıtlara rastlanmaktadır. Örneğin, Timurpaşazâde Timur Bey'in Sert Mahmud Paşa'nın isteği üzerine 1239/1824 yılında “uygunsuz bir şahıs...cehl-i ihtilal-i memleketi mucib-i harekâta cüret ve bilâ-izn firar” etmesi sebepleri ile başka bir yere sürgün edilmesi istenmiştir (BOA, C.DH. 4/164, 1239/1824). Yine Van'ın eski Yeniçeri Ağası Timurpaşazâde Mustafa Bey, Sert Mahmud Paşa tarafından benzer suçlamalar ile Köstendil'e sürgün ettirilmiş fakat kısa bir süre sonra bu kez Sert Mahmud Paşa'nın isteği üzerine af edilmiştir (BOA, C.AS. 193/ 8325, 1240/1824; BOA, C.AS. 936/40581, 1240/1825). Anlaşıldığı kadarı ile Timur Paşa ailesinin bu dönemdeki güç ve nüfuzları Van'da devam etmiştir. Nitekim Timur Bey'in 1241/1826 yılında tekraren Van'dan çıkarılması kararı Van muhafızlığı kendisine verilen ve yine aynı aileden olan Timurpaşazâde İshak Paşa tarafından uygulanmıştır (BOA, C. ZB. 74/3661, 1241/1826). Van'da Sağ Kol Ağası olarak görev yapan İshak Paşa 1241/1826 yılından 1244/1829 yılına değin mirimiranlık payesi ile Van muhafızlığına getirilmiştir (İnbaşı, 2006, s. 201).

Görüldüğü üzere Van şehrinde bir âyan ailesinin ortaya çıkışı Osmanlı idaresinin Timur Paşa ve yeğeni Ahmed Paşa'yı Van'a tekraren yaptığı ataması sonrasında gelişmiştir. Bu ailenin bir âyan olarak ortaya çıkması sürecinde Dersaadet'in rolü göz ardı edilemez. Timur ve Ahmed Paşa'nın Osmanlı'nın bir serhat şehri olan Van'da uzun süre görevde kalmaları Barkey'in tartışması çerçevesinde merkezi hükümet lehine güvenlik ve düzeni sağlama konusundaki rolünden kaynaklanmıştır (Barkey, 2015). Fakat bu durum aynı zamanda da bir ailenin yerelleşerek âyanlaşmasının önünü açmıştır. Âyanlar çağıının henüz devam ettiği bir dönemde Muhammed Sadık, Muhammed Emin ve Derviş Muhammed Paşaların mücadeleleri de aslında bu âyan ailesi içerisinde ortaya çıkmış bir güç mücadelesinin ürünüdür. Bu mücadele ise Tayyar Paşa gibi âyandan olan bir vali tarafından manipüle edilmiştir. Timur Paşa ailesi mensupları artık sayıca oldukça fazladır ki Timurpaşazâde Timur Bey'i son süreçte yine bir Timurpaşazâde olan İshak Paşa Van'dan uzaklaştırmıştır.

2.Van Kaymakamlığı için Yaşanan İkilem: Esadpaşazâde Timur Paşa mı, Timurpaşazâde İshak Paşa mı?

Bu bölümde Tanzimat düzeninin Van'da uygulanması öncesinde Van muhafızlığı görevini daha önce üstlenmiş iki yönetici arasındaki seçicilik ve değişken tutum tartışılmaktadır. 1831'de Van'ın Erzurum'a bağlanması sonrasında kimin kaymakam olarak atanması gerektiğine yönelik beliren ikileme değinilmektedir. Tanzimat uygulamalarının âyan/yerel beyler tarafından bir müzakere alanı olarak kullanılma gayreti örneklendirilmektedir. Bu kişilerden biri yukarıda ismi geçen Timurpaşazâde İshak Paşa'dır, ki 1826-1829 yıllarında Van muhafızlığı yapmıştır. Bir diğer nüfuzlu kişi ise Van'ın güneyindeki Mahmudi (Hoşap) Kalesi beyi olan Esadpaşazâde Timur Paşa'dır (BOA, C.AS. 616/25968, 1244/1829). Timur Paşa'ya 1829-1832 yılları arasında mirimiran rütbesiyle Van beylerbeyliği ve muhafızlığı tevcih edilmiştir (BOA, C.DH. 285/14226, 1244/1829). Timur Paşa, 1829 Osmanlı-Rus Muharebesi sırasında Bayezid'i işgal eden Rus ordusuna karşı buranın tekrar ele geçirilmesi ve Van Kalesi'ni savunmasındaki gayreti sebebi ile Van muhafızlığını elde etmiştir (BOA,

HAT 728/34650, 1245/1829; HAT 1040/43065, 1246/1831). Van muhafızlığını alan Timur Paşa'ya vezaret rütbesi verilmesi dahi teklif edilmiş fakat bu istek Dersaadetçe "sırası değildir" denilerek kabul görmemiştir (BOA, HAT 726/34609, 1245/1830). Bu dönemden itibaren âyandan olan kişilere yüksek rütbelere mümkün olduğunca verilmemektedir. Timur Paşa görevi esnasında kontrol sahasını Bitlis yönüne doğru arttırmaya çalışmış fakat bunda başarılı olamamıştır.

Timur Paşa'nın göreve gelmesi sonrasında Timurpaşazâde İshak Paşa, Müküs Beyi Han Mahmud ve Hakkari beyi Nurullah Bey'e sığınmıştır ve bölgedeki aşiretleri/beyleri kendi lehine organize ederek Van yöneticiliğine geri dönmeye çalışmıştır. İki güç ve nüfuz sahibi kişi arasındaki mücadele Osmanlı'nın doğu serhadindeki yerel siyasetin kompleks boyutları taşıdığı gösterir niteliktedir. Zira bu dönemde Timur Paşa yönetiminde kalıp gücünü artırmanın yollarını ararken, İshak Paşa da âyanı olduğu Van'a muhafız olarak geri dönmeye çabalamıştır. Osmanlı belgeleri bu ikili ilişkileri simgelemekle birlikte bu ilişkilerin dinamik ve değişken durumuna da işaret etmektedir. Hem İshak hem de Timur Paşa'nın kariyerlerini devam ettirebilmenin yolunun iki şekilde olabileceğinin farkındadır. Bunlardan ilki çevre ahali ve yerel beylerin desteğini alabilmektir. 1830 yılına ait bir Osmanlı arşivi kaydına göre Van uleması ve çevredeki yerel sancak beylerinin İshak Paşa aleyhine Timur Paşa'yı destekleyen mahzar ve arzuhalleri bulunmaktadır (BOA, HAT 728/34650, 1245/1830).⁵ Bir benzer belge de Van çevresindeki aşiretlerce verilmiş, Heyderan, Hasenan, Memanlı, Pinyaniş, Hertoshi, Şevili, Takori ve Şemski ağaları Timur Paşa'ya destek vermişlerdir (BOA, HAT 810/37204, 1247/1832). İshak Paşa'nın da benzer bir girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. İshak Paşa Mahmudi ve Hakkari sancak beylerinin kontrol sahalarında bu beyler ile ittifak yaparak ve Zilan, Şikak, Takori ve Beravi Aşiretleri ile yaklaşık yedi sekiz bin kişilik bir süvari teşkilini sağlamıştır (BOA, HAT 1040/43065, 1246/1830; BOA, HAT 1047/43212, 1246/1830; BOA, HAT 810/37204, 1246/1831). Görüldüğü üzere hem Timur hem de İshak Paşa benzer girişimlerde bulunarak yerel siyasetin uzantıları üzerinden güç mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Bu güç mücadelesinde en kritik ve belirleyici olan etmen ise bu yerel aktörlerin Erzurum valileri ile olan ikili ilişkilerine dayalıdır. Erzurum valilerinin Osmanlı Doğusu ile ilgili verdiği beyanlar ve görüşler bilhassa 19. yüzyılda Dersaadet açısından yüksek oranda kabul görmekte ve uygulanmaktaydı. Bu pratik aynı zamanda Erzurum valilerine sorumluluk da yüklemekteydi. Dolayısı ile ortaya çıkan siyasi herhangi bir sonuç Erzurum valilerinin kariyerini etkilemekteydi. Timur ve İshak Paşa Van kaymakamlığını sürdürebilmek adına Erzurum valisi ile ikili ilişkilerini iyi tutma gayretinde bulunmuşlardır. Şefik Ali Paşa'nın Erzurum valiliği sırasında bu mücadeleyi görebilmek mümkündür. Şefik Ali Paşa, Timur Paşa'nın Van ahalisine zorbalık yaptığını ve Mahmudi Kalesi'ne mühimmat sevk ettiğini Dersaadet'e bildirmiştir (BOA, HAT 1043/43143, 1246/1830). Bu şikayetin akabinde ise Erzurum valisi Şefik Ali Paşa görevde kaldığı süre boyunca Timur Paşa'yı İshak Paşa'ya karşı savunmuştur. Enteresan olan nokta ise kaçak olan İshak Paşa'nın Timur Paşa'nın şikayet edildiği sıralarda Erzurum'a gitmiş olmasıdır. İshak Paşa'nın herhangi bir ceza ile karşılaşmamak adına Erzurum'a gitmemesi gerekirken orada bulunması kendisinin Erzurum valisi Şefik Paşa tarafından davet edildiğine ve bazı sözler verildiğine işaret etmektedir. Nitekim kendisi İshak Paşa'yı Kars muhafızlığı vekilliğine atamış, fakat İshak Paşa bu kararı protesto eder nitelikte bir eyleme girişerek Van'ı muhasara etmiştir. İshak Paşa'nın destek bulamayıp buradan kaçarak tekrar Mahmudi Kalesi'ne geçmesi de enteresandır. Bu durumu açıklar nitelikte olan belgeler ise Şefik Ali Paşa'nın Erzurum valiliğinden azledilmesi ve rütbesinin düşürülerek Bursa'ya sürülmesinden sonra anlaşılmaktadır (BOA, HAT 470/23050, 1246/1831). Van muhafızı Timur Paşa'nın iddiasına göre Şefik Ali Paşa ve İshak Paşa arasında gizli bir anlaşma vardır ve eğer Timur Paşa Erzurum valisine 300 bin kuruşluk bir miktarı "hedaya" adı altında kendisine vermezse Van muhafızlığı İshak Paşa'ya verilecektir:

Selefimiz İshak Paşa Erzurum'da bulunduğu, ecelden kullarından ahz-ı sar intikam ve izhar-ı garaz-ı nefsanîyet daisiyle Van eyaleti kendiye tevcih olunması için 300.000 kuruş tediyesine taahhüd etmiş ve mumaileyh Şefik Paşa biraderim kullarını mahpus misilli ... meblağ-ı malumenin taraf-ı çakeranemden verilmeyeceği lazım gelirse İshak

⁵ Timur Paşa'ya destek verenler şu kişilerdir: Emir-i Hakkari Nurullah Bey, Emir-i Mahmudi Bekir, Emir-i Bargiri Maksud, Emir-i Ağakîs Muhammed, Naib-i Emir-i Adilcevaz, Emir-i Ahlat Muhammed, Emir-i Vastan Han Abdal, Emir-i Hizan Soro?, Emir-i Şirvan Esad.

Paşa'ya tevcih olunur deyu... bizzarur mal ve can ve ittibaımızın emn ü asayışı esbabına istihsal-i lâzımeden olduğuna mebni salifüzzikr 300.000 kuruşun tediyesine taahhüd olunarak bir yük 8.953 kuruş (108.953 kuruş) hedaya namıyla ve nakden tediye olunduğu (BOA, HAT 718/34245, 1246/1831).

Şefik Ali Paşa'ya yaptığı ödemenin listesini de sunan Timur Paşa'nın yanı sıra Muş mutasarrıfı Emin Paşa da "hedaya" adı altında Erzurum valisi Şefik Ali Paşa'ya yaptığı ödemenin listesini sunmuştur. Timur Paşa'nın bu ödemeyi yapmayı taahhüt etmesi, İshak Paşa'nın tekrar Mahmudi ve Hakkari'ye kaçması ve Şefik Ali Paşa'nın bu süreçte Timur Paşa'yı Dersaadet nezdinde savunması, durumu teyit eder niteliktedir. Zira başlangıçta Dersaadet'e Timur Paşa'yı şikayet eden Şefik Ali Paşa, sonraki vakitlerde bu konunun üzerine gitmemiştir. Hatta İshak Paşa'nın Van'ı muhasarası sırasında kendisine destek vermemeleri konusunda Muş mutasarrıfı ile Zilan ağasını uyarılmış ve Heyderan aşireti ağasını da destek vermek üzere Timur Paşa'ya yollamıştır (BOA, HAT 1047/43212, 1246/1830; BOA, HAT 1040/43065, 1246/1830; BOA, HAT 1040/43065, 1246/ 1830; BOA, HAT 1040/43065, 1246/1831). Yani Timur Paşa'nın Erzurum valisi ile arasını iyi tutması ve istenilen "hedaya"nın ödenmesi sayesinde Timurpaşazâde İshak Paşa Van'a muhafız olarak geri dönememiştir. Bu durumun farklı bir boyuta evrilmesi yeni vali Esad Muhlis Paşa'nın atanması ile gerçekleşmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere Van ahalisi namına ve çevre bey ve aşiretlerce verilen mahzar ve arzuhaller dinamik ve değişken özelliklere sahiptir. Şefik Ali Paşa'nın görevden alınması sonrasında hem Van ahalisi hem de Van çevresindeki bey/aşiretler Timur Paşa tercihlerini İshak Paşa lehine değiştirmişlerdir. Kısa bir süre önce Timur Paşa'yı destekleyen "Van ahalisi" namına verilen arzuhallerde bu sefer İshak Paşa desteklenmiştir (BOA, HAT 1040/43065, 1246/1831; BOA, HAT 1043/43143, 1246/1831).⁶ Bu yüzden halk namına verilen arzuhallerin tam anlamıyla kamuoyunu temsil ettiği tartışmalıdır. Daha önce Timur Paşa lehine desteğini belirten Müküs beyi Han Mahmud da bu sefer İshak Paşa'nın Van'da desteklenmesini istemiştir (BOA, HAT 1047/43212, 1246/1831).

Görevden alınacağına farkında olan Van muhafızı Timur Paşa Erzurum valisini ve Dersaadet'i ikna etmenin yollarını aramaya koyulmuştur. Bu çerçevede Erzurum valisine kardeşi aracılığı ile bazı önemli sözler vermiştir. Burada bahsi edilen konu Tanzimat uygulamalarının Van'da uygulanması yönünde önemli bir tekliftir. Timur Paşa Tanzimat kuralları çerçevesinde yapmayı taahhüt ettiği bazı yeniliklerin sözünü vermektedir. Fakat önemli olan nokta ise Timur Paşa'nın uygulamayı taahhüt ettiği yeni kurallar karşılığında Van'daki yönetiminin devamını talep etmesidir. Yani Tanzimat'ın Van'daki uygulanışını kendi yönetimi için bir manevra ve müzakere alanı olarak kullanmaya çalışmıştır. Zira yeni vali Esad Muhlis Paşa, Timur Paşa'yı iddia olunan bazı suiistimallerinden dolayı görevinden almak istemiştir. Bu çerçevede Timur Paşa ilk olarak Erzurum valisine Van kalesinde görevli olan 354 kişilik mevcudu olan "yevmiyeli neferatından" ve ayrıca gerisi "gerek ahaliden tahriri münasib olanlar" dan olmak üzere toplamda 500 kişilik bir mansure süvari ve piyade askerinin teşkilinin mümkün olacağını belirtmiştir (BOA, HAT 718/34245, 1246/1830).

Bu sözünün kendisini Van'da tutmaya yetmeyeceğini düşünmüş olsa gerekir ki Timur Paşa bu sefer Erzurum valisini atlayarak doğrudan doğruya Dersaadet ile yazışmış ve Tanzimat uygulamalarına dair daha ayrıntılı sözler vermiştir. Erzurum valisine göre Timur Paşa kendisine bu maddeleri "müzakere ve istidası zımında" sonradan bildirmiştir. Ona göre taahhüt ettiği yeni maddeler şunlardır: Daha önce sözünü verdiği 500 kişilik Mansure askeri giderlerini yerli ocaklının gelirlerinden, geriye kalanını ise kendi gelirlerinden karşılayacaktır. İkincisi, bu gelirlerden arta kalan herhangi bir miktar olursa bu miktarı Dersaadet'e gönderecektir. Üçüncüsü, "Van'ın sipahi ve erbab-ı tımarı"nın elbiseleri Dersaadet'ten temin edilmek üzere fazlaca kişi mansure askerine tebdil olunacaktır. Dördüncüsü, Bitlis ve Muş sancaklarının gelirleri mukataat hazinesine alınır veya kendisine ihale edilirse bu sancaklardan ayrıca bin kişilik mansure askeri yazılacaktır. Üstelik bu askerlerin giderlerini Muş ve Bitlis'ten sağlayacağını taahhüt eden Timur Paşa bu sancakların kendisine verilmesi durumunda altı ay sonra "te'diye" olarak Dersaadet'e bin kese akçe vereceğini belirtmiştir. Timur Paşa, Muş ve havalisinde bulunan Ekrad aşiretlerinden dahi yaylak ve kışlak vergisi namıyla her sene 10 bin baş koyun ve 500 katır (bargir) alacağını da belirtmektedir. Timur Paşa bu

⁶ İlk belgede "Van ahalisi" namına Timur Paşa desteklenirken, bir diğerinde İshak Paşa "Van ahalisi" namına desteklenmiştir.

bölge aşiretlerinin bazı hizmetlerde de istihdamını sağlayacağını ve bunların tahrirlerini yaparak bunu bir defter halinde Dersaadet'e sunacağını dahi taahhüt etmiştir (BOA, HAT 718/34245, 1247/1831).

Yukarıda geçen maddeler Timur Paşa'nın Van yönetiminde kalma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dersaadet'i ve Erzurum valisini ikna etmeye çalışan Timur Paşa son bir çaba olarak Tanzimat uygulamalarını kendi geleceği olarak görmüştür. Bu çerçevede Timur Paşa kendi yönetimini Muş ve Bitlis'e dahi genişletmeye çalışmıştır. Bu bölgenin verimliliğinin yanı sıra bu şekilde yurtluk-ocaklık bir sancak olan Muş'un yöneticileri Emin Paşa ve kardeşlerini de ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. O yüzden Muş ve Bitlis'in kendisine verilmesi, yani Tanzimat uygulaması, ikili ilişkilerinde sorun yaşadığı bir diğer yerel otoriteyi ortadan kaldırmanın da aracısı olmuştur. Bu yolda kardeşinin binbaşı rütbesi ile görevlendirilmesini ve taahhütlerini yerine getirene kadar oğlunun Erzurum'da rehin olarak bırakılmasını öneren Timur Paşa, bu uygulamalara dair samimiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Timur Paşa'nın sonradan ve daha fazla madde taahhüt etmesi kendisinin bu uygulamaları bir müzakere unsuru olarak kullandığını gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra rakibi olan Timurpaşazâde İshak Paşa'nın Van kaymakamlığı için aynı süreçte varlığını ve siyasetini sürdürüyor olması da Timur Paşa'nın bu teklifleri kendiliğinden müzakereye açmasına neden olmuştur. Timur Paşa'nın yaptığı tekliflerin aynı zamanlarda Muş'ta Emin Paşa tarafından da yönetimde kalmak için teklif ediliyor olması bu durumun Van'a münhasır bir durum olmadığını desteklemektedir (Koç, 2021, s. 215-216). Aynı zamanda da Tanzimat sürecinin âyan ile bir müzakere süreci içerebileceğine de işaret etmektedir.

Timur Paşa'nın bu gayreti kendisi açısından kısa vadede olumlu sonuç vermemiştir. Erzurum valisinin kendisini görevde tutmak istemeyişi bu sonucun ortaya çıkmasında önemli bir paya sahiptir. Esad Muhlis Paşa, Van'daki askerlerin gelirleri olan toprakların iyi bir şekilde yönetilmediğini ve talep ettiği üzere defter ve kayıtların kendisine layıkıyla hazırlanarak ulaştırılmadığını belirtmektedir. Üstelik Erzurum'a gelen Timur Paşa'nın hazinedarının kendisine bu konuda tatmin edici cevaplar vermediğini vurgulamaktadır. Erzurum valisi, Timur Paşa'nın Tanzimat uygulamaları hakkındaki tekliflerini kabahatlerinin üzerini örtmek için mi yoksa gayret ve şevkle mi yaklaştığından kaynaklandığını net olarak anlayamadığını belirtmiştir. Fakat Erzurum valisi Timur Paşa'nın bu taahhütleri gerçekleştirme durumunda devlete büyük bir faydasının dokunacağını da belirtmektedir. Erzurum valisi, Timur Paşa'nın taahhütlerini hiyerarşi gereği silsileten kendisine belirtmesi gerekirken doğrudan doğruya ilk önce Dersaadet'e bu teklifleri sunmuş olmasını samimiyetsizlik olarak değerlendirmiştir: "İş bu müteahhid olduğu mevâddı icra eylediği halde canib-i Devlet-i Aliyye'ye menafi-yi külliyeyi müstelzim olacağı mütalaasından dolayı ali vukua bu hususun savb-ı çakeriden arz ve inha olunmaması iktiza-yı sıdk-ı ubudiyetine na-mülayim görünmüş olduğundan" (BOA, HAT 718/34245, 1247/1831). Van ahalisinin Timur Paşa'nın zulmünden kurtarılması gerektiğine dair daha önce Dersaadet'ten bir karar çıkmadığını da belirten Erzurum valisi, Bitlis ve Muş'un Van'a ilhakı durumunda Muş mutasarrıfı Emin Paşa'nın da bir sorun haline geleceğini belirterek kararı Dersaadet'e bırakmıştır.

Dersaadet tarafından verilen karar ise Erzurum valisini teşvik eder niteliktedir. Ağustos 1831 yılında çıkan karar gereği Esad Muhlis Paşa'nın Erzurum valiliğinin yanı sıra Van eyaleti de onun yönetimine verilmiştir (BOA, HAT 1042/43122, 1246/1831). Ayrıca Erzurum gümrüğünden aylık 15.000 kuruşluk maaş da kendisine tahsis edilmiştir. Timur Paşa'nın önemli tekliflerine rağmen Dersaadet'in Van bölgesi için Tanzimat uygulamalarında kararlı adımlarla gidilmesi gerektiğini tercih ettiği anlaşılıyor. Muş mutasarrıfı ile Van muhafızı arasında bir seçimin de yapılması gerektiğinin farkında olan Dersaadet bu karar ile aslında görev ve sorumlulukları büyük oranda Erzurum valisinin omuzlarına yüklemektedir. Nitekim kısa bir süre sonra Esad Muhlis Paşa'nın eğilimi yönünde bir durum ortaya çıkmış ve Timurpaşazâde İshak Paşa âyanı olduğu şehre muhafız olarak dönmüştür.

Ocak 1832 tarihinde Dersaadet'e ilettiği yazısına göre Esad Muhlis Paşa Van mütesellimliğini geçici olarak Van Sağ Kol Ağası Mustafa Bey'e vermiş ve Timur Paşa'nın Erzurum'da müsait bir kazada ikamet etmesini emretmişti. Van'ı terk etmeyen Timur Paşa, Esad Paşa'nın bu haberini taşıyan başçavuşunu tutuklatmıştır. Van kaymakamlığının kendisine verilmesine dair Van ulemasınca bir mahzar yazdırtmış ve bazı aşiret beylerine kâğıtlar yazarak kendisine destek verilmesini istemiştir. Ayrıca Erzurum'da rehin tutulan kardeşleri Kamil ve Ali Beylerin salıverilmesini de talep etmiştir. Bu şartlar çerçevesinde Erzurum'a gelebileceğini belirten Timur Paşa iddiaya göre birkaç senedir

Mahmudi (Hoşap) Kalesi'ne askeri mühimmat taşımış ve burayı kaçıp sığınabileceği bir yer haline getirmeye çalışmıştır (HAT 810/37204, 1247/1832). Olası bir isyana karşı çevre beylerini harekete geçiren Esad Muhlis Paşa ise, Timur Paşa'yı Van'dan çıkarma görevini Muş mutasarrıfı Emin Paşa'ya vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Timur Paşa'nın kendi bölgesini ele geçirme gayretinde olduğunun farkında olması kuvvetle muhtemel olan Muş mutasarrıfı Emin Paşa Erzurum'dan aldığı destekle Van'a girmiş, Timur Paşa buradan kaçarak Mahmudi (Hoşap) Kalesi'ne sığınmış ve bu şekilde Van idaresi Erzurum valisinin kontrolüne geçmiştir (BOA, HAT 659/32173, 1247/1831). Bu süreçte Erzurum valisi ile iletişimini sonlandırmayan Timur Paşa'nın aynı zamanda kendisine bölgede destek arayışı içerisinde olduğu da vurgulanmıştır (BOA, HAT 794/36840, 1247/1832). Birkaç yıldır yönetimden alınması için çabalayan Esad Muhlis Paşa ile arasını bu şekilde düzeltmiş olan Muş mutasarrıfı Emin Paşa da bu şekilde Muş'taki konumunu kuvvetlendirmiştir. Bu şekilde Timurpaşazâde İshak Paşa da Van şehrinin bir âyanı olarak Esad Muhlis Paşa'nın desteği ile bu sefer Van kaymakamlığı görevi ile idareye dönmüş oldu (BOA, HAT 659/32173, 1247/1832). Fakat artık Timurpaşazâdeler Van'da muhafız sıfatı ile değil, Erzurum valisi adına Van'ı yöneten kaymakam unvanı ile göreve gelmişlerdir. Dolayısı ile güç ve nüfuzları 1832 itibarı ile sınırlandırılmıştır.

Timurpaşazâde İshak Paşa'nın Timur Paşa'ya tercih edilmesi İshak Paşa'nın Van'daki ahali üzerindeki kontrolünün bir Van âyanı olarak daha güçlü olabilmesinden kaynaklanmış olabilir. Fakat Esad Paşa'ya göre Van kaymakamının yerel âyandan kişilere verildikçe kendisine göre asakir-i mansure gibi Tanzimat uygulamalarının icrası tam anlamı ile sağlanamayacaktır (BOA, HAT 718/34245, 1247/1831). Hatta âyanın mansure süvarisi teşkili hakkındaki isteklerine hükümetin olumsuz baktığı olmuş ve bu uygulamaların güvenilecek bir âyan tarafından yapılmasına dikkat edilmiştir (BOA, HAT 659/32173, 1247/1831).⁷ Yine de Timur Paşa karşısında Timurpaşazâde İshak Paşa'nın destekleniyor olması, bu durum için Erzurum valisinin kişisel isteğinin ötesinde başka bir makul ve baskın bir sebebe işaret etmemektedir. Nitekim 1250/1834 yılında bu sefer Esad Paşa ile ikili ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesinden ötürü Van kaymakamlığına tekrar Timur Paşa atanmıştır (BOA, C.A.S. 822/34952, 1250/1834).⁸ Bu yüzden yukarıda vurgulandığı üzere Van ve çevresinde göreve atanmak için ihtiyaç duyulan iki ana sebepten ikincisi yani Erzurum valilerinin desteğini almış olmak çok daha güçlü bir sebeptir. Bu durum sancaklardaki yönetimlerde keyfi karar alındığına da işaret etmektedir. İki yıl sonra yani 1252/1836 yılında Timur Paşa bu sefer ailesiyle birlikte Van'dan sürgün edilerek Kütahya'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur (BOA, HAT 695/33543, 1252/1837; BOA, HAT 104/5176, 1254/1838). Timurpaşazâde İshak Paşa ise tekrar Van kaymakamı olarak atanmış ve İngiliz Konsolos Brant'ın 1838 yılında Van'a yaptığı ziyaret esnasında da Van kaymakamı olarak görevine devam etmiştir (Brant, 1840, s. 390-396; BOA, HAT 452/22385, 1254/1839; HAT 452/22384, 1254/1839). Görüldüğü üzere 1830'larda Tanzimat merkezileşmesine doğru geçişin ilk adımı olarak Van Erzurum'a bağlanmış ve yerel âyandan olan Van muhafızının statüsü kaymakamlığa indirilmiştir. Bu süreçte âyandan olan her iki kaymakam adayı yeni düzende başta kalmak adına rekabet etmiş ve yeni kuralların Van'da uygulanacağını sözünü vermişlerdir. Bu pragmatist yaklaşım aynı zamanda da yeni düzenin tesisinde âyanın merkezileşme lehine kullanılabilirliğinin de önünü açmıştır. Bu sürecin devamında merkezileşmenin tesisi için hariçten fakat yine âyandan atamalar yapılacak ve bu dönüşüm daha sert bir geçişi zorunlu kılacaktır.

3. Tanzimat Uygulamaları ve Van İsyanı Çerçevesinde Timurpaşazâdeler

Tanzimat'ın askerlik, vergilendirme ve vilayet meclisi gibi yeni kurallarının Osmanlı Doğusunda uygulanma girişimi 1261/1845 yılı ile başlatılmıştı (Çadırcı, 1997, s. 192-194). Timurpaşazâde İshak Paşa da bu süreçte daha önce Van'dan sürülmüş ve Erzurum'da ikameti zorunlu kılındığı anlaşılmaktadır (BOA, İ. MVL. 95/1963, 1263/1847). Kendisinden sonra Haydar Paşa ve

⁷ "Paşa-yı mumaileyh (Muş Mutasarrıfı Emin Paşa) mukaddemce istizan eylediği süvari asker-i mansureye ruhsat buyrulmamış olduğundan".

⁸ Esad Paşa Van'ın önde gelenlerini Erzurum'a çağırıp onları Timur paşa'nın kaymakam olarak atanmasına ikna etmiş olduğu anlaşılıyor: "Van'ın icab eden ulema ve vücuhıyla reayası karabaş ve kocabaşları Erzurum'a celbine maslahat anların dahi rıza ve istidalarıyla tatbik olunarak". Bu evrak kaydında Van ocaklısının nizami piyade ve süvari askerine dönüştürülerek, gelirleri olan toprakların mukataat hazince el konulması ve bu askerlerin aylıklı hale getirilmesi süreci hakkındaki yapılan çalışmalarından bahsedilmektedir.

Sırrı Paşalar Van kaymakamı olarak atanmışlardı (BOA, İ.DH. 58/2888, 1258/1842. BOA, A.DVN.MHM. 1/100, 1260/ 1844). Her ne kadar Sırrı Paşa Van kaymakamlığına atanmış olsa da Erzurum valisinin belirttiği üzere, yerel hanedandan kişiler ümeradan olduklarından kendi sancakları dışındaki farklı sancaklarda istihdam edilebilecekleri ve yerlerine ise merkezden atanmış kişilerin Van ve Kars'taki kaymakamlıklara atanması gerektiği salık verilmişti (BOA, A.MKT. 24/96, 1261/1845). Zira Sırrı Paşa Van'da düzen ve kontrolü tam olarak sağlayamamış ve 1261/1845 yılında Timurpaşazâdelerin öncülüğünü yaptığı Van İsyanı ortaya çıkmıştı.

Timurpaşazâde İshak Paşa her ne kadar Van'dan sürülmüş olsa da Van'daki kalabalık Timurpaşazâde ailesi içerisinde güç ve nüfuz sahibi olan kişiler de bulunmaktaydı. Örneğin, İshak Paşa'nın oğlu Tayfur Bey yeni düzenle birlikte kurulan Süvari-yi Asakir-i Muntazama binbaşısı olarak görev yapmaktaydı. Van kaymakamı olarak atanan Sırrı Paşa'nın Tanzimat uygulamalarını Erzurum dönüşü Van'da uygulayacak olması sebebiyle Van ahalisi kendisini şehre almamış ve Timurpaşazâde Mustafa öncülüğünde isyan etmişlerdi. Timurpaşazâde ailesi Van'da sahip oldukları güç ve nüfuzlarını kaybetmek istememiş ve Van halkını örgütlemişlerdi. Bu çerçevede Erzurum'da çözüm arayışlarına girişilmiştir. Tayfur Bey'in bir Timurpaşazâde oluşu sebebi ile ilkin kendisinin aracı olarak Van'a gönderilmesi sonuçsuz kalmıştır. Sonrasında Ekrad Beylerinden olan Bayezid Sancağı kaymakamı Muhammed Behlül Bey kaymakam atanarak sorunun çözümüne gayret edilmiş fakat bu da sonuçsuz kalmıştır (BOA, A.MKT.MHM. 1/75, 1261/1845; Gencer, 2010, 121). Hatta sürgündeki İshak Paşa'nın dahi bir Timurpaşazâde mensubu olarak Van'a gönderilmesi dahi düşünülmüş olsa da bu da gerçekleşmemiştir (BOA, A.MKT. 26/26, 1261/1845). Bu dönemde Sırrı Paşa'nın Van'daki sert uygulamaları, Timurpaşazâde ailesi dışından birinin Van kaymakamı olarak atanmış olması, Van'da yakın dönemde kıtlık yaşanmış olması, tımar sahiplerinin toprağını sürecekle güçten yoksun olup ancak toprağını kiraya verdirerek geçimini sağlayabilmeleri, Tanzimat uygulaması ile gelen vergi zammı, Van ocaklısının tasarrufundaki toprağa devletin el koyacağı zannı ve Tanzimat'ın Müslüman halkı "Frenkleştireceğine" dair propagandalar Van halkının isyana destek vermesine neden olmuştur. Bu sebepler arasında vurgulanması gereken en önemli husus ise Van'ın en güçlü âyan ailesi olan Timurpaşazâdelerin güç ve nüfuzlarını kaybetme endişesinde yatmaktadır. Bu durumun yeni Tanzimat kurallarını Van halkının tam olarak anlayamadığından kaynaklandığını düşünen Dersaadet ise 1847 yılına kadar isyanı barışçıl yollarla çözmeye gayret etmiştir (BOA, İ.MSM. 49/1231, 1261/1845; Gencer, 2010, s. 115-122).

Timurpaşazâdelerin fiili olarak 1845-1847 yılı arasında Van'ı kontrollerine aldıkları bu dönemde bölgedeki yurtluk-ocaklık ve hükümet sancak yöneticileri de Tanzimat kurallarına benzer tepkiler vererek sahip oldukları imtiyazları kaybetmek istememişlerdir. Brant'ın Timurpaşazâde İshak Paşa'dan naklen aktardığı üzere, eğer Han Mahmud ve diğerleri mülkiyeti kendilerine ait hükümet sancaklarda uygulamak üzere yeni kuralları kabul etmeleri halinde kendileri artık birer mütesellime dönüşeceklerdir (Brant, 1840, s. 390). Bu sebeple 1845-1847 yıllarında Timurpaşazâde Mustafa Paşa, Müküs Beyi Han Mahmud, Cizre Beyi Bedirhan Bey, Hakkari Beyi Nurullah Bey ve Acaralı Kır Hüseyin Bey gibi yerel bey ve âyan Tanzimat uygulamalarına karşı çıkmışlar ve sahip oldukları imtiyazlı statünün kaldırılmasına isyan etmişlerdi. Van ahalisinin bu çerçevedeki talepleri ise şunlar olmuştur: Van kaymakamının dâhilden seçilmesi, Timurpaşazâde Mustafa Bey'in bu makam için en uygun kişi olduğundan kendisinin atanması, artırılan vergi miktarının alınmaması, dışarıdan asker sevkini yapılmaması, askeri garnizon kurulmaması ve halktan asker yazılmaması (Gencer, 2010, s. 121; Koç, 2020, s. 172). Mustafa Bey'in "yerliden" birisi olarak kaymakamlığa getirilmesi isteği ile "hariçten" atanacak kaymakama karşı çıkış, imparatorluğun farklı coğrafyalarında da benzer tepkilerle ortaya çıkmış dönemselle bir dönüşümün izleridir (Bayraktar, 2020, s. 6).⁹ Bu karşı çıkış aslında âyanlar çağının Van'da sona erdirilmesine karşı Timurpaşazâdelerin öncülüğünü yaptığı bir tepkidir. Bu çerçevede Van Kalesi'ni 1847 yazında yapılacak olan harekâta kadar ellerinde tutmuşlardır. Bu isyan hareketi bu kişilerin Osmanlı ordusuna teslim olmaları sonrasında sonlanmıştır. Bu yerel âyan ve beylerin etkili olduğu yerlerde Tanzimat'ın uygulanması için gerekli adım atılmış ve birçoğu bölgelerinden uzak yerlere sürgün edilmişlerdir. Fakat bu yıllarda isyancıardan biri olan Timurpaşazâde Fazıl Bey, isyan sonrası Van'dan sürülmemiş, hatta Van'da kurulan vilayet meclisinin

⁹ Ocaklık olarak yönetilen Debre Sancağında da halk benzer bir tepki vererek atanacak kaymakamın "haricden" değil "yerliden" seçilmesini talep etmişlerdi.

bir azası olarak Van'da bulunmaya devam etmiştir (Gencer, 2010: s. 211; Bingül, 2022: s. 40). Fazıl Bey'in yanı sıra Timurpaşazâde Esad Bey ve bir diğer Timurpaşazâde olan İshak Paşazâde Emin Bey de Van meclisinin bir üyesi olmuşlardır. Bu tarihten itibaren Van kaymakamlığına Van'ın yerli hanedanından olmayan ve Dersaadetçe dışarıdan kişiler atanmıştır. Bu çerçevede ilkin Mustafa Paşa ve sonrasında Reşid Muhammed Paşa Van kaymakamı olarak atanmış ve Van'da merkezileşen idarenin ilk yöneticileri olmuşlardır. Fakat her ne kadar kaymakamlar dışarıdan atanmış olsa da Timurpaşazâdelerin Van'daki güç ve nüfuzları farklı şekillerde varlığını sürdürmüştür. 1847 yılında yapılması gerekli görülen askerî harekât Tanzimat uygulamalarının önündeki engeli aşmış olsa da, Dersaadet Van ve çevresinde Timurpaşazâdelerin varlığını ve rolünü yok etmek istememiştir. Tam tersine bu âyan ailesi Tanzimat uygulamaları sonrasındaki yeni idarede yönetime entegre edilmiş ve varlığını ve nüfuzunu 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam ettirmiştir.

4. Tanzimat Uygulamaları Sonrasında Van'da Timurpaşazâdeler

Yapılan harekât sonrasında Timurpaşazâdelerin bir âyan ailesi olarak Van'daki en üst mülki idareci rollerine son verilmiş olsa da bu sürecin devamında yüzyılın ikinci yarısında eşraf rolleri devam etmiştir. Yüzyılın sonunda Van'a uğrayan Lynch bu dönemi şu şekilde özetlemektedir: “Onların (Timurpaşazâdelerin) gücü, Konstantinopolis'teki tüm hükümetin aşamalı olarak merkezileşmesiyle büyük ölçüde kısıtlandı. Ancak (Timurpaşazâdeler) belediye başkanlıkları, vilayet meclisi ve adli mahkemeler gibi imparatorluk makamlarının doğrudan himayesi altında olmayan ofisleri doldurarak, idare mekanizmasının çoğu üzerindeki kontrollerini hâlâ sürdürüyorlar” (Lynch, 1901, s.83-84). Lynch'in de belirttiği gibi güçleri sınırlandırılan bu âyan ailesinin Tanzimat uygulamaları sonrasında yerel idari sistemde bazı önemli görevler yürüterek yerel siyasetteki rollerini sürdürmüşlerdir. Yine bu dönemde yazılmış bir layiha Lynch'i teyit etmektedir: “familyanın ekserisi mahallince aza-yı meclisi ve mahkeme-i ticaret reisi ve kaza kaymakam ve nahiye müdürüne kadar memurinde buldukları” (BOA, Y.EE. 33/5, 1287/1871). Layihada vurgulandığı üzere Timurpaşazâdeler halen meclis azalığı, mahkeme reisliği ve kaza kaymakamlığı gibi bazı önemli görevlere gelebilmektedirler. İsyan edenler arasında olmalarına rağmen Fazıl Bey gibi bazı Timurpaşazâdeler Van'ın ilk idari meclisinde aza olarak görev aldıkları yukarıda vurgulanmıştı. Yine isyan edenler arasında bulunan Timurpaşazâde Derviş Bey 1870'lerde ailenin önderlerinden biri olup vilayet meclisinde görev almış ve yine bu aileden olan Yusuf Bey ile birlikte bu dönemde servetini artırmıştı. Derviş Bey bu süreçte nüfuzunu kullanarak aşiret ve ahali üzerinde etkin olmaya çalışmış ve bu sebeple kendisi Van'a bağlı çevre bölgelerde görevlendirilerek büyük dedesi Timur Paşa gibi Van merkezinden bir süre uzaklaştırılmıştı: “Familya-yı ekberinden saadetlu Timur paşa misillü diğer mahalle naklinde envaî hasenat derkar olduğundan” (Arvas, 2016, s. 113; BOA, MVL 632/29, 1278/1862). Timurpaşazâdelerin Van'ın tüccar Ermenileriyle ve çevredeki güçlü aşiretlerle sıkı bir iletişimlerinin ve ittifaklarının bulunduğu ve bu durumun kontrol altında tutulması gerektiğine yönelik bazı raporlar da bulunmaktadır (Koç, 2021, s. 315; BOA, Y.EE. 33/5, 1287/1871). Bu raporlara göre bazı Ermeni tüccar ile anonim şirketler kurarak ekonomik güçlerini artırmaya çalışan ve artan ağnam vergilerini aşiretleri yönlendirerek manipüle edebilen bazı Timurpaşazâde mensuplarının bulunduğu vurgulanmaktadır. Atandıkları mülki idari görev alanlarında mültezim olarak dışarıdan kişilerin iltizama dâhil olmasını engelledikleri veya rüşvet alarak bunun mümkün olabileceği ayrıca belirtilmektedir. Dolayısı ile Timurpaşazâdeler Van ve çevresinde kendi çıkar, güç ve nüfuzlarını sürdürmeye yüzyılın ikinci yarısında da devam etmişlerdir.

Bu dönemde aileden birçok kişi Van'ın çevre kazalarında kaymakam ve kaza müdürlüğü gibi görevlere atanmışlardı. Galip Paşa Muş mutasarrıfılığı, Derviş Bey Çölemerik kaymakamlığı, Nuri Bey Şemdinan, Mahmudi, Şatak kaymakamlıkları, Yusuf İzzeddin Bey Bargiri (Muradiye) ve Gever kaza müdürlükleri, Hurşid Bey Elbak mutasarrıfılığı ile Erciş ve Gever kaza müdürlükleri gibi idari görevlerde bulunmuşlardı (BOA, Y. MTV. 206/22, 1316/1900; BOA, Y.EE. 33/5, 1287/1871; BOA, DH.MKT. 2495/10, 1317/1901; BOA, DH.SAİD.d 112/147, 1320/1902; BOA, DH.SAİD.d. 176/29, 1293/1877; BOA, İ.DH. 971/76735, 1301/1885; BOA, DH.MKT. 1433/24, 1303/1887; BOA, DH.MKT. 1619/53, 1306/1889; Arvas, 2016, s. 114,117). Bu görevlerin yanı sıra yerel bürokrasi, adliye ve belediyeye ait görevlerde de rol sahibi olmaya devam etmişlerdir. Tanzimat uygulamaları paralelinde bu aile mensupları yeni düzenin bir uzantısı olarak yerel siyasetteki fonksiyonunu devam ettirmiş, fakat yerel siyasetin en güçlü görevleri olan valilik ve mutasarrıflık gibi

görevlere getirilmemişlerdir. Timurpaşazâdeler arasında bu genel geçer uygulamanın dışına çıkmış olan yalnızca Galip ve Hurşid Paşalar olmuştur. Timurpaşazâde İshak Paşa'nın oğlu olan Galip Paşa'nın aile mensupları içerisinde daha yüksek bir kariyer ve konuma ulaşmasındaki pay hiç kuşkusuz “muharebe-yi zailede (93 harbi) 3.000 kişiyi mevki-yi harbe sevk ederek, Bayezid kolordu hümayunu levazımının vakt ve zamanıyla tedarik ve sevkine” dair sunduğu memuriyettir (BOA. Y. MTV. 206/22, 1316/1900). Timurpaşazâde Muhammed Bey'in oğlu olan Hurşid Bey de Galip Paşa gibi hizmetlerde bulunduğunu belirtmiştir: “kaymakamlık görevimi bırakıp 93 harbinde iki bin süvari tedarikiyle Bayezid kolordusundan muavene miralaylığında istihdam oldum” (BOA, İ.DH. 971/76735, 1301/1885). Hurşid Bey idari bir görev talep etmeyerek rütbesinin yükseltilmesini talep etmiş ve sınıf-ı sani mütemayizi rütbesini almıştı. Galip ve Hurşid Paşaların mutasarrıf olabilmeleri kendilerinin de belirttikleri üzere 93 harbinde Osmanlı ordusu içerisinde yer almaları ve düzensiz muavene askeri toplayabilmelerinden yani nüfuzlarından kaynaklanmıştır. Bu dönemde II. Abdülhamid'in İslamcılık politikalarının bir yansıması olarak Galip ve Hurşid Paşalar mutasarrıflığa kadar yükselebilmişlerdir. Fakat bu sınır valilik düzeyine kadar ulaşmamıştır.

Dolayısı ile Tanzimat düzeninin yerel âyan ve eşrafın varlığını tam anlamı ile yok etmeye çalıştığına dair bir varsayımın Van örneğinde gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Bunun yerine güçleri kontrol altında tutulmuş ve merkezileşen idari sistemin yerleşmesinde katkı sunan bir role büründükleri anlaşılmaktadır. Bu duruma dair vurguları dönemin arşiv kayıtlarından takip etmek mümkündür. Yüzyılın sonunda Van eşrafı arasındaki artan çatışmalar sonrasında Timurpaşazâdeler'in Van'dan sürülmeleri önerisi Dersaadet tarafından şu şekilde reddedilmişti: “Van'da bulunan Timur Paşa hanedanının hüsn-ü hali tahkikat-ı vaka iktizasından bulunduğu ve bunlardan hüsn-ü hizmet memul idiğüne mebni haklarında teb'id muamelesinin icrası tecviz olunamaz” (Arvas, 2016, s. 117; BOA, Y.PRK.A. 3/74, 1300/1883). Van'ın “en kadim hanedanı” olarak vurgulanan Timurpaşazâdeler dışında bu dönemde ismi “zâde” olarak biten bazı aileler de zenginleşerek Timurpaşazâdeler ile çatışmışlardır (Bingül, 2018, s. 126). Bu ailelerden en önemlisi Hasanyan olarak isimlendirilen ve önderliğini Hasan Paşa'nın yaptığı Dilaverzâdeler'dir (Bingül, 2018; Arvas, 2016). Bu iki aile arasındaki çekişme sırasında Timurpaşazâdeler ve muadilleri yerel siyasette kendi çıkarlarını gözetmeye devam etmiş, yerel siyaseti yönlendirme gayretlerini sürdürmüş ve Van valileri ile sıkı ilişkiler yürütmüşlerdir. Örneğin, Hamid Paşa'nın (1885-1888) Van valiliği döneminde Timurpaşazâdeler ile Hamid Paşa arasında yakın bir ittifak vardır. Bu ittifak Hamid Paşa'nın görevden alınması ve yeni vali Halil Paşa'nın atanması sonrasında kırılmaya başlamıştır. Halil Paşa (1888-1892) göreve geldikten sonra Dilaverzâdeler ile ittifak yaparak Timurpaşazâdelerin gücünü bir nevi törpülemeye çalışmıştır. Fakat yine de Timurpaşazâdeleri Van'dan tamamen yok edici bir durum ortaya çıkmamış, hatta tam tersine Dersaadet Van valisinin Timurpaşazâdeler ile arasını iyi tutmasını salık vermiştir. Dönemin sadrazamı Timurpaşazâdeler ile ilgili şikayetlere karşı şunları belirtir:

Timurzadeler erbab-ı temkin ve istikametten ve esdika-yi bendegan-ı Devlet-i Aliye'den olarak, muharebe-yi zailede (93 Harbinde) dahi her biri başka başka ibraz-ı hizmet ve müsâdat etmiş olmakla beraber, istikamet-i hal ve hareketlerinden dolayı her sınıf ahalinin hürmet ve riayetine de mazhar olmuş ve devletçe kendilerinden istifade edilecek takımdan bulunmuş olmaları cihetiyle başka mahale nakl gibi hanedanlarını mahv edecek bir muamelenin icrası caiz olamayacağı derkar olmasına göre vali-yi müşarünileyh ile beynlerindeki burudetin izalesi esbabının istihsali mukteza-yı halden görünmüş (BOA. Y. A. HUS. 227/21, 1305/1889).

Timurpaşazâdelerin ahali üzerindeki nüfuzu ve devletin kendilerinden “istifade” ediyor oluşu sayesinde Timurpaşazâdeler şikayetlere rağmen korunmuşlardır. II. Abdülhamid döneminin İslamcılık politikası çerçevesinde bu ailelerin gücü kontrol altında tutulmaya gayret gösterilmiş fakat varlıklarının tamamen sonlandırılması değil kendilerinden istifade edilmesine çalışılmıştır. Nitekim II. Abdülhamid Timurpaşazâde Galip Paşa'yı 4. Ordu müşiriyetinin talebi üzere Van Jandarma kumandanı olarak dahi atamıştır (Arvas, 2016, s. 114). Fakat II. Abdülhamid döneminde bölgeyi ziyaret eden Sadettin Paşa'nın da vurguladığı üzere Timurpaşazâdelerin ekonomik olarak eskisi gibi güçlü bir konumları artık bulunmamaktadır. Ona göre Timurpaşazâdeler artık büyük bir servete sahip değillerdir ve önde gelenlerinden bazıları memuriyetlerinden edindikleri maaşla geçinmektedir (Önal, 2004, s.75). Timurpaşazâdeler içerisinde en güçlü idari konuma ulaşan Galip Paşa dahi 1900 yılında

verdiği arzuhalinde maddi kayıplarından dolayı ya kâfi bir miktarda maaş bağlanmasını veya civar bölge livalarından birine mutasarrıf olarak tayin olunmasını talep etmişti:

Ecdadımın vaktiyle tedarik etmiş oldukları arazi ve çiftlikatın hasılatıyla temin-i maişet eylemekte bulunduğum halde iğtişaat-ı mündefiadan dolayı kulunuzdan fevk'ül gaye ibraz hasıl etmiş olan müteayinat-ı mahalliye-i Ermeniyeye aleyhimde bir takım alacak davaları açarak namus ve haysiyet-i çakeranemin muhafazası için ... emlak ve çiftlikatın kısm-ı küllisi elimden çıkmış olması aile-yi kemteranemin idarelerini düçar-ı rahte ederek perişan kalmış (BOA. Y. MTV. 206/22, 1316/1900).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin doğu serhadinde önemli bir kent olan Van'da 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Timur Paşa'nın ve aynı aileden kişilerin tekraren muhafız olarak atanmaları bu süreçte Timurpaşazâdelerin âyanlaşmalarına neden olmuştur. Bu sebeple Osmanlı taşrasında âyanlaşmanın tezahüründe Dersaadet'in yaptığı atamaların önemli bir payı bulunmaktadır. Osmanlı merkezileşmesinin 1830'lardan itibaren Van'da kendisini hissettirmeye başladığı görülmektedir. Bu tarihlerde muhafız atamalarına son verilerek Van'ın idaresi Erzurum'a bağlanmış ve yerelden kaymakam atanmıştır. Bu kaymakam atamaları âyandan veya yerel beyler arasından seçilerek yapılmıştır. Bu durum ılımlı bir geçişlilik fonksiyonu içermiş ve bu dönemden itibaren hariçten atamalar yapılması Dersaadet'e salık verilmiştir. Bu geçişliliğe Timurpaşazâdeler isyan ederek karşılık vermiş ve Van halkını organize ederek kendi statülerinin yok edilmemesi için çabalamışlardır. 1845-1847 arasında tezahür eden bu isyan Dersaadet'in hem Van hem de yerel beyliklerin statüsüne son verildiği bir askeri harekât ile bastırılmıştır. Bu tarihten sonra Van yöneticiliğine hariçten atamalar yapılmış ve Timurpaşazâde mensuplarının valilik/muhafızlık statüsünde görev almalarına Osmanlı merkezileşmesi izin vermemiştir. Fakat Timurpaşazâdeler harekât sonrasında yeni düzenin içerisinde yer almışlardır. Van'a bağlı daha alt mülki idarelerde ve çeşitli adli/bürokratik görevlerde bulunmaya devam eden bu aile Van'ın yerel siyasetindeki nüfuzunu devam ettirmiştir. Yeni Tanzimat düzenine eklenen bu âyan ailesi mensupları, vilayet meclislerinden mahkeme reisliğine, vergi ve nüfus memurluklarından kaymakamlıklara kadar önemli görevlerde bulunarak bu yeni kuralların Van ve çevresinde uygulanmasında aracı rollerini sürdürmüşlerdir. Bu durum Tanzimat uygulamalarının tek yönlü, yukarıdan aşağıya ve eşraftan bağımsız bir fonksiyon ile uygulanmadığını ve yerel güç ve nüfus sahiplerinin bu süreçten dışlanmadığını göstermektedir. Merkezileşme sürecinde âyanın yerel siyasetteki varlığı Van'da devam etmiş ve Timurpaşazâdeler Van'dan izale edilmemişlerdir. Bu durumun ortaya çıkmasında da yine Dersaadet tarafından verilen kararların kritik bir belirleyiciliği vardır.

Kaynakça

BOA: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

A.DVN.MHM.(Sadaret Mühimme Evrakı) 1/100.

A.MKT.(Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı) 24/96; 26/26.

A.MKT.MHM.(Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı) 1/75.

AE.SABH.I (Ali Emiri Abdülhamid I) 185/12339; 10/874; 362/25239.

AE.SSLM.III (Ali Emiri Selim III) 118/7207; 427/24463.

C. ZB. (Cevdet Zabtiye) 74/3661.

C.ADL. (Cevdet Adliye) 104/6229.

C.AS. (Cevdet Askeriye) 574/24165; 1173/52260; 1210/54230; 193/8325; 569/23903; 616/25968; 822/34952; 905/39013; 907/39136; 936/40581.

C.DH. (Cevdet Dahiliye) 276/13756; 110/5456; 214/10696; 247/12301; 285/14226; 324/16197; 325/16216; 326/16277; 4/164; 42/2069.

C.MF. (Cevdet Maarif) 109/5443.

C.ML. (Cevdet Maliye) 617/25455; 734/29968.

D.BŞM.MHF. (Bab-1 Defteri Muhallemat Halifeliği) 88/13; 92/39.

DH.MKT. (Dahiliye Mektubi Kalemi) 1433/24; 1619/53; 2495/10.

DH.SAİD.d. (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri) 112/147; 176/29.

HAT (Hatt-ı Hümayun) 103/4073; 1040/43065; 1042/43122; 1043/43143; 1047/43212; 105/4128; 105/4142; 105/4151; 105/4159; 106/4161; 107/4245; 1389/55341; 1416/57866; 1436/59042; 1463/52; 181/8228; 21/1006; 210/11261; 27/1287; 40/2023; 452/22384; 470/23050; 659/32173; 695/33543; 718/34245; 726/34609; 728/34650; 794/36840; 810/37204; 814/37269.

İ. MVL. (İrade Meclis-i Vala) 95/1963.

İ.DH. (İrade Dahiliye) 58/2888; 971/76735.

İ.MSM. (İrade Mesail-i Mühimme) 49/1231.

MVL (Meclis-i Vala) 632/29.

TS.MA.e . (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı) 805/61.

Y. A. HUS. (Yıldız Hususi Maruzat) 227/21.

Y. MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat) 206/22.

Y.EE. (Yıldız Esas Evrakı) 33/5.

Y.PRK.A. (Yıldız Sadaret) 3/74.

Y.PRK.ZB. (Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı) 5/40.

Diğer Eserler

Akın, F. (2020). 19. yüzyılın ikinci yarısında aşiret idaresi: Aşiret müdüriyeti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 32, 59-69.

Arvas, T. Z. (2016). *Sultan II. Abdülhamid döneminde Van Vilâyeti (sosyal, ekonomik, idarî ve demografik yapı)* (Tez No. 459823) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Avcı, Y. (2009). The application of tanzimat in the desert: The bedouins and the creation of a new town in Southern Palestine (1860-1914). *Middle Eastern Studies*, 45 (6), 969-983.

Barkey, K. (2015). *Eşkiyalar ve devlet: Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bayraktar, U. (2020). Reconsidering local versus central: Empire, notables, and employment in Ottoman Albania and Kurdistan, 1835–1878. *International Journal of Middle East Studies*, 52(4), 685-701.

Bingül, Ş. (2022). *Tanzimat döneminde Van*. Sonçağ Akademi.

Bingül, Ş. (2018). *XIX. yüzyılın ikinci yarısında Van* (Tez No. 531845) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Blumi, İ. (2010). *Rethinking the late Ottoman Empire: A comparative social and political history of Albania and Yemen, 1878-1918*. Gorgias Press.

Bragg, J. (2014). *Ottoman notables and participatory politics: Tanzimat reform in Tokat, 1839-1876*. Routledge.

Brant, J. ve Glascott, A.G. (1840). Notes of a journey through a part of Kurdistan, in the summer of 1838. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10, 341-434.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapısı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çiçek, M.T. (2021). *Negotiating empire in the Middle East: Ottomans and Arab Nomads in the modern era, 1840-1914*. Cambridge University Press.

Çiftçi, E. (2018). *Fragile alliances in the Ottoman east: The Heyderan Tribe and the empire (1820-1929)* (Tez No. 502387) [Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Gencer, F. (2010). Van muhafızı Derviş Paşa isyanı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (47), 197-216.

Gencer, F. (2010). *Merkeziyetçi düzenlemeler bağlamında Bedirhan Bey Olayı* (Tez No. 273294) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

İnbaşı, M. (2006). Van valileri (1755-1835). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29, 195-212.

Kaya, H. (2020). Bayezid Sancakbeyi İshak Paşa üzerine bir araştırma. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 20-35.

Kılıç, O. (2021). *Doğu serhaddinin kilidi: Van (16-18. yüzyıllar)*. Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.

Koç, G. D. (2021). A negotiation of power during the age of reforms in the Ottoman Empire: notables, tribes and state in Muş (1820-1840). *Middle Eastern Studies*, 57 (2), 209-226.

Koç, Y. (2020). *Nomadic pastoral tribes at the intersection of the Ottoman, Persian and Russian Empires (1820s-1890s)* (Tez No. 626741) [Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Köksal, Y. (2019). *The Ottoman Empire in the tanzimat era: Provincial perspectives from Ankara to Edirne*. Routledge.

Layard, A. H. (1856). *Discoveries among the ruins of Nineveh and Babylon*. New York.

Lynch, H.F.B. (1901). *Armenia, travels and studies, vol. 2. The Turkish provinces*. Longmans.

Önal, S. (2004). *Sadettin Paşa'nın anıları: Ermeni-Kürt olayları (Van, 1896)*. Remzi Kitabevi

Saraçoğlu, M.S. (2009). Some aspects of Ottoman governmentality at the local level: The judicio-administrative sphere of the Vidin County in the 1860s and 1870s. *Ab Imperio*, 2, 223-254.

Süreyya M. (1996). *Sicill-i Osmanî* (Cilt 5). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yaycıoğlu, A. (2016). *The partners of the empire: The crisis of the Ottoman order in the age of revolutions*. Stanford University Press.

Zens, R. (2011). Provincial powers: The rise of Ottoman local notables (Ayan). *History Studies*, 3 (3), 433-447.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar tek başına makaleyi hazırlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ekler

Ek Resim 1. Van Muhafızları Timur Paşa ve Ahmed Paşa'ya ait olduğu düşünülen ikiz kümbetler, Van.

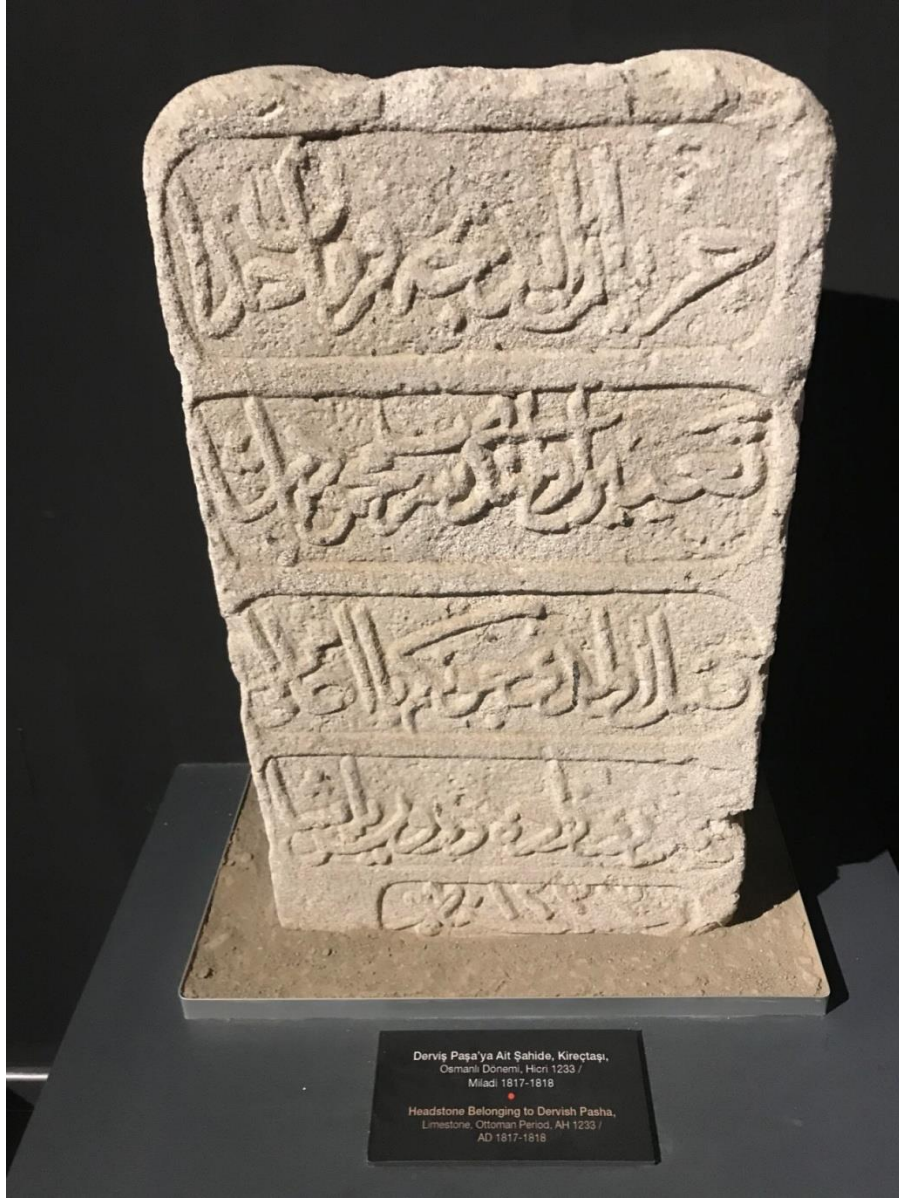

<http://wikimapia.org/34280198/%C4%B0kiz-K%C3%BCmbetler#/photo/6850155>

Ek Resim 2. Van Müzesi'nde Sergilenen Eski Van'ı Gösterir Bir Tablo

Ek Resim 3. Van Müzesi'nde Sergilenen Muhammed Derviş Paşa'ya Ait Mezar Şahidesi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2022 - Sayı / Issue: 58
Sayfa / Page: 86 - 107
e-ISSN: 2822 - 3136

Üniversite Uluslararası Yayın Performansının Bibliyometrik Analizler ile İncelenmesi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği

Examining University International Publication Performance with Bibliometric Analysis: The Case of Van Yüzüncü Yıl University

Berkan ÇELİK *
Sinan KESKİN **
Murat KAYRI***

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, Van/Türkiye.
Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, CEIT, Van /Türkiye.
berkancx@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7068-8918

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniv., Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, Van/Türkiye.
Asst. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, CEIT, Van /Türkiye.
snnkeskin@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0483-3897

*** Prof., Van Yüzüncü Yıl Üniv., Eğitim Fakültesi, BÖTE Bölümü, Van/Türkiye.
Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Education, CEIT, Van /Türkiye.
muratkayri@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5933-6444

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
1982

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11/10/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 01/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Çelik, B., Keskin, S. ve Kayri, M. (2022). Üniversite uluslararası yayın performansının bibliyometrik analizler ile incelenmesi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 86 – 107

Citation: Çelik, B., Keskin, S. and Kayri, M. (2022). Examining university international publication performance with bibliometric analysis: The case of Van Yüzüncü Yıl University. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 86 - 107

Öz

Bu çalışmanın amacı üniversitelerin akademik performanslarının bibliyometrik verilere dayalı olarak incelenmesine ilişkin örnek bir model ortaya koymaktır. Bu bağlamda Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinin uluslararası yayın performansını bibliyometrik ve betimleyici analizler kullanarak bilimsel haritalama ve performans analizi kapsamında incelenmiştir. Veri seti Web of Science (WOS) veri tabanı üzerinden mensup olunan kurum bilgisi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi olan tüm araştırmalar içerisinden yalnızca makaleler filtrelenerek 8734 sonuç kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırma 2022 yılı Nisan ayına kadar olan SCI/SCI-Expanded, SSCI, ESCI ve AHCI indekslerinde taranan makalelerinin bibliyometrik verilerini kapsamaktadır. En çok yayın yapılan dergiler, WOS araştırma alanları, anahtar sözcükler ve metin verilerine dayalı bibliyometrik haritalar incelendiğinde araştırmaların çoğunlukla Sağlık ve Fen Bilimleri alanlarında gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Yayınlar ortak yazarlık açısından incelendiğinde yayınların önemli bir kısmının birden fazla yazarlı olduğu ve ortakların Van YYÜ ve yakın coğrafyadaki kurumlarda görev yaptığı tespit edilmiştir. Özellikle gelişmiş ülkeler ile uluslararası ortaklı araştırmaların yayın atıf oranlarının diğerlerine kıyasen yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre uluslararası ortaklıkların nitelik açısından çalışmalara katkısının olduğu söylenebilir. Bu araştırmada Van YYÜ, bibliyometrik verilere dayalı olarak performans değerlendirilmesi kapsamında örnek bir durum olarak ele alınmıştır. Gelecek araştırmalarda hedef performansı sergileyen bir üniversite ile karşılaştırmalı olarak bibliyometrik analizlerinin yapılmasının karar vericilere daha fazla bilgi sunabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometri, uluslararası yayın performansı, bilimsel haritalama, performans analizi.

Abstract

The aim of this study is to present an exemplary model for examining the academic performance of universities based on bibliometric data. In this context, the international publication performance of Van Yüzüncü Yıl University was examined within the scope of scientific mapping and performance analysis using bibliometric and descriptive analyses. The data set was created using 8734 results by filtering only the peer-reviewed articles among all research studies whose institutional affiliation was Van Yüzüncü Yıl University on the Web of Science (WOS) database. This study included the bibliometric data of the articles located in SCI/SCI-Expanded, SSCI, ESCI, and AHCI indexes until April 2022. When the most published journals, WOS research areas, keywords and bibliometric maps based on text data were examined, it was found that the research studies were mostly carried out in the fields of Health and Science. When the partnerships in co-authored articles were examined, it was explored that a significant number of publications were multi-authored, and the partners work at YYU as well as at the institutions in the nearby geography. Also, it was seen that the publication citation rates are higher for the articles with international partnerships especially from developed countries. Accordingly, it is quite obvious that international partnerships contribute to the quality of research studies. In this study, YYU has been considered an exemplary case within the scope of performance evaluation based on bibliometric data. In future studies, it is thought that conducting comparative bibliometric studies with a university that exhibits a performance target may provide more information to decision makers.

Keywords: Bibliometrics, international publication performance, scientific mapping, performance analysis.

Giriş

Yükseköğretim kanununun dördüncü maddesinde açıklandığı üzere yükseköğretimin temel amaçlarından biri “yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla iş birliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktır.” ifadesi ile tanımlanmıştır. Buna göre üniversitelerin bilimsel üretim miktarının ve kalitesinin değerlendirilmesi kurumsal amaçlara ne ölçüde ulaşıldığının önemli bir göstergesi olarak düşünülebilir. Aynı zamanda bu ölçümler kurumun mevcut konumunun belirlenmesinde ve hedeflere ne ölçüde ulaşıldığı konusunda da karar vericilere önemli bilgiler sunmaktadır. Bunun yanı sıra üniversitelere ilişkin sıralama ve değerlendirme çalışmaları nitelikli öğrencileri üniversiteye çekebilme ve tanıtım stratejisi olarak da değerlendirilmektedir (Chen, 2008). Bu amaçla University Ranking by Academic Performance (URAP), Times Higher Education (THE), Quacquarelli Symonds (QS) gibi çeşitli uluslararası derecelendirme kuruluşları üniversiteleri kapsamlı kriterlere göre düzenli olarak değerlendirmektedir. Bunlara ilaveten öz bildirim dayalı değerlendirme modelleri kullanılarak yükseköğretim kurumlarının kalite ve memnuniyet değerlendirme yaklaşımları da söz konusudur (Pedro vd., 2018; Noaman vd., 2017). Akademik veri tabanlarında yayın verilerine erişimin kolaylaşması, geniş veri setlerini analiz edebilecek analiz araçlarının gelişmesi ile birlikte bibliyometrik analizler de üniversitelerin performansının değerlendirilmesinde güncel bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada yükseköğretim kurumlarının akademik performansının değerlendirilmesine yönelik güncel bir yaklaşım olan bibliyometrik analizlerin örnek bir uygulama üzerinden açıklanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda örnek olarak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin (Van YYÜ) akademik yayın verileri bibliyometrik analizler vasıtasıyla incelenmiştir. Bu analiz sonucunda ön plana çıkan araştırma alanları ve alanlar arası ilişkiler bütüncül bir yaklaşım ile ortaya konulmuştur.

1. Bibliyometri Yöntemi

Bibliyometri, bilim ve teknolojinin resmi iletişim sisteminin, yani yayınlanmış belgeler ağının ölçülebilir özellikleri etrafında şekillenir (Bellis, 2009). Bibliyometrik analizi, yayın ve atıf gibi bibliyometrik veriler kullanılarak bilimsel yayınlara ilişkin eğilimlerin ve ilişkilerin incelendiği bir yöntemdir (Broadus, 1987; Pritchard, 1969). Bibliyometrik analizler araştırma trendlerinin belirlenmesi, kurumlar arası iş birliği örüntülerinin ortaya konulması, araştırma alanlarının temel bileşenlerinin tespit edilmesi, dergilerin veya kurumların yayın performansının belirlenme süreçlerinde yol gösterici olmaktadır (Donthu vd., 2021a). Başka bir deyişle yayın verilerinin analizi belirli bir birimdeki (araştırma alanı, disiplin, coğrafi bölge, kurum, birim vb.) araştırma üretkenliğinin özet resmini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda her ne kadar meta-analiz, sistematik alanyazın taraması gibi hem aşına olunan hem de yaygın yaklaşımlar söz konusu olsa da bu yaklaşımlar ile gerçekleştirilen çalışmalar bibliyometrik araştırmalar kadar derin ve geniş bilgi sunmada yetersiz kalmaktadırlar (Zupic & Cater, 2015). Ayrıca geniş ve kapsamlı bibliyometrik verilerin geleneksel inceleme/tarama yöntemleri ile incelenmesi pratik olmamaktadır. Bu yöntemlerin metodolojik olarak sahip oldukları sınırlılıklar araştırmacıları daha dar bir alanda araştırma yapmaya yönlendirmektedir. Ayrıca tarama araştırmaları çoğunlukla nitel araştırma tekniklerine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Diğer yandan bibliyometrik araştırmalar, araştırmacıların daha tarafsız bir araştırma yapmasını sağlamaktadır (Gülmez vd., 2020). Araştırma kapsamının geniş ve veri setinin çok büyük olduğu durumda pratik çözümler sunmaktadır (Donthu vd., 2021b). Bibliyometrik analizler, bibliyometrik yazılım ve veri tabanlarının yaygınlaşması ve kullanılabilirliği nedeniyle son zamanlarda büyük bir popülerlik kazanmıştır (Donthu vd., 2021b). Günümüzde web tabanlı ortamlarda yayıncılığın ortaya çıkması ile birlikte sayfa görüntüleme, indirme, sosyal medyada paylaşım sayısı gibi metrikler de analizlere konu olmaktadır (Ellegaard & Wallin, 2015). Bibliyometrik çalışmaların en önemli sınırlılığı ise çok sayıda araştırma bir arada ele alındığından araştırmaların detaylı sonuçları göz ardı edilebilmekte ve bazı durumlarda derinlemesine bilgi sunmada yetersiz kalabilmektedir (Zupic & Cater, 2015). Bir diğer ifade ile araştırmalar daha çok atıf örüntüleri ve anahtar sözcükler arasındaki tematik ilişkilere odaklandığından bu durumun dışında kalan bazı detaylar gözden kaçabilmektedir. Ancak kapsamlı bakış açısı, analiz kolaylığı gibi avantajlar göz önünde bulundurularak bibliyometrik araştırmalara ilgi her geçen gün artmaktadır.

Geniş çaplı bibliyometrik verilere erişim kolaylığı ve verilerin analizi için geliştirilen pratik yazılımlar bibliyometrik araştırmalara ilginin artması ile sonuçlanmıştır (Donthu vd., 2021a). Verilerin analizinde günümüzde CiteSpace, Gephi, InCites, Leximancer, Publish or Perish, sciMAT ve VOSviewer gibi araçlar kullanılarak Web of Science, Scopus gibi akademik veri tabanlarından elde edilen veri setleri incelenmektedir. Bibliyometriye dayalı çalışmalar büyük ölçüdeki bilimsel verilerin bir arada ele alınarak ilgili alandaki ya da kurumdaki araştırmaların yaygın etkisini arttırmayı amaçlamaktadır (Donthu vd., 2021b). Bibliyometrik analiz teknikleri çoğunlukla performans analizi ve haritalama olmak üzere iki kategoride ele alınır (Donthu vd., 2021b). Performans analizi çalışmaları ilgili araştırma alanındaki bileşenlerin katkılarını belirlemeyi hedeflemektedir. Yazar, kurum, ülke, dergi gibi ögeler analizlerde çoğunlukla ele alınan bibliyometrik bileşenlerdir. Toplam yayın sayısı, yazar sayısı, tek yazarlı yayın sayısı, yıllık üretilen yayın sayıları, akademik üretkenlik, toplam atıf sayısı, ortalama atıf, işbirliği indeksi, atıf oranları gibi metrikler performans analizi bağlamında ele alınan metriklerdir. Doğası gereği performans analizi çalışmaları daha çok tanımlayıcı istatistiklere dayalı gerçekleştirilir (Donthu vd., 2022b). Bibliyometrik haritalama araştırmaları ise bileşenler arası ilişkileri keşfetmeyi hedeflemektedir (Baker vd., 2021). Haritalama bağlamında atıf analizleri, ortak atıf analizi, yayınlar arası bağlantılar, sözcüklerin ortak kullanımları ve ortak yazarlık analizleri yapılmaktadır. Bibliyometrik haritalamada en yaygın yöntemlerden biri olan atıf analizi yöntemi ile bir araştırma alanındaki en etkili yayınların belirlenmesi amacıyla yayınlar arası ilişkileri incelemektedir (Zupic & Cater, 2015). Ortak atıf analizinde ise birlikte atıf alan çalışmaların tematik olarak benzer oldukları sayılısından yola çıkarak bir araştırma alanındaki ana temaları belirleme, bu temalar altında toplanan araştırmaların gruplanması ve bu temalar içindeki en etkili araştırmaların keşfi için bu yöntemden faydalanılmaktadır (Rossetto vd., 2018). Hem performans analizi hem de haritalama çalışmalarında yayınların zaman içerisindeki değişimi ve yönelimleri gözlemlemek mümkündür (Ellegaard & Wallin, 2015). Böylece araştırmacılara gelecek vadeden alanların keşfedilmesi yönünde önemli bir potansiyelin sunulabileceği söylenebilir.

Bibliyometrinin haritalama ve karar verme araçları olarak uygulanmasında yönetim, halk sağlığı, sürdürülebilirlik ve tıp gibi çeşitli alanlarda uygulanmasında son yıllarda büyük bir artış olmuştur (Mejia vd., 2021). Ayrıca, bibliyometri yöntemi kullanılarak turizm, eğitim, işletme, tarım gibi belirli araştırma alanlarındaki eğilimleri ve ilişkileri ortaya koymaya yönelik çalışmaların sayısı her geçen gün artmaktadır (Gülmez vd., 2020). Özellikle multidisipliner alanlarda yapılan çalışmaların bibliyometri araştırmalarında ön plana çıkan ve en etkili çalışmalar olduğu görülmektedir (Ellegaard & Wallin, 2015). Bibliyometri yönteminin kullanıldığı bir diğer alan ise bir üniversitedeki belirli alanlarda gerçekleştirilen araştırmaları inceleyen (Kaur & Mahajan, 2012; Khanna vd., 2017), belirli akademik veri tabanları esas alınarak üniversitelerin genel yayın profilinin incelendiği (Doulani, 2020; Hugar, 2008; Mokhtari, 2019) çalışmalarıdır. Bu yöntemin bilimsel bir alanın çeşitli yönleriyle gelişimi ortaya koymada ve kurum veya üniversitelerin derecelendirilmesinde her geçen gün daha fazla tercih edilen bir yöntem olduğu görülmektedir (Ellegaard & Wallin, 2015). Araştırmaların yayınlanma tarihlerine dikkat edildiğinde önemli bir kısmının yakın zamanda gerçekleştirildiği dikkati çekmektedir.

2. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi 20 Temmuz 1982 tarihinde kurulmuştur. Üniversitenin halihazırda 19 fakültesi, 5 enstitüsü, 3 yüksekokulu, Türk Müziği ve Devlet Konservatuarı, 10 meslek yüksekokulu, 49 araştırma merkezi ve 48 öğrenci topluluğu bulunmaktadır. Kırkıncı yılını kutlayan Van YYÜ'nün yaklaşık 1800 akademik ve 3000 idari personeli bulunmaktadır. Üniversitede 27 bine yakın öğrenci öğrenimini devam ettirmektedir. Van YYÜ öğrencilerine sunmuş olduğu imkanlar, şartlar ve coğrafi konumu itibarıyla uluslararasılaşma potansiyeli yüksek ve bu konuda her geçen gün ilerleme kaydeden bir üniversitedir (Yaralı Akkaya vd., 2018). Ayrıca üniversitenin kente sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda önemli katkıları söz konusudur (Demir & Parin, 2021).

Van YYÜ'nün performansı uluslararası çeşitli derecelendirme kurumları tarafından düzenli olarak incelenmektedir. En son Hollanda Leiden Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Merkezi tarafından yürütülen çalışma sonucunda YYÜ dünyadaki en iyi %10 üniversite arasında yer almıştır (CWTS Leiden Ranking, 2021). Uluslararası öğrencilerin üniversite tercihlerinde yönlendirme amacıyla derecelendirme yapan Turkish Universities Admissions Service (TUAS) tarafından ise Van YYÜ Türkiye'deki en iyi 34. üniversite olarak değerlendirilmiştir. Üniversite 30 Mart 2022 tarihinde

Times Higher Education (THE) kuruluşunun üniversite derecelendirme sıralamasında yer almak üzere başvurmuş ve ilk derecelendirmelere göre 600-800. sırada yer almıştır. Bu derecelendirmeler akademik performansın dışında ortaklık, kampüste yaşam, enerji kaynaklarına erişim, temiz suya erişim, sağlık, beslenme gibi geniş ölçütleri esas almaktadır. URAP gibi bazı derecelendirme kuruluşları ise üniversiteleri makale, atıf, bilimsel doküman sayıları ve bu üretilen yayınların etki parametreleri ile değerlendirmektedir. Toplam 15 gösterge kullanılarak gerçekleştirilen 2022-2023 URAP (University Ranking by Academic Performance) Türkiye sıralamasına göre 118 üniversite arasından Van YYÜ 40. sırada yer alırken sadece devlet üniversiteleri arasındaki sıralamada ise 35. sırada yer almıştır (URAP, 2022). Van YYÜ'nün kurum içinde yayın performansını incelemeye yönelik çeşitli gösterge, faaliyet ve betimsel performans raporları da hazırlanmaktadır. Ancak bu çalışmalar mevcut durumu betimlemenin ötesine geçmemektedir. Bu çalışma ile WOS'da gerçekleştirilen nitelikli uluslararası yayınların hem betimsel hem de ilişkisel durumları incelenmiştir. Bu yönüyle bu çalışmanın hem Van YYÜ için hem de diğer üniversitelere model oluşturması yönüyle özgün olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı üniversitelerin akademik performanslarının bibliyometrik verilere dayalı olarak incelenmesine ilişkin örnek bir model ortaya koymaktır. Bu bağlamda Van YYÜ'ye ilişkin yayın verileri kullanılarak hem performans analizlerine hem de bibliyometrik haritalara dayalı olarak bir bibliyometrik inceleme gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

Çalışmada betimleyici araştırmada ve bibliyometri yönteminden faydalanılmıştır. Betimsel araştırmalar olup bitenleri betimlemeyi ve yorumlamayı amaçlarlar (Cohen, Manion, & Morrison, 2007). Bibliyometri ise kısaca "yayın örüntülerini incelemek için istatistiksel analizlerin kullanılması" olarak tanımlanabilir (McBurney & Novak, 2002, s. 109). Bibliyometri, araştırma performansının değerlendirilmesinde özellikle üniversite veya devletlerin laboratuvarları, politika yapıcılar, yöneticiler ve araştırmacıların kendileri tarafından kullanılmaktadır (Pendlebury, t.y.). Araştırma performansı, belirli göstergeler kullanılarak bireysel araştırmacı, araştırma grubu, kurum, ülke-bölge ve bilimsel dergi olmak üzere beş seviyede karşılaştırılabilir veya değerlendirilebilir (Toom, 2018). Bibliyometrik yöntemler sayesinde kurumlardan veya ülkelerden sınırsız sayıda yayının değerlendirilmesini mümkündür (Wallin, 2005). Bibliyometrik analiz kapsamında gerçekleştirilen performans analizi araştırma bileşenlerinin katkılarını ortaya çıkarırken bilimsel haritalama ise araştırma bileşenleri arasındaki ilişkilere odaklanır (Donthu vd., 2021b). Bu çalışmada, kurum olarak Van YYÜ'nün uluslararası yayın performansını bibliyometrik ve betimleyici analizler kullanarak bilimsel haritalama ve performans analizi kapsamında incelenmiştir.

Bu çalışmanın odaklandığı araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Çalışmaların özet bölümünde yer alan sözcüklerin birlikte oluşum haritası nasıldır?
2. Anahtar kelimelere dayalı birlikte oluşum durumu nasıldır?
3. Çalışmaların WOS araştırma alanlarına göre dağılımları nasıldır?
4. Kurumlara göre atıf durumu nasıldır?
5. Diğer kurumlar ile ortak yazarlık durumu nasıldır?
6. Ülkelere göre ortak yazarlık durumu nasıldır?
7. Ülkelere göre atıf durumu nasıldır?
8. Yıllara göre toplam yayın sayısı ve atıf dağılımı nasıldır?
9. Yıllara göre toplam yayın sayısı, toplam atıf sayısı ve yayın başına atıf oranı nasıldır?
10. Atıf almayan ve son 180 günde hiç kullanılmayan çalışmaların dağılımı nasıldır?
11. En fazla yayın yapılan 10 dergi ve yayın sayısı nasıldır?
12. En çok atıf alan 10 çalışma hangisidir?
13. Çalışmalar hangi dillerde yapılmıştır?
14. Çalışmaların dağılımları incelendiğinde tek yazar ve ortak yazar durumları nasıldır?
15. Çalışmaların finansman destek alma durumları nasıldır ve finansal destek alan çalışmaların kaynakları nelerdir?

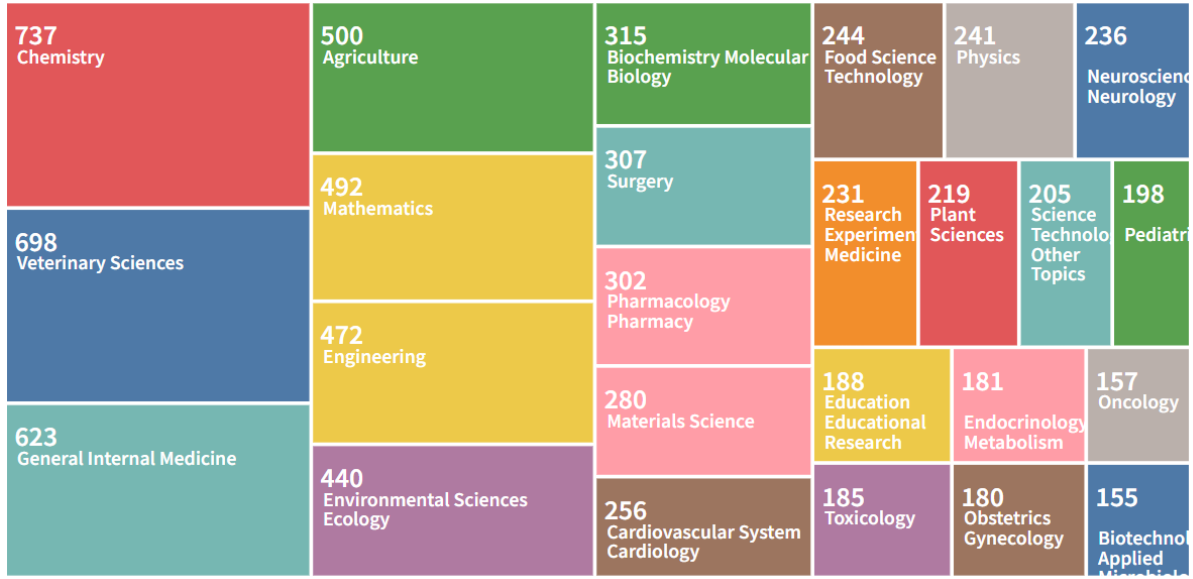

7	Adsorption	71	24
8	Boundedness	68	68
9	Stability	64	62
10	Treatment	62	33

Tablo 1 incelendiğinde anahtar kelimelerde en çok kullanılan oksidatif stres olmuştur. Bunu sırasıyla “sıçan”, “antioksidan”, “koyun” ve “çocuk” takip ettiği görülmektedir.

3. Çalışmaların WOS araştırma alanlarına göre dağılımları nasıldır?

Araştırmaların alan dağılımları WOS üzerinden araştırma alanlarına göre de incelenmiştir. Bu dağılımı göstermek amacıyla Şekil 3’te verilen ağaç haritası grafiği oluşturulmuştur.

Şekil 3. Çalışmaların WOS araştırma alanlarına göre dağılımlarına ilişkin ağaç haritası

Ağaç haritası grafiğinde alt alanların büyüklüğü ilgili kategorideki gözlem sayısının fazla olmasını temsil etmektedir. Şekil 3’te verilen grafik incelendiğinde en fazla çalışma kimya alanında yer alırken bunu veterinerlik ve tıp bilimleri izlemektedir. Sosyal Bilimler araştırma alanına baktığımızda sadece Eğitim Bilimleri 20. sırada 188 çalışma ile listede yer almıştır.

4. Kurumlara göre atf durumu nasıldır?

Çalışmanın dördüncü araştırma sorusu bağlamında atıflar kurumlara göre incelenmiştir. Kurumlara ilişkin bağlantı gücüne dayalı oluşturulan bibliyometrik harita Şekil 4’te verilmiştir.

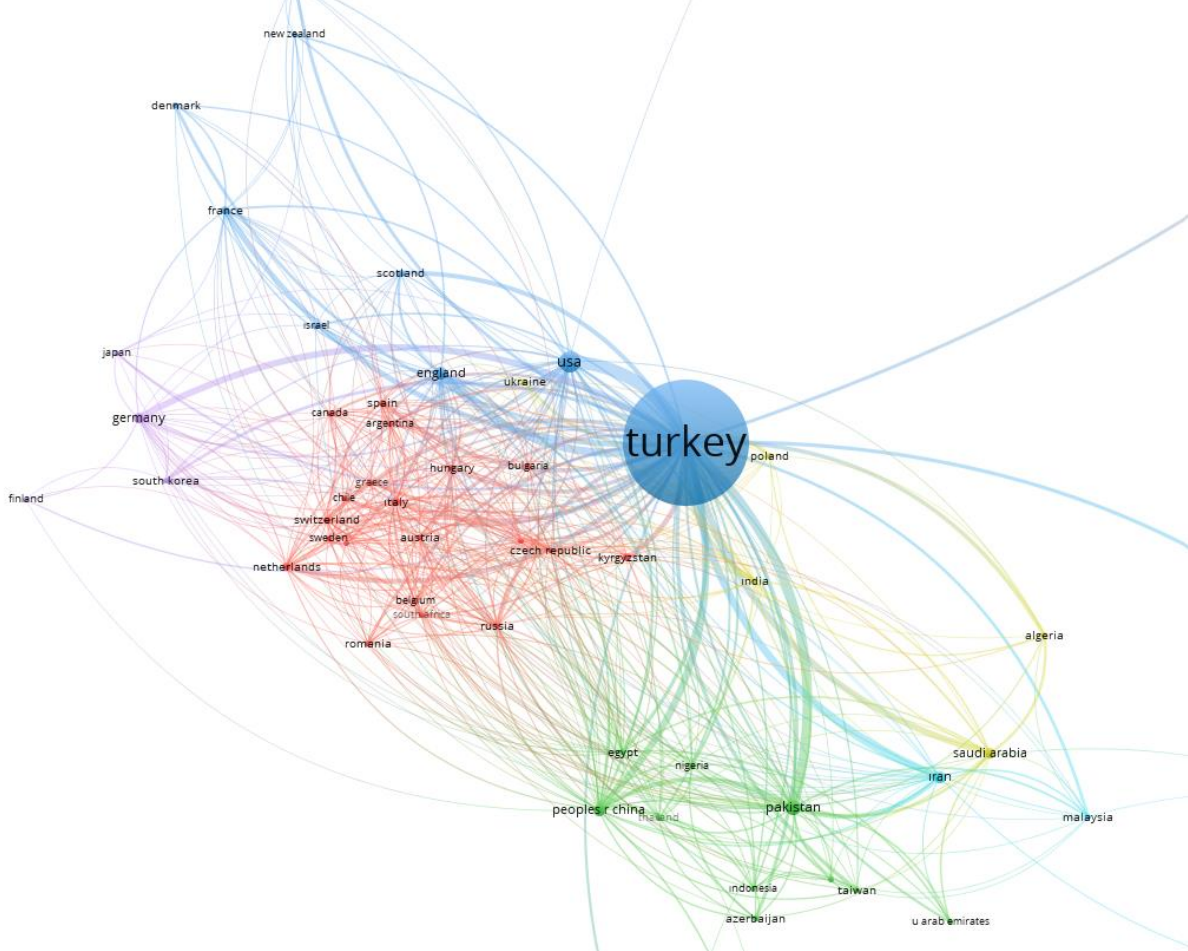

YYÜ’de üretilen yayınların ortak yazarlarının bağlı oldukları kurumlar incelendiğinde en çok ortak yazarın Atatürk Üniversitesi (n=487), Ankara Üniversitesi (n=359) ve Van Eğitim Araştırma Hastanesinden (n=302) olduğu görülmektedir. Atatürk Üniversitesi’nin coğrafi yakınlığı, önemli sayıda akademik personelin lisansüstü eğitimini bu üniversiteden alması ve ortak lisansüstü programlarının bu durum üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Van YYÜ’nün yayın profili açısından öncü alanlarından birinin sağlık olduğu düşünüldüğünde Türkiye’nin benzer şekilde Veteriner ve Tıp Fakülteleri açısından öncü üniversitelerinden Ankara Üniversitesi ile iş birliği geliştirdiği çıkarımı yapılabilir. Özetle, YYÜ’nün daha çok coğrafi olarak kendisine yakın olan kurumlarla ve YÖK tarafından ilan edilen araştırma üniversiteleri ile ortak yayımlar ürettiği söylenebilir.

6. Ükelere göre ortak yazarlık durumu nasıldır?

Araştırmanın altıncı probleminde ortak yazarların hangi ülkelerden oldukları ele alınmıştır. Bu amaçla Şekil 7’de bibliyometrik grafik ve verileri özetlemeye yönelik Tablo 2 oluşturulmuştur.

Şekil 7. Ükelere göre ortak yazarlık durumuna ilişkin bibliyometrik harita

Van YYÜ’nün uluslararası ortak yazarlı çalışma çalışmaları incelendiğinde en yüksek sayıda ortak yazarın Amerika Birleşik Devletleri’nden (n=252) olduğu görülmektedir. Yayın başına düşen atıf sayısı göz önünde bulundurulduğunda (21,26) da en etkili araştırmaların Amerika Birleşik Devletleri’ndeki ortak yazarlar ile gerçekleştirilen araştırmalar olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli paydaş ülke ise Pakistan (n=143) olmuştur. Pakistan’daki araştırmacılar ile üretilen araştırmalar için yayın başına düşen atıf sayısı 9,47 olarak hesaplanmıştır. En çok ortak çalışmanın yürütüldüğü üçüncü ülke ise İngiltere (n=99)’dir. İngiltere için yayın başına düşen atıf sayısı 16,34 olarak hesaplanmıştır. Ulusal ortaklı çalışmaların yayın başına düşen atıf sayısı 9,75’tir. Yayın başına düşen atıf sayıları detaylı olarak incelendiğinde özellikle batıdaki ülkeler ile ortak gerçekleştirilen araştırmaların daha fazla atıf aldığı gözlenmiştir.

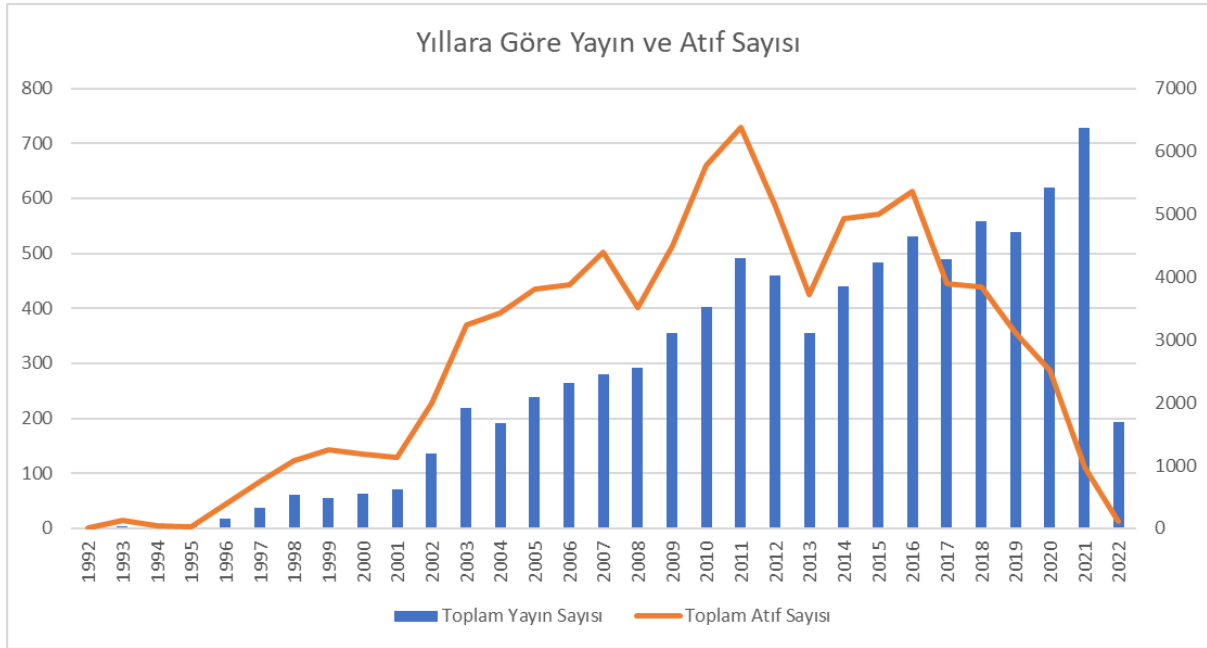

Şekil 7 incelendiğinde, toplam bağlantı gücü sıralamasına göre Pakistan, ABD, İran, İngiltere, Çin, Fransa, Hollanda, İsviçre, İskoçya ve Tayvan ile 24'ün üzerinde makale ve 412'nin üzerinde atıf bağlantısı bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere VosViewer atıfların yönü ile ilgili bilgileri sağlamadığından hangi ülkenin hangi ülkeye atıf verdiği konusunda daha fazla çıkarım yapılamamaktadır.

8. Yıllara göre toplam yayın sayısı ve atıf dağılımı nasıldır?

Bu araştırmada ele alınan bir diğer araştırma probleminde Van YYÜ'de üretilen yayın ve atıf sayılarının yıllara göre incelenmesi ele alınmıştır. Bu araştırma probleminin yanıtlanmasına ilişkin oluşturulan grafik Şekil 9'da verilmiştir.

Şekil 9. Yıllara göre üretilen yayın sayıları ve yayınların aldıkları atıf sayıları

Yıllara göre toplam yayın sayısı ve atıf dağılımını teknolojinin de gelişimine bağlı olarak 2000 yılı ve sonrası şeklinde yorumlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çalışmanın verileri 2022 yılının ilk üç ayını içerdiğinden mevcut yıl içerisindeki atıf ve yayın sayıları da doğal olarak düşük düzeyde olmuştur. Bu bağlamda 2000 ile 2021 yılları arasındaki yayın ve atıf sayıları incelenmiştir. Şekil 9'a göre her geçen yıl sayıca yayınların artış gösterdiği ve en çok yayının 2021 yılında üretildiği gözlenmektedir. Bir önce yıla kıyasla yayın sayısında en çok artış 2021 yılında (108) gerçekleşmiştir. 2012 ve 2013 yıllarında yayın sayılarında düşüşler gözlenmiştir. Bu düşüşlerin sebebi 2011 yılında yaşanan Van depreminin etkisinin olduğu söylenebilir. Şekil 9 incelendiğinde yaşanan doğal afet sonrasında yayın performansı açısından üniversitenin toparlanmasının yaklaşık 4-5 yıl aldığı gözlenmektedir.

Yıllara göre atıf sayıları incelendiğinde 2011 yılında maksimum değere ulaşıldığı görülmekte sonrasında ise bir düşüş eğiliminin olduğu görülmektedir. Tekil olarak bir yayına yapılan atıf sayısı birikimli bir süreç olmasına bağlı olarak zaman geçtikçe artmaktadır. Yakın zamandaki çalışmaların görece düşük atıf sayısına sahip olması bu durum ile açıklanabilir.

9. Yıllara göre toplam yayın sayısı, toplam atıf sayısı ve yayın başına atıf oranı nasıldır?

Dokuzuncu araştırma sorusunda toplam yayın sayısı, toplam atıf sayısı ve yayın başına atıf oranı yıllara göre incelenmiştir. Bu araştırma sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3.

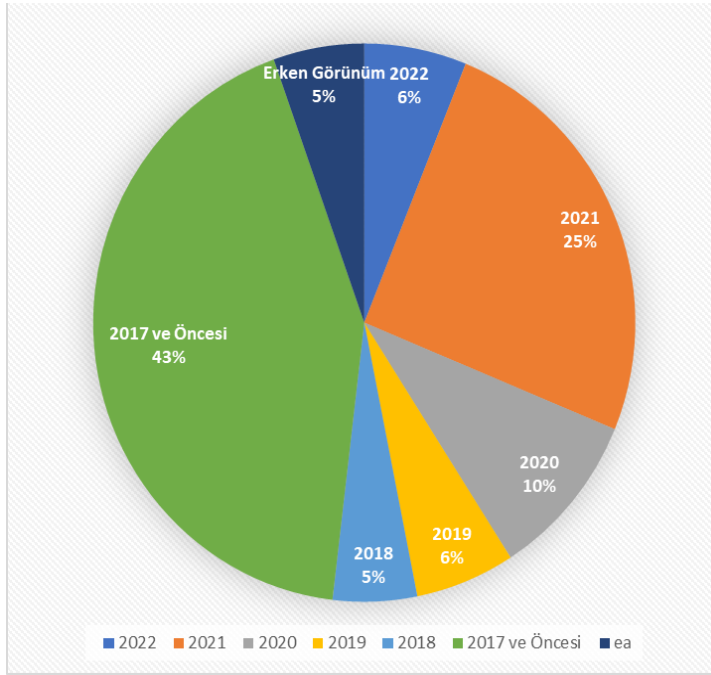
Yıllara göre toplam yayın sayısı, toplam atıf sayısı ve yayın başına atıf oranı dağılımı

Yıl	Toplam Yayın Sayısı	Toplam Atıf Sayısı	Yayın Başına Atıf Oranı
1992-95	12	190	15,83
1996	17	380	22,35
1997	38	749	19,71
1998	60	1078	17,97
1999	55	1248	22,69
2000	63	1182	18,76
2001	71	1123	15,82
2002	136	1992	14,65
2003	218	3237	14,85
2004	191	3425	17,93
2005	238	3806	15,99
2006	265	3869	14,60
2007	281	4401	15,66
2008	292	3512	12,03
2009	355	4489	12,65
2010	402	5776	14,37
2011	491	6383	13,00
2012	459	5119	11,15
2013	356	3717	10,44
2014	439	4936	11,24
2015	483	4990	10,33
2016	530	5355	10,10
2017	489	3895	7,97
2018	558	3843	6,89
2019	538	3108	5,78
2020	620	2511	4,05
2021	728	968	1,33
2022	194	109	0,56

Tablo 3'te görüleceği üzere üretilen bilimsel yayınların yayın başına atıf oranının dağılımı 2010'a kadar görece stabil bir dalgalanma izlerken bu oran 2010 yılından sonra keskin azalma eğilimi göstermiştir. Yayın başına atıf oranı en çok olan yıl 1999 (22,69) olurken en düşük olan yıl ise 2021 olmuştur.

10. Atıf almayan ve son 180 günde hiç kullanılmayan çalışmaların dağılımı nasıldır?

Yayınlanan makalelerin atıf alma durumları detaylı olarak incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle atıf almayan yayınlar filtrelenmiştir. Bu filtrelemenin ardından 1735 (%19,86) araştırmanın hiç atıf almadığı belirlenmiştir. Ardından bu çalışmaların yıllara göre dağılımını incelemek amacıyla Şekil 10'daki pasta grafiği oluşturulmuştur.

Şekil 10. Atıf almayan araştırmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 12 incelendiğinde atıf almayan araştırmaların yaklaşık %36'sının (2021, 2022 ve erken görünüm) son bir yıl içinde yayınlanan çalışmalar olduğu söylenebilir. Bu çalışmaların yeni yayınlanmış olmaları nedeniyle atıf almadıkları düşünülmektedir. Atıf almayan araştırmaların %43'ünü ise 2017 yılı öncesi araştırmalar oluşturmaktadır.

Araştırmada ayrıca son 180 günde hiç kullanılmayan/görüntülenmeyen çalışmaların dağılımı incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda çalışmaların %62,32'sinin (n=5443) son 180 günde hiç kullanılmadığı belirlenmiştir. Bu çalışmalar tarihlerine göre incelendiğinde yıllara göre geriye gidildikçe görüntülenmeme oranlarının arttığı görülmüştür. Örneğin 2021 yılında üretilen yayınların %23,4'ü son 180 günde hiç görüntülenmemiş iken 2005 yılında üretilen yayınların %82,4'ü 180 gün içinde hiç görüntülenmemiştir.

11. En fazla yayın yapılan 10 dergi ve yayın sayısı nasıldır?

Van YYÜ'de üretilen bilimsel yayınların sıklıkla hangi dergilerde yayınlandığı incelenmiştir. Bu amaçla ilk 10 dergi belirlenmiş ve yayınlanan makale sayıları ile Tablo 4'te verilmiştir. En fazla yayın daha çok kimya alanına hitap eden "Fresenius Environmental Bulletin" dergisinde yapılırken bunu üç dergi ile veterinerlik izlemektedir.

Tablo 4.

En çok yayın yapılan on dergi

Dergi Adı	Yayın Sayısı
Fresenius Environmental Bulletin	178
Turkish Journal of Veterinary & Animal Sciences	138
Journal of Animal and Veterinary Advances	95
Indian Veterinary Journal	94
Asian Journal of Chemistry	72
Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi	72
Journal of Clinical and Analytical Medicine	66
Biological Trace Element Research	56
African Journal of Biotechnology	45
Applied Ecology and Environmental Research	40
Human & Experimental Toxicology	37

Van YYÜ’de üretilen yayınların yayınlandığı uluslararası dergiler incelendiğinde en çok yayın yapılan 10 derginin tamamının Fen ve Sağlık Bilimleri alanında olduğu görülmektedir. Listede yer alan dergilerden yalnızca iki tanesinin editörlüğü Türk bilim insanları tarafından yürütülmektedir. Mühendislik ve Sosyal Bilimler alanında yapılan yayın sayısının görece düşük olmasına bağlı olarak ilgili listede bu alanlardan herhangi bir dergi yer almamıştır.

12. En çok atıf alan 10 çalışma hangisidir?

Üniversite çapında en çok atıf alan 10 çalışma incelenerek bir araştırma alanındaki en etkili yayınların belirlenmesi sağlanmıştır. En çok atıf alan çalışma 1999 (634) yılında ziraat alanında yayınlanmış olan çalışmadır. Bunu izleyen çalışmalar 2000 yılından sonra yayınlanmıştır. Tablo 5’de en çok atıf alan yayınlar, yayın yılı ve atıf sayıları gösterilmiştir.

Tablo 5.

En çok atıf alan yayınlar, yayın yılı ve atıf sayıları

Yayın Adı	Dergi	Yıl	Atıf Say.
An integrated genetic linkage map of the soybean genome	Crop Science	1999	634
Radical scavenging and antioxidant activity of tannic acid	Arabian Journal of Chemistry	2010	454
Effectiveness of neuraminidase inhibitors in reducing mortality in patients admitted to hospital with influenza A H1N1pdm09 virus infection: a meta-analysis of individual participant data	Lancet Respiratory Medicine	2014	413
Removal of toxic metal ions with magnetic hydrogels	Water Research Environmental Toxicology and Pharmacology	2009	306
Heavy metals in soil, vegetables and fruits in the endemic upper gastrointestinal cancer region of Turkey	Water Research Environmental Toxicology and Pharmacology	2003	277
A high-quality carrot genome assembly provides new insights into carotenoid accumulation and asterid genome evolution	Nature Genetics	2016	260
A soft hydrogel reactor for cobalt nanoparticle preparation and use in the reduction of nitrophenols	Applied Catalysis B-Environmental	2010	256
New catalytic route: Hydrogels as templates and reactors for in situ Ni nanoparticle synthesis and usage in the reduction of 2-and 4-nitrophenols	Applied Catalysis A-General	2010	226
Combinatorial antibody libraries from survivors of the Turkish H5N1 avian influenza outbreak reveal virus neutralization strategies	Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America	2008	212
Adsorption of Pb(II) ions from aqueous solution by native and activated bentonite: Kinetic, equilibrium and thermodynamic study	Journal of Hazardous Materials	2010	202

13. Çalışmalar hangi dillerde yapılmıştır?

Çalışmaların yayın dilleri incelendiğinde çalışmaların büyük çoğunluğunun (%93,29) İngilizce olarak yazıldığı görülürken %6,27’sinin Türkçe olarak yazıldığı görülmektedir. Geri kalan çalışmalar (%0,45) ise diğer dillerde (Almanca, Rusça, Fransızca, Portekizce, Macarca, Çince, Çekçe ve Danca) yazılmıştır.

14. Çalışmaların dağılımları incelendiğinde tek yazar ve ortak yazar durumları nasıldır?

Bu araştırma sorusunda çalışmaların yazar sayıları incelenmiştir. Böylece tek yazarlı ve ortak yazarlı yayın potansiyeli ortaya konulmuştur. Bu amaçla oluşturulan frekans dağılımları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6.

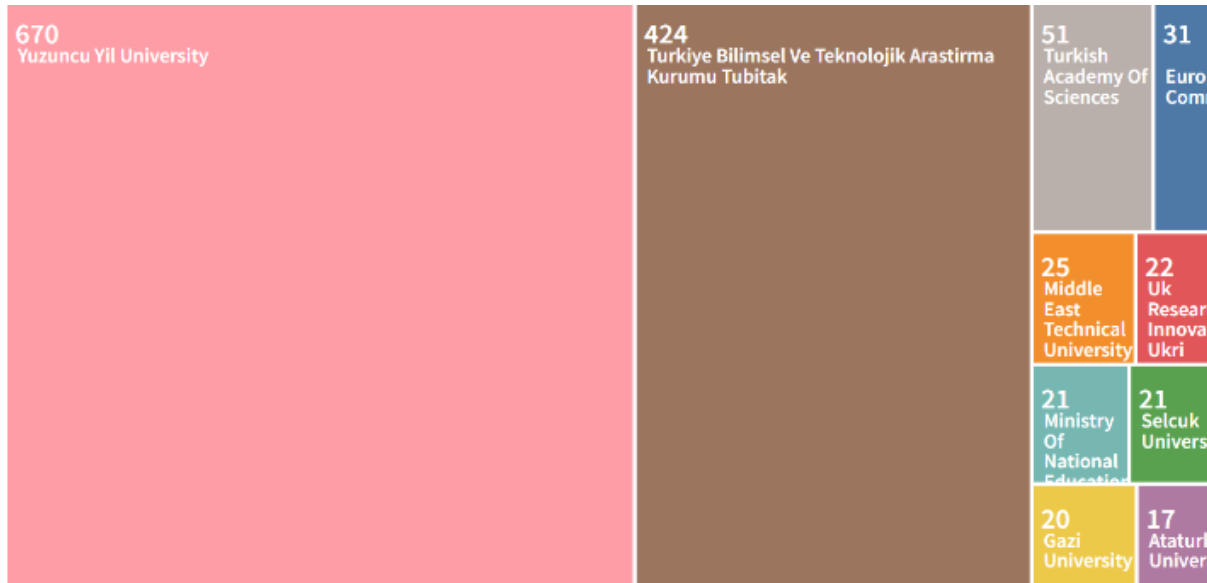
Çalışmaların yazar sayılarına göre dağılımları

Yazar Sayısı	n	%
1	808	9,3
2	1410	16,1
3	1417	16,2
4	1449	16,6
5	1358	15,5
6	881	10,1
7	559	6,4
8	324	3,7
9	158	1,8
10 ve üzeri	370	4,2

Çalışmaların yazar sayıları incelendiğinde yayınların çoğunluğunun iş birliği ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Tek yazarlı çalışmaların oranı yalnızca %9,3 iken (n=808) iki yazarlı çalışmaların oranının %16,1 (n=1410), üç yazarlı çalışmaların %16,2 (n=1417), dört yazarlı çalışmaların %16,6 (n=1449) ve beş yazarlı çalışmaların oranının %15,5 (n=1358) olduğu görülmektedir. 10 ve üzeri yazar sayısı içeren çalışmaların oranı ise %4,2'dir. Çalışmaların yazar sayılarına göre dağılımları Tablo 6'da gösterilmiştir.

15. Çalışmaların finansman destek alma durumları nasıldır ve finansal destek alan çalışmaların kaynakları nelerdir?

Bu araştırma sorunun yanıtlanması amacıyla yayınların finansal destek alma durumları ve finans kaynakları incelenmiştir. Van YYÜ'de gerçekleştirilen WOS indeksli araştırmaların %32,32'si (n=2823) çeşitli kurumlardan fon desteği almıştır. Alınan farklı fon kaynaklarının detaylı olarak incelenmesi amacıyla Şekil 11'de verilen çalışmaların finansal destek alma dağılımlarını gösteren grafik oluşturulmuştur.

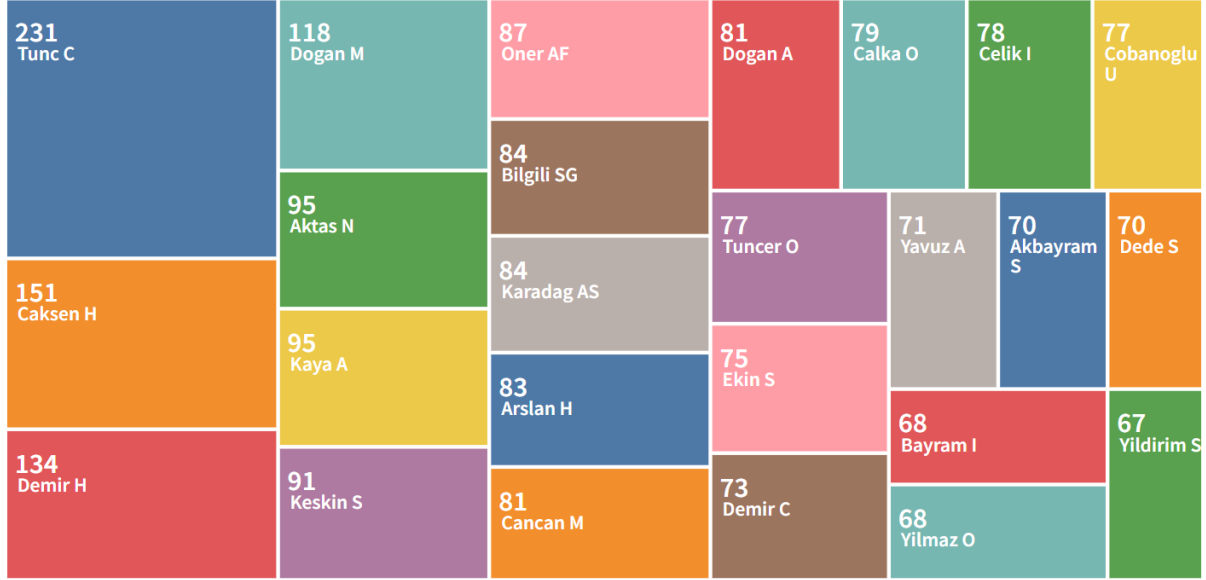

Şekil 11. Çalışmaların finansal destek alma dağılımlarına ilişkin ağaç haritası

Şekil 11 incelendiğinde çalışmaların büyük çoğunluğunun üniversitenin BAP birimi tarafından desteklendiği görülürken bunu TÜBİTAK desteklerinin izlediği görülmektedir. Ayrıca az da olsa diğer üniversitelerden ve uluslararası kuruluşlardan destek alındığı da görülmektedir.

16. Etkili ve üretken araştırmacılar kimlerdir?

Üniversitedeki etkili ve üretken araştırmacıların kimler olduğunu ortaya koymak amacıyla araştırmacı toplam indeksli yayın frekansları incelenmiş ve Şekil 12’de verilen ağaç haritası ile bu veriler görselleştirilmiştir.

Şekil 12. Araştırmacıların toplam yayın sayılarına göre dağılımlarına ilişkin ağaç haritası

Şekil 12’de verilen grafik incelendiğinde araştırmacıların ilk beşinin 231 yayın ile Tunc C (Matematik Bölümü), 151 yayın ile Caksen H (Tıp Fakültesi), 134 yayın ile Demir H (Kimya Bölümü), 118 yayın ile Dogan M (Tıp Fakültesi) ve 95 yayın ile Aktas N (Maden Mühendisliği Bölümü) olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma performansı, araştırma kapasitesini belirtir ve araştırmayı hem etkili hem de verimli bir şekilde gerçekleştirme ve yayma yeterliliğini gösterir. Araştırma performansını simgelemek ve araştırma sonuçlarını ölçmek için bireysel araştırmacı, araştırma grubu, kurum, ülke-bölge ve bilimsel dergi seviyelerinde belirli performans göstergeleri üretilmiştir/ortaya konmuştur (Toom, 2018). Bu çalışmada kurum seviyesinde ortaya çıkarılan göstergelerden WOS araştırma alanları, en çok yayın yapılan dergiler, anahtar sözcükler ve metin verilerine dayalı bibliyometrik haritalar incelenmiştir. Bu incelemenin sonucunda araştırmaların çoğunlukla Sağlık ve Fen Bilimleri alanlarında gerçekleştirildiği belirlenmiştir. 2010-2015 döneminde dünyada en çok yayın sırasıyla Tıbbi Bilimler, Temel Bilimler, Mühendislik Bilimleri ve Sosyal Bilimler alanlarında gerçekleştirilmiştir (ULAKBİM, t.y.b). 2004-2014 yılları kapsamına bakıldığında, temel bilimler alanının Türkiye toplam bilimsel yayın sayısının %30,42’ sini (ULAKBİM, t.y.a), 2010-2015 döneminde ise toplam bilimsel yayın sayısının %26,48’ini oluşturduğu görülmektedir (ULAKBİM, t.y.a). Bununla paralel olarak, 2010-2015 döneminde temel bilimler dünya toplam yayın sayısının %30,32’sini oluşturmaktadır (ULAKBİM, t.y.b). Benzer şekilde, 1990’lı yıllar sonrası ülkelerin göreceli yayın performansı, Doğa Bilimleri ve Mühendislik alanında yoğunlaşmıştır (Jurajda vd., 2017). Buna göre Van YYÜ’nün de temel bilimler konusunda dünya geneli yönelimi takip ettiği söylenebilir.

Sosyal Bilimlerde her geçen gün disiplinlerin sayısı artmaktadır. Buna bağlı olarak araştırmaların sayısı gün geçtikçe her ne kadar artıyor gibi görünse de diğer bilim dalları ile kıyaslandığında bilimsel üretkenlik açısından önemli farklılıklar söz konusudur. Sosyal Bilimler alanının görece uluslararası akademik üretkenlik açısından Fen ve Sağlık Bilimleri alanlarının gerisinde kaldığı söylenebilir. Sosyal Bilimler alanındaki araştırmacıların uluslararası düzeyde araştırmalar gerçekleştirmek ve etki değeri yüksek dergilere yönlendirmek için ilgili desteklemeler yapılmalıdır. Sosyal Bilimler alanında yalnızca Eğitim Bilimleri 188 araştırma ile analizlerde ön plana

çıkıştır. Nitekim TÜBİTAK (2020) tarafından gerçekleştirilen hacim ve kalite göstergeleri temelinde üniversitelerin alan bazlı yetkinlik analizi çalışmasında da Fen, Sağlık ve Eğitim Bilimleri üniversitenin ön plana çıkan bilim dalları olarak belirlenmiştir. Sosyal Bilimlerin diğer alanlara göre geri planda kalmasının sebebi bu alanda çalışanların daha çok TR indeksli dergilerde yayın yapma eğilimleri ve SSCI/ESCI indeksindeki dergilerde yayın yapmak için İngilizce dil yeterliliklerine güvenmemeleri olabilir. Ayrıca yapılan başka araştırmalarda Sosyal Bilimlerin indeksli makale yayınlarından ziyade kitap alanında ön plana çıktığı belirlenmiştir (Nederhof, 2006; Sabharwal, 2013). Dil faktörü bilimsel görünürlük açısından anlamlı bir etki oluşturabilir (Auranen & Nieminen, 2010). TR indeksli dergiler WOS veri tabanları tarafından nadiren kapsandığından yayın karşılaştırmalarında Sosyal Bilimler yüksek sıralarda yer alamayabilir. Sosyal Bilimlerde araştırma başarısının tam olarak tanımlaması yapılamadığından üretkenlik sorununun anlaşılması oldukça zordur (Cornblit, 1970). Bu bağlamda araştırmacıları sınırlayan yabancı dil, uygun dergi seçimi, erişim, iş birliği oluşturma gibi faktörlerin incelenmesi de yayın potansiyelinin artırılmasında karar vericilere yol gösterici olacaktır.

İçinde bulunduğumuz tarihsel dönemde küreselleşmenin bir gereği olarak iş birliği, eğitimden iş dünyasına her alanda beklenen bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde akademi dünyasında da kurum içi, ulusal ve uluslararası iş birlikleri çeşitli projeler ve etkinlikler ile yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmada akademik yayınlardaki iş birliği örüntülerinin incelenmesi amacıyla ortak yazarların bağlı bulunduğu kurumlar ele alınmıştır. Araştırmalar ortak yazarlık bağlamında ele alındığında indeksli araştırmaların çok az bir kısmının tek yazarlı olduğu belirlenmiştir. Her ne kadar üretken araştırmacılar araştırma sorunu ve metodunu seçmede özgür olmayı tercih etseler de bilimsel üretim için araştırmacıların iletişim, grup çalışması ve iş birliği gibi temel sosyal süreçleri kullanabilmesi gerekmektedir (Fox & Faver, 1984). Nitekim bu araştırma bulguları da uluslararası indeksli bir yayın için ortalama 2-5 yazarın birlikte çalışması gerektiği söylemektedir. Belirli bir alandaki bilgi ve beceriler günümüz disiplinler arası problemlerini çözmede çoğu zaman yetersiz kalmaktadır. Farklı disiplinlerdeki kuramsal, araştırmacı ve laboratuvar gibi kaynakları bir araya getirmek araştırma ve yazma sürecinde araştırmacıların işlerini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır (Fox & Faver, 1984).

Ortak yazarlı çalışmalardaki ortaklıklar incelendiğinde ortakların önemli bir kısmının Van YYÜ'de, diğerlerinin ise yakın coğrafyadaki kurumlarda görev yaptığı bulunmuştur. Özellikle gelişmiş ülkeler ile uluslararası ortaklı araştırmaların yayın atıf oranları diğerleri ile kıyaslandığında önemli ölçüde yüksek olduğu bulunmuştur. Buna göre uluslararası ortaklıkların nitelik açısından çalışmalara katkısının olduğu da aşikârdır. Sabah ve diğerleri (2018) benzer şekilde bibliyometrik verilere dayalı olarak yaptığı araştırmada gelişmekte olan ülkelerdeki yerel ve uluslararası akademik iş birliklerinin kurum performansı üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır. Özellikle uluslararası iş birliklerinin kurumsal performansa daha fazla katkı sunduğunu bulmuşlardır. Chen ve diğerleri (2016) araştırmalarında da uluslararası yayınların sayısının, kurumlar ve ülkeler arası işbirlikleri ile doğrudan ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Buna göre Van YYÜ'nün uluslararası yayın potansiyelinin artırılmasında işbirliğinin öncü bir rol oynayabileceği söylenebilir. Yakın ortaklıklar yerine gelecek araştırmalarda özellikle uluslararası iş birliklerinin, yayınların nitelik ve niceliğine önemli katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

Çalışmaların finansman desteği incelendiğinde çalışmaların üçte birinin fonlandığı ve bu kaynağın üniversitenin BAP biriminden sağlandığı görülmektedir. Önceki çalışmalarda (Gralka vd., 2019) araştırma hibeleri ve yayın verimliliği arasında yüksek oranda ilişki olduğu ve araştırma hibeleri alan üniversitelerin yüksek kaliteli araştırma yayınlamada da iyi olduğu gösterilmiştir. Bu nedenle, BAP desteklerine ek olarak üniversite kapsamında uluslararası veya ulusal kuruluşlardan destek alması konusunda bilinç yaratılması dolaylı olarak üniversitenin yayın verimliliğine katkıda bulunabilir.

Bu araştırmada Van YYÜ, bibliyometrik verilere dayalı olarak performans değerlendirilmesi kapsamında örnek bir durum olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular yorumlanırken performansın tekil olarak bir üniversite verilerine dayalı yorumlamak yerine hedef performansı sergileyen bir üniversite ile karşılaştırmalı analizler yapmak eksiklikleri ve güçlü yanlarını tespit etmede daha yol gösterici olabilir. Bu bağlamda birden fazla üniversitenin birlikte ele alındığı bibliyometrik performans analizi araştırmalarının yapılması önerilmektedir.

Son olarak, salt nicel ölçütlerin bilimsel ve teknolojik değişime ilişkin bütünsel bir anlayış sağlamada yeterli olmayacağı söylenebilir (Bellis, 2009). Belirli bibliyometrik ölçümlere dayanarak araştırmalar üzerine karar verilmesi niteliksel faktörleri gözden kaçırdığı için bilimin ilerlemesine çok

zarar verebilir (McBurney & Novak, 2002). Bibliyometrik veriler, araştırma eğilimlerini değerlendirmek yerine öncelikle bu eğilimleri tanımlamak için kullanıldıklarında yararlı bilgiler ortaya çıkarabilir/daha açıklayıcı olabilirler (McBurney & Novak, 2002) Bibliyometrik analiz, alanyazını özetlemek ve sentezlemek için etkili bir yöntemlerden biridir (Donthu vd. 2021). Bu nedenlerden ötürü alınacak kararlar sadece bibliyometrik analiz sonuçlarına göre alınmamalıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere bibliyometrik çalışmalar çok fazla sayıda araştırmayı bir arada içerdiğinden bu araştırmaların detaylı sonuçları göz ardı edilebilmekte ve bazı durumlarda derinlemesine bilgi sağlamada yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle üniversitelerin farklı fakültelerinin ayrı ayrı mikro düzeyde bibliyometrik analizleri gerçekleştirilip daha derinlemesine gözlemler ve anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Bibliyometrik yöntemler sayesinde sınırsız sayıda yayının değerlendirilmesini mümkünken bilimsel kalitenin gerçek değerlendirmesini sadece yayınların atıf etkilerine bakarak elde etmek mümkün değildir. Bunun için aynı zamanda araştırmanın toplumsal etkileri de incelenmelidir (Wallin, 2005). Bu yüzden yapılan çalışmaların toplumsal etkilerine yönelik sorgulamalar da yapılmalıdır. Bu bağlamda üniversitenin bulunduğu bölgenin kültürel değerlerine, ekonomisine, sanayisine katkıları değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Auranen, O., & Nieminen, M. (2010). University research funding and publication performance: An international comparison. *Research Policy*, 39(6), 822-834. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.03.003>
- Baker, H. K., Kumar, S., & Pandey, N. (2020). A bibliometric analysis of Managerial Finance: A retrospective. *Managerial Finance*, 46(11), 1495–1517. <https://doi.org/10.1108/MF-06-2019-0277>
- Bellis, D. N. (2009). *Bibliometrics and citation analysis: from the science citation index to cybermetrics*. Scarecrow Press.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of “bibliometrics”. *Scientometrics*, 12(5–6), 373–379. <https://doi.org/10.1007/BF02016680>
- Chen, L. H. (2008). Internationalization or international marketing? Two frameworks for understanding international students' choice of Canadian universities. *Journal of Marketing for Higher Education*, 18(1), 1-33. <https://doi.org/10.1080/08841240802100113>
- Chen, K., Yao, Q., Sun, J., He, Z. F., Yao, L. and Liu, Z. Y. (2016). International publication trends and collaboration performance of China in healthcare science and services research. *Journal of Health Policy Research*, 5(1), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s13584-016-0061-z>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York, NY: Routledge
- Cornblit, O. (1970). Factors affecting scientific productivity Latin American case. *International Social Science Journal*, 22(2), 243-263. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000024203>
- CWTS Leiden Ranking. (2021). CWTS Leiden Ranking (PP top 10%) 2021 - World. Leiden University's Centre for Science and Technology Studies. <https://www.universityrankings.ch/en/results?ranking=Leiden&region=World&year=2021&q=Turkey>
- Demir, N., & Parin, S. (2021). Üniversite-kent ilişkisi üzerine bir araştırma: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği. *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1722028>
- Donthu, N., Gremler, D. D., Kumar, S., & Pattnaik, D. (2022). Mapping of Journal of Service Research themes: A 22-year review. *Journal of Service Research*, 25(2), <https://doi.org/10.1177/1094670520977670032>
- Donthu, N., Kumar, S., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021a). Research constituents, intellectual structure, and collaboration patterns in journal of international marketing: An analytical retrospective. *Journal of International Marketing*, 29(2), 1–25. <https://doi.org/10.1177/1069031X211004234>

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021b). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>

Doulani, A. (2020). A bibliometric analysis and science mapping of scientific publications of Alzahra University during 1986–2019. *Library Hi Tech*, 39(4), 915-935. <https://doi.org/10.1108/LHT-06-2020-0131>

Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact?. *Scientometrics*, 105(3), 1809-1831. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z>

Fox, M. F., & Faver, C. A. (1984). Independence and cooperation in research: The motivations and costs of collaboration. *The Journal of Higher Education*, 55(3), 347-359. <https://doi.org/10.2307/1981888>

Gralka, S., Wohlrabe, K., & Bornmann, L. (2019). How to measure research efficiency in higher education? Research grants vs. publication output. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 41(3), 322-341. <https://doi.org/10.1080/1360080X.2019.1588492>

Gülmez, D., Özteke, İ., & Gümüş, S. (2020). Uluslararası dergilerde yayımlanan Türkiye kaynaklı eğitim araştırmalarının genel görünümü: Bibliyometrik analiz. *Eğitim ve Bilim*, 46(206). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2020.9317>

Hugar, J. G. (2008). Scientific Publications of Goa University as reflected in Web of Science Database during 2008–2017. <http://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2121>

Jurajda, Š., Kozubek, S., Münich, D., & Škoda, S. (2017). Scientific publication performance in post-communist countries: still lagging far behind. *Scientometrics*, 112(1), 315-328. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2389-8>.

Kaur, H., & Mahajan, P. (2012). Comparative evaluation of research output: AIIMS vs PGIMER. DESIDOC. *Journal of Library & Information Technology*, 32(6). <https://doi.org/10.14429/djlit.32.6.2852>

Khanna, S., Singh, N. K., Tewari, D., & Saini, H. S. (2017). Scientometric analysis of the research output of physics and astronomy of Guru Nanak Dev University during 2006-15. DESIDOC *Journal of Library & Information Technology*, 37(5), 337. <https://doi.org/10.14429/djlit.37.5.10683>

McBurney, M. K., & Novak, P. L. (2002). What is bibliometrics and why should you care?. In *Proceedings. IEEE international professional communication conference* (pp. 108-114). IEEE. <https://doi.org/10.1109/IPCC.2002.1049094>

Mejia, C., Wu, M., Zhang, Y., & Kajikawa, Y. (2021). Exploring topics in bibliometric research through citation networks and semantic analysis. *Frontiers in Research Metrics and Analytics*, 6. <https://doi.org/10.3389/frma.2021.742311>.

Mokhtari, H., Mirezati, S. Z., Saberi, M. K., Fazli, F., & Kharabati-Neshin, M. (2019). A bibliometric analysis and visualization of the scientific publications of universities: A study of Hamadan University of Medical Sciences during 1992-2018. *Webology*, 16(2). <http://www.webology.org/2019/v16n2/a198.pdf>

Noaman, A. Y., Ragab, A. H. M., Madbouly, A. I., Khedra, A. M., & Fayoumi, A. G. (2017). Higher education quality assessment model: towards achieving educational quality standard. *Studies in Higher Education*, 42(1), 23-46. <https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1034262>

Nederhof, A. J. (2006). Bibliometric monitoring of research performance in the social sciences and the humanities: A review. *Scientometrics*, 66(1), 81-100. <https://doi.org/10.1007/s11192-006-0007-2>

Pedro, E., Mendes, L., & Lourenço, L. (2018). Perceived service quality and student's satisfaction in higher education: the influence of teaching methods. *International Journal for Quality Research*, 12(1). <http://ijqr.net/journal/v12-n1/10.pdf>

Pendlebury, D. A. (n.d.). Using bibliometrics in evaluating research (White Paper). *Research Department, Thomson Reuters, Philadelphia, PA USA*. https://lib.guides.umd.edu/ld.php?content_id=13278687

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25, 48-349.

Rossetto, D. E., Bernardes, R. C., Borini, F. M., & Gattaz, C. C. (2018). Structure and evolution of innovation research in the last 60 years: Review and future trends in the field of business through the citations and co-citations analysis. *Scientometrics*, 115(3), 1329–1363. <https://doi.org/10.1007/s11192-018-2709-7>

Sabah, F., Hassan, S. U., Muazzam, A., Iqbal, S., Soroya, S. H., & Sarwar, R. (2018). Scientific collaboration networks in Pakistan and their impact on institutional research performance: A case study based on Scopus publications. *Library Hi Tech*, 37(1), 19-29. <https://doi.org/10.1108/LHT-03-2018-0036>

Sabharwal, M. (2013). Comparing research productivity across disciplines and career stages. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 15(2), 141-163. <https://doi.org/10.1080/13876988.2013.785149>

Toom, K. (2018). Indicators. In J. Andersen, K. Toom, S. Poli, & P. F. Miller (Eds.), *Research Management: Europe and Beyond* (pp. 213-230). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/C2015-0-00323-9>

TÜBİTAK. (2020). *Üniversitelerin alan bazında yetkinlik analizi*. https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/universitelerin_alan_bazli_yetkinlik_analizi_raporu.pdf

ULAKBİM. (t.y.a). *Temel Bilimler (2004-2014)*. <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/hizmetlerimiz/temel-bilimler-2004-2014>

ULAKBİM. (t.y.b). *Dünya, Ülkeler ve Gruplar Bilimsel Yayın Sayısı (2010-2015)*. <https://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2016/07/D%C3%BCnya-%C3%9Cukeler-ve-Gruplar-Bilimsel-Yay%C4%B1n-Say%C4%B1s%C4%B1-2010-2015.pdf>

URAP. (2022). *Tüm üniversitelerin genel sıralaması*. <https://newtr.urapcenter.org/Rankings/2022-2023/GENEL-SIRALAMASI-2022>.

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111(2), 1053-1070. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2022). VOSviewer manual. *Manual for VOSviewer version, 1.6.18*. https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.18.pdf

Wallin, J. A. (2005). Bibliometric methods: pitfalls and possibilities. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, 97(5), 261-275. https://doi.org/10.1111/j.1742-7843.2005.pto_139.x

Yaralı Akkaya, A., Azimli Çilingir, G., & Levent, G. T. (2018). Van yüzüncü yıl üniversitesi'ndeki suriyeli öğrencilerin akademik sorunları üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 413-448. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/590109>

Zupic, I. & Cater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Tüm yazarlar makaleye eşit bir şekilde katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

The Effect of Divorce on Women's Employment: An Application for Turkey with Regional Data *Boşanmanın Kadın İstihdamına Etkisi: Türkiye İçin Bölgesel Verilere Dayalı Bir Uygulama*

Demet EROĞLU SEVİNÇ*

* Dr. Res. Assist. Iğdır University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Iğdır / Türkiye.

Dr. Arş. Gör. Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Iğdır / Türkiye.

demet-102@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3510-8970

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13/10/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Citation: Eroğlu Sevinç, D. (2022). The effect of divorce on women's employment: an application for Turkey with regional data. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 108 – 117

Atf: Eroğlu Sevinç, D. (2022). Boşanmanın kadın istihdamına etkisi: Türkiye için bölgesel verilere dayalı bir uygulama. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 108 - 117

Abstract

The issue of employability is an important macroeconomic matter for today's economies. Especially, some policies aimed at increasing women's employment are being applied by many countries and various policy instruments are trying to eliminate the factors affecting women's employment. This study investigated the impact of divorce on women's employment, which is expressed as one of the important socio-economic and cultural factors affecting women's labor force. For this purpose, the relationships between divorce rates and female labor force participation rates were analyzed for Turkey within the content of 26 sub-regions. The findings of the study based on panel data analysis covering the period 2008-2021 presented the existence of positive and significant relationships between divorce rates and female labor force participation rates. This situation supports many studies in the literature between increasing divorce rates and women's employment. It besides proves that the changes in the traditional social structure also support divorces and that increasing divorces force women to take more place in the labor market.

Keywords: Divorce, women employment, sub-region, panel data analysis.

Öz

İstihdam edilebilirlik konusu günümüz ekonomileri için önemli bir makroekonomik meseledir. Özellikle kadın istihdamının artırılmasına yönelik bazı politikalar birçok ülke tarafından uygulanmakta ve çeşitli politika enstrümanları ile kadın istihdamına etki eden faktörler giderilmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmada kadınların işgününe katılımına etki eden önemli sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler arasında ifade edilen boşanmanın, kadın istihdamındaki etkisi ve önemi araştırılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda boşanma oranları ile kadın işgücüne katılım oranları arasındaki ilişkiler Türkiye için 26 alt bölge kapsamında analiz edilmiştir. 2008-2021 dönemini ele alan panel veri analizine dayalı çalışma bulguları, boşanma oranları ile kadın işgücüne katılım oranları arasında pozitif ve anlamlı ilişkilerin varlığını ortaya koymuştur. Bu durum artan boşanma oranlarıyla kadınların iş hayatına atılmaları arasında literatürde yapılan birçok çalışmayı destekleyici niteliktedir. Ayrıca geleneksel toplum yapısındaki değişimlerin de boşanmaları desteklediğini ve artan boşanmaların da kadınların işgücü piyasasında daha fazla yer almasını zorladığını da kanıtlar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, kadın istihdamı, alt bölge, panel veri analizi.

Introduction

The problem of participation in employment or labor force has become a gradually more important problem for developed, developing, and least developed countries. The phenomenon of employability is an important concept that is paid significant importance, especially in order to ensure or improve economic growth. From this aspect, in addition to the general unemployment policies, many countries implement employment policies addressing specific groups such as women, elderly people, young people, sentenced people, and university students/graduates. In this parallel, the employment policies called women employment policies aiming to involve especially the women having relatively lower income in the economic system, and improving their employability are implemented in all countries and they became an employment policy, which is frequently used especially in developing countries.

Together with these policies aiming to increase women employment, the policies aiming to determine the factors negatively affecting women employment and eliminate these factors are among the employment policies implemented by the authorities in various countries. Even though significant effort is made in order to increase women employment by making use of various methods such as occupational training, courses, and awareness training programs, women employment cannot reach the desired level due to different socioeconomic reasons including traditional social structure, women's role in the family, and pressure from the spouse. Moreover, although various support policies aiming to increase and encourage the women's effective role in the labor force, women employment couldn't reach the desired level due to the aforementioned factors.

From this aspect, with sociocultural factors playing an important role in preventing women employment, there are various studies emphasizing that women might be affected or drawn out of the labor force for a short or long term due to marriage or divorce (Becker, 1977-1981; Greene and Quester, 1982; Sander, 1985; Johnson and Skinner, 1986; Montalto, 1994; Bremmer and Kesselring, 2004; Kesselring and Bremmer, 2006; Ging and Kim, 2011; Kutlar et al., 2012; Çatalbaş, 2015; Telatar, 2020) in literature. Besides that, it is known that parenthood and women's role in family life make it hard for them to return to business life and women generally give up their working life. Thus, because of all these reasons, it becomes inevitable for women to fall behind in the labor markets and it negatively affects the women employment.

Considering the importance of policies aiming to increase the employability of women in business life in Türkiye, the present study aims to reveal the relationship between divorce of women from their husbands and their re-entry or entry (for the first time) into business life in 26 sub-regions in Türkiye. For this purpose, the relationships between divorce cases and women employment in 26 sub-regions in Level-2 regions of Türkiye by making use of NUTS (Statistical Region Unit Classification). In the present study using the data for the period 2008-2021, the introduction section will be followed by the theoretical frame and literature review. Then, the analysis-based dataset and analysis results will be presented, followed by the conclusion section. Since it discusses the relationships between divorce and women's participation in the labor force at a regional level, the present study is thought to significantly contribute to both national and international literature.

2. Theoretical Frame and Literature Review

The employment is an important macroeconomic phenomenon that is managed within the economic policy in all the countries. The labor force participation rate, which is calculated as the ratio of employed individuals to the total labor force in many countries, is an important indicator for revealing the development level of countries. Moreover, there also are various labor force participation assessment criteria developed by customizing in a way incorporating some variables such as age and gender. Within this context, the ratio of the workable portion of the total women population to the active women population is called the women labor force participation rate.

Women's labor force participation rate is proportionally significantly high in developed countries. In developing countries such as Türkiye, it is at a relatively lower level. Although it has various reasons such as economic, social, political, and psychological ones, especially the factors related to the sociocultural factors are among the most important reasons for women participating in

business life or continuing working (Sevinç et al., 2016, s. 58). Despite the more elastic traditional social structure of developed countries, the strict traditional social structure of developing and least developed countries is considered as one of the main social problems influencing women's participation in the labor force. Women's participation in the labor force and/or continuity of their employment are remarkably prevented or delayed particularly because of the family institution and women's role in families in traditional social structure.

In societies dominated by the traditional structure, the family institution has a very important role. Since father and mother figures have separate roles, in countries having a traditional social structure such as Türkiye, the father is the figure working and earning the family's living, whereas the mother is the figure dealing with the housework and childcare. Despite the long history of this situation, it started gradually changing particularly in the last 25 years. Women's role in the family became more flexible and women's participation in the labor force gradually increases. Besides that, with the effects of globalization, economic difficulties, and improvements in women's rights, the familial role assigned to women by society has changed and improved and women's participation in the labor force has increased in this parallel. On the other hand, it was reported that divorce rates statistically increased because of the aforementioned factors. Thus, rather than the non-working mother role in the traditional family model, most of the divorced women become individuals both raising their children and fulfilling other responsibilities in the family and economically supporting the family by working in the professional world. All these factors make it difficult for women to enter business life or entering into business life might become easier for women. On the other hand, public sector and private sector administrations implement encouragement policies to involve women in business life and positive discrimination policies are developed for women employment. All these factors increase the women's participation in labor force and it is clearly presented using the statistical data. Moreover, previous studies and researches showed that women employment and consequently the women labor force participation rate.

On the other hand, although there are various studies in literature examining the divorce that is one of the sociocultural factors influencing the women employment, most of those studies focused on a single country or a group of countries.

In a study carried out by Ressler and Waters (2000), the relationship between divorce and women labor revenue and employment for the USA economy for the period 1960-1990 in decade interval. In an analysis based on the simultaneous equation model, women's income was the dependent variable, and the variables such as divorce, unemployment, fertility, education, and rural population were independent variables. In the model, in which the divorce was the dependent variable, the independent variables were income, fertility, unemployment, education, and rural population. Analysis results suggested that there was a bidirectional relationship between women's income and employment.

In a study carried out by Austen (2004) on 2231 individuals (aged between 18 and 54 years) in the Austrian economy for the year 1997, the relationships between divorce and women employment were investigated. Moreover, given the result of the analysis based on the model incorporating variables such as income per capita, demographic characteristics, religion, education, and house ownership, it was revealed that divorce had positive and strong effects on women employment and full-time working. Also in a study carried out by Bremmer and Kesselring (2004) on the USA economy for the period 1960-2001, the relationships between divorce cases and women employment were analyzed using the time series analysis method. Given the study results, it was determined that the divorce rates increasing in the last 40 years of the study period positively and significantly affected the women's participation in employment. Furthermore, it was also shown that women's increasing income caused divorces and there was a bidirectional causality.

Considering the importance of women employment in the recent economic growth in Singapore economy, Ging and Kim (2011) investigated the women employment and divorces for the period 1984-2004. Given the results of the time series analysis based on the relationship between women employment and income, it was reported that, although divorce positively affected the women employment, it wasn't valid for the short-term.

Using the time series analysis and the data for the period 1988-2009 for the Turkish economy, Kutlar et al. (2012) tested the relationships between women's labor force participation rate and fertility, divorce, and wages. Although the analysis results suggested a long-term cointegration relationship between women's labor force participation rate and divorce, causality analysis results showed no relationship between divorce and women's labor force participation rate.

The study carried out by Hassani-Nezhad and Sjögren (2014) investigated the effect of Khul Reform, which provided women with the right to divorce from an Islamic perspective, on the women's labor force participation rate in 18 Middle East and Northern African countries, which are called MENA region, for the period 1980-2008. It aimed to explain if the Khul Reform contributed to the women's employment rate, which significantly increased in the recent period. In the panel data analysis in which two groups aged 25-34 and 35-54 years were involved, it was determined that there was a positive and highly significant relationship between divorce rates and women's employment rate. The level of this relationship was higher for women aged between 25 and 34 years, who are called young women, in comparison to the elder women aged between 35 and 54 years.

Using the panel data analysis method, Alptekin and Luo (2015) examined the relationship between women's employment rate and divorce rates for the OECD countries for the period 1990-2012. The marriage rates decreased and divorce rates increased in OECD countries in general; it was examined if women's participation in the labor force caused this increase. Given the cointegration analysis results aiming to reveal the long-term relationships, it was determined that there was a cointegration between the variables. Moreover, the fixed-effect panel data analysis yielded results corroborating the relationship between divorce and women's participation in the labor force.

In the study carried out by Yazıcı (2018) for Türkiye for the period 1988-2016, the factors affecting the women's participation in the labor force were analyzed. In that study, in which the women's employment participation rate and women employment were the dependent variables, the independent variables were number of marriage, number of divorces, unemployment rate, female labor force, and education. The relationships between these variables were examined using the quantitative research methods. The analysis results suggested a positive and strong relationship between divorce rates and women's employment participation rate. On the other hand, although there was a positive relationship between divorce and women employment, the level of this relationship was lower than the other one.

A study carried out by Aksoy et al. (2019) aimed to determine the factors affecting the women employment in Türkiye for the period 1988-2018. In the study utilizing the time series analysis method, the dependent variable was women employment, whereas independent variables were income per capita, women population, change rate of minimum wage, unemployment, and married women's labor force participation rate. In the analysis performed using the ARDL method, the results suggested positive and significant relationships between income, population, unemployment, and labor force participation rates. Also in a study carried out by Telatar (2020) investigating the relationship between women employment and divorces in Türkiye for the period 1988-2013, it was determined that there was a positive relationship between women employment and increase in divorces. Moreover, given the results achieved from the time series analysis, the long-term relationships were more clearly shown.

Koç and Kutlar (2021) examined the relationships between economic uncertainties and divorce for the Turkish economy for the period 1990-2017. The results achieved from time series analysis using the variables women's labor force participation rate, unemployment, income per capita, and economic crisis showed that women's labor force participation rate, income per capita, unemployment, and crises had positive effects on divorce. On the other hand, the asymmetric test results showed that there was no time-delay relationship between women employment and divorces.

Moreover, there also are studies revealing the relationship between women employment and divorces at regional or local levels. The study carried out by Özer and Biçerli (2003) using panel data analysis regarding the determinants of women's labor force participation rate in urban and rural areas in Türkiye used the data covering the period 1988-2001. In their study, the dependent variable was women employment, whereas the independent variables were unemployment, inflation, wages, and

divorce rates. The analysis results showed no relationship between women's labor force participation rate and other variables.

The panel data analysis carried out by Çatalbaş (2015) for 26 sub-regions in Türkiye analyzed the period 2008-2013. Given the analysis results, it was found that the factors such as divorce, education, fertility rates, and economic uncertainties were the factors influencing the women's labor force participation rate.

Caarls and Valk (2017) analyzed 12 regions of Türkiye for the period 1973-2008 and examined the factors playing role in the regional spread of divorce. In this study aiming to reveal the main reasons for divorce rates increasing specifically in certain regions, the variables such as education, number of children, population, income per capita, and urbanization were utilized. Analysis results showed that urbanization and income per capita were the main factors influencing divorces.

The study carried out by Levent et al. (2018) to determine the factors determining the women's labor force participation rates was based on the Probit model estimation. Given the results achieved from the analysis carried out on 400 married and single women aged between 18 and 64 years in Van province, the most important parameters influencing the labor force participation rate were estimated to be education, income, and marital status. Moreover, as a policy suggestion, it was also emphasized that women employment could be increased by improving the educational and social supports.

The study carried out by Özer and Özgenç (2018) analyzed the factors determining the women's labor force participation rate in the TRA1 region of Türkiye for the period 2005-2015. The Independent variable was women employment, whereas the independent variables were marital status, education, age, and year. The results achieved from the study based on the logit model analysis showed that the labor force participation rate was found to be at the highest level in divorced women in comparison to all other groups in the TRA1 region. Hence, it was emphasized that divorce positively affected the women's labor force participation.

Using the survey-based qualitative research methods, Thielemans and Mortelmans (2021) examined the relationships between divorces and women employment in the Flander region of Belgium. The results obtained from a survey conducted with 884 divorced women revealed that the employability of women, who have divorced or might divorce, increased by 3 to 5 times. Thus, the results showed that the divorce process of the women waiting for a divorce increased their labor force participation rate and they tended to eliminate their financial and emotional emptiness.

3. Practical Dataset, Methodology and Implementation Results

In the present study aiming to reveal the relationships between women's labor force participation rates and divorce in 26 Level-2 sub-regions in Türkiye, this section will present the dataset consisting of all the variables used, as well as the main characteristics of these variables. The dependent variable was women's labor force participation rate, whereas the main explanatory variable. Besides that, in addition to the main explanatory variable, it was aimed to strengthen the analysis by adding several additional explanatory variables such as income per capita and educational level. Within this context, all the data constituting the panel data system were obtained from the regional statistics database of the Turkish Statistical Institute (TUİK) and prepared for analyses. Within this context, the main characteristics of all the variables used here are summarized below.

Table 1. Main Characteristics of Dependent and Independent Variables

Data Definition	Abbrev.	Data Context	Type	Unit	Year	Source
Labor Force Participation	EPR	Women's labor force participation rates in regions	Dependent Variable	Number	2008-2021	TUİK
Divorce Rate	DWR	Gross number of divorces in regions	Independent Variable	Number	2008-2021	TUİK
Income per Capita	GDPP	Income per Capita in regions	Independent Variable	Thousand Turkish Lira	2008-2021	TUİK
Educational Level	EDC	Number of literate women in regions	Independent Variable	Number	2008-2021	TUİK

Within this context, the labor force participation rate of women (EPR) was as follows:

$$EPR = f(DWR, GDPP, EDC)$$

Because of the variables used, the equation to analyze the effects of divorce on women's labor force participation for 26 sub-regions is presented below.

$$EPR_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 DWR_{it} + \alpha_2 GDPP_{it} + \alpha_3 EDC_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

The results achieved by analyzing the form yielded by Equation 1 are as follows. First, it was analyzed if the panel data analysis series were stationary. For this purpose, it is necessary to analyze if the series include unit root. However, an important phase that should be completed before the unit root tests is to check the cross-sectional dependence of the model. Thus, the cross-sectional dependence test results of the model are presented in Table 2.

Table 2. Cross-sectional Dependence Test Results

Model-Based Cross-sectional Dependence		
Test	Statistic	Probability
BPLM	116.007*	0.089
PLM	76.189	0.263
PCD	10.009	0.474
FLM	9.953	0.489
Frees Q	1.674***	0.005
Asymptotic Critical Values		
	1%: 0.344	5%: 0.210
		10%: 0.107

Note: BPLM refers to Bressusch-Pagan Chi-Square, PLM to Pearson's LM, PCD to Pearson CD, and FLM to the Friedman Chi-Square tests. Asymptotic critical values are provided only for Frees Q Statistics. *, **, and *** symbols refer to the significance of the statistical value at the confidence level of 10%, 5%, and 1%.

The results of cross-sectional dependence based on Table 2 revealed that there were no correlation relationships between the cross-sectional units in three tests other than BPLM and FressQ tests. For this reason, since there was no cross-sectional dependence, it can be stated that a shock in a region in the model would not or likely not affect the other regions. Thus, the first decree unit root test would be valid for the cases with no cross-sectional dependence. Within this context, Table 3 represents three-unit root test results.

Table 3. Unit Root Test Results

ADF Test Statistics					LLC Test Statistics			
Variable	Level	First Difference	Number of Cross-sections	Number of Observations	Level	First Difference	Number of Cross-sections	Number of Observations
EPR	119.153***	167.706***	26	416	-7.57789***	-7.39341***	26	416
DWR	14.3628	220.607***	26	494	7.02853	-4.89764***	26	494
EDC	257.265***	94.9980***	26	312	-24.9766	2.3429***	26	312
GDPP	2.64062	148.872***	26	414	2.92883	-3.81849***	26	414
IPS Test Statistics					PP Test Statistics			
Variable	Level	First Difference	Number of Cross-sections	Number of Observations	Level	First Difference	Number of Cross-sections	Number of Observations
EPR	-457744***	-8.40619***	26	416	108.346***	535.993***	26	442
DWR	6.9550	-11.1234***	26	494	14.1275	579.520***	26	520
EDC	-13.5163***	-3.84021***	26	312	278.306***	525.144***	26	338
GDPP	9.19666	-7.47682***	26	414	6.92661	305.091***	26	440

Note: The test statistics calculated using the relative tests were found by using the asymptotic normality assumption. *, **, and *** symbols refers to the stationarity levels of relevant variables at the significance levels of 10%, 5%, and 1%. While calculating the statistics, SIC criteria were used in determining the optimum lag length. Moreover, ADF-Fisher statistics were calculated using both Barlett Kernel and Newey-West bandwidth criteria.

Presented in Table 3, ADF, LLC, IPS, and PP test results showed that not all the variables used in the analysis were stationary at the same level at the same time, but all the variables were stationary at the first difference. It means that they did not include unit root. Thus, including all the variables found to be stationary at the first difference in the analysis, Pedroni and Kao cointegration tests were used in order to reveal the potential long-term relation(s) between the variables. Table 4 represents the results of these cointegration tests.

Table 4. Cointegration Test Results

Model-Based Pedroni Cointegration Test		
Test	Statistic	Probability
Intradimensional Tests		
Panel ν	-1.5642	0.9411
Panel ρ	2.2295	0.9871
Panel PP	-2.3004***	0.0100
Panel ADF	-4.6773***	0.0000
Interdimensional Test		
Group ρ	4.4556	1.0000
Group PP	--3.0680***	0.0011
Group ADF	-4.9355***	0.0000
Model-Based Kao Cointegration Test		
Test	Statistic	Probability
Kao ADF	-4.9700***	0.0000

Note: Barlett Kernel and Newey-West bandwidth criteria were taken as basis in both tests used in order to reveal the cointegration relationships. *, **, and *** symbols refers to the stationarity levels of relevant variables at the significance levels of 10%, 5%, and 1%. While calculating the statistics, SIC criteria were used in determining the optimum lag length.

Given Table 4 representing the Pedroni and Kao cointegration test results considering multiple relationships, there was a long-term relationship between all the variables used in the analyses (even not for all the types of tests). Hence, it was proven that there were long-term relationships between the variables employed in analyses. In conclusion, it can be stated that labor force participation, divorce, education, and income per capita variables tended to course in parallel in the long term. The long-term simultaneous movement tendency of variables and their cointegration suggest that there might be a causality relationship, even if unidirectional. For this reason, the panel causality tests aiming to reveal the causal relationship between the variables was performed and the results are presented in Table 5.

Table 5. Causality Analysis Results

Causality Analysis Results for the Model			
Variable Pair	Direction of Causality	F Statistics (Probability)	EC _{t-1}
Δ DWR- Δ EPR[2]	→	3.7342 ^{**} (0.0247)	0.897 ^{**}
Δ EPR- Δ DWR[2]	→	2.7472 [*] (0.0653)	0.303 [*]
Δ EDC- Δ EPR[2]	-	0.3251 (0.7260)	0.111
Δ EPR Δ EDC[2]	-	36.7487 (1.0000)	0.293
Δ GDPP- Δ EPR[2]	→	4.1134 ^{**} (0.0170)	-0.745 ^{**}
Δ EPR- Δ GDPP[2]	→	2.4080 [*] (0.0913)	-0.271 [*]
Δ EDC- Δ DWR[2]	→	3.2431 ^{**} (0.0404)	-0.652 ^{**}
Δ DWR- Δ EDC[2]	→	2.7405 [*] (0.0661)	0.253 [*]
Δ GDPP- Δ DWR[2]	→	9.3416 ^{***} (0.0001)	-0.911 [*]
Δ DWR- Δ GDPP[2]	-	12.9977 (1.000)	0.221
Δ GDPP- Δ EDC[2]	-	82.9148 (1.0000)	-0.391
Δ EDC- Δ GDPP[2]	-	12.1537 (1.000)	-0.220

Note: The values presented in square brackets refer to the optimum lag length calculated using SIC criteria. *, **, and *** symbols refers to the stationarity levels of relevant variables at the significance levels of 10%, 5%, and 1%. The term EC refers to the error correction mechanism obtained from the cointegration equations. Δ is the difference operator for the relevant variable.

Since the variables used in the model were stationary at the difference level and there were long-term relationships between them found in the cointegration tests, the error terms (EC) obtained from the cointegration equations were involved in the causality analysis. Given the results of the panel Granger causality test performed using the error terms, there was a bidirectional causality relationship between divorce rates and women's labor force participation rates. A positive value of the EC term proves that this relationship was positive. Thus, it can be stated that women's labor force participation rate increased with increasing divorce rates and divorce rates increased with increasing women's labor force participation rate. On the other hand, while it was proven that there was a bidirectional causality relationship between income per capita and women's labor force participation rate, no causality relationship could be found between educational levels and women's labor force participation rate. Moreover, a bidirectional causality relationship was found between divorce and educational level; it means that educational level increased with increasing divorce rates and divorce rates increased with increasing educational level. Again, a unidirectional causality relationship was found between income per capita and divorce and it was concluded that divorce rates would increase with increasing levels of income per capita.

General Discussion and Conclusion

One of the most important conditions for economic development and growth is the complete and effective use of production factors. Within this context, the labor having an important place among the production factors, and, consequently, the concept of employment became a macroeconomic subject that all the developed and least developed countries are closely interested in. Women employment, which has an important place in employment policies, has become a policy that especially the developing countries pay significant importance to and considered separately from the general employment policies.

Developing countries such as Türkiye have various employment incentive policies for specific groups, in addition to the general employment policies, and they also have various policy arguments and incentive instruments in order to increase the women employment. Despite all these supports, incentives, and encourages, women employment couldn't have reached the desired level because of

various reasons such as social, economic, cultural, and political ones. The women's labor force participation rate, which increases with increasing educational level, might reduce or be interrupted due to marriages. Besides that, it was also reported in various studies that women, who become economically complicated due to divorces or family union's deterioration or annihilation, entered in business life and increased their participation in the labor force.

Within this context, the present study aims to determine if there is a relationship between divorce and women's labor force participation for 26 Level-2 sub-regions of Türkiye according to the Statistical Region Unit Classification. For this reason, the unit root and cointegration test results examining the period 2008-2021 showed that there was a long-term relationship (were long-term relationships) between the variables and these results were confirmed using the panel Granger causality test. Given the causality analysis results, there was a bidirectional causality relationship between divorce rates and labor force participation rates. These results clearly show that increasing divorce rates increased the women's labor force participation rate. Moreover, in order to strengthen the analysis, it was proven that there was a bidirectional causality relationship between income per capita and women's labor force participation rate, whereas no causality was found between educational level and women's labor force participation.

Considering all the results of the present study together, deterioration of the family life based on the traditional social structure, which is one of the factors preventing the women's participation in labor force, and consequently increasing divorce rates cause women to participate gradually more in the labor force. Besides that, it should be noted that the increase in divorce rates is not only related to the deterioration in traditional social structure but also the degradation in economic structure and improvements in consciousness and legal regulations related to women's rights. Furthermore, as important factors, the temporal change in the social structure and also the changes in family structure due to the effects of globalization led women to have a word in society and a place in business life.

References

- Aksoy, N., Felek, Ş., Yayla, N. ve Çeviş, İ. (2019). Türkiye'de kadın istihdamı ve etkileyen faktörler. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 146-163.
- Alptekin, D. and Luo, Y. (2014). The relationship between female labor force participation and divorce: Panel data analysis on OECD Countries. *International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 18(6).
- Austen, S. (2004). Labour supply and the risk of divorce: An analysis of Australian data. *The Australian Economic Review*, 37(2), 153-65.
- Becker, G. S., Landes, E. M. and Michael, R. T. (1977). An economic analysis of marital instability. *Journal of Political Economy*, 85, 1141-87.
- Bremmer, D. and Kesselring, R. (2004). Divorce and female labour force participation: Evidence from times-series data and cointegration. *Atlantic Economic Journal*, 32, 174-89.
- Caarls, K. and Valk, H. A. G. (2018). Regional diffusion of divorce in Turkey. *European Journal of Population*, 34, 609-636.
- Çatalbaş, K. G. (2015). Kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörlerin belirlenmesi: Panel veri yaklaşımı. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 249-280.
- Ging, L. C. and Kim, N. P. (2011). The dynamics of divorce, income, And female labor force participation in Singapore. *Economics Bulletin*, 31(4), 2757-2768.
- Greene, W. H. and Quester, A. Q. (1982). Divorce risk and wives' labor supply behavior. *Social Science Quarterly*, 63, 16-27.
- Johnson, W. R. and Skinner, J. (1986). Labor supply and marital separation. *American Economic Review*, 76, 455-69.

Hassani-Nezhad, L. and Sjögren, A. (2014). Unilateral divorce for women and labor supply in the Middle East and North Africa: The effect of Khul Reform. *Feminist Economics*, 20(4), 113-137.

Kesselring, R. and Bremmer, D. (2006). Female income and the divorce decision: Evidence from micro data. *Applied Economics*, 38(14), 1605-1616.

Kutlar, A., Erdem, E. ve Aydın, F. F. (2012). Kadınların işgücüne katılması ile doğurganlık, boşanma ve ücret haddi arasındaki ilişki: Türkiye üzerine bir araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 7(1), 149-168.

Levent, C., Arvas, M. A. ve İnce Yemilmez, M. (2018). Kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörlerin Probit Model ile tahmini: Van ili örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 42, 245-270.

Koç, P. ve Kutlar, A. (2021). The effects of economic recessions on divorce rates: a research on Turkey. *Sosyoekonomi*, 29(49), 65-84.

Montalto, P. C. (1994). Married women's labor force participation as divorce insurance. *Financial Counseling and Planning*, 5, 191-206.

Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye'de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-85.

Özer, H. ve Özgenç, E. (2018). TRA1 bölgesinde kadının işgücüne katılımının belirleyicilerinin Logit Model ile analizi. *Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 18, 295-316.

Ressler, R. W. and Waters, M. S. (2000). Female earnings and the divorce rate: a simultaneous Equations Model. *Applied Economics*, 32, 1889-1898.

Sander, W. (1985). Women, work, and divorce. *The American Economic Review*, 75(3), 519-523.

Sevinç, H., Bozkurt, E. ve Eroğlu Sevinç, D. (2016) Ekonomik büyümede kadın istihdamının rolü? Yakınsama temelli kanıtlar. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 57-69.

Telatar, O. M. (2020). The Relationship between Women's Employment and Divorce: An Empirical Analysis on Turkey. *International Journal of Economics and Innovation*, 6(1), 143-155.

Thielemans, G. and Mortelmans, D. (2021). Divorce and Female Labor Force Participation: Do Women Who Expect an Upcoming Divorce Increase Their Employment? Evidence from Flanders. [sagepub.com/journals-permissions](https://www.sagepub.com/journals-permissions). DOI: 10.1177/0001699321994189.

Yazıcı, A. M. (2018). Medeni durumun ve eğitimin kadınların işgücüne katılımına etkisi: TÜİK Verileri Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 101-116.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2022 - Sayı / Issue: 58
Sayfa / Page: 118 - 133
e-ISSN: 2822 - 3136

A Bibliometric Analysis of Empirical Studies on Drone Delivery *Drone Teslimatı İle İlgili Yapılan Ampirik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi*

Ayhan CESUR*
Kaan YİĞENOĞLU**
İbrahim AYDIN***
Zübeyir ÇELİK****

* Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Erciş Faculty of Business Administration, Department of Economics, Van/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, Van/Türkiye
ayhancesur@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4305-3930

** Research Assistant, Van Yüzüncü Yıl University, Erciş Faculty of Business Administration, Department of Economics, Van/Türkiye
Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, Van/Türkiye
kaanyigenoglu@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1961-6601

*** Associate Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Erciş Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, Van/Türkiye

Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Van/Türkiye
ibrahimaydin@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0720-364X

**** Assistant Professor, Van Yüzüncü Yıl University, Erciş Faculty of Business Administration, Department of Business Administration, Van/Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Van/Türkiye
zubeyircelik@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1692-9378

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Research Article/Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Date Received: 07/09/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Citation: Cesur, A., Yiğenoğlu, K., Aydın, İ., & Çelik, Z. (2022). A bibliometric analysis of empirical studies on drone delivery. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 118 – 133

Atf: Cesur, A., Yiğenoğlu, K., Aydın, İ. & Çelik, Z. (2022). Drone teslimatı ile ilgili yapılan ampirik çalışmaların bibliyometrik analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 118 – 133

Abstract

Product delivery by drone has become a topic of increasing interest in the academic community. This study aims to provide information about the authors who conducted the studies, the countries where the studies were conducted, the years of the studies, the methodology of the studies, the theoretical background of the studies, and the variables used in the studies by making a bibliometric analysis of 30 studies, which were selected based on certain criteria, including the subject of product delivery by drone. For this purpose, a bibliometric analysis of selected studies was carried out using VOSviewer software. The fact that it is a new technology and most people do not have real-life drone delivery experience has been influential in researching consumers' intentions and attitudes towards this technological innovation. In addition, it has been seen in the findings that the subject of delivery by drone has been studied more and more every year, and it has been understood that this new technology has attracted the attention of researchers more and more. According to the other results obtained, Jinsoo Hwang is the one who has done the most work on product delivery by drone. Most studies were conducted in South Korea. The survey method was used in all of the studies. The most technology acceptance model was used in the studies. The most used variables are intention, attitude, risk, and innovativeness, respectively. It is expected that these results will provide researchers with foresight.

Keywords: Drone delivery, bibliometric analysis, literature review.

Öz

Drone ile ürün teslimatı giderek artan şekilde akademik çevrelerin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Bu çalışmanın amacı belli kritere bağlı olarak seçilen, drone ile ürün teslimatı konusunu içeren 30 çalışmanın bibliyometrik analizinin yapılarak, çalışmaları yapan yazarlar, çalışmaların yapıldığı ülkeler, çalışmaların yapıldığı yıllar, çalışmaların metodolojisi, çalışmaların teorik alt yapıları ve çalışmalarda kullanılan değişkenler hakkında bilgiler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda VOSviewer yazılımı kullanılarak seçilen çalışmaların bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Yeni bir teknoloji olması ve çoğu kişinin gerçek hayatta drone ile teslimat deneyiminin olmaması, tüketicilerin bu teknolojik yeniliğe yönelik niyet ve tutumlarının araştırılmasında etkili olmuştur. Ayrıca elde edilen bulgularda drone ile teslimat konusunun her geçen yıl daha fazla çalışıldığı görülmüş ve bu yeni teknolojinin araştırmacıların dikkatini giderek daha fazla çektiği anlaşılmıştır. Elde edilen başka sonuçlara göre drone ile ürün teslimatı konusunda en fazla çalışmayı yapan Jinsoo Hwang'dır. En fazla çalışma Güney Kore'de gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların tümünde anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmalarda en fazla teknoloji kabul modeli kullanılmıştır. En fazla kullanılan değişkenler ise sırasıyla niyet, tutum, risk ve yenilikçiliktir. Elde edilen bu sonuçların araştırmacılara öngörüler sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Drone teslimatı, bibliyometrik analiz, literatür taraması.

Introduction

Transport and logistics industries are exploding with growth, as are the innovations that support new methods of transportation and delivery (Benarbia & Kyamakya, 2022). Benarbia and Kyamakya (2022) stated that companies are seeing a huge uptick in packages each year, thanks to the ever-growing e-commerce industry, coupled with innovative advancements in methods of delivery. A report by Pitney Bowes found a 27-per cent increase in global e-commerce parcel volume in 2020, rising to 4160 shipments worldwide every second, and creating 34 parcels per person, on average. By 2026, parcel volume could reach 232 billion (Pitney Bowes, 2021). Drones can be one of the first technologies to dramatically change last-mile logistics; they are expected to be primarily used in rural and suburban areas, rather than in big cities (McKinsey & Company, 2019). Although large companies like Amazon, Google, UPS, DHL, and Deutsche Post have been interested in drone delivery systems, from large companies like Amazon, Google, UPS, DHL, and Deutsche Post, most of the current research focuses on smaller-scale experiments regarding business models, consumer acceptance, technology reliability, and regulations (Simoudis, 2020). Researchers have been concentrating on ways to find optimal locations for drone depots (Aurambout et al., 2019) as well as determining routings for both drones and trucks (Moshref-Javadi et al., 2020; Murray & Raj, 2020).

It is known that studies on drone delivery have increased in recent years. The number of studies on this subject, for instance, increased from 21 in 2015 to 78 in 2017, 178 in 2019, and 312 in 2022 (Web of Science, 2022). Some studies dealt with the overall applications of drones in commercial uses like business travel and cargo transportation (MacSween-George, 2003). Other studies focused on a specific drone, exploring various situations that the drone could be used in, such as leisure (Lidynia et al., 2017) and comparing the risks of a drone to manned and remote-controlled aircraft (Clothier et al., 2015). Lidynia et al. (2018) indicated that people have a minor lack of consent for flying a drone over private property, which is not significantly different for people who are experienced with drones. Addressing the issue of vehicle routing in drone delivery, Dorlin et al. (2017) developed two proposals to solve this problem, which minimize costs and reduce delivery time. The topics of research on drone delivery, which were mostly published in 2019 and later and are also among the materials of this study, are as follows: hedonic motivation, adoption of drone delivery services, intentions to use drone delivery, behavioral intention, attitudes toward drone delivery, perceived risk, green image, expected benefits, innovativeness, product involvement, consumer acceptance, and consumer perceptions.

Researchers use bibliometric analysis to understand many aspects of bibliometric data, including the quantity of publications, the frequency with which they are cited, and even research outcomes. They also use it to identify trends and patterns in research efforts and to give a thorough overview of how the field's research has been evaluated (Muhammad et al., 2021). Bibliometric analysis is the combination of mathematics, statistics, and bibliography, and was first suggested by Alan Pritchard (Pritchard, 1969). Bibliometric analysis can give researchers a wide perspective of the advancement of a field of study, both in comparison charts and visually (Gao et al. 2021). Scientists can see the progression of different countries, institutions, journals, and even the authors themselves in the research area (See et al., 2022). Despite other new technologies using the method as an auxiliary research tool (Boakye et al., 2022; Fasogbon & Adebo, 2022; Hajek et al., 2022) drone delivery has not been researched using bibliometrics to investigate the following questions: (1) What is discussed in the literature about drone delivery? (2) Who are the authors who have done empirical research on drone delivery, and in which years are the studies in question more common? (3) In which countries is research on drone delivery being conducted? (4) In the literature, what are the most used theories about drone delivery? (5) What variables are used in drone delivery studies? (6) What are the methods used in drone delivery studies? (7) What gaps are there in the literature about drone delivery? (8) What other areas should be researched regarding drone delivery?

Drone delivery is a new and exciting technology, and in this article, in addition to some basic concepts related to this field, the methods and materials used in our research are also examined. This study contributes to the understanding of drone delivery and encourages further studies in this field by following the development of the literature. The article will be divided into three main parts: first the

basic concepts of drone delivery are discussed, then our materials and research method are discussed, and finally the research itself is focused on, including key findings. In the conclusion and discussion part, suggestions for future studies will be made.

1. Drone Delivery

Delivery drones, also known as unmanned aerial vehicles, are being tested for commercial services (Yoo et al., 2018). The use of unmanned aerial vehicles by the Austrian army for war against Venice in 1849 and the emergence of unmanned vehicles after the First World War show that the first unmanned aerial vehicles were used by military forces (Lokhande et al., 2018). According to Lokhande et al. (2018), the first mass-produced drone idea was proposed by a famous Hollywood actor, Reginald Denny, after which the company of the same name (Reginald Denny Company) produced the radio plane (It was used by the US military during the cold war to target aircraft to collect radioactive data). The first commercial permit for drones, which have been used for military purposes for many years, was granted in 2006, and just two years later, after French startup Parrot launched the first drone that could be controlled via smartphones and Wi-Fi connections, Amazon launched a drone-based delivery system in 2013 (Frachtbox, 2020). With the launch of the Phantom 4 Drone in 2016, the first drone to use smart tracking technology (as it does today) became available instead of following a GPS signal or navigating (Frachtbox, 2020).

According to Yoo et al. (2018), these drones have a minimum landing area of 2 square meters, can fly up to 50 kilometers, move between 15 and 65 kilometers per hour, can carry up to 5 kilograms, and can soar between 30 and 120 meters in the air. Drone delivery is a quick delivery method because it can get a package to its destination quickly and can fly over any road obstructions (Yoo et al., 2018). Drone tech has also improved in many ways - lithium polymer batteries give the drone higher energy density, carbon fiber drones are stronger yet lighter than previous models, and localization techniques like image processing have been refined (Dorling et al., 2017). According to a report published by The Brainy Insights (2022), drone package delivery is a self-contained, unmanned flying vehicle that transports emergency supplies (food, medicine, etc.) faster and safer, also they are great for the last mile and middle mile delivery and can avoid traffic congestion, delivering them safely and autonomously thanks to new technology like AI (the drones can fly at high speeds and take off and land vertically). These drones can perform many tasks, such as data collection and analysis, navigation and launch, all independent of human control, and many logistics and cargo companies are beginning to use drones to deliver their packages (The Brainy Insights, 2022).

In terms of economy and finance, it can be said that drone delivery has producer and consumer dimensions. In this respect, reduction of delivery costs and speed (time saving) are among the most important issues. (Yoo et al., 2018).

Reducing delivery costs: Before explaining the reduction of distribution costs for the manufacturer, it is useful to mention the fact that the drone delivery system is an emerging technology. A news report in 2017 is a good example for this. According to the news, Wal-Mart has applied for a US patent for a warehouse in the sky that can deliver to shoppers' homes via drones (Thomas, 2017). According to Thomas (2017), the warehouse in the sky will be able to fly up to 1000 feet high and be autonomously or remotely controlled by a human. It is known that Amazon has also obtained a patent for a similar product (product distribution warehouses floating in the sky) (Baron, 2018). Compared to the conversion of containerhips to floating warehouses (Styliadis & Chlomoudis, 2021), floating warehouses in the sky can be considered quite interesting and innovative. According to Baron (2018), the cost savings of floating warehouses in the sky to Amazon are \$887 billion (Baron, 2018). Carrying capacity and flight distance are among the most important problems of drones in terms of cost, and as a solution to this problem, "last mile delivery with drone" has been developed (Ha et al., 2018). This solution refers to the use of the drone from a place within flight distance, where the delivery will be made in order to increase the usability of the drones (Ha et al., 2018). de Freitas and Penna (2020) explain that time and cost go hand in hand, and that the main cost of a drone is the upfront cost of purchasing the drone itself. Reducing the cost of delivery has multiple factors, according to the authors. Using multiple drones at once with a delivery truck can decrease the distance that the truck has to drive, which decreases the overall cost of deliveries by 30.08% (Dukkanci et al., 2021).

Speed (Time Saving): The main benefit of drone delivery is the speed of the drones (Yoo et al., 2018). Drones can deliver items in a specified time window very efficiently (Joeress et al., 2016). Yoo et al. (2018) state that when a customer orders something online and gets it delivered by a drone, they would receive their product within 30 minutes. Yoo et al. (2018) wondered how much time could be saved by drones versus trucks. Their research demonstrated that drones can fly over any road obstacles, unlike trucks that have to slow down due to traffic or road infrastructure (Yoo et al., 2018). Drones can also deliver packages faster and with more accurately than trucks, taking the most efficient route from start to finish (Yoo et al., 2018). Poikonen et al. (2017) found that when drones are 50% faster than trucks, they can reduce delivery completion time by 75%.

2. Materials and Methods

For studies on drone delivery or product delivery by drone, the Google Scholar database was used without language restrictions. The studies had to have been published between 2017 and 2022. The studies must be empirical and published between 2017 and 2022. It was determined that there were 30 empirical studies conducted between the mentioned years. Google Scholar was selected because it has higher citation counts per document than other databases that are used for bibliometric analysis, like Web of Science and the database also has high coverage of literature (Kulkarni et al., 2009). Google Scholar is particularly useful for conducting citation analysis, as it can be accessed for free, whereas other databases charge a fee (Neuhaus & Daniel, 2008). Unlike other databases, such as Web of Science, Google Scholar searches many non-traditional sources, including pre-print archives, conference proceedings, and institutional repositories, often the documents found are on the authors website, free to access (Giles, 2005). Aside from being free to use, Giles (2005) states that another great benefit of Google Scholar is its speed in comparison to other databases. Kousha and Thelwall (2007) believe that the citation feature of Google Scholar could be a new tool in bibliometrics. Accordingly, the following query was followed: “drone delivery” OR “product delivery by drone” AND “perceived” OR “attitude” OR “empirical”.

Only original articles were included in the analysis after all documents were retrieved. Non-empirical documents not related to drone delivery or product delivery by drone are excluded. All bibliometric data points, including authors' names, year of publication, title and keywords, and countries that make up the subject of each article, were then exported to an Endnote file. Visual maps were made for the selected studies, the countries where the studies were conducted, the publication years of the studies, the method sections of the studies, the theory/models used in the studies, and the variables evaluated in the studies using the VOSviewer software (version 1.6.16).

3. Results

3.1. Selected Studies and Years of Publication of Studies

According to Table 1, Aydin (2022), Chen et al. (2022), Choe et al. (2021a), Choe et al. (2021b), Çelik and Aydın (2021), Frazier (2021), Ganjipour and Edrisi (2022), Hwang and Choe (2019), Hwang and Kim (2019), Hwang and Kim (2020), Hwang et al. (2019a), Hwang et al. (2019b), Hwang et al. (2020a), Hwang et al. (2020b), Hwang et al. (2021a), Jasim et al. (2022), Khan et al. (2019), Kim and Hwang (2020), Kim et al. (2021), Leon et al. (2021), Liu et al. (2020), Mathew et al. (2021), Michels et al. (2021), Mittendorf et al. (2017), Napaporn (2020), Osakwe et al. (2022), Sham et al. (2022), Waris et al. (2022), Yaprak et al. (2021) and Yoo et al. (2018) are the thirty studies selected for this current study. Accordingly, there are empirical studies conducted on drone delivery from 2017 to the present (i.e. 2022). According to the thirty studies selected, there is 1 study in 2017, 1 study in 2018, 5 studies in 2019, 6 studies in 2020, 10 studies in 2021, and 7 studies in 2022. Although most studies were published in 2021, when we consider that we are in the middle of 2022, it is seen that the number of studies on drone delivery has increased since 2017. Researchers have paid slightly more attention to drone delivery subjects since 2017.

Table 1.

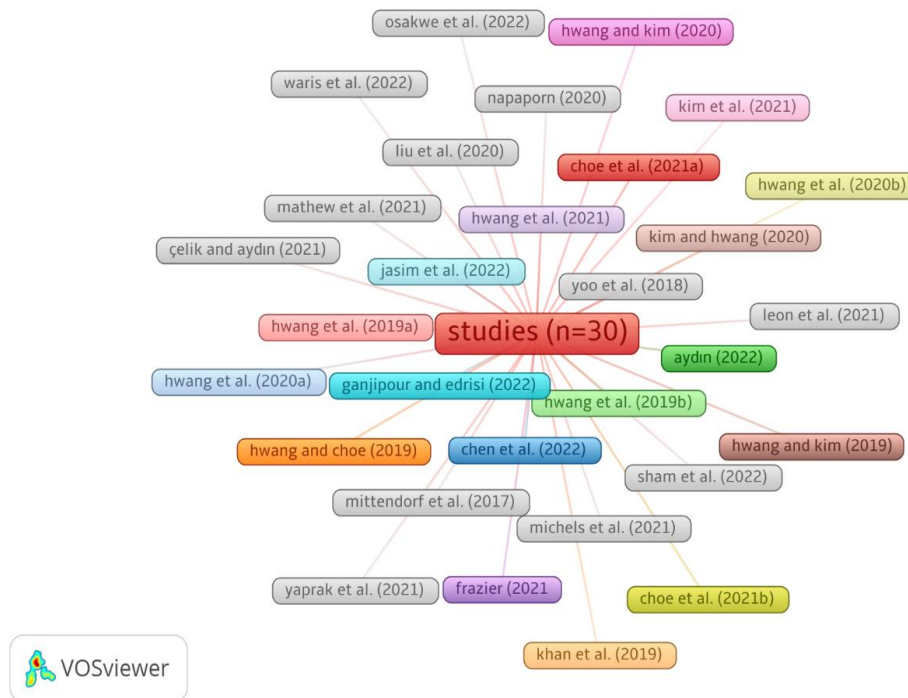
Selected Studies and Years of Publication of Studies

Documents=30			
Year	Selected Studies	Frequency	Percent
2022	Aydin (2022); Chen et al. (2022); Ganjipour and Edrisi (2022); Jasim et al. (2022); Osakwe et al. (2022); Sham et al. (2022); Waris et al. (2022)	7	23.33
2021	Choe et al. (2021a); Choe et al. (2021b); Çelik and Aydın (2021); Frazier (2021); Hwang et al. (2021a); Kim et al. (2021); Leon et al. (2021); Mathew et al. (2021); Michels et al. (2021); Yaprak et al. (2021)	10	33.33
2020	Hwang and Kim (2020); Hwang et al. (2020a); Hwang et al. (2020b); Kim and Hwang (2020); Liu et al. (2020); Napaporn (2020)	6	20.00
2019	Hwang and Choe (2019); Hwang and Kim (2019); Hwang et al. (2019a); Hwang et al. (2019b); Khan et al. (2019)	5	16.67
2018	Yoo et al. (2018)	1	3.33
2017	Mittendorf et al. (2017)	1	3.33

According to Figure 1, it should be stated that Hwang has the most co-authorship among the thirty selected studies. Jinsoo Hwang is the author who conducted the most research on drone delivery, as he co-authored most of the thirty selected studies (n=14).

Figure 1.

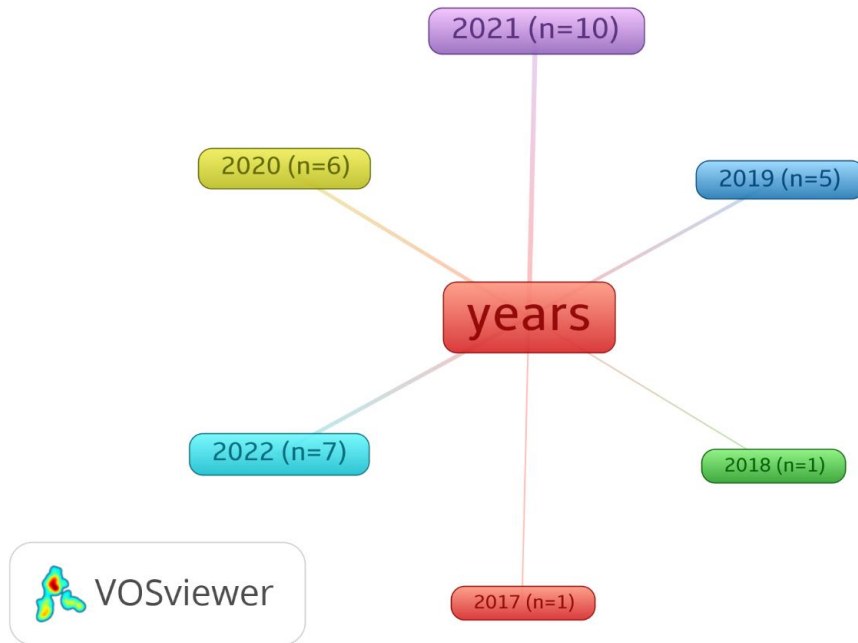
Co-Occurrences for Selected Studies

According to Figure 2, 2021 is the year in which the most studies were published simultaneously among the 30 selected studies. The year 2021 is co-occurrence for ten selected studies.

Figure 2.

Co-Occurrences for Years of Publication of Studies

3.2. Countries of Studies

According to Table 2, the other countries where the studies were conducted and the number of studies conducted in these countries are as follows: 12 in South Korea, 3 in Türkiye, 3 in the USA, 2 in Malaysia, 2 in Pakistan, 2 in Thailand, 1 in Germany, 1 in India, and 1 in Iran. However, it is not known in which country the 3 studies were conducted.

Table 2.

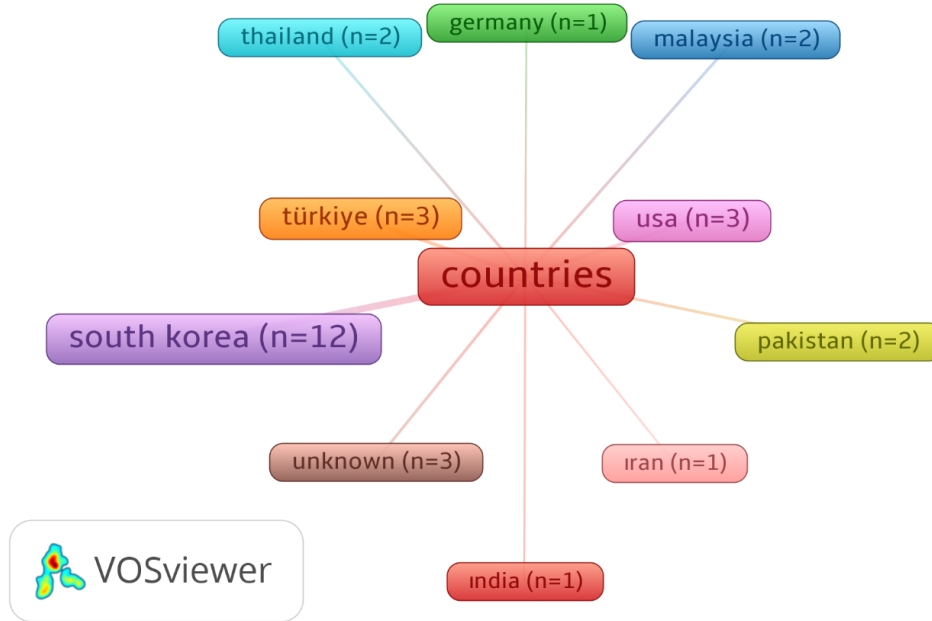
Countries of Studies

Documents=30					
Countries	Frequency	Percent	Countries	Frequency	Percent
South Korea	12	40.00	Pakistan	2	6.67
Türkiye	3	10.00	Thailand	2	6.67
Unknown	3	10.00	Germany	1	3.33
USA	3	10.00	India	1	3.33
Malaysia	2	6.67	Iran	1	3.33

According to Figure 3, there are studies conducted in many different countries. Looking at Figure 3, it will be seen that there are no studies carried out in partner countries (ie at an international level), but only studies carried out in any country (i.e. at a national level). Because there is no ties/relationship, that is, a common cluster, between the countries where the studies are carried out. However, it should be noted that no information was available about the countries where the three studies were conducted. In conclusion, apart from 3 studies, each of the other 27 studies was conducted at the national level. 12 of the 27 studies were conducted in South Korea. South Korea is a common cluster where most studies are conducted.

Figure 3.

Co-Occurrences for Countries of Studies

3.3. Theoretical Foundations of Studies

According to Table 3, the technology acceptance model (n=11), diffusion of innovations theory (n=6), theory of planned behavior (n=5), theory of perceived risk (n=3), unified theory of acceptance and use of technology (n=2), consumer coproduction theory (n=1), model of goal-directed behaviour (n=1), norm activation model (n=1), protection motivation theory (n=1), social cognitive theory (n=1), word-of-mouth theory (n=1), and value-belief-norm theory (n=1) are the theories/models on which the theoretical foundations of some studies are based among 30 selected studies.

Table 3.

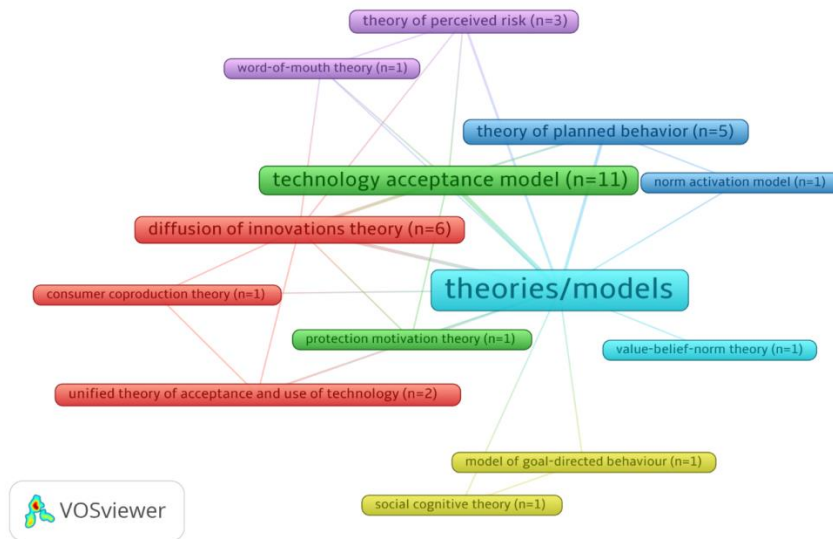
Theoretical Foundations of Studies

Documents=30		
Models/Theories	Frequency	Percent
Technology acceptance model	11	36.67
Diffusion of innovations theory	6	20.00
Theory of planned behavior	5	16.67
Theory of perceived risk	3	10.00
Unified theory of acceptance and use of technology	2	6.67
Consumer coproduction theory	1	3.33
Model of goal-directed behaviour	1	3.33
Norm activation model	1	3.33
Protection motivation theory	1	3.33
Social cognitive theory	1	3.33
Word-of-mouth theory	1	3.33
Value-belief-norm theory	1	3.33

According to Figure 4, While the theoretical foundations of the studies carried out were mostly based on the Technology Acceptance Model, the Technology Acceptance Model provided the theoretical basis for the studies together with other theories/models. Because when looking at Figure 4, it will be seen that the Technology Acceptance Model has a connection with other theories/models. On the other hand, it will be seen that Diffusion of Innovations Theory provides the theoretical basis for the most studies after the Technology Acceptance Model.

Figure 4.

Co-Occurrences for Theoretical Foundations of Studies

3.4. Methodology of Studies

According to Table 4, the survey was used to collect data in all thirty studies conducted. On the other hand, in one study, data were collected by using the survey and interview method together. While the total (or sample) size of the data obtained in 20 studies is less than 384, the total size of the data obtained in the remaining ten studies is more than 384. SEM, regression analysis, Process Macro and t-tests were performed to test the research hypotheses thanks to the data obtained in the studies carried out. However, it should be noted that while SEM was employed in 22 of the 30 studies, regression analysis was performed in the remaining 8 studies. It should be noted that in any study conducted, regression analysis as well as t-test or Process Macro were performed.

Table 4.

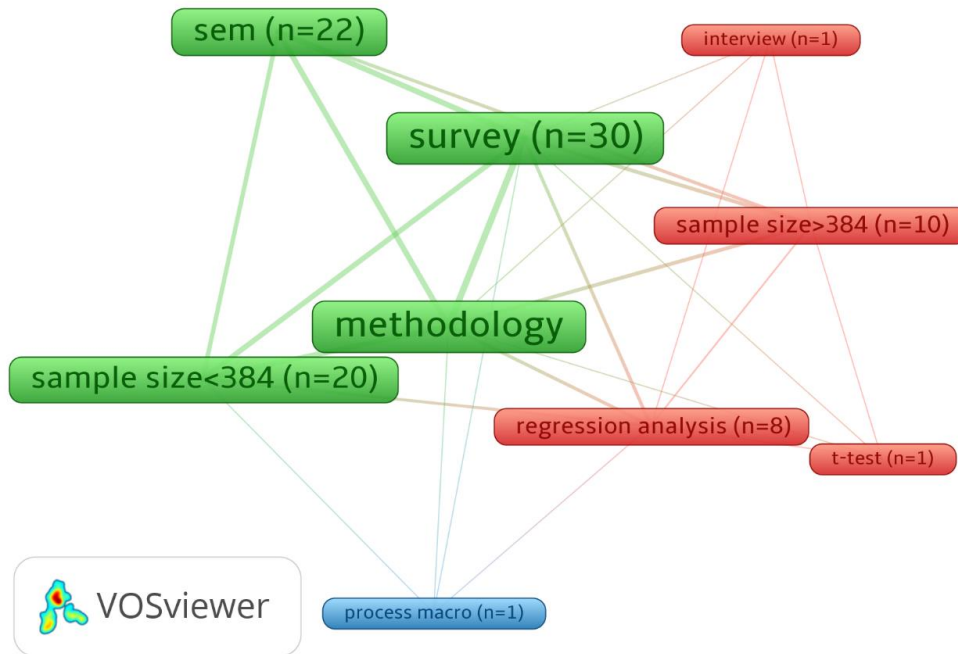
Methodology of Studies

Documents=30					
Data collection method	Frequency	Percent	Analysis method	Frequency	Percent
Survey	30	100.00	SEM	22	73.33
Interview	1	3.33	Regression analysis	8	26.67
Sample size	Frequency	Percent	Process Macro	1	3.33
Sample size<384	20	66.67	t-Test	1	3.33
Sample size>384	10	33.33			

According to Figure 5, the most common methodological features of the 30 selected studies are the use of a survey to collect data, the resulting data size being less than 384, and the performing SEM to test hypotheses.

Figure 5.

Co-Occurrences for Methodology of Studies

3.5. Variables of Studies

According to Table 5, the intention (n=27), attitude (n=18), risk (n=14), innovativeness (n=13), compatibility (n=8), usefulness (n=8), ease of use (n=7), pay more (n=6), WOM (n=6), desire (n=5), hedonism (n=5), image (n=5), speed (n=4), subjective norm (n=4), trust (n=4), actual use (n=3), behavioral control (n=3), complexity (n=3), expectancy (n=3), facilitating conditions (n=3), friendliness (n=3), gender (n=3), social influence (n=3), environmental concern (n=2), functionality (n=2), mass media channel (n=2), personal norm (n=2), price (n=2), privacy concern (n=2), problem awareness (n=2), relative advantage (n=2), responsibility (n=2), self-efficacy (n=2) are variables that were evaluated in more than one study. However, age (n=1), convenience (n=1), COVID-19 (n=1), education (n=1), ecological worldview (n=1), effect on the environment (n=1), emotion (n=1), familiarity (n=1), generations (n=1), habits (n=1), interaction (n=1), job relevance (n=1), leadership influence (n=1), level of criminal activity (n=1), motives (n=1), opinion passing (n=1), privacy disposition (n=1), pro-environmental actions (n=1), rural & urban (n=1), safety (n=1), severity (n=1), state (n=1), threat (n=1), value (n=1), valued objects (n=1), and vulnerability (n=1) variables were only evaluated in (any) study. Accordingly, intention, attitude, risk, and innovativeness were the top four variables that were evaluated most in more than ten studies.

Table 5.

Variables of Studies

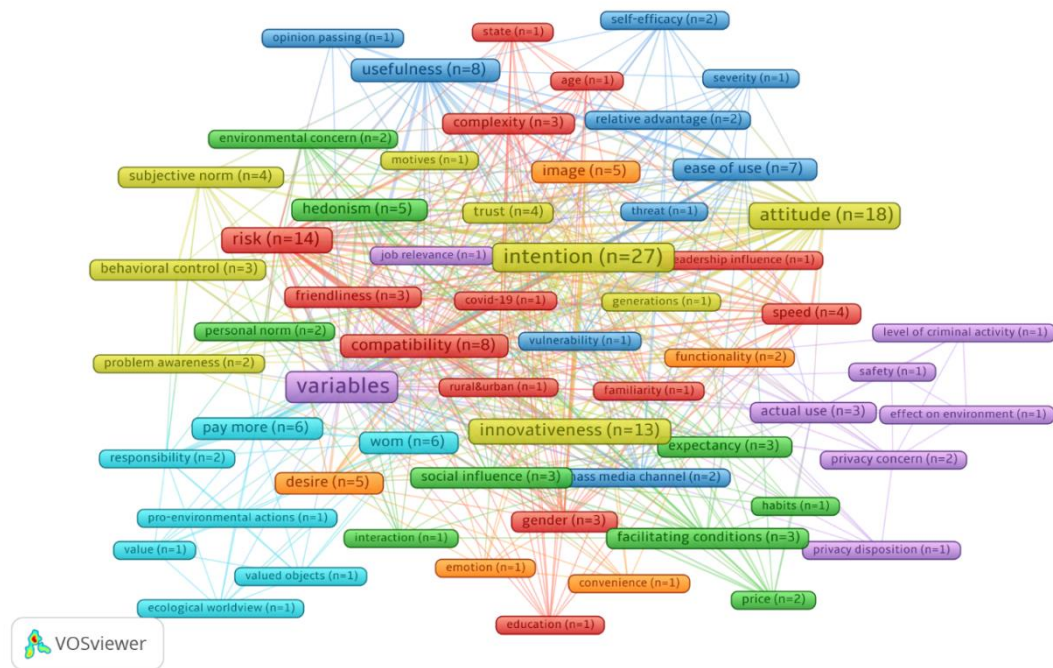
Documents=30					
Variables	Frequency	Percent	Variables	Frequency	Percent
Intention	27	90.00	Relative advantage	2	6.67
Attitude	18	60.00	Responsibility	2	6.67
Risk	14	46.67	Self-efficacy	2	6.67
Innovativeness	13	43.33	Age	1	3.33

Compatibility	8	26.67	Convenience	1	3.33
Usefulness	8	26.67	COVID-19	1	3.33
Ease of use	7	23.33	Education	1	3.33
Pay more	6	20.00	Ecological worldview	1	3.33
WOM	6	20.00	Effect on the environment	1	3.33
Desire	5	16.67	Emotion	1	3.33
Hedonism	5	16.67	Familiarity	1	3.33
Image	5	16.67	Generations	1	3.33
Speed	4	13.33	Habits	1	3.33
Subjective norm	4	13.33	Interaction	1	3.33
Trust	4	13.33	Job relevance	1	3.33
Actual use	3	10.00	Leadership influence	1	3.33
Behavioral control	3	10.00	Level of criminal activity	1	3.33
Complexity	3	10.00	Motives	1	3.33
Expectancy	3	10.00	Opinion passing	1	3.33
Facilitating conditions	3	10.00	Privacy disposition	1	3.33
Friendliness	3	10.00	Pro-environmental actions	1	3.33
Gender	3	10.00	Rural & urban	1	3.33
Social influence	3	10.00	Safety	1	3.33
Environmental concern	2	6.67	Severity	1	3.33
Functionality	2	6.67	State	1	3.33
Mass media channel	2	6.67	Threat	1	3.33
Personal norm	2	6.67	Value	1	3.33
Price	2	6.67	Valued objects	1	3.33
Privacy concern	2	6.67	Vulnerability	1	3.33
Problem awareness	2	6.67			

In Figure 6, it will be seen that the variables of intention, attitude, and innovativeness are shown/clustered in yellow, that is, these variables are evaluated together in many studies. Therefore, it should be stated that there are many relationships/connections between intention, attitude, and innovativeness.

Figure 6.

Co-Occurrences for Variables of Studies

Conclusion and Discussion

Product delivery with drones is a very important issue in many aspects such as marketing, economy, transportation, and city traffic. Product delivery by drone, which is a fairly new subject, is increasingly attracting the attention of academic circles and the business world in terms of its importance. In this study, a bibliometric analysis of 30 studies selected by considering certain criteria was performed. As a result of the bibliometric analysis, information such as the authors who carried out the studies, the countries where the studies were conducted, the years in which the studies were conducted, the theories used in the studies, the analyzes used in the studies, and the variables discussed in the studies were revealed. This information is important in terms of providing insights to researchers who will work on drone delivery and understanding the important aspects of such studies. It is also thought that this information will provide insights for the business world to consider which variables are studied more and determine delivery strategies with drones accordingly.

As a result of the analysis, it is seen that Jinsoo Hwang from South Korea did the most work. Considering the studies of the related author, it was seen that he worked on new technologies such as robotic restaurants (Hwang et al., 2020c), and robot baristas (Hwang et al., 2021b). It has been understood that the author has also worked on the subject of delivery by drone, which is one of the new technologies. Considering the publication years of the studies, most studies were conducted in 2021. It was seen that 10 studies were carried out in 2021, and 7 studies were carried out in 2022. When this study is carried out, it is estimated that the number of studies in 2022 will be more than the studies carried out in 2021, since it is only halfway through 2022. Looking at the years of the studies, another important result is that more studies are carried out every year. Accordingly, it can be said that the subject of delivery by drone attracts more and more attention among researchers. It has been observed that most studies on drone delivery were carried out in South Korea, followed by Turkey and the USA. It can be said that the fact that the author who has done the most studies on the relevant subject is from South Korea is effective in the fact that most studies are in South Korea. When the theoretical foundations of the studies are examined, it is seen that the technology acceptance model, the diffusion of innovations theory, and the planned behavior theory are used in most studies, respectively. Considering that drone delivery is a new technology and delivery is made for consumers, it will be easily understood why the relevant models/theories are used the most. Surveys were used in

all of the studies. A survey is among the most important techniques in understanding consumer behavior. Since the delivery is for consumers, it is quite natural to use surveys in all studies. Structural equation modeling was mostly used in the studies. In the studies, mostly intention, attitude, risk, and innovativeness variables were used. The fact that it is a new technology and most people have no experience with drone delivery in real life has been effective in investigating the intentions and attitudes of consumers towards this technological innovation. In addition, since drone delivery has risks such as causing accidents and theft, the risk variable is among the most studied variables. Moreover, another striking result about the variables is that intention, attitude, and innovativeness variables are considered together in many studies. It is considered valuable to investigate the usage intention and attitude towards delivery with a drone, which is an innovation in the emergence of this result.

The results obtained will provide a prediction of the theory/models and variables used in the studies for researchers who are considering working on drone delivery, and they contain important information for researchers who want to study more specific topics.

References

- Aurambout, J. P., Gkoumas, K., & Ciuffo, B. (2019). Last mile delivery by drones: An estimation of viable market potential and access to citizens across European cities. *European Transport Research Review*, 11(1), 11-30. DOI: 10.1186/s12544-019-0368-2
- Aydın, İ. (2022). Hedonik motivasyonun drone ile teslimata yönelik tutum üzerindeki etkisi: Ağızdan ağıza iletişimin aracılık rolü. *İşletme Akademisi Dergisi*, 3(1), 34-45. DOI:10.26677/TR1010.2022.962
- Baron, E. 2018. Amazon looks to floating warehouses in the sky for drone deliveries. *The Mercury News*, <https://www.mercurynews.com/2018/07/24/amazon-looks-to-floating-warehouses-in-the-sky-for-drone-deliveries/>
- Benarbia, T., & Kyamakya, K. (2022). A literature review of drone-based package delivery logistics systems and their implementation feasibility. *Sustainability*, 14(1), 360. DOI:10.3390/su14010360
- Boakye, E. A., Zhao, H., & Ahia, B. N. K. (2022). Emerging research on blockchain technology in finance; a conveyed evidence of bibliometric-based evaluations. *The Journal of High Technology Management Research*, 33(2), 100437. DOI: 10.1016/j.hitech.2022.100437
- Chen, C., Leon, S., & Ractham, P. (2022). Will customers adopt last-mile drone delivery services? An analysis of drone delivery in the emerging market economy. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2074340. DOI: 10.1080/23311975.2022.2074340
- Choe, J. Y. J., Kim, J. J., & Hwang, J. (2021a). Perceived risks from drone food delivery services before and after COVID-19. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(4), 1276-1296. DOI: 10.1108/IJCHM-08-2020-0839
- Choe, J. Y., Kim, J. J., & Hwang, J. (2021b). Innovative marketing strategies for the successful construction of drone food delivery services: Merging TAM with TPB. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 38(1), 16-30. DOI: 10.1080/10548408.2020.1862023
- Clothier, R. A., Greer, D. A., Greer, D. G., & Mehta, A. M. (2015). Risk perception and the public acceptance of drones. *Risk Analysis*, 35(6), 1167-1183. DOI: 10.1111/risa.12330
- Çelik, Z., & Aydın, İ. (2021). Perakendecilikte drone ile ürün teslimatının tüketicilerin davranışsal niyetlerine etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(4), 1422-1436. DOI: 10.15295/bmij.v9i4.1919
- de Freitas, J. C., & Penna, P. H. V. (2020). A variable neighborhood search for flying sidekick traveling salesman problem. *International Transactions in Operational Research*, 27(1), 267-290. DOI: 10.1111/itor.12671

- Dorling, K., Heinrichs, J., Messier, G. G., & Magierowski, S. (2017). Vehicle routing problems for drone delivery. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics: Systems*, 47(1), 70-85. DOI: 10.1109/TSMC.2016.2582745
- Dukkanci, O., Kara, B. Y., & Bektaş, T. (2021). Minimizing energy and cost in range-limited drone deliveries with speed optimization. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 125, 102985. DOI: 10.1016/j.trc.2021.102985
- Fasogbon, B. M., & Adebo, O. A. (2022). A Bibliometric Analysis of 3D Food Printing Research: A Global and African Perspective. *Future Foods*, 100175. DOI: 10.1016/j.fufo.2022.100175
- Frachtbox (2020). A revolution in logistics: Drone delivery. <https://www.frachtbox.com/blog/a-revolution-in-logistics-drone-delivery>
- Frazier, J. A. (2021). An Analysis of the factors affecting attitudes toward drone delivery and the moderating effect of COVID-19. *PhD Dissertations and Master's Theses*. 612. <https://commons.erau.edu/edt/612>
- Ganjipour, H., & Edrisi, A. (2022). Applying the integrated model to understanding online buyers' intention to adopt delivery drones in Iran. *Transportation Letters*, 1-13. DOI: 10.1080/19427867.2022.2035130
- Gao, Q., Fang, C., & Cui, X. (2021). Carrying capacity for SDGs: A review of connotation evolution and practice. *Environmental Impact Assessment Review*, 91, 106676. DOI: 10.1016/j.eiar.2021.106676
- Giles, J. (2005). Science in the web age: Start your engines. *Nature*, 438(7068), 554-556. DOI: 10.1038/438554A
- Ha, Q. M., Deville, Y., Pham, Q. D., & Hà, M. H. (2018). On the min-cost traveling salesman problem with drone. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 86, 597-621. DOI: 10.1016/j.trc.2017.11.015
- Hajek, P., Youssef, A., & Hajkova, V. (2022). Recent developments in smart city assessment: A bibliometric and content analysis-based literature review. *Cities*, 103709. DOI: 10.1016/j.cities.2022.103709
- Hwang, J., & Choe, J. Y. J. (2019). Exploring perceived risk in building successful drone food delivery services. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(8), 3249-3269. DOI: 10.1108/IJCHM-07-2018-0558
- Hwang, J., & Kim, H. (2019). Consequences of a green image of drone food delivery services: The moderating role of gender and age. *Business Strategy and the Environment*, 28(5), 872-884. DOI: 10.1002/bse.2289
- Hwang, J., & Kim, H. (2020). The effects of expected benefits on image, desire, and behavioral intentions in the field of drone food delivery services after the outbreak of COVID-19. *Sustainability*, 13(1), 117. DOI: 10.3390/su13010117
- Hwang, J., Kim, H., & Kim, W. (2019a). Investigating motivated consumer innovativeness in the context of drone food delivery services. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 38, 102-110. DOI: 10.1016/j.jhtm.2019.01.004
- Hwang, J., Lee, J. S., & Kim, H. (2019b). Perceived innovativeness of drone food delivery services and its impacts on attitude and behavioral intentions: The moderating role of gender and age. *International Journal of Hospitality Management*, 81, 94-103. DOI: 10.1016/j.ijhm.2019.03.002
- Hwang, J., Kim, W., & Kim, J. J. (2020a). Application of the value-belief-norm model to environmentally friendly drone food delivery services: The moderating role of product involvement. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(5), 1775-1794. DOI: 10.1108/IJCHM-08-2019-0710

Hwang, J., Kim, D., & Kim, J. J. (2020b). How to form behavioral intentions in the field of drone food delivery services: The moderating role of the COVID-19 outbreak. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(23), 9117. DOI: 10.3390/ijerph17239117

Hwang, J., Park, S., & Kim, I. (2020c). Understanding motivated consumer innovativeness in the context of a robotic restaurant: The moderating role of product knowledge. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 44, 272-282. DOI: 10.1016/j.jhtm.2020.06.003

Hwang, J., Kim, J. J., & Lee, K. W. (2021a). Investigating consumer innovativeness in the context of drone food delivery services: Its impact on attitude and behavioral intentions. *Technological Forecasting and Social Change*, 163, 120433. DOI: 10.1016/j.techfore.2020.120433

Hwang, J., Choe, J. Y. J., Kim, H. M., & Kim, J. J. (2021b). Human baristas and robot baristas: How does brand experience affect brand satisfaction, brand attitude, brand attachment, and brand loyalty?. *International Journal of Hospitality Management*, 99, 1-12. DOI: 10.1016/j.ijhm.2021.103050

Jasim, N. I., Kasim, H., & Mahmoud, M. A. (2022). Towards the development of smart and sustainable transportation system for foodservice industry: Modelling factors influencing customer's intention to adopt drone food delivery (DFD) services. *Sustainability*, 14(5), 2852. DOI: 10.3390/su14052852

Joeress, M., Schröder, J., Neuhaus, F., Klink, C., & Mann, F. (2016). How customer demands are reshaping last-mile delivery. *McKinsey & Company*, 1-32. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/industries/travel%20logistics%20and%20infrastructure/our%20insights/how%20customer%20demands%20are%20reshaping%20last%20mile%20delivery/how-customer-demands-are-reshaping-last-mile-delivery.pdf>

Khan, R., Tausif, S., & Javed Malik, A. (2019). Consumer acceptance of delivery drones in urban areas. *International Journal of Consumer Studies*, 43(1), 87-101. DOI: 10.1111/ijcs.12487

Kim, J. J., & Hwang, J. (2020). Merging the norm activation model and the theory of planned behavior in the context of drone food delivery services: Does the level of product knowledge really matter?. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 42, 1-11. DOI: 10.1016/j.jhtm.2019.11.002

Kim, J. J., Kim, I., & Hwang, J. (2021). A change of perceived innovativeness for contactless food delivery services using drones after the outbreak of COVID-19. *International Journal of Hospitality Management*, 93, 102758. DOI: 10.1016/j.ijhm.2020.102758

Kousha, K., & Thelwall, M. (2007). Google Scholar citations and Google Web/URL citations: A multi-discipline exploratory analysis. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(7), 1055-1065. DOI: 10.1002/asi.20584

Kulkarni, A. V., Aziz, B., Shams, I., & Busse, J. W. (2009). Comparisons of citations in Web of Science, Scopus, and Google Scholar for articles published in general medical journals. *Jama*, 302(10), 1092-1096. DOI: 10.1001/jama.2009.1307

Leon, S., Chen, C., & Ratcliffe, A. (2021). Consumers' perceptions of last mile drone delivery. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 1-20. DOI: 10.1080/13675567.2021.1957803

Lidynia, C., Philipsen, R., & Ziefle, M. (2017). Droning on about drones—acceptance of and perceived barriers to drones in civil usage contexts. In *Advances in human factors in robots and unmanned systems* (pp. 317-329). Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-41959-6_26

Lidynia, C., Philipsen, R., & Ziefle, M. (2018). The Sky's (not) the limit-influence of expertise and privacy disposition on the use of multicopters. In *International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics* (pp. 270-281). Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-319-60384-1_26

Liu, D., Lai, M. C., & Tsay, W. D. (2020). Determinants analysis of drone delivery service adoption. In *2020 3rd IEEE International Conference on Knowledge Innovation and Invention (ICKII)* (pp. 1-4). IEEE. DOI: 10.1109/ICKII50300.2020.9318942

- Lokhande, A.P., Shaikh, A. N., & Patil, O. S. (2018). Drones in production, supply chain and logistics. *International Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)*, 5(2), 2179-2182.
- Macsween-George, S. L. (2003). Will the public accept UAVs for cargo and passenger transportation?. In *2003 IEEE Aerospace Conference Proceedings (Cat. No. 03TH8652)* (Vol. 1, pp. 1-367). IEEE. DOI: 10.1109/AERO.2003.1235066
- Mathew, A. O., Jha, A. N., Lingappa, A. K., & Sinha, P. (2021). Attitude towards drone food delivery services—role of innovativeness, perceived risk, and green image. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*, 7(2), 144. DOI: 10.3390/joitmc7020144
- McKinsey&Company (2019). The Next Normal The future of parcel delivery: Drones and disruption. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/The%20Next%20Normal/The-Next-Normal-The%20future-of-parcel-delivery-vF>
- Michels, M., von Hobe, C. F., Weller von Ahlefeld, P. J., & Musshoff, O. (2021). The adoption of drones in German agriculture: a structural equation model. *Precision Agriculture*, 22(6), 1728-1748. DOI: 10.1007/s11119-021-09809-8
- Mittendorf, C., Franzmann, D., & Ostermann, U. (2017). Why would customers engage in drone deliveries?. *Twenty-third Americas Conference on Information Systems, Boston, 2017*. <https://core.ac.uk/download/pdf/301371848.pdf>
- Moshref-Javadi, M., Hemmati, A., & Winkenbach, M. (2020). A truck and drones model for last-mile delivery: A mathematical model and heuristic approach. *Applied Mathematical Modelling*, 80, 290-318. DOI: 10.1016/j.apm.2019.11.020
- Muhammad, A., Ali, M. A., Shanono, I. H., & Abdullah, N. R. H. (2021). A systematic and bibliometric analysis on 3D printing published in scientific citation index-expanded indexed journals between 1999 and 2019. *Materials Today: Proceedings*, 44, 1739-1743. DOI: 10.1016/j.matpr.2020.11.902
- Murray, C. C., & Raj, R. (2020). The multiple flying sidekicks traveling salesman problem: Parcel delivery with multiple drones. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies*, 110, 368-398. DOI: 10.1016/j.trc.2019.11.003
- Napaporn, P. (2020). The intention to use drone technology in Thailand's construction industry. URI: <https://archive.cm.mahidol.ac.th/handle/123456789/3569>
- Neuhaus, C., & Daniel, H. D. (2008). Data sources for performing citation analysis: An overview. *Journal of documentation*, 64(2), 193-210. DOI: 10.1108/00220410810858010
- Osakwe, C. N., Hudik, M., Şiha, D., Stros, M., & Ramayah, T. (2022). Critical factors characterizing consumers' intentions to use drones for last-mile delivery: Does delivery risk matter?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 65, 102865. DOI: 10.1016/j.jretconser.2021.102865
- Pitney Bowes (2021). Global Parcel Volume Exceeds 131 Billion in 2020, up 27 Percent Year-Over-Year, Finds Pitney Bowes Parcel Shipping Index. URL: https://news.pb.com/article_display.cfm?article_id=6007
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348.
- Poikonen, S., Golden, B., & Wasil, E. A. (2019). A branch-and-bound approach to the traveling salesman problem with a drone. *INFORMS Journal on Computing*, 31(2), 335-346. DOI: 10.1287/ijoc.2018.0826
- See, K. F., Ülkü, T., Forsyth, P., & Niemeier, H. M. (2022). Twenty years of airport efficiency and productivity studies: A machine learning bibliometric analysis. *Research in Transportation Business & Management*, 100771. DOI: 10.1016/j.rtbm.2021.100771

Sham, R., Siau, C. S., Tan, S., Kiu, D. C., Sabhi, H., Thew, H. Z., ... & Ramli, M. H. M. (2022). Drone Usage for Medicine and Vaccine Delivery during the COVID-19 Pandemic: Attitude of Health Care Workers in Rural Medical Centres. *Drones*, 6(5), 109. DOI: 10.3390/drones6050109

Simoudis, E. (2020). The autonomous mobility innovation lifecycle. *IEEE Potentials*, 39(1), 9-14. DOI: 10.1109/MPOT.2019.2935268

Styliadis, T., & Chlomodis, C. (2021). Analyzing the evolution of concentration within containerized transport chains through a circuitist approach: The role of innovations in accelerating the circuits of liner and container terminal operators. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 37(4), 321-328. DOI: 10.1016/j.ajsl.2021.09.002

The Brainy Insights (2022). Market research report. <https://www.thebrainyinsights.com/report/drone-package-delivery-market-12826>

Thomas, L. (2017). Wal-Mart has an idea for a floating warehouse that could make deliveries via drones. *CNBC Retail*, <https://www.cnbc.com/2017/08/18/wal-mart-files-patent-for-floating-warehouse-that-could-make-deliveries-with-drones.html>

Waris, I., Ali, R., Nayyar, A., Baz, M., Liu, R., & Hameed, I. (2022). An empirical evaluation of customers' adoption of drone food delivery services: An extended technology acceptance model. *Sustainability*, 14(5), 2922. DOI: 10.3390/su14052922

Web of Science (2022). Refine by Publication Years. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/6988a50b-2b10-4f2e-b271-786d3a7fb926-638ff9e6/relevance/1>

Yaprak, Ü., Kılıç, F., & Okumuş, A. (2021). Is the Covid-19 pandemic strong enough to change the online order delivery methods? Changes in the relationship between attitude and behavior towards order delivery by drone. *Technological Forecasting and Social Change*, 169, 120829. DOI: 10.1016/j.techfore.2021.120829

Yoo, W., Yu, E., & Jung, J. (2018). Drone delivery: Factors affecting the public's attitude and intention to adopt. *Telematics and Informatics*, 35(6), 1687-1700. DOI: 10.1016/j.tele.2018.04.014

Declaration of Publication and Research Ethics

The authors declares that all ethical principles and rules were followed in data collection, analysis and reporting processes.

Ratio of Authors' Contribution to the Article

All authors contributed equally to the study

Declaration on Interest

No conflict of interest exists between authors.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2022 - Sayı / Issue: 58
Sayfa/Page: 134 - 155
e-ISSN: 2822 - 3136

Türkiye’de Kamu Kurumlarında Bilgi Yönetimi Unsurları ve Teknoloji İlişkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Bilgi İşlem Yöneticileri Gözünden¹

A Qualitative Research on the Relationship between the Knowledge Management Components and Information Technologies in Public Institutions in Türkiye: From the Perspective of Heads of Information Technology Departments

Mehmet Bilge Kağan ÖNAÇAN

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bilişim Sistemleri ve Teknolojileri Bölümü, İstanbul/Türkiye.
Assist. Prof, İstanbul Okan University, Faculty of Applied Sciences, Department of Information Systems and Technology, İstanbul/Türkiye.

kagan.onacan@okan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7147-0945

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19/08/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11/10/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Önaçan, M.B.K. (2022). Türkiye’de kamu kurumlarında bilgi yönetimi unsurları ve teknoloji ilişkisi üzerine nitel bir araştırma: Bilgi işlem yöneticileri gözünden. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 134 – 155

Citation: Önaçan, M.B.K. (2022). A qualitative research on the relationship between the knowledge management components and information technologies in public institutions in Türkiye: From the perspective of heads of information technology departments. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 134 - 155

Öz

Organizasyonun en önemli kaynağı olması sebebiyle bilginin en iyi şekilde yönetilmesi ve bunun için teknolojik araçlardan yararlanılması günümüzde önemli bir meseledir. Bu çalışma, kamu kurumlarında bilgi yönetiminin mevcut durumunu ve yapılması gerekenleri tespit edebilmek için Türkiye’deki sekiz Bakanlığın Bilgi İşlem Daire Başkanları (BİDB) ile görüşmeler yapılarak hazırlanmıştır. Olgu bilim desenine uygun olarak düzenlenen ve verilerin betimsel içerik analizine tabi tutulduğu çalışma, bakanlıklardaki bilgi yönetimi unsurları ve teknoloji ilişkisi üzerine odaklanmıştır. Bilgi yönetimi unsurları; insan, organizasyon, bilgi varlığı/içerik, süreç ve teknoloji olmak üzere beş ana başlık altında gruplandırılmıştır. Çalışma kapsamındaki nitel araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’deki kamu kurumlarında genel olarak; bilgi yönetiminin muğlak bir konu olduğu, bilgi yönetimine ilişkin stratejik plan olmadığı, kurumlarda bir bilgi yönetimi (BY) organizasyonunun bulunmadığı, bilgi yönetimi rehberine ihtiyaç olduğu, üst yönetimin enformasyon teknolojilerine yönelik desteğinin tam olduğu, teknolojik araçların belli oranda mevcut olduğu ancak bilginin yönetilmesi odağında yapılandırılmadığı ve bütünlük bir sistem yapısında olmadığı ortaya çıkmış, bu bağlamda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Yönetim bilişim sistemleri, bilgi yönetimi, bilgi yönetimi teknolojik araçları, bilişim sistemleri.

Abstract

Since knowledge is the most important resource of the organization, managing it in the best way and using technological tools for this purpose is an important issue. This study was carried out by interviewing the heads of Information Technology (IT) departments of eight ministries in Turkey in order to determine the current state of knowledge management practices in public institutions in Turkey and what needs to be done to improve those practices. The study, which was designed in accordance with phenomenological research and subjected to descriptive content analysis, focused on the relationship between knowledge management and technology in ministries. Knowledge management components were classified under five main groups: people, organization, information assets/content, process, and technology. The results reveal that knowledge management is generally an ambiguous issue in public institutions in Türkiye; that there is no strategic plan for knowledge management and organization related to knowledge management in public institutions; that there is a need for a knowledge management guide; that there is full support by top management for the requirements of information technologies; and that technological tools are available to a certain extent but are not structured for knowledge management and do not have an integrated system structure in public institutions. In light of these findings, some recommendations were presented.

Keywords: Management information systems, knowledge management, knowledge management technological tools, information systems.

¹ Bu çalışma, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan, “Organizasyonlar İçin Bilgi Yönetimi Çerçevesi ve Bilgi Yönetim Sistemi Mimarisi Önerisi: dOBYLN (Doküman ve Bilgi Yönetimi)” başlıklı doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir. Bu çalışmanın verileri 2020 öncesine dayandığı için Etik Kurul İzinine gerek yoktur.

Giriş

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin hızlandırdığı değişim ve boyutları farklılaşan rekabet günümüzde “bilgi” ve “bilgi yönetimi” kavramlarını ön plana çıkarmaktadır. Bilgi; öncelikle stratejik bir kaynak, üretim faktörü ve büyük bir güç olarak değerlendirilmekte; bu bağlamda bilginin yönetilmesine ilişkin çalışmalar da artmaktadır ancak bilginin yönetilmesi sürecinde teknolojiden nasıl yararlanılacağına ilişkin çalışmaların, özellikle kamuda yapılan çalışmaların, sınırlı olduğu görülmektedir (Önaçan, 2015, s.120-122).

Bilgiyi etkin ve etkili yönetmek için teknolojiden en yüksek seviyede faydalanmanın kaçınılmaz hale geldiği günümüzde, diğer tüm organizasyonlar gibi kamu kurum ve kuruluşları da bilgi yönetimi (BY) yaklaşım ve süreçlerini enformasyon teknolojilerinin olanaklarıyla yeniden şekillendirmektedir. Organizasyonel başarının sağlanması ve sorumlulukların en iyi şekilde yerine getirilebilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarının da bilgiyi etkin ve etkili bir şekilde yönetmesi gerekmektedir (Alvarenga, Matos, Godina ve C. O. Matias, 2020, s. 2; Aladwan, Al-Yakoub ve Adaileh, 2022).

Literatüre bakıldığında Türkiye’de kamu kurumlarında BY’nin teknolojik altyapısına ilişkin çalışmaların oldukça sınırlı olduğu ancak yıllar geçtikçe artmakta olduğu görülmektedir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tez arşivinde “bilgi yönetimi” anahtar kelimesi ile tez adında yapılan aramada 02 Ekim 2022 tarihi itibarıyla onaylı 211 teze erişilmektedir. BY ile ilgili ilk tez çalışması, 1998 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Fen Bilimleri Enstitüsünde yapılan yüksek lisans tezidir. İlk doktora tezi 2002 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmıştır. 1998 yılından Haziran 2020’ye kadar BY konusunda 149 yüksek lisans ve 62 doktora çalışması bulunmaktadır. YÖK tez arşivindeki söz konusu çalışmalar içinde kamu ile ilgili 16 kayıt mevcuttur. Bunlardan sekiz adedi teknolojik altyapı ile doğrudan ilişkilidir. YÖK tez arşivi, TÜBİTAK ULAKBİM EKUAL veri tabanı ve açık kaynaklarda “bilgi yönetimi” ve Türkiye’deki kamu kurumları ile ilişkili ve BY’nin teknolojik altyapısına odaklanan çalışma örneklerinden bazıları; BY altyapı unsurları ile BY süreçlerindeki değişimin BY performansına orta ve uzun vadede etkisinin tespit edildiği (Zaim, 2003); Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, T.C. Ziraat Bankası ve Vakıfbank’ın bilgi yönetimi uygulamaları, bilgi sistemleri ve bilgi teknolojilerinin analiz edildiği (Gökçe, 2006); Gaziantep ve Kahramanmaraş hastanelerinde afetlerde bilgi ve teknoloji yönetiminin araştırıldığı (Ada, 2013); 2015 yılında Bakanlıklarda yürütülen, modern anlamdaki BY uygulamalarına yol gösterecek bir rehber niteliği taşıyan ve organizasyonlar için BY çerçevesi ve bilgi yönetim sistemi mimarisinin önerildiği (Önaçan, 2015); Marmara Üniversitesinde uygulanan Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) e-dönüşüm modelinin başarısını ölçmek için Genişletilmiş Teknoloji Kabul Modeli (TKM-G) kullanılarak e-dönüşüm modelinin kullanıcılar tarafından ne kadar benimsendiğinin ölçüldüğü (Esgin, 2015); Türkiye Kalkınma Bankasının elektronik belge ve finansal bilgi sistemlerine yönelik olarak mevcut koşulların analiz edildiği (Turan, 2015); Kalkınma Planı, Bilgi Toplumu Stratejisi Eylem Planı, Hükümet Programı, Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ve birçok kurumsal düzenleme ile e-dönüşümün tamamlanmasına ve e-Devlet çalışmalarının hız kazanmasına yönelik adımlardan biri olan ve birçok kamu yönetimi unsurunun elektronik ortamda tanımlanması ve elde edilen verilerin tek bir merkez üzerinden paylaşılması esasına dayanan Elektronik Kamu Bilgi Yönetimi Sistemi (KAYSİS)’nin anlatıldığı (Karagöz ve Topçu, 2016), Türk sağlık sisteminde bilgi yönetimi ve dijitalleşmenin incelendiği (Alacadağlı, 2019), Spor Bakanlığı’nın çalışma alanları ve hizmetleri kapsamındaki tüm faaliyetlerinin bilişim teknolojileri ortamına aktarılmasını sağlayan ve tüm vatandaşların sistemden faydalanması için oluşturulmuş olan Spor Bilgi Sistemi’nin analiz edildiği (Özer ve Atasoy, 2021) çalışmalar olarak verilebilir.

Vaktiyle, kamu kurumları özelinde bakanlıkların merkez teşkilatlarında bilgi yönetimi unsurları ve teknoloji ilişkisi çalışılan doktora tezinin bulgularının ve değerlendirmelerinin bir kısmını daha geniş okuyucu kitlesi ile paylaşmak, konuya ilgi duyanların Türkiye’de kamuda BY’nin tarihsel gelişimine yönelik çalışmalar yapabilmelerine ve farklı bağlamlarda konuyu tartışmaya açabilmelerine fırsat tanımak açısından bu makale kaleme alınmıştır.

Kamu kurumlarında BY etkinliğini belirlemek ve doğru teknolojik altyapıyı oluşturabilmek için atılması gereken ilk adım, durum tespitinin yapılmasıdır. Araştırmanın amacı; Türkiye’deki bakanlıklarda BY’ne ilişkin durumu BY unsurları ve teknoloji ilişkisi üzerinden tespit etmektir. Makalede, BY temel kavramları, BY unsurları, BY teknolojik araçları ve konuya ilişkin çalışmalar özetlenerek; araştırmanın metodolojisi, bulguları ile değerlendirme ve öneriler sunulmaktadır.

1. Bilgi Yönetimi: Önemi, Süreçleri, Unsurları ve Araçları

Geleneksel BY, bilginin saklanması ve bilinçli bir şekilde nesilden nesile aktarılmasını ifade ederken; modern BY anlayışı, ileri enformasyon teknolojilerini kullanarak bilgiyi üreten, işleyen, paylaşan, saklayan ve organizasyon için değer yaratacak şekilde kullanan bir yaklaşıma dikkat çekmektedir. Bu kapsamda BY, modern anlayış çerçevesinde;

stratejik hedeflere ulaşmak için ihtiyaç duyulan, organizasyonun içinden ve dışından temin edilen, kayıtlı ya da kayıtsız organizasyon verilerini ve kişisel bilgi ve tecrübeye dayalı birikimleri, toplayıp, düzenleyip, kayıt altına alıp yararlı bilgi haline getirerek bunlara doğru zamanlarda, doğru kişilerin, doğru olarak, istedikleri her yerden ulaşılabilirliğini sağlayan, bunun sonucunda da karar üstünlüğü, rekabet üstünlüğü ve pozitif iş neticeleri elde etmeyi amaçlayan, kurum çalışanları, iş süreçleri, organizasyon yapısı, bilgi varlıkları/içerik ve teknoloji ile ilgili işlemler (Önaçan, 2015, s. 12)

olarak tanımlanmaktadır.

Rekabet üstünlüğü elde etmek için karar üstünlüğüne, karar üstünlüğü elde etmek için bilgi üstünlüğüne sahip olmak; bilgi üstünlüğüne sahip olmak için ise doğru bir BY uygulamak gerekmektedir. Doğru uygulanan BY, bilginin daha verimli kullanılmasını sağlayarak organizasyonun değer yaratma yeteneğini artırmayı amaçlar. Araştırmacılar, BY'nin başarılı biçimde uygulanması halinde organizasyonun performansını ve yaratıcılığını olumlu yönde etkilediğine ve firmaların rekabet gücünü belirgin biçimde artırdığına ilişkin sonuçlar elde etmişlerdir (Karakoçak, 2007; Kiessling, Glenn, Meng ve Dabic, 2009; Zack, McKeen ve Singh, 2009; Liao ve Wu, 2009; Zaied, Hussein ve Hassan, 2012; Raşula, Vukšić ve Štemberger, 2012; Danish, Nawaz ve Munir, 2012; Al Ahbabi, Singh, Balasubramanian ve Gaur 2019; Yılmaz, 2019).

BY'ne ilişkin literatürde birbirine benzer süreçlerden bahsedilmekle birlikte, süreçlerin isimlerinde, sayılarında ve alt dilimlerinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Özellikle “elektronik ortamda” bilginin yönetilmesi süreci göz önünde bulundurulduğunda, araştırmalarda en sık kullanılan BY süreçlerinin; aşağıda açıklanan “bilginin üretilmesi, bilginin depolanması, bilginin paylaşılması, bilginin kullanılması” olduğu görülmektedir:

Bilginin üretilmesi (knowledge creation); iç ve dış çevrelerinden elde edilen veri ve enformasyonun mevcut değerler, tecrübeler, veri, enformasyon ve bilgiler ile harmanlanarak bilgiye dönüştürülmesidir. Bilginin üretilmesi süreci; bilgi ihtiyacının belirlenmesi, bilginin planlanması, toplanması, güncellenmesi/değiştirilmesi, türetilmesi, keşfedilmesi, yaratılması, geliştirilmesi ve edinilmesi alt süreçlerini kapsamaktadır (Nonaka, 1994, s. 18-20; Bilgi Yönetimi El Kitabı, 2006, s. 20; Davenport ve Prusak, 2001, s. 85; Selimoğlu, 2005, s. 79; Karabağ, 2005, s. 299).

Bilginin depolanması (knowledge storage); organizasyonel amaçlar ve öncelikler göz önünde bulundurularak değerlendirmek ve ileride tekrar kullanabilmek için bilginin, belirli standartlara göre uygun elektronik ortamlarda muhafaza edilmesidir. Bilginin depolanması süreci; bilginin organize edilmesi (kodlanması, sınıflandırılması, tasnif edilmesi), saklanması, arşivlenmesi ve tasfiye edilmesi alt süreçlerini kapsamaktadır (Selimoğlu, 2005, s. 81; Alavi ve Leidner, 2001, s. 118; Kızıldağ, Ağca ve Uğurlu, 2011; Bilgi Yönetimi El Kitabı, 2006, s. 32; Davenport ve Prusak, 2001, s. 85).

Bilginin paylaşılması (knowledge sharing); bilginin organizasyon için kullanılabilir hale getirilmesi olarak ifade edilmektedir. Bilginin paylaşılması süreci; bilginin biçimlendirilmesi, aktarılması, yetkilendirilmesi, aranması, sunulması, yayılması ve erişilmesi alt süreçlerini kapsamaktadır (Sveiby, 2001, s. 346-347; Syed-Ikhsan ve Rowland, 2004, s. 95-96; Çapar, 2005, s. 52; Erickson ve Rothberg, 2009, s. 227-228; Keskin, Şentürk ve Beydoğan, 2018, s. 94).

Bilginin kullanılması (knowledge usage); organizasyona değer katacak şekilde bilgidan etkin bir şekilde faydalanılmasıdır. Organizasyon açısından bakıldığında bilginin kullanılması; strateji, politika, hedef, amaç ve hareket tarzlarının belirlenmesi, bilginin öğretilmesi, personelin bilgiyi kullanarak işini yapması ve bir aktiviteyi gerçekleştirilmesi, yeni bir ürünün/hizmetin tasarlanması ve üretilmesi, proaktif davranılması, raporlamaların ve bilgilendirmelerin yapılması, yeni yetenekler kazanılması, iş süreçlerinin iyileştirilmesi, problemlerin çözülmesi ve karar verilmesi gibi uygulamaları kapsamaktadır (Gold, Malhotra ve Segars, 2001, s. 191; Zaim, 2003, s. 226; Mertins, Heisig ve Vorbeck, 2003, s. 5).

Bununla birlikte literatürde ciddi kabul görmüş, SECI (Socialization, Externalization, Combination, Internalization) Modeli (Nonaka, 1991; 1994) olarak ifade edilen, açık-örtük bilgi dönüşüm süreçlerinin dört modu bulunmaktadır. Sosyalleşme (socialization), örtük bilginin tekrar örtük bilgiye dönüşmesi şeklindedir; sosyal iletişim ve deneyimlerin paylaşılması biçiminde gerçekleşmektedir. Dışsallaştırma (externalization), örtük bilgiyi açık hale getirmeyi kapsamaktadır. Birleştirme (combination), açık bilginin başka açık bilgilerle birlikte işlem görmesi, sınıflandırılması, birleştirilmesi ve yeniden biçimlendirilmesi şeklindedir. İçselleştirme (internalization) ise açık bilgiyi örtük bilgiye dönüştürmektir.

Diğer taraftan bir organizasyonda BY’nin etkili biçimde uygulanabilmesi, öncelikle güçlü BY altyapısının varlığı ile mümkündür (Tiwana, 1999, s. 97; Sharma ve Deb, 2019, s. 762). BY altyapısını oluşturan temel unsurlar; insan, organizasyon, bilgi varlığı/içerik, süreç ve teknoloji olarak ifade edilebilir (Önaçan, 2015, s. 41-45). Söz konusu unsurlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Organizasyonları rakiplerinden farklılaştıran ve onlara sürdürülebilir rekabet avantajı kazandıran en önemli unsur, sahip oldukları *insan gücü* ve entelektüel birikimdir. Bennet ve Porter’a (2003, s. 474) göre BY’nin özü insan sermayesi, yapısal (kurumsal) sermaye ve sosyal sermayeyi içeren entelektüel sermaye üzerine inşa edilmiştir. İşbirliği ve güven ortamının sağlandığı, problemi bulma ve çözmeyi cesaretlendiren, çalışanların yetkelendirildiği (empowerment), yenilikçi, açık, şeffaf ve dürüst olmayı teşvik eden, çalışanların organizasyona bağlılığını sağlamaya yönelik, “bilgi-dostu” bir BY kültürünün geliştirilmesi önemlidir (Zaim, 2003, s. 56; Wong, 2005, s. 269).

BY’ne uygun bir *organizasyon* yapısının oluşturulması büyük önem taşımaktadır (Beijerse, 1999). Geleneksel merkezi organizasyon yapısının ve katı hiyerarşilerin; “bilgi akışını yavaşlatması, bilgiye erişimi kısıtlaması ve böylelikle organizasyon düzeyinde bilgi yayılımını ve dağılımını olumsuz yönde etkilemesi, kişilerin yaratıcılık duygularını baskılayarak yeni bilgi üretilmesine engel teşkil etmesi, ast-üst ilişkisi içerisinde bilgi paylaşımını kısıtlaması ve bilgi faaliyetlerini yavaşlatması” (Zaim, 2003, s. 130-134) gibi sebeplerle BY uygulamaları açısından elverişli bir organizasyon yapısı olmadığı belirtilmektedir. Creech (2005, s. 6), organizasyonda BY’ne ilişkin rollerin ve sorumlulukların belirlenmesi gerektiğine vurgu yaparak üst ve orta seviye yönetim kademesinde BY liderlerinin ve sorumluluklarının belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Günümüzde BY girişimlerini yönetmek için Bilgi Yöneticisi (Chief Knowledge Officer), yönetim kurulu, merkezi bir BY destek grubu, bilgiden sorumlu vekiller (steward) ve bilgi sahipleri (knowledge owner) gibi farklı yapılar oluşturulmaktadır (Hasanali, 2002).

Organizasyonda BY sistemi içerisinde yer alanların, organizasyondaki *bilgi varlığının/içeriğinin* özelliklerinin ve hangi bilginin ne zaman ve kiminle paylaşılması gerektiğinin farkında olması BY faaliyetlerinin başarısı açısından önemli olmaktadır (Frost, 2014). Organizasyonda bilgi yapısı oluşturulurken, iç ve dış müşteri ve tedarikçilerinin bilgilerinin de kapsanması gerekmektedir (Chong ve Choi, 2005). Bilginin hangi yapıda sistem içinde yer alacağı, hangi periyotlarla güncelleneceği ve bilginin güvenliği önemle üzerinde durulması gereken hususlardır. Bu sebeple organizasyonda iyi bir bilgi mimarisi yapılandırılmalıdır. Bilgi mimarisi, bir organizasyonun BY sistemi altyapısı projelerini yönlendiren mantıksal ilke ve standartlar kümesi olarak tanımlanmaktadır (Akhavan, Jafari ve Fathian, 2006, s. 109). Bilgi mimarisi oluşturulurken içeriğin değeri, veri ve enformasyonun güncelliği ve güvenilirliği, ilgili içeriğin ihtiyaç duyana nasıl ulaştırılacağı, veri ve enformasyonun sisteme nasıl ekleneceği gibi hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Bennet ve Porter, 2003, s. 475).

İş süreçleri, insanların rollerinin ve ihtiyaç duydukları bilgilerin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Bilgi, organizasyonun iş süreçlerinin içinde yer almaktadır. BY’nin organizasyonda doğru bir şekilde uygulanabilmesi için organizasyonun sistematik bir şekilde, ademimerkeziyetçi ve değer merkezli bir yapıya dönüştürülmesi; geleneksel iş yapma yöntemlerinden vazgeçilerek yenilikçi yöntemler ve yeni kurullarla süreçleri yeniden tasarlamayı gerektirmektedir (Akhavan, Jafari ve Fathian, 2006, s. 108).

Bir organizasyondaki *teknolojik altyapı*; araç ve aygıtlardan oluşan donanım ile bu donanımda kullanılmak üzere özel olarak geliştirilmiş yazılımlardan oluşmaktadır. BY’nin en az %75’inin insan ve yönetim faktörü olduğu, geri kalan %25’inin ise işin teknolojik yapısı olan enformasyon yönetimi olduğu dile getirilmektedir (Dinçmen, 2010, s. 16). BY ile enformasyon yönetimi arasındaki temel fark ilkinin odağında insanın, ikincisinin odağında teknolojinin olmasıdır (Hajric, 2018, s. 28-30). BY, Enformasyon Yönetimi olmadan etkili olamaz. Enformasyon Yönetimi de enformasyon teknolojileri ile desteklenmek zorundadır. Enformasyon teknolojileri altyapı içine gömülü halde bulunmaktadır. Piyasadaki tek bir ürün veya teknoloji ile

etkin bir BY altyapısı oluşturmak halihazırda mümkün görünmemektedir. Söz konusu teknoloji ve araçlardan bazıları piyasadan Rafta Hazır Ticari (RAHAT) (Commercial Off-The-Shelf- COTS) ürünler olarak temin edilebilirken bazıları kurum bünyesinde geliştirilmekte veya özel olarak sipariş edilerek uzman firmaların geliştirmesi sağlanmaktadır (Lindvall, Rus, Jammalamadaka ve Thakker, 2001, s. 36). Önaçan (2015, s. 86-118) tarafından BY teknolojik araçlarının listesi Tablo 1’de olduğu şekilde sunulmuştur. İçerik Yönetim Sistemi (İYS) gibi birden fazla BY teknolojik aracının bileşiminden oluşan BY teknolojik araçlarına listede yer verilmemiş, mümkün olduğunca kendine özel fonksiyonları olan araçlar listeye dahil edilmiştir.

Tablo 1.

BY Teknolojik Araçları

S.Nu.	Ürün Adı	S.Nu.	Ürün Adı
1	Arama Motoru (Search Engine)	13	İş Akışı Yönetimi (Workflow Management)
2	Belge Yönetim Sistemi (Records Management System)	14	Karar Destek Sistemleri (Decision Support Systems)
3	Benzetim Uygulamaları (Simulations)	15	Metin Madenciliği (Text Mining)
4	Bilgi Haritaları (Knowledge Maps)	16	Örün İçerik Yönetimi (Web Content Management)
5	Bilgi Kapısı (Portal)	17	Tartışma Grupları ve Forumlar (Discussion Forums)
6	Coğrafi Bilgi Sistemi (Geographic Info. System)	18	Uzman Profilleme (Expertise Profiling)
7	Doküman Yönetim Sistemi (Document Mngm. System)	19	Veri Ambarı (Data Warehouse)
8	e-Öğrenme (e-Learning)	20	Veri İşleme Sistemleri (Data Processing Systems)
9	e-Posta (e-Mail)	21	Veri Madenciliği (Data Mining)
10	e-Sohbet/Anlık Mesajlaşma (Chat/Instant Messaging)	22	Veri Tabanı Yönetim Sistemi (Data Base Mngm. System)
11	Form Yönetimi (Form Management)	23	Yapay Zekâ ile Öğrenme (Machine Learning)
12	Görüntülü Haberleşme (Video Conferencing)	24	Yönetim Bilgi Sistemleri (Management Info. Systems)

Kaynak (Önaçan, 2015, s.88-89)

2. Araştırma Sorusu, Önemi ve Yöntemi

Kamu kurumlarındaki BY’ne ilişkin doğru teknolojik altyapıyı oluşturabilmek ve BY faaliyetlerinin etkililiğini tespit edebilmek için öncelikle kamu kurumlarında BY’ne ilişkin mevcut durumun analiz edilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda araştırma sorusu; “Türkiye’deki kamu kurumlarında BY’ne ilişkin olarak teknoloji odaklı durum nasıldır?” olarak belirlenmiştir.

Türkiye’deki kamu kurumlarının BY’ne ilişkin teknolojik altyapısının betimlenmesini amaçlayan bu çalışma; BY için doğru teknolojik altyapının oluşturulabilmesi ve BY faaliyetlerinin etkililiğinin tespit edilebilmesi için veri sunması, tarihsel süreçte gelişimin nasıl olduğunun ortaya çıkarılmasına yönelik akademik çalışmalarda kullanılabilir olması ayrıca Türkiye’deki bakanlıklardaki BY teknolojik altyapısına ilişkin yapılan öncü çalışmalardan olması açısından önemlidir.

Bu bağlamda çalışma, nitel araştırma desenlerinden olgu bilim desenine uygun olarak düzenlenmiş; veriler betimsel içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu araştırmanın çalışma grubu, Türkiye’deki sekiz bakanlığın Ankara’daki merkez teşkilatında görevli Bilgi İşlem Dairesi Başkanları (BİDBları)’dır. Bakanlıkların merkez teşkilatındaki durumun tespit edilerek buradaki sorunlara çözüm bulunması; bakanlığa bağlı kurum ve kuruluşları da doğrudan veya dolaylı etkileyeceğinden araştırmanın çalışma grubu bakanlıkların merkez teşkilatı içinden seçilmiştir.

Araştırmada, “Amaçlı Örnekleme Yöntemleri” (Purposive Sampling Method), “Ölçüt Örnekleme” (Criterio Sampling) ve “Kolayda Örnekleme” (Convenience Sampling) yöntemleri (Yıldırım ve Şimşek, 2001) birlikte kullanılmıştır. Olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden olan Amaçlı Örnekleme

Yönteminde, “araştırmacılar kendi yargılarını veya önceden edinmiş oldukları bilgilerini kullanarak örneklem seçer, araştırmanın amacına hizmet edecek kişileri seçmeyi tercih ederler” (Monette, Sullivan ve Dejong, 1990). Ölçüt Örnekleme Yöntemi, belli bir hayat tecrübesi gibi belli bir ölçütü karşılayan durumlar veya bireylerin seçilmesini gerektirir (Palys, 2012). “Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da önceden hazırlanmış bir ölçüt kullanılabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırma kapsamında çalışma grubunun belirlenmesinde araştırmacının belirlediği temel ölçüt, enformasyon teknolojilerinde önemli oranda tecrübesi olan, enformasyon teknolojileri konusunda kurumda gerçekleşen olaylardan haberdar ve bu konudaki en yetkin personelden biri olmaktır. Bu kapsamda bakanlıkların ürün (web) sayfaları üzerinden erişilen idari yapıları ve görev tanımları incelendiğinde, BİDB’nin belirlenen ölçüte uygun olduğu değerlendirilmiştir.

Çalışmadaki süre kısıtı ve katılımcıların yoğun programı göz önünde bulundurularak olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden Kolayda Örnekleme Tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda Kasım 2013 ayı içerisinde 12 BİDB’nden “Görüşme Talep Mektubu” gönderilerek randevu talep edilmiş, ikisinden dönüş olmamış, ikisinin yoğun programı sebebiyle randevu tahsis edilememiş ve olumlu cevap veren ilk sekiz BİDB ile görüşmeler planlanarak gerçekleştirilmiştir. Örnekleme, evrenin %38,1’ini (8/21) kapsamaktadır (09 Temmuz 2018 tarihinden itibaren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiş ve Bakanlık sayılarında ve organizasyon yapılarında değişiklikler meydana gelmiştir (Özdemir, 2021).). Katılımcı sayısının, örnek olay çalışmasının yapılması için uygun olarak nitelendirilen 4-12 örnek olay örnekleme aralığı sınırları içinde (Eisenhardt, 1989, s. 537; Yin, 2003, s. 48-49; Konaklıoğlu, 2011, s. 95) bulunduğu için yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Katılımcılardan beşi çalışmada kurum adının belirtilebileceğini, üçü ise kurum adının belirtilmesinin uygun olmayacağını ifade etmiştir. Bu sebeple çalışmada tüm kurum isimleri gizli tutulmuştur. Görüşme yapılan sekiz ayrı bakanlıktan sekiz katılımcının demografik özellikleri Tablo 2’de sunulmuştur. Bakanlıklardan ikisinde atanan Daire Başkanı olmadığından Daire Başkanı Vekilleri ile görüşme yapılmıştır. Katılımcıların;

- Eğitim durumları genellikle yüksek lisans (%62,5) ve doktora (%25) seviyesinde,
- %50’sinin kurumda çalışma süreleri 10 yıldan fazla,
- %50’sinin sektöründe çalışma süresi 10 yıldan fazla,
- %75’inin hali hazır görevde çalışma süreleri dört yıldan azdır.

Tablo 2.
Görüşme Yapılan BİDB’lerinin Demografik Özellikleri

Demografik Özellik	Kategori Sınıflandırması	Frekans	Oran	Kümülatif
Görev	BİDB	6	75	75
	BİDB Vekili	2	25	100
Eğitim Durumu	Lisans	1	12.5	12.5
	Y.Lisans	5	62.5	75
	Doktora	2	25	100
Kurumda Çalışma Süresi	1-2 yıl	0	0	0
	3-4 yıl	1	12.5	12.5
	5-6 yıl	1	12.5	25
	7-8 yıl	0	0	25
	9-10 yıl	2	25	50
	>10	4	50	100
Hâlihazır Görevde Çalışma Süresi	1-2 yıl	3	37.5	37.5
	3-4 yıl	3	37.5	75
	5-6 yıl	1	12.5	87.5
	7-8 yıl	1	12.5	100
BİT Sektöründe Çalışma Süresi	0-2 yıl	3	37.5	37.5
	3-4 yıl	0	0	37.5
	5-6 yıl	1	12.5	50
	7-8 yıl	0	0	50

9-10 yıl	0	0	50
>10	4	50	100

2.1. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Varsayımları

Araştırma, 2013 yılındaki mevcut durumu ortaya koyması açısından zaman yönünden sınırlılık içermektedir. Ayrıca araştırma, sekiz bakanlığın Ankara'daki merkez teşkilatında görevli BİDB'leri ile sınırlıdır. Bununla birlikte araştırmada görüşme yapılan kurum çalışanlarının sorulara samimi cevaplar verdikleri ve cevapların da onların gerçek görüşlerini ve algılarını yansıttığı; kurum çalışanlarının, kurumlarını değerlendirebilme becerisine sahip oldukları varsayılmıştır.

2.2. Araştırmanın Veri Toplama Araçları ve Veri Toplanması

Veri toplama aracı olarak görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırmada “görüşme” tekniğinin veri toplama aracı olarak belirlenmesinin sebebi; kurumdaki teknolojik altyapıyı ve bu altyapıya ilişkin organizasyonel yapı, iş süreçleri ve kurum kültürünü büyük resim olarak görebilen, yönlendirici olan ve stratejik kararlar verebilen bir kurum personeli ile derinlemesine analiz ve değerlendirme yapabilmenin hedeflenmiş olmasıdır. Tercih edilen yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile sohbet tarzında detaylı enformasyon toplanmakta (Harrell ve Bradley, 2009, s. 27); açık uçlu sorular sorulmakta, açık uçlu soruların doğası gereği hem araştırmacı hem de katılımcı bazı konuları detaylı olarak tartışma fırsatına sahip olmaktadır (Hancock, 2002, s. 9). Bu çalışma kapsamında hem lider hem de uzman nitelikli personel ile önceden hazırlanmış görüşme formu üzerinden yarı yapılandırılmış, bireysel görüşmeler yapılmıştır. Nitel araştırmada elde edilen veriler, betimsel analize tabi tutulmuştur.

Her bir görüşme yaklaşık 1 saat 20 dakika sürmüştür. Görüşmeler sırasında, katılımcılar tarafından uygun görülmemesi sebebiyle, ses kaydedici cihaz kullanılmamış, araştırmacı tarafından notlar alınmıştır. Veri toplama aracı olarak, bu çalışmaya özgü hazırlanan ve “Görüşmede İzlenecek Çerçeve” olarak isimlendirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları hazırlanırken;

- Bir organizasyondaki enformasyon teknolojilerinin mevcut durumunun analizi için IBM ve SAP gibi küresel yazılım firmalarında kullanılan yöntemler ve çerçeveler incelenmiş (Cook, Cripps ve Spaas, 2007; SAP, 2007),

- BY teknolojik araçlarının (Bkz. Tablo 1) kurumdaki mevcudiyeti, kullanıcı tipleri/sayıları, özellikleri ve yaşanan sorunlara ilişkin sorular belirlenmiş,

- Literatürdeki benzer çalışmalarda (Alavi ve Leidner, 1999; Nasser, 2013; Knowledge Management Online, 2012) ve EFQM Mükemmellik Modelinin BY ile ilgili bölümünde kullanılan sorulardan yararlanmak suretiyle kurumdaki BY algısına ilişkin sorular tespit edilmiş,

- Başarılı bir BY uygulaması için literatürde kullanılan başarı faktörlerini/ BY'ni etkileyen unsurlar incelenmiş ve belirlenen değişkenlere uygun olarak mevcut duruma ilişkin sorular oluşturulmuştur. Görüşme soruları ile teknoloji odaklı olarak yöneticiler gözünden kurumdaki;

1. BY'ne ilişkin algı,

2. BY'nin mevcut durumu, bu kapsamda kurumda hangi teknolojilerin olduğu/ olmadığı, var olan teknolojilerin bilginin yönetilmesine yönelik nasıl kullanıldığı, BY'ne ilişkin karşılaşılan sorunlar ve sebepleri, bilginin yönetilmesine ilişkin yapılan faaliyetlerin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Görüşmede sorulacak soruların hazırlanması aşamasında üç akademisyen ile çalışılmış, iki katılımcı ile pilot uygulama yapılarak alınan geri beslemelere göre görüşme sorularına son hali verilmiştir. Bu çalışmada; 2015 yılında tamamlanan doktora tezi için 2013 yılında toplanan veriler kullanıldığından etik kurul izni (2020 yılı ve sonrası için gereklidir) alınmamıştır.

2.3. Verilerin Çözümlemesi

Görüşmeler sonucu elde edilen veriler betimsel analize (Yıldırım ve Şimşek, 2011) tabi tutulmuştur. BY unsurları insan, organizasyon, bilgi varlığı-içerik, süreç ve teknoloji olarak sınıflandırılmış ve bu unsurlara ait göstergeler belirlenerek Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3.

BY Unsurları ve Göstergeleri

Unsur Adı	Göstergeleri
İnsan	Üst Yönetim Desteği
	Çalışan Katılımı
	Çalışanların Eğitimi-Niteliği
	Kültür
	Motivasyon
Organizasyon	Organizasyon Yapısı
	Roller ve Sorumluluk
	Stratejik Plan
	Kaynaklar
Bilgi Varlığı-İçerik	Bilgi serveti
	Bilgi Yapısı
	İçerik
	Güvenlik
Süreç	Bilginin Üretilmesi
	Bilginin Depolanması
	Bilginin Paylaşılması
	Bilginin Kullanılması
Teknoloji	Genel Altyapı Araçları
	BY Teknolojik Araçları

Nitel araştırmalarda güvenilirlik özellikle kodlama işlemine bağlıdır. Kodlama ve kategorilendirmenin farklı araştırmacılar tarafından yapılması veya aynı araştırmacı tarafından farklı zamanlarda yinelenmesi durumunda değişmemesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında tüm görüşme raporları aynı araştırmacı tarafından bir ay ara ile iki kez kodlanmıştır. Güvenilirlik, Miles ve Huberman tarafından 1994 yılında önerilen “Uyum Yüzdesi (Percent of Agreement) İndeksi (UYİ)” (%70 ve üzeri güvenilir kabul edilmektedir) ile ölçülmüştür (Tavşancıl ve Aslan, 2001, s. 81). Bu çalışmadaki UYİ %87 olarak bulunmuştur.

3. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirmesi

Bakanlıklarda farklı isimlerle yer alıyor olmakla birlikte bu çalışmada standartlığı sağlamak amacıyla görüşme yapılan tüm daire başkanları, BİDB olarak isimlendirilmiştir. Bu bölümde BİDB’leri bakış açısından elde edilen bilgilerden hareketle bulgular sunulmuş ve değerlendirme yapılmıştır.

Katılımcıların BY’ne ilişkin tanımlarında da BY unsurlarından hangisinin daha önemli olduğuna ilişkin yapmış oldukları sıralamada da insan ve süreç ön plana çıkmaktadır. Bu sonuç, BY’ne ilişkin birçok çalışmada yer alan “BY’nin %80’i organizasyonel kültür ve insan faktörü ile %20’si de teknoloji ile ilgilidir” (Becerra-Fernandez ve Sabherwal, 2010, s. 10) ifadelerini de destekler niteliktedir.

Tüm katılımcılar BY için teknolojik araçlardan faydalanmanın gerekli olduğunu düşünmektedirler. Organizasyonda teknolojiden yararlanılarak BY’nin etkin bir şekilde nasıl yapılacağı konusu belirsizdir; bu sebeple katılımcılardan birisi hariç hepsi bu konuda bir rehber ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. BY unsurlarının her birine ilişkin elde edilen bulgular ve değerlendirmeler ise aşağıda özetlenmektedir.

3.1. İnsan

Yapılan görüşmelerde BY’nin insan unsuruna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 4’de sunulmuştur. Üst yönetimin Bilgi Yönetimi Teknolojik Altyapısı (BYTA)’nı kullanması önemlidir çünkü üst yönetimin

kullanmaması diğer çalışanların da yeni teknolojiyi reddetmesine, kullanmamasına sebep olmaktadır. Çalışmaya dahil olan bakanlıkların tamamında üst yönetimin BY'ne ilişkin teknolojik gelişmelere destek verdiği görülmekte bunun da doğal olduğu değerlendirilmektedir. Katılımcılardan biri “*Bilişimin önemi üst yönetim tarafından biliniyor ve bizi güçlü tutmaya çalışıyorlar*” (KÇ, 28.11.2013) şeklinde üst yönetimin desteğini ifade etmiştir (Araştırmaya katılan daire başkanları kodlanırken KA, KB, KC, KÇ vb. şekilde belirtilmiştir. Örneğin, KA: A Bakanlığında araştırmaya katılan daire başkanını ifade etmektedir.). Üst yönetimin BYTA'nı kullanım durumu için dört katılımcı çok iyi, iki katılımcı iyi, bir katılımcı orta, bir katılımcı da zayıf cevabını vermiştir. Genel olarak kurum personelinin BYTA'nı kullanım durumuna iki katılımcı çok iyi, üç katılımcı iyi, bir katılımcı orta ve iki katılımcı da zayıf cevabını vermiştir. Bilgi işlem personelinin niteliği ve niceliğine ilişkin elde edilen bulgulara; personelin sadece bir bakanlıkta nitelik ve nicelik olarak yeterli olduğu, iki bakanlıkta nitelik olarak yeterli olduğu ancak nicelik olarak eksik olduğu, beş bakanlıkta ise nitelik olarak geliştirilmeye ihtiyaç olduğu nicelik olarak ise eksik olduğu görülmüştür. Katılımcılardan biri, “*İş sürekli artıyor. Personel eksiklerimiz var. Talep ediyoruz, artıramıyoruz. Nitelikli personel de bulunamıyor. Ayrıca fiziksel alanımız da yetersiz.*” (KB, 27.11.2013), bir diğeri “*Yetişmiş bilişim personelinin, nitelikli personelin kamuda çalışmasını sağlayacak önlemler alınmalı. Nitelikli bilişim personelinin kamuda tutmaya yönelik ödül mekanizması geliştirilebilir.*” (KE, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmıştır.

Tablo 4.

BY'nin insan unsuruna ilişkin katılımcı görüşleri

Gösterge	Soru	Katılımcılar								Top. /Ort.	%
		A	B	C	Ç	D	E	F	G		
Üst Yönetim Desteği	Üst yönetim desteği var mı?	E	E	E	E	E	E	E	E	8	100
Çalışan Katılımı	Üst yönetimin BYTA'nı kullanım durumu	5	3	3	5	5	4	5	4	4,25	85
	Çalışanların BYTA'nı kullanım durumu	5	3	3	5	4	4	3	4	3,88	77,5
Çalışanların Eğitimi/Nitelikli-Niceliği	Personel -niteliği	G	G	G	E	G	E	G	E	3	37,5
	-niceliği yeterli mi?	H	H	H	E	H	H	H	H	1	12,5
Kültür	Bilgi dostu kültür var mı?	E	H	H	E	H	H	E	H	3	37,5
Motivasyon	Ödüllendirme sistemi var mı?	H	H	H	H	H	H	E	H	1	12,5
E: Evet H: Hayır G: Geliştirilmeli		1: Çok zayıf		2: Zayıf		3: Orta		4: İyi		5: Çok iyi	

Öte yandan bakanlığına göre farklılık göstermekle birlikte genellikle kurumlardaki enformasyon teknolojilerinin miktarının arttığı ancak bakanlıkların çoğunda (%87,5) BİD Başkanlığı personel sayısının aynı oranda artmadığı; ayrıca nitelikli personel temininde ve nitelikli personelin kurumda tutulmasında da bakanlıkların çoğunda (%62,5) sorunlar yaşandığı görülmektedir. Kurumlarda yeterli sayıda nitelikli personel bulundurulmasının başarılı BY için gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, BY teknolojik araçlarının kullanımı sırasında bilgi işlem uzmanı olmayı gerektirmeyen işlemlerin ilgili fonksiyonel birimin personeli tarafından yapılabilmesini sağlayacak önlemlerin alınması ayrıca BY teknolojik araçlarının kullanılmasıyla birlikte personel tasarrufu ve tasarruf edilen bu personelden bir bölümünün iş yükü her geçen gün artmakta olan BY birimlerine ve/veya Bilgi İşlem birimlerine kaydırılması hususu kurumlar tarafından değerlendirilmelidir.

Katılımcılardan üçü, kurumda bilgi dostu kültür olduğuna, beşi olmadığına ilişkin ifadeler kullanmışlardır. BY'ne ilişkin bir ödüllendirme sistemi olup olmadığına ilişkin soruya sadece bir katılımcı olumlu cevap vermiştir. Kurumda BY'ne ilişkin bir ödüllendirme sistemi olmadığını ifade eden yedi katılımcıdan biri “*çalışmanın bir parçası olarak benimsendiğinden böyle bir mekanizmaya gerek yok*” (KÇ, 28.11.2013) şeklinde bir açıklamada bulunmuş, diğerleri sadece “yok” demekle yetinmişlerdir.

Kurumda bilgi dostu bir organizasyon kültürü olmadığını belirtenler %62,5 ve BY’ne yönelik bir ödüllendirme sistemi olmadığını ifade edenler %87,5 oranındadır. Bilgi dostu organizasyon kültürü; organizasyonun kalıcı başarısı için çalışanların, bilgi yaratmasını, paylaşmasını ve kullanmasını sağlayan ve onları motive eden organizasyonel bir yaşam tarzı olarak tanımlanmaktadır (Oliver ve Kandadi, 2006, s. 8). Avrupa, Japonya ve Amerika’da önde gelen 40 şirkette yapılan bir araştırmada BY konusunda başarılı olarak değerlendirilen şirketlerin ortak özelliğinin “bilgi dostu kurum kültürüne sahip olmak” olduğu belirtilmektedir. Ayrıca anılan işletmelerde bilginin üretilmesi, paylaşılması ve araştırılması konularında ödüllendirme sisteminin olduğu görülmektedir (Hauschild, Licht ve Stein, 2001, s. 74-82). Ödüllendirmenin, çalışanların BY süreçlerine gönüllü dahil olmalarını sağlayan önemli bir uygulama olduğu değerlendirilmektedir.

Teknolojinin hızla geliştiği, hayatın her alanına girdiği ve değişimin kaçınılmaz olduğu çağımızda organizasyonlar dijital dönüşüm için büyük yatırımlar yapmaktadırlar. Söz konusu dönüşüm sürecindeki değişimlere pek çok çalışan direnç göstermektedir. Değişimi yönetmek üst yönetimin sorumluluğundadır (Wadooda, Gharleghia ve Samadia, 2016). Dijital değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde üst yönetimin BYTA’nı kullanması ve çalışanların kullanmasını sağlamasına yönelik önlemler almasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

3.2. Organizasyon

Yapılan görüşmelerde BY’nin organizasyon unsuruna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 5’de sunulmuştur. Bakanlıklardan sadece birinde (%12,5) BY’ne yönelik yeni bir birim oluşturulduğu, ikisinde kurul mevcut olduğu ve büyük çoğunluğunda da doğrudan sorumlu bir birim olmadığı görülmüş; bakanlıklardan üçünde (%37,5) BİDB’nin BY’nde tam sorumlu olması gerektiği, beşinde de teknolojik altyapı anlamında kısmen sorumlu olması gerektiği ifade edilmiştir.

Tablo 5.

BY’nin organizasyon unsuruna ilişkin katılımcı görüşleri

Gösterge	Soru	Katılımcılar								Top.	%
		A	B	C	Ç	D	E	F	G		
Organizasyon Yapısı	BY’nden doğrudan sorumlu birim var mı?	H	H	K1	H	H	H	K1	E	1	12,5
	Bil.İşlm. Dairesinin sorumluluğu ne olmalı?	T	K2	K2	T	T	K2	K2	K2	3	37,5
Roller ve Sorumluluk	BY’ne ilişkin roller ve sorumluluklar belli mi?	K3	K3	K3	K3	K3	K3	K3	E	1	12,5
Strateji	BY Stratejik Planı var mı?	H	H	H	H	H	H	H	H	8	100
Kaynaklar	Bütçe yeterli mi?	H	E	H	E	E	H	H	E	4	50

E: Evet H: Hayır T: Tam sorumluluk
K1: Kurul mevcuttur K2: Kısmen; teknolojik altyapı sorumluluğu K3: Kısmen

BY’ne ilişkin roller ve sorumlulukların sadece BY’ne ilişkin yeni bir birimin oluşturulduğu bakanlıkta (%12,5) belirlenmiş olduğu, diğer bakanlıklarda roller ve sorumlulukların kısmen belli olduğu tespit edilmiştir. Bir kurumda her ne kadar BY’nden doğrudan sorumlu bir birim olmasa da BY süreçleri kurumda doğal olarak devam etmektedir. Bu tür organizasyon yapılarıyla BY’nin yeterince etkin olarak gerçekleştirilemeyeceği değerlendirilmektedir.

BY, teknolojik altyapıdan çok daha fazlasıdır. Aktan ve Vural (2005, BY’nin “disiplinler arası bir konu olduğunu; enformasyon ve bilgi teorisi, bilişim bilimi, bilgisayar bilimi, öğrenme teorisi (yetişkin öğrenmesi, bilme ve kavrama, organizasyonel öğrenme, e-öğrenme), iletişim, dilbilim, işletme bilimi, organizasyon teorisi, yönetim bilimi ve insan kaynakları yönetimi ile yakından ilişkili” (s. 185) olduğunu ifade etmektedir. BY, teknolojiden daha fazlası ise ve bilginin bir organizasyonun en önemli kaynağı olduğu kabul ediliyorsa, bilginin bir organizasyonda yönetilmesi işinin sorumluluğunun da tamamen bu işlerden sorumlu, başında bir Bilgi Yöneticisi bulunan bir birimde olmasının uygun olduğu değerlendirilmektedir. 2001 yılında yapılan bir araştırmada Fortune 500 şirketlerinin %25’inde Bilgi Yöneticisi (Chief Knowledge Officer- CKO) ve %80’inde bilgi yönetimi personeli olduğu ve %42’sinde sonraki üç yıl içinde bir Bilgi Yöneticisi ataması beklendiği tespit edilmiştir (Herschel, 2009, s. 527).

Bakanlıkların hiçbirinde BY Stratejik Planı bulunmadığı, bazı bakanlıklarda kurumun Stratejik Planı kapsamında BY'ne ilişkin stratejilere de yer verildiği görülmektedir. Katılımcılardan biri “BY'ne ilişkin çalışmalar var. Adı BY Stratejisi olmasa da BY'ni kapsayan planlar ve stratejiler mevcut.” (KA, 20.11.2013), bir diğeri “Sıkıntılardan birisi. Bu zamanda biraz zor. Hazırlasak da değişir. Bakanlığın stratejik planı içinde değinilmekte.” (KD, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmıştır. BY Stratejik Planı, organizasyonun mevcut durumunu analiz etmek, önceliklerini belirlemek ve sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için bilgi kaynaklarına odaklanabilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla en önemli stratejik kaynak olarak kabul edilen bilginin kurumda etkin yönetilebilmesi için BY Stratejik Planına ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Nitekim katılımcılardan altısı da olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan dördü (%50), enformasyon teknolojilerine dolayısıyla BYTA'na ayrılan bütçenin yeterli olduğunu ifade ederken diğer katılımcılar bütçenin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir. Bütçeyi yeterli gören katılımcılardan biri “Sıkıntı yaşanmıyor. Devlet bütçesi yetersiz. Döner sermayemizle sıkıntı yaşanmıyor.” (KB, 27.11.2013) şeklinde, bir diğeri “Maddi ve personel kaynağı olarak sıkıntı yok.” (KÇ, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmıştır. Bakanlıkların bütçeleri ve bakanlık içinde birimlerin bütçeleri her bakanlık için farklılık göstermektedir. Yapılandırılacak bir BY birimi ve hazırlanacak bir BY Stratejik Planının bütçenin etkin olarak planlanmasına önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

3.3. Bilgi Varlığı-İçerik

Yapılan görüşmelerde BY'nin bilgi varlığı-içerik unsuruna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6.
BY'nin bilgi varlığı-içerik unsuruna ilişkin katılımcı görüşleri

Gösterge	Soru	Katılımcılar								Top./Ort.	%	
		A	B	C	Ç	D	E	F	G			
Bilgi Serveti	Elektronik ortamdaki veri, enformasyon ve bilginin kaynağı nedir?	Merkez Teşkilatı personeli	E	E	E	E	E	E	E	E	8	100
		Tüm kurum personeli	E	E	E	E	E	E	E	E	8	100
		Diğer kurum ve kuruluşlar	E	E	H	E	E	E	E	E	7	87,5
		Vatandaş	E	E	H	E	E	E	E	E	7	87,5
		Yabancı ülke kurum ve kuruluşları	E	E	H	E	E	H	H	E	5	62,5
Bilgi Yapısı	Merkezi veri tabanları var mı?		E	E	H	E	E	E	E	7	87,5	
		Veri tabanları merkezi yönetilmekte midir?	E	E	H	E	E	E	E	H	6	75
		Veri sahipliği mekanizması var mı?	E	E	E	H	E	E	E	E	7	87,5
İçerik	Bilginin en fazla depolandığı ortamı 1'den 5'e sıralayınız?	Personel zihni	4	5	1	1	5	5	3	1	3,125	
		Kağıt ortam	2	3	3	2	4	4	4	4	3,250	
		Kişisel PC	5	4	4	3	2	3	5	2	3,500	
		Merkezi VT	1	1	5	5	1	1	1	3	2,250	
		Merkezi dosya sunucu	3	2	2	4	3	2	2	5	2,875	
Güvenlik	BYTA, bilginin güvenliğine katkı sağlar mı?	E	E	K	E	K	E	E	E	6	75	
E: Evet H: Hayır K: Kısmen		1: En fazla		2: Fazla		3: Orta		4: Az		5: En az		

Çalışmaya katılan bakanlıkların çoğunda, elektronik ortamdaki veri, enformasyon ve bilginin kaynağının; tüm kurum personeli (%100), diğer kurum ve kuruluşlar (%87,5), vatandaş (%87,5) ve yabancı ülke kurum ve kuruluşları (%62,5) olduğu görülmektedir. Bazı bakanlıklarda diğer kurum ve kuruluşlar, vatandaş ve yabancı ülke kurum ve kuruluşlarından veri/bilginin olmadığı veya veri/bilginin kağıt ortamda olduğu ifade edilmektedir.

Veri tabanları ile ilgili soruya altı katılımcı “merkezi veri tabanı (VT) var ve kurumdaki tüm veri tabanları merkezi olarak yönetiliyor” derken bir katılımcı “merkezi veri tabanı var ancak tüm veri tabanları merkezi olarak yönetilmiyor” (KG, 29.11.2013) ve bir katılımcı da “merkezi veri tabanı yok, veri tabanları da merkezi olarak yönetilmiyor” (KC, 27.11.2013) cevabını vermiştir. Daha etkin iş süreçleri için kağıtsız ofis ortamının sağlanmasının, iş süreçlerinin elektronik ortama taşınmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bakanlıkların büyük çoğunluğunda merkezi VT olması (%87,5) ve merkezi olarak yönetilmesi (%75) bilgi yapısında standardın sağlanması, iş gücünün etkin kullanılması açısından faydalı olduğu değerlendirilmektedir.

Bakanlıklarda, bilginin en fazla depolandığı ortam farklılık göstermekle birlikte bilginin en fazla depolandığı ortama yönelik katılımcı algısının tespiti maksadıyla sorulan soruda sıralama; kişisel PC, kağıt ortam, personel zihni, merkezi dosya sunucu ve merkezi VT şeklinde oluşmuştur. Kurumsal hafızanın etkin bir şekilde oluşturulabilmesi için kurumsal e-hafızanın oluşturulmasının, bunun için de merkezi VT ve merkezi dosya sunucularda veri, enformasyon ve bilginin daha fazla depolanmasının uygun olduğu değerlendirilmektedir. Bu yolla, bir katılımcının “Kişi kurumdan giderken zimmetleri bırakıyor ancak başka bir şey yok; bilgi kendisiyle birlikte gidiyor.” (KB, 27.11.2013) şeklinde belirttiği ve birçok kurumda ortak olan bu soruna önlem alınabileceği değerlendirilmektedir.

Kurumda veri sahipliğinin olup olmadığına ilişkin soruda, yedi katılımcı veri sahipliği olduğunu ifade etmiştir. Bir katılımcı “Veri sahipliği var. Bilgi/veri talebi Bilgi İşlem’e geliyor. Bilginin sahibine soruluyor. Bilgi/veri sahibi uygun görürse talep eden makama bilgi veriliyor.” (KB, 27.11.2013), bir başka katılımcı “Yetkilendirme mekanizmaları var. Prensipler var. Bilgiler havuzda. Bu havuzdaki bilgilerin paylaşılmasına yönelik başka birimlere soru sormuyoruz. Bilgi kurumundur. Kimin ihtiyacı varsa ona veririz.” (KÇ, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmıştır. Enformasyon teknolojisi altyapısının yönetilmesi BİDB’nin sorumluluğundadır ancak bu sistemler üzerindeki bilginin sahibinin BİDB’nin olmadığı değerlendirilmektedir. Nitekim bakanlıkların büyük çoğunluğunda da bilgi sahipliği tanımlanmıştır. Bu uygun bir yöntem olmakla birlikte veri/bilgi paylaşım sürecinde sorunlara sebep olabileceği değerlendirilmektedir.

BYTA, bilginin güvenliğine katkı sağlar mı sorusuna altı katılımcı “Evet”, iki katılımcı “Kısmen” cevabı vermiştir. Katılımcılardan biri “%100 katkı sağlar. Ancak BY ile bilgi güvenliğini ayrı tutmak gerekir. Önce sistemi kurar sonra güvenliğini alırız. Bilgi sistemlerinin birçok boyutunda güvenliğe ilişkin olarak teknolojinin elverdiği imkânlar kullanılmaktadır.” (KA, 20.11.2013); bir başka katılımcı “Bilginin takibini kolaylaştırdığı için güvenliği artırıyor. Loglar/erişim kayıtları tutuluyor.” (KE, 28.11.2013); diğer bir katılımcı ise “Tek başına güvenliği artıramaz. Diğer önlemleri aldıysanız daha güvenli aksi taktirde daha güvensiz. Uygulamaya bağlı.” (KD, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmışlardır. Katılımcıların büyük çoğunluğu, BYTA’nın bilgi güvenliğine katkı sağlayacağını ifade etmişlerdir. Gerekli önlemlerin alınması durumunda fiziksel ortama göre daha güvenli olduğu değerlendirilmektedir.

3.4. Süreç

Yapılan görüşmelerde BY’nin süreç unsuruna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7.
BY’nin süreç unsuruna ilişkin katılımcı görüşleri

Gösterge	Soru/Tespitler	Katılımcılar									Top./Ort.	%
		A	B	C	Ç	D	E	F	G			
Bilginin Üretilmesi	ar nelerdi Koordinasyon	E	-	E	H	H	E	-	E	4	50	
Bilginin	-Mükerrer veri	E	-	E	-	E	E	E	-	5	62,5	

Depolanması	-Sisteme girmeme	E	-	E	-	-	-	E	E	4	50
	-Yanlış veri girişi	-	E	E	-	-	-	-	-	2	25
Bilginin Paylaşılması	-Paylaşmak istememe	H	E	E	H	E	E	H	E	5	62,5
	-Veri standardı yok	E	E	-	-	-	-	-	-	2	25
	-Entegrasyon	H	H	E	-	-	-	-	E	2	25
	-Kurumlar arası entegrasyon	-	-	-	E	E	-	-	E	3	37,5
Bilginin Kullanılması	-Üst yönetime bilgi arzı zaman ve emek istiyor	E	-	-	-	E	-	H	E	3	37,5
	-İş süreçlerinin elektronik ortama taşınmamış olması	E	E	E	H	-	E	E	E	6	75
Genel	Bilgi yönetim süreci başarılı mıdır?	E	H	H	E	E	E	K	E	5	62,5

E: Evet H: Hayır K: Kısmen -: Görüşmede bu konuda bir veriye rastlanmamıştır.

Görüşmelerde özellikle BY süreçlerinde yaşanan sorunlar ön plana çıkmıştır. BY süreçlerinden bilginin üretilmesi kapsamında katılımcıların yarısının vurguladığı sorun koordinasyondur. Katılımcılardan dördü koordinasyonun önemli bir sorun olduğuna vurgu yaparken, iki katılımcı koordinasyon sorunu yaşanmadığını belirtmiş, iki katılımcı ise bu konuda herhangi bir yorum yapmamıştır. Katılımcılardan biri “Veriyi kim üretecek noktasında anlaşmakta sorun yaşanıyor. Veriyi kim girsin? Benim personelim yok siz girin tartışmaları yaşanıyor sıklıkla.” (KE, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmıştır. Kurum içinde BY’nden sorumlu organizasyonel bir birimin olmaması, BY’ne ilişkin yetki ve sorumlulukların net bir şekilde belli olmaması sonucu bu tür bir sorunun yaşanmasının doğal olduğu değerlendirilmektedir.

Bilginin depolanmasına yönelik olarak öne çıkan sorunlar; mükerrer veri girişleri, veri/bilginin sisteme girilmemesi ve yanlış veri girişleridir. Bilginin depolanması kapsamında katılımcıların çoğu (%62,5) mükerrer veri, yarısı (%50) veri/bilgiyi sisteme girmeme ve ikisi (%25) yanlış veri girişini ön plana çıkarmaktadır. Kurumda bilgi merkezli bir yönetimin olmamasının ve birimlerin iş süreçlerini kendi sorumluluk alanlarına uygun olarak elektronik ortama aktarıyor olmasının, farklı VT’lerinin oluşmasına ve aynı verilerin farklı VT’lerinde tutulmasına sebep olduğu, bu durumun da hem kaynak hem de iş gücü israfına yol açtığı değerlendirilmektedir. Ayrıca herkesin kendi kullanacağı veriyi, sisteme kendisinin girmesini sağlayacak ve emirler dışında kullanıcıyı veri girişi yapmaya zorlayacak önlemlerin alınmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Bilginin paylaşılmasına yönelik öne çıkan sorunlar; bilgiyi paylaşmak istememe, veri standardının olmaması, kurum içi entegrasyon ve kurumlar arası entegrasyondur. Sekiz katılımcıdan beşi personelin bilgiyi paylaşmak istemediğini, ikisi kurumda veri standardının olmadığını, ikisi kurum içindeki sistemler arasında entegrasyon sorunu olduğunu ve üçü de kurumlar arası entegrasyonun olmadığını ön plana çıkarmışlardır. Katılımcılardan biri “Kurumlar arası entegrasyon en büyük sorun. Veri/belge değişimi yapamıyoruz.” (KÇ, 28.11.2013) şeklinde açıklama yapmıştır. Bilginin paylaşılması kapsamında katılımcılardan çoğu (%62,5) çalışanların bilgiyi paylaşmak istememesini ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda bilgi dostu bir kurum kültürünün oluşturulmasının ve motivasyon artırıcı önlemlerin alınmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Gelişen ihtiyaçlar ve teknolojiler kapsamında kurumda farklı teknolojik altyapıların oluşması doğaldır ve birçok organizasyonda da süreç benzer şekilde gelişmiştir. Bu farklı altyapıların birbirleriyle veri değişimi ve entegrasyon ihtiyacı zamanla kaçınılmaz olmuştur. Bu sebeple birçok organizasyonda standartı sağlamak amacıyla veri sözlükleri geliştirilmektedir. Diğer taraftan Hizmet Odaklı Mimari-HOM (Service Oriented Architecture-SOA) bir diğer çözüm olarak ön plana çıkmaktadır. HOM’nin hem kurum içi hem de kurumlar arası veri değişiminde faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Bilginin kullanılmasına yönelik öne çıkan sorunlar; iş süreçlerinin elektronik ortama taşınmaması (%75); üst yönetime bilgi arzlarının fazla zaman ve emek istemesi (%37,5) şeklinde ifade edilmiştir. Türkiye’de elektronik imza (e-İmza) kanunun çıkması ve e-imzanın kullanılmaya başlaması ile kurumlarda kağıtsız ofis ortamına geçiş sürecinin ve iş süreçlerinin elektronik ortama taşınması sürecinin hızlanacağı değerlendirilmektedir (Önaçan ve Medeni, 2012). Üst yönetime bilgi arzının; BYTA’ndan sağlanan veri ve bilginin, ihtiyaç duydukları anda üst yönetime sunulmasını sağlayacak kişiselleştirilebilir arayüzler sunabilen bir portal aracılığı ile yapılmasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

Katılımcıların çoğunluğu (%62,5) kurumdaki BY süreçlerinin başarılı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum, göreceli bir husus olduğundan daha somut bir kanı oluşması açısından kurumda BY süreçlerine ilişkin performans ölçümlerinin yapılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

3.5. Teknoloji

Yapılan görüşmelerde BY’nin teknoloji unsuruna ilişkin elde edilen bulgular Tablo 8 ve Tablo 9’da sunulmuştur. Tablo 8’deki beş araç temel altyapı araçları ve Tablo 9’daki 24 araç bu çalışma kapsamındaki BY teknolojik araçlarıdır. Temel altyapı araçlarından genel ağ ve yerel ağ sekiz kurumun tamamında, güvenli e-imza altı kurumda, hizmet odaklı mimari altı kurumda ve merkezi kimlik yönetimi beş kurumda bulunmaktadır.

Tablo 8.

Temel Altyapı Araçları Listesi

S.Nu.	Ürün Adı	Bakanlık								Top.	%
		A	B	C	Ç	D	E	F	G		
1	Genel Ağ	E	E	E	E	E	E	E	E	8	100
2	Yerel Ağ	E	E	E	E	E	E	E	E	8	100
3	Güvenli e-İmza	H	E	H	E	E	E	E	E	6	75
4	Hizmet Odaklı Mimari	E	H	E	E	E	E	E	H	6	75
5	Merkezi Kimlik Yön.	E	E	H	E	H	E	E	H	5	62,5
Toplam		4	4	3	5	4	5	5	3	4	50
Oran (%)		80	80	60	100	80	100	100	60	80	80

E: Evet H: Hayır

Tablo 9’da görüldüğü üzere 24 BYTA’dan iki kurumda 20 (%83), bir kurumda 18 (%75), bir kurumda 14 (%58), üç kurumda 11 (%46) ve bir kurumda da yedi (%29) adedi bulunmaktadır. Buradaki oranlar belirlenirken aracın kurumda mevcut olması yeterli görülmüş, tüm kurum personeli tarafından kullanılması-kullanılmaması durumu göz ardı edilmiştir. Nitekim birtakım araçlar bazı kurumlarda sadece stratejik yönetici veya merkez teşkilatı tarafından kullanılmaktadır.

Tablo 9.

Bakanlıklardaki BY Teknolojik Araçları

S.Nu.	Ürün Adı	Bakanlık								Top./ Ort.	%
		A	B	C	Ç	D	E	F	G		
1	Arama Motoru	+	-	-	+	-	-	+	+	4	50,0
2	Belge Yönetim Sistemi	-	+	+	+	-	+	+	+	6	75,0
3	Benzetim Uygulamaları	-	-	-	-	-	+	-	-	1	12,5
4	Bilgi Haritaları	+	-	-	+	-	+	+	-	4	50,0
5	Bilgi Kapısı	-	+	+	+	-	+	+	-	5	62,5
6	Coğrafi Bilgi Sistemi	-	-	+	+	-	+	+	-	4	50,0
7	Doküman Yön.Sist.	+	+	+	+	-	+	+	+	7	87,5
8	e-Öğrenme	-	+	-	+	-	+	+	-	4	50,0
9	e-Posta	+	+	+	+	+	+	+	+	8	100
10	e-Sohbet/Anlık Mes.	-	-	-	+	-	+	+	+	4	50,0
11	Form Yönetimi	-	-	+	+	-	+	+	+	5	62,5
12	Görüntülü Haberleşme	+	+	-	+	-	+	+	+	6	75,0

13	İş Akışı Yönetimi	+	-	-	+	-	-	+	-	3	37,5
14	Karar Destek Sistemleri	-	+	-	-	+	+	+	+	5	62,5
15	Metin Madenciliği	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
16	Örün İçerik Yönetimi	+	-	+	+	+	+	+	+	7	87,5
17	Tartışma Grup ve Forumlar	-	-	-	+	-	+	-	-	2	25,0
18	Uzman Profilleme	+	+	-	+	-	-	+	-	4	50,0
19	Veri Ambarı	-	-	+	+	+	+	+	+	6	75,0
20	Veri İşleme Sistemleri	+	+	+	+	+	+	+	+	8	100
21	Veri Madenciliği	-	-	-	+	-	-	+	+	3	37,5
22	Veri Tabanı Yön.Sist.	+	+	+	+	+	+	+	+	8	100
23	Yapay Zekâ ile Öğrenme	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0
24	Yönetim Bilgi Sistemleri	+	+	+	+	+	+	+	+	8	100
Toplam		11	11	11	20	7	18	20	14	14	-
Oran		46	46	46	83	29	75	83	58	-	58
+ : Var - : Yok											

BYTA'larından e-Posta, Veri İşleme Sistemleri, Veri Tabanı Yönetim Sistemi ve Yönetim Bilgi Sistemlerinin tüm kurumlarda mevcut olduğu, Metin Madenciliği ve Yapay Zeka ile Öğrenmenin hiçbir kurumda mevcut olmadığı tespit edilmiştir.

Temel altyapı araçları, BY'nin etkin ve güvenli olarak yürütülmesinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu araçlara henüz sahip olmayan kurumların süratle projelendirerek anılan teknolojiyi kurumda yapılandırmalarının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Diğer taraftan BYTA'larına sahip olma oranları bakanlıktan bakanlığa değişmektedir. Bunun sebebinin bakanlıkların kendine özgü ihtiyaç öncelikleri, bütçe planlamaları, teknolojiye bakış açıları olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim BY teknolojik araçlarının kurumlarında olmama nedeni olarak katılımcılar genellikle, ihtiyaç duyulmaması veya kaynak planlaması hususlarını öne sürmüşlerdir. Dört bakanlıkta BYTA'nın yarısından fazlası mevcuttur. İkisinde 24 araçtan 20'si mevcuttur ki bu arzu edilen bir durumdur. Diğer taraftan bir bakanlıkta 24 araçtan sadece 7'si mevcuttur. Bu bakanlıkta teknolojik altyapının geliştirilmesine yönelik daha fazla gayret gösterilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Her ne kadar temin edilmesi gereken aracı, ihtiyaçlar ve bütçe belirliyor olsa da Önaçan (2015, s. 195) tarafından BY'ne "çok katkı sağlar" olarak belirlenen Bilgi Kapısı, Belge Yönetim Sistemleri, Doküman Yönetim Sistemi, Tartışma Grupları ve Forumlar, Veri Ambarı ve Arama Motoru araçlarından eksik olanların kurumlarda öncelikli olarak temin edilmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu BY teknolojik araçlarının kurumda mevcut olmasının yeterli olmadığı, tüm kurum personeli tarafından etkin olarak kullanılmasının sağlanması da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur. BYTA'nın kurumda mevcut olma durumuna ve BY süreçlerinin başarılı olma durumuna ilişkin veriler

Tablo 10'da sunulmuştur. BYTA'nın BY'ne ve BY'nin de organizasyon performansına etkilerini araştırmacılar birçok çalışmada ortaya koymuşken, BYTA'nın az olduğu bakanlıklarda BY süreçlerinin başarılı bulunması, buna karşılık BYTA'nın %83'üne sahip bakanlıkta kısmen başarılı bulunması; BY hususunda katılımcıların zihinlerinin karışık olduğunu ve farkındalık seviyelerinde farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Tablo 10.

BY süreçlerinin başarısı ile BYTA'na sahip olma verilerinin karşılaştırılması

	Katılımı								Top.	%
	A	B	C	Ç	D	E	F	G		
BY süreçlerinin başarılı olduğuna ilişkin algı	E	H	H	E	E	E	K	E	5	62,5
BYTA sahip olma oranı	46	46	46	83	29	75	83	58	-	58,25

E: Evet H: Hayır K: Kısmen

BY’ni kurumunuzda teknolojik araçlarla yapmanın önündeki engellerin neler olduğunu değerlendiriyorsunuz? sorusuna katılımcıların vermiş olduğu cevaplarda ön plana çıkan hususlar Tablo 11’de sunulmaktadır.

Tablo 11.

BY’ni teknolojik araçlarla yapmanın önündeki engeller

Olgular	Katılımcı								Top.	%
	A	B	C	Ç	D	E	F	G		
Konunun belirsiz olması	+	-	-	+	-	-	-	-	2	25,0
Stratejik planın olmaması	+	-	-	-	-	-	-	-	1	12,5
Personel direnci	-	+	-	-	+	+	+	-	4	50,0
Kültürün oluşmamış olması	-	+	+	-	+	-	+	+	5	62,5
Üst yönetimin kullanmaması	-	+	-	-	-	-	-	-	1	12,5
Bilgisayar okur-yazarlığının yetersizliği	-	+	+	-	-	+	-	-	3	37,5
Bilgi işlem personelinin nitel-nicel eksikliği	-	-	-	-	-	-	-	+	1	12,5
BY organizasyonunun olmaması	+	-	-	-	-	-	-	-	1	12,5
Bütçe yetersizliği	-	-	-	-	-	+	-	-	1	12,5
Projelerin sahiplenilmemesi	-	-	-	-	+	-	-	-	1	12,5

+: Evet -: Görüşmede bu konuda bir veriye rastlanmamıştır.

Kurumda BY’ni teknolojik araçlarla yapmanın önündeki engeller; kültürün oluşmamış olması (%62,5), personel direnci (%50) ve bilgisayar okuryazarlığının yetersizliği (%37,5) olarak ön plana çıkmaktadır. Kurumda BY’nden sorumlu organizasyonel bir birimin oluşturulması ile BY işinin kurumda tek merkezden sahiplenileceği ve personel direncinin kırılmasına yönelik çalışmaların daha etkin yapılabileceği değerlendirilmektedir. Bilgisayar okuryazarlığının düşük olmasına karşı ise kullanıcı dostu ve kişiselleştirilebilir yazılım arayüzleri kullanılması, planlı bir şekilde eğitimler verilmesi; zamanla genç ve nitelikli nüfusun istihdam edilmesiyle önlem alınabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç

Organizasyonlar için önemli bir güç olan bilgiyi daha iyi yönetebilmenin teknolojiden faydalanmakla mümkün olduğu birçok kesim tarafından kabul edilmiştir. BY için nasıl bir teknolojik altyapı oluşturulacağı ve bu altyapının BY’nin diğer unsurları ile nasıl bütünleştirileceği, yıllar geçtikçe ve Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) kullanımı yaygınlaştıkça daha iyi anlaşılan bir husustur. Bu çalışma 2013 yılında kamu kurumlarında BY açısından durumu ve yapılması gerekenleri tespit edebilmek için yürütülmüştür. Bu çalışmada; özellikle tarihsel süreçte gelişimin nasıl olduğunun ortaya çıkarılmasına yönelik akademik çalışmalarda kullanılması, kamu kurumlarında BY’ne yönelik doğru teknolojik altyapıyı oluşturabilmek için yapılması gerekenlerin tespit edilebilmesi, bilginin yönetilmesi sürecinde teknolojiden nasıl faydalanılabileceğine yönelik öneriler sunulması hedeflenmiştir.

BY unsurları; insan, organizasyon, bilgi varlığı/içerik, süreç ve teknoloji olmak üzere beş ana başlık altında gruplandırılmıştır. Söz konusu unsurlar, literatürde “BY’nin unsurları (components)”, “BY kolaylaştırıcıları (enablers)”, “BY kritik başarı faktörleri (critical success factors)” ve “BY boyutları (dimensions)” başlıkları altında benzer konuları inceleyen araştırmalardan derlenmiştir. Söz konusu BY unsurları, BY’nin ve/veya bilgi yönetim sisteminin bir organizasyonda başarılı bir şekilde benimsenebilmesi ve uygulanabilmesi için organizasyon bünyesinde yapılacak düzenlemeler ve uyumlaştırmalar için referans teşkil etmektedir. Başarılı bir BY’nin, bilgi yönetim sistemi ile uyum içinde organizasyonda hayata geçirilebilmesi için her bir BY unsuruna yönelik yapılması gereken faaliyetler aşağıdaki paragraflarda açıklanmıştır.

BY’nin en önemli unsuru insandır; yeterince nitelikli personelin görevlendirilmesine, konuya ilişkin eğitime önem verilmelidir. Tüm çalışanların BY sürecinin bir parçası olmasını sağlayacak tedbirler alınması, bilgi dostu bir kültür oluşturmak için çalışmalar yapılması ve ödüllendirme sistemlerinin geliştirilmesi önemlidir. Hem üst yönetimin hem de tüm çalışanların BYTA’larını etkin bir şekilde kullanmalarına yönelik önlemler alınmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Kurumlarda bir BY organizasyonel yapısı olmadığında kurumda herkes BY'ne kendi uzmanlık ve sorumluluk alanı kapsamında bakmaktadır. Bir organizasyon için en önemli kaynak olarak kabul edilen bilginin etkin bir şekilde yönetilmesi gerekliliği kabul edilen bir gerçektir. Organizasyonel bilginin yönetiminin sorumluluğunun kısmi olarak farklı birimlere bırakılması yerine konuya ilişkin bilgi ve tecrübesi olan bir bilgi yöneticisi liderliğinde, BY birimi ile hazırlanacak BY stratejik planına göre ve planlanan bütçeye uygun olarak yapılmasının, organizasyonun rasyonel karar verme sürecine, hizmet kalitesine ve rekabet gücüne önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kurumların bilgi varlığını, kurum içinden olduğu gibi kurum dışından bilgiler de oluşturmaktadır. Özellikle veri entegrasyonunu sağlamak için bilginin yönetilmesine ilişkin olarak hem kurum içinde hem de kurumlar arası standartların belirlenmesinin, veri sözlüklerinin hazırlanmasının ve mümkün mertebe veri, enformasyon ve bilginin elektronik ortama taşınmasına gayret edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir. Belirlenen standartların, teknolojideki gelişmeler paralelinde sürekli güncellenmesi ve depolanan veri, enformasyon ve bilginin belirlenen yeni standartlara dönüşümünü sağlayacak önlemlerin alınması gerekmektedir. Organizasyonda hangi bilginin mevcut olduğu, nerede olduğu, sahibi ve sorumlusunun kim olduğu, kimlerin bu bilgilere erişebildiği, hangi BY teknolojik aracının bu bilgileri kullanıyor olduğu belirlenmeli ve sürekli izlenmelidir. Veri, enformasyon ve bilginin elektronik ortama taşınması BY'ni daha etkin hale getirecektir ancak her ne kadar BY'nden ayrı olarak yönetilse de bilgi güvenliğine ilişkin alınması gereken önlemlerin de kesinlikle göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu kapsamda organizasyonun uluslararası standartlara (Örnek: ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi) uygun olarak sertifikalandırılmasının faydalı olacağı değerlendirilebilir.

İyi yönetilen BY süreçleri sonucunda etkin BY'nin, kurum performansına etkisi araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. BY süreçlerinde öne çıkan sorunların kurumlar tarafından tespit edilerek söz konusu sorunlara çözüm bulunmasına yönelik çalışmalar yapılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Kurum performansına önemli katkıda bulunacağı açık olan etkin BY süreçlerinin yürütülebilmesi için öncelikle sorunların net bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bunun için de kurum tarafından uygun bir BY değerlendirme modelinin seçilerek kurumdaki BY'nin değerlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. İş süreçlerinde teknolojinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte organizasyonda değişim mühendisliği (reengineering) uygulanmasının, hem değişen şartlarla uyum içinde olmayan süreçlerin yeniden düzenlenmesi açısından hem de teknoloji kullanımının ortaya çıkardığı gereklilikler açısından uygun olacağı değerlendirilmektedir.

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında geleneksel BY, teknolojiden azami yararlanan yeni BY'ne evrilmektedir. Bu kapsamda kurumlarda eksik olan BYTA'larının temin edilmesinin ve sahip olunan BYTA'larının etkin olarak kullanılmasının sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Günümüzde değişimin ve yeniden yapılanmanın en büyük itici gücü teknolojidir. Bu kapsamda bir bilgi yönetim sistemi mimarisi oluşturulmalı ve söz konusu mimari yapı hem kurumun BY hedefleri ile hem de kurumdaki teknolojik altyapı ile uyumlu olmalı; kolay bir şekilde düzenlenerek, süratle ihtiyaca cevap verebilecek yeteneklere sahip olmalı; sürekli iyileştirilmeli; kullanılan teknoloji, organizasyonun ihtiyaçlarına cevap vermeli, işleri kolaylaştırmalı ve kullanıcı dostu olmalıdır. BYTA tedarik sürecinde, ihtiyaç sahibi makam/kullanıcının etkin olarak sürecin içinde bulunmasının ve söz konusu araçların geliştirilmesinde TSE ve ISO standartlarının göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca, kurum personelinin bilgisayar okuryazarlığı seviyesinin farklı olması göz önünde bulundurularak "insan okuryazarlığı" (TÜBİTAK, 2004, s. 73) olan bilgisayar programlarının geliştirilmesinin sağlanmasının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Etkin bir BY için BYTA'larına ihtiyaç olduğu düşünülürken BYTA'larından nasıl yararlanılacağı hususunda belirsizlikler olduğu görülmektedir. Bunun için BYTA'larının bilgi temelli bir organizasyon oluşturmak için nasıl yapılandırılacağına ilişkin bir rehber hazırlanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Önaçan (2015) tarafından önerilen dOBLYN BY Çerçevesi ile dOBLYN Bilgi Yönetim Sistemi Mimarisinin, bir rehber niteliği taşıyabileceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışma kapsamındaki nitel araştırma sonuçlarına göre, çalışmanın yapıldığı tarihte Türkiye'deki kamu kurumlarında genel olarak; Ekici ve Yılmaz (2022)'in çalışmasıyla da kısmen paralellik gösterir şekilde BY'nin muğlak bir konu olduğu, BY'ne ilişkin bir stratejik plan olmadığı, kurumda bir BY organizasyonunun bulunmadığı, BY rehberine ihtiyaç olduğu, üst yönetimin enformasyon teknolojilerine yönelik desteğinin tam

olduğu, BY açısından en önemli unsurun “insan” olduğu, teknolojik araçlarının belli oranda mevcut olduğu ancak bilginin yönetilmesi odağında yapılandırılmadığı ve bütünleşik bir sistem yapısında olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bilgiyi etkin yönetmek amacıyla organize bir çaba harcama niyetinde olan organizasyonlar için bir yol haritası vermek gerekirse;

- öncelikle organizasyonda bir BY projesinin başlatılması, bunun için gerekli onayların ve üst yönetim desteğinin alınması, kapsanacak süreçlerin, yararlanılacak araç ve metotların belirlenmesi,

- BY takımının oluşturulması,

- bütçenin ve hedeflerin planlanması,

- BY değerlendirme modellerinden birinin seçilerek organizasyonda uygulanması, tespit edilen eksikliklerin giderilmesine yönelik alt projelerin geliştirilmesi ve uygulanması,

- seçilmiş olan BY değerlendirme modelinin, organizasyonun BY etkinliğindeki gelişmelerin takip edilmesi ve eksikliklerin tespit edilmesi maksadıyla, organizasyonda belirli periyotlar ile uygulanması şeklinde ifade edilebilir.

BY’ne ilişkin gelecekte yapılması planlanan çalışmalar olarak; kamu kurumları için BY değerlendirme yöntemlerinden uygun olanın belirlenmesi; BY unsurlarının, BY’ne etkisinin tespit edilmesi; kamu kurumları için uygun BY organizasyonel yapısının ve sorumluluklarının tespit edilmesi önerilir. Ayrıca, çalışmanın yapıldığı tarihten sonra devletin organizasyonel yapısındaki değişiklik, e-dönüşüm ve e-devlet çalışmaları, Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı 2020-2023 (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, t.y.), 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı (Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, 2015), 2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019), Ulusal Yapay Zeka Stratejisi 2021-2025 (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021) gibi stratejik adımlar atılması ve KAYSİS ve benzeri bilişim sistemlerinin hayata geçirilmesi ile birlikte teknolojideki süratli gelişmeler de göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmaya benzer bir çalışmanın, kamu kurumlarında BY’deki gelişmenin ortaya koyulması açısından faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Teşekkür: Bu çalışmanın altyapısını oluşturan tezin hazırlanması sürecindeki desteklerinden dolayı Doç.Dr. Hayat Ebru ERDOST ÇOLAK’a, Prof.Dr. Türksel KAYA BENSGHİR’e, Prof.Dr. Tunç Durmuş MEDENİ’ye, Prof. Dr. Semra GÜNEY’e ve Prof.Dr. Yetkin ÇINAR’a ayrıca araştırmaya katılan tüm daire başkanlarına teşekkür ederim.

Kaynakça

Ada, S. (2013). Afetlerde bilgi ve teknoloji yönetimi: G.Antep ve K.Maraş hastanelerinde bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 1-10.

Akhavan, P., Jafari, M. ve Fathian, M. (2006). Critical success factors of knowledge management systems: A multi-case analysis. *European Business Review*, 18(2), 97-113.

Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2005). *Bilgi çağı, bilgi yönetimi ve bilgi sistemleri*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Al Ahabbi, S.A., Singh, S.K., Balasubramanian, S. ve Gaur, S.S. (2019), Employee perception of impact of knowledge management processes on public sector performance. *Journal of Knowledge Management*, 23(2), 351-373. <https://doi.org/10.1108/JKM-08-2017-0348>

Alacadağlı, E. (2019). Bilgi yönetimi, dijitalleşme ve Türk Sağlık Sistemi. *Electronic Turkish Studies*, 14(2), 67-86. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.14918>

Aladwan, S.A., AL-Yakoub, T.A. and Adaileh, A.M. (2022), Challenges of knowledge management in the public sector: Evidence from the King Abdullah Award for Excellence in Jordan. *The TQM Journal*, ahead-of-print(ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/TQM-09-2021-0253>

- Alavi, M. ve Leidner, D. E. (1999). Knowledge management systems: Issues, challenges, and Benefits. *Communications of the Association for Information Systems, 1*, 1-37. <https://doi.org/10.17705/1CAIS.00107>
- Alavi, M. ve Leidner, D. E. (2001). Review: Knowledge Management Systems: Conceptual Foundations and Research Issues, *Mis Quarterly*, 114-125.
- Alvarenga, A., Matos, F., Godina, R. ve C. O. Matias, J. (2020). Digital transformation and knowledge management in the public sector. *Sustainability, 12*(5824), 1-24. <https://doi.org/10.3390/su12145824>
- Becerra-Fernandez, I. ve Sabherwal, R. (2010). *Knowledge management: Systems and processes*. Armonk (N.Y.): M.E. Sharpe Inc.
- Beijerse, R. P. uit. (1999). Questions in knowledge management: Defining and conceptualising a phenomenon. *Journal of Knowledge Management, 3*(2), 94-109.
- Bennet, A. ve Porter, D. (2003). The force of knowledge: A case study of KM implementation in the department of the Navy. *International Handbooks on Information Systems, 2*, 467-487.
- Chong, S. C. ve Choi, Y. S. (2005). Critical factors in the successful implementation of knowledge management. *Journal of Knowledge Management Practice, 6*. <http://www.tlinc.com/articl90.htm>
- Cook, D., Cripps, P. ve Spaas, P. (2007). *An introduction to the IBM views and viewpoints framework for IT systems, IBM Corporation*. http://public.dhe.ibm.com/software/dw/rational/pdf/Views_and_viewpoints.pdf
- Creech, H. (2007). *Success factors in knowledge management*. International Institute for Sustainable Development (IISD). https://www.iisd.org/system/files/publications/networks_km_success.pdf
- Çapar, B. (2005). *Bilgi: Yönetimi, Üretimi ve Pazarlanması* [Açılış konuşması]. Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK), 48-54, <http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak05/u05-8.pdf>.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2019). *2020-2023 Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı*. <https://www.akillisehirler.gov.tr/wp-content/uploads/EylemPlanı.pdf>.
- Danish, R. Q., Nawaz, M. M. ve Munir, Y. (2012). Impact of knowledge management practices on organizational performance; An evidence from Pakistan. *International Journal of Scientific & Engineering Research, 3*(8), 1-6.
- Davenport, T.H. ve Prusak, L. (2001, Şubat). *İş Dünyasında Bilgi Yönetimi*. İstanbul: Rota Yayın Yapım Tanıtım Ticaret Ltd.Şti.
- Dinçmen, M. (2010). *Bilgi yönetimi ve uygulamaları*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Eisenhardt, K. M. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review, 14*(4), 532-550.
- Ekici, S. ve Yılmaz, B. (2022). Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Ulusal Bilim-Teknoloji Politikalarında Bilgi Yönetimi ve Bir Model Önerisi, *Bilgi Yönetimi Dergisi, 5* (1), 147-162.
- Erickson, S. ve Rothberg, H. (2009). Knowledge Asset Potential vs. Vulnerability: Balancing Risks. *Electronic Journal of Knowledge Management, 7*(2), 227-232.
- Esgin, E. (2015). Kamuda kurumsal bilgi yönetimi için e-dönüşüm modeli: Marmara Üniversitesi elektronik belge yönetim sistemi örneği (Tez No. 388785) [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Frost, A. (2014). A synthesis of knowledge management failure factors. Knowledge Management Tools. www.knowledge-management-tools.net
- Gold, A.H., Malhotra, A. ve Segars, A.H. (2001). Knowledge management: An organizational capabilities perspective. *Journal of Management Information Systems, 18*(1), 185-214.
- Gökçe, Ş. (2006). *Bilgi çağının iş organizasyonlarında stratejik bilgi yönetimi: Teori ve bir uygulama* (Tez No. 189454) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Hajric, E. (2018). Knowledge Management System and Practices (Kindle Edition). Helpjuice. [https://helpjuice.com/pdfs/Knowledge_Management_A_Theoretical_And_Practical_Guide_Emil_Hajric\(PDF\).pdf](https://helpjuice.com/pdfs/Knowledge_Management_A_Theoretical_And_Practical_Guide_Emil_Hajric(PDF).pdf)
- Hancock, B. (2002). *An introduction to qualitative research*. Nottingham, UK: Trent Focus Group.
- Harrell, M. C. ve Bradley, M. A. (2009). Data collection methods semi-structured interviews and focus groups. Santa Monica: RAND National Defense Research Institute. www.rand.org/content/dam/rand/pubs/technical_reports/2009/RAND_TR718.pdf
- Hasanali, F. (2002). *Critical success factors of knowledge management*. http://providersedge.com/docs/km_articles/critical_success_factors_of_km.pdf
- Hauschild, S., Licht, T. ve Stein, W. (2001). Creating a knowledge culture. *McKinsey Quarterly*, 4, 23-26.
- Herschel, R. T. (2009). Chief knowledge officers. Khosrow-Pour, M. (Ed.) *Encyclopedia of Information Science and Technology* (s. 527-531) içinde. New York: IGI Global.
- Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı. (2015). *2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı*, <http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2020/07/2015-2018-Bilgi-Toplumu-Stratejisi-ve-Eylem-Planı.pdf>.
- Karagöz, U. ve Topçu, E. (2016). Elektronik Kamu Bilgi Yönetimi Sistemi, *İdarecinin Sesi Dergisi*, Mart-Nisan, 99-102.
- Karakoçak, K. (2007). *Bilgi yönetimi ve verimliliğe etkisi: Türkiye Büyük Millet Meclisi uygulaması* (Tez No. 208090). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karabağ, S.F. (2005). Bilgi Yönetiminde Donanım ve Yazılım Teknolojileri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 297-316.
- Keskin, H., Şentürk, H. A. ve Beydoğan, A. (2018). Yenilikçilik Kalitesi Perspektifinden Bilgi Paylaşımı, Entelektüel Sermaye ve Performans İlişkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(3), 71-94.
- Kızıldağ, D., Ağca, V. ve Uğurlu, Ö.Y. (2011). Örgütlerde Hafıza Kaybı ve Etkileri: Tekstil Sektöründen Bir Yansıma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 193-2006.
- Kiessling, T., Glenn Richey, R., Meng, J. ve Dabic, M. (2009). Exploring knowledge management to organized performance outcomes in a transitional economy. *Journal of World Business*, 44(4), 421-433.
- Knowledge Management Online (2012). *Knowledge Management Online*. Knowledge-Management-Online.com. <http://www.knowledge-management-online.com/Knowledge-Management-Assessment.html>
- Konaklıoğlu, E. (2011). *Küresel Doğan İşletmelerin Erken Uluslararasılaşmasını Tetikleyen Kurucu ve/veya Yönetici Özellikleri* (Tez No. 280273). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Liao, S. H. ve Wu, C. C. (2009). *Knowledge management and innovation: The mediating effects of organizational learning, industrial engineering and engineering management*. *IEEE International Conference, 1850-1854*.
- Lindvall, M., Rus, I., Jammalamadaka, R. ve Thakker, R. (2001). *Software tools for knowledge management: A DACS State-of-the-Art Report*. Fraunhofer Center for Experimental Software Engineering Maryland and the University of Maryland.
- Mertins, K., Heisig, P. ve Vorbeck, J. (2003). *Knowledge Management: Concepts and Best Practices* (2nd ed.). Springer-Verlag, Berlin.
- Monette, D. R., Sullivan, T. J. ve Dejong, C. R. (1990). *Applied social research: Tool for the human services (2. baskı)*. Fort Worth: Holt, Rinehart, and Winston.
- Nasseri, T. (1999). *The knowledge enterprise*. www.exinfm.com/pdffiles/tnasseri.pdf

Nonaka, I. (1991). The knowledge-creating company. *Harvard Business Review*, 69(6), 96-104.

Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation, *Organization Science*, 5, 14.

Oliver, S. ve Kandadi, K. R. (2006). How to develop knowledge culture in organizations? A multiple case study of large distributed organizations. *Journal of Knowledge Management*, 10(4), 6-24. <https://doi.org/10.1108/13673270610679336>

Önaçan, M. B. K. ve Medeni, T. D. (2012). Elektronik imza nedir, neden gereklidir, ihtiyacı nasıl karşılanmalıdır?. *Türk İdare Dergisi*, 474, 171-200.

Önaçan, M. B. K. (2015). Organizasyonlar için bilgi yönetimi çerçevesi ve bilgi yönetim sistemi mimarisi önerisi: dOBLYN (Doküman ve Bilgi Yönetimi) (Tez No. 405913). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Özdemir, A. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatına Getirdiği Yenilikler. *Journal of Academic Value Studies*, 7 (3), 284-297.

Özer, U. ve Atasoy, B. (2021). Kamu Kurumlarında Yönetim Bilgi Sistemlerinin Etkinliği: Spor Bilgi Sisteminin SWOT Analizi, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 26 (1), 183-201.

Palys, T. (2008). Purposive sampling. L. M. Given (Ed.) *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. (Vol.2) (697-688) içinde. Sage: Los Angeles.

Rašula, J., Vukšić, V. B. ve Štemberger, M. I. (2012). The impact of knowledge management on organisational performance. *EBR*, 14(2), 147-168.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). *Ulusal Yapay Zeka Stratejisi 2021-2025*, <https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>.

SAP. (2007). *SAP solution manager for implementing SAP Business Suite*. http://www.rbe-plus.ru/pdf/solman_Implementation.pdf

Selimoğlu, N. (2005). *Süreç yönetimi ve süreç iyileştirmede bilgi yönetiminin rolü ve uygulamaya ilişkin bir araştırma* (Tez No. 214650). [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Sharma, V. ve Deb, M. (2019). Knowledge management through technology: Exploring extant research using nVivo. *Theoretical Economics Letters*, 9, 761-770. doi: 10.4236/tel.2019.94050

Sveiby, K-E. (2001). A knowledge-based theory of the firm to guide in strategy formulation. *Journal of Intellectual Capital*, 2(4), 344-358.

Syed-Ikhsan, S.O.S. ve Rowland, F. (2004). Knowledge management in a public organization: a study on the relationship between organizational elements and the performance of knowledge transfer. *Journal of Knowledge Management*, 8(2), 96-111.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Tiwana, A. (1999). *The knowledge management toolkit*. New York: Prentice Hall.

Turan, M. (2015). Türkiye'de hukuksal koşullar çerçevesinde elektronik belge ve finansal bilgi yönetimi politikalarının değerlendirilmesi: Türkiye Kalkınma Bankası örneği (Tez No. 388363) [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK). (2004, Kasım). *Vizyon 2023, Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları, 2003-2023 Strateji Belgesi*.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (t.y.). *Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı 2020-2023*, <https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/strateji-eylem-planlari/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-ve-eylem-planlari-2020-2023.pdf>.

Wadood, S., Gharleghi, B. ve Samadi, B. (2016). Influence of change in management in technological enterprises. *Procedia Economics and Finance*, 37, 129-136. doi: 10.1016/S2212-5671(16)30103-4

Wong, K.Y. (2005). Critical Success Factors for Implementing Knowledge Management in Small and Medium Enterprise. *Industrial Management & Data*, 105(3), 261–279.

Yin, R. K. (2003). *Case study research design and methods* (3rd Ed.), United States of America: Sage Publications.

Yılmaz, C. (2019). İmalat İşletmelerinde Bilgi Yönetimi ile Performans Arasındaki İlişkide Sosyal Sermayenin Rolü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 165-186. DOI: 10.18037/ausbd.668637

Zack, M., McKeen, J. ve Singh, S. (2009). Knowledge management and organizational performance: An exploratory analysis. *Journal of Knowledge Management*, 13(6), 392-409.

Zaied, A. N. H., Hussein, G. S. ve Hassan, M. M. (2012). The role of knowledge management in enhancing organizational performance. *I.J. Information Engineering and Electronic Business*, 4(5), 27-35.

Zaim, H. (2003). *Bilginin artan önemi ve bilgi yönetimi* (Tez No. 145436) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi] Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

PLSR and MIMIC-PLS Model Approach to Determinants of Capital Structure Choices and Comparative Analysis¹

Sermaye Yapısı Seçimlerinin Belirleyicilerine PLSR ve MIMIC-PLS Model Yaklaşımı ve Karşılaştırmalı Analizi

Seda BAŞAR YILMAZ*
H. Eray ÇELİK**

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Van/Türkiye.
Asst. Prof., Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Van /Türkiye.

sedabasar@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3949-3490

**Prof. Dr ., Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Van /Türkiye.

ecelik@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7490-8124

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 03/10/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23/11/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Başar Yılmaz, S. and Çelik, H. E. (2022) Sermaye yapısı seçimlerinin belirleyicilerine PLSR ve MIMIC-PLS model yaklaşımı ve karşılaştırmalı analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 156 – 169

Citation: Başar Yılmaz, S. and Çelik, H. E. (2022) PLSR and MIMIC-PLS model approach to determinants of capital structure choices and comparative analysis. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 156 – 169

Abstract

In this study, the determinants of capital structure choices, which are very important for companies. For this reason, the data of 167 companies traded in ISE and BIST between 2008 and 2017 were collected. 11 variables as 8 indicators, and 3 causes, which are thought to have an impact on the capital structure, were determined. In the study, 2 analyses were made and the results were compared. In the first analysis, 3 models were established by changing the dependent variable and analysed with the Partial Least Squares Regression (PLSR) method. Afterwards, the MIMIC Model, which can provide a simultaneous solution to these 3 models, is again analysed with Partial Least Squares (PLS). According to the results of the analysis, it has been seen that the most effective indicator variables on the capital structure in all models are profitability and liquidity. Among the reason variables, which are thought to represent the capital structure best in the model, total debt is the variable that best represents the capital structure, which is included as a latent variable. Again, according to the MIMIC model result, it has been seen that the effective theory for the companies traded in the BIST in Turkey is the trade-off theory. Finally, when the PLSR and MIMIC models are compared, it can be said that the MIMIC model is preferable in terms of both examining the relationships in more detail and the compatibility of the results with the theories.

Keywords: Partial least squares regression, MIMIC model, trade-off theory, pecking order theory, capital structure determinants.

Öz

Bu çalışmada, şirketler için önemli olan sermaye yapısı seçimlerinin belirleyicileri incelenmiştir. Bu nedenle 2008-2017 yılları arasında İMKB’de ve BİST’te işlem gören 167 şirketin verileri kullanılmıştır. Sermaye yapısı üzerinde etkisi olduğu düşünülen 8 gösterge ve 3 neden olmak üzere 11 değişken belirlenmiştir. Çalışmada 2 analiz yapılmış ve sonuçları karşılaştırılmıştır. İlk analizde bağımlı değişken değiştirilerek 3 model kurulmuş, Kısmi En Küçük Kareler Regresyonu (PLSR) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Sonrasında bu 3 modelin eşanlı çözümünü sağlayabilen MIMIC Model yine Kısmi En Küçük Kareler (PLS) ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre tüm modellerde sermaye yapısı üzerinde en etkili gösterge değişkenlerin karlılık ve likidite olduğu görülmüştür. Modelde sermaye yapısını en iyi temsil ettiği düşünülen neden değişkenlerinden toplam borçlar, gizil değişken olarak yer alan sermaye yapısını en iyi temsil eden değişkendir. Yine MIMIC model sonucuna göre Türkiye’de BİST’te işlem gören firmalar için etkin olan teorinin Dengeleme Teorisi olduğu görülmüştür. Son olarak PLSR ve MIMIC model kıyaslandığında hem ilişkileri daha detaylı olarak inceleyebilmesi hem de sonuçların teorilere uygunluğu açısından MIMIC modelin daha tercih edilebilir olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kısmi en küçük kareler regresyonu, MIMIC model, dengeleme teorisi, finansal hiyerarşi teorisi, sermaye yapısı belirleyicileri

¹ This paper is resulted from the doctoral (PhD) thesis study of the first author.

Introduction

From a financial management perspective, a firm's primary goal is to maximize its value. The financial manager is the person responsible for realizing this purpose. While creating the capital structure and managing the firm, the financial manager aims to increase the value of the firm while maintaining the current status of the firm and preventing the loss of value (Koller et al., 2005, p. 7). It is the resource structure of the firm, which is expressed by the concept of capital structure. In other words, it is the problem of what the equity and debt structure of the firm will be. If the firm borrows excessively in accordance with its capital structure decisions, its financial structure deteriorates, it cannot fulfil its obligations and it may result in the termination of the legal existence of the firm. On the other hand, capital structure decisions, which will strengthen the financial structure, increase resource alternatives and lead to cheaper solutions, reduce/eliminate the possibility of financial failure (Turaboğlu et al., 2017, p. 248). Due to the changing firm and market conditions, it is not possible to talk about a continuous and unchanging capital structure that maximizes the value of a firm or minimizes the cost of capital (Frank and Goyal, 2007, p. 2). Because the capital structure decisions of the companies constantly change according to the country, sector, time and company, the capital structures are still being tested (Köksal et al., 2013, p. 2). A significant number of theories have been developed regarding the concept of capital structure.

These theories are divided into two; classical and modern. Classical theories of capital are; Net Income Theory, Net Operating Income Theory, Traditional Theory and Modigliani-Miller Theory. Modern capital structure theories based on Modigliani-Miller are Trade-off Theory, Pecking Order Theory, Market Timing Theory, Asymmetric Information Theory and Signaling Theory. In this study, Trade-off Theory and Pecking Order Theory are discussed because they are the most effective theories.

1. Modern Approaches

1.1. Trade-off Theory

Explains moderate and prudent borrowing. It argues that the optimum solution will exist at the point where marginal costs and marginal benefits are balanced. Kraus and Litzenberger (1973) defined the optimum point as reflecting a balance between the tax benefits of debt and the deadweight costs of bankruptcy (p. 912). According to Myers (1984), if the firms follow the trade-off theory, a firm sets a target debt-to-value ratio and then slowly moves towards the target (p. 575). The target is set by balancing debt tax shields against bankruptcy costs. A company that conforms to the trade-off theory should set a debt-to-value ratio and act gradually according to this target ratio (Myers and Majluf, 1984, p. 187).

1.2. Pecking Order Theory

The trade-off theory is said to be a rival theory to the pecking order theory. Contrary to the trade-off theory, it argues that there is no optimal debt level (Drobetz and Gruninger, 2007, p. 294). That is, it argues that the firm follows a sequence to raise funds. The financing need is primarily provided by internal funds, and when internal funds are not sufficient for investment, securities in current assets are used for investment expenditures. Finally, external funds are used for investment financing.

1.3. Signalling Theory

Asymmetric information lies on the basis of the signaling theory, as in the pecking order theory (Ross, 1977, p. 28). According to Signaling Theory, business managers want the market value of the business to increase and the capital owners to benefit from it by sending signals about the course of the business to individuals outside the business (Ceylan and Korkmaz, 2008, p. 259).

1.4. Market Timing Theory

It argues that there is no optimal capital structure and firms support equity market timing. Baker and Wurgler (2002) found out in their study that low leverage firms raise funds when their valuations are high, while high leverage firms raise funds when their valuations are low (p. 1).

2. Factors Affecting Capital Structure

Firm-specific factors consist of many variables under the influence of finance theories. These variables are mainly determined as tangible assets, non-debt tax shields, growth opportunities, liquidity, sector type, business size, earnings instability(volatility) and also profitability (Titman and Wessels, 1988, p. 2-6).

Table 1.

Relationship of variables with theories

Variables	Trade-off Theory	Pecking Order Theory
Tangible Fixed Assets	(+)	(-)
Company Size	(+)	(-)
Non-Debt Tax Shield	(+)	
Growth	(-)	(+)
Uniqueness		
Sector Type		
Income Volatility	(-)	(+)
Probability	(+)	(-)
Liquidity	(+)	(-)

3. Literature

There are various studies related to determinants of capital structure in Turkey using different theories and variables. Durukan (1997) analyzed the data of 68 companies whose stocks were traded in the ISE, covering the years 1990-1995, to determine the factors affecting the capital structure, and concluded that profitability and non-debt tax shield are the most important factors affecting the capital structure of Turkish firms. Acaravcı (2004) analyzed the relationship between growth rate, profitability, inflation and corporate tax variables and the capital structure of enterprises by using the data of 66 manufacturing industry companies traded in the ISE between 1992 and 2002. The results of this study, which used panel data analysis as the analysis method, support the pecking order theory. Demirhan (2009) used panel data analysis methods in his study, which aimed to determine the firm-specific factors affecting the capital structure of service sector firms by using the financial statement data obtained from the ISE. The results of the analysis showed that the most important factors affecting the capital structure are profitability, firm size, firm's liquidity and firm's asset structure, in accordance with the pecking order theory. Güner (2016) aims to examine the compatibility of the trade-off theory and the pecking order theory with the capital structure determinants and to make comparisons between countries (Greece, France, England, China) by revealing the capital structure theories that are compatible with the capital structure determinants. Study results show that while the capital structures of the enterprises in Turkey reveal evidence that is compatible with both the pecking order and the trade-off theory, the determinants of capital structure differ based on countries. Demirci (2017) examined the Capital Structure Theories in the Turkish manufacturing sector and stated that the capital structures of the firms are mostly compatible with the pecking order theory. Özdemir (2019) examined and the changes in the interest rate, inflation rate and exchange of the data of 29 manufacturing industry companies operating in the BIST100 index for the years 2009-2018 with the

panel data analysis method. As a result of the study, he found that inflation has no effect on the capital structure, but the exchange rate and interest rate have a strong effect on the capital structure. Chang et. al (2009) examined the determinants of capital structure by applying the MIMIC model and partial least squares analysis to the data of 13887 companies registered in the Compstat sectoral database between 1988 and 2003. While 3 different leverages were used as the dependent variables; asset structure, firm size, profitability, growth opportunity, liquidity, uniqueness and income volatility were used as independent variables. According to the results of the study, there are very strong and significant relationships between all independent variables and dependent variables. While there is a strong negative relationship between uniqueness, growth and profitability and leverage, the results for income volatility vary according to their sub-variables (RoA, RoE). Cortez and Susanto (2012) included the capital structure of 21 firms operating in Japan as the total debt/equity ratio in order to determine the capital structures of the firms. According to the findings of the study, a positive and significant relationship was determined between the total debt/equity ratio and the asset structure, and a negative and significant relationship with profitability. The relationship between growth opportunity and debt/equity ratio could not be determined. Gharaibeh and Sarea (2015) aimed to determine the factors affecting the capital structure of 215 companies from 49 different industries operating in Kuwait between 2009 and 2013 in their study where financial leverage represents the capital structure. As a result of the analysis, there is a positive and significant relationship between firm age, growth opportunity, liquidity, firm size, asset structure and financial leverage ratio, but a negative correlation was found with ROE. Arsov and Naumoski (2016) tried to determine the variables affecting capital structures by creating 5 different models. For this reason, panel data analysis was applied to the data of 173 Balkan countries companies of public ownership such as Croatia, Macedonia and Serbia between 2008 and 2013. As a result of the analysis, a positive and significant relationship was determined between the total debt ratio which is one of the dependent variables representing the capital structure. In addition there was a negative and significant relationship between profitability and asset structure and firm size. Matias and Serrasqueiro (2017) examined firms operating in Portugal between 2007 and 2011 in order to determine the factors affecting the capital structures of firms. In the study, the capital structure was represented by the financial leverage ratio and the factors affecting the capital structure are represented by firm size, profitability, asset structure, growth opportunity and firm age. According to the results of the analysis, there was a significant and positive relationship between financial leverage and firm size and asset structure, and a significant and negative relationship between firm age and financial leverage. In addition, no statistically significant relationship was found between growth opportunity and financial leverage.

4. Method

4.1. Partial Least Squares Regression Method (PLSR)

PLS is a model that could find a simple model with few components even if the variables are linearly independent or highly correlated. (De Jong, 1993). It is particularly useful when we need to predict a set of dependent variables from a (very) large set of independent variables. PLS is the tool of choice in the social sciences because it can be used as a multivariate technique for both non-experimental and experimental data (Abdi, 2003, p. 792). The latent variables found by the PLSR model are also called X scores and are denoted by t_a ($a=1,2,\dots,A$). X scores are predictors of Y and model X. In the PLS method, t_a , $a = 1,2,\dots,A$ values can be determined iteratively using the classical NIPALS algorithm. X scores are so few that they can be denoted by A and are perpendicular to each other. These scores are estimated as linear combinations of the original x_k variables and coefficients called weights ($a=1,2,\dots,A$) w_{ka}^* . To show in equation format;

$$t_{ia} = \sum_k w_{ka}^* x_{ik} \tag{1.1}$$

X scores' (t_a) properties:

The X scores are multiplied by the p_{ak} loads, which are good summaries of X. Therefore, the error numbers for X, indicated by e_{ik} are small. For multivariate Y ($M>1$), the Y scores u_a are multiplied by c_{am} . Therefore, the error terms g_{im} for Y are also small.

$$x_{ia} = \sum_a t_{ia} p_{ak} + e_{ik} \quad (1.2)$$

$$y_{im} = \sum_a u_{ia} c_{am} + g_{im} \quad (1.3)$$

X scores are good estimators of Y, as shown in 1.4. The residual of Y (f_{im}) represents the deviations between the observed and modeled dependent variables. Y residual matrix forms the elements of F. It can be written Equation 1.4. by using Eq. 1.1. Also It can be written as in Eq. 1.5. to look like a multiple regression model.

$$y_{im} = \sum_a c_{ma} t_{ia} + f_{im} \quad (1.4)$$

$$y_{im} = \sum_a c_{ma} \sum_k w_{ka}^* x_{ik} + f_{im} = \sum_k b_{mk} x_{ik} + f_{im} \quad (1.5)$$

PLS regression coefficients b_{mk} (B) can be written as in Eq. 1.6.

$$b_{mk} = \sum_a c_{ma} w_{ka}^* \quad (1.6)$$

PLSR achieves MLR (Multiple Linear Regression) solution in one component. Thus, the coefficients of MLR and PLSR are equal to $w_1 c_1'$. Reducing the matrix X after each component (a) by subtracting $t_a p_a'$ allows the PLSR model to be optionally expressed in terms of w_a weights. While doing this, the residual of the previous dimension E_{a-1} is used instead of the X variables. Therefore, Spouse. Instead of Eq. 1.1, Eq. 1.7 can be written;

$$t_{ia} = \sum_a w_{ka} e_{ik,a-1} \quad (1.7)$$

The Y matrix can also be reduced by subtracting $t_a c_a$. However, this reduction is not necessary. The results are similar regardless of whether Y is reduced or not.

$$e_{ik,a-1} = e_{ik,a-2} - t_{i,a-1} p_{a-1,k} \quad (1.8)$$

$$e_{ik,0} = x_{ik} \quad (1.9)$$

w weights can be converted to weights represented as w^* . w^* weights directly relate to X, it gives Eq. 1.1 (Polat and Günay, 2009, p. 439-440).

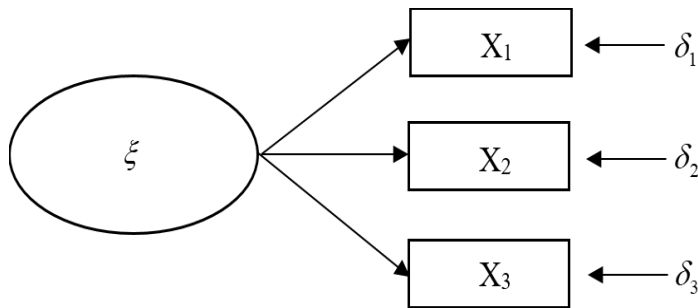
4.2. MIMIC Model

MIMIC (Multiple Indicators and Multiple Causes) model is a special structural equation modeling technique in which latent variables are used. It is also used when the same dependent variable is unknown. The MIMIC model approach is based on the statistical theory of latent variables, which includes many cause and indicator variables.

The MIMIC model contains both formative and reflective relations. Reflective models are classical factor analysis models. All of the observed variables in these models are structured in the understanding that they measure the same latent variable (Chin, 1998, p. 297). When the reflective variables are replaced with another reflective variable, it does not degrade the quality of the structure. The purpose of the formative model is to explain the variance in the latent variable to the maximum extent. For this reason, if formative variables are not included in the model, it causes an incomplete explanation of the structure (Bollen and Lennox, 1991, p. 306) .

Figure 1.1.

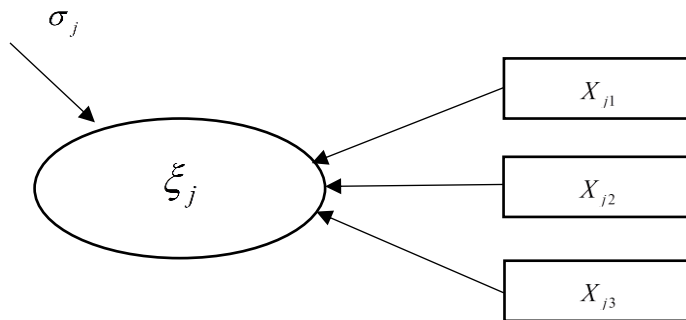
Reflective Structure

(Götz et al., 2010)

Figure 1.2.

Formative Structure

(Götz et al., 2010)

The equation model, known as the structural equation model, can be constrained and converted to a MIMIC model;

$$\eta = B\eta + \Gamma \xi + \zeta \tag{2.1}$$

$$Y = \Lambda_y \eta + \varepsilon \tag{2.2}$$

$$X = \Lambda_x \xi + \delta \tag{2.3}$$

Here, in the first model $B = 0$, $X \equiv \xi$, $\Lambda_x = I$ and $\delta = 0$ considered, the MIMIC model transforms into equations (2.4) and (2.5.);

$$\eta = \Gamma X + \zeta \quad (2.4)$$

$$Y = \Lambda_y \eta + \varepsilon \quad (2.5)$$

latent variable η , observable exogenous variables determined linearly by a linear sequence

($X = (X_1, X_2, \dots, X_q)$) determines the error term ζ .

In matrix form,

$$\eta = \Gamma X + \zeta \quad (2.6)$$

In equation form,

$$\eta = \gamma' X + \zeta = \gamma_1 X_1 + \gamma_2 X_2 + \dots, \gamma_q X_q + \zeta$$

(2.7)

latent variable, in turn, determines $Y = (Y_1, Y_2, \dots, Y_q)$ the corresponding set of error terms with the

observable endogenous variables $\varepsilon = (\varepsilon_1, \varepsilon_2, \dots, \varepsilon_p)$.

In matrix form;

$$Y = \Lambda_y \eta + \varepsilon$$

(2.8)

In equation form;

$$Y_1 = \lambda_1 \eta + \varepsilon_1 \quad (2.9)$$

$$Y_2 = \lambda_2 \eta + \varepsilon_2$$

...

$$Y_p = \lambda_p \eta + \varepsilon_p$$

4.3. Partial Least Squares Method in Structural Equation Modeling

This model was developed as an alternative to CB-SEM (Covariance-Based Structural Equation Model - Covariance Based Structural Equation Model) (Noonan and Wold, 1982, p. 75). PLS-SEM shows a strong approach to the normal distribution and large sample size constraints of the data, that is, it allows to obtain effective results in cases where there are small samples and non-normal distribution (Boşow and Albers, 2010, p. 594; Hair et al., 2011, p. 143). The method also allows working with a large number of variables, a dataset with fewer observations than a variable, and more complex models (Chin and Newsted, 1999). It is preferred by researchers especially for new technology research and information systems research because it is model both factors and composites (Henseler et al., 2016, p. 3). PLS is one of the most used methods in information systems research (Marcoulides and Saunders, 2006, p. 3). Also it is generally used in strategic management and marketing studies (Hair et al., 2012, p. 140).

PLS-SEM applies a 2-step method to make predictions. In the first iterative stage, they estimate the loadings and weights in the measurement model by using the relationships of the latent variables with each other and with the measurement variables that depend on them. In the second stage, using the weights found in the first stage, estimates the structural model using the relationships among latent variables (Chin, 1998, p. 298).

5. Scope of the Study, Data Set and Method

The variables of the companies whose stocks were traded in Borsa Istanbul (BIST) and the ISE between 2008 and 2017 were obtained through the Finnet Database in the form of monthly data. SmartPLS 3 program and Excel XLSTAT module were used to analyze this information. In the first stage, regression was applied to these data using the PLS method. In the second stage, the MIMIC model, which is a special type of structural equation modeling, was analyzed using the Partial Least Squares method. Finally, the results of the 2 analysis methods were compared.

5.1. Variables Used in the Study

In this study, the variables of size, sector type, profitability, asset structure, non-debt tax shield, growth, liquidity and income volatility, which are thought to be effective on capital structure in the literature, are modelled and analysed.

There are multiple ratios in the literature for the measurement of these variables. In this study, RoA (net profit-loss/total assets) for **profitability**, quartile and numbered form of the firm's total assets for size, asset structure (stocks+cost of tangible fixed assets purchased, manufactured or constructed)/total assets, debt depreciation expenses/sales income ratio for non-tax shield, the nominal value of sectors with companies operating in BIST for the sector, for liquidity (current assets-stocks)/short-term liabilities, the standard deviation of percentage change in total assets for volatility, for growth opportunities (research-development expenses+marketing, selling and distribution expenses+general administrative expenses)/total assets for short-term liabilities/total assets for short-term debt, long-term liabilities/total assets for long-term debt and finally total debt (short-term liabilities+long-term liabilities)/total assets are used.

There are many different sectors in the main model consisting of 1503 observations. Partial Least Squares Regression has been applied by creating 3 different models in which all sectors are together, and the results are given. These models were created in such a way that the dependent variable was changed and the independent variables remained the same. Afterwards, these three models were solved simultaneously using the MIMIC model and the results are given below.

6. Results

The first analysis of the study consists of the analysis of 3 different models with the PLSR method. The regression result, standardized variable coefficients and goodness-of-fit criteria are available below. First, the model in which the total debt is a dependent variable and its coefficients, the goodness of fit statistics (Table 2) and VIP values (Table 3) are as follows;

$$TD = -0,364RoA + 0,067size + 0,116col + 0,08grow + 0,037tax - 0,008vol - 0,387liq + 0,109idum$$

Table 2.

Goodness-of-fit criteria

R ²	0,433
Std. Deviation	0,195
MSE	0,038
RMSE	0,195

Table 3.

VIP Values

Variable	VIP
Liquidity- liq	1,935
Profitability- RoA	1,820
Collateral value- col	0,580
Sector-idum	0,545
Growth- grow	0,399
Size- size	0,337
No-debt tax Shield- tax	0,183
Volatility- vol	0,039

The model's goodness-of-fit criteria are at an acceptable level. While they say that the variables that have importance in the model are liquidity and profitability since their VIP values are above 1, their coefficients also support this situation. In the model where the dependent variable is total debts, it is seen that the variable that affects total debts is liquidity and profitability with values between 0,38 and 0,36.

The second model, in which short-term debt is the dependent variable, and its coefficients goodness of fit statistics (Table 4) and VIP values (Table 5) are as follows:

$$STD = -0,245RoA - 0,057grow + 0,158col + 0,148grow - 0,037tax + 0,002vol + 0,32liq + 0,027idum$$

Table 4.

Goodness-of-fit criteria

R ²	0,322
Std. Deviation	0,171
MSE	0,029
RMSE	0,171

Table 5.

VIP Values

Variable	VIP
Liquidity- liq	1,954
Profitability- RoA	1,496
Collateral value- col	0,965
Growth- grow	0,902
Size- size	0,348
Non-debt Tax Shield- tax	0,227
Sector- idum	0,164
Income Volatility- vol	0,009

According to the VIP values of the model, it is seen that the important variables for the model are liquidity profitability, asset structure and growth, and the mean error squares are close to zero (desired value). It can be said that the most effective variable for short-term debts is liquidity, followed by profitability, asset structure and growth variables. However, the effect levels are not high. As in the first model, it is seen that profitability and liquidity variables have a negative relationship with short-term debts.

Finally, the model with long-term debt as a dependent variable and its coefficients, goodness of fit statistics (Table 6) and VIP values (Table 7) are as follows;

$$LTD = -0,469RoA + 0,033size - 0,056col - 0,145grow - 0,001tax + 0,000vol - 0,015liq - 0,014idum$$

Table 6.

Goodness-of-fit criteria

R ²	0,279
Std. Deviation	0,126
MSE	0,016
RMSE	0,126

Table 7.

VIP Values

Variable	VIP
Liquidity-liq	1,229
Profitability-RoA	1,747
Size- size	1,400
Sector-idum	1,012
Growth-grow	0,607
Collateral Value- col	0,280

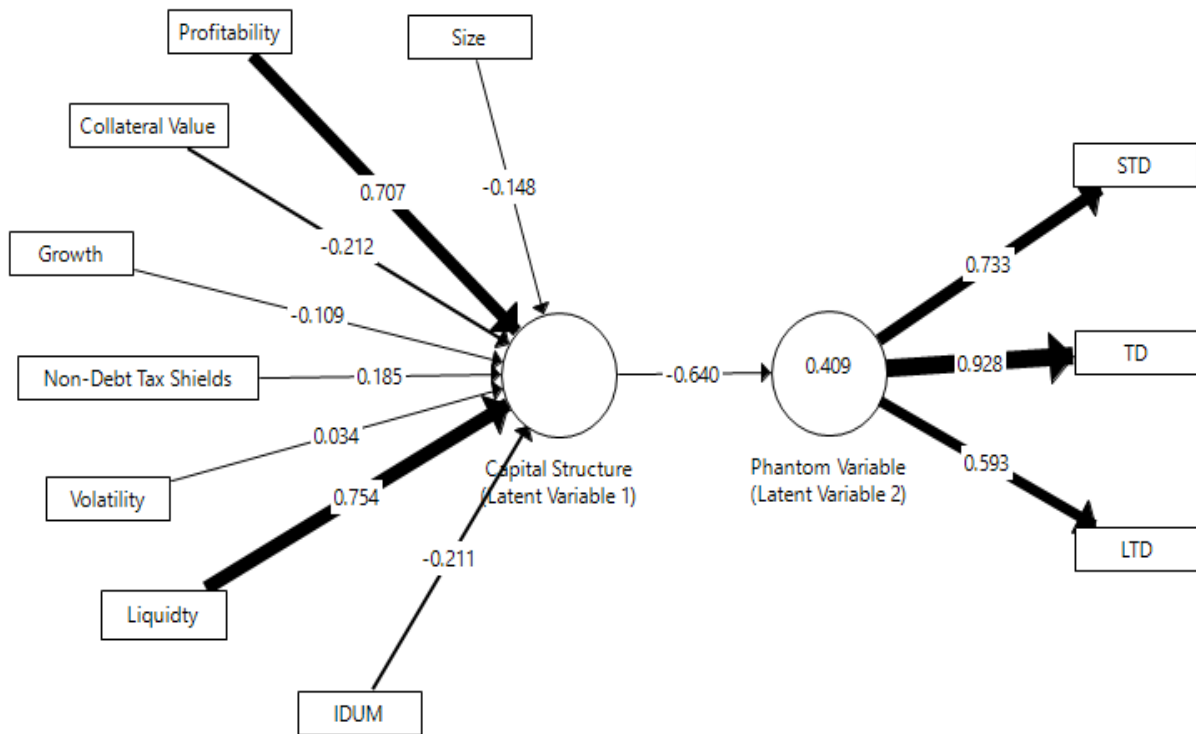
Income Volatility- vol	0,076
Non-debt Tax Shield- tax	0,044

The model's MSE and RMSE have acceptable values. VIP values indicate that the important variables for the model are profitability, size, liquidity and sector. However, the coefficients of the variables are not high. Therefore, this model is the model with the lowest R² value. Despite this, the profitability variable is the most effective variable in this model. As a result, it can be said that the most important value is profitability when it comes to short-term debts. As in the previous 2 models, it is seen that the profitability variable has a negative relationship with short-term debts.

The second analysis is the analysis in which the established MIMIC model is analysed with PLS. Here, short-term debts, long-term debts and total debts, which are taken as cause variables in the first analysis, are included in the model together. However, in this model, the aim of the indicator variables is to find out their effects on the capital structure, not their effects on debts. It is also to determine simultaneously with which debt the capital structure is better represented.

Figure 1.3.

MIMIC Model

When the CR is greater than 0.7, Cronbach's Alpha greater than 0,60 and the AVE coefficient greater than 0,5, it is accepted as an indicator of good fit. It is seen that these values have the values of 0,803, 0,621 and 0,583 respectively. The R² value has a value of 0,409. This value is considered as moderate intensity, which is not very high. However, since there is only one latent variable in the model and the capital structure is tried to be explained with a single latent variable, this situation is accepted as normal. Finally, in the table showing the validity and reliability of the internal model, the R² f² SRMR values are 0,409, 0,693 and 0,077.

$$l = -0,148size + 0,70RoA - 0,212col - 0,109grow + 0,185tax + 0,034vol + 0,754liq - 0,211idum + \zeta$$

$$kvb = 0,507l + \varepsilon_1$$

$$tb = 0,643l + \varepsilon_2$$

$$uvb = 0,41l + \varepsilon_3$$

It is seen that the most effective variable on the capital structure is liquidity with a coefficient of 0,754, followed by profitability with a coefficient of 0,70. According to t values of the variables, it is seen that all variables are significant except for volatility. After significance, for loadings it is seen that the most effective variables on the capital structure among the indicator variables are profitability, liquidity and the sector, respectively, while the least effective variables are growth opportunities, asset structure and non-debt tax shield.

While there is a positive and significant relationship between the capital structure of the most effective variable profitability, liquidity, and non-debt tax shield, but there is a negative relationship between size, asset structure, growth opportunities and the sector. Profitability, liquidity, growth opportunities, non-debt tax shield support the trade-off theory, and the size and asset structure variable support the pecking order theory. It has been seen that the effective theory for the companies traded in the BIST is the trade-off theory since all but not all of the variables mainly support the trade-off theory.

It is thought that short-term debts, total debts and long-term debts, which are among the cause variables, are the 3 variables that best represent the capital structure. Therefore, they are included in the model as a causal variable. According to the results of the analysis, these three variables have a positive and statistically significant relationship with the capital structure. It has been seen that the variable that best represents the capital structure among these three variables is total debts. Short-term debt and long-term debt follow.

The total effect models of the MIMIC model as below;

$$TD = 0,419RoA - 0,087size - 0,125col - 0,064grow + 0,109tax + 0,020vol + 0,447liq - 0,125idum$$

$$STD = 0,331RoA - 0,069size - 0,099col - 0,051grow + 0,086tax + 0,015vol + 0,353liq - 0,098idum$$

$$LTD = 0,268RoA - 0,056size - 0,080col - 0,041grow + 0,070tax + 0,012vol + 0,286liq - 0,080idum$$

When the coefficients of the total effects models showing the relationship between the indicator variables and the cause variables are compared with the PLSR coefficients and R^2 values, it can be seen that the coefficients of the MIMIC model results are more significant and give more effective results on debts. This situation is more in line with financial expectations.

Conclusion

Financial decisions have a vital importance on the financial structure of the firm. A wrong decision regarding the capital structure can lead a business to financial distress or even bankruptcy. Therefore, capital structure decisions have been a very important issue for finance. The total number of observations for the model is 1503, and the majority of this data consists of the manufacturing sector traded in BIST.

According to the results of the model, in which leverage ratios are taken as dependent variables, the most effective variables on debt ratios are profitability and liquidity. It is possible to say that financial leverage does not work because its effects on the model are negative. However, the low R^2 values make it necessary to add more variables to the model.

According to the results of the MIMIC model, which is the second analysis, it can be said that although the size and asset structure variable in the model support the pecking order theory, the other

variables in the model comply with the trade-off theory. Likewise, the liquidity and profitability variables, which are the most effective, have very close coefficients to each other and it is seen that they have a very strong effect on the capital structure. This situation meets expectations. Because for companies, the amount of liquid they hold and the profit they make are the strongest arguments when making investment decisions. However, the fact that other variables have such low coefficients causes difficulties in determining the degree of importance between them.

Simultaneous model analysis of the MIMIC model ensures that it causes less error than modelling separately. In addition, its ease of use and all effects allow a comprehensive and detailed examination. Because of MIMIC model structure, it enables the calculation of the effects on the (latent) capital structure and the coefficients of these effects, which do not have a direct numerical value. In addition to these, it allows reaching the conclusion on which type of debt the capital structure, which is a latent variable, is more effective, that is, which can be represented better. Finally, it gives the relationship between indicator variables and debt variables, which are cause variables in the form of total effects. This is clearly seen by the analysis made.

As a result, the use of relatively new methods, rather than the use of classical regression methods, will provide better and more detailed results when examining the relationships. In addition, this study was carried out using the data of companies registered in BIST. In Turkey, there is a lack of information in terms of capital structure and determinants of companies not registered in BIST, sectoral or company size differences. For this reason, this study can be developed by considering companies that are not registered in Borsa Istanbul and the results can be compared.

References

- Abdi, H. (2003). Partial least square regression (PLS regression). *Encyclopedia For Research Methods for the Social Sciences*, 6(4), 792-795.
- Acaravcı, S. K., (2004). *Gelişmekte olan ülkelerde sermaye yapısını etkileyen faktörler: Türkiye’de bir uygulama* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Arsov, S. & Naumoski, A. (2016). Determinants of capital structure: An empirical study of companies from selected post-transition economies. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 34(1), 119-146.
- Baker, M. & Wurgler, J. (2002). Market timing and capital structure. *The Journal of Finance*, 57(1), 1-32.
- Boşow-Thies, S., & Albers, S., (2010). Application of PLS in marketing: content strategies on the internet. In *Handbook of Partial Least Squares* (pp. 589-604). Springer.
- Bollen, K. & Lennox, R. (1991). Conventional wisdom on measurement: A structural equation perspective. *Psychological bulletin*, 110(2), 305-314.
- Ceylan, A., & Korkmaz, T. (2008). *İşletmelerde finansal yönetim*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Chang, C., Lee, A. C., & Lee, C. F. (2009). Determinants of capital structure choice: A structural equation modeling approach. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 49(2), 197-213.
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern methods for business research*, 295(2), 295-336.
- Chin, W. W. & Newsted, P. R. (1999). Structural equation modeling analysis with small samples using partial least squares. *Statistical strategies for small sample research*, 1(1), 307-341.
- Cortez, M. A. & Susanto, S. (2012). The Determinants of corporate capital structure: Evidence from Japanese manufacturing companies. *Journal of International Business Research*, 11, 121-143.

De Jong, S. (1993). SIMPLS: An alternative approach to partial least squares regression. *Chemometrics and Intelligent Laboratory Systems*, 18(3), 251-263.

Demirci, S. (2017). Sermaye yapısı teorilerinin TCMB sektör bilançolarıyla test edilmesi: İmalat sanayi sektörü üzerine bir panel veri analizi. *Business and Economics Research Journal*, 8(2), 231-245. doi:10.20409/berj.2017.47

Demirhan, D. (2009). Sermaye yapısını etkileyen firmaya özgü faktörlerin analizi: İMKB hizmet firmaları üzerine bir uygulama. *Ege Academic Review*, 9(2), 677-697.

Drobetz, W. & Gruninger, M. C. (2007). Corporate cash holdings: Evidence from Switzerland. *Financial Markets and Portfolio Management*, 21, 293-324.

Durukan, M. B. (1997). Hisse Senetleri İMKB'de işlem gören firmaların sermaye yapısı üzerine bir araştırma: 1990-1995. *İMKB Dergisi*, 1(3), 75-91.

Frank, M. Z., & Goyal, V. K. (2007). Corporate leverage: How much do managers really matter?. Available at SSRN 971082.

Gharaibeh, A. M. O. & Sarea, A. M. (2015). The Impact of capital structure and certain firm specific variables on the value of the firm: Empirical evidence from Kuwait. *Corporate Ownership & Control*, 831, 1191-1200.

Götz, O., Liehr-Gobbers, K., Krafft, M. (2010). Evaluation of structural equation models using the partial least squares (PLS) approach. In *Handbook of Partial Least Squares* (pp. 691-711). Berlin: Springer.

Güner, A. (2016). Türkiye'deki işletmelerde sermaye yapısı belirleyicileri: BİST'de bir uygulama (Publication No:28635048) [Doctoral dissertation, Anadolu Üniversitesi].

Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-152.

Hair, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M., Mena, J. A. (2012). An assessment of the use of partial least squares structural equation modeling in marketing research. *Journal of The Academy of Marketing Science*, 40(3), 414-433.

Henseler, J., Hubona, G. & Ray, P. A. (2016). Using PLS path modeling in new technology research: updated guidelines. *Industrial Management & Data Systems*, 116(1), 2-20.

Koller, T., Goedhart, M., & Wessels, D. (2005). The right role for multiples in valuation. *McKinsey on Finance*, (15), 7-11.

Köksal, B., Orman, C., & Oduncu, A. (2013). Determinants of capital structure: evidence from a major emerging market economy (48415). MPRA Paper. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48415/>

Kraus, A. & Litzenberger, R. H. (1973). A state-preference model of optimal financial leverage. *The Journal of Finance*, 28(4), 911-922.

Marcoulides, G. A. & Saunders, C. (2006). Editor's comments: PLS: a silver bullet?. *MIS quarterly*, iii-ix.

Matias, F. & Serrasqueiro, Z., (2017). Are there reliable determinant factors of capital structure decisions? Empirical study of SMEs in different regions of Portugal. *Research in International Business and Finance*, 40, 19-33.

Myers, S. C. (1984). The capital structure puzzle. *The Journal of Finance*, 39(3), 574-592.

Myers, S. C. & Majluf, N. S. (1984). Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have. *Journal of Financial Economics*, 13(2), 187-221.

Noonan, R., & Wold, H. (1982). PLS path modeling with indirectly observed variables: a comparison of alternative estimates for the latent variable. Amsterdam: North Holland.

Özdemir, K. (2019). Enflasyon oranı faiz oranı ve döviz kurlarında yaşanan değişimlerin firmaların sermaye yapısı üzerindeki etkisi: BİST 100'deki imalat firmaları üzerine bir uygulama [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Polat, A. G. E., & Günay, S. (2009). Kısmi en küçük kareler ve bir uygulama. İçinde VI: İstatistik Günleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı.

Ross, S. A. (1977). The determination of financial structure: the incentive-signalling approach. *The Bell Journal of Economics*, 23-40.

Titman, S. & Wessels, R., (1988). The determinants of capital structure choice. *The Journal of Finance*, 43(1), 1-19.

Turaboglu, T. T., Erkol, A. Y., & Topaloglu, E. E. (2017). Finansal başarısızlık ve sermaye yapısı kararları: BIST 100 endeksindeki firmalar üzerine bir uygulama. *Business & Economics Research Journal*, 8(2), 247-258.

Declaration of Publication and Research Ethics

The authors declares that all ethical principles and rules were followed in data collection, analysis and reporting processes.

Ratio of Authors' Contribution to the Article

The first author contributed 75% and the second author contributed 25% to the study.

Declaration on Interest

No conflict of interest exists between authors.

Funding

This study was funded by Van Yuzuncu Yil University Scientific Research Projects Unit with project number FDK-2018-6834.

Tang Hanedanlığında Bir Türk: An Lushan (安祿山)

A Turk in The Tang Dynasty: An Lushan (安祿山)

Şükür AKTAŞ*

* Dr. Ağrı İÇ. Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Ağrı /Türkiye.

Dr. Ağrı İÇ. University, School of Foreign Languages, Department of English Translation and Interpretation, Ağrı /Türkiye.

aktas@agri.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9945-0620

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 01/11/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23/11/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Aktaş, Ş. (2022). Tang Hanedanlığında bir Türk: An Lushan (安祿山). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 169 – 189

Citation: Aktaş, Ş. (2022). A Turk in the Tang Dynasty: An Lushan (安祿山). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 169 – 189

Öz

Tang Hanedanlığı Ms. 618-904 yılları arasında hüküm sürmüştür. Tang Hanedanlığı tarihine siyasi, askeri ve sosyal anlamda damga vurmuş simge kişiler olmuştur ve An Lushan da bunlardan bir tanesidir. Küçüklüğünden itibaren pek çok farklı ortamda yaşamak durumunda kalmış ancak bu durumu kendi adına fırsata çevirmiştir. Küçük yaşlarda babasız kalmış hayatına annesinin yanında anne tarafı olan Türk Ashi De (阿史德氏) sülalesi bünyesinde geçirmiştir. Çocukluğundan itibaren kendine özgü bir yaşam sürmüş, kendisini çok yönlü yetiştirmiştir. Yaşadığı ortamlardan, tanıdığı kişilerden, karşılaştığı durumlardan hep bir şeyler öğrenmiş ve bunları hep kişisel gelişimine kazanç olarak katmıştır. Kimi zaman yumuşak başlı, kimi zaman asi ve hoyrat bir tutum sergilemiştir. Ancak her bir hareketi stratejiktir. Siyasi, askeri ve sosyal ilişkileri bağlamında dikkat çekecek boyutta başarılıdır. Bu çalışmamızda An Lushan'ın çocukluğuna, ailesine, ilk gençlik yıllarına, hayatının dönüm noktası olan hadiseden, Tang sarayına, Tang Xuanzong ve Yang Guifei'e uzanan yaşam öyküsü incelenmiştir. Çalışmamız doğu-batı dillerinde yayınlanmış çalışmalar esasında ele alınmıştır. Çalışmada An Lushan'ın, Tang Hanedanlığına damgasının vurduğu An Lushan isyanına kadar olan süreç ele alınmıştır. Çalışmada Çince sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında Pinyin (拼音) sistemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: An Lushan (安祿山), Tang Hanedanlığı, Tang Xuanzong, Yang Guifei.

Abstract

The Tang dynasty reigned Tang (*Chinese*) territories from 618-904 AD. There were symbolic figures who left their political, military, and social marks on the history of Tang dynasty, and An Lushan is one of them. Since his childhood, he had to live in many different environments, but he turned this situation into an opportunity for himself. He spent his childhood with his mother's side in the Turkic Ashi De (阿史德氏) clan. The people he met, and the situations he encountered, have always been converted into an advantage by him, and in this way, he had these as a gain for his personal development. His every act was so strategic. It is remarkably successful in terms of its political, military, and social relations. In this study, the life story of An Lushan from his childhood, family, and early teenage years, from the turning point of his life to the Tang palace, Tang Xuanzong, and Yang Guifei has been examined. Our study has been handled based on east-west-oriented studies. In the study, the process until the An Lushan rebellion, which left its mark on the Tang Dynasty, is discussed. In this study, Pinyin (拼音) system was used to write Chinese words with Latin letters.

Keywords: An Lushan (安祿山), Tang Dynasty, Tang Xuanzong, Yang Guifei.

1. An Lushan ve Tarihi Kimliği

An Lushan (安祿山), Ms. 703 yılında Ying eyaletine bağlı (營州) Liucheng kentinde dünyaya gelmiştir (Okay, 2021, s. 41; Pulleyblank, 1955, s. 7).¹ Li Quansheng'in görüşüne göre soy ismi yoktur, esas ismi ise Ya Luoshan'dır (軋犖山), (Li, 2015, s. 63; Pulleyblank, 1955, s. 7)², hükümdarlıkta geçen ismi ise Xiong Wu'dur (雄武). Ancak, Okay (2021, s. 41) de ve Britannica Ansiklopedisinin Pulleyblank'e dayandırdığı görüşe göre soy ismi Kang'dır (康; Baykuzu, 2014, s. 60).³ Altı dil bilmektedir. Gezin tüccardır (Okay, 2021, s. 41).⁴ Bunun yanı sıra tarihi metinlere de yansıdığı üzere soy ismi An şeklinde geçmektedir.⁵ Bu An soy isminin kaynağının ise günümüz Buhara şehrinin, Tang Hanedanlığı dönemindeki Çince karşılığında ileri geldiği düşünülmektedir.⁶ İsmi ise Fars dilinde *ışık, parlak* anlamına gelen Rowshan⁷ olduğu ve bu ismin Çinceye tercümesinden kaynaklı bu şekilde anıldığı aktarılmaktadır (Pulleyblank, 1955, s. 15, 16). Ancak bu aktarım ismin anlamının aktarılması suretiyle değil ses olarak şeklen aktarımı şeklinde meydana gelmiş bir aktarım olabilir. Rowshan ismi Çinceye çevrilirken sesin aktarımı söz konusudur. Anlam olarak bakıldığında bunun doğrudan Rowshan sözcüğünün içerdiği anlamın aktarımı şeklinde olmamakla birlikte sesin Çin dilindeki karşılığına denk gelen en uygun sesle aktarıldığı anlaşılmaktadır. Rowshan ile Lushan sözcüklerini hece hece karşılaştırdığımızda Row-Lu (Luo), Shan-shan sesleri birbirine karşılık gelmektedir. Ancak özellikle Row-Lu seslerinin tam örtüşmediği görülmektedir. Bu uyumsuzluk Çincenin doğasından kaynaklanmaktadır. Row sesine denk gelebilecek hece Çince olmadığından bu hece sesin en yakın olduğu ses ile tercüme edilmiş veya karşılık olabilecek en yakın sözcük ile eşleştirilmeye çalışılmış olduğu düşünmekteyiz. Ancak tüm bunlar birer çıkarımdan ibarettir. Bu nedenle Rowshan-Lushan eşleşmesinin etimolojik ve Çince sözcüklerin eski seslendirmeleri (Zhong Guyin, 中古音) ile derin incelenmesi neticesinde bilimsel anlamda sağlam temelli neticeler bulunacaktır. Ancak yine de An Lushan ismi hakkında Eberhard, Bazin ve Henning'in çözümlenmeleri de konu hakkında önemli çalışmalardır (Pulleyblank, 1955, s. 15, 16). Bunun yanı sıra, Baykuzu, An Lushan isminin Farsça kökenli olma ihtimaline mesafeli durmuş, geleneklerine bağlı bir Türk (Göktürk) olan An Lushan'ın annesinin, oğluna yabancı dilde bir isim vermiş olmasını düşük bir ihtimal olarak görmektedir (Baykuzu, 2014, s. 58, 59). Diğer yandan An Lushan'ın baba tarafının kökeni Sogdlara⁸ dayandığı⁹ ve baba tarafı sonradan Doğu Türklerine katılmıştır. Okay (2021) ise

¹ Yingzhou, günümüz Çin Halk Cumhuriyeti Liaoning eyaletine (辽宁省) bağlı Chaoyang (朝阳市) şehridir. An Lushan'ın doğduğu Ying Zhou bölgesi Pulleyblank'in çalışmasında aktardığına göre karma halde yaşayan Hu'lardan oluşmaktaydı (Pulleyblank, 1955, s. 7). Bu ifade Çin tarih kaynaklarında ve Çin dilinde Zachu (杂处) şeklinde geçmektedir.

² Pulleyblank'in eserinde An Lushan'ın çocukluk ismi Ya-lo-shan şeklinde geçmektedir (Pulleyblank, 1955, s. 7).

³ Pulleyblank, E. G. (2022, 1 Haziran). An Lushan (2022, 8 Haziran). Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan>.

⁴ Okay'ın An Lushan hakkında verdiği bilginin dayanak noktası Yeni Tang Tarihi An Lushan bölümüdür. Song Qi; Ouyang Xiu, "Yeni Tang Tarihi; '225. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 6411-6424 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷 225 上《安祿山傳》北京, 中华书局, 1975, 第 6411-6424 页).

⁵ 24 Tarihten içinde An Lushan (安祿山) hakkında kayıtlar içeren belgelerden bazıları şunlardır: Song Qi; Ouyang Xiu, "Yeni Tang Tarihi; '225. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷 225 上《安祿山傳》北京, 中华书局, 1975.), Liu Xu; "Eski Tang Tarihi, '200. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975 (劉昫; 《舊唐書》卷 200 上《安祿山傳》. 北京, 中華書局, 1975.), Sima Guang; "Zizhi Tongjian" Zhonghua Yayınları, Pekin, 1956 (司馬光; "資治通鑑" 北京: 北京, 中華書局, 1956.).

⁶ Pulleyblank, E. G. (2022, January 1). An Lushan (2022, 21 Haziran). Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan>.

⁷ İsmi anlamı ışık olarak verilmektedir. Pulleyblank, E. G. (2022, 1 Haziran). An Lushan (2022, 21 Haziran). Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan>.

⁸ Semerkand'ın merkez olduğu Maverünnehir'deki bir bölge. Büyük İskender tarafından başarıyla idare edilmiştir. Sute (粟特), Suyi (粟弋) isimlerinin yanı sıra Xiong'un (2008) çalışmasında Kang Ju (康居) ismi ile tanımlanmış, Chen Yongling'in 'Uluslar Sözlüğü'nde ise bu bölge eski ismi Kang Guo (康国) olarak verilmiştir (Chen, 1987, s. 1037). Sui (隋) ve Tang (唐) dönemlerinde bu bölge Zhaowu'nun (昭武) dokuz kabilesi (soyu) olarak bilinen Kang (康), An (安), Cao (曹), Shi (石), Mi (米), He (何), Huoxun (火尋), Wudi (戊地) ve Shi (史) gibi boyları bünyesinde barındırmıştır (Xiong, 2008, s. 485). Sogd

babası hakkında “*Batı Bölgelerinden (Xi Yu, 西域; Türkistan) Kang (康; Semerkand, Marcanda) ülkesindedir*” şeklinde tanımlamada bulunmuştur (Okay, 2021, s. 47). Babası hakkında bir diğer görüş Hu soyundan olduğu yönündedir (Ma, 2017, s. 50). Annesi ise Türkler’in (Tujue, 突厥) A Shi De (阿史德氏) soyundandır (Li, 2015, s. 63; Okay, 2021, s. 47). A Shi De soyu, Doğu Türklerinin önde gelen soylu ailelerindedir. Diğer yandan, Gömeç, An Lushan’ın anne ve babası hakkında “*baba Türk prens, anne Sogdlu bir anneden*” şeklinde tanımda bulunmuştur (Gömeç, 2011, s. 1-7). An Lushan henüz çok küçük iken babasını kaybetmiştir (Okay, 2021, s. 41). Babasını erken yaşlarda iken kaybetmesi ve çocukluğunun büyük kısmını anne tarafında geçirmesi nedeniyle Türk kültür ve geleneği ile daha iç içe büyümüştür. Babasının ölümünden sonra annesinin yanında ve dolayısıyla anne tarafı olan Türkler ile yaşamıştır (Li, 2015, s. 63). Babasının ölümünden sonra annesi Türk boylarına mensup An Yanyan (安延偃) isimli kişi ile evlenmiştir (Li, 2015, s. 63). An Lushan’ın annesi hem falcı hem de bir şamandır (Okay, 2021, s. 41; Pulleyblank, 1955, s. 8). Annesi, bir erkek evladı olmasını çok istemiş ve bunun için tanrıya dua etmiş, tanrı da duasını kabul etmiş olacak ki oğlu An Lushan’ı gerçek ismiyle Ya Luoshan’ı dünyaya getirmiştir (Pulleyblank, 1955, s. 8). Esasen An Lushan’ın doğumu üzerine de birtakım olağanüstü olaylar anlatılmaktadır.¹⁰

An Lushan’ın doğduğu gün meydana gelen olaylara dair aktarılan rivayette, doğduğu gece An Lushan’ın yanında bir yıldız parıldıyorken, etrafta bulunan tüm yaban hayvanları ulumuşlardır. Astrologların aktardığı bir diğer olayda da şeytani bir büyü ışığının çadırlarının üzerine düştüğüdür (Pulleyblank, 1955, s. 7; Baykuzu, 2014, s. 58, 59).¹¹ Doğumu ile ilgili aktarılan bu olayın yanı sıra başka pek çok alamet ve mucizelerin de yaşandığı rivayet edilmekle birlikte annesinin de bu doğrultuda düşüncesinin olduğu, Lushan’ın doğumunun kutsi bir anlam içerdiği ve buna binaen oğluna Ya Luoshan (輶犂山) ismini verdiği belirtilmektedir.¹² Tam da bu noktada diğer bir önemli nokta

bölgesi, Sasanilerin, Türklerin, Toharların egemenliğinde yönetilmiş bir coğrafya olarak tanımlanmıştır. Bölge tacirleri ile nam salmıştır (Chen, 1987, s. 1037). Tang Hanedanlığı döneminde etkin olmuşlardır. Ticarete hem Okay’ın (2021) hem de Chen’in (1987) tanımlarında bölge ve buraya mensup kişiler ticarete oldukça iyidirler. Nitekim çalışmanın konusu olan An Lushan’ın iyi bir tacir olduğunu belirten Okay’ın görüşü Chen (1987) ve Xiong (2008)’de yer alan görüşler ile bağdaşmaktadır. Bunun da ana etkeninin, tacirleri ile ünlü bu bölgeden birisi olmasından ileri geldiği çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

⁹ Baykuzu, An Lushan’ın babasının soy aidiyetinin mutlak olmadığını, babasının kim olduğu ile ilgili Gesu Han (Ko-shu Han, Baykuzu Wade-giles olarak kullanılmaktadır) ile aralarında geçen bir konuşmada Sogdlu olduğunu söylediğine dair bir rivayet olduğunu aktarmıştır. Bunun dışında somut herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Babasının kökenine dair Okay’ın da aktardığı gibi soy adının Kang olduğudur (Baykuzu, 2014, s. 60; Okay, 2021, s. 47). Okay ve Baykuzu’nun görüşleri arasındaki fark Okay’ın, Kang’ı ülke olarak Baykuzu’nun ise soy ismi olarak vermesindedir.

¹⁰ An Lushan’ın doğumu hakkında anlatılagelen olağanüstü olayların benzerlerini Çin tarihinde ve 24 Tarih içinde diğer ulus ve halklar hakkında bahisler içeren belgelerde çoğunda görmekteyiz. Bu bahse dair önemli bir örnek olarak Tan-shi-huai’ı (檀石槐) verebiliriz. Buna göre Tan-shi-huai’ın doğumu hakkında anlatılan hadise “*güneşli bir günde yolda yürürken aniden fırtına sesi duyduğunu, başını çevirip göğe doğru baktığı anda düşen bir dolu tanesinin ağzından girdiğini, bu dolu tanesini yuttuğunu sonrasında bu şekilde hamile kaldığını ve on ay sonra da bu çocuğu dünyaya getirdiğini söylemiş, bu çocuğun dünyaya gelişinde de bir hikmet olduğunu ve içinde buldukları an için en iyisinin bu bebeği büyütme olduğunu söylemiştir*” şeklinde anlatılmaktadır (Aktas, 2020, s. 222; He, 2008, s. 62.; Chen, 1987, s. 1237). Buda’nın doğumunda da yine olağanüstü bir hikâye rivayet edilmektedir.

¹¹ Pulleyblank’in çalışmasında yer verdiği şeytani büyü ifadesinin Çin dilindeki karşılığı Yao Xing’dir.

¹² Pulleyblank’in çalışmasında yer alan şekliyle An Lushan’ın ismi Ya Loshan’dır. Ancak bu ismin Çince karşılığında kullanılan imlere baktığımızda bu Ya Luoshan’dır (輶犂山). Çince de Lo şeklinde okunuşu olan bir ses olmadığı gibi bunun günümüz Pinyin sistemindeki okunuşunun Luo olduğunun bilinmesinde fayda vardır. Bu farklılık küçük bir harf hatasından ziyade Çince imlerin latin harfleriyle yazımındaki küçük farklılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer yandan, Cunrui Xiong’un Orta Çağ Çin’i Tarihi Sözlüğü isimli eserinde An Lushan’ı “Kang Zhaluoshan 康輶犂山” ismiyle tanımlamıştır (Xiong, 2008, s. 40). Pulleyblank’in de bu konu hakkında görüşü bulunmaktadır (Pulleyblank, 1955, s. 15, 16, 17). Xiong’un çalışmasında ilk kez karşımıza çıkan Zha Luoshan ismidir. Buradaki “Zha 輶” hcesi “Ya Luoshan” ismindeki “Ya” sesine tekabül etmelidir. Çin dilinde 輶-輶 im’inin Zha ve Ya seslerinin her ikisi ile de kullanımı vardır. Baykuzu ise “輶” sesini “Tza” veya “Ka” olarak da okunabileceğini, bundan dolayı asıl isim Ya Luoshan’ın Tza Luoshan veya Ka Luoshan olarak da okunabileceği görüşüne değinmiştir. Baykuzu’nun konu hakkındaki diğer görüşleri için bakınız: (Baykuzu, 2014, s. 57, 58, 59). Ancak soy ismi olarak kullanılabildiğinde bunun Ya ile kullanımına denk geldiği görülmektedir (Pleco.com). Bundan dolayı soy ismi olan seslendirmenin kullanımının daha doğru olacağını kesin olmamakla beraber kabul edebiliriz. Diğer yandan bu farklılık Wade-giles ve Pinyin sistemleri arasındaki farklılıktan kaynaklanıyor olabilir mi diye baktığımızda buna dair de kesin ve tatmin edici bir netice elde edilememiştir. Zha ve Ya seslerinin Wade-giles-Pinyin karşılaştırması için de baktığımızda bu iki sesin uyuşmadığı görülmektedir. Wade-giles-Pinyin eşleşme listesi için bakınız (2022, 6 Aralık):

karşımıza çıkmaktadır. Ya Luoshan ismi Türkler için özel bir anlama sahiptir. Türkler savaş tanrılarını Ya Luoshan diye isimlendirirler (Pulleyblank, 1955, s. 8-17). Pulleyblank'ın An Lushan üzerine yazdığı “*An Lushan İsyanı*” isimli eserde aktardığı bu bilgiden de Ya Luoshan isminin Türkler açısından ifade ettiği anlam ve önem görülmektedir. Bu manada Türklerde isim verme geleneği düşünüldüğünde, bunun rastgele bir şekilde olmadığını belirtmek Pulleyblank'ın çalışmasından hareketle mümkündür. Konunun daha da açıklık kazanması adına örneklendirmek gerekirse, An Lushan'ın yaşadığı dönemden yaklaşık beş yüzyıl kadar önce yaşamış Xianbei (鮮卑) hükümdarı Tanshihuai'in (檀石槐) ismini ve bu ismin verilmesi süreci bu duruma örnek olarak verilebilir (Gou, 2017, s. 42).¹³

Ms. 713-741 yılları arasında iktidarda kalmış olan Tang hükümdarı Xuanzong (唐玄宗) döneminde, An Lushan'ın üvey babası Yanyan'ın kabilesi dağıtılmıştır (Pulleyblank, 1955, s. 8). An Yanyan'ın kabilesinin uğradığı bu bozgunun ardından, Yanyan öncülüğündeki Türklerin elinde olan General An Daomai'in (Taomai; 安道買) bir oğlu, Xiao Jie (Hsiao-chieh; 孝傑) ve An Pochu'nun oğulları Si Shun (Ssu-shun; 安思順) ve Wen-chen (Yuanchen olarak bilinmektedir) Türklerden kaçıp, An Daomai'in diğer oğlu ve Lan Chou Vali Yardımcısı¹⁴ Chen Jie'e (Chen Chieh) sığınmışlardır. Bu hadiseler olurken Lushan henüz gençlik çağlarındadır (Pulleyblank, 1955, s. 8). Chen Jie (Chen Chieh), abisi Xiao Jie (Hsiao-Chieh) ile birlikte geldiklerinden dolayı An Lushan ile aralarında bir kardeşlik anlaşması yapmışlardır. Meydana gelen bu hadise üzerine An soyadını almıştır (Pulleyblank, 1955, s. 8). Büyüdüğünde ise oldukça kişisel özellikleri üzerine oldukça değişik yorum ve tespitler yapılmaktadır. Bu anlamda Pulleyblank'ın aktardığına baktığımızda An Lushan için “*zalim, hilebaz, yaman bir hırsız ve insanların zihinlerin okumada mahir olduğu*” gibi ifadeler yer almaktadır (Pulleyblank, 1955, s. 8). Diğer yandan da Hu soyuna mensup halkların dokuzunun dilini anladığı belirtilmektedir. Okay ise altı dil bildiğini ileri sürmüştür (Okay, 2021, s. 41). Zhang Shougui'in Fanyang (范陽) Askeri Valisi olduğu dönem, An Lushan, koyun çalma olayına karışmış ve bu olayın yapılan inceleme neticesinde aydınlatılmış, An Lushan'ın yaptığı tespit edildiğinden kendisinin peşine düşülmüş ve yakalanmıştır (Pulleyblank, 1955, s. 8). Bunun üzerine tam öldürülecekken, “*Yu shi Ta-fu¹⁵, Hu'lara mensup iki halk Xi ve Kitan'ları ortadan kaldırmak istemiyor muydu, bunun yerine siz cesur bir askeri öldürüyorsunuz*”¹⁶ diye bağırdığı rivayet edilmektedir (Pulleyblank, 1955, s. 8). An Lushan'ın bu haykırışını duyan Shou Gui (kuei) onun bu sözlerinden ve de duruşundan etkilenmiştir

<https://libraries.indiana.edu/chinese-studies-pinyin-wade-giles-conversion-table>. Ayrıca Kang An Lushan bahsi için bakınız: (Pulleyblank, 1955, s. 15, 16, 17).

¹³ Tan-shi-huai hakkında detaylar için bakınız: AKTAŞ, Şükrü; “*Çin Kaynaklarına Göre Türklerin Menşei Hakkında Bir İnceleme: “Xianbeilerden Tuobalara (Tuoba Xianbei) Türk Tarihi*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2020) Ankara.

¹⁴ Lan Chou ismi Pulleyblank'ın eserinde Wade-giles sisteminde yazılmıştır. Pinyin sisteminde bu isim Lanzhou'dur (兰州). Pulleyblank'ın çalışmasında, bu döneme dair “*vali yardımcısı*” sıfatının Çincesi için geçen ifade Pieh Chia'dır. Bunun günümüz Pinyin sistemine göre karşılığı Bie Jia (別駕)'dır. Detaylar için bakınız: Xiong, 2008, s. 62, 669, 682.

¹⁵ Burada Yü-shih Ta-fu şeklinde yer alan isim Chang Shou-kuei'dir. (Pulleyblank, 1955, s. 8) Ayrıca Pulleyblank'ın çalışmasından edindiğimiz bu cümlede geçen Chang Shougui ismini, Pulleyblank çalışmasında “Chang Shou-kuei” kullanmaktadır. Bu kullanım Wade-giles sisteminde bu şekilde geçmektedir ve günümüzde Pinyin (拼音) sistemi ağırlıklı olarak kullanılmaktadır ve buna göre yukarıda da yer verdiğimiz üzere Zhang Shougui'dir (張守珪). Ayrıca Pulleyblank'ın çalışmasında Chang olarak kullandığı “张” karakteri (Hanzi-漢子) yakın dönemde yazılan kaynaklarda Zhang olarak yazılmaktadır (Xiong, 2008, s. 665).

¹⁶ Xi ve Kitan halklarının ve Uygur Kağanlığının Tang Hanedanlığına göre buldukları coğrafi konumu ve Fanyang, Yingzhou gibi şehirleri gösterir harita için ekler bölümü resim III'e bakınız. Pulleyblank çalışmasında An Lushan'ın söylediği bu cümlede geçen iki halk tabiri için Xi ve Kitanlar (Qidan) olarak bahsetmiştir. Yeni Tang Tarihi, 225. Tomar, An Lushan Bölümü'nde yer alan bu cümlenin aslı “*公不欲滅兩蕃邪? 何殺我*” şeklindedir. Burada bir bölgede yaşayan halk veya halkların mı kastedildiği değilse Tibetli halkların mı kastedildiği hususu çalışma esnasında biraz düşündürmüş ve zorlamıştı. Ancak <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&char=蕃> adresinden detaylara bakıldığında bunun kuzeyli diğer halklara işaret ettiğini, Pulleyblank'ın de çalışmasında yer verdiği üzere Xi ve Kitan olduğu kanaatine vardık. Ayrıca An Lushan'ın yaşadığı coğrafya ve Tang Hanedanlığının konumu bağlamında konuyu ele alıp, Tibet coğrafyasının bunlara göre konumunu düşündüğümüzde, tercümesi içinde ‘*kuzeyli*’ anlamı da olan bir sözcüğün, Tang Hanedanlığı topraklarına ve An Lushan'a nispetle konumu açısından, coğrafi manada da uyumadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca konu hakkında 29. no'lu dipnota da bakınız.

(Pulleyblank, 1955, s. 8). İşte bu hadise An Lushan'ın kurtuluşunun önünü açmıştır. Shou Gui, An Lushan'ı affetmiş ve kendisini ordusunda hizmet ettirmiştir. An Lushan ve Shi Siming¹⁷ keşif görevlisi olmuşlar, göreve getirildikleri ilk günden itibaren ırmaklar, nehirler, kuyular ve tepeler vb. coğrafi anlamda sorumlu oldukları bölgede her ne varsa bilgi edinmişlerdir (Pulleyblank, 1955, s. 8). Yine sorumlu oldukları bölge hakkında keşif yaptıkları bir gün, yanında bulunan üç ila dört süvari ile onlarca Kitan'ı (Qidan 契丹) yakalamış, gösterdiği bu başarı Shou Gui'in iyice hayranlığını kazanmasını sağlamıştır. İlerleyen süreçte giriştiği her bir olayda ve kazandığı yeni başarılar ve gösterdiği kahramanlık olayları üzerine kendisine daha fazla birlik verilmiş, O da kendisine verilen her bir yeni birlik ile gücünü daha da artırmış, daha fazla düşman yakalamıştır (Pulleyblank, 1955, s. 8-9). Daha sonra Shou Gui'in teğmeni olmuştur.¹⁸ Öylesine büyük ve görkemli başarılar elde etmiştir ki hangi mücadeleye girerse zafere ulaşmıştır. Tüm bu başarı ve zaferler Shou Gui'in öylesine ilgisini çekmiş, öylesine takdirini kazandırmıştır ki Shou Gui, An Lushan'ı oğlu olarak kabul etmiştir (Pulleyblank, 1955, s. 8). Sol Bölgeden Sorumlu Atlı Muhafız Generali görevine terfi ettirilmiştir (Pulleyblank, 1955, s. 8; Xiong, 2008, s. 454, 471, 646).¹⁹ Tüm olan bitenler, hoyrat bir gençlik yaşayan An Lushan'ın kurnazca bir hamle ile ötedeki ölümünün kendisi lehine bir şans olarak dönmesi sağlamıştır. Her şey bitti denilecek bir noktada yaptığı hamle aslında hayatını kurtarmış, belki de en azından buraya kadar yazmış olduğumuz durum itibariyle hayalinin bile ötesine götüren bir sonucu beraberinde getirmiştir. Ancak tüm hadise elbette burayla kalmamış Tang Hanedanlığı tarihine adeta adını kazımıştır. Öldürülmek üzereyken ağzından çıkan bir cümle üzerine ölümden kurtulup, çok başka bir seviyede hayata ve göreve kavuşan An Lushan, hayatının ilerleyen döneminde Tang Hanedanlığı dönemini adeta kasıp kavuran bir kişilik haline gelecektir. Askeri kişiliği, kurnazlığı, savaşçılığı tüm bu sürecin şekillenmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan kimi araştırmacılar An Lushan'ın kişiliğini tarif ederlerken kendisinin karmaşık ve tam anlaşılabilen biri olduğundan bahsetmektedirler (Li, 2015, s. 63). Li Quansheng çalışmasında yer verdiğine göre akrabaları ile ilişkileri geliştirmeye oldukça önem veren, onlarla ibadet etmeye ve dini ritüelleri yerine getirmeye düşkün olduğuna dair görüşler belirtilmektedir. Akrabaları ile ilişkisine vermiş olduğu bu önem sayesinde kişisel namı ve şöhretinin de bireysel anlamdaki zengin kişiliğinin şekillenmesinde önemli etkisinin olduğu yönündeki görüş de yine Li Quansheng'in çalışmasında görülmektedir (Li, 2015, s. 63). Bir taraftan kurnaz bir tilki gibi tarif edilirken diğer yandan akrabaları ile olan ilişkisine verdiği önem ve değer ile düşünceli biri olma özelliği karşımıza çıkmaktadır. Ancak ne açıdan ele alınırsa alınsın mutlak manada pragmatik, zeki ve içinde bulunduğu olaylara göre tavır alan biri olduğu yönünde bir fikrin oluşmasını sağlamıştır. Yeri gelmişken kısaca değinmekte fayda olduğu düşüncesindeyim, burada ifade etmiş olduğum görüş An Lushan'ın ne tamamen iyi olduğu ne de tamamen kötü olduğu yönünde bir yorum da değildir.

2. İrksal Kökeni ve Soy Aidiyeti Bağlamında An Lushan

An Lushan'ın ırksal kökeni üzerine özellikle baba tarafı hakkında farklı birtakım görüşler mevcuttur. Farklı yönde tespit ve yorumların olmasında en önemli etkenlerden biri de An Lushan'ın

¹⁷ Pulleyblank'in çalışmasında "Shih Ssu-ming" şeklinde geçmektedir.

¹⁸ Teğmen olarak ifade ettiğimiz sözcüğün Pulleyblank'in çalışmasında İngilizcesiyle Lieutenant, Çincesi olarak da Pien Chiang şeklinde aktarılmıştır. Bunun Pinyin sistemindeki karşılığı Bian Jiang'dır. Biz çalışmamızda bunu günümüz askeri terminolojisindeki karşılığı olan Teğmen olarak kullandık. Ancak Teğmen sıfatının da bunu tam karşılamadığı düşünülmektedir. Pien Chiang'ın (Bian Jiang) bir unvan olmadığını da Pulleyblank ifade etmiştir (Pulleyblank; 1955, s. 106). Pien Chiang'ın (Bian Jiang) sıfatlarının Pi Chiang (Jiang) veya Fu Chiang (Jiang) gibi aynı anlama gelen, farklı kullanımlarının olduğuna da değinmiş, tüm bunların da 'yardımcı' anlamına geldiğini çalışmasında vurgulamıştır (Pulleyblank, 1955, s. 106).

¹⁹ Pulleyblank'in çalışmasında yer verdiğine göre An Lushan'a tevdi edilen görevin adı "Yuanwai Cuo (Tso) Chi Wei Jiangjun"dür. Buna ilave olarak Pulleyblank'in çalışmasında kullanılan görev ve sıfatların Çinceleri yer almamaktadır. Pulleyblank'den aktardığımız görev isminin tam açıklamasına için Xiong'un sözlüğünden araştırmamızı ilerlettiğimizde farklı isim ve sıfatlar karşımıza çıkmıştır. Pulleyblank'in Wade-giles olarak verdiği Chi Wei, Pinyin sistemine göre Qiwei (騎衛)dir. Bu da 'Atlı Muhafızlar' anlamındadır (Xiong, 2008, s. 471). Diğer yandan Yuanwai üzerine Xiong'un (2008) sözlüğünden yaptığımız araştırma neticesinde Yuanwai (員外) tanımı çıkmış, bunun tanımı için Shilang'a (侍郎) götürmüştür. Shilang üzerine yer alan tanımda ise Sui döneminde kullanıldığı şekli için yönetiminde bulunduğu ilk dönemde kurul altında görev alan büro memuru, ikinci yönetiminden itibaren ise altı kuruldun birinin başkan yardımcısı olarak ifa edilen görev olarak tanımlanmıştır. Tüm bunlar hakkında daha fazla detay için bakınız: (Xiong, 2008, s. 62, 454, 471, 646). Baykuzu bunu "Diş sol atlı muhafızlar komutanı" şeklinde tanımlamıştır (Baykuzu, 2014, s. 61).

anne ve babasını tanımlarken kendisinin kullanmış olduğu tabirlerden kaynaklandığı da anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Lee Chamney'in tezinin 83. sayfasında yer alan ifade de An Lushan'ın ailesini tanımlarken sarf ettiği cümle şu şekilde aktarılmaktadır: *babam bir Hu ve annem de bir Türk*²⁰ demiştir (Chambley, 2012, s. 10-83).²⁰ Xiong (2008)'de Sogd ve Türk melezi olarak bahsetmektedir (Xiong, 2008, s. 40). Okay da yine annesini Türk (Tujue; 突厥) babasını Türkistanlı olarak (Batı Bölgelerinden Semerkand) vermiştir (Okay, 2021, s. 47). Baykuzu da An Lushan'ın kökenini yine Türk-Sogd melezi şeklinde tanımlamıştır (Baykuzu, 2014, s. 57). An Lushan, tarihte, suni kanbağı ilişkisi gelişimine örnek bir kişilik olarak tarif edilmekle birlikte, akrabalık ve evlilik ilişkileri onun hayatını farklı aşamalara taşıdığı düşünülmektedir (Li, 2015, s. 63). Onun kişiliği ve de bu kişiliğinin gelişimi diğer tarihi kişilerle kıyaslandığında, An Lushan'ın kişiliğinin gelişim aşaması Li Quansheng tarafından üç maddede ele alınmıştır. Bunlar arasında ilk olarak verilen başlık, tarihi şahsiyetler arasında evlilik ile ilgili en fazla vakaya sahip olan kişinin An Lushan olduğu, ikinci olarak eşleri vasıtasıyla kurduğu akrabalık bağlarının da kapsamı oldukça genişti ve bu kapsamda üvey anne, üvey baba, üvey oğul, yeminli erkek ve kız kardeşler gibi akrabalıklar edinmiş olduğu ifade edilmektedir (Li, 2015, s. 63). Üçüncü ve son maddeye göre An Lushan, en fazla erkek evlat edinmiş kişi olarak tanımlanmaktadır (Li, 2015, s. 63). Sonuç itibariyle anne ve babası bakımından kökeninin nereye dayandığına baktığımızda Yeni ve Eski Tang Tarihinde yer alan bilgi temelinde annesinin Türk (Tujue; 突厥) soyuna bağlı A Shi De (阿史德氏) boyundan, babası ise kendi ifadesi olduğu yönündeki rivayet ile Hu soyundandır (Chambley, 2012, s. 10-83). Okay'a göre ise Türkistanlı (Batı Bölgeleri, Semerkand), Baykuzu'ya göre ise baba Sogd'ludur.²¹ Diğer yandan babasının soy kökeni meselesi çok net değildir ve bu da babasının kökeni üzerine küçük de olsa görüş ayrılıklarına neden olmaktadır. Ancak babası hakkında en önemli delil, kendi beyanı olduğu ileri sürülen ifadeyi esas alarak yer vereceğimiz sonuç, Türk anne ve Hu soylu babadan dünyaya gelmiş birisi tanımımızdır. Babasını erken yaşta kaybetmesi sebebiyle erken yaşlardan itibaren anne tarafı Türk boyları içinde yaşamış ve Türk kültürü, dili, örf ve adeti ile yoğrularak büyümüştür.

3.An (安) Kardeşlerle Kardeşlik Bağının Kurulması Süreci

An Lushan, daha önce de değindiğimiz gibi doğduğu zaman bir soy ismine sahip olmamakla birlikte kendisine verilen isim giriş bölümünde detaylarına yer verdiğimiz gibi Ya Lu(o)shan (軋犖山) idi (Li, 2015, s. 63). Küçük yaşta yetim kaldığından, çocukluğunu Türkler'in arasında geçmiştir. Daha önce de belirttiğimiz üzere annesi daha sonra tekrar bir evlilik yapmış ve Türklerden An Yanyan (安延僊) isimli kişi ile evlenmiştir (Li, 2015, s. 63). An Yanyan'ın kardeşi Hu generalı An Bozhu'dur (安波注) ve ailesinde başka bir general daha vardır. O da An Daomai'dir (安道買). An Daomai daha önce Dai (代州)²² vilayeti, Pingdijun'de (平狄軍)²³ Elçi Yardımcısı olarak görev yapmıştır (Li, 2015, s. 63). An Lushan'ın henüz on yedi yaşlarında olduğu esnada, An sülalesi darmadağın edilmişti. An Yanyan, beraberine aldığı An Lushan, An Bozhu'nun iki oğlu An Sishun (安思順) ve An Wenzhen'ı (安文貞), An Daomai'in oğlu An Xiaojie (安孝節) ile birlikte Türklerden kaçmış ve o dönem Tang Hanedanlığının Hedong Daolan²⁴ vilayetinden sorumlu görevde olan An Daomai'in diğer oğluna sığınmışlardı (Li, 2015, s. 63). An Yanyan'ın, uğradığı bozguna kaçarken bencil davranmayıp beraberinde An Zhenjie'nin kardeşi, An Xiaojie'yi de kurtarması, abi An Zhenjie'yi oldukça

²⁰ Lee Chambley'in tezinde aktardığı cümlenin aslı şu şekildedir: *My father was a hu, my mother was a Turk (tujue 突厥); your father was a Turk, your mother was a hu*. Burada geçen ifade An Lushan'ın Türk bir general ile arasında geçen diyalog esnasında söylediği cümle olarak aktarılmaktadır (Chambley; 2012, s.10).

²¹ Song Qi; Ouyang Xiu, "Yeni Tang Tarihi; '225. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 6411-6424 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷 225 上《安祿山傳》北京, 中华书局,1975, 第 6411-6424 页). Liu Xu; "Eski Tang Tarihi, '200. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 5368 (刘昫; 《旧唐书》卷 200 上《安祿山傳》. 北京中华书局,1975, 第 5368 页). Liu Xu; "Eski Tang Tarihi, '200. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 5368 (刘昫; 《旧唐书》卷 200 上《安祿山傳》. 北京中华书局,1975, 第 5368 页). Sogd hakkında 8 ve 9 no'lu dipnotlara bakınız.

²² Günümüz Shanxi şehri Dai ilçesi (今山西代县).

²³ Günümüz Shanxi şehri Shuo ilçesi kuzeydoğusu (今山西朔县东北).

²⁴ Günümüz Shanxi şehri Lan ilçesi kuzeyi (今山西岚县北).

duygulandırmıştır (Li, 2015, s. 63). An Zhenjie, An Yanyan'ın hamlesi sayesinde kavuştuğu kardeşi An Xiaojie'ye kavuşmasından duyduğu mutluluk ve bir nevi minnet duygusuyla An soyundan, aynı kuşak oldukları bu kişilerle kardeşlik yemini etmiştir.²⁵ Bu kişiler esasen An (安) soyundan geldiklerinden soydaşları ve aralarında bir kanbağı ilişkisi bulunmaktaydı. Bunlar arasında sadece An Lushan'ın istisnai bir durumu söz konusuydu. Kendisi An soyu ile annesi vasıtasıyla akrabalık içindeydi ancak öz babası tarafından ait olduğu soy çok da net değildi ki bu kendisinin beyanlarında da görülmektedir An boyu ile bağı üvey babası An Yanyan'den ileri gelmektedir. Burada da görüldüğü üzere soy ismi An'dır.²⁶ Ancak buna rağmen, An Lushan ile bu kişiler, feodal soyağacı esasında düşünüldüğünde, An Lushan ve diğerleri arasında aynı soya mensup kardeş veya üvey kuzen olma durumu bulunmakla birlikte, bunlar arasında gerçek bir kanbağı ilişkisi bulunmamaktadır (Li, 2015, s. 63). Kardeşlik yemini ile kurdukları bu ilişki, aralarında bağı ve ilişkiyi, özellikle de An Lushan özelinde düşünüldüğünde yeni bir seviyeye çıkardığını göstermektedir (Li, 2015, s. 63). Ayrıca küçüklüğünden itibaren bunlarla kardeşlik içinde yaşamıştır. Ancak bunlar arasında en dikkat çeken ve ön plana çıkan kişilik An Sishun'dur (安思順; Li, 2015, s. 63).²⁷ An Sishun, yaklaşık kırk yıl asker orduda hizmet etmiştir. Shuofang (朔方) ve Hexi (河西) garnizonlarında konuşlu orduların ve idari işlerin sorumlusu olarak görev yapmış önemli bir askeri validir.²⁸ Daha sonra Tang Xuanzong döneminde görev yapmıştır. Oldukça meşhurdur. Köken olarak Tang (Han; Çin) ulusundan değildir. Kökeni konusunda ileri sürülen görüş “yabancı (Tibetli)” olduğu şeklindedir ve yabancı biri olarak Tang ordusunda general olarak görev yapmıştır (Li, 2015, s. 63).²⁹ An Lushan İsyanı (安史之亂) patlak vermeden önce Tang sarayını pek çok kez uyarmıştır. Halbuki An Sishun'un böylesine bir harekete girmesi çocukluğundan beri çok yakın olduğu An Lushan'a karşı sadakat ve dostluğunun gereği pek de beklenecek bir durum olmamasına karşın durum hiç de düşünüldüğü gibi olmamış daha

²⁵ Eski Tang Tarihi ve Yeni Tang Tarihi An Lushan bölümlerinde bu klonu hakkında kayıtlar yer almaktadır. Bunları bul ve makaleye ekle.

²⁶ An Lushan'ın baba tarafı hakkında Okay (2021)'de, Yeni Tang Tarihi 225. Tomardan ve Eski Tang Tarihi 200. Tomardan aldığı alıntılara dayanarak “babası Batı Bölgelerinden (Xi Yu; 西域) Kang (Semerkand, Marcanda) ülkesinden” tanımını yapmıştır. Babası hakkında bir diğer görüş Hu soyundan olduğu yönündedir (Ma, 2017, s. 50).

²⁷ An Sishun yaptığı görev ve icraatlar bakımından incelendiğinde gerçekten de öne çıkan bir kişidir. Kırk yılı aşkın bir süre ordu görevlerinde bulunmuştur. Bunlar arasında Hexi ordusu ve Shuofang ordusunda askeri vali olarak yaptığı görevler dikkat çekmektedir. Çinli araştırmacı Li Quansheng çalışmasında kendisini anlatırken övgü dolu sözler sarf etmektedir. Kendisini (An Sishun) tanımlarken, Tang Hanedanlığına olan sadakatinden, Tang hükümetine olan bağlılığından bahsetmektedir. An Lushan ile çok yaşlarından itibaren bir arada yaşamalarına rağmen, Hanlaştığından ve bunun doğal bir sonucu olarak Tang sarayına sadakatinden bahsetmiştir. Ayrıca, An Lushan'a nispeten daha yatkın olduğundan hatta daha fazla Hanlaştığından vurgulamıştır. Tang sarayına olan sadakati ve Hanlaşma (漢化) konusundaki maharetine dair görüş ve tespitlerini daha öteye taşımış ve çalışmasında, An Lushan'ın tarih sahnesine ve Tang Hanedanlığı tarihine damgasını vuran olay olan isyanı hakkında bilgiler verdiği çalışmanın 63. Sayfasında görülmektedir. An Lushan'ın Tang hükümetine yönelik girişeceği isyan öncesi çok kez yönetimi isyana karşı uyarılmış ve bunun püskürtülmesi gerektiğini söylemiştir. An Lushan isyanı patlak verdiğinde An Sishun, Tang yönetimi tarafından koruma alınmış ve sarayda kendisine görev verilerek Tang yönetimince himaye altına alındığını da yine Li Quansheng'in çalışmasında görmekteyiz (Li, 2015, s. 63). Burada bu konuyu etraflıca yer vermemizdeki ana neden, bir Çinlinin gözünden hoş görülen olayın, aslında genel bir değerlendirme ile bakıldığında hiç de doğru olmadığını, burada tarihi bir vakanın aktarılmasında tarafgirlik durumunun varlığını gözler önüne sermek istememizden kaynaklandığını belirtmek isterim. Diğer yandan, özüne, kendi benliğine ve soyuna sahip çıkması gerekirken, tam tersine bir devşirme misali hareketler sergileyerek başka bir ulusun hizmetine yarayacak fiillerde bulunmuş olması, pek de doğru olmadığını kanaatindeyim. Tabi burada eski Türk toplumundaki ayrışmaların, küçük hesapların nelere sebep olduğunun da anlaşılması bağlamında bu konunun düşünülmesinde fayda oldu düşüncesinde olduğumu da belirtmek isterim.

²⁸ Burada askeri vali olarak tanımladığımız ifadenin kaynak dil Çincedeki karşılığı Jiedushi (節度使)dır. Yönetimsel bir sıfat olan Jiedushi özellikle Tang Hanedanlığı döneminde yoğun kullanılmıştır (Pulleyblank, 1955, s. 69).

²⁹ Tang Xuanzong döneminde görev almış çok meşhur “yabancı-tibetli- Çinli olmayan” general ifadesinde geçen “yabancı-Tibetli- Çinli olmayan” ifadesi kaynak metinde “蕃将 fan jiang” şeklinde ifade edilmektedir. Bu sözcüğün tercümesi için yaptığımız çalışmada her iki terim de karşımıza çıkmıştır. Bu araştırmayı yaparken esas meselemiz An Lushan'ın hayatına dair belge ve görüşleri araştırmak idi. Bu bağlamda “Fan Jiang-蕃将- yabancı, tibetli, Çinli olmayan” sözcüğünün dilimize tercümesi üzerine derinlemesine gidilmemiştir. Bunun yerine elde ettiğimiz her üç muhtemel karşılık da metin içinde kullanılmıştır. Ancak bu konu hakkında Cheng Ma'nın British Columbia Üniversitesinde hazırladığı post-doktora tezinde “Fan-蕃” sözcüğünü “yabancı olarak” tercüme etmiştir. Bu bakımdan, Cheng Ma'nın çalışmasında çözümleyip tanımladığı ifadeyi de göz önünde bulundurduğumuzda yabancı sözcüğünün tercihi biraz daha ağır basmaktadır (Ma, 2017, s. 4, 5, 7, 22, 41).

önce de belirttiğimiz üzere An Lushan aleyhine, Tang sarayına bilgi vermek suretiyle meydana gelmiştir (Li, 2015, s. 63). An Lushan İsyanının bastırılmasının ardından da Tang sarayına göstermiş olduğu bu sadakatının mükafatını Tang sarayında aldığı görev ile almıştır.

3.1. Yang Ailesi ve Diğer Kişiler ile Kurduğu Kardeşlik ve Akrabalık Akdi

An Lushan, An kardeşlerin yanı sıra başka aile ve soylar ile de akrabalık ya da askeri, siyasi denebilecek ilişkiler kurmuştur (Zhang, 2018, s. 124; Li, 2015, s. 63). Zhang Shougui (張守珪) de bunlardan biridir ve An Lushan, Zhang Shougui tarafından evlatlık edinilmiştir (Li, 2015, s. 64). Zhang Shougui, Ms. 684-740 yılları arasında yaşamıştır. Asıl adı Yuan Bao'dur (元寶; Li, 2015, s. 64). Zhang Shougui ve An Lushan'ın tanışmasına vesile olan ise yaşanmış bir hadisedir. Zhang Shougui'in Youzhou'da (幽州) olduğu bir gün, birinin koyun hırsızlığı yaptığı bilgisi kendisine verilir. Bunun üzerine General Zhang Shougui, hırsızlığı yapanın kim olduğunun bulunması emrini verir. Verilen bu emir üzerine harekete geçen askerler, hırsızlık hadisesinin faili olarak An Lushan'ı yakalarlar. An Lushan'ın yaptığı hırsızlığın cezası ölümdür. An Lushan ölüm cezasına tabi tutulacakken yaşanan hadise ile olayın seyri değişir. Bu konu Yeni Tang Tarihinde yer almaktadır. Ancak tam öldürülecekken An Lushan adeta haykırırcasına sarf ettiği cümle ile Zhang Shougui'in ilgisini çeker. Yeni Tang Tarihinde An Lushan'ın haykırışı şudur:

“公不欲滅兩蕃邪?何殺我?”³⁰

“Her iki kuzeyli (Xi; Qidan-kitan) şeytan rejimini yıkmak istemiyor musunuz? [öyleyse], ne diye beni öldürüyorsunuz?”

Yaşanan bir hırsızlık hadisesi ile başlayan olayda tam her şey bitti denilebilecek bir noktada, her şey bir anda değişir. Hayatının sonlandığı bir noktada iken ağızından çıkan bir cümle An Lushan'ın hayatını tamamen değiştirir. Zhang Shougui, Türkler (突厥), Qidanlar (吐蕃), Tubolar (契丹) ile mücadele içindedir. Bu boy ve uluslara karşı mücadelesinde yanında hem bölgeyi tanıyan hem de karşısındaki boyların ulusal özelliklerine vakıf bir yardımcıya olan ihtiyacını göz önünde bulundurması, Zhang Shougui'in pragmatik hareket etmeye sevk etmiş, son derece atılgan ve gözü pek An Lushan'ı evlat edinmesini sağlamıştır (Li, 2015, s. 64). İşte her şey burada düğümlenmiş ve Tang Hanedanlığına iz bırakacak An Lushan efsanesinin başlangıcını oluşturmuştur. Kendisi de bir evlatlık olan An Lushan daha sonra askeri ve idari güç sahibi olması ile kendisi de evlat edinmiştir. Özellikle akraba olduğu askerlerin çocuklarını evlat edinme konusunda gösterdiği cesaret ve istek oldukça fazladır. Evlat edindiği çocukların bakım ve yetiştirilmesini üstlenmiş ve bunlara daha sonra kendi birliklerinde yer vermiştir. Evlat edindiği oğullarından biri Li Baochen'dır (李寶臣) (Li, 2015, s. 64). Asıl ismi Weifu'dur (為輔; Li, 2015, s. 64), rivayet edilen diğer bir ismi ise Zhang Zhongshi'dir (張忠志). An Lushan'dan önce soy ismi Zhang (張) olan bir Tang Hanedanlığı görevlisi tarafından evlat edinildiği de bir diğer görüş olarak ileri sürülmektedir (Ma, 2017, s. 75). O dönemki adıyla Fanyang'da³¹ dünyaya gelmiştir. Küçüklüğünden itibaren binicilik ve ok kullanmakta oldukça maharetlidir. Askeri ve idari garnizon valisi olan An Lushan tarafından okçular sorumlusu³² olarak seçilmiştir (Li, 2015, s. 64). An Lushan tarafından seçilmesi ile birlikte Tang sarayına girmiş, bunun akabinde de Tang Xuanzong tarafından da benimsenmiş, An Lushan'ın oğlu olarak saray ekibine alınmıştır (Li, 2015, s. 64). Tang sarayına girişi hakkında bir diğer görüş ise An Lushan tarafından Tang sarayına alınması yönünde tavsiye edildiği yönündedir (Ma, 2017, s. 75). An Lushan İsyanının patlamasıyla Zhang Zhongzhi (張忠志) tekrar Fanyang'a kaçmıştır. İsmi kayıtlara yanlış kaydedildiğinden, asiler arasında görülmemiş, isyanın bastırılması sürecinde kendisine zarar gelmemesi adına, gerçek kimliğinin bilinmemesi An Lushan tarafından önemli bir gelişme olarak

³⁰ Song Ye, Ouyang Xiu, “Yeni Tang Tarihi, 225. Tomar, An Lushan Bölümü” Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 6411 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷225上《安祿山傳》北京, 中华书局, 1975, 第6411页).

³¹ Fanyang günümüz, Çin Halk Cumhuriyeti, Hebei eyaleti Zhuozhou şehridir.

³² Okçular sorumlusu (*idarecisi, amiri*): SheSheng Guan (射生官): Tang Hanedanlığı hükümdarlarından Tang Suzong dönemi ikinci yılında binlerce acemi okçu seçilmiştir. Bunlar “adanmış atıcılar” olarak anılırlarken ayrıca “saray önünün amatör atıcıları” olarak da anılmaktaydılar. Bunlar iki gruba ayrılmışlardı ve bunların tamamı “Sol-Sağ Yingwu Ordusu (左右英武君) olarak anılmaktaydılar. (2022, 22 Ekim) <http://xh.5156edu.com/html5/135961.html>.

görülmüş ve An Lushan'ı mutlu etmiştir. İsyanda, isyanın bastırılması sürecinde ve akabindeki aşamada zarar görmekten, bu sayede kurtulmuştur. Ancak sonrasında, An Lushan'ın, bizzat kendi oğlu An Qingxu (安慶緒)³³ tarafından öldürülmesinin ardından “*asi damgası*” ile Tang sarayına dönmüştür (Ma, 2017, s. 75). Zhang Zhongzhi, An Lushan İsyanının bastırılmasının ardından öldürülmemiştir. “*Demir etiket- 铁券*”³⁴ ile ödüllendirilmiştir (Ma, 2017, s. 75; Li, 2015, s. 64). Tang sarayına karşı pek çok kez isyan edip başkaldırmış olsa da Tang sarayından aldığı bu taltif sayesinde ölüm cezasından kurtulmuştur. Li ismi İmparatorluğa özgü soy ismidir. Ancak tüm asi girişimlerine rağmen bu soy ismi kendisine verilmiş, aldığı devlet görevlerine atfen de “*değerli memur*” anlamına gelen “*Baochen- 寶臣*” ismi kendisine verilmiştir (Ma, 2017, s. 76).³⁵ Diğer yandan An Lushan'ın evlat edindiği diğer birkaç isim ise Wang Shouchong (王守忠), An Chongchen (安忠臣) ve Li Qincou (李欽湊)dur (Li, 2015, s. 64).

An Lushan'ın evlatlık alıp, bağ kurduğu Zhang Zhongzhi (張忠志), Wang Shouchong (王守忠), An Chongchen (安忠臣) ve Li Qincou (李欽湊) gibi isimlerin yanı sıra, sosyal anlamda aile bağlarına benzer nitelikte ilişki kurduğu başkaca kişi ve aileler de olmuştur (Zhang, 2018, s. 124-129; Li, 2015, s. 64, 65, 66, 67). Tang Hanedanlığının ve aynı zamanda kuzey halkları tarihinin çok önemli bir simge kişilerinden biri olan Yang Guifei'yi (楊貴妃) manevi (üvey) annesi olarak kabul etmiştir (Li, 2015, s. 64; Zhang, 2018, s. 125-126). Halbuki Yang Guifei³⁶, An Lushan'dan 16 yaş küçüktür (Xiong, 2008, s. 606; Li, 2015, s. 64). An Lushan, Yang Guifei ile kurduğu bağ sayesinde Tang hükümdarı Xuanzong ile de yakın temas kurmuştur. An Lushan'ın bu hamlesi de oldukça stratejiktir. Çünkü manevi annesi olarak Yang Guifei'in olması diğer yandan da Xuanzong'u da manevi babası konumuna getirmektedir. Yang Guifei'e olan iltiması ve göstermiş olduğu saygı aynı zamanda Yang Guifei'in eşi olan Xuanzong'a gösterilmiş saygı ve iltimastır. Bu da Xuanzong'un gözdesi olan Yang Guifei vasıtasıyla Xuanzong'un güvenini ve sevgisini kazanmasını sağlamıştır (Zhang, 2018, s. 126). Diğer yandan kendisi Han³⁷ soyundan olmayan biri olması sebebiyle Tang sarayına girişi çıkışı kolay olmayacaktır. Her seferinde denetlenecek iken Yang Guifei'in gölgesine girişi ve bunun sayesinde Xuanzong'dan elde ettiği güvenin bir neticesi olarak Tang topraklarına girme konusunda kısıtlamalardan kurtulmuş, istediği zaman giriş çıkış yapabilme iznine sahip olmuştur (Zhang, 2018, s. 125). Bunun yanı sıra Yang ailesinin diğer fertleriyle de sıkı bağ kurmuştur (Zhang, 2018, s. 126). Yang Guifei ile aralarındaki bağın seviyesi Xuanzong'un dikkatini çekmiştir. Çünkü An Lushan, saraya her gelişinde önce Yang Guifei'yi ziyaret etmiş ardından Xuanzong'un huzuruna çıkmıştır (Zhang, 2018, s. 126; Li, 2015, s. 64). Hükümdarın dikkatini çeken bu olay üzerine An Lushan'a sebebini sormuş ve kendisinden şu cevabı almıştır:

“*Ben (kulunuz; hizmetçiniz) bir kuzeyliyim ve biz kuzeyliler için annemiz babamızdan önce gelir (Zhong, 2005, s. 72-73).*”³⁸

³³ An Qingxu An Lushan'ın oğludur.

³⁴ Eski dönemde Hükümdarların, değerli memurlarına ayrıcalıklı muameleden yararlanmaları ve işlemiş oldukları günahlardan nesiller boyu arınmaları için kendilerine tevdi ettikleri bir belge. Çince dijital sözlük “Zdic.net” (2022, 6 Aralık). <https://www.zdic.net/hans/丹書鐵券>.

³⁵ Tang yönetimi An Lushan İsyanı ve bu isyanın patlak verdiği süreçte pek çok isyan ve başkaldırı ile boğuşmak durumunda kalmış ve bunlardan dolayı oldukça yıpranmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz ilk ismi ile Weifu, daha sonraki evlatlık edinildiği süreçte Zhang Zhongzhi ve en son Tang sarayına tarafından Shi Siming'in (史思明) oğluna karşı Tang sarayının yanında mücadele etmesi sebebiyle aldığı ismi Li Baochen (李宝臣) olan kişinin dışında Li Huaixian, Shi Siming ve He Panren gibi asilere karşı uyguladığı siyaset pragmatiktir. Her ne kadar bu kişiler örneğinde bazı ihanet sayılabilecek hareketlere ve mücadelelere maruz kalınsa da daha fazla zarar görmemek, iç çekişme ve isyanların sebep olduğu kayıpların önüne geçmek veya azaltmak ve de en azından tanıdıkları bu kişilerin yumuşak güç ve siyaset kullanımı yöntemiyle kazanılması yönünde politika güttüğü görülmektedir. Bu da Tang yönetiminin pragmatik ve yönetime yarar sağlayabilecek olanı kazanma stratejisi olarak düşünülebilir ve görülebilir (Ma, 2017, s. 76, 77, 78,79, 80, 81). Bu ve benzeri politikaları ve hatta bunların günümüze yansımalarını Çin'in günümüzdeki uygulamaları ve siyasetinde görebiliriz.

³⁶ Yang Guifei, Tang hükümdarı Tang Xuanzong'un eşidir (cariyesidir; Zhang, 2018, s. 125).

³⁷ Han soyu olarak tabir edilen halk Tang Hanedanlığını ve dolayısıyla günümüzde Çinli olarak tabir edilen ulusu ifade etmektedir.

³⁸ Liu Xu; “Eski Tang Tarihi, ‘200. Tomar I., An Lushan Bölümü’”, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 5368 (刘昫; 《旧唐书》卷 200 上《安祿山传》. 北京中华书局, 1975, 第 5368 页).

Aldığı bu cevaptan çok mutlu olan Xuanzong hemen Yang Dian'e (楊鈞) emir vermiş ve Yang soyundan kız ve erkek çocukları ile kardeşlik akdi kurmalarını istemiştir.³⁹ An Lushan'ın, Yang Guifei vasıtasıyla elde ettiği sonuç oldukça başarılı netice vermiş ve hedefine ulaşmıştır. Diğer yandan, Xuanzong'un da teşvikiyle Yang Guifei ve An Lushan arasındaki ilişki daha da samimileşmiştir (Zhang, 2018, s. 126). Bu da An Lushan'ın, Tang sarayına girişini iyice kolaylaştırmıştır. Yang Guifei ile kurduğu ilişkinin yanı sıra An Lushan'ın stratejisinin bir parçası olarak yürüttüğü politikasının diğer bir boyutu olarak Geshe Han (哥舒翰)⁴⁰, Jiwen (吉溫)⁴¹, Li Linfu (李林甫) gibi kişilerle de dostluk bağı kurmuştur (Li, 2015, s. 64, 65). Jiwen, Xuanzong tarafından pek sevilmeyen birisidir ve bu yüzden ona çok önemli ve büyük görevler vermemiştir, sadece Xinfeng ilçesi (新豐縣) yöneticisinin uhdesine adliye memurluğunda yardımcı bir göreve atamıştır (Li, 2015, s. 64, 65). Buradaki görevi sürecinde Li Linfu'nun (李林甫) desteğiyle, Li Hezhi (李適之), Yang Shenjin (楊慎矜) ve diğer bakanlara suçlamalarda bulunmuş, kendilerinden işkence yoluyla zorla itiraflar almış, netice itibariyle adaletin katledildiği bir ortam meydana getirmiştir. İdarecilik ve memurluk görevi ifa ettiği süreçte zalimce davranmıştır. Jiwen sadece Li Linfu tarafından desteklenmekle kalmamış, aynı zamanda başka bir destekçi aramaya çalışmış, ve bu süreçte Gao Lishi (高力士) ve An Lushan'dan beklenti içine girmiştir. Tam bu olayla birlikte aralarında kardeşlik bağı başlamış ve An Lushan'ın destek ve güvenini almıştır (Li, 2015, s. 65). İlişkiler ağındaki diğer bir isim ise Geshe Han'dır. An Lushan ve Geshe Han arasındaki ilişki ilk olarak Tianbao yılının on birinci yılının kış aylarına denk gelen dönemde başlamıştır (Li, 2015, s. 65). Esasen ikilinin arasında çok da iyi sayılabacak bir seviyede kardeşlik bağı yoktur ve hatta sorunlar ve çekişmeler de yaşanmaktadır. Hatta ikilinin aralarındaki sorun Twitchett'in de dikkat çektiği bir meseledir (Twitchett, 2008, s. 448). An Sishun, An Lushan ve Geshe Han arasında yaşanan sorunun Tang yönetimince duyulması sonrası Tang sarayı konuya el atmış ve durumun çözülmesi yönünde politika uygulamıştır. Tüm bu kişiler Tang yönetimi için önemli general ve idareciler olduklarından bu kişiler arasındaki sorunların varlığı Tang Hanedanlığının bekası için sorun oluşturmaktadır ve bu kesinlikle çözümlenmelidir. Bu hedefle Tang yönetimi adı geçen bu generallerinde katılacağı bir yemek tertip eder ve bunların aralarındaki meselelerinin bertaraf olması ve sükunetin sağlanması amacıyla aralarında kardeşlik yemini ettirir (Li, 2015, s. 65). Ancak işler An Lushan İsyanının patlamasıyla çok farklı bir boyuta evrilir. Çünkü isyan sürecinde Geshe Han, Tang yönetiminden yana tavır sergiler. Gao Xianzhi (高仙芝)⁴² ve Feng Changqing'in (封常清)⁴³ An

³⁹ Xuanzong'un Yang kardeşler ve An Lushan arasında kardeşlik bağı kurulması hususunda verdiği talimatın Eski Tang Tarihinde geçen aslı şu şekildedir: “玄宗大悅，遂命 楊鈞已下並約為兄弟姊妹”. Liu Xu; “Eski Tang Tarihi, ‘200. Tomar I., An Lushan Bölümü’”, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 5368. (劉昫; 《舊唐書》卷 200 上《安祿山傳》. 北京, 中華書局, 1975, 第 5368 页).

⁴⁰ Geshe Han (哥舒翰): Doğum tarihi bilinmemekle birlikte Ms. 757 yılında vefat etmiştir. Köken olarak Türge(i)ş soyundandır. Okay'a göre, Batı Türklerinin Tu Qi Shi (突騎施) boyuna mensup Geshe ailesindedir (Okay, 2021, s. 47; Song Qi; Ouyang Xiu; “Yeni Tang Tarihi; ‘135. Tomar”, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 4569 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷 135, 北京, 中華書局, 1975, 第 4569 页); Liu Xu; “Eski Tang Tarihi, ‘104. Tomar’”, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 3211 (劉昫; 《舊唐書》卷 200 上《安祿山傳》. 北京, 中華書局, 1975, 第 3211 页). Tang Hanedanlığı generallerindedir. Ms. 747 yılında Longyou (隴右; Günümüz Qinghai eyaletine bağlıdır) şehrine askeri valiliğine (Jiedushi; 節度使) terfi ettirilmiştir, daha sonra Hexi (河西) askeri valiliğine tayin edilmiştir. An Lushan isyanını esnasında Ms. 756'da Tongguan'da (潼關) mağlup edilip, esir alınmış ve Luoyang'a (洛陽) götürülmüştür. An Qingxu (安慶緒) tarafından öldürülmüştür (Xiong, 2008, s. 180). Tu Qi Shi (突騎施) hakkında detay için bakınız: Baykuzu, 2014, s. 23, 24, 25.

⁴¹ Jiwen (吉溫): Doğum tarihi bilinmemekle birlikte Ms. 755 yılında vefat etmiştir. Aslen Henan eyaleti Luozhou (洛州) şehrindeydi. Tang Xuanzong döneminde (Ms. 712-756) görev almış denetleme memurudur. Li Linfu'nun (李林甫) eli baltalı adamı olarak tutsakları veya esir aldığı diğer kişileri itiraflara zorlamak için aşırı işkence yöntemleri kullanmıştır. Ms. 754'te Yang Guozhong (楊國忠) tarafından rütbesi düşürülmüş (*tenzili rütbe*), zimmet suçlamasıyla lekelenmiş ve Tang topraklarına çok uzak bir güney hapisanesinde ölmüştür (Xiong, 2008, s. 238).

⁴² Gao Xianzhi'yı Baykuzu (2014)'de “çok ünlü Kore asıllı bir T'ang generalidir. Korece ismi Ko Sonji'dir.” şeklinde tanımlamıştır. Eski Tang Tarihi 104. Tomarı Gao Xianzhi Biyografisi, s. 3203-3206 ile Yeni Tang Tarihi 135. Tomarı, s. 4576-4579'da Gao Xianzhi hakkında kayıtlar bulunmaktadır (Baykuzu, 2014, s. 31).

Lushan İsyanının bastırılması görevindeki başarısızlıkları kendileri için ağır sonuçlar doğurmuştur (Li, 2015, s. 65). Tang hükümdarından aldığı övgü ve güvenle isyana karşı harekete geçecek birliklerin başına geçirilmiş ve isyana karşı mücadelede görev almıştır. Ancak An Sishun'un, An Lushan tarafında olmadığı tespit edilmesine ve üstelik Tang sarayı tarafından görev verilmesine karşın, Gesu Han, An Sishun'un hakkında yazdığı sahte bir mektupla öldürülmesine sebep olmuştur. An Lushan tarafından, An Sishun'a yazılmış, kendisini An Lushan ile halen irtibatlı gibi gösteren bir mektupla ve yok yere öldürülmesine sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Yang Guozhong (楊國忠) kendisine karşı tepki koymuş, hükümdara da bu durumu haber vermiştir. Daha sonra Tang yönetiminin de gözünden düşmüş ve en nihayetinde Yeni Tang Tarihinden aktarılanlara göre An Lushan tarafından öldürülmüştür.⁴⁴

3.2. Bireysel İlişkileri ve Bunun An Lushan'a Sağladığı Kazanım

An Lushan, kişilerle temas kurmada oldukça maharetli ve başarılı bir kişidir. Hangi kesimden olursa olsun herkese yönelik yürüttüğü stratejik bir politikası olmuştur. Bu anlamda stratejik ilişki kurduğu ve kendisine kazandırdığı önemli bir grupta evlat edindiği asker çocuklarıdır (Li, 2015, s. 65). Tarihte ve tarihi vakaların kayıtlı olduğu metinlerde evlat edinme üzerine pek çok kayıt bulunmakla birlikte An Lushan'ın bu konudaki farkı ve cömertliği Li Quansheng'in aktardığına göre oldukça büyük ve dikkat çekici bir seviyededir (Li, 2015, s. 65).⁴⁵ Bunlar, An Lushan için ilerleyen süreçte hedeflediği yandaş kitlenin oluşmasında önemli ve bir o kadar da ciddi bir kitleyi oluşturmaktaydı. Diğer yandan, An Lushan'ın stratejisinin önemli kolunu oluşturan diğer bir kitle de kuzey halkları idi. An Lushan'ın çocukluğundan itibaren Türklerin içinde yaşamasından dolayı ki annesi bir Türktür⁴⁶, kuzey halklarına özgü bir gelenek olan akrabalık- dostluk yemini etme kültüründen etkilenmiştir. Uzun yıllar bu halkları içinde kalması sebebiyle maruz kaldığı bu kültürden etkilenmiş olması kaçınılmaz bir etki olarak yorumlanmaktadır (Li, 2015, s. 66). An Lushan açısından ele alınan akrabalık-dostluk bağı kurulması kardeşlik yemini etme âdeti, kuzey halkları arasında oldukça yaygın ve derin mazisi olan bir uygulama ve gelenektir.⁴⁷ An Lushan'ın akrabalık bağı kurması, diğer bir ifade ile kardeşlik akdi

⁴³ Feng Changqing'in (封常清): Doğum tarihi bilinmemekle birlikte Ms. 756 yılında ölmüştür. Aslen Puzhou'ludur (蒲州), Tang Hanedanlığı generallerindendir. Ms. 752 yılında, Gao Xianzhi himayesinde Anxi'de bulunan dört garnizona (安西四鎮) komuta etmiştir. An Lushan isyanında yapmış olduğu Luoyang savunması başarısız olmuştur. Hadım Bian Lingcheng (邊令誠) tarafından iftiraya uğramış ve Xuanzong tarafından idam edilmiştir (Xiong, 2008, s. 153).

⁴⁴ Li Quansheng'in Gesu Han'ın öldürülmesi hakkında verdiği bilgi de Yeni ve Eski Tang tarihinden yararlandığı görülmektedir. Ancak her iki klasik Çin tarih metni arasında yaptığı yoruma göre Yeni Tang Tarihini, Eski Tang Tarihine nazaran daha güvenilir ve üstün olarak tanımladığı görülmektedir. Bu da klasik Çin tarih metinlerinin içerikleri üzerine ilginç bir bilgi ve yorum olarak önümüze çıkmaktadır.

⁴⁵ An Lushan'ın evlat edinmesi hususunda Eski Tang Tarihinde yer alan şu cümle önemlidir: “曳落河”指的是“蕃人健兒” Liu Xu, “Eski Tang Tarihi, ‘200. Tomar I., An Lushan Bölümü’”, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, (刘昫;《旧唐书》卷 200 上 《安禄山传》. 北京中华书局, 1975); [https://ctext.org/library.pl?if=gb&remap=gb&file=94810&page=23&#box\(245,240,0,168\)](https://ctext.org/library.pl?if=gb&remap=gb&file=94810&page=23&#box(245,240,0,168)) (E.T. 02.11.2022).

⁴⁶ Song Qi; Ouyang Xiu, “Yeni Tang Tarihi; ‘225. Tomar I., An Lushan Bölümü’”, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 6411 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷 225 上《安禄山傳》北京, 中华书局, 1975, 第 6411 页). <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&chapter=492219&remap=gb> (E.T. 02.11.2022).

⁴⁷ Tarihte bunun pek çok örnekleri görülmektedir. Özellikle kuzey halkları bu uygulamaya son derece önem vermişlerdir. Batı Han Hanedanlığı döneminde Xiongnu Başbuğu (*Chanyu*) Modu (Modun; Maodun; 冒頓) ve Han Gaozu Liu Bang (漢高祖劉邦) arasında kardeşlik akitleşmesi yapılmıştır (Shi Ji, Xiongnu Liezhuan, 《史記·匈奴列傳》). Laoshang Başbuğu (*Chanyu*) Yuji (稽粥) ve Han Wendi (漢文帝) kardeşlik akdi yapmışlardır. Bu da Tarih Kayıtları Xiaowendi kayıtlarında şu şekilde geçmektedir: “結兄弟之義, 以全天下元元之民.” Sima Qian, “Tarih Kayıtları, Xiaowendi Kaydı (史記·孝文本). Tuoba Yulu (拓跋猗廬) ve Liu Kun (劉琨) arasında da kardeşlik akdi yapılmıştır (Jin Tarihi, 102. Tomar, Liucong Zai Kaydı 《晉書》卷 102《劉聰載記》). Yuwen Tai (宇文泰) ve Xue Xiaotong (薛孝通) arasında da yine bu konuya örnek teşkil edecek nitelikte kardeşlik akdi gerçekleştirilmiştir (Kuzey Tarihi, 36. Tomar, Xue Xiaotong Bölümü; 《北史》卷 36《薛孝通傳》). Burada bahsettiğimiz örneklerin Çin tarih kayıtlarında çok defa görmekteyiz. 24 Tarih (二十四史) içinde bunlara pek çok örnek bulunabilir. Burada Kuzey Tarihi, Tarih Kayıtları, Jin Tarihi gibi kaynaklarından delil ile yer verilen örnekler bahsedilen kardeşlik akdine kısa birkaç örnek olması maksadıyla yer verilmiştir. Bunların çok daha fazlasını 24 Tarih içinde bulunmaktadır. Detaylar için bakınız: Li, 2015, s. 66.

kurma stratejisi, evlatlık edinmesi, kuzeyli olsun Tang yönetimi olsun iyi geçinme stratejisi, Yang Guifei ile kurduğu bağ, Yang Guifei ile kurduğu bağ sayesinde Xuanzong'un güvenini kazanması hatta yanına ve sarayına sorgusuz sualsiz girebilmesi, hedeflediği stratejinin hayati birer parçası olarak görülebilir. Çünkü yaptığı her bir hamle gelecekte yapacaklarının alt yapısını oluşturmuştur. Kardeşlik yemini etmesi ve pek çok farklı kimseyi kendisine kazandırması gerek Türk tarihinin, Tang Hanedanlığı dönemindeki izlerinin anlaşılması bakımından önemlidir. An Lushan'ın küçüklüğünden itibaren görüp, gözlemediği örf, adet ve gelenekleri kendine katması⁴⁸ ve siyasi ömrünün ilerleyen safhalarında kuracağı stratejinin ve de politikalarının ilham kaynağı olmuşlardır (Li, 2015, s. 68). Diğer yandan tüm bunlar Tang tarihinin, tarihi akışını değiştiren hamle ve hadiseler olarak da tanımlanmaktadır (Li, 2015, s. 66, 67).

Tüm bunların yanı sıra, An Lushan'ın küçüklüğünde itibaren ele aldığımız konularda öne çıkan birkaç kademe bulunmaktadır. Bunların ilk aşaması An Lushan'ın evlatlık edinilmesidir. Zhang Shougui (张守珪) tarafından evlatlık alınması, An Lushan'ın siyasi ikbalinin yükselişinin ilk adımlarıdır. Öyle ki An Lushan, Zhang Shougui'in evlatlığı olduktan sonra kariyer basamaklarını son derece hızlı çıkmaya başlamıştır. Öncelikle general olmuş, daha sonra askeri vali yardımcılığına getirilmiştir. Kendisini evlatlık alan Zhang Shougui de bir askeri vali olduğundan çok rahatlıkla Zhang Shougui'in konağına girip çıkmış, önemli yerlere, toplantılara katılmış, önemli kararların alındığı, askeri toplantılara girmiştir. Tüm bunlardan da kişisel gelişimi için son derece önemli kazanımlar elde etmiş, bu kazanımlar sayesinde kişisel bilgi birikimini artırmıştır. Ayrıca bu süreçler esnasında öğrendiği bilgiler sayesinde kariyerinin ilerleyen safhalarında görevlendirileceği Üç Garnizon'un askeri valiliği görevini yapabilecek bilgi birikim ve tecrübesini elde etmiştir (Li, 2015, s. 67). Diğer yandan kendisinin tercih edilmesi şüphesiz ki kendi yetenek ve kabiliyetlerinin, savaşçılığının, ikna yeteneği ve insanların sevgisi ve güvenini kazanmadaki mahareti ile kurnazlığının da etkisi olduğu açıktır (Li, 2015, s. 67).

3.3. An Lushan'ın Tang Sarayına Girişi ve Yükselişinin Öncüsü Tang Xuanzong ile İlişkisi

An Lushan'ın siyasi ikbali açısından hayatı boyunca tanıştığı en önemli kişilerin başında Tang hükümdarı Xuanzong gelmektedir (Zhang, 2018, s. 124-125). An Lushan ile tanışması ile birlikte Xuanzong'un güveni ve iltimasını kazanması beraberinde, Xuanzong'un sınır garnizonlarına askeri vali olarak tayin edilmesini getirmiştir (Zhang, 2018, s. 129; Li, 2015, s. 67). An Lushan hakkında doğrudan Xuanzong'un bilgi sahibi olması her ikisinin de siyasi konumları düşünüldüğünde hiç mümkün değildir. An Lushan'ın gıyabında aldığı bilgiler, Yang Guifei'in manevi annesi olması, dolayısıyla Yang Guifei ile olan ilişkileri, diğer yandan Yang (杨) kardeşler ve Geshe Han ile kardeşlik yemini etmesi, tüm bunların yanı sıra pek çok farklı soy ve kişi ile kardeşlik yemini edip onlarla dostane ilişkiler kurması An Lushan'ın, Xuanzong nezdindeki yerini sağlamlaştırmış, Xuanzong'un güvenini daha da artırmıştır (Li, 2015, s. 67; Zhang, 2018, s. 126). An Lushan'a son derece önem vermiş olan Xuanzong, An Lushan'dan da aynıyle mukabele görmüştür (Zhang, 2018, s. 125). An Lushan, başkentte bulunduğu kendisine armağanlar vermiş, An Lushan da sınır hattında olduğu süreçte Xuanzong'a farklı türde katkı sağlamıştır (Zhang, 2018, s. 125). Bunlar hakkında tarih kayıtlarında bazı belgelerde yer almaktadır.⁴⁹ An Lushan'ın, Xuanzong'a olan iltiması sebebiyle aralarında koyun, sığır, nadir bulunan kuş ve hayvanlar, son derece kıymetli mücevherler, yabancı nesnelere kendisine sunmuştur (Yao, 2006, s. 83). Ayrıca An Lushan'ın kendilerine sunduğu diğer önemli bir nesne ise beyaz yeşim taşından yapılmış flütle sergilediği ezgilerdi ki bunları o ana kadar hiç bilindik ve aşına oldukları ses ve ezgi değildir (Zhang, 2018, s. 125).⁵⁰ An Lushan'ın sunduğu müzik aletleri, müzik konusunda oldukça usta olan hatta pek çok farklı müzik aleti çalabilen Xuanzong'u oldukça etkilemiştir (Zhang, 2018, s. 125). Bununla kalmamış, şişman olmasına karşın kuzeyli halklara özgü dansları sergilemekteki mahareti de Xuanzong'u ve beraberindekileri etkileyen

⁴⁸ Kardeşlik bağı buna önemli bir örnektir. Li, 2015, s. 63-68.

⁴⁹ “史载安祿山“岁献俘虜、牛羊、駝馬，不绝于路，珍禽奇兽、珠宝异物贡无虚月。”姚汝能撰，曾贻芬点校。安祿山事迹，中华书局，北京，2006，s.83.

⁵⁰ 宋大昌撰，黄永年点校。雍录[M].北京：中华书局，2002，s.197. Song Dachang'ın eserinde yer alan ifadenin aslı şu şekildedir: “安祿山献白玉箫管数百事，陈于梨园，自是音响殆不类人间。”

diğer bir özelliği olmuştur. Öylesine etkileyici dans etmektedir ki sevgisi ve güvenine mazhar olduğu Xuanzong'un, An Lushan'a olan sevgisi daha da pekişmiş ve artmıştır. Diğer yandan, dans etmek konusundaki yeteneği ve mahareti öğretebilecek boyuttadır ve bu konuda var olan bir görüşe göre ise Yang Guifei'e dans öğretmenliği yapmıştır (Zhang, 2018, s. 124).⁵¹ Bu olası bilgiyi bırakıp devam edecek olursak, An Lushan'ın Xuanzong'a yönelik tüm bu iltiması ve gösterdiği saygı, Tang Hanedanlığı tarihine damgasını vuran isyanı An Lushan İsyanına dek son derece başarılı, samimi ve uyum içinde sürmüştür (Zhang, 2018, s. 125). Xuanzong'un Tianbao devrinde An Lushan'a taltif ettiği görevlerden bazılarını örneklendirecek olursak; Tianbao ilk yıllarında (天寶元年) Ping Lu garnizonu askeri valisi (平盧節度使), Tianbao ikinci yılında (天寶二年) süvari birlikleri generalliğine (驃騎大將軍), Tianbao yedinci yılında (天寶七載) Dongping vilayeti yöneticiliği (*prenslüğine*; 東平郡王) vb. görevlerine getirilmiştir (Zhang, 2018, s. 125).

4. An Lushan İsyanına Dair Kısa Bir Giriş

An Lushan İsyanı, adından da anlaşılacağı üzere Tang Hanedanlığında uzun yıllar görev almış annesi tarafından Türk, babası tarafından da Hu soyundan (Zhong, 2005, s. 68; Yao, 2006, s. 1) gelen General An Lushan (703–757) liderliğinde Çin'de 755'te Fanyang'da başlamış bir isyandır (Kamalov, 2021, s. 245).⁵² An Lushan İsyanı aynı zamanda Anshi Zhiluan (安史之亂) ismiyle de bilinmektedir (Pamuk, 2017, s. 304). Ms.755 yılında Tang Hanedanlığında görevli bir general olan An Lushan'ın önderliğinde başlamıştır. An Lushan, Tang Hanedanlığı ordusunun saflarında yükselmiş Han soyundan olmayan biridir. Daha sonra Tang Hükümdarı Xuanzong'un gözdesi haline gelmiş, himayesinde askeri vali olarak görev yapmıştır.⁵³ Kişisel özellikleri, savaşçılığı, ikna kabiliyeti ve çok yönlülüğü sayesinde elde ettiği güven ve iltimas sayesinde Xuanzong ile son derece yakın bir ilişki kurmuştur (Zhang, 2018, s. 129). Gerek kendisi ile gerek eşi Yang Guifei ve diğer aile ve sülalelerden insanlarla kurduğu kardeşlik bağı sayesinde Xuanzong'un ilgisini çekmiş, Xuanzong'un görev tevdi edeceği kişiler içinde önde gelen bir general olmuştur (Zhang, 2018, s. 124-125). Kaiyuan'ın 29. senesine denk gelen dönemle başlayan kariyeri oldukça pürüzsüz ve sorunsuz bir yükseliş yaşamış, diplomatik elçilikten, askeri valiliğe, binlerce askerden oluşan birliklere komuta eden generalliğe kadar pek çok farklı yönde sürmüştür (Zhang, 2018, s. 129). Ancak Yang Guifei ve Tang Xuanzong ile sürdürdüğu uyumlu ve başarılı ilişkisi, Tang yönetimindeki diğer kişiler ile benzer şekilde sürmemiş, bilakis, hükümdar, hükümdar yardımcıları, generaller vb. diğer bürokratlar ile anlaşamamıştır. Zhang Guankai 2018 yılında yayımladığı makalesinde An Lushan ve iyi geçinemediği diğer bürokratlar arasındaki ilişkiyi ateş ve suya benzetmiştir (Zhang, 2018, s. 129). Xuanzong'un sağlığında, kendisinde elde ettiği güven ve ayrıcalık sayesinde nispeten egemenliğini hissettirmiş ve birlikleri yönetebilmiştir. Ancak Xuanzong'un yaşının ilerlemesi, kendisine yönelik Tang sarayında yükselen rahatsızlık sesleri, kendisini ürpertmeye başlamıştır. Xuanzong'un olası ölümü, kendisini bekleyen malum son hakkında An Lushan'a bazı ipuçları vermekteydi. Xuanzong'un ölümü sonrası kendisini bekleyen akıbetten endişe eden An Lushan'ın, malum sona uğramamak adına hazırlıklara giriştiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan Xuanzong'un son dönemlerinde, oldukça güçlü bir konuma gelen Askeri Valilik (節度使) görevi için muhtemel adaylar iyice belirginleşmiş, bundan dolayı da bu kişiler arasında çekişmeler yaşanmaya başlamıştır. Tam bu noktada, Tang topraklarının doğu-batı uçlarında iktidar sahibi olan kişilerin çekişmesi yaşanmaya başlamış, kısmen de olsa üstünlüğu eline geçiren An Lushan, yayılma politikası ile gücü tam ele geçirme hedefiyle hareket etmiş ayrıca önceden beri var olan doğu-batı çekişmesinin getirdiği bir durum olarak da iyice tetiklenmiştir. Nitekim, Ms. 755'te birliklerini doğu başkenti Luoyang'a çevirmiş ve Luoyang'ı aldıktan sonra kendisini imparator ilan etmiştir. Altı ay sonra güçleri batı başkenti Chang'an'ı (長安) almış, daha sonra Yan (燕) adlı bir devlet kurup kendisini imparator olarak ilan etmiştir. İsyanın patladığı süreçte Tang hükümetinin bu isyanı bastırarak gücü

⁵¹ Zhang Guankai (張冠凱), An Lushan'ın Yang Guifei'e dans öğretmenliği yaptığı yönünde bir görüş ileri sürmüştür. Bunu da Li Quansheng'in (李全生) çalışmasına dayandırmıştır. Ancak Li Quansheng'in çalışmasından ilgili çalışmamızın hazırlık aşamasında pek çok defa kullandığımdan, ilgili ifadenin dayanağı nedir diye Lia Quansheng'in makalesini taradığımda bu konu hakkında bir ifade bulamadığımı belirtmek isterim.

⁵² Pulleyblank, E. G. (2022, 1 Haziran). An Lushan (2022, 26 Nisan). Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan>.

⁵³ Pulleyblank, E. G. (2022, 1 Haziran). An Lushan (2022, 26 Nisan). Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan>.

bulunmamaktaydı. Buna daha önce de değinmiş olduğumuz üzere Tang Hanedanlığı bu süreçte pek çok isyan ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. An Lushan'ın bu denli büyük bir isyan çıkartabilmesinin sebebi Tang Hanedanlığının askerî sisteminde aksaklıkların bulunması ve An Lushan'ın bu aksaklıkların farkında olmasıdır (Pamuk, 2017, s. 304). Siyasi ve askeri anlamda güç ve kuvvetten yoksun bulunan Tang hükümdarı bu isyanı bastırıp, bertaraf edebilmek için Uygurlar'dan yardım istemiştir. Uygurlarda, Tang yönetiminden aldıkları bu talep üzerine Tang Hanedanı'na destek vermişlerdir (Kamalov, 2021, s. 243-253; Pamuk, 2017, s. 304). Tang Hanedanı'nın Uygurlar ile kurdukları bu temas, An Lushan İsyanı'nın bastırılması için elde ettikleri bu yardım daha sonrası süreçte iki hükümetin yakınlaşmasını sağlamıştır. Uygurlar ile yaşanan bu yakınlaşma sayesinde Tang Hanedanlığı An Lushan İsyanı, 757'de An Lushan'ın öldürülmesi ile sona erdirilmiş, daha sonra isyan Ms.763'te tamamen bastırılmıştır.

Sonuç

Ms. 618-904 yılları arasında varlık göstermiş olan Tang Hanedanlığı (唐朝), Çin'in en önemli devrilerinden biridir. Çin Halk Cumhuriyeti dışında yaşayan Çinliler, yaşadıkları ülkelerde kendilerine ait bir mahalle veya sokaklara Tangren Jie (唐人街) adını verirler.⁵⁴ Bu da Çinliler açısından Tang Hanedanlığının ifade ettiği anlamın en güzel örneklerinden biridir. İşte bu dönemde yaşamış bir yetim olan An Lushan, Çinliler için son derece önemli bir devir olan Tang Hanedanlığına hem askeri anlamda hem de siyasi anlamda damgasını vurmuştur. Henüz küçük yaşlarda yetim kalmış, annesi ve dolayısıyla anne tarafı olan Türklerle beraber yaşamıştır. Küçük yaşlarından itibaren pek çok farklı boy ve halkların yanı sıra aynı zamanda kültür ile hemhal olma şansı yakalamıştır. Askerlikte, insanları ikna etmede, farklı aileler, kişiler ve boylar ile manevi kardeşlik bağı kurmak konusunda son derece mahirdir. Hayatının dönüm noktası olan olayda tam ölüm cezasına çarptırılacakken, tarihi metinlere de geçmiş cümlesi (公不欲灭两蕃邪?何杀我?) ile hayatı tamamen değişmiştir. Zhang Shougui'in affetmesi ve daha sonrasında kendisinde gördüğü maharetleri üzerine kendisini kazanma yolunu denemesi sebebiyle, Zhang Shougui tarafından angaje edilmiştir. Bu andan itibaren Tang sarayına girmiş, küçük adımlar ile başlayan Tang sarayına giriş hikâyesi, Tang Xuanzong'un kendisini keşfetmesi ile çok başka bir boyuta evrilmiştir. Tang Xuanzong tarafından üç bölgenin askeri valiliği gibi görevlere getirilmiş, Tang sarayına çok rahatça girip çıkma iznine sahip olmuş, büyük askeri ve siyasi karar toplantılarına katılmış ve hiçbir şekilde sorgulanmamış, engellenmemiştir. Diğer yandan, Tang Xuanzong'un en sevdiği eşi (cariye) Yang Guifei ile yakınlık kurmuş, kendisini manevi annesi olarak kabul etmiştir. Yang Guifei ile aralarındaki muhabbet, Xuanzong'un kendisine hissedip, verdiği güven ve sevgiyi daha da arttırmıştır. Bu sayede siyasi ve askeri pek çok konuya vakıf olmuş, kişisel gelişimini de etkileyecek çok yönlü bilgi ve tecrübeyi elde etmiştir. Yaşandığı ifade dilen bir hırsızlık hadisesi ile ölüm cezasına çarptırılacakken, sarf ettiği söz üzerine kurtulmuş, kurtulmasına sebep olan kişi Zhang Shougui tarafından evlatlık alınmış ve kariyerinin tırmanma süreci bu sayede başlamıştır. Daha sonra kendisi de pek çok asker çocuğunu evlat edinmiş, bunları kendi hizmetinde ya da maiyetindeki diğer görevlere getirilmek üzere yetiştirip, görevlendirmiştir. Tam manasıyla bir strateji ustasıdır. İnsanlarla, yöneticilerle, diğer aile ve uluslarla iyi geçinme stratejisi ve bu yönde gösterdiği tavır kendisinin istikbalde arzu ettiği hedefin gerçekleşmesi yolunda hayati yapıtaşları olarak görülebilir. Nitekim bunda da başarılı olduğu düşüncesindeyim.

Kaynakça

Klasik Çin Tarihi Metinleri

Liu X. (1975). *Eski Tang tarihi*, '200. Tomar I., An Lushan bölümü'. Zhonghua Yayınları. (劉昫; 《舊唐書》卷 200 上《安祿山傳》. 北京, 中華書局,1975),

⁵⁴ Tanglılar Caddesi, Tangren Jie (2022, 1 Aralık). <https://www.quora.com/Why-is-Chinatown-called-Tang-Ren-Jie>; An Lushan İsyanı, An Lushan Rebellion (2022, 1 Aralık). <https://podcasts.apple.com/tr/podcast/in-our-time-history/id463700741?i=1000343872342>. Podcast'in 3:20-3:30. saniyeleri Tangren Jie hakkında günümüze bakan yönüyle görüş içermektedir.

Sima G. (1956). *Zizhi Tongjian*. Zhonghua Yayınları. (司馬光; “資治通鑑” 北京: 北京, 中華書局,1956.).

Song Q. & Ouyang X.. (1975). *Yeni Tang tarihi; '225. Tomar I., An Lushan bölümü'*. Zhonghua Yayınları. (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷 225 上《安祿山傳》北京, 中華書局,1975.)

Makale ve Kitaplar

Aktaş, Ş. (2020). *Çin kaynaklarına göre Türklerin menşei hakkında bir inceleme: “Xianbeilerden Tuobalara (Tuoba Xianbei) Türk tarihi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Chen Y. (ED; 1987). *Uluslar sözlüğü*. Shanghai, Shanghai Cishu Chubanshe, (陈永龄主编. 民族词典, 上海, 上海辞书出版社, 1987.)

Gömeç S. (2011). Türk tarihinde An Lushan ve destanı. *Tarihin Peşinde*, 3(5), 191-195.

Haiyan, G. (2017). *Gaxian Mağaralarını ziyaret*. Heilongjiang Eğitim Yayınevi, (勾海燕; 嘎仙洞吊古, 黑龙江教育出版社, 哈尔滨).

He T., (2008). Doğu Hulardan, Xianbei Tan-Shi-Huai devrine siyasi rejimin değişimi. *İç Moğolistan Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Araştırma Enstitüsü Yinshan Dergisi*, 21(3), 61-64 (何天明; 一东胡到鲜卑檀石槐时期的政权演变, (内蒙古社会科学院, 历史研究所, 内蒙古, 呼和浩特 010010, 阴山学刊, 2008 年, 第 61-64 页).

Kamalov, A. (2001). Turks and Uighurs during the rebellion of An Lu-shan shih ch'ao-yi (755-762). *Central Asiatic Journal*, 45(2), 243–253. <http://www.jstor.org/stable/41928263>

Lee C. (2012). *The An Shi rebellion and rejection of the other in Tang China, 618-763*. University of Alberta- Department of History and Classics.

Liu, D. H. (1995). The Peking Opera. *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society*, 35, 43–58. <http://www.jstor.org/stable/23889963>

Ma, C. (2017). *Crossing the boundaries: From “outsiders” to “insiders” In Early-Tang-Dynasty China* (T). University of British Columbia. Retrieved from <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/24/items/1.0355212>

Öztürk, N. P. (2017). Tang Hanedanlığı döneminde batı bölgesinde yaşayan Türk kavimlerinin Çin kıyafetlerine etkileri. *Toroslardan Tanrı Dağlarına Genel Türk Tarihine Adanmış Bir Ömür, Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu 75. Doğum Yılına Armağanı*, 301–318.

Pletcher, K. (2011). *The history of China*. Britannica Educational Publishing.

Pulleyblank, E. G. (2022). *An Lushan*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/An-Lushan>

Baykuzu, T.D (2014). *An Lu-Shan isyanı ve Büyük Yen Devleti*. Kömen Yayınları.

Twitchett, D. (1979) “*The Cambridge history of China, Volume 3 Sui and T'ang China, 589-906, Part I*”, Cambridge University Press.

Xiong, V. C. (2008). *Historical dictionary of medieval China*. Scarecrow Press.

姚汝能撰 (2006). 曾贻芬点校. *安祿山事迹*. 北京, 中華書局.

师海军 (2020). 安祿山的军事布局与杜甫北上灵州被俘事考论[J]. *甘肃社会科学*, (1):214-220. DOI: 10.3969/j.issn.1003-3637.2020.01.030.

李瑞晓 (2018). 从“安史之乱”看唐玄宗的历史过失[J]. *长江丛刊*, (4):57.

钟焯 (2005). 安祿山等杂胡的内亚文化背景——兼论粟特人的“内亚化”问题” *中国史研究*, 第 1 期。

İnternet Kaynakları

Anabritannica (2022, 26 Nisan). An-Lushan. <https://www.britannica.com/summary/An-Lushan>

Sol-sağ Yingwu Ordusu (2022, 22 Ekim). <http://xh.5156edu.com/html5/135961.html>

Fan (2022, 18 Ağustos). <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&char=蕃>

Tangren Jie (2022, 24 Ekim). <https://www.quora.com/Why-is-Chinatown-called-Tang-Ren-Jie>

Pin-yin to Wade-giles (2022, 18 Ekim). <https://libraries.indiana.edu/chinese-studies-pinyin-wade-giles-conversion-table>

An Lushan Rebellion (2022, 7 Aralık). <https://podcasts.apple.com/tr/podcast/in-our-time-history/id463700741?i=1000343872342>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

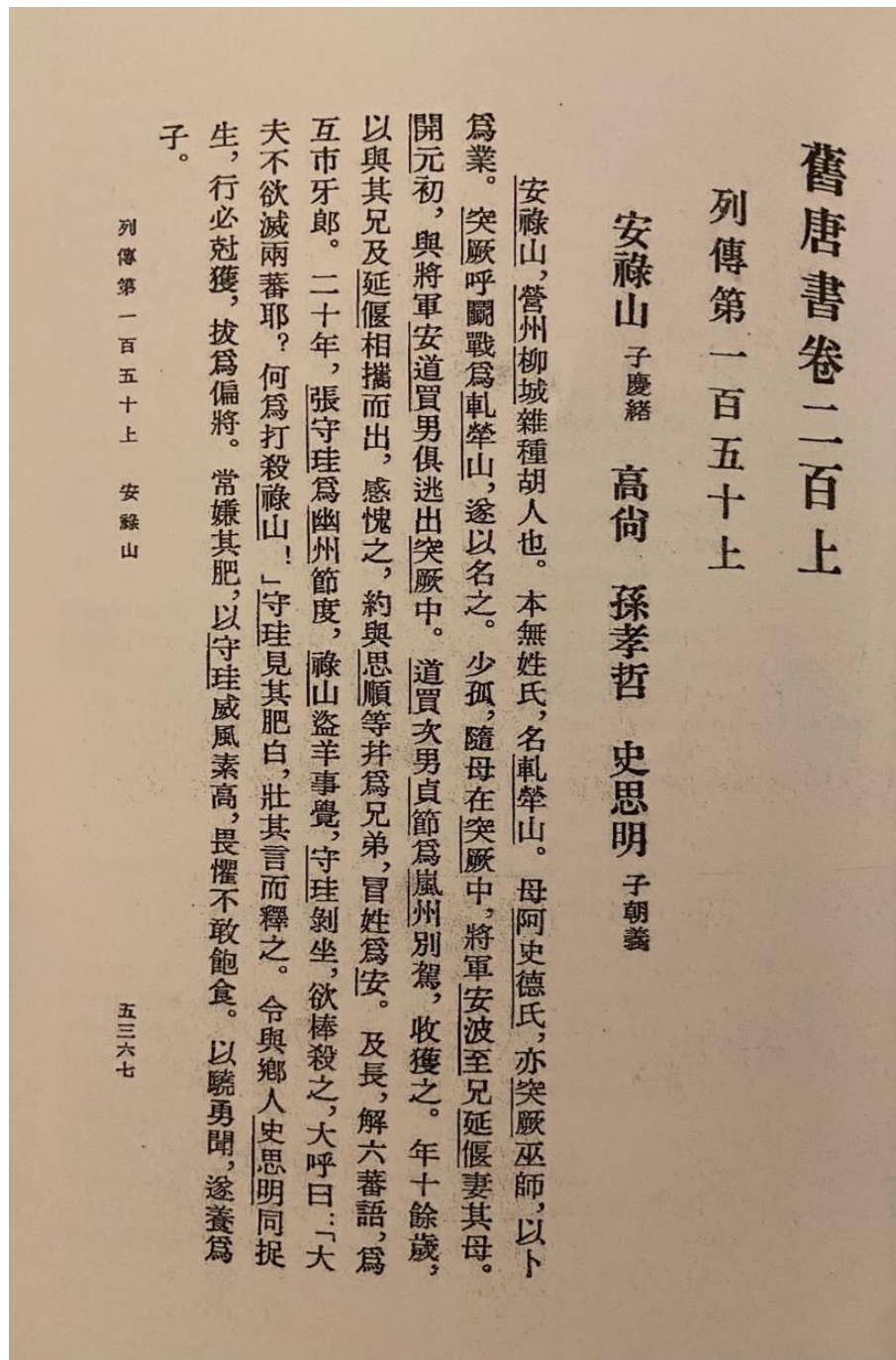
Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

EKLER/ APPENDIXES

Liu Xu, "Eski Tang Tarihi, '200. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 5367 (劉昫; 《舊唐書》卷 200 上《安祿山傳》. 北京, 中華書局, 1975, 第 5367 頁).

唐書卷一百二十五上

列傳第一百五十五上

逆臣上

安祿山 慶緒 高尙 孫孝哲 史思明 朝義

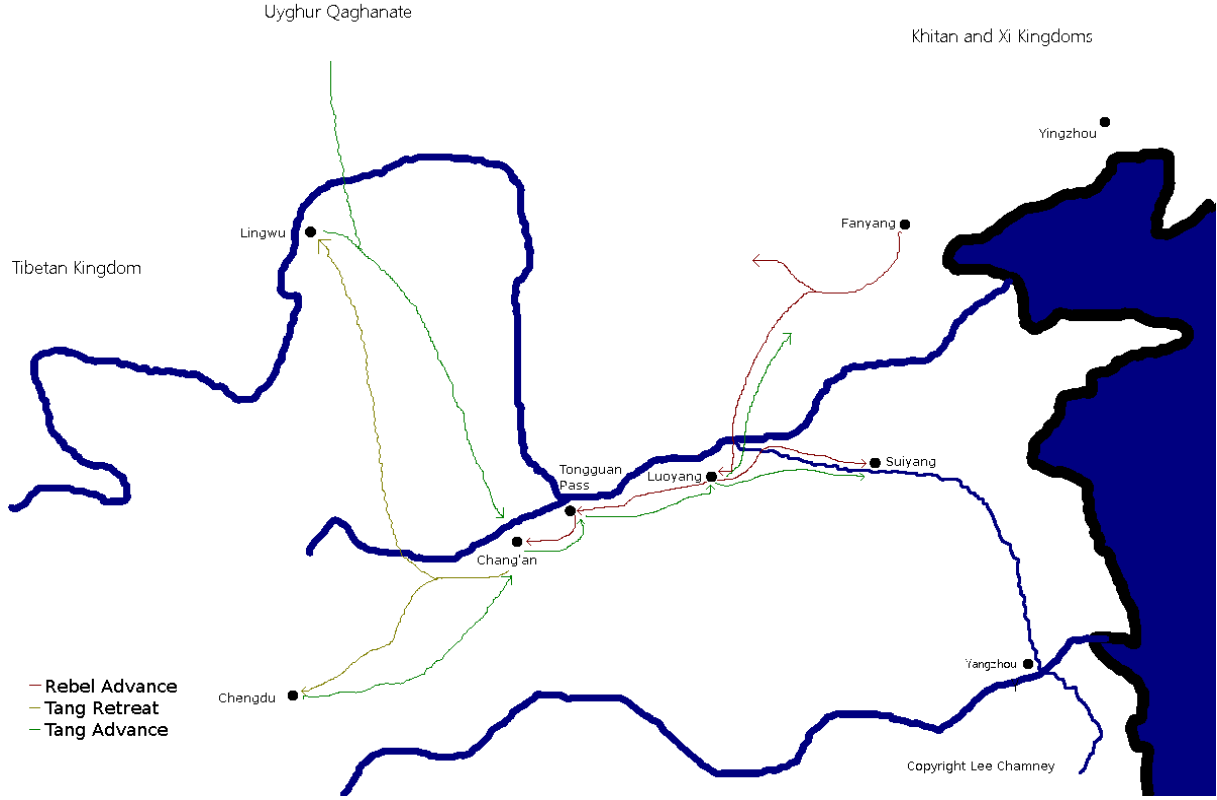
安祿山，營州柳城胡也，本姓康。母阿史德，爲覲，居突厥中，禱子於軋犖山，虜所謂鬪戰神者，旣而妊。及生，有光照穹廬，野獸盡鳴，望氣者言其祥，范陽節度使張仁愿遣搜廬帳，欲盡殺之，匿而免。母以神所命，遂字軋犖山。少孤，隨母嫁虜將安延偃。開元初，偃攜以歸國，與將軍安道買亡子偕來，得依其家，故道買子安節厚德偃，約兩家子爲兄弟，乃冒姓安，更名祿山。及長，忤忍多智，善億測人情，通六蕃語，爲互市郎。

張守珪節度幽州，祿山盜羊而獲，守珪將殺之，呼曰：「公不欲滅兩蕃邪？何殺我？」守

列傳第一百五十五上 逆臣上

六四一一

Song Qi; Ouyang Xiu, "Yeni Tang Tarihi; '225. Tomar I., An Lushan Bölümü'", Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975, s. 6411 (宋祁, 歐陽修《新唐書》卷225上《安祿山傳》北京, 中华书局, 1975, 第6411页).

Kaynak: Lee Chamney; "The An Shi Rebellion and Rejection of the Other in Tang China, 618-763"
University of Alberta, Department of History and Classics, 2012, s. 14.

有祠守者，所在各置一庙。忠臣、义士、孝妇、烈女德行弥高者，亦置祠宇致祭。赐酺三日。六月，范阳节度使安祿山賜实封及铁券。秋八月己亥朔，改千秋节为天长节。壬子，改万年县为咸宁县。

冬十月庚午，幸华清宫，封贵妃姊二人为韩国、虢国夫人。十二月戊戌，言玄元皇帝见于华清宫之朝元阁，乃改为降圣阁。改会昌县为昭应县，会昌山为昭应山；封山神为玄德公，仍立祠宇。辛酉，还京。

八载春正月甲申，赐京官绢，备春时游赏。二月戊申，引百官于左藏库纵观钱币，赐绢而归。三月，朔方节度使张齐丘于中受降城北筑横塞城。夏四月，咸宁太守赵奉璋决杖而死，著作郎韦子春贬端溪尉，李林甫陷之也。幸华清宫观风楼。五月辛巳，于开远门外作振旅亭。戊子，南海太守刘巨鳞坐赃，决死之。六月，大同殿又产玉芝一茎。陇右节度使哥舒翰攻吐蕃石堡城，拔之。闰月己丑，改石堡城为神武军。剑南索磨川新置都护府，宜以保宁为名。丙寅，上亲谒太清宫，册圣祖玄元皇帝尊号为圣祖大道玄元皇帝。高祖、太宗、高宗、中宗、睿宗五帝，皆加“大圣皇帝”之字；太穆、文德、则天、和思、昭皇后，皆加“顺圣皇后”之字。群臣上皇帝尊号为开元天地大宝圣文武应道皇帝。丁卯，上御含元殿受册，大赦天下。自今后每至禘祫，并于太清宫圣祖前序昭穆。初，太白山人李浑言太白山金星洞有帝福寿玉版石记，求得之，乃封太白山为神应公，金星洞为嘉祥公，所管华阳县为贞符县。戊辰，太子太师、徐国公萧嵩薨。丁亥，南衙立仗马宜停，省进马官。秋八月戊子，郡别驾宜停，下郡置长史。冬十月丙寅，幸华清宫。十一月丁巳，幸御史中丞杨钊庄。

34. No'lu dipnotta açıklanan Demir Etiket bahsine dair Eski Tang Tarihinden bir örnek. Eski Tang Tarihi, Xuanzong Bölümü I. . Liu Xu. Eski Tang Tarihi, Zhonghua Yayınları, Pekin, 1975 (劉昫; 《舊唐書》, 北京, 中華書局, 1975),

Geçmişten Günümüze Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yerleşkesi ve Yapılarının Mimari Gelişimi *Architectural Development of Van Yüzüncü Yıl University Campus and Buildings from Past to Present*

Güler ÖZYILDIRAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Van/Türkiye.

Asst. Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Architecture and Design, Department of Architecture, Van/Türkiye.

gulerozyildiran@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5656-9306

Öz

Van'da üniversite kurma çalışmaları cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlamış ve 55 yıl sonra 1982 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi (YYÜ) adıyla resmi olarak kurulmuştur. Bu tarihten sonra da nitelikli akademik ve idari kadroların oluşturulması, yetenekli öğrencilerin alınması, uygun eğitim ve araştırma programlarının kurgulanması ve tüm bu faaliyetlerin verimli şekilde gerçekleştirilebileceği mekanların oluşturulması hedefleri doğrultusunda üniversitenin gelişmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışma, 40 yılını tamamlayan Van YYÜ yerleşke ve yapılarının mimari gelişim süreçlerini incelemeyi ve belgelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, kuruluş öncesi hazırlık çalışmalarını ve sonrasındaki süreci 10'ar yıllık dönemler halinde incelemektedir. Kuruluş öncesi ve kuruluş aşaması çalışmaları için Türkiye üniversiteler tarihini içeren yayınlar, Van ile ilgili kaynaklar, YYÜ katalogları ve ilgili mevzuatlar, yerleşke ve yapı bağlamında taranmıştır. 2000-2010 dönemindeki süreç, yazarın 2008 yılında yaptığı kampüs incelemesi ve fotoğrafıma çalışmasına, 2010-2015 dönemi Van Depremleri hakkındaki literatüre, 2015-2022 dönemi ise yazarın kampüsteki deneyimlerine ve 2022 yılında yaptığı kampüs incelemesine ve fotoğrafıma çalışmasına dayanmaktadır. Dönemler ve süreçler fotoğraflarla beraber geçmiş tarihli uydu görüntüleri üzerinden karşılaştırılmaktadır. Van YYÜ'nün 40 yıllık yerleşke ve yapı gelişimini inceleyerek kayıt altına alan çalışmanın, hem üniversite tarihi hem de Türkiye'deki yüksek öğretim yapıları hakkında yapılacak mimarlık tarihi çalışmalarına kaynak oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kampüs tasarımı, eğitim yapıları, üniversite yapıları, modern mimarlık, mimarlık tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15/09/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11/11/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Özyıldırım, G. (2022). Geçmişten günümüze Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi yerleşkesi ve yapılarının mimari gelişimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 190 - 217

Citation: Özyıldırım, G. (2022). Architectural development of Van Yüzüncü Yıl University campus and buildings from past to present. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 190 - 217

Abstract

Studies to establish a university in Van started in the first years of the Republic but the university was officially established in 1982, under the name Yüzüncü Yıl University (YYU). In its early development phase, the university administration foremost aimed to bring together qualified academic and administrative staff, recruit talented students, design an appropriate curriculum and research programs, and build the necessary spaces to accommodate education efficiently. This study records the physical and architectural development of the 40-year-old campus of Van YYU and aims to examine the architectural development of the campus and buildings since its first establishment, and to provide a documentation for further research on both university history and architectural history. It examines the foundation studies, as well as the developments afterwards in 10-year period. It refers to the studies and publications on the history of Turkish universities, Van YYU university catalogs and legal developments for the pre-establishment and foundation phase. The information given for the period 2000-2010 is based on the campus survey and photographic documentation made by the author; the period between 2010-2015 relies on the publications of Van Earthquakes, and the period of 2015-2022 is based on the author's campus experiences and the photographic survey she made in 2022. The phases are illustrated and compared with photographs and past satellite images.

Keywords: Campus design, educational buildings, university buildings, modern architecture, architectural history, Van Yüzüncü Yıl University

Giriş

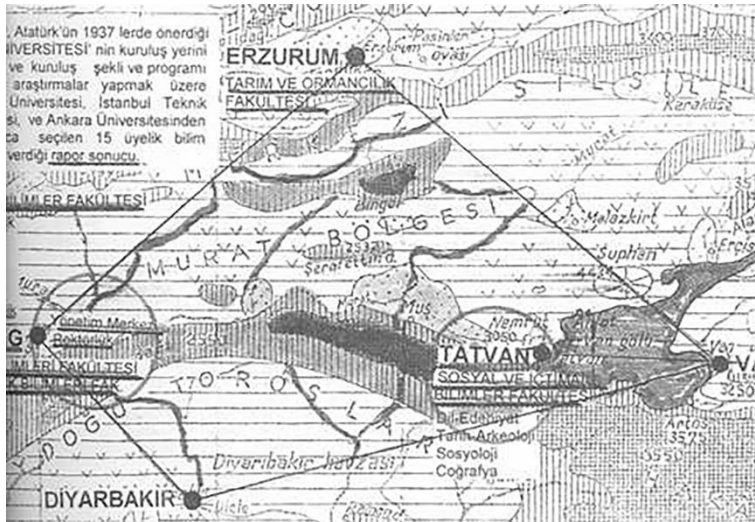
Van'da Üniversite Kuruluş Süreci, Doğu Üniversitesi Projesi ve Yer Seçim Kararları

Cumhuriyetin ilk yıllarında, üniversite düzeyinde eğitim sadece İstanbul'da verilmekteyken, Atatürk bu eğitimin Anadolu'ya yayılmasını, batıda İstanbul, ortada Ankara, doğuda Van olmak üzere üç üniversite merkezi kurulmasını istemiştir. Van'daki ilk tespitleri yapmak üzere 1927 yılında Mili Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey görevlendirilmiştir. 1928 yılında Atatürk, öğretmen Ferit Nuri (Kuran) Beyi, kurulması tasarlanan üniversitenin çekirdeğini oluşturmak üzere mevcut bir ortaokulun liseye dönüştürülmesi için görevlendirmiştir. Atatürk, 1937 ve 1938 yıllarındaki TBMM açılış konuşmalarında, İstanbul, Ankara ve Van olmak üzere üç üniversite merkezi kurulması hedefinden bahsetmiş, doğuda kurulacak üniversitenin yerini “Van Gölü sahillerinin güzel bir yerinde” ifadesiyle işaret etmiştir. Hastalığı nedeniyle katılamadığı 01.11.1938 tarihli meclis toplantısındaki bu son konuşması, kendi adına okutulmuş, bu konuşmadan 9 gün sonra vefat ettiği için de “Van'da bir üniversite kurulması” konusu Atatürk'ün vasiyeti olarak yıllarca dile getirilmiştir.

1950 yılına gelindiğinde, ikisi İstanbul'da birisi Ankara'da olmak üzere, Türkiye'de sadece üç üniversite vardır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1950 yılındaki TBMM açılış konuşmasında, Atatürk'ün “doğu üniversitesi” projesini yeniden gündeme getirmiştir. Projeyi hayata geçirmek üzere mevcut üç üniversiteden beşer bilim insanı seçilerek, 15 kişilik bir komisyon oluşturulmuştur. Aralarında, tarihçi ve sosyolog Afet İnan ve mimar Kemal Ahmet Aru gibi isimlerin de bulunduğu bu komisyon, merkezi Van Gölü sahilinde, destekleyici birimleri ise çevre illerde olacak şekilde kurulacak bir üniversitenin etüdünü yapmak için doğu illerinde inceleme gezileri yapmış ve bir rapor hazırlamıştır (MEB, 1952). Bu geziler sırasında oluşturulan bir haritanın, Aru arşivinden elde edilen kısmi bir görüntüsü, Şekil 1'de gösterilmektedir (İTÜ, 2022). Bu haritada, Van, Tatvan (Bitlis), Elâzığ, Diyarbakır ve Erzurum'un işaretli olduğu görülmektedir.

Şekil 1

1951-1952 Doğu Üniversitesi Heyeti Raporu kapsamında hazırlanmış, Prof. Kemal Ahmet Aru arşivinden bir çizim.

Kaynak: İTÜ, 2012.

25.02.1953 yılında 6059 sayılı “Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun” yayımlanmıştır. 1954 yılında 6373 sayılı “Doğu Vilayetlerimizde Kurulacak (Atatürk Üniversitesi) İnşaatı İçin Gelecek Yıllara Sari Taahhütlere Girişilmesi Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanunda, Atatürk'ün vasiyeti olarak bilinen doğu üniversitesinin adı “Atatürk Üniversitesi” olarak geçmiş ancak üniversite kurma çalışmaları Erzurum kentine odaklanmıştır. 12.03.1955'te Erzurum'un kurtuluşunun 37. yıl dönümü kutlanmalarında, Atatürk Üniversitesi'nin Erzurum'da kurulacağı ilan edilmiştir

(Atatürk Üniversitesi, 2022) ve 31.5.1957 yılında kurulmuştur. 1966 yılında Diyarbakır'da Ankara Üniversitesi'ne bağlı Tıp Fakültesi kurulmuştur. 1973 yılında kurulan Dicle Üniversitesi (o günkü adıyla Diyarbakır Üniversitesi) ikinci kurulan doğu üniversitesi olmuştur. Üçüncü doğu üniversitesi Elazığ'da 1975 yılında kurulan Fırat Üniversitesi olmuştur. Tüm bu süreçte, ilk kurulması beklenen Van'daki üniversitenin kurulması ertelenmiştir. Van'da üniversite kurmaya yönelik ilk somut adım, 1975 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde Erzurum'da kurulan Van Fen-Edebiyat Fakültesi olmuştur.

1957 yılında kurulan Atatürk Üniversitesi'nin kampüsü için hazırlıklar çok daha öncesinden başlamıştır. 1954 yılında Amerika'daki Nebraska Üniversitesi'nden gelen bir heyet, Erzurum'da incelemelerde bulunmuştur. İncelemenin ardından, Atatürk Üniversitesi'nin kurulmasını planlamak ve gerçekleştirmek üzere bir Türk-Amerikan Karma Komitesi kurulmuştur (Atatürk Üniversitesi, 2022). Üniversite kampüsü için 1955 yılında uluslararası mimari proje yarışması düzenlenmiştir. Yarışmada birincilik ödülünü kazanan Enver Tokay, Hayati Tabanlıoğlu, Ayhan Tayman, Behruz Çinici grubunun master planı uygulanmıştır (Şekil 2-a). Üniversitede yapılacak çok sayıda binanın mimari projesini elde etmek üzere mimari proje yarışmaları yöntemi izlenmiş, bu projeler dönemin önemli mimarlık dergileri olan "Arkitekt" ve "Mimarlık" dergilerinde yayımlanmıştır.

Aynı dönemde, 1956 yılında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) kurulmuştur. Üniversite yerleşkesi olarak kent dışında büyük bir arazi ayrılmıştır. Ancak henüz yerleşkesi olmayan üniversitede eğitim Ankara merkezde, henüz inşaat halinde olan yeni TBMM binaları bahçesinde geçici olarak inşa edilen barakalarda başlamıştır. Bu süreçte ilki 1960, ikincisi 1961 yılında olmak üzere iki kampüs planlama yarışması açılmıştır. ODTÜ bir kampüs üniversitesi konsepti ile kurulan ilk üniversite olmakla beraber, kampüsünün tasarlanması Atatürk Üniversitesi'nden sonra olmuştur. 1961'de düzenlenen yarışmada Altuğ Çinici ve Behruz Çinici tarafından hazırlanan proje birinci seçilmiştir (Şekil 2-b). Yarışma şartnamesi gereği, master plan kapsamında yapılması öngörülen ilk üç bina, Mimarlık Fakültesi ve iki yurt binasının projeleri de Çinici grubuna tasarlattırılmıştır. Dönemin ODTÜ rektörü Kemal Kurdaş, ilk üç binanın proje ve uygulama süreçlerinden çok memnun kalmış, yeteneği ve çalışma disiplini bakımından övgüyle bahsettiği Çinici grubuna, kampüsün geri kalan binalarının da tasarlanması işini vermiştir. Kurdaş, yeni yapılan her projenin ilk yapılan Mimarlık Fakültesi binası ile uyumlu olmasını istenmiştir. Dönemin brütalist modern mimarlığının önemli ürünlerinden olan ilk binalar ile uyumlu gelişen kampüsün genel mimarisi de kimlikli ve nitelikli bir dokuya dönüşmüştür. Bu süreçte Çinici grubunun kampüs için tasarladığı çok sayıda bina projesi, yine dönemin mimarlık dergilerinde yayımlanmıştır. Atatürk Üniversitesi yarışmasında, birinci olan ekibin üyeleri arasında olan Behruz Çinici, bu süreçte Atatürk Üniversitesi'ndeki tasarım tecrübesini eleştirel bir gözle değerlendirmiş ve ortaya çıkan problemlerin ODTÜ'de tekrar etmemesi için çözümler geliştirmiştir.

İkinci doğu üniversitesi olarak 1973 yılında kurulan Dicle Üniversitesi'nin kampüs projesi de kuruluşundan önce 1970 yılında düzenlenen ulusal bir mimari proje yarışması ile elde edilmiştir. Yarışmada birincilik ödülünü, doğuda kurulacak üniversite projesi için incelemelerde bulunmak üzere 1951 yılında kurulan komisyonda yer alan Kemal Ahmet Aru'nun, Yıldırım Sağlıkkova, Yalçın Sağlıkkova ve Emre Aru ile beraber tasarladığı proje almıştır (Şekil 2-c). Proje, Diyarbakır'ın iklimi ve geleneksel avlulu konut dokusu dikkate alınarak şekillendiği tahmin edilen, ortası avlulu, kare planlı bir modül şeklinde tasarlanan fakülte binalarının, birbirlerine gridal düzende eklenerek gelişmesinden oluşmakta, belli başlı yönetim ve sosyal binalar dışında tüm fakülte binalarının aynı modülde tekrarını önermektedir. Dolayısıyla, ilerleyen süreçte mimarlık dergilerinde kampüsü hariç, Dicle Üniversitesi'nin yeni binalarının tasarımına dair yayınlara rastlanmamıştır. Kampüsün mevcut durumunda ise, bu gridal düzenin tam olarak takip edilmediği, kare planlı modüllerin, bazı binalarda tam kare olarak, bazılarında ise "U", "L", "I" gibi formlarda kısmen inşa edilmiş olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki üç üniversite örneğine bakıldığında, üniversitelerin kuruluşunda ve hatta öncesinde kampüs ve binalara çok önem verildiği, başta vaziyet planları olmak üzere, projelerin yarışmalar yolu ile temin edildiği ve elde edilen nitelikli kampüs ve binaların dönemin mimarlık dergilerine sıklıkla yer aldıkları görülmektedir. 1978 yılına gelindiğinde, Türkiye'deki toplam üniversite sayısı 19 olmuştur. 1981 yılında YÖK'ün kurulmasının ardından, 20.07.1982'de 41 sayılı kanun hükmünde

kararname ile 8 yeni üniversite kurulmuş, bu üniversitelerden birisi de Van'da kurulan Yüzüncü Yıl Üniversitesi (YYÜ) olmuştur. Kuruluş hazırlık aşamaları, 1981 yılında Atatürk'ün doğumunun 100. yılı kutlamalarına denk geldiği için Atatürk'ün vasiyeti olan üniversitenin kuruluş kararındaki ismi de "Yüzüncü Yıl" olmuştur. YYÜ'nün 1982 yılına kadarki kuruluş süreci Şekil 3'teki şemada özet olarak sunulmaktadır. Türkiye genelindeki üniversitelerin sayıları ve konumları da Şekil 4 ve Şekil 5'te özetlenmektedir.

Şekil 2

Yarışma ile elde edilen kampüs vaziyet planları:

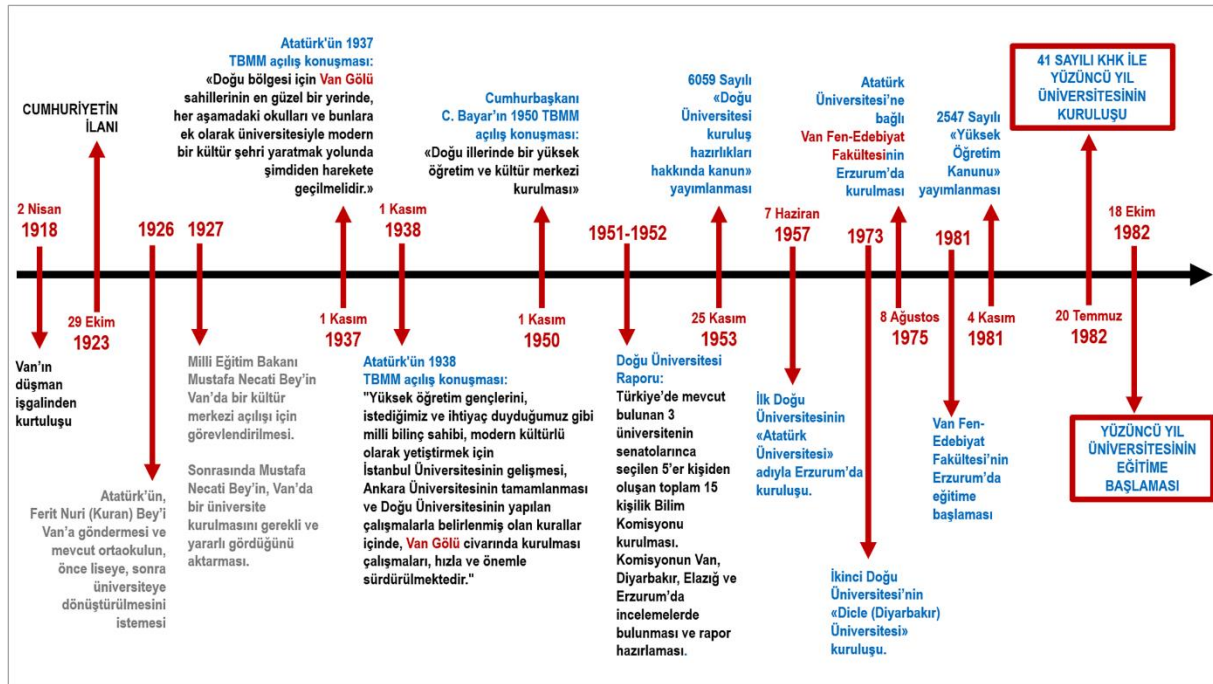
a) Erzurum Atatürk Üniversitesi vaziyet planı (1955 yılındaki yarışma sonunda birinci ödül, E. Tokay, H. Tabanlıoğlu, A. Tayman, B. Çinici, b) Orta Doğu Teknik Üniversitesi vaziyet planı (1961 yılındaki yarışma sonunda birinci ödül, Altuğ Çinici ve Behruz Çinici), c) Dicle (Diyarbakır) Üniversitesi vaziyet planı (1970 yılındaki yarışma sonunda birinci ödül, Kemal Ahmet Aru, Yıldırım Sağlıkova, Yalçın Sağlıkova, Emre Aru).

Kaynak: a) Tokay, E. vd. (1966), b) Çinici, B. & Çinici A. (1967), c) Arkitekt (1971).

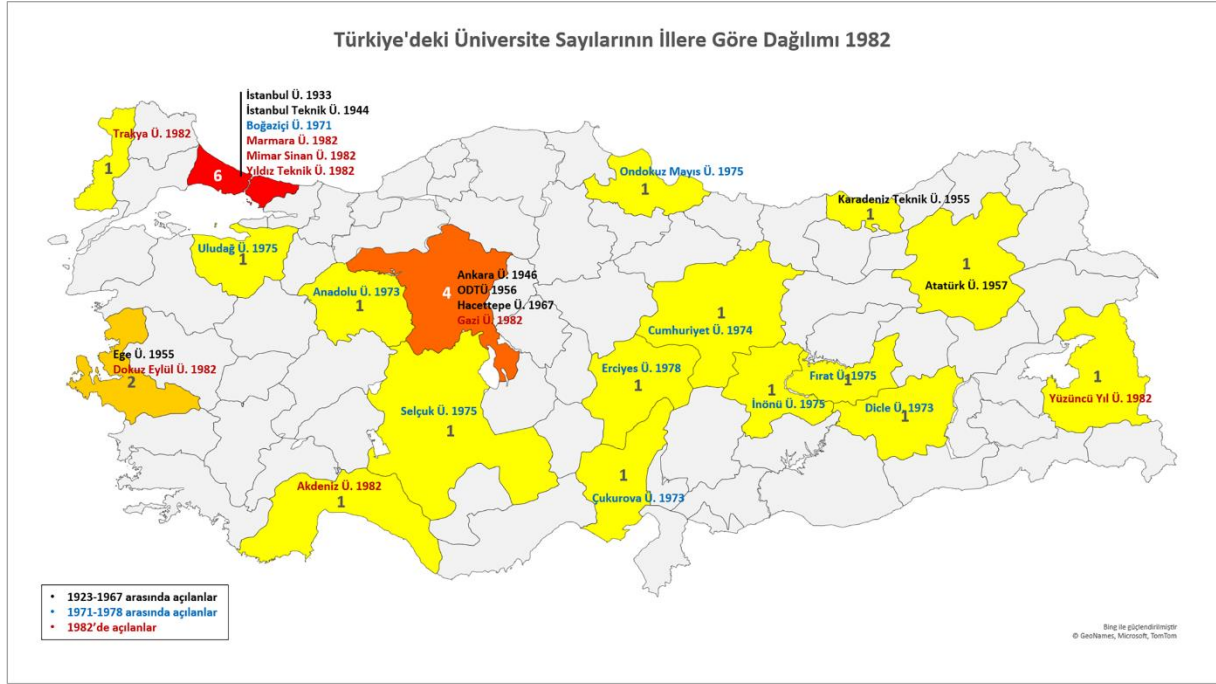
Şekil 3

Van YYÜ kuruluş çalışmalarını ve kuruluşunu etkileyen önemli olayları gösteren tarih şeması.

Şekil 4

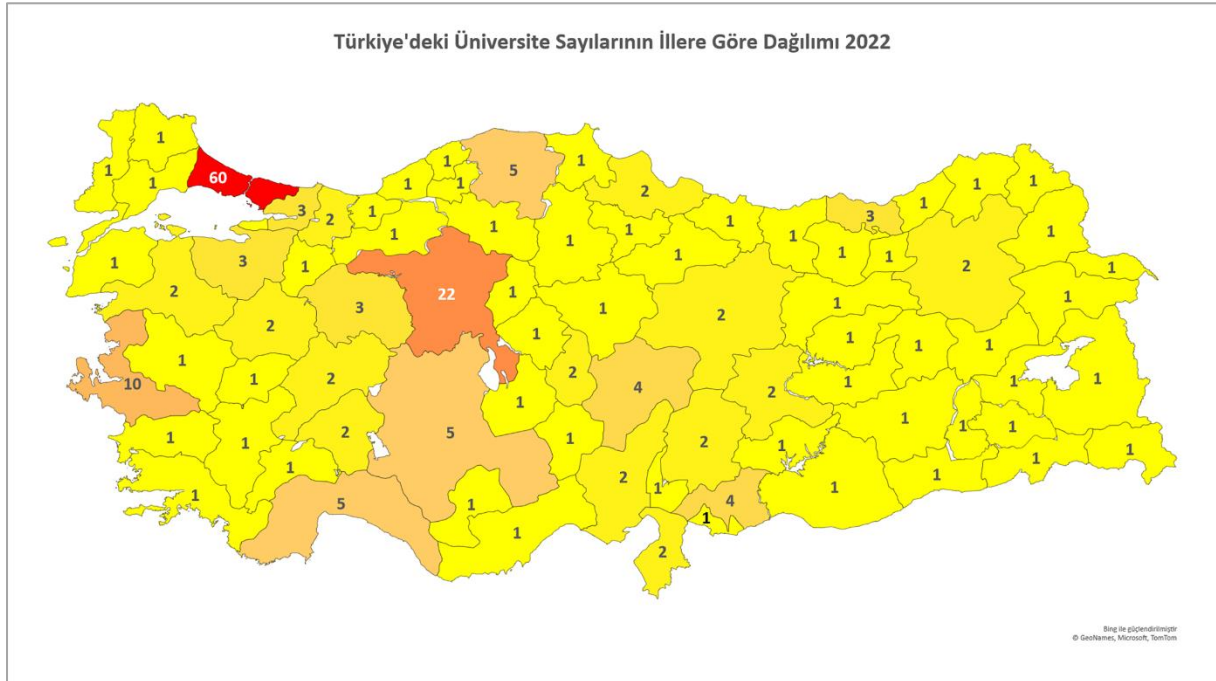
Türkiye’de üniversite sayılarının illere göre dağılımı, 1982.

Kaynak: YÖK Atlas verileri yazar tarafından excel ile 2022 Türkiye haritasına işlenmiştir.

Şekil 5

Türkiye’de üniversite sayılarının illere göre dağılımı, 2022.

Kaynak: YÖK Atlas verileri yazar tarafından excel ile 2022 Türkiye haritasına işlenmiştir.

1. 1980'li Yıllar: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nin Kuruluşu ve İlk Yapıları

1.1. Kampüs Öncesi Dönem

1927 yılında başlayan Van'da üniversite kurma çalışmaları, yaklaşık 55 yıl sonra meyvesini vermiştir. İlgili kararnamede (20.07.1982 tarih, 41 sayılı kanun hükmünde kararname) YYÜ'nün kuruluşunu oluşturan ilk dört birim şu şekilde tanımlanmıştır:

- Atatürk Üniversitesi Van Fen-Edebiyat Fakültesinin adının ve bağlantısının değiştirilmesiyle oluşturulan ve rektörlüğe bağlanan FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ,
- Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan ve VETERİNER FAKÜLTESİ, ZİRAAT FAKÜLTESİ,
- Rektörlüğe bağlı olarak yeni kurulan SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ,
- Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Van Eğitim Enstitüsünün adının değiştirilmesi ile oluşturulan ve rektörlüğe bağlanan EĞİTİM YÜKSEKOKULU.

Van YYÜ'nün kuruluşunun öncesinde, Van'da eğitim vermekte olan önlisans düzeyinde bir eğitim enstitüsü olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk'ün 1928 yılında öğretmen Ferit Nuri (Kuran) Beyi Van'da görevlendirerek, mevcut bir ortaokulu liseye dönüştürüp, kurulması tasarlanan üniversitenin çekirdeğini oluşturması talebi (YYÜ, 1985), o günlerde tamamlanamamış olsa da 1982 yılında üniversite kurulurken benzer bir sürecin devam ettiği görülmektedir. Yukarıdaki "d" maddesinde belirtilen "Van Eğitim Enstitüsü", Van'da 1965 yılında kurulan "Yatılı Kız Öğretmen Okulu"na dayanmaktadır. Bu okul, ilkokul ve ortaokul mezunlarından sınavla öğrenci olarak 6 yıllık eğitim veren bir okul iken, 1972 yılında eğitim süresi 7 yıla çıkmış, 1975 yılında öğretmen lisesine dönüştürülmüş ve beraberinde ilkokullar için sınıf öğretmeni yetiştiren iki yıllık "Van Eğitim Enstitüsü" açılmıştır. Öğretmen lisesi 1978 yılında kapatılarak Bingöl Öğretmen Lisesi'ne nakledilmiştir. Van Eğitim Enstitüsü ise 1982 yılına kadar iki yıllık önlisans düzeyinde eğitim vermeye devam etmiştir (YYÜ, 1985). YYÜ kurulunca "Eğitim Yüksekokulu" adı altında binalarıyla beraber üniversite bünyesine katılmıştır. Böylece, Van kent merkezindeki Kazım Karabekir Caddesi üzerinde bulunan eski Yatılı Kız Öğretmen Okulu binası, 18.10.1982 tarihinde YYÜ'de eğitimin başladığı ilk bina olmuştur (Şekil 6-a). Binanın yeri, günümüzde halk arasında "Eski Araştırma Hastanesi yeri" olarak tarif edilen, 2011 Van depremleri sonrasında yıkılan eski Van YYÜ Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi'nin bulunduğu yerdir (Alp, 2022).

Yukarıda "a" maddesinde belirtilen "Van Fen-Edebiyat Fakültesi", Milli Eğitim Bakanlığı Yükseköğretim Kurulu kararı uyarınca ilk olarak 08.08.1975 tarihinde Erzurum'da Atatürk Üniversitesi bünyesinde kurulmuştur. Ancak fakültenin eğitime başlaması, Van'da üniversitenin açılma sürecinin hızlandığı 1981-1982 öğretim yılında gerçekleşebilmiştir. İlk olarak "Matematik Bölümü" ve "Biyoloji Bölümü"ne öğrenci alınan fakültedeki eğitim Erzurum'da başlamıştır. Birinci eğitim yılının ardından fakülte, artık kurulmuş olan YYÜ'nün bünyesine geçmiştir ancak öğrencilerin Van'da eğitime başlaması bir dönem sonra olmuştur (YYÜ, 1985). Bu bir dönemlik gecikmenin, Van'da eğitim verecek akademik kadronun ve gerekli mekanların (derslik, laboratuvar, yurt vb.) oluşturulmasından kaynaklanan bir gecikme olduğu tahmin edilebilir. İlk Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun (1985), bu durumu şöyle açıklamıştır: "İlk yarıyılıda tahsisat, öğretim ve idare elemanı (dekan dahil) noksanlığı ile dersane, yurt, ısınma, mutfak, yemekhane vb. sorunlarımız olduğu için, Fen-Edebiyat Fakültemizin Matematik ve Biyoloji Bölümlerine 35'er öğrenci alınarak, Atatürk Üniversitesinde öğrenime devam edilmesi zorunda kalınmıştır". Geçen bir dönemlik süre içerisinde noksanların bir kısmı giderilmeye çalışılmış, mekân için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB) tarafından Edremit'te yeni yapılan ama henüz kullanılmaya başlanmamış Edremit Göğüs Hastalıkları Hastanesi binası talep edilmiştir. 1983 yılında Bakanlık ile yapılan bir protokolle hastane binası beş yıllık bir süre için YYÜ'ye devredilmiştir (YYÜ, 1985). 22.12.1982 tarihinde Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin Erzurum'dan nakli sağlanmış ve 02.04.1983'te Edremit'teki binada eğitime başlamıştır (Şekil 6-b).

Şekil 6

Van YYÜ'nün 1982-1985 döneminde kullandığı, Van merkez ve Edremit'teki ilk binaları ve yurtları: a) Van merkez Kazım Karabekir Caddesi'ndeki Eğitim Yüksekokulu, b) Edremit'teki YYÜ binası, c) Erkek öğrenci yurdu, d) Kız öğrenci yurdu.

Kaynak: YYÜ (1985).

“Ziraat Fakültesi” ve “Veteriner Fakültesi”, YYÜ ile beraber kurulmuştur. Bu fakültelere öncelik verilmesinde, YYÜ'nün coğrafi olarak en yakınındaki üniversite olan Atatürk Üniversitesi'ndeki köklü ziraat ve veterinerlik eğitiminin, kurumsallaşma ve akademik kadro oluşturma sürecinde destek olabileceği düşüncesi muhtemeldir. Ayrıca, Türkiye genelinde tarım ve hayvancılığın en önemli geçim kaynaklarından olması ve Van'ın (başta küçük baş olmak üzere) önemli bir hayvancılık merkezi olmasının da bu kararda etkili olduğu tahmin edilebilir. Nitekim, Van'da bu alanda üniversite öncesi mesleki eğitim, Van Tarım Meslek Lisesi'nin (diğer bilinen adıyla Ziraat Okulu) kuruluş tarihi olan 1967 yılına kadar dayanmaktadır. 1983-1984 öğretim yılında Veteriner Fakültesi 37 öğrenci alarak, Ziraat Fakültesi de Bitki Koruma Bölümüne 51 öğrenci alarak ilk eğitimlerine başlamıştır. Veteriner Fakültesi ilk yarıyılında Kazım Karabekir Caddesi'ndeki Eğitim Yüksekokulu yanında bulunan Melikşah Kız Öğrenci Yurdunun bir katında eğitime başlamıştır (Çamaş, 1990) (Şekil 6-c&d). İkinci yarıyılında ise Edremit'teki SSYB hastane binasına taşınılmış ve 1986-1987 öğretim yılının ilk yarıyılına kadar eğitim bu binada verilmiştir. Ziraat Fakültesi'nin ilk yılları hakkında yazılı bir bilgiye ulaşılamamıştır ama Veteriner Fakültesi ile benzer bir süreci takip ettiği tahmin edilmektedir.

YYÜ'nün kuruluş kararının yer aldığı 20.07.1982 tarihli 41 sayılı kanun hükmünde kararname, bazı değişikliklerle 30.03.1983 yılında 2809 sayılı “Yükseköğretim Kurumları Teşkilat Kanunu” olarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla YYÜ'de, ilk kuruluş kararındaki birimlere ilave olarak, “Hakkari Meslek Yüksekokulu (Hakkari MYO)” açılmıştır. YYÜ 1985 kataloğunda, okulun bölgenin ihtiyaç duyduğu ara insan gücünün yetiştirilmesi için eğitim vereceği ve ilk olarak elektrik, inşaat, motor ve el sanatları bölümlerinin açılmasının planladığı belirtilmiştir. Hakkari il merkezinde kurulması istenen Hakkari MYO için bina aranırken, inşaatı tamamlanmak üzere olan Çocuk Yetiştirme Yurdu binası uygun bulunmuş, Hakkari Valiliğinin başvurusu ile binanın Milli Eğitim Bakanlığından YYÜ'ye devri gerçekleşmiştir. Ancak YYÜ 1985 kataloğunda, binada yapılan teknik incelemede “içine girilemez” raporu verildiği için binanın kullanılmadığı ve eğitime başlanılmadığı belirtilmektedir. 1984 yılında YYÜ'nün bina durumu da şu şekilde belirtilmektedir:

- MEB Eğitim Enstitüsü ile devralınan 1 okul binası, 1 yurt binası, 1 spor salonu, 2 lojman,
- SSY Bakanlığından 5 yıl için devralınan Edremit Göğüs Hastalıkları Hastanesi,
- Kızılay Genel Müdürlüğü'nden kiralanılan 1 kız yurdu,
- Hizmet binası olarak kullanılan 14 daire,
- Hakkari'de MEB'den devralınan 1 çocuk yetiştirme yurdu (Atun, 1984-a).

YYÜ 1985 kataloğunda, “üniversitemiz halen şehir merkezi ve Edremit'teki binalarında faaliyet göstermektedir” diye belirtilmiştir. “Merkez bina” olarak adlandırılan Kazım Karabekir Caddesi'ndeki binada (Şekil 6-a) rektörlük birimleri, enstitüler, Eğitim Yüksekokulu, kütüphane ve öğrenci yurtlarının yer aldığı, fakültelerin ise Edremit binasında (Şekil 6-b) faaliyet gösterdiği belirtilmektedir (YYÜ, 1985). Yani Edremit binasını, Fen-Edebiyat Fakültesi, Ziraat Fakültesi ve Veteriner Fakültesi ortak kullanmıştır. Merkez binada yer alan kütüphane ise 1983 yılında “hem üniversitenin hem de Van yöresinin bütün yayın, bilgi, doküman ve araştırma ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur” ve haftanın her günü açık olacak şekilde hizmet vermiştir. Eğitim Yüksekokulu'ndan devredilen kitaplıkla ilk koleksiyonunu oluşturan kütüphane için yurt içindeki

üniversitelerden kitap ve süreli yayın talep edilmiş, yurtiçi ve yurtdışı bağışlarla kısa sürede 11.000 kitaplık koleksiyona ulaşılmıştır (YYÜ, 1985).

YYÜ 1985 kataloğu, öğrenci bilgilerini de ayrıntılı olarak aktarmaktadır. Bu verilere göre 1984-1985 öğretim yılında, 400'ü Eğitim Yüksekokulu'nda olmak üzere, toplam 704 öğrenci yeni kayıt yaptırmıştır. Bu öğrencilerin yalnız %20,4'ünün kız öğrenci olduğu görülmektedir. Öğrencilerin geldikleri bölgelere bakıldığında ise, YYÜ'nün sadece Van ve yakın çevresi için değil, tüm Türkiye'nin yükseköğretim ihtiyacı için hizmet verdiği anlaşılmaktadır. Bu oranlar sırasıyla şu şekildedir: %22,3 Doğu Anadolu Bölgesi, %18,4 Karadeniz Bölgesi, %17,2 İç Anadolu Bölgesi, %11,8 Akdeniz Bölgesi, %11,8 Marmara Bölgesi, %10,6 Ege Bölgesi, %7,6 Güney Doğu Anadolu Bölgesi (YYÜ, 1985). Öğrencilerin yalnız 82 tanesi, yani %12'si (ilçe ve köyler dahil) Van'dan gelmiştir. Bu durumda öğrencilerin tamamına yakınının yurt ihtiyacı olduğu, ağırlıklı olarak da erkek öğrenci yurduna ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. 1984 yılındaki toplam öğrenci sayısı 1265, mevcut yurt durumu ise 700 öğrenci kapasiteli olarak belirtilmiştir (YYÜ, 1985) (Şekil 6-c&d).

1.2. Kampüse Geçiş Dönemi

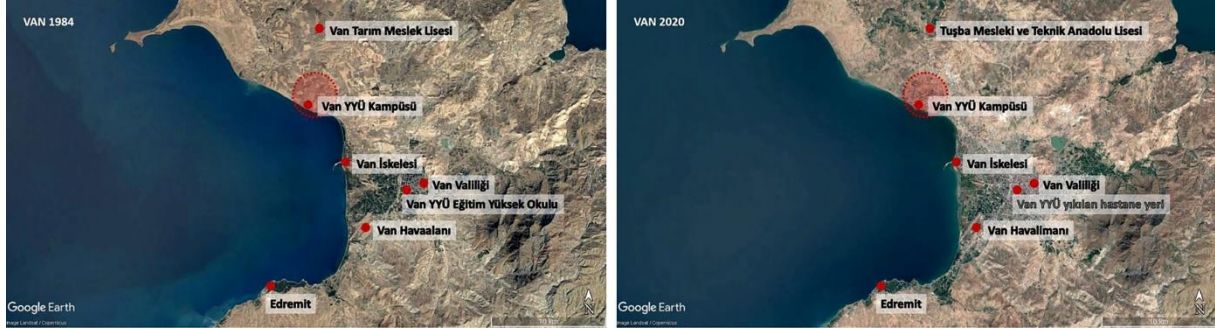
YYÜ kampüsü, Van Erciş yolu üzerinde, Van'a 12 km uzaklıkta, yaklaşık 7.000 dekarlık bir arazi üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 7). Üniversitenin kuruluşundan yaklaşık iki yıl sonra, 01.10.1984 tarihinde kampüs temel atma töreni yapılarak, ilk inşaatlara başlanmıştır (YYÜ, 1985). Ancak kampüs için yapılan çalışmaların geçmişi, üniversitenin kuruluşundan öncesine, Atatürk Üniversitesi bünyesinde kurulan Van Fen-Edebiyat Fakültesi dönemine dayanmaktadır. Bu kapsamda Van Gevaş karayolu üzerinde bulunan iki farklı arazinin kampüse uygunluğu hakkında incelemeler yapmak üzere Van Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından 1979 yılında bir heyetin görevlendirildiği aktarılmaktadır (Sezen, 2008). Bu arazilerden birincisinin şehir merkezine 30 km mesafede sahil kenarında bir arazi olduğu ancak yapılan incelemelerde zemininin inşaat yapmaya uygun olmadığı belirtilmiştir. Şehir merkezine 22 km ve Edremit'e 12 km mesafede olan ikinci arazi için ise, biraz daha tepede eğimli ve sahilden uzak konumu, zemin yapısının inşaat yapımını zorlaştıracak şekilde sert kaya olması, temiz su, kanalizasyon gibi altyapı oluşturma zorlukları olması gibi hususlar, başlıca dikkat çeken tespitler olmuştur. Heyet, bu iki araziye alternatif olarak, Van-Erzurum karayolu üzerinde, Bardakçı Köyü yakınlarındaki sahil kenarında bulunan alanı da incelemiş ve kampüs arazisi için daha elverişli olduğu tespitinde bulunmuştur (Sezen, 2008). Üniversitenin günümüzdeki yerleşkesi, Zeve Kampüsü adıyla bu arazi üzerinde konumlanmaktadır.

Kampüs arazisi için 1979 yılında yapılan tespitlerde, zemin cinsinin iyi ve altta sıklıkla kum ve çakıldan oluşan uniform bir yapıya sahip olduğu belirtilerek, şu açıklama yapılmıştır: "Gerek kazı kolaylığı ve gerekse homojen karakterde oluşu muhtemel oturmaların yapıların her tarafında aynı ölçüde olması bakımından inşaat mühendisliği açısından en elverişli zemin cinsi olarak kabul edilmektedir". Alanın şehir meskûn mahallerine yakın olması nedeniyle, içme ve kullanma suyu temininin kolay olduğu, kanalizasyona da yakın olduğu belirtilmiştir. Van-Erzurum karayolunda, şehir merkezine 18 km uzaklıktaki "Tarım Meslek Okulu"na kadar elektrik ve telefon hattının mevcut olduğu belirtilerek, bu altyapıların üniversite için de temininin kolay olduğuna işaret edilmiştir (Sezen, 2008). Bu özellikler, kampüs alanında yapılacak binaların, statik, mekanik ve tesisat projelerinin sorunsuz hazırlanması için uygunluğunu gösterirken, arazinin sahil kenarında olması, düz denilebilecek kadar az eğimli olması, gelecekte yeni kurulması planlanan fakülteler için gelişme alanına sahip olması, kampüs fiziksel ve mimari gelişimi açısından önemli potansiyeller olmuştur.

1984 yılında kampüs arazisinin 5.000 dekar kadar olduğu ve Bardakçı Köyü'nden kamulaştırma ile satın alındığı belirtilmiştir. Kampüs alanının güney sınırını Van Gölü sahilinin, kuzeydoğu sınırını ise Van-Erciş karayolunun tanımladığı ancak yolla kampüs arasında 2.000 dekar kadar üniversiteye ait olmayan bir alan olduğu aktarılmıştır (Atun, 1984-b). Günümüzde ise kampüs alanı, bunların toplamı kadar, yani yaklaşık 7.000 dekadır.

Şekil 7

1984 ve 2020 yıllarında, Van YYÜ yerleşkesi ve yakın çevresindeki önemli noktalar.

Kaynak: Googleearth 1984 ve 2020 uydu görüntüleri üzerine yazar tarafından işaretlenmiştir.

1.10.1984 tarihinde yapılan kampüs temel atma töreni, teshin merkezi temelinde yapılmış, aynı gün Fen-Edebiyat Fakültesi inşaatına başlanmıştır. Rektör Atun (1984-b) törende yaptığı konuşmada, kampüste yapılacak inşaatları “Fen-Edebiyat, Veteriner ve Ziraat Fakülteleri, Eğitim Yüksekokulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, lojmanlar, yurt, kütüphane, idare binaları, konferans salonu, sosyal tesis binaları ile bunlara ait altyapı tesisleri” olarak açıklamıştır. Bunun için 5 yıllık bir plan hazırlandığını ve tüm inşaatlar için o günün parasıyla 4.233.000 TL yatırım hesap edildiğini belirtmiştir. Kampüste yapılacak bu inşaatların iki etapta yapılması planlanmış, inşaatına başlanan birinci etap projelerin 1984 yılı programı şu şekilde açıklanmıştır:

- 1) Kampüs altyapısı 1. kısım inşaatı: 4 yılda ikmal edilecektir.
  - a) Teshin merkezi ve bütün binalara gidecek galeriler.
  - b) Dahili yollar
  - c) Elektrik Şebekesi, TEK’in vereceği enerjinin kampüs içi dağıtımı: Trafo merkezleri ve iç dağıtım şebekesinin kurulması.
  - d) Dahili su şebekesi: Su deposu, hidrofor sistemi, su dağıtım şebekesi. (Bu şebeke ısı galerileri içinden geçecektir)
  - e) Kanalizasyon şebekesi: Pis su toplama tesisatı, pis su arıtma merkezi. Bunlardan geçecek pis sular arıtma merkezinde toplanacak ve arıtılan su sulamada kullanılacaktır.
- 2) Fen-Edebiyat Fakültesi inşaatı: 1. kısım 10.200 m² (Atun, 1984-b).

Yukarıdaki açıklamadan, kampüs inşaatlarına başlanırken, kampüs alt yapısı için çalışmalarla başlandığı görülmektedir. Bu ancak bir kampüs planının hazırlanması ile mümkün olabilir. Ancak arşivlerde yapılan araştırmada kampüse ait bir master plana erişilememiş, hatta böyle bir planlamanın hiç yapılmadığı söylenmiştir. Oysa ki Şekil 8-a’da kampüs temel atma töreni konuşması sırasında çekilen fotoğrafta, arka plandaki panoda kampüs projesinin asılı olduğu görülmektedir. Atun (1984-b) konuşmasında, kampüs vaziyet planında “Mühendislik Fakültesi, Tıp Fakültesi ve hastane” binalarının da yer aldığını, ancak bu binaların 5 yıllık programa dahil olmadığını, yörenin gelecek ihtiyacı düşünülerek plana alındığını açıklamıştır. “Mühendislik Fakültesi Teknik Üniversitesinin, Tıp Fakültesi de Sağlık Bilimleri Bölümünün çekirdeğini oluşturacaktır” diye belirtildikten sonra, “bunların dışında, güzel sanatlar ve konservatuvar bölümleri ilave edildiğinde, tam teşekküllü bir üniversite meydana gelecektir” diye eklenmiştir. O gün için sadece üç fakülte, iki yüksekokul ve iki enstitüsü olan üniversitenin, gelecekte kurulması planlanan fakültelerinin de kampüs planına eklendiği anlaşılmaktadır.

ODTÜ, Atatürk Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi örneklerinde bahsedilen, kampüs master planı ve hatta sonrasında bazı yapıların projelerinin yarışma ile elde edilmesi yöntemi, maalesef YYÜ’de hiç uygulanmamıştır. ODTÜ’de proje yarışmaları ve inşaat süreçlerinde şehir merkezindeki geçici eğitim yapılarının kullanıldığı, Atatürk Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi örneklerinde ise üniversite kurulmadan iki yıl önce bu proje yarışmalarının yapılarak çalışmalara başlandığı

düşünüldüğünde, 55 yıllık hazırlık süreci olmasına rağmen, YYÜ’de böyle bir planlamanın yapılamamış olması düşündürücüdür. Uzun yıllar sonra beklenen kuruluş kararının ardından, hemen üç ay içinde eğitime başlanması ve kısa süreliğine temin edilmiş geçici binalardan bir an önce kampüs yerleşkesine geçilmek istenmesi, en nitelikli proje elde etme biçimlerinden biri olan mimari proje yarışmaları yerine, en hızlı şekilde proje elde etme yoluna gidildiğini düşündürmektedir. Ancak YYÜ kampüsünün ilk proje paftalarına erişilemediği için ilk projelerin niteliği hakkında bir yorum yapılamamaktadır.

Birinci inşaat etabının projeleri 1983 yılında ÜÇME şirketine hazırlanmış, ikinci etap projeler de 1984 yılında aynı şirkete verilmiştir. Şirketin üniversite projesi hazırlamakta uzmanlaşmış olduğu belirtilmiştir. Kampüs inşaatının ise Dilek İnşaat Şirketine ihale edildiği, bu şirketin de üniversite inşasında uzmanlaştığı ve YYÜ’nün firma tarafından inşa edilmekte olan 12. üniversite olduğu belirtilmiştir (Atun, 1984-b) (Şekil 9). Temel atma töreni sırasında, “üniversite inşaatını kusursuz, tam ve mükemmel olmasına azami dikkat sarf edilecektir” diyen Atun (1984-b), “üniversitemizin, sadece bilinen fonksiyonlarını icra eden yapılar değil, çevre için örnek teşkil edecek tarihi bir eser olmasına ve bu yörede gelmiş-geçmiş medeniyetler zincirine, Cumhuriyet döneminin eklediği görkemli bir halka olmasına özen gösterilecektir” diyerek üniversite yapılarının önemini vurgulamıştır. Bu açıklamada, üniversite yapılarının, kentin örnek oluşturacak önemli yapılarından olması gerektiği, kentin mimarlık tarihi içerisinde geri dönüp bakıldığında (bu yazıda 1980’lere bakıldığı gibi), kendi döneminin önemli eserleri niteliğinde olması gerektiği şeklinde yorumlanabilecek, mimari açıdan doğru bir tespit yapılmıştır. Kampüs inşaatlarının başlamasından sonra, önceden tarım arazisi olan ama neredeyse hiç ağacı olmayan kampüsün (Şekil 9-b&c) ağaçlandırılması için de çalışmalar başlatılmış, fidan dikimi için ağaç bayramı düzenlenmiştir (Şekil 8-b).

Şekil 8

Van YYÜ’nün 1982-1985 dönemi faaliyetlerinden çeşitli fotoğraflar: a) Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun’un 01.10.1984 tarihindeki yeni yerleşim yeri (kampüs) temel atma töreni konuşması ve arka panoda kampüs vaziyet planı, b) ağaç dikme töreni, c) 14 Haziran 1985 Fen-Edebiyat Fakültesi ilk mezuniyet töreni.

Kaynak: YYÜ (1985).

Şekil 9

Van YYÜ’nün 1982-1985 döneminde kampüs alanı ve inşaatları.

Kaynak: YYÜ (1985).

Atun (1984-b) temel atma töreni konuşmasında, Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin uygulama alanı olarak bir çiftlik olması gerektiğini ancak (o gün için 5.000 dekar olan) kampüs vaziyet planında bu çiftliğin gösterilemediğini, bunun için ayrı bir yer bulunması ve bir plan hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir çiftliğin meydana getirilmesinin uzun bir zaman alacağını, ancak Ziraat ve Veteriner Fakültesinin ikinci sınıfa geçmiş olan öğrencilerinin, hazır bir çiftlikte uygulamaya başlamak zorunda olduklarını belirtmiştir. Öneri olarak birkaç km ilerideki Tarım Meslek Lisesi tesislerinin öğrencileri ve personeli ile YYÜ'ye devredilmesini dile getirmiştir. Böylece lisenin bütün işlevleri eksiksiz olarak yerine getirilirken, her iki fakültenin eksikliğinin de süratle karşılanmış olacağını açıklamıştır (Atun, 1984-b). Sonraki süreçte böyle bir uygulamanın yapılıp yapılmadığına dair yazılı bir kaynağa ulaşılamamıştır.

Kampüse geçiş süreci başlamadan önce, YYÜ ilk mezuniyet törenini, kuruluşundan bir yıl sonra 30.07.1983 tarihinde Eğitim Yüksekokulu'nda, Kazım Karabekir Caddesi'ndeki merkez binada yapmıştır (Şekil 8-c). Fen-Edebiyat Fakültesi ise ilk öğrencilerini, (Erzurum'daki 1,5 yıllık eğitimlerinin ardından) YYÜ'nün kuruluşundan üç yıl sonra 14.06.1985 tarihinde Edremit'teki yapıda mezun etmiştir. Ancak sadece beş yıllık protokolle kullanılmakta olan Edremit'teki yapı, zamanı gelince boşaltılmıştır. Veteriner Fakültesi, 1986-1987 öğretim yılı başında kampüste öğrenci yurdu olarak inşa edilen prefabrik binalara taşınmış ve ilk mezunlarını bu prefabriklerde vermiştir. Ziraat Fakültesi için yazılı bir kaynağa ulaşılamamıştır ama yine Veteriner Fakültesi ile benzer süreci takip ettiği tahmin edilmektedir.

Çamaş (1990), dekanı olduğu bu dönemde Veteriner Fakültesi'nin kampüse taşınma süreciyle ilgili bazı problemlerden şöyle bahsetmiştir: “Öğretim üyesi teminindeki güçlük yanında, yeterli altyapı olmadığı için başlangıçta sık sık su, elektrik, kanalizasyon ve ısınma sorunları ortaya çıkmıştır. Öte yandan şehir merkezine uzak oluşu ulaşım sorununu beraberinde getirirken, yurtlarla iç içe bulunuşu nedeniyle de zaman zaman güvenlik sorunları olmuştur”. Her türlü güçlüğü rağmen eğitimin aksatılmadan yürütüldüğünü, 1987-1988 öğretim yılı ikinci yarısında, Fen-Edebiyat Fakültesi için inşa edilen kampüsteki yeni binanın bir bölümüne geçici olarak yerleştiklerini belirtmiştir. Çamaş 1990 tarihli yazısında, halen kendilerine ait bir fakülte binasının olmadığını, kampüste kendileri için yapılacak bina inşaatının 1991 yılına ertelendiğini ifade etmiştir. Ancak DPT'den sağlanan teknolojik bir proje ile 5.000 kanatlık bir kümesin 1990 yılında yapımının tamamlandığını ve şehir merkezinde kendilerine ait bir klinik binasının temelini atıldığını aktarmıştır.

Kampüsün ilk temeli atılan ve ilk yapımı tamamlanan fakülte binası olan Fen-Edebiyat Fakültesi binasını, 1990 yılında Rektörlük, Fen-Edebiyat Fakültesi, Veteriner Fakültesi ve Ziraat Fakültesi'nin ortak kullandığı anlaşılmaktadır (Çamaş, 1990). Bir fakülte için tasarlanan binanın, mezunlarını vermiş dolulukta üç fakülte için yer darlığı oluşturduğu tahmin edilebilmektedir. Çamaş (1990) binadaki derslikler, laboratuvarlar ve odaların, fakülteler arasında uygun şekilde tahsis edilmeye çalışılması ile, yer darlığından kaynaklı sıkıntılarının bir ölçüde giderilmeye çalışıldığını aktarmıştır.

Fen-Edebiyat Fakültesi binası, 1990'lara kadar kampüste tamamlanan tek fakülte binası olsa da Atun'un (1984-b) “çevre için örnek teşkil edecek bir eser olması ve bu yörede gelmiş-geçmiş medeniyetler zincirine, Cumhuriyet döneminin eklediği görkemli bir halka olması” ifadesindeki üniversite yapısı tanıma uyan, döneminin mimari özelliklerini taşıyan ve kampüsün silüetindeki yapılar içerisinde günümüzde bile en nitelikli cephesini oluşturan bir yapı olmuştur. O günkü koşullar içerisinde mekanların minimum boyutlarda tutulduğu, 1976 Van Muradiye depreminin ve soğuk iklim koşullarının getirdiği kaygıyla, taşıyıcı sisteminin ağır ve sık, dış cephe açıklıklarının minimum olması nedenleriyle yapıda bazı iç mekan problemleri olsa da, yapının mekan hiyerarşisi, fonksiyonlarına göre birimlere ayrılıp araziye yayılması, bu yayılma sırasında gün ışığı ve göl manzarasından maksimum sayıda mekanın istifade edebilmesi, üniversitenin ilk yapısı olması nedeniyle anıtsal bir cepheye sahip olması, biçimlenmede bir modern mimarlık ürünü olarak simetriden kaçınılması, strüktürü dış cephede başarıyla bir ritim düzeni halinde yansıtması gibi özellikleri, yapıyı kampüsün en nitelikli mimari yapılarından biri yapmaktadır. Sonradan yapılan ek blok ile binanın havadan “YYU” görünümünü andırmasının, binaya sonradan yakıştırılan mizahi bir özellik olduğu düşünülmekte, ilk projelerine erişilemediği için ilk tasarımcısının kim olduğu, ilk tasarımının nasıl olduğu, uygulama sırasında ve

sonrasında dönüşümler geçirip geçirmediği bilinmemekte, bu nedenle bu kapsamda fazla bir yorum yapılamamaktadır. Binanın

Şekil 10'daki fotoğrafında, bahçesinde bir adet anıt Atatürk heykeli yer aldığı görülmektedir. Bu anıtın, Atun'un 1983 yılındaki ilk mezuniyet töreni konuşmasında, "Bir üniversitenin kurulmasının bu yörede uyandırdığı sevinç, bu üniversitenin kurucularına ve bu günleri hazırlayanlara, bu yöre insanının duyduğu minnet ve şükranı simgeleyecek bir anıt yapılması tasarlanmıştır" şeklinde bahsi geçen anıt olduğu, ancak yeni rektörlük binası yapılıncaya heykelin taşındığı, kaidesinin de kaldırıldığı tahmin edilmektedir.

Şekil 10

Fen-Edebiyat Fakültesi binası, 1995 veya öncesi.

Kaynak: YYÜ (1995).

2. 1990'lı Yıllar: Kampüsün Gelişmesi, Yeni Binaların Tamamlanması

1984 yılında kampüste beş yıllık plan dahilinde yapılması planlanan ancak bir kısmı 1990'lı yıllarda tamamlanabilen ilk binaların fotoğrafları Şekil 11'te gösterilmektedir. Binaların konumu, o dönemlere ait kampüs vaziyet planına erişilemediği için, googleearth güncel haritası üzerinden oranlar esas alınarak çizilen, şematik bir kampüs krokisi üzerinde aktarılmıştır. Bu krokide, "Y" planlı Fen-Edebiyat Fakültesi binası ve önündeki avlulu kare planlı Rektörlük bloğu (YYÜ, 1993), Ziraat Fakültesi, Veteriner Fakültesi ve Eğitim Fakültesi binaları (YYÜ, 1995), yurtlar, lojmanlar, konukevi ile kampüs giriş kapısı yapıları (YYÜ, 1998) fotoğrafları ile birlikte görülmektedir. Bu fotoğraflardan ilk dönem yapılarının, 1980'ler dönemi modern mimarisinin izlerini taşıyan, benzer form, çatı, pencere ve sıva özellikleri ile aynı kampüsün binaları olduğunu anımsatacak şekilde birbirlerine uyumlu yapılar olduğu görülmektedir.

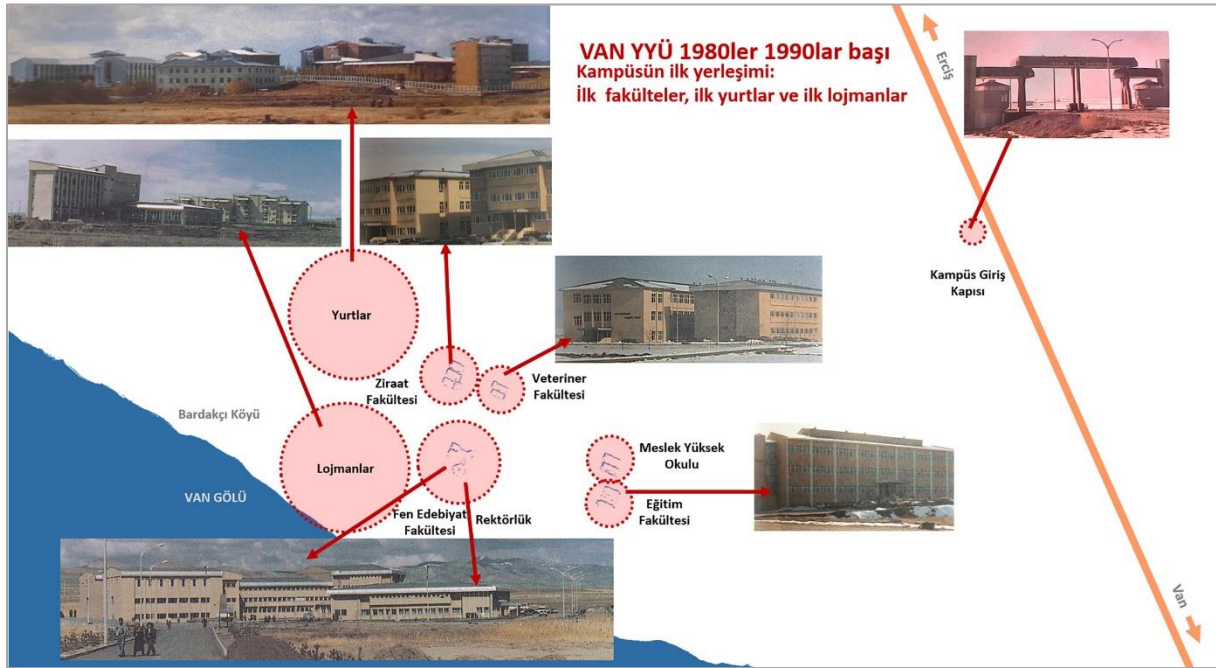
Vaziyet planına ulaşılamasa da binaların konumlanış biçimine bakılarak, yorum yapılabilir. Konaklama birimlerinin mevcut Bardağcı Köyü yerleşimi sınırına dayalı konumlandığı ve kendi içinde ikiye bölündüğü, sahil kenarının lojmanlara ayrıldığı, korunaklı kontrollü geçiş için yüksek duvarlarla çevrili olması gereken yurtların sahilden uzak kısma konumlandığı görülmektedir. Böylece sahilin herkesin erişimine açık hale geldiği, lojmanlar vesilesi ile sahil kenarının 7/24 canlı ve kullanımda olmasının sağlandığı anlaşılmaktadır.

Fen-Edebiyat Fakültesi'nin, FKB dersleri ve sosyal bilimler dersleri ile diğer fakültele de destek olan birimlerin bulunduğu bir bina olarak, fakültelerin merkezinde yer aldığı görülmektedir. O dönemin koşullarında küçük ve basık iç mekanlarla yapılmış bina, içi biraz karanlık ve kasvetli olsa da mekanlarının büyük bir bölümünün gün ışığı ve göl manzarasından maksimum düzeyde istifade edebilecek şekilde tasarlandığı görülmektedir. Ziraat Fakültesi ve Veteriner Fakültesi, mevcut

yerleşimin kuzeyinde birbirine yakın konumlanmıştır, bu binaların ilerde daha kuzeye yapılabilecek uygulama çiftlikleri ile ilişkileri düşünülerek planlandıkları tahmin edilmektedir. Eğitim Fakültesinin ve yapım tarihine ulaşılamayan ama ilklerden olduğu tahmin edilen Van Meslek Yüksek Okulu binasının ise, Fen-Edebiyat Fakültesi'nin doğusuna doğru konumlandığı görülmektedir. Diğer fakültelerin gelişiminin, batıdaki konaklama birimleri ve kuzeydeki çiftlik gelişim alanını kesmeyecek şekilde, doğu doğrultusunda ilerlemesinin planlandığı tahmin edilmektedir. Kampüs giriş kapısının ise, üst örtüsü ve strüktürü ile kampüsün o dönemki yapı dili ile uyumlu, bir yandan giriş ve çıkışı çift taraflı kontrol ederken, diğer yandan kampüsün kurumsal kimliğini oluşturan bir yapı olduğu görülmektedir. Şekil 11'te kampüsün 1990'lı yıllardaki yapılaşması ve mimari dokusuna dair genel bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır.

Şekil 11

Van YYÜ kampüsü 1980'ler ve 1990'lar başı; kampüsün ilk yerleşimi, ilk fakülteler, ilk yurtlar ve ilk lojmanlar.

Kaynak: Sol üstteki yurtlar fotoğrafı, YYÜ (1998); sağ üstteki kapı fotoğrafı Van Valiliği (1998); sol alttaki FEF fotoğrafı YYÜ (1993), diğer fotoğraflar YYÜ (1995) kaynaklarından alınarak, yazar tarafından oluşturulan kampüs krokisine eklenmiştir.

Bu süreçte önlisans düzeyinde eğitim vermekte olan Eğitim Yüksekokulu, 1993 yılında dört yıllık Eğitim Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. Mevcut fakültelere ilave olarak 1992 yılında Tıp Fakültesi kurulmuş, ilk öğrencilerini 1995 yılında almaya başlamıştır. Eğitime, Van merkez Kazım Karabekir Caddesi'ndeki eski Eğitim Yüksekokulu yerleşkesinin bulunduğu alanda başlamış, araştırma hastanesi de 2011 Van depremlerinde yıkılıncaya kadar orada hizmet vermiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru kampüste başka yeni fakülteler de hızla açılmaya başlamıştır. 30.05.1997 tarih ve 97/9535 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile açılan bu fakülteler, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'dir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, tıp, mühendislik ve güzel sanatlar alanlarındaki fakülteler, üniversitenin ilk dönemlerinden beri planlanan hatta ilk vaziyet planında yer aldığı söylenen fakültelerdir (Atu, 1984-b).

1990'lı yıllarda, Van Gölü'ndeki su seviyesinin azar azar yükselmeye başlaması ve Van merkez İskele Mahallesi'ndeki bazı yapıların sular altında kalmasıyla, su taşkını afeti yaşanmıştır. İskele Mahallesi'nin bir kısmının boşaltıldığı, imar planlarının revize edildiği bu dönemde, kampüste ne gibi gelişmeler yaşandığına dair yazılı bir kaynağa ulaşılamamıştır. Ancak kampüsün gelişimini etkilemiş olabilecek bir afet olarak burada belirtilmiştir.

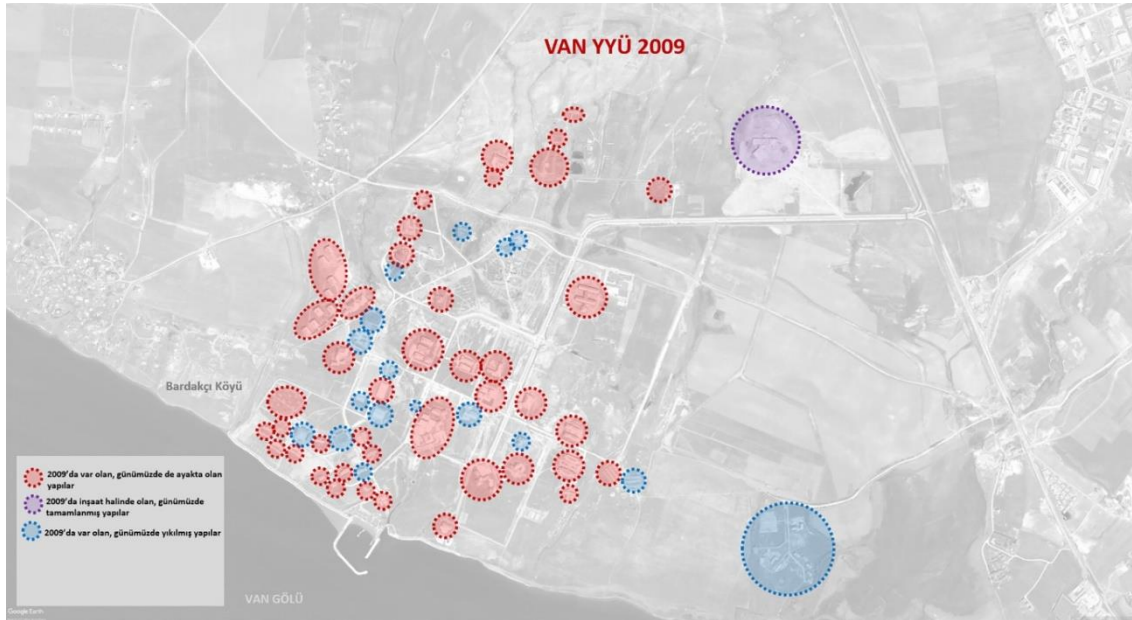
3. 2000'li Yıllar: Yeni Fakültelerin Kurulması, Yeni Binaların Yapılması

YYÜ için 2000'li yıllar, yeni fakülte ve yüksekokulların hızla açılmaya devam ettiği bir dönem olmuştur. 1997 yılında açılanlarla beraber, yeni fakülteler, başta eski Fen-Edebiyat Fakültesi binası olmak üzere, mevcut binaların bir bölümünde kendilerine bir yer bulup eğitime başlarken, mevcut fakülteler de yavaş yavaş kendilerine yapılan müstakil yeni binalara geçmeye başlamıştır. Bu süreçte yeni kurulan birimler şunlardır; 2005 yılında Ahlat Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu (2006'da adı Kanık Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu olarak değiştirilmiştir), 2006 yılında Erciş İşletme Fakültesi, 2007 yılında Bitlis Fen-Edebiyat Fakültesi, 2008 yılında Dış Hekimliği Fakültesi ve Yabancı Diller Yüksekokulu, 2009 yılında Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu. Ancak burada adında farklı ilçe ve il adı yazan birimlerin kampüs dışında mı kurulduğu, yoksa öncelikle kampüs bünyesinde mi olduğu konusunda yazılı bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu bölümdeki bilgiler, kampüsün 2000'li yıllardaki gelişimi ve değişimini belgelemek için yazar tarafından 2008 Mart ayında kampüste yapılan incelemeler ve fotoğraflama çalışmalarına dayanmaktadır. Fotoğraflar ve eski tarihli googleearth haritaları üzerine aktarılmıştır. Kampüsün geçmişe yönelik en net googleearth uydu görüntüleri 2009 Mayıs tarihinden başlamaktadır. Bu nedenle altlık olarak bu tarihli uydu görüntüsü seçilmiş ve günümüz uydu görüntüsü ile karşılaştırılarak, kampüsün 2009 yılına kadar yapılmış olan binaları ve bunların 2011 Van depremleri sonrasında günümüze kadar uğradıkları değişimleri aktarmak üzere Şekil 12'deki görsel oluşturulmuştur. Burada kırmızı ile işaretli olan yapılar, 2009'da var olup günümüzde de ayakta olan yapılardır. Mor ile işaretli olan yapı günümüzde ayakta olan ama 2009 yılında henüz inşaat halinde olan araştırma hastanesi binasıdır. Mavi ile işaretli olan yapılar ise, 2011 depremlerinde veya sonrasında yıkılmış olup günümüzde var olmayan yapılardır.

Şekil 12

Van YYÜ Kampüsü 2009; kırmızı işaret günümüzde de ayakta olan yapılar, mavi renk günümüzde yıkılmış yapılar, mor renk 2009'da inşaat halinde olup günümüzde tamamlanmış yapılar.

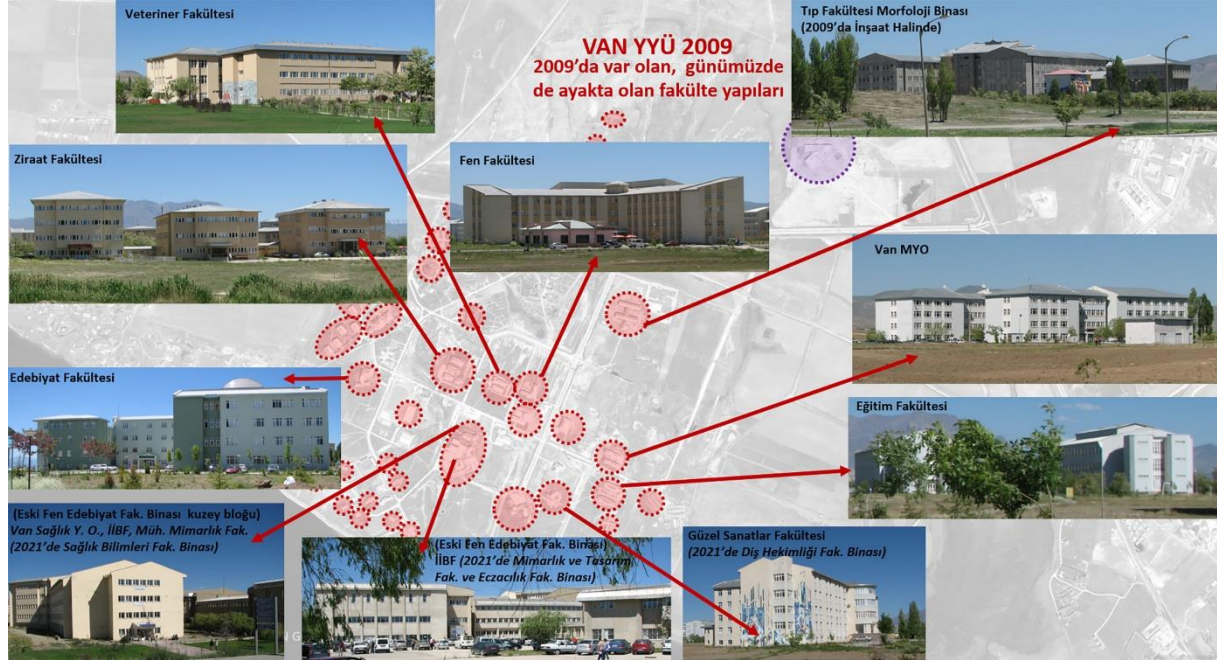
Kaynak: Googleearth 2009 uydu fotoğrafı üzerine (2022 uydu fotoğrafı ile karşılaştırılarak) yazar tarafından işaretlenmiştir.

Şekil 12'deki işaretlenen binaların tamamına yakınının görselleri, yazarın 2008 kampüs analizi sırasında fotoğraflanmıştır. Bu binaların fotoğrafları, kampüsün o dönemdeki mimari dokusunun anlaşılabilmesi için aşağıdaki üç haritaya işaretlenerek gösterilmiştir (Şekil 13, Şekil 14, Şekil 15). Yapılar günümüzde de var olan yapılar ve yıkılmış olan yapılar şeklinde, iki ayrı görselde gösterilmek istenmiş ancak yapıların çokluğu nedeniyle, günümüzde var olan yapıların fotoğrafları tek bir görselde

gösterilememiştir. Bu nedenle, mevcut durum fotoğrafları kendi içinde ikiye bölünerek, fakülte binaları (Şekil 13) ve diğer binalar (Şekil 14) olarak iki farklı görsel üzerinden gösterilmektedir.

Şekil 13

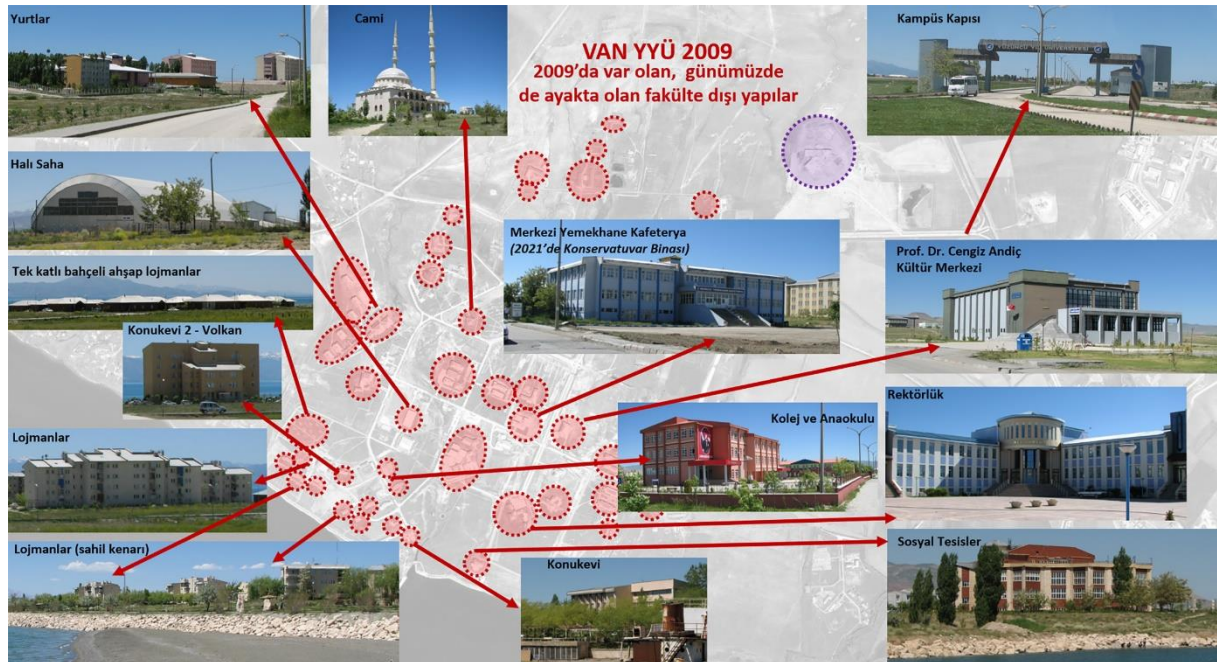
Van YYÜ Kampüsü 2009; 2009'da var olan günümüzde de ayakta olan fakülte yapıları.

Kaynak: Googleearth 2009 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2008 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 14

Van YYÜ Kampüsü 2009; 2009'da var olan günümüzde de ayakta olan fakülte dışı yapılar.

Kaynak: Googleearth 2009 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2008 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 13'teki fakülte binaları incelendiğinde, bunların genel olarak 1990'lı yıllardaki gibi, fonksiyonlarına göre parçalı kütle yapısına sahip oldukları, kütlelerin birleşim detayları, farklı yön ve yükseltilerde birleşen çatıları, sık küçük pencereleri, soft renk sıvalı cephe dokuları gibi detayları ile geniş düz arazi yapısı içinde tek başına yükselen mütevazı boyutta, birbirleriyle uyumlu yapılar oldukları görülmektedir. Ancak yeni Edebiyat Fakültesi ve Fen Fakültesi binalarının, renkleri haricinde bu genel dokuya uyum sağlamadığı, gerek yapı formunda gerekse yapının vaziyet planına yerleşiminde, kampüsteki diğer yapılara uyum sağlama gibi bir niyet taşımadan tasarlanan iri kütleli yapılar olduğu görülmektedir. Yine o tarihte Güzel Sanatlar Fakültesi binası olarak adlandırılmış olan bina da yekpare monoton ön cephesi, ortada merdivenlerle anıtsal şekilde yükselen girişi ve katı simetrisi ile kampüs genelindeki diğer mevcut fakülte yapılarından ayrılmaktadır.

Şekil 14'deki diğer yapılara bakıldığında ise, en dikkat çeken yapı rektörlük binasıdır. Kampüsün ilk vaziyet planında, rektörlük için düşünülen ayrı bir yapı olup olmadığı, varsa hangi konumda tasarlandığı bilinmemektedir ama mevcut yapı formu, kampüste konumlanışı, kütle boyutları, iç mekan boyutları, iç mekan çözümü ve hiyerarşisi ile fonksiyonel ve kampüsün geneliyle uyumlu yapılmış, nitelikli yapılardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sahil kenarındaki, ilk dönem yapılarından olan lojmanlar, kampüs genelindeki gibi minimum mekan boyutları ile kurgulanmış ama kütle formları ve vaziyet planında konumlanışları ile kampüs ilk dönem tasarım kararlarının başarılı örneklerinden olmuştur. Lineer plan şeması ile her katta iki daire olacak şekilde planlanmış lojmanlarda, tüm dairelerin yaşama alanlarının güney güneşinden istifade etmesi ve mümkün olan maksimum düzeyde göl manzarasını görecektir şekilde kurgulanması, mutfak, duş, depo gibi servis mekanlarının kuzeye (arka cepheye) doğru yerleştirilmiş olması, konutların şemasının iyi analiz edilmiş bir arazi yorumuna dayandığını göstermektedir. Buna karşılık lojmanların birbirine yaklaşarak bir sokak dokusu oluşturmayı ve birbirlerinden çok ayrık oluşu ilk bakışta olumsuz görünse de bu seyrek yerleşim, kampüsün en önemli sahil bölgesinin lojman grubu ile kapatılmak istenmemesi, sahilin kampüsteki tüm öğrenci ve ziyaretçilerin dolaşımına açık bırakılmak istenmesi ve kampüsün arka planından sahil görüntüsünün kesilmek istenmemesi nedeniyle tercih edilmiş olabilir. Genel olarak bakıldığında, lojmanların sahildeki yerleşiminin de monoton bir düzende olmadığı, iskeleye doğru yaklaşan kısımda, sahilin kıvrımları, topoğrafya ve kent manzarası gibi faktörlerle, birbirleriyle uyumlu olacak şekilde açılı yerleşimlerin olduğu görülmektedir.

Konukevi, göl kenarında iskelenin hizasında turistik bir konumda yer almaktadır. Göle paralel lineer bir koridorun tek tarafına yerleştirilmiş odalardan oluşmaktadır. Ortada merdivenle ayrılan bu koridorun batı uzantısındaki odalar güneybatı yönünde göl manzaralı yerleştirilmişken, doğu kolundakiler kuzeydoğu yönüne bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu kolun, göl yerine kampüsü görmesi öncelikle istenmiş olabilir. Ancak ilk fakülte ve lojmanların tasarımlarında, göl manzarasından maksimum istifade etmeye öncelik verilmişken, Konukevi odalarının sadece yarısının göle yönlendirilmesi düşündürücüdür.

Ziraat ve Veteriner Fakültelerinin önünden başlayıp, eski Fen-Edebiyat Fakültesi binası yanından sahile doğru dik bir şekilde devam eden yol aksının, aynı açıyla göle kadar devam etmediği görülmektedir. Aksın sahille kesiştiği noktada Konukevi yer aldığı için, yol kıvrılarak devam etmiş, vista da kesintiye uğramıştır. Bu kararda topoğrafyanın da önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Ancak konukevinin biraz daha doğuya kayması veya bina göl cephesinin biraz daha kısa tutulması ile yukarıda bahsedilen yol aksının kesintiye uğramadan sahile ulaşması ve hatta iskeleye kadar devam etmesi sağlanabilir, böylece kampüsün fakülteler bölümünün göl ile ilişkisi, hem yaya trafiği hem de görsel vista ile güçlü bir bağlantı şeklinde kurulabilirdi. (Günümüzde bu aksın alle ile kesiştiği nokta, saat kulesi, açık amfi ve havuzlar ile genişleyip meydanlaşarak, kampüsün en önemli yaya toplanma odağını oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu doğrultudan göle doğru direk görsel ve yaya bağlantısının sağlanması ihtiyacı daha da önem kazanmıştır.)

Şekil 14'te Merkezi Yemekhane ve Kültür Merkezi binalarına bakıldığında, yaklaşık bir kat yüksekliğinde çıkılan açık merdivenler dikkat çekicidir. Bu tarz merdiven düzeni Rektörlük binasında, binanın anıtsallığını güçlendiren yerinde bir tasarım olarak görülebilirken, bu iki binadaki kullanımı binaların fonksiyonelliğini olumsuz etkileyen elemanlar olarak görülmektedir. Nitekim, yılın büyük bir bölümünü karlı, sabahları ve akşamları gizli buz riskiyle geçiren bir iklimde, yemekhane ve konferans

salonu kullanıcıları gibi kalabalık grupları açık merdivenleri kullanmaya yönlendirmek, kullanımı zorlaştırmakta hatta kaza risklerini de beraberinde getirmektedir. Oysa Fen-Edebiyat Fakültesi binası gibi ilk yapılarda, kullanıcıların mümkün olan en az basamakla saçak altından içeriye alındığı, seviye farkından kaynaklanan merdivenlerin genellikle içeride çözüldüğü görülmektedir. Ayrıca bu kadar büyük kalabalıkların toplu halde kullanması gereken merdivenlerde, kol boyu mesafesinin çok geniş tutularak, kullanıcıların büyük çoğunluğunun korkuluklardan uzak inip çıkması bile başlı başına kaza riski oluşturmaktadır. Kampüste zaman zaman yaşanan yoğun kar yağışı veya 1990'lı yıllarda yaşanan su taşkınları gibi afetler, tasarımcıları bu tarz bir tasarıma yönlendirmiş olabilir. Ancak karın yoğun olduğu Uludağ gibi yerlerdeki otel vb. tasarımlarına bakıldığında, kullanıcıların öncelikle düz ayak veya çok az basamakla içeri alındığı görülmekte, bu iklimde bu şekilde açık merdiven kullanılması tercih edilmemektedir. Kampüste 1990'lı yıllarda yapılan bu basamaklı binalar, sonrasında örnek alınarak yeni yapılan başka binalarda da benzer kurgunun devam ettirilmesine neden olmuştur.

Şekil 15

Van YYÜ Kampüsü 2009; 2009'da var olan günümüzde yıkılmış yapılar.

Kaynak: Googleearth 2009 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2008 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 15'te kampüste 2009 yılında var olan ancak günümüzde yıkılmış olan yapılar görülmektedir. Bu yapıların bir kısmı 2011 Van depremleri sonrasında yapılan kontrollerde ağır hasarlı, dayanıksız buldukları için, bir kısmı da kampüsün yeni düzenlenmesinde (yeni yol vs.) yapılacak yeni yapılar için yıkılmıştır. Şekil 15'teki yapılara bakıldığında, Jeoloji Mühendisliği binası ve Spor Salonu binası haricindeki yapıların, Şekil 13 ve Şekil 14'daki yapılara kıyasla, mimari açıdan üniversite yapısını andırmayan daha sıradan yapılar olduğu görülmektedir. Örneğin, Şekil 15'teki lojmanların, önceki görseldeki incelenen lojmanların aksine, tüm cepheleri ve tüm pencereleri aynı olan fonksiyonel olarak içerideki kurguya göre uyarlanmamış, vaziyet yerleşiminde de belli bir yön kaygısı taşımadan araziye yerleştirilmiş yapılar olduğu görülmektedir. Kütüphane binası için, sadece bu görseldeki cephesine bakarak, ana giriş kapısının davetkar olmayan tanımsız bir şekilde yerleştirildiği, yapının bütün bir tasarımdan ziyade, birbiriyle ilişkisiz iki bloğun birleşimi gibi durduğu ve cephe biçimlenişinin ilk dönem fakülte yapılarındaki mimari niteliğin çok gerisinde olduğu izlenmektedir. Benzer tespitler, Şekil 15'teki İlahiyat Fakültesi ve Sağlık Kültür Spor binaları için de söylenebilir. Van merkezdeki Tıp Fakültesi ve Araştırma Hastanesi binası ise, bahçesinde Kazım

Karabekir Caddesi tarafında yapılan eklentiler nedeniyle tam olarak fotoğraflanamamıştır. Arkasında nitelikli bir yapı vardysa bile, kent belleğinde caddeden görünen bu zayıf eklentilerle yer etmiştir. Bu yapılardan farklı olarak, Spor Salonunun dış görünüşü itibariyle mimari açıdan herhangi bir olumsuzluk göze çarpmamakta, Jeoloji Mühendisliği binasının ise sadece dış görünüşüne bakarak aslında nitelikli bir mimarlık ürünü olduğu tahmin edilebilmektedir. Depremden sonra dayanıksız bulunup yıkılma sebebi, mühendislik hesapları veya uygulama hatalarından kaynaklanmış olabilir. Ancak mimari proje yönünden, yapının genel formu, çatı biçimlenişi, pencere düzenleri, kütlelerin birleşimleri gibi detaylar, yapının nitelikli bir mimari tasarımı olduğu yönde ip uçları vermektedir.

Özetle, 2000’li yıllarda kampüs düzenine mimari açıdan genel olarak bakıldığında, binaların genelinin, çatı düzeni, dış cephe renk ve dokuları açısından birbiri ile uyumlu bir bütün görünümünde olduğu, sonradan eklenen bazı yapıların boyutları, formları ve konumlanışıyla, kampüsün geri kalanı ile uyum kaygısı taşımadan yapıldığı, ağaçlandırmanın çok kısıtlı olduğu, kampüs peyzajının henüz düzene giremediği, taşıt yollarının henüz hiyerarşik bir kurguya dönüşemediği ama göl manzarası, sahili, güneşi, doğası, gelişmeye açık geniş düz arazisi ile nitelikli bir kampüse dönüşebilecek potansiyelleri barındırdığı anlaşılmaktadır.

4. 2010’lu Yıllar: 2011 Van Depremleri ve Deprem Sonrası Yeniden Yapılanma Süreci

YYÜ’de 2010 yılından sonra yeni fakültelerin açılması devam etmiştir. 2010 yılında, Fen-Edebiyat Fakültesi ayrılarak, Fen Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi kurulmuştur. Ancak bu resmi ayrılmadan önce Şekil 13’teki 2008 fotoğraflarında bu iki fakültenin bina olarak ayrıldığı ve ayrı tabelalar astığı görülmektedir. 2011 yılında Eczacılık Fakültesi, 2012 yılında Denizcilik Fakültesi ve Yaşayan Diller Enstitüsü kurulmuştur. 2016 yılında Mühendislik-Mimarlık Fakültesi’nden Mimarlık Bölümü ile Şehir Bölge Planlama Bölümü ayrılarak Mimarlık ve Tasarım Fakültesi kurulmuş, kuruluş sırasında Ziraat Fakültesi bünyesindeki Peyzaj Mimarlığı Bölümü de yeni fakülteye katılmıştır (Özyıldırım, 2018). Bu bölümlerin personeli ve öğrencisi 2017 yılında eski fakültelerinden yeni fakülteye aktarılmış, bu süreçten sonra Mühendislik-Mimarlık Fakültesi’nin adı Mühendislik Fakültesi olarak değiştirilmiştir. 2019 yılında Van Sağlık Yüksekokulu kapatılarak, Sağlık Bilimleri Fakültesi kurulmuş, aynı yıl Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu kapatılarak Turizm Fakültesi kurulmuştur. 2000’li ve 2010’lu yıllarda yeni açılan, bölünen, statüsü değişen birimlerin çokluğu nedeniyle, kampüsteki yapıların ve kullanımlarının takibini yapmak 1980’li ve 1990’lı yıllara göre daha zordur. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde daha genel tespitler yapılacaktır. Ancak yeni açılan birimlerin mevcut binaların belli bir bölümüne yerleşmesi, sonra yeni boşalan yerlere veya kendileri için özel tasarlanmış yeni binalara geçme süreci, bu dönemde de gözlenmektedir.

Bu dönemde kampüs gelişimi için çok önemli bir kırılma noktası 2011 Van depremleridir. 2011 Van depremleri, 17 gün araya yaşanmış iki büyük aftettir. İlki 23 Ekim 2011 tarihli Van-Erciş yolu üzerinde, Van Merkez’in yaklaşık 30km kuzeyinde, Tabanlı Köyü merkezli deprem ($M_s=7.2$), ikincisi 9 Kasım 2011 tarihli Van’ın güney batısında, merkeze 16 km uzaklıktaki Edremit merkezli depremdir ($M_s=5.6$). Her iki depremde de kampüsün güneyindeki Van merkezde ve kampüsün kuzeyindeki Erciş ilçesinde çok büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Kampüste ağır hasar alan binalar olsa da can kaybı yaşanmamış ancak sonrasındaki afet süreci tüm kenti olduğu gibi üniversiteyi de etkilemiştir. Ancak bu süreçte YYÜ çabuk toparlanan kurumlardan olmuş ve kampüsü ile kentin afet yönetimine öncülük etmiştir. YYÜ kampüsünün afet sonrası süreci (konteynır yerleşimler, prefabrik yapılar vs.), afet yönetimi boyutu ile detaylı olarak Özyıldırım’ın (2020) makalesinde ele alınmıştır.

2012-2013 yılında, “YYÜ kampüs binalarının deprem performansının tespiti ve güçlendirilmesi projesi”, inşaat mühendisleri Danyal Kubin ve Joseph Kubin’in kurucu ortağı olduğu Prota Mühendislik tarafından yapılmıştır. Şirket, yaklaşık 214.000 m²’lik bir alana yayılan yapılar için, güçlendirme uygulanması gerektiği tespit edilenlerin güçlendirme projeleri ile ihale dokümanları hazırlanması ve inşaat kontrollüğü hizmetlerini gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, fakülteler, bölümler, idari binalar, lojmanlar, ilköğretim okulu, anaokulu, cami, araştırma hastanesi, mediko sosyal merkezi, yeni hayvan hastanesi, süt fabrikası, 2500 kişilik spor salonunun deprem tahkiki gerçekleştirilmiş ve takviye projeleri hazırlanmıştır (Prota Mühendislik, 2022).

2022 yılına ait Şekil 16 ve Şekil 17'deki yapılar, 2008 yılına ait Şekil 13, Şekil 14'teki görselleri ile kıyaslandığında, aynı yapılar olmasına rağmen, büyük çoğunluğunun değişim geçirdiği görülmektedir. Bu değişimin önemli nedeni, yapıların 2011 depremlerinden sonra güçlendirme görmesi, bazılarının fonksiyonlarının değişmesi, bazılarının da yalıtım ihtiyacı nedeniyle tadilat görmesidir. Ancak bu tadilatlar sırasında, her yapı birbirinden bağımsız şekilde ele alınmış, seçilen cephe boyaları, cephe kaplamaları ve asansör gibi eklentilerle, geçmişte birbiri ile uyumlu görünen yapılar birbirlerinden farklılaşmış, eski ve yeni yapılar ayırt edilemez bir cephe anlayışıyla ele alınmıştır. Eski Fen-Edebiyat Fakültesi binası gibi binalar ise, farklı fakülteler tarafından kullanılmakta oldukları için veya sadece belli kısımlarında tadilata öncelik verildiği için değişikliğe uğramış, farklı kısımları farklı zamanlarda farklı yöntemlerle tadilat gördüğü ve bu tadilatlar tek bir elden çıkan tasarımlar olmadığı için binaların kendi blokları arasındaki bütünlük dahi kaybolmuştur.

Şekil 16

Van YYÜ Kampüsü 2022; 2009'da var olan günümüzde de ayakta olan fakülte yapıları.

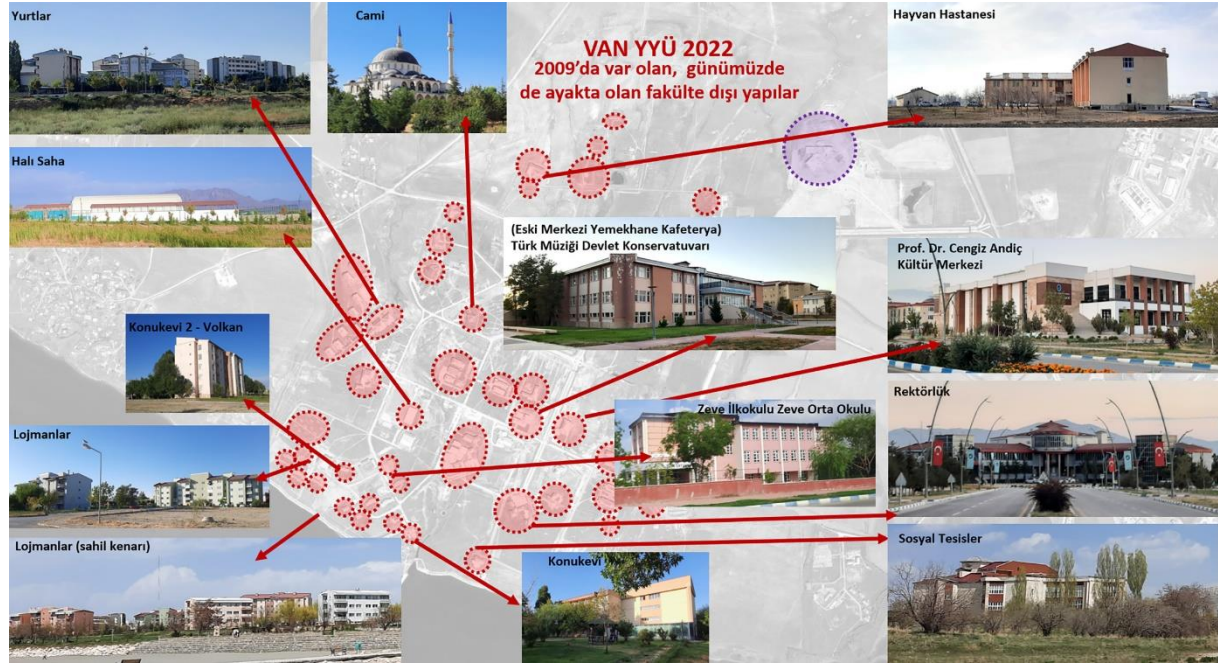

Kaynak: Googleearth 2022 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2022 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 17

Van YYÜ Kampüsü 2022; 2009'da var olan günümüzde de ayakta olan fakülte dışı yapılar.

Kaynak: Googleearth 2022 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2022 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 18 ve Şekil 19'da gösterilen yapılar, yurtlar ve lojmanlar gibi deprem sonrasında acil ihtiyacı karşılamak üzere hızla yapılan yapılar olmuştur. O günün koşullarında en uygun bulunan konuma hızlıca inşa edilen bu yeni yapılar, bütünüyle ele alınıp tasarlanmış bir kampüs planının yer seçimi değildir. Bu şekilde, kampüsün batısındaki planlı ilk konaklama bölgesine ilave olarak, kampüsün doğusunda ikinci bir konaklama bölgesi oluşmuştur. Bu durum, market, cami, kreş gibi ortak sosyal mekanların ikinci konaklama bölgesinde de oluşturulmasına yönlendirmiştir. Deprem sonrası öncelikli ihtiyaçtan dolayı plansız gelişen bu şema, sonrasında kampüse farklı bir boyut kazandırmıştır. Öncesinde, mesai bitiminde herkesin batı kısmındaki konaklama birimlerine çekildiği, kampüsün geri kalan kısmının ıssızlaştığı durum, doğu bölgesine de eklenen konaklama birimleri ile, kampüs hem batısında hem doğusunda 7/24 hareketli yaşantının olduğu bir kurguya dönüşmüştür. Eski taşıt yolu yayalaştırılarak oluşturulan alle ile bu iki konaklama bölgesini birbirine bağlayan canlı bir aks oluşmuştur. Alle sonradan tasarlandığı için, mevcut fakülte girişlerinin direk yönelmesi mümkün olmasa da her iki ucunda yer alan toplu taşıma duraklarına ve yurtlara ulaşmak isteyen öğrenciler için öncelikle tercih edilen yürüyüş istikameti olmuştur. Yer yer bina açıklıklarından göl manzarası da olan alle, küçük ticari alanlar, havuzlar, saat kulesi, açık amfi, oturma alanları gibi ilavelerle kampüsün mesai saatleri dışında da yürüyüşe çıkılan bölgesine dönüşmüştür. Ana taşıt yolu ise, tüm fakülteler bölgesinin etrafında ring yapıp dolaşan bir kurguda yeniden tasarlanmış, fakülteler arasındaki taşıt trafiği azaltılmıştır. Bu yol aynı zamanda, fakülteler bölgesinin etrafında bir sınır çizerek, yurt, lojman, sosyal tesis gibi yapıları bu ringin dışında tutmuş, kampüs bölgelerini daha tanımlı hale gelmiştir.

Bir kampüs yarışma projesi tasarımının konseptini oluşturabilecek nitelikteki bu ana kararların, deprem sonrası ortaya çıkan tekil problemlere karşı tekil çözümlerin sonucunda bir araya gelmiş kararlar olması şaşırtıcıdır. Bu noktada, 2011 Van depremleri sırasında ve sonrasında, YYÜ'ye ve YYÜ birlikteliği ile Van'a yardımcı olmak için ODTÜ, İTÜ gibi farklı üniversitelerden çeşitli zamanlarda gelen bilim insanlarının, o süreçte kampüste gördükleri bazı problemler hakkında verdikleri fikirlerle de şekillendiği söylenebilir. Ancak yine de üniversitenin ilk kuruluşunda mümkün olmayan kampüs vaziyet planı yarışmasının, depremden sonraki inşaatlar başlamadan önce yapılması için önemli bir fırsat olduğu ve kampüsün ikinci kez bu fırsatı kaçırdığı görülmektedir. O süreçte, kesintiye uğrayan kampüs hayatının bir an önce eski faaliyetine dönmesi ve yeni yapıların hızla

yapılması önem kazanmış, proje yarışmaları zaman kaybı olarak görülerek, proje teminine harcanacak zamandan tasarruf edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte doğaçlama alınan bazı kararlarla, yukarıda bahsedildiği gibi kampüs geneli için bazı doğru adımlar atılmış olsa da eğitim bölgesi içinde hangi yapıların nerede nasıl konumlanması gerektiği konusu plansız kalmış, yer seçim kararları inşaat yapım sırasına göre alınarak devam etmiştir. Bu noktada, kampüs için çok büyük bir avantaj olan göl ile eğitim bölgesi arasındaki ilişkiyi güçlendirecek (yayalar tarafından görüneceği hatta yayaları yönlendireceği aksların oluşturulması gibi) kararlar da alınamamıştır.

2011 Van depremleri sonrasında kampüste geçici kullanılan konteynır yerleşimleri, belli bir süre sonra görevlerini tamamlamış ve hızla kaldırılmıştır ancak prefabrik deprem yapıları halen kullanılmaktadır (Şekil 20). Üniversitenin büyüme hızına kalıcı yapılar yetişemediği için yurt, lojman, ofis gibi mekan ihtiyacının bir bölümünü halen bu prefabrikler karşılamaktadır (Özyıldırım, 2017). İlerleyen süreçte yeterli kapasitede yapılar tamamlandıkça, bu prefabriklerin de kaldırılacağı tahmin edilmektedir. Ancak kampüste ve Van'da yaşanan deprem tecrübesinin tamamen unutulmaması, gelecek yeni öğrencilerin ve ziyaretçilerin de bu konuda bilinç sahibi olması için bir bölümünün korunması önemlidir. Bunun için en uygun olanı, üç farklı prefabrik dersliğin bir dikdörtgen avlu etrafında toplandığı ünitenin, avludaki göz yaşı damlası şeklindeki havuz ile beraber korunmasıdır. Kendi içinde bir tasarım bütünlüğü olan bu birim, kampüs mimarisini bozacak bir görüntü oluşturmamaktadır. İlerleyen süreçte depremin hatırlanacağı ve deprem farkındalığı hakkında etkinliklerin yapılabileceği en uygun yer olabilir.

Özet olarak, kampüs yapılarının 2009 yılından günümüze değişimlerinin tümü Şekil 21'de kampüs 2022 uydu görüntüsü üzerinden toplu olarak gösterilmektedir. Buradan, kampüsün son 13 yılda ne kadar büyük bir değişim geçirdiği görülmektedir. Bu görselle beraber, bu kadar büyük bir değişime karşılık, vaziyet planı hazırlanmadan sürecin ilerlemiş olmasının, hatta proje yarışması açılmamış olmasının, kampüs için kaçırılmış önemli bir fırsat olduğu bir kez daha görülmektedir.

Şekil 18

Van YYÜ Kampüsü 2022; 2009'da var olmayan, sonradan yeni yapılan fakülte yapıları.

Kaynak: Googleearth 2022 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2022 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 19

Van YYÜ Kampüsü 2022; 2009'da var olmayan, sonradan yeni yapılan fakülte dışı yapılar.

Kaynak: Googleearth 2022 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2022 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 20

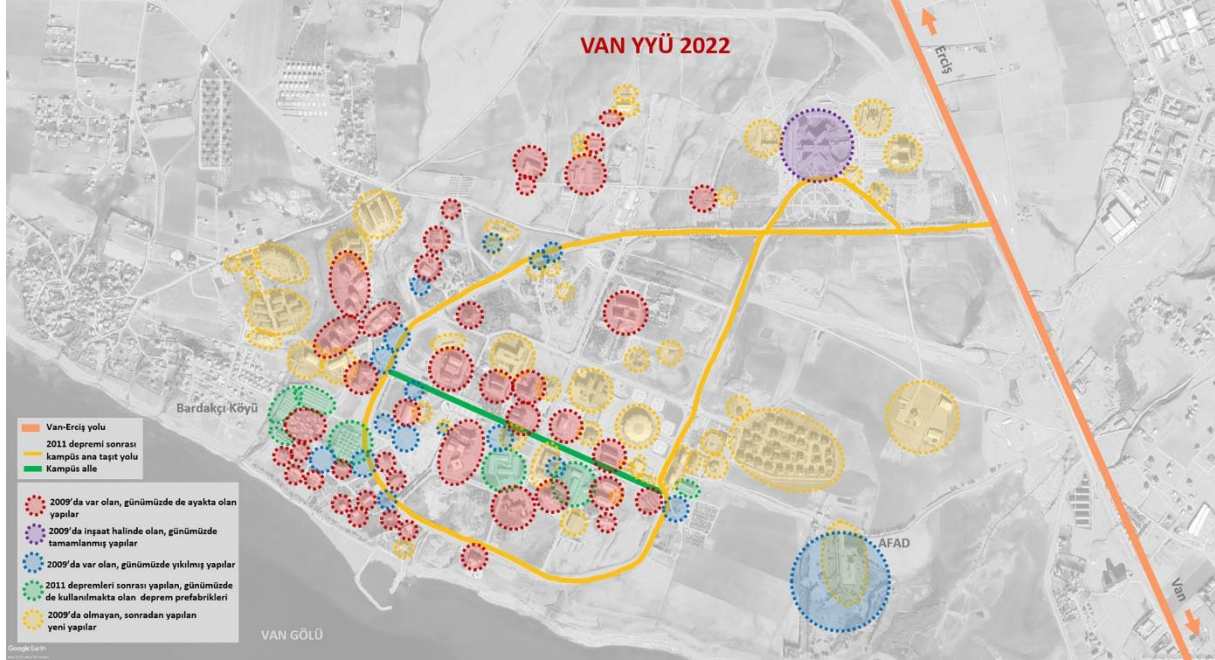
Van YYÜ Kampüsü 2022; 2011 depremleri sonrasında yapılan, günümüzde de kullanılmakta olan deprem prefabrikleri.

Kaynak: Googleearth 2022 uydu fotoğrafı üzerine, yazarın 2021 ve 2022 yılında çektiği fotoğraflar eklenip işaretlenmiştir.

Şekil 21

Van YYÜ Kampüsü 2022; kırmızı işaret 2009'da var olan günümüzde de ayakta olan yapılar, mavi renk 2009'da var olan günümüzde yıkılmış yapılar, mor renk 2009'da inşaat halinde olup günümüzde tamamlanmış yapılar, sarı renk 2009'da var olmayan sonradan yeni yapılan fakülte dışı yapılar, yeşil renk 2011 depremleri sonrasında yapılan, günümüzde de kullanılmakta olan deprem prefabrikleri.

Kaynak: Googleearth 2022 uydu fotoğrafı üzerine (2009 uydu fotoğrafı ile karşılaştırılarak) yazar tarafından işaretlenmiştir.

5. 2020 Sonrası: Kampüs Master Plan Hazırlıkları ve Kampüsün Mevcut Durumu

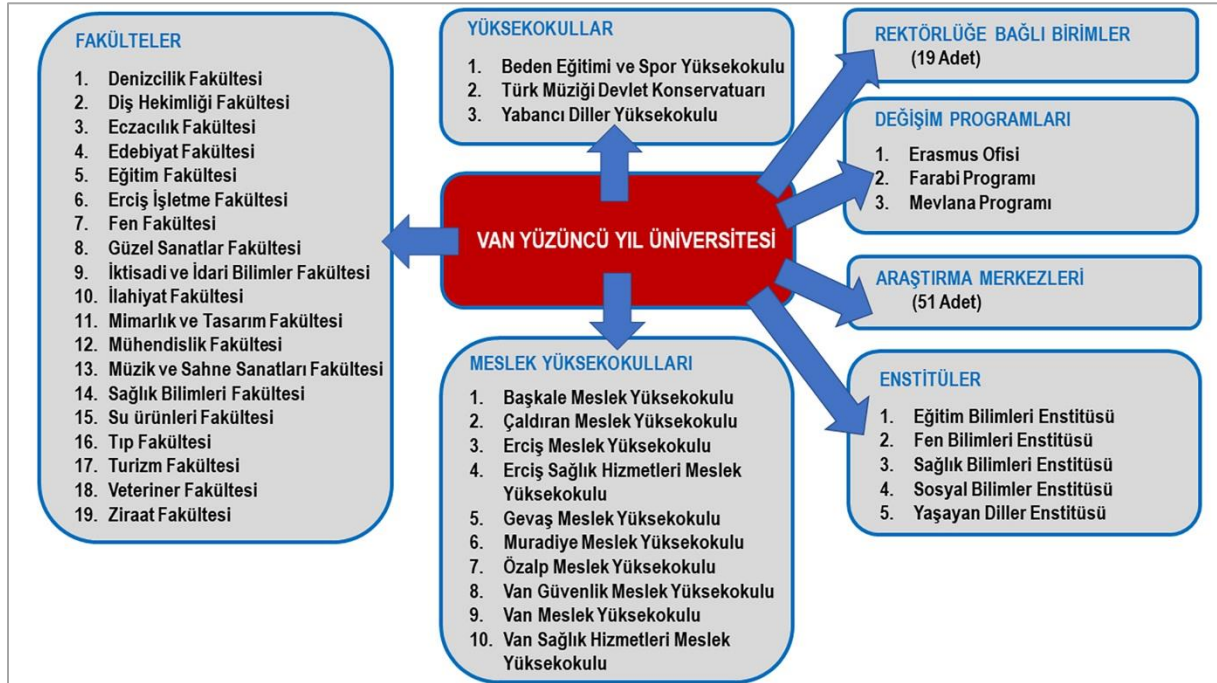
2011 depremlerinden günümüze kadar, YYÜ kampüsünü doğrudan veya dolaylı ilgilendiren çeşitli değişiklikler yaşanmıştır. 12.11.2012 tarihli 6360 sayılı kanun ile Türkiye'deki büyükşehir sayısı 16'dan 30'a çıkarılmış, büyükşehir belediyesine dönüştürülen 14 ilden bir tanesi de Van olmuştur. Van Büyükşehir Belediyesi, merkezde İpekyolu, güneyde Edremit ve kuzeyde Tuşba, olmak üzere üç merkez ilçeden oluşmuştur. Kentin kuzeyindeki mahalleler ve Bardakçı Köyü dahil bazı köyler, Tuşba ilçesine bağlanmıştır. Bu gelişmeden sonra, ilk kurulduğu yıllarda mücavir alan dışında kalan kampüs arazisi için, imar planı hazırlık süreci başlamıştır. YYÜ'nün kuruluş sürecinde, henüz Atatürk Üniversitesi bünyesinde Van Fen-Edebiyat Fakültesi olarak kampüs arazisi alınmaya başlandığı için (Sezen, 2008), üniversitenin 7.000 dekar kadar olan kampüs arazisinin tamamına yakını 2011 yılına kadar Atatürk Üniversitesi üzerine tapulu kalmıştır (Battal, 2014). İlgili tapuların YYÜ üzerine aktarımı tamamlanarak, YYÜ tarafından Zeve Yerleşkesi İmar Planı Yapım ihalesi yapılmış, 2013 Eylül-Ekim döneminde de resmîyet kazanmıştır (Battal, 2014). 2017 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi adı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Van YYÜ) olarak değiştirilmiştir.

1982 yılında, 3 fakülte, 2 enstitü ve 2 yüksekokul ile kurulmuş olan YYÜ, 2022 yılına gelindiğinde, 19 fakülte, 5 enstitü, 13 yüksekokul ve 19 araştırma ve uygulama merkezi içerecek şekilde büyümüştür (Şekil 22). 1984 yılında kayıtlı toplam öğrenci sayısı 1.265 iken, 2021-2022 öğretim yılında (6.977 önlisans, 14.730 lisans, 3.264 yüksek lisans, 684 doktora öğrencisi olmak üzere) toplam 25.658 öğrenci kayıtlıdır. 1984 yılında 8'i öğretim üyesi olmak üzere toplam 45 öğretim elemanı ile eğitim verilmekte iken, 2021-2022 öğretim yılında bu sayı 937'si öğretim üyesi olmak üzere toplam 1801 öğretim elemanına çıkmıştır (YYÜ, 1985; YÖK Atlas, 2022). Kampüsün 1980'li yıllarda ilk master planı yapılyorken, bugünkü büyüme öngörülebilmiş miydi sorusu, ilgili paftalara erişilemediği için bilinmemektedir. Ancak ilk fakültelerin dersliklerinin ve diğer iç mekanlarının küçük boyutlarda inşa edilmesi, bugünkü büyümenin tahmin edilemediğini veya o günkü koşullarda ancak bu tür mekanların yapılabildiğini göstermektedir. İlerleyen süreçte, hem fakülte ve öğrenci

sayıları bu kadar büyümekte iken, hem de 2011 Van depremleri sonrasındaki gibi bir yeniden yapılanma sürecine girilmişken, mevcut durum ve gelecek potansiyellerini dikkate alan yeni bir master plan hazırlanması üniversite için daha da önem kazanmıştır.

Şekil 22

Van YYÜ 2022 yılı akademik birimler şeması.

Kaynak: YYÜ Akademik Birimler web sayfasından (<https://www.yyu.edu.tr/akademik-birimler>) alınan 2022 Ağustos verileri, yazar tarafından şemaya dönüştürülmüştür.

Van YYÜ'nün master planını hazırlamak üzere 2020 yılında çalışmalar başlatılmış ve 2020 Temmuz ayında üniversite senatosunda "Van YYÜ Master Plan Hazırlık toplantısı" yapılmıştır (Van YYÜ, 2020). Bu toplantıda, Rektör Prof. Dr. Hamdullah Şevli, Van YYÜ'nün Türkiye'nin en güzel coğrafyalarından biri olan Van Gölü'nün kıyısında kurulmuş bir üniversite olduğunu vurgulayarak, kampüste farklı bir konsepti hayata geçirmeyi amaçladıklarını belirtmiştir. Öğrencilerin kampüs alanında daha fazla yeşil alan ve sosyal alan istediğini aktarmış, YYÜ'deki tüm binaların etrafının otoparklarla çevrilmiş durumda olmasının ve binalara otoparkların içerisinden geçilmesinin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Osmanlı dönemindeki medreselerin önündeki avlu sistemini günümüzde Amerika ve Avrupa'nın birçok ülkesinin üniversitelerde kullandığına vurgu yaparak, hem geçmiş kültürlerdeki hem de mevcut yurtdışı üniversitelerindeki örneklerde yeşil alan ve yaya önceliğine işaret etmiştir. YYÜ'de böyle bir çalışma yürütmeyi düşündüklerini ve bunun bütçe imkanına göre 10-20 yıl sürebilecek bir çalışma olduğunu belirtmiştir. "Daha güzel, yaşanabilir, sürdürülebilir, yeşil ve çevre dostu bir kampüs alanı inşa etmeyi hedefliyoruz" diyen Şevli, üniversitenin 20-30 yıllık master planını oluşturmak istediklerini açıklamıştır (Van YYÜ, 2020).

Şekil 23

Van YYÜ 2021 master planı, On Tasarım.

Kaynak: Oktan Nalbantoğlu, On Tasarım arşivi, 2022.

Van YYÜ’de 2020’de başlayan çalışmaların ardından, İ. D. Bilkent Üniversitesi Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı öğretim üyesi Oktan Nalbantoğlu’nun kurucusu olduğu On Tasarım Şirketi, 2021 yılında “Van YYÜ Zeve Kampüsü Master Plan” çalışmasını tamamlayarak, üniversiteye sunmuştur (Şekil 23). Çalışma henüz yeni tamamlandığı için, tasarım müellifleri tarafından hakkında yayınlar oluşturulabileceği düşünülerek, bu yazı kapsamında detaylı bilgi sunulmamıştır. Ancak yapılan çalışma şu şekilde özetlenebilir: 1) kampüste yeni açılan, gelişme aşamasında olan ancak henüz kendilerine ait tasarlanmış bir mekanı olmayan veya mevcut mekanları yetersiz kalmış olan birimlerin, gelecekte yapılacak binalarının konumlarının belirlenmesi, 2) mevcut binalardan, yeni yapılacak binalara geçiş sürecinde bazı birimlerin 5-10 yıl gibi periyodlarla geçici kullanacakları binaların ve yerlerin tespiti, 3) kampüste bugüne kadar bütüncül bir şekilde ele alınıp planlanmamış olan açık alanların planlanması, 4) Tıp Fakültesi araştırma hastanesi, Diş Hekimliği Fakültesi (ve diş klinikleri), Veteriner Fakültesi ve hayvan hastanesi gibi, üniversite dışından gelen ziyaretçilerle sık etkileşimde bulunması gereken birimlerin, kampüsün kuzey bölgesinde sağlık yerleşkesi şeklinde toplanması, güneyin sadece öğrencilerin, yurtların, dersliklerin bulunduğu daha özel bir bölge olarak ayrışması, 5) kampüsün merkezinde göle paralel uzanarak yaya trafiğini açık sosyal alanlarla destekleyen “alle” gibi bir aksın, kampüsün daha uzun doğrultusu olan göle dik bir aksta da

oluşturulması, 6) göle doğru dik doğrultuda olacak aksın, kampüsün en kuzey ucundaki Hayvan Hastanesi ve Veteriner Fakültesi ile başlayan sağlık bölgesinden, rektörlüğe doğru dik inip, sonrasında mevcut taşıt yolu ile beraber kıvrılarak iskeleye kadar sahile bağlanması. Kampüsün bundan sonraki süreçteki gelişiminin, bu master plan doğrultusunda olması beklenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Van'da üniversite kurulması için 1927 yılından 1982 yılına kadar geçen süredeki ön hazırlık süreci ile Van YYÜ'nün 1982 yılındaki kuruluşundan günümüze kadarki gelişme süreci, yer seçim kararları, yerleşke ve yapılar odağında mimari açıdan incelenmiştir. İstanbul ve Ankara'dan sonra, Van'da bir üniversite kurulması planlanmış ancak Van'daki üniversite başka doğu kentlerinden çok daha geç bir zamanda kurulmuştur. Bu gecikme, bir üniversitenin kuruluşu için kentsel altyapının, ulaşım altyapısının ve yeterli mekanların oluşturulabilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Van'da karayolu, demiryolu ulaşımının ancak 1970'lerde çözülebildiği, kentin sanayi ve turizminin bundan sonra gelişme gösterdiği, üniversite kurulması için somut adımların da bu gelişmelerden sonra başlayabildiği anlaşılmaktadır. Kurulduktan sonra da üniversite mevcut birimlerine uygun yer ve mekanları oluşturmaya çalışırken, bir yandan da hızla büyümeye devam etmiş, bu büyüme ile yeni mekânsal ihtiyaçlar da ortaya çıkmıştır. Bu süreç günümüzde de halen devam etmektedir.

YYÜ'nün ilk kuruluşunda, kampüs ve binaların planlanması konusunda, önceki üniversitelerdeki gibi mimari proje yarışmaları uygulanmadığı görülmektedir. Ancak üniversite tasarımında tecrübe edinmiş şirketlere, üniversitenin kurulmuş ve kurulacak olan birimleri dikkate alınarak, master planının hazırlattırıldığı, mevcut birimlerin mekanlarının beş yıllık bir program dahilinde inşasının planlandığı anlaşılmıştır. Bu anlamda 1980'li yıllarda tasarlanan ve yapımı 1990'lı yıllara kadar süren, ilk etap yapıları, o dönemin koşullarında minimum boyutlarda mütevazı yapılar olarak inşa edilmiş olsalar da dönemin nitelikli modern mimarlık özelliklerinden izler taşımaktadır. Bu yapılarla ilgili belge ve bilgilere ulaşılarak, yapıların detaylı çalışılması ve Türkiye mimarlık tarihi literatürüne girmeleri önemlidir.

Kampüsün 1990'larda tasarlanan ve 2000'li yıllarda yapılan yapılarına bakıldığında ise, genel olarak içinde bulunduğu doğal çevreyle veya kampüste yer alan mevcut yapılarla uyum kaygısı taşımadan tasarlanmış oldukları görülmektedir. Bu yapıların bir kısmı, kampüsün geneline uyumsuz oranda iri kütleli binalarken, bir kısmı da bir üniversite yapısı olduğunu hissettirmeyecek kadar küçük boyutlu ve sıradan yapılardır. Fonksiyonu itibarıyla kampüsün tarihçesi için önemli yapılar olmakla beraber, mimarlık tarihi içerisinde değerlendirilebilecek nitelikler taşımamaktadırlar.

2011 Van depremleri sonrasında, yıkılan yapılar ve yeni yapılacak yapılar ile kampüsün büyük bir değişimin eşiğine geldiği ancak afet sonrası içinde bulunulan koşulların aciliyeti düşünüldükçe master plan olmadan hızla inşa sürecine girildiği görülmüştür. Bu süreçte, kampüsün iki ucunda iki konaklama bölgesi oluşması, arasının alle ile bağlanması, taşıtların, fakülteler çevresine ring yapan bir anayolda toplanıp, kampüs içi trafiğin azaltılması, kampüs adına olumlu gelişen kararlar olmuştur. Deprem sonrası ayakta kalan yapıların büyük çoğunluğunun güçlendirme gördüğü, bir kısmının fonksiyon değişimiyle, bir kısmının da yalıtım için tadilat gördüğü, ancak bu süreçte kampüs yapılarının birbiriyle uyumunun iyice kaybolduğu, birbiriyle uyumlu olan eski yapıların bile uyumlu dokusunun değiştiği görülmüştür. Yeni yapılan yapılar ise daha büyük boyutlarda, daha yeni malzeme ve tekniklerle hızla inşa edilmeye başlamış ancak kampüsü bütünüyle ele alan bir master plan olmadığı için, yapıların konumları ve mevcut yapılarla uyumları hususu yine geri planda kalmıştır. Bu süreçte yarışma projesi ile nitelikli bir master plan hazırlanması, hatta nitelikli binalar hazırlanması için ikinci fırsat da kaçırılmıştır.

2021 yılında geç de olsa bir kampüs master planı oluşturulmuştur. Kampüsün bundan sonraki süreçte bu master plan doğrultusunda gelişmesi beklenmektedir. Sonuç olarak, kampüsün 1980'li yıllarda tasarlanan nitelikli yapıları hakkında daha detaylı bilgi ve belgelere ulaşılarak, mimarlık tarihi literatürüne girmelerinin sağlanması, kente her yönüyle örnek olması gereken üniversitenin, bundan sonraki yapılarının da mimarlık literatürüne girebilecek nitelikte projelerle inşa edilmesi önemlidir.

Kaynakça

- Alp, Ş. (2022). Van YYÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Şevket Alp'in 2022 Ağustos ayında yazar ile söyleşi.
- Atun, H. (1982). Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun'un üniversiteyi ilk açış konuşması ve verdiği ilk ders, 18 Ekim 1982. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1982-1985* (s. 35-40) içinde. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Atun, H. (1983). Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun'un Eğitim Yüksekokulu ilk mezuniyet töreni konuşması, 30 Temmuz 1983. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1982-1985* (s. 53-57) içinde. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Atun, H. (1984-a). Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun'un Üniversite 1984-1985 Eğitim Yılı Açılış Konuşması, 1 Ekim 1984. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1982-1985* (s. 27-33) içinde. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Atun, H. (1984-b). Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun'un yeni yerleşim alanında (kampüste) temel atma töreni konuşması, 1 Ekim 1984. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1982-1985* (s. 47-51) içinde. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Atun, H. (1985). Rektör Prof. Dr. Hakkı Atun'un Fen-Edebiyat Fakültesi ilk mezuniyet töreni konuşması, 14 Haziran 1985. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1982-1985* (s. 59-63) içinde. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.
- Atatürk Üniversitesi (2022). ATA Tarihçe. <https://atauni.edu.tr/tr/ata-tarihce/kurumsal/> (Erişim tarihi: 27.08.2022).
- Arkitekt (1971). Diyarbakır Üniversitesi kampüs planlama yarışması. *Arkitekt*, 1971-02(342), 67-80.
- Battal, P. (2014). Üniversite arazi sorunu çözüldü. *2011-2014 Projeler Yatırımlar ve Faaliyetler* (s. 135) içinde.
- Çamaş, H. (1990). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesinin kuruluşu ve gelişimi hakkında bilgi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-10.
- İTÜ (2012). Prof. Kemal Ahmet Aru 1912-2005: Doğumunun 100. yılında saygıyla anıyoruz 2012. <https://www.kemalahmetaru.itu.edu.tr/aru.pdf> (Erişim tarihi: 27.08.2022).
- MEB (1952). *Doğu Üniversitesi Hakkında Rapor*. Milli Eğitim Basımevi.
- Çinici, B. & Çinici A. (1967). Orta Doğu Teknik Üniversitesi. *Mimarlık*, 1967-05(43), 14-18.
- Özyıldırım, G. (2017). Moving classrooms from a disaster relief structure to a permanent faculty building: Perceptions of students of architecture in Van. *ARCHITHEO'17 XI. Theory and History of Architecture Conference, 3-4 Kasım 2017* (s. 133-139) içinde. DAKAM.
- Özyıldırım, G. (2018). Doğu Anadolu bölgesinin ilk mimarlık okulu: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık Bölümü. *International Culture, Art and Society Symposium, 18-21 Ekim 2018*, 666-675. Van YYÜ Güzel Sanatlar Fakültesi.
- Özyıldırım, G. (2020). Afet yönetimi ve üniversite kampüsü: 2011 Van Depremleri ve Van YYÜ Kampüsü Örneği. *Resilience*, 4(1), 103-115. <https://doi.org/10.32569/resilience.730791>
- Prota Mühendislik (2022). Van 100. Yıl Üniversitesi kampüs binalarının deprem performansının tespiti ve güçlendirilmesi. <http://www.protamuhendislik.com.tr/TR/Projeler/van-100-yil-universitesi-kampus-binalarinin-deprem-performansinin-tespiti-ve-guclendirilmesi> (Erişim tarihi: 07.09.2022).
- Sezen, L. (2008). *Anlarıyla Bir Üniversitenin Kuruluş Sancıları*. Belen Ofset.
- Tokay, E., Tabanlıoğlu, H., Tayman, A., Çinici, B. (1966). Erzurum Atatürk Üniversitesi. *Arkitekt*, 1966-03(323), 109-115.

YÖK Atlas (2022). Yüksek öğretim program atlası. <https://yokatlas.yok.gov.tr/> (Erişim tarihi: 27.08.2022).

Van YYÜ Eğitim Fakültesi (2022). Van YYÜ Eğitim Fakültesi tarihçesi. <https://www.yyu.edu.tr/Birimler/egitim/sayfalar/174> (Erişim tarihi: 27.08.2022).

YYÜ (1985). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi 1982-1985*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

YYÜ (1993). *Van kütüğü*. Türk Hava Kurumu Matbaası.

YYÜ (1995). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi kataloğu 1995-1996*.

Van Valiliği (1998). *Cumhuriyetin 75. yılında Van*. Erk Yayıncılık.

Van YYÜ (2020). Van YYÜ master planı hazırlık toplantısı yapıldı. Haberler, 28 Temmuz 2020. <https://www.yyu.edu.tr/haberler/van-yyu-master-planı-hazırlık-toplantısı-yapıldı/7761> (Erişim tarihi: 07.09.2022).

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Destek ve Teşekkür

Bu çalışma, yazarın 2018-2020 yılları arasında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Doktora Sonrası Araştırma Programı (DOSAP) kapsamında yaptığı "Mimarlık Eğitiminin Mekanı: Beklentiler, Karşılaştırmalar, Öngörüler" başlıklı yayımlanmamış postdoktora araştırma verilerinden yararlanılarak, konunun Van YYÜ özelinde yeniden ele alınıp genişletilmesi ile oluşturulmuştur.

İki Kere Farklılık Üzerine Bir Çalışma: Özel Yetenekli Öğrencilerde Öğrenme Güçlüğü A Study on Twice Exceptional: Learning Disability in Gifted Students

Abdulkadir SAĞLAM*
Serkan ÇİFTÇİ**

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Edremit Bilim ve Sanat Merkezi, Van/Türkiye.
Dr., Ministry of Education, Edremit Science and Art Center, Van / Türkiye.

saglam6888@gmail.com.tr
ORCID: 0000-0003-3023-5751

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Yusuf Gökçenay Bilim ve Sanat Merkezi, Van/Türkiye.
Dr., Ministry of Education, Yusuf Gokcenay Science and Art Center, Van / Türkiye.

serkanciftci65@gmail.com.tr
ORCID: 0000-0003-0949-1267

Öz

Sahip oldukları özellik ve yeteneklerin bir kısmı fark edilmemiş olsa da özel yetenekli çocuklar toplum içerisinde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu çocuklara yönelik ilgi ve gerçekleştirilen araştırmalar son yıllarda artmasına rağmen halen yapılması gereken çalışmalar olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Özel yetenekli çocuklar bilişsel olarak daha ileri özelliklere ve becerilere sahip çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Öğrenme güçlüğü ise belirli bir akademik alanda genel ortalama başarı seviyesinin altında bir performans göstermek olarak tanımlanmaktadır. "İki kere farklı öğrenciler" olarak da bilinen öğrenci gruplarından birisi de öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli öğrencilerdir. Özel yetenekli olmanın yanında özel öğrenme güçlüğü de olmak bu bireyleri daha da farklı kılmaktadır. Aslında, güçlü ve zayıf tarafları birbirleriyle ilgisiz olan öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrenciler, yetersiz hizmet verilen, akademik açıdan en çok yanlış anlaşılan ve özel eğitim hizmetlerine gereksinimi olan öğrencilerdir. Bu çalışma öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli çocukların durumlarını çeşitli yönleriyle açıklayan bir çalışmadır. Bu doğrultuda özel öğrenme güçlüğüne neden olan unsurlar, özel öğrenme güçlüğü türleri ve öğrenme güçlüğü yaşayan özel yeteneklilerin tanımlanması gibi durumlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İki kere farklılık, özel yeteneklilik, öğrenme güçlüğü.

Abstract

Although some of their features and abilities have not been noticed, gifted children continue their lives in the society. However, the interest about these children and the research carried out have increased in recent years, it is an indisputable fact that there are still studies that need to be done. Gifted children are defined as children with cognitively advanced features and skills. Learning disability is defined as performing below the general average achievement level in a particular academic field. One of the student groups, also known as "twice exceptional students", is gifted students with learning disabilities. Experiencing specific learning disabilities in addition to being gifted makes these individuals even more different. In fact, gifted students with learning disabilities, whose strengths and weaknesses are unrelated to each other, are the most misunderstood, underserved and in need of special education services in academic fields. This study is a research that explains the situations of gifted children with learning disabilities in various aspects. On this aspect, the factors that cause specific learning disabilities, the types of specific learning disabilities and the identification of gifted students with learning disabilities have been examined.

Keywords: Twice exceptional, giftedness, learning disability.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05/04/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Sağlam, A. ve Çiftçi, S. (2022). İki kere farklılık üzerine bir çalışma: Özel yetenekli öğrencilerde öğrenme güçlüğü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 218 – 231

Citation: Sağlam, A. and Ciftci, S. (2022). A study on twice exceptional: Learning disability in gifted students. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 218 – 231

Giriş

İnsanlar, birbirinden farklı kişisel özelliklere ve yeterliliklere sahiptir ve farklılıkları yönünde gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurup uyum sağlamlarını kolaylaştıracak bir eğitim sürecine ihtiyaç duymaktadır. Farklılıkların belli olup anlaşıldığı insanlarda ise genel eğitimde sunulan çalışmalar yeterli olmayabilmektedir. Bu nedenle bu bireyler için özel eğitim çalışmalarına gerek duyulmaktadır. Özel eğitime gereksinim duyulan alanlardan biri de özel öğrenme güçlüğüdür.

Özel öğrenme güçlüğü genellikle sözlü ifadeyle yazılı anlatımı gerektiği gibi anlayarak kullanmada esas olan bir ya da birden çok bilişsel sürecin etkilenmesi sonucu meydana gelen düşünmede, konuşmada, dinlemede, matematiksel hesaplamalar yapmada, okuma ve yazmada karşılaşılan zorluklar şeklinde ifade edilmektedir. Öğrenme güçlüğü okula giden çocukların en sık karşılaştığı sorunlardan birisidir. Özel öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar, okuldaki akademik performans beklentilerini tam anlamıyla karşılamayan, ancak zekâsı normal sınırlar içinde olan bir çocuk olarak tanımlanabilir (Lovett ve Lewandowski, 2006).

Öğrenme güçlüğü son yıllarda en çok tartışılan ve araştırılan konulardan biridir (Fırat ve Koçak, 2018). Bunun nedeni, öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin 1975 tarihli ABD Tüm Engelliler İçin Eğitim Yasasına dâhil edilmesinden bu yana, okul çocukları arasındaki oranlarının %200 artması (Kavale ve Spaulding, 2008) ve özel ihtiyaçları olan çocuklar arasında en büyük grubun öğrenme güçlüğü çeken çocuklar olmasıdır (Bender, 2004; Kavale ve Forness, 2006). DSM-5'te, okul çağındaki çocukların %5-15'inin öğrenme güçlüğü çeken öğrenciler olduğunu gösterir (DSM-5, 2013). Yine okul çağı çocuklarının %2-3'ünü oluşturan (Ataman, 2004) özel gereksinimli çocuklar içerisindeki gruplardan biri de özel yetenekli öğrencilerdir.

Özel yetenekliler; geçmişten günümüze bilim ve sanatın ilerlemesinde ve toplumun gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Özel yeteneklerin gelecekteki gelişmelere katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu nedenle Türkiye dâhil birçok ülke özel yetenekli öğrencilerin eğitimine büyük önem vermektedir (Karadağ, 2016). Özel yetenekli çocuklar potansiyel ilgileri, öğrenme hızı ve öğrenme derinliği açısından akranlarından farklı özellikler gösterebilirler de (Dağlıoğlu, 2010) de bu öğrencilerin de bu öğrenciler de zaman zaman öğrenmede zorlandıkları noktalar olabilmektedir. Bu şekilde birden fazla özel alanı bünyesinde barındıran bireyler iki kere farklı (twice exceptional) bireyler olarak adlandırılmaktadır (Yılmaz-Yenioğlu ve Melekoğlu, 2021).

Özel öğrenme güçlüğü çeken bazı öğrenciler de özel yetenekli bireyler olarak karşımıza çıkabilir. Bu kişiler okuma, yazma ve matematik dışında akademik beceriler, yaratıcılık, liderlik, görsel sanatlar gibi bir veya birden fazla alanda özel yetenekli olarak tanımlanmakla birlikte, belirli bir veya birden fazla alanda zorluk yaşayan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Boothe, 2010). İki kere farklı bireylerden bazıları hem öğrenme güçlükleri hem de özel yetenekler sergiledikleri için bunu görmek zor olabilir. Bazı durumlarda bu öğrencilerin öğrenme güçlükleri onların özel yeteneklerini gölgede bırakabilmekte, bazı durumlarda ise özel yetenekleri onların öğrenme güçlüğüne önüne geçebilmektedir (Boothe, 2010).

İki kere farklılık; bu, özel yeteneklerin yanı sıra özel öğrenme güçlüğü, otizm spektrum bozukluğu (OSB), sosyo-duygusal gelişim bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB), dil ve konuşma bozukluğu gibi durumlardan birine sahip olmayı da içermektedir (Neihart, 2008; Ömür, 2019). İki kere farklı bireyler, özel eğitim alanında oldukça yeni bir grup olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle bu kişilerin özelliklerinin bilinmesi ve ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (İlker, 2017). Hem ulusal hem de uluslararası literatürde bu kişilerle yapılan çalışma sayısının sınırlı olması ve Türkiye'de özel yeteneklere ve öğrenme güçlüğüne sahip iki kere farklı bireylerle ilgili yalnızca bir makaleye (Yılmaz, vd., 2021) rastlanması nedeniyle bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Verilen bilgilerden hareketle bu çalışmanın amacı da özel yetenekliler, öğrenme güçlüğü ve öğrenme güçlüğü yaşayan özel yeteneklilerle ilgili ulusal ve uluslararası güncel çalışmaları inceleyerek bu öğrencilerin tanılanması, bu öğrencilerle çalışırken dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda sistematik bilgiler sunmak olarak belirlenmiştir. İncelenen çalışmalar doğrultusunda elde edilen

sonuçlar ile yapılan çalışmalara genel bir bakış sağlanmış, gelecekte bu konuya yönelik yapılacak çalışmalar konusunda yol gösterilmeye çalışılmış ve öneriler sunulmuştur.

1. Özel Yetenekli Öğrenciler

Özel yetenekliler genellikle yüksek akademik başarı ile ilişkili olarak görülmektedir. Özel yetenekli çocuklar çok çeşitli özellikler sergileyebilmektedir. Bazıları, matematik veya okuma gibi belirli alanlarda sınıf seviyesinin çok üzerinde performans göstererek akademik konularda başarılı olabilir. Kimileri ise, sanatla, müzik aletleri çalmayla veya yeteneklerini sergilemek için çeşitli yöntemleri kullanmayla daha fazla ilgilenebilirler. Yine de diğerleri, belirli hedeflere ulaşmak için akranlarıyla birlikte çalışarak liderlik yeteneklerini gösterebilir (Miranda, Araujo ve Almeida, 2013). Özel yetenekliliğin birçok tanımı olmakla birlikte tüm tanımların ortak bir unsuru vardır. Özel yetenekli bir kişi, "olağanüstü bir seviyeyi gösteren veya gösterme potansiyeline sahip olan kişidir." Eğitim öğretim sürecine dâhil olan öğrencilerin tümünü düşünüldüğünde, öğrenci nüfusunun yüzde beşi yetenekli olarak kabul edilmektedir (Olimat, 2010). Özel yetenekli birey bir başka tanımda ise "yaşıtlarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey" (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2022, s. 2) şeklinde de tanımlanmaktadır.

Küçük yaşlardan itibaren, geniş kelime dağarcığına sahip olan veya işlerin nasıl yürüdüğüne dair büyük bir merakı olan çocuklar, özel yeteneklilik belirtileri gösterebilmektedir. Diğer özellikler çok açık değildir, ancak okul dâhil birçok ortamda özel yetenekli çocukları tanımlamayı zorlaştırmaktadır. Rehber öğretmenlerin sınıf öğretmenine yardımcı olmak için kullanılacak üstün zekâlılık özelliklerini tanımları ve tanıyabilmeleri bu çocuklara özgü yapılacak rehberlik için yararlıdır (O'Reilly, 2014).

Özel yetenekli çocuklar ilgi, öğrenme derinliği ve öğrenme hızı açısından potansiyel olarak akranlarından farklı özellikler gösterirler (Dağlıoğlu, 2010). Ayrıca problem çözmeye yönelik yoğun ilgi ve merak (Hodge ve Kemp, 2000; Rotigel, 2003), güçlü sözel ve görsel zekâ, konuşma ve okuma becerileri erken yaşlarda gelişir (Hodge ve Kemp, 2000; Jackson, 2003; Sankar ve DeLeeuw, 2004; Çetin ve Ünsal, 2020). Özel yetenekli yeni bilgileri çok az tekrarlar veya hiç tekrar olmadan özümseme ve dünyadaki olayları anlamaya çalışma (Rotigel, 2003), bilinen ve bilinmeyen arasındaki olağan ilişkinin ötesinde bağlantılar kurmaya çalışma (Harrison, 2004), özel yetenekli öğrencilerin bilişsel yeteneklerinin en fazla öne çıkanlarından. Ancak bu işlevleri benzer düzeyde sergilemezler. Özel yetenekli insanlar hem normal gelişim gösteren akranlarından hem de birbirlerinden farklılık gösterirler (Rotigel, 2003). Bu farklılıklar sadece görünüşle değil, aynı zamanda eğitim ihtiyaçları, motivasyon ve enerji seviyeleri, bilişsel ve dil becerileri, geçmiş ve deneyimler, alışkanlıklar ve davranışlar, zihinsel sağlık, kişilik ve özbenlik açısından da olabilmektedir (Davis, Rimm ve Siegle, 2011). Bu farklılık genellikle olumlu yönde gözlemlenirken zaman zaman olumsuz yönde de gözlemlenebilmektedir. Yani özel yetenekli öğrenciler bazen bu yeteneklerini ve farklılıklarını ortaya koyamamakta hatta öğrenme güçlüğü yaşadığı durumlar söz konusu olabilmektedir.

2. Özel Öğrenme Güçlüğü

Öğrenme güçlüğü'nün tıbbi tanımı yapılmadan önce, özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar toplumda yavaş öğrenen ve geriden gelenler olarak tanımlanırdı (Özçivit Asfuroğlu ve Fidan, 2016). Belirli bir öğrenme güçlüğü, belirli bir akademik alanda önemli bir bozulma ile kendini gösterir. Bu tanıya sahip çocukların bilişsel yeteneklerinin dağılımı dalgalıdır. Bu farklı dağılım, okuma, yazma, dinleme ve konuşma gibi farklı ama geniş yeterlikleri kapsamaktadır (Korkmaz, 2000). Öğrenme güçlüğü'nün literatürde birçok farklı tanımı bulunmaktadır: Öğrenme güçlüğü genellikle sözlü ifade ile yazılı anlatımı gerektiği gibi anlayarak kullanmada esas olan bir ya da birden çok bilişsel sürecin etkilenmesi sonucu meydana gelen düşünmede, konuşmada, dinlemede, matematiksel hesaplamalar yapmada, okuma ve yazmada karşılaşılan zorluklar şeklinde belirtilmektedir (Sanır, 2017). Terry (2012) özel öğrenme güçlüğü'nü tanımlarken, zihinsel ve özel olan bir yeteneğin diğer zihinsel yeteneklerin etkisi olmadan bozulması olarak görüş bildirmektedir. DSM-5'e göre "öğrenme güçlüğü, davranış belirtileri ile bağlantılı olan bilişsel düzeyde anormalliklerin temelini oluşturan biyolojik kökene sahip bir nörogelişimsel bozukluktur." Bu güçlüklerin, okuduğunu anlama, kelimelerin doğru ve akıcı bir şekilde okunması, aritmetik hesaplama, yazılı anlatım ve yazım, matematiksel akıl

yürütme alanlarında görüldüğü belirtilmektedir. Öğrenme güçlüğü yaşayan kişilerin belli bazı alandaki başarıları düşük olurken başka alanlardaki başarıları yeterli düzeyde olabilmektedir. Bu iki durum arasındaki tutarsız hal ise dikkat çekicidir. Öğrenme güçlüğü bütün olarak ele alınıp incelendiğinde yalnızca bilişsel olarak değil ayrıca öğrenmeye etki edecek şekilde algılamada, dikkatte ya da dil anlamındaki eksikliklerde göze çarpmaktadır (Baltacı, 2017).

Kirk (1988; akt. Bender, 2014, s. 144), Chicago’da yapılan ve öğrenme sorunlarının ele alındığı bir toplantıda, “Bir gecikme, hastalık veya konuşma sürecinde, dilde, okumada, hecelemede, yazmada veya aritmetikte ortaya çıkan olası bir serebral işlevsizlikten ve/veya davranışsal bozukluktan veya zihinsel gerilikten, duyu kaybından, kültürel ve eğitsel faktörlerden kaynaklanmayan bir veya daha fazla olan gelişim gerilik” şeklinde ifade ettiği bu soruna öğrenme güçlüğü adını vermiş ve ilerleyen zamanlarda da bu tanıyı kullanmıştır. Bir başka tanıma göre ise öğrenme güçlüğü, çocuk ya da ergen olan bir kişinin kendi akranı olan diğer kişilerle karşılaştırıldığında dinlemede, konuşmada, okumada, yazmada, matematikte ve mantık yürütmede vb. alanlarda yeterli seviyede başarıyı elde edememesidir (Sadock, vd., 2013). Üstün yetenekli öğrenciler de zaman zaman bazı alanlarda istenilen başarıyı elde edememektedir. Üstün yeteneklilik ve öğrenme güçlüğü tanımları bazı durumlarda tam anlamıyla tanımlanamaz durumda olabilmektedir. Bu nedenle, aynı anda hem zihinsel olarak yetenekli hem de öğrenme güçlüğü olan çocukların net bir tanımını elde etmek pek de kolay değildir (McCoach vd., 2001). Bu konuda net olan nokta üstün yetenekli ve öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin bazı durumlarda zorluklar yaşadıklarıdır. Bireyin yaşadığı zorluklar onun ailedeki, işteki ve okuldaki hayatına, günlük olarak yaptıklarına, arkadaşları ile olan ilişkisine, oyun oynamasına ve oyuna katılmasındaki yeteneklerine etki edebilmektedir. Bu nedendir ki öğrenme güçlüğü etkilerini ortadan kaldırmak veya en aza indirmek adına kişilerin doğru bir şekilde tanınması gerekmektedir.

Özetle öğrenme güçlüğü, beynin yapısındaki ve işlevindeki nörolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır ve bir kişinin bilgiyi alma, saklama, işleme, iletme yeteneğini etkiler. Bu beyin ile ilgili bozuklukların spesifik doğası halen yeterince anlaşılmamış olsa da, öğrenme güçlüğüne bağlı bazı karakteristik zorlukların beynin belirli alanlarına ve yapılarına eşleştirilmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Cortiella ve Horowitz, 2014).

2.1. Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Nedenleri

Beyin Hasarı: Nörolojik bulgular, ciddi okuma bozukluklarındaki bilişsel bozuklukların, sol temporal-parietal bölge çevresinde olduğunu göstermektedir. Bunu belirlemek için MRG (manyetik rezonans görüntüleme) ve FMRI (fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme) gibi yöntemler sıklıkla kullanılmıştır (Wong, vd., 2008).

Genetik Etki: Öğrenme güçlüğüne yönelik genetik araştırmalar ikiz çalışmaları, kardeş analizi ve aile soy analizi çalışmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Nedeni açıkça anlaşılmasa da, araştırmacılar öğrenme güçlüğü'nün bir diğer nedeninin aileden geldiği düşüncesindedir. Her ne kadar araştırmacılar disleksiye neden olan tek bir gen bulamamış olsalar da muhtemelen bir şekilde birbirine bağlı birkaç “şüpheli gen” tanımlamışlardır ve genetik çalışmaları sürdürmeye devam etmektedirler (Melekoğlu, 2018, s. 17).

Hamilelik Süreci ve Çevresel Etmenler: Melekoğlu (2018), çalışmasında hamilelik sürecinde annenin sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımının çocukta öğrenme güçlüğü yaşanmasına sebep olabileceğini bulgulamıştır. Hamilelik sürecinde annenin enfeksiyon kapması veya doğum sırasında göbek kordonu ile ilgili yaşanan sıkıntılar, beyne giden oksijenin kesilmesine, beyin fonksiyonlarının bozulmasına ve bu durumda öğrenme güçlüğüne yol açabilmektedir (Pierangelo ve Giuliani, 2008). Çocuğun beyinsel yönden gelişimini ya da beyindeki işleyiş sürecini çevredeki zehirli maddeler olumsuz şekilde etkileyerek öğrenme güçlüğü'nün sebebi olabilmektedir. Örneğin cıvaya maruz kalma düşük zekâ, öğrenme güçlükleri, doğum kusurları, yavaş dil gelişimi, hafıza yetersizlikleri, dikkat süresinin kısalığı ve beyin hasarı ile sonuçlanabilmektedir (Pierangelo ve Giuliani, 2008).

2.2. Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Türleri

Öğrenme güçlükleri ile ilgili literatür incelendiğinde, öğrenme güçlüklerinin genel olarak üç alt başlık altında ele alınmakta olduğu görülmektedir: disleksi (okuma güçlükleri), diskalkuli (matematik güçlükleri) ve disgrafi (yazma güçlükleri; Doğmaz, 2016, s.17). Bunun yanında kimi bilimsel çalışmalarda motor koordinasyon güçlüğü (dispraksi), yönetici işlev güçlüğü (Özkubat, vd.,

2020), konuşma bozukluğu (afazi) ve başka türlü adlandırılmayan öğrenme bozukluğu da özel öğrenme güçlüğü sınıflamasına dâhil edilmektedir.

- Disleksi
- Disgrafi
- Diskalkuli
- Dispraksi
- Afazi
- Yönetici işlev güçlüğü
- Başka türlü adlandırılmayan öğrenme güçlüğü

2.2.1. Disleksi (Okuma Güçlüğü)

Akyol (2019, s. 1) okumayı, “ön bilgilerin kullanıldığı, yazar ve okuyucu arasındaki etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve amaç doğrultusunda, düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci” şeklinde tanımlanmaktadır. Bir diğer okuma tanımı ise “zihinsel bir eylem; basılı ve yazılı sembelleri anlamlandırma, kavrama ve yorumlama çabasıdır” biçimindedir (Özdemir, 2013, s. 29). Bu tanımdan yola çıkarak okumanın bilişsel bir süreç olduğu söylenebilmektedir. Güneş (2007) zihnin okuma sırasında yazıları zihinsel kavramlara dönüştürdüğünü ve bunun beyin tarafından yorumlanıp yeniden yapılandırıldığını ifade etmektedir. Kimi bireyler, bu süreçlerin tümünü tam anlamıyla yürütememekte ve okumada güçlükler yaşayabilmektedir. Okuma güçlüğü; “öğrencinin takvim yaşı, belirlenen zekâ düzeyi, yaşına uygun bir şekilde aldığı eğitim dikkate alındığında doğru bir biçimde akıcı okuma ve okuduğunu anlamada, beklenenin çok altında gösterilen okuma başarısı olarak ifade edilmektedir” (APA, 2014; Erbasan ve Sağlam, 2020).

2.2.2. Disgrafi (Yazma Güçlüğü)

Karmaşık bir faaliyet olan yazma becerisinde hem zihinsel hem de psikomotor fonksiyonlar bir arada kullanılmakta; yazılı ifadenin bileşenleri, heceleme ve el yazısı birlikte ele alınmaktadır. Disgrafi olan öğrenciler bunların birinde, ikisinde veya tamamında güçlük yaşayabilmektedir. Disgrafi kişinin yazma becerisini kazanmada yaşadığı zorluk ve yazma becerisinin sınıf seviyesinin altında olması şeklinde de ifade edilebilmektedir (Döhla ve Heim, 2016).

2.2.3. Diskalkuli (Matematik Öğrenme Güçlüğü)

Alan yazında yürütülen çalışmalar tarandığında Türkiye’de bu kavramın daha çok “matematik öğrenme bozukluğu” ve “diskalkuli” şeklinde ele alındığı görülmektedir. “Matematiksel ilişkileri anlama, yazma ve hesaplama, sayısal sembollerini tanıma, kullanma ve yazmada bozukluk ya da eksiklik” şeklinde belirtilen diskalkuli; kolay çıkarma ve toplama işlemlerini yapamama, sayıları yanlış okuma, bölme işlemi ile çarpım tablosunu öğrenip kavramada sınıftaki diğer öğrencilerin gerisinde olma, problemin çözüm aşamasında takip edilecek basamakların belirlenmesinde kararsızlık yaşama şeklinde ortaya çıkmaktadır (Akın ve Sezer, 2010). Matematik öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin zekâ düzeyleri ve kronolojik yaşlarına göre aldıkları eğitim incelendiğinde, matematik becerileri, beklenen seviyeden oldukça düşüktür.

2.2.4. Dispraksi (Motor Koordinasyon Güçlüğü)

Gelişimsel koordinasyon bozukluğu (GKB), bir çocuğun kendi kendine bakım, günlük motor temelli görevleri yerine getirme becerisini etkileyen nörogelişimsel bir durumdur. GKB olan çocukların atletik yetenekleri sadece düşük değildir; çoğumuzun kolaylıkla sergilediği günlük aktiviteleri gerçekleştirmek için zorluk yaşarlar. Sırt çantasının fermuarı açmak ve kapatmak, ayakkabı bağlamak, baskı yapmak, makas kullanmak veya ekmeğe yağ sürmek gibi aktivitelerde güçlükler yaşayabilmektedirler. Sonuç olarak GKB olan çocukların ebeveynleri stres altındadır, öğretmenler bu durumu sınıfta yönetmeye yeterince hazır değildir ve çocuklar hüsrana uğramaktadır (Missiuna vd.,

2006). GKB olan çocukların motor zorlukları, yaygın bir gelişimsel gecikmeye veya serebral palsi veya kas distrofisi gibi bilinen bir tıbbi duruma sahip olmamalarına rağmen ortaya çıkmaktadır.

2.2.5. Afazi (Konuşma Güçlüğü)

Afazi, dili algılamada ve üretimle ilgili süreçlerde dil açısından baskın bir yapıda olan beyin sol tarafında oluşan hasarlardan dolayı meydana gelen, yaygın olarak görülen, kişinin alıcı ve ifade edici olan dil yeteneklerinin yanında okuma ve yazma gibi yeteneklerini de olumsuz yönde etki altına alan bir sendromdur (Ardila, 2014). Ancak afazi, gelişimsel bir konuşma bozukluğu veya konuşma hareketi bozukluğu değildir. Aniden ortaya çıkan ve çoğunlukla bireyde kalıcı hâle gelen (Canlı ve Toğram, 2018) afazi, kişinin ve yakınlarının hayatını derinden etkilemektedir.

2.2.6. Yönetici/Yürütücü İşlev Güçlüğü

Zihinsel işlevler, bilgi alma, depolama ve işleme gibi süreçleri barındıran işlevlerdir. Yönetici veya yürütücü işlevler, bireyin bilişsel becerilerini nasıl kullandığıyla ilgilenmektedir. Yürütücü işlevler, bilişsel işlevlerin işleyişini kontrol eden ve yöneten bir üst beyin işlevidir (Cangökçe-Yaşar, vd., 2011). Yönetici işlevler bireyin dışardan yardım almadan kendi kendine, amaca yönelik olarak kontrollü davranışlar sergileyebilmesi adına gereksinim duyulan işlevlerdir ve bireyin planlama ve örgütlenme yapma, çalışma, kendini izleyebilme gibi yeteneklerinin yanında detayları hatırlama, zamanı yönetme ve eski tecrübeleri ile var olan tecrübeleri arasındaki bağlantıya engel olan nörolojik bir bozukluk olarak ifade edilmektedir. Yönetici işlev bozukluğu okul çağındaki çocuklarda ise okuldaki kuralları, düzenlemeleri ve yönergeleri takip etmede yaşadıkları dikkatsizlik sebebiyle oluşmaktadır (Özmen, 2017).

2.2.7. Başka Türü Adlandırılmayan Öğrenme Güçlüğü

Bu alt kategori, diğer öğrenme güçlüğü özelliklerini göstermeyen ya da herhangi bir ölçütü karşılamayan öğrenme güçlüğü durumlarında kullanılır. Öğrenme güçlüğü tanımında yer alan bireyin yaşı ile ölçülen zekâ düzeyi arasındaki tutarsızlık ifadesi bu kategorideki çocuklar için geçerli değildir. Yani, çocuğun testlerden elde ettiği başarı beklenenin altında değildir ancak okuma, matematik ya da yazılı anlatım alanlarının hepsinde birden sorunlar yaşayabilmektedirler (Alkan, 2008). Başka türlü adlandırılmayan öğrenme bozukluğu DSM-5 tanı kriterleri içerisinde yer almamaktadır.

3. Öğrenme Güçlüğü ve Özel Yetenek

İki kere farklı kavramı; bireylerin bir ya da birden fazla alanda özel yetenek gösterirken bir ya da birden fazla alanda yetersizlik göstermesi ya da bu alanlarda güçlük yaşaması olarak açıklanmaktadır (Neihart, 2008; Ömür, 2019; Yılmaz, vd., 2021). İki kere farklı kavramı ilk olarak 1970'li yılların sonlarına doğru gündeme gelmiştir ve günümüzde bu kavramla ilgili farkındalık artarak ilerlemeye devam etmektedir (Neihart, 2008; Sansom, 2015). İki kere farklı olarak adlandırılacak gruplardan biri de öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrencilerdir.

Öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrenciler hakkında birçok soru sorulabilmektedir. Akla gelen ilk soru, "Özel yetenekli öğrenciler öğrenme güçlüğü yaşayabilir mi?" olur. Aslında, güçlü ve zayıf tarafları birbiriyle ilgisiz olan öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrenciler, yetersiz hizmet verilen, akademik açıdan en çok yanlış anlaşılın ve özel eğitim hizmetlerine gereksinimi olan öğrencilerdir. Sınıfta bu öğrenciler sıklıkla hayalperest veya etkinliklere katılım sağlamayan, dağınık, güçsüz, kayıtsız ve öğrenmeyi gerçekleştiremeyen öğrenciler şeklinde algılanmaktadır. Robinson (1999; akt. Bildiren ve Fırat, 2020, s. 245) bu öğrencileri şöyle açıklamaktadır:

Bazı öğrenciler kafa karıştırıcı bir dizi öğrenme özelliği sunar. Kötü organizasyon becerilerine sahip olabilirler, sınıfta dikkatsiz olabilirler, temel yazım veya okuma becerilerini geliştiremeyebilirler, akran ilişkileri zayıf olabilir ve öz saygıları düşük olabilir, okuldan hoşlanmayabilirler veya okul başarısızlığı sergileyebilirler. Aynı zamanda, mükemmel bir kelime dağarcığına sahip olabilirler, olağanüstü analitik ve kavrama becerileri sergileyebilirler, belirli bir alanda olağanüstü ilgi veya yetenek gösterebilir veya karmaşık problem çözme becerileri kullanabilirler.

Öğrenme güçlüğü yaşayan üstün yetenekli öğrenciler, çoğunlukla iki kere farklı çocuklar olarak tanımlanan heterojen bir öğrenci grubudur. Farklı davranış göstergeleri, üst düzey bilişsel yetenekler, gelişmiş kelime dağarcığı ve farklı davranışlar sergilerler. Çok iyi olmayan okuma ve

yazma becerileri ve zayıf fonemik farkındalık ile iç içe geçmiş soyut fikirlerin ve kavramların anlaşılması da gösterdikleri bazı özelliklerdendir (Belciu ve Popovici, 2014).

Özel öğrenme güçlüğü yaşayan kimi öğrenciler çeşitli alanlarda sergiledikleri üstün yeteneklerinden dolayı özel yetenekli bireyler olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Öğrenme güçlüğü olan özel yetenekliler kavramını ilk kez June Maker 1977 yılında ortaya atmıştır. Günümüzde yapılan araştırmalarda öğrenme güçlüğü tanısı alanların % 2-5 aralığında özel yetenekli; özel yetenekli tanısı alanların ise yaklaşık %10'u öğrenme güçlüğü tanısı da almaktadır (Cırık ve Sak, 2021). Bu kişiler okuma, yazma ve matematik haricinde yaratıcılık, liderlik, akademik beceri, görsel sanatlar gibi bir alanda veya birden fazla alanda özel yetenekli birey olarak ifade edilse de okuma, yazma ve matematik gibi belirli alanların birinde veya birkaçında güçlük yaşayan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Boothe, 2010). Bu kişiler genellikle öğrenme güçlüğü ve özel yetenekleri olan öğrenciler olarak bilinirler (Yılmaz, vd., 2020). Bu kişiler için genel özelliklerden bahsetmek çok zordur çünkü her insan kendi kişisel özelliklerinde farklılık göstermektedir. Öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrenciler, sadece öğrenme güçlüğü yaşayan diğer öğrencilerden ve normal gelişim evresinde olan öğrencilerden önemli derecede kişisel, zihinsel ve sosyal farklılıklar göstermektedir. Ruban ve Reis (2005), öğretmenlerin bu öğrencilerle çalışma gerçekleştirirken her iki ortak özelliği de göz önünde bulundurmasını önermektedir. Bildiren ve Fırat (2020) öğrenme güçlüğü olan özel yeteneklilerin özelliklerini şu şekilde belirtmektedirler:

Tablo 1.

Öğrenme Güçlüğü Olan Özel Yeteneklilerin Özellikleri

Özel Yeteneği Baskılayan Özellikler	Karakteristik Güçlü Yönler
Öğrenilmiş çaresizlik	Gelişmiş yaratıcılık becerisi
Görevi tamamlayamama	Gelişmiş üretkenlik becerisi
Akademik başarısızlıktan kaynaklı hayal kırıklığı	Gelişmiş sözcük dağarcığı
Motivasyon eksikliği	Güçlü mizah anlayışı
Organizasyon becerisi eksikliği	İlgi alanlarının fazlalığı
Dikkatli olamama	Sanat dallarında özel yeteneğe sahip olma
Konsantrasyon zayıflığı	Üst düzey hafıza kullanım becerisi
Düşük benlik algısı	Üst düzey eleştirel düşünme becerisi
Sosyal ilişkilerde zayıflık	Problem çözme becerisi
Hayali hedef ve beklentilere yönelme	Farklılıklara saygılı ve duyarlı olma

3.1. Öğrenme Güçlüğü Olan Özel Yeteneklilerin Fark Edilmesi/ Tanınması

Öğrenme güçlüğü olan özel yeteneklileri tanımlanmasına yönelik öne çıkan bir yöntem bulunmamaktadır (Cırık ve Sak, 2021). Van Viersen vd. (2016), öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli öğrencilerin fonolojik farkındalık, hızlı isimlendirme ve kısa süreli bellek, çalışma belleği ve dil becerilerinde güçlü olduklarını göstermiştir. Ayrıca araştırmalar, fonolojinin öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli çocuklar için bir risk faktörü olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte, bu, bilişsel eksiklikleri telafi etmeye ve okuryazarlık zorluklarını maskeleyemeye yol açan, işleyen bellek, dilbilgisi ve kelime bilgisi gibi diğer beceriler tarafından hafifletilmektedir. Bu nedenle hem öğrenme güçlüğü hem de özel yeteneklere sahip öğrencileri tanımak zor olabilmektedir. Bazı durumlarda bu öğrencilerin öğrenme güçlükleri özel yeteneklerini gölgeleyebilir, bazı durumlarda ise özel yetenekleri öğrenme güçlüklerini engelleyebilir.

Tipik olarak, özel yetenek ve öğrenme güçlüğü teşhisi konan kişiler aşağıdaki üç kategoriden birine girmektedir (Amran ve Majid, 2019):

1. Özel yetenekli olarak kabul edilen ancak öğrenme güçlüğü çok az olanlar,
2. Ortalama akademik performansı nedeniyle öğrenme güçlüğü tespit edilemeyenler,
3. Tanılanmış öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli bireyler.

3.1.1. Özel yetenekli olarak tanımlanmış fakat göze çarpmayan öğrenme güçlüğü olanlar

Bu gruptaki kişilerin yetersizliği, özel yetenekleriyle maskelenmektedir. İlkokulda başarılı bir yaşantıları vardır ve özel bir yetenek programından yararlanabilirler. Yalnız beklentiler ve sorumluluklar arttıkça sorunlar yaşayabilirler (İlker, 2017). Bu çocukların birçoğu ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışsa da, bu öğrencileri “daha da çok denemeye” davet etmek, bu öğrencilerde kaçınılmaz olarak hayal kırıklığı, öfke ve ilgisizlik (Kızılaslan ve Zorluoğlu, 2020), dikkatsizlik ve motivasyon kaybı gibi durumlara yol açmaktadır.

3.1.2. Ortalama başarı düzeyinden dolayı öğrenme güçlüğü olduğu tespit edilemeyenler

Bu grupta yer alanlar ortalama olarak kabul edilir. Bu nedenle, vasat veya özel yetenekli olarak kabul edilmezler. Genel olarak, bu kişilerin IQ'ları ile özellikleri arasında bir fark yoktur. Bu gruptaki kişilerin öğrenme güçlüğü ve özel yetenekleri birbirini gölgeler (Amran ve Majid, 2019). Öğrencilerin özel yetenekleri öğrenme güçlüklerini maskeleydiğinden, hak ettikleri tanı ile ihtiyaç duydukları yardımı asla alamama riskini taşımaktadırlar. Bu öğrencilerin fark edilmesi çok zordur.

Özellikle yetenekleri ve öğrenme farklılıkları fark edilmeyen veya kısmen fark edilen çocuklarda korku ve tedirginlik duyguları yaygındır. Bu öğrencilerin yüksek beklentileri olabilmektedir ve başkalarının da onların bu özelliklere sahip olduğunu düşünmemesi ve onlardan düşük performans beklemeleri bu çocukları olumsuz anlamda etkilemektedir ve başaramama konusunda tedirgin olmaktadır (Maddocks, 2018). Bağımsız hareket etmeye çok istekli olmalarının yanı sıra öğrenme ve düşünme farklılıkları için desteğe gereksinimleri olduğunu kabul etmekte zorlanabilirler (Agarwal ve Singh, 2011).

3.1.3. Tanılanmış bir öğrenme güçlüğü olan özel yetenekliler

Bu gruptaki kişilerin özel yetenekleri, öğrenme güçlükleri tarafından gölgelenmektedir. Bu kişilere nadiren özel yetenekli teşhisi konulmakta ve potansiyelleri tanınmadığı için bu hizmetlere yönlendirilmektedir. Bu çocuklar özel yeteneklerini tamamen kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Çünkü tüm dikkatler öğrenme güçlüklerine odaklanmıştır.

Öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli öğrencilere tanı koymak için net tanı kriterlerinin olmaması, yeterli standart değerlendirme araçlarının olmaması ve bu kişilerin özellikleriyle ilgili birçok belirsizlik nedeniyle bu kişileri teşhis etmekte yetersiz kalınmaktadır. Bu kişilerin zaman içinde yetenek ve gereksinimlerinin değişmesi nedeniyle tespitlerinin okul yılları boyunca devam eden bir süreç olması gerektiği vurgulanmaktadır (Yenioğlu ve Melekoğlu, 2020). Ancak, özel yeteneklere ve öğrenme güçlüğüne sahip kişilerin kesin olarak belirlenmesi ve ihtiyaçlarına göre eğitimlerinin verilmesi özel eğitim alanında önemli ancak belirsiz bir durum olmaya devam etmektedir. Tanı sürecindeki belirsizlikleri ortadan kaldırmak için bu kişilerin özelliklerinin iyi analiz edilmesi çok önemlidir (Karabulut ve Mertol, 2020). Demir (2005) öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli kişileri teşhis etmede yaşanan zorlukların nedenini standart ölçeklerin olmayışı değil, tespit edilen erken belirtiler hakkında tam bilgi eksikliği olarak açıklamaktadır.

Bir öğrencinin zekâ düzeyi ile okuma, yazma ve matematik öğrenme düzeyi arasındaki uyumsuzluk, öğrencinin öğrenme güçlüğü yaşadığının bir işareti olabilmektedir (Cırık ve Sak, 2021). Öğrenme güçlüğü yaşayan özel yeteneklilerin tanılanmasında yardımcı olabilecek olan unsurlardan biri de zekâ testleridir. Birçok test farklı beceri alanlarını ölçen alt alanlardan oluşmaktadır ve öğrenme güçlüğü olan özel yeteneklilerin bu alt alanlarda özellikle işleme hızı ve bellek endeksi gibi alanlarda diğer alanlara göre belirgin şekilde düşük puan aldıkları tespit edilmiştir (Cırık ve Sak, 2021; Sözel vd., 2018). Bildiren ve Fırat (2020) yaptıkları çalışmada özel yetenekli öğrencilere öğrenme güçlüğü tanısı koymanın çeşitli sorunları olduğunu ve bu çocukları tek başına IQ testleri ile değerlendirmenin yeterli olmadığını belirtmiştir.

3.2. Öğrenme Güçlüğü Olan Özel Yeteneklilerle Çalışırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli öğrenciler iki kategorinin özelliklerine sahip olduklarından ve risk altındaki öğrenciler olarak kabul edildiğinden, yeteneklerini geliştirmek ve öğrenme güçlüğünün üstesinden gelmek için farklılaştırılmış öğrenme stratejileri kullanılmalıdır. Öğrencilerin sadece zayıf yönleri düşünüldüğünde cesaretleri kırılmakta, yıkıcı davranışlar sergilemekte ve okul deneyiminden vazgeçmektedirler. Ayrıca bu özel gereksinim alanındaki her

bireyin kendine özgü zorlukları olsa da hepsinin özel yeteneklerini geliştirecek, öğrenme güçlüğüne etkisini azaltacak ve öğrenmelerini desteklemek için duygusal destek sağlayacak bir eğitim ortamına ihtiyaçları vardır. Bunun yanında öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrencilerin eğitim faaliyetlerinde göz önünde bulundurulması gereken hususlar şu şekilde sıralanabilmektedir:

- İlk olarak bu öğrencilerin güçlü yanlarını keşfetmek ve etkinlikleri bu doğrultuda şekillendirmek,
- Müfredatı sıkıştırmak ve bireysel zenginleştirme içeren etkinlikleri arttırmak,
- Öğrencilerin bireysel ilgi alanlarına dayanarak bağımsız projeler yürütmelerine imkân tanımak,
- Etkileşimli öğretim ortamları oluşturmak,
- Öğrencilerin sosyo-duyuşsal gelişimlerini desteklemek için danışmanlık faaliyetleri planlamak,
- Öğretim teknolojilerinden yararlanmak,
- Öğrencilerin not alma ve etkili soru sorma becerilerini geliştirecek etkinliklere yer vermek,
- Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) hazırlamak,
- Çocuğun eğitim hayatındaki paydaşlarla işbirliği ve eşgüdüm sağlamak,
- Gerektiğinde sınıf dışında (RAM, Halk Eğitim Merkezi, Özel kurslar, vb.) etkinlikler düzenlemek.

Özel yetenekli çocukla ilgili çalışırken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da bu çocukların çoğunlukla yaşadıkları duygusal problemlerdir. David (2017)'e göre, bu durumun bazı sebepleri vardır. Bunlar;

- Genellikle bu çocukların velileri, çocukları problem yaşamaya başladıktan sonra onları özel eğitim sınıfına göndermeleri,
- Çoğu özel yetenekli çocuğun bulunduğu ortama uyum sağlayamaması,
- Özel yetenekli olarak tanımlandıktan sonra mükemmeliyetçilik gibi bazı problemlerin ortaya çıkması olarak tanımlanmıştır.

Sonuç

Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek aynı anda insanda bulunabilen alanlardır ve bu iki alana sahip olan insan sayısı da oldukça fazladır. Bu alanlar aynı zamanda kişinin hayatını da etkilemektedir ve teşhis edilmesi çok zordur. Öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli bir öğrenci için yapılacak ilk şey, onu tanımak ve teşhis etmektir. Daha sonra ise bireye özgü eğitim planlamalarının yapılması gerekmektedir.

Öğrenme güçlü yaşayan üstün yetenekli öğrencilerin, engelli olmayan üstün yetenekli öğrencilerden, öğrenme güçlüğü olan üstün yetenekleri olmayan öğrencilerden ve daha basit yetenekleri olan ortalama öğrencilerden önemli ölçüde farklı gereksinimleri bulunmaktadır. Bireysel öğrenme tüm öğrenciler için en uygun olan öğrenme yöntemidir. Böylece hız, seviye ve içerik becerilere, ilgi alanlarına ve öğrenme tarzına uyarlanabilmektedir, ancak becerileri açıkça farklı olan öğrenciler için daha önemlidir. İdeal olarak, öğretmenlerin öğrencilerin güçlü yönlerine dayanan, aynı zamanda sosyal ve duygusal gereksinimlerine destek sağlayan bir plan geliştirebilmeleri ve çeşitli alternatif konu seçenekleri bulmaları gerekmektedir. Yine bu öğrencilerin velileri tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Lo ve Yuen (2014), çalışmalarında bu bireylerin akranları, aileleri ve öğretmenleri tarafından desteklenmesinin onların gelişimine katkı sağladığını ortaya koymuşlardır.

Öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrenciler, üst düzey bir şekilde akıl yürüterek zorluk seviyesi yüksek problemleri çözme, yenilikçi düşünceler ve karmaşık konuları anlama becerisi göstermektedir. Bu nedenle bu öğrencilerin zorlandıkları alanlar desteklenirken, öğrencilerin güçlü yönlerine odaklanan bir eğitime erişim sağlayacak öğretim programları uygulanmalıdır. Öğrencinin güçlü olduğu yönlerine odaklanması, öğrencinin içeriğe ileri düzeyde ulaşmak adına üst düzey işleme becerilerini kullanmasını sağlamaktadır. Bu sayede öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekliler mevcut başarılarını fark edebilmekte ve geliştirebilmektedir.

Öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarını planlarken, onların güçlü yönlerini, ilgi alanlarını ve özel bilişsel kapasitelerini geliştirmeye odaklanmak önemlidir.

Öğrenme güçlükleri devam etme eğiliminde olduğundan, telafi edici stratejiler kullanmak çok önemlidir. Bu stratejiler, modern materyallerin, yardımcı teknolojilerin ve çeşitli alternatif iletişim yöntemlerinin kullanımını içerebilmektedir. Kısa süreli bellek sorunu olan öğrencilere hatırlama stratejileri öğretilmelidir. Herhangi bir öğretim program zenginleştirme etkinliği, öğrencinin güçlü yanlarını ve ilgi alanlarını geliştirmeyi amaçlamalıdır. Yılmaz Yenioğlu ve Melekoğlu (2021) da çalışmalarında bu konuda Türkiye’de çok az sayıda çalışma olduğu ve bu bireylere yönelik uygulanacak olan eğitim programları konusunda yurtdışında gerçekleştirilen çalışmalardan faydalanılabileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin; Al-Hroub ve Whitebread (2019) ile Richotte ve Zaghlawan (2019) çalışmalarında doğru müdahale yöntemleri ile öğrenme güçlüğü yaşayan özel yetenekli öğrencilerin öğrenme güçlüklerinin giderilebileceğini ortaya koymuşlardır.

Pek çok kişinin farkına varmadığı veya tanı konulmamış özel öğrenme güçlüğü olan veya üstün yetenekli öğrenciler öğrenme ortamlarında var olabilmektedir. Bu tür öğrenciler, yüksek bilişsel yeteneklere sahip olmalarına rağmen, rakipsiz kaldıkları zaman, sessizce acı çekerler ve eğitim gereksinimleri tam anlamıyla tanınmadığı ve karşılanmadığı için asıl potansiyellerini açığa çıkaramazlar. Çitil ve Ataman (2018) da özel yetenekli öğrencilerin, özel eğitim alanının en göz ardı edilen ve eğitim olanaklarından yeterince yararlanamayan grubu oluşturduklarını belirtmiştir. Yine Yılmaz, vd., (2021) bu bireylerin öğrenme gereksinimlerinin belirlenmesi ve bu gereksinimler doğrultusunda eğitim ve destek almalarının performanslarının artırılmasında önemli noktalardan biri olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bu çocuklar biraz destek, anlayış ve bir miktar öğretim müdahalesi ile akademik zorlukların üstesinden gelebilmekte ve yaşamlarına devam edebilmektedir. Öte yandan, güçlü yönlerinden faydalanabildikleri için birçok öğrenci özel öğrenme güçlüğü özelliklerini gizleyebilmekte ve akademik başarılarını sürdürebilmektedir. Bu nedenle, bu çocukların özel öğrenme güçlüğü özellikleri genellikle tanımlanmamaktadır ve çocuklar önemli ölçüde yanlış anlaşılabilir ve yetersiz hizmet alan bir kitle olmaya devam etmektedir. Üstün yetenekli öğrenciler, her ne sebeple olursa olsun potansiyellerini gerçekleştiremedikleri zaman eğitim sistemi ve ülke için büyük bir yetenek kaybı anlamına gelmektedir.

Öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli öğrencileri tanımlama ve onlara müdahale etme aslında özveri gerektiren bir çalışma alanıdır. Bu çocuklar ile ilgili çalışma alanında karşılaşılan sorunlar sadece kavramsal değil aynı zamanda finansal ve kurumsal yapılanma ile de ilgilidir. Çoğu eğitim sisteminde bu çalışma alanına yeterince kaynak ve uzman kişi aktarımı yapılamamaktadır. Bu çalışma ile Türkiye’de öğrenme güçlüğü yaşayan özel yeteneklilerle ilgili yok denecek kadar az sayıda çalışma olduğu görülmüştür. İlker (2017) de bu duruma vurgu yapmakta ve bunu Türkiye’de yeni çalışmaya başlanan bir grup olması ile açıklanabileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle, öğrenme güçlüğü olan özel yetenekli çocuklar ile ilgili araştırma ve çalışma alanları daha da donanımlı hale getirilerek gerekli iyileştirmeler yapılabilir.

Kaynakça

Agarwal, A. & Singh, Y. P. (2011). The gifted children with learning disability. *Indian Streams Research Journal*, 1(1), 1-4.

Akın, A. ve Sezer, S. (2010). 6-14 yaş arası öğrencilerde görülen matematik öğrenme bozukluğuna ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 10(2), 757-775.

Akyol, H. (2019). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi* (17. Baskı). Pegem Akademi.

Al-Hroub, A. & Whitebread, D. (2019). Dynamic assessment for identification of twice-exceptional learners exhibiting mathematical giftedness and specific learning disabilities. *Roeper Review*, 41(2), 129-142. <https://doi.org/10.1080/02783193.2019.1585396>.

Alsamiri, Y. (2018). How learning disabilities teachers in the kingdom of Saudi Arabia define students with giftedness and learning disabilities. *Cakrawala Pendidikan*, XXXVII (3), 356-365. <https://doi.org/10.21831/cp.v38i3.21566>

Alkan, N. (2008). 8- 12 yaş çocuklarına uygulanan “sözel olmayan öğrenme güçlüğü skalası” sonuçlarının karşılaştırılması (Tez No. 231792) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

American Psychiatric Association [APA], (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders -DSM 5* (5.Baskı). (E. Köroğlu, Çev.) Hekimler Yayın Birliği.

Amran, H. A. & Majid, R. A. (2019). Learning strategies for twice-exceptional students. *International Journal of Special Education*, 33(4), 954-976.

Ardila, A. (2014). Aphasia handbook. *Miami, FL: Florida International University*, 102–135.

Ataman, A. (2004). Aileler ve öğretmenler üstün yetenekli çocuklara nasıl yardımcı olabilir? (Ed. M.R. Şirin, A. Kulaksızoğlu, A. E. Bilgili). *Üstün yetenekli çocuklar seçilmiş makaleler kitabı* içinde (s. 467-480). Çocuk Vakfı Yayınları.

Baltacı, U. B. (2017). *Öğrenme güçlüğü olan ve olmayan ortaokul öğrencilerinin öz-yeterlik algıları ile sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarının incelenmesi* (Tez No. 465900) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Belciu, C. B. & Popovici, D. V. (2014). Being twice exceptional: Gifted students with learning disabilities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 127, 519 -523.

Bender, W. N. (2004). *Learning disabilities: Characteristics, identification and teaching strategies* (5th ed.). Boston: Pearson.

Bender, N. W. (2014). *Öğrenme güçlüğü olan bireyler ve eğitimleri* (6. baskı). (H. Sarı, Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık.

Bildiren, A. ve Fırat, T. (2020). İki kere özel öğrenciler: Öğrenme güçlüğü olan özel yetenekliler. *Çocuk ve Medeniyet*, 5 (10), 239-256.

Boothe, D. (2010). *Twice-exceptional: Students with both gifts and challenges or disabilities*. Idaho Department of Education. http://scholarworks.boisestate.edu/fac_books/343.

Cangökçe-Yaşar, Ö., Akyıldız, D., Tunçer, M., ve Maviş, İ. (2011). *Dil ve biliş bozukluklarında terapi etkinlikleri*. Detay Yayıncılık.

Canlı, Ç.E. ve Toğram, B. (2018). Afazili bireylerin ve yakınlarının iletişime ve ilgili sorunlara yönelik algıları. *Dil, Konuşma ve Yutma Araştırmaları Dergisi (DKYAD)*, 1 (2), 142-161.

Cırık, M. ve Sak, U. (2021). Özel yetenekli öğrencilerin sosyal duygusal ve akademik gelişimi. U. Sak (Ed), *Özel yetenekli öğrencilerde öğrenme güçlüğü* (s. 169-188) içinde. Pegem Akademi.

Cortiella, C. & Horowitz, S. H. (2014). *The state of learning disabilities; Facts, trends and emerging issues*. National Center for Learning Disabilities.

Çetin, A. ve Ünsal, S. (2020). Özel yetenekli öğrenciyi anlamak: Bir durum çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 123-148. doi:10.21565/ozelegitimdergisi.521678.

Çitil, M. ve Ataman, A. (2018). İlköğretim çağındaki üstün yetenekli öğrencilerin davranışsal özelliklerinin eğitim ortamlarına yansımaları ve ortaya çıkabilecek sorunlar. *Gazi University Journal of Gazi Educational Faculty*, 38(1), 185-231.

Dağlıoğlu, H. E. (2010). Üstün yetenekli çocukların eğitiminde öğretmen yeterlikleri ve özellikleri. *Milli Eğitim*, 40(186), 72-83.

David, H. (2017). A double label: Learning disabilities and emotional problems among gifted children. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 75, 22-31.

Davis, G. A., Rimm, A. B. & Siegle, D. (2011). Gifted education: Matching instruction with needs. In J. W. Johnston (Ed.), *Education of the gifted and talented* (pp. 1-30). NJ: Pearson Education.

Demir, B. (2005). *Okulöncesi ve ilköğretim birinci sınıfa devam eden öğrencilerde özel öğrenme güçlüğüne belirlenmesi* (Tez No. 188756) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Doğmaz, S. (2016). *Özel öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin iki basamaklı matematiksel rutin problem çözme performanslarını geliştirmede diyagram yöntemi kullanımının etkililiği* (Tez No. 430716) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Döhla, D. & Heim, S. (2016). Developmental dyslexia and dysgraphia: What can we learn from the one about the other? *Frontiers in psychology*, 6, 20-45.

Erbasan, Ö. ve Sağlam, A. (2020). Okuma güçlüğü olan evde eğitim öğrencisinin okuma becerilerinin geliştirilmesi. *Temel Eğitim Dergisi*, 2 (1), 14-25.

Fırat, T. ve Koçak, D. (2018). Sınıf öğretmenlerinin öğrenme güçlüğüne tanımına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 915-931.

Güneş, F. (2007). *Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma*. Nobel Yayıncılık.

Harrison, C. (2004). Giftedness in early childhood: These arch for complexity and connection. *Roeper Review*, 26(2), 78-84.

Hodge, K. A. & Kemp, C. R. (2000). Exploring the nature of giftedness in preschool children. *Journal for the Education of the Gifted*, 24(1), 46-73.

İlker, Ö. (2017). İki kere farklı: Özel yetenekli olup özel öğrenme güçlüğü yaşayan bireyler. M. A. Melekoğlu ve U. Sak (Ed.), *Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek içinde* (s. 254-285). Pegem Akademi. <https://doi.org/10.14527/9786053188049>.

Jackson, N. E. (2003). Young gifted children. In N. Colangelo & G. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed., pp. 470-482). Boston: Allyn & Bacon.

Karabulut, R. ve Mertol, H. (2020). *Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek*. Nobel Yayıncılık.

Karadağ, F. (2016). Özel yetenekli bireylerin tanılanması ve tanılamaya yönelik alternatif değerlendirme araçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(16), 561-571. doi: 10.17719/jisr.20164622623

Kavale, K. A. & Forness, S. R. (2006). Learning disability as a discipline. In H. L. Swanson, K. R. Harris, & S. Graham (Eds.), *Handbook of learning disabilities* (pp. 76-93). Guilford Press.

Kavale, K. A. & Spaulding, L. S. (2008). Is response to intervention good policy for specific learning disability? *Learning Disabilities Research & Practice*, 23(4), 169-179.

Kızılaslan, A. ve Zorluoğlu, S. L. (2020). Öğrenme güçlüğü çeken özel yeteneklilere ilişkin örnek uygulamalar. R. Karabulut ve H. Mertol (Ed.), *Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek içinde* (s.86-109). Nobel Yayıncılık.

Korkmaz, B. (2000). *Öğrenme bozuklukları pediatrik davranış nörolojisi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Lo, C. C. & Yuen, M. (2014). Coping strategies and perceived sources of support among gifted students with specific learning disabilities: Three exploratory case studies in Hong Kong. *Gifted and Talented International*, 29(1-2), 125-136. <https://doi.org/10.1080/15332276.2014.11678435>

Lovett, B. J. & Lewandowski, L. J. (2006). Gifted students with learning disabilities: Who are they? *Journal of Learning Disabilities*, 39(6), 515-527.

Maddocks, D. L. S. (2018). The identification of students who are gifted and have a learning disability: A comparison of different diagnostic criteria. *Gifted Child Quarterly*, 62(2), 175-192.

McCoach, D. B., Kehle, T. J., Bray, M. A. & Siegle, D. (2001). Best practices in the identification of gifted students with learning disabilities. *Psychology in the Schools*, 38(5), 403-411.

- Melekoğlu, M. A. (2018). Özel öğrenme güçlüğüne giriş. M. A. Melekoğlu ve O. Çakıroğlu (Ed.), *Özel öğrenme güçlüğü olan çocuklar içinde* (s.1-32). Ayrıntı Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2022). *Bilim ve sanat merkezleri yönergesi*. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf.
- Miranda, C. L., Araújo, A. M. & Almeida, L. S. (2013). Identification of gifted students by teachers: Reliability and validity of the cognitive abilities and learning scale. *Revista de Investigación y Divulgación en Psicología y Logopedia*, 3(2), 14-18.
- Neihart, M. (2008). Identifying and providing services to twice exceptional children. In S. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of Giftedness in Children* (pp. 115-137). Springer.
- Olimat, M. (2010). Gifted students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1112–1114.
- O'Reilly, C. (2014). *Understanding gifted children*. Dublin City University: Reseach Paper, 1-16.
- Ömür, N. (2019). *Üstün zekâlı otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocukların özellikleri, davranışları ve eğitim gereksinimlerinin temellendirilmiş teoriyle belirlenmesi* (Tez No. 587370) [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özçivit Asfuroğlu, B. ve Fidan, S. T. (2016). Özgül öğrenme güçlüğü. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38, (Özel Sayı 1), 49-54.
- Özdemir, Ş. (2020). *Kapsamlı afazi testi (cat-tr) dil bataryasının geçerlik ve güvenirlik çalışması* (Tez No. 639785) [Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özkubat, U., Akçayır, İ. ve Özpınar M. (2020). Öğrenme güçlüğü olan öğrenciler için zekâ oyunlarıyla fen eğitimi. Y. Çıkılı ve İ. Yüksel (Ed.), *Özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler için zekâ oyunlarıyla fen eğitimi ve etkinlik örnekleri içinde* (s.77-106). Nobel Yayıncılık.
- Özmen, E.R. (2017). *Öğrenme güçlüğü hakkında temel bilgiler ve uygulamalar*. Eğiten.
- Pierangelo, R. & Giuliani, G. (2008). *Teaching students with learning disabilities*. Corwin Press.
- Ritchotte, J. A. & Zaghlawan, H. Y. (2019). Coaching parents to use higher level questioning with their twiceexceptional children. *Gifted Child Quarterly*, 63(2), 86-101. <https://doi.org/10.1177/0016986218817042>
- Robinson, S. M. (1999). Meeting the needs of students who are gifted and have learning disabilities. *Intervention in School and Clinic*, 34(4), 195-204.
- Rotigel, J. V. (2003). Understanding the young gifted child: Guidelines for parents, families, andeducators. *Early Childhood Education Journal*, 30(4), 209-214.
- Ruban, L. M. & Reis, S. M. (2005). Identificaton and assessment of gifted students with learning. *Theory Into Practice*, 44(2), 115-124.
- Sadock, J. M., Sadock, V. G. & Levin, Z. (2013). *Kaptan ve Sadock psikiyatri çalışma ve kendini sınama rehberi*. A. Bozkurt (Çev. Ed). Güneş Tıpevi.
- Sanır, H. (2017). *Öğrenme güçlüğü olan ve olmayan ortaokul öğrencilerinde okuduğunu anlamayı etkileyen faktörlerin karşılaştırılması: Aracı model testi* (Tez No. 461465) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sankar-De Leeuw, N. (2004). Case studies of gifted kinder garten children: Profiles of promise. *Roeper Review*, 26(4), 192-207.
- Sansom, S. (2015). Gifted students with learning disabilities: A current review of the literature. *Acta Scientiae et Intellectus*, 1(1), 5-17.

Sözel, H.K., Öpengin, E., Sak, U. ve Karabacak, F. (2018). The discriminant validity of the Anadolu-Sak Intelligence Scale (ASIS) for gifted and other special education groups. *Turkish Journal of Giftedness and Education*, 8(2), 160-180.

Terry, S. W. (2012). *Öğrenme ve bellek temel ilkeler, süreçler ve işlemler* (2. Baskı). B. Cangöz, Çev. Ed.). Anı Yayıncılık.

Van Viersen, S., Kroesbergen, E. H., Slot, E. M. & Bree, E. H. (2016). High reading skills mask dyslexia in gifted children. *Journal of Learning Disabilities*, 49(2), 189-199.

Wong, B. Y. L., Graham, L., Hoskyn, M. & Berman, J. (2008). *The ABCs of learning disabilities (Second edition)*. Elsevier Academic Press.

Yılmaz-Yenioğlu, B. ve Melekoğlu, M. A. (2021). Öğrenme güçlüğü ve özel yeteneği olan iki kere farklı bireylere yönelik yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(4), 999-1024. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.696065>.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Antalya Etnografya Müzesinde Bulunan İcazetnamelerin Tezhip Bakımından Değerlendirilmesi

The Evaluation of The Ratifications in Terms of Illustration Found in Antalya Ethnography Museum

Zülbiye SEVGİLİ POLAT

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Antalya/Türkiye
Assist. Prof, Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Department of Traditional Turkish Arts, Antalya/ Türkiye

zulbiye@akdeniz.edu.tr
ORCID:0000-0001-9768-9921

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17/11/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Sevgili Polat, Z. (2022). Antalya Etnografya Müzesinde bulunan icazetnamelerin tezhip bakımından değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 232 – 244

Citation: Sevgili Polat, Z. (2022). the evaluation of the ratifications in terms of illustration found in Antalya Ethnography Museum. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 232 – 244

Öz

İcazetnameler İslam kültüründe önemli bir yere sahiptir. Sanat, zanaat ve çeşitli bilim dallarında belirli bir zaman diliminde eğitim aldıktan sonra kişilere verilen bir çeşit diploma, eser üretme ve altına imza atma yetkisi, bilgilerini aktarabilme donanımına sahip olduğunun belgesi olarak görülmüştür. Genel olarak Osmanlı İmparatorluğunda ya da diğer İslam ülkelerinde her türlü alandaki eğitimler usta-çırak ilişkisi özelinde yapılmasından dolayı icazetnameler sivil olmaktadır. Özellikle İslam sanatlarında genel olarak hat sanatı ile uğraşan kişilere verildiği yönünde bilgilere ulaşılmıştır. Çok az bilgiye ulaşılabilmiş olsa da 18.yüzyıldanberi tezhip, ebru gibi diğer sanat dallarına da icazetname verildiği belirtilmektedir. Müzelerde ya da özel koleksiyonlarda bulunan icazetnamelerin tarihi bilgi değeri taşıdığı bilinmektedir. Bir çeşit biyografi değerinde olan bu belgeler ile dönemle ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Ayrıca icazetnameler, tezhip sanatı bakımından da oldukça önemli eserlerdir. Bu nedenle 19. Yüzyıla tarihlenen Antalya Etnografya Müzesinde bulunan icazetnamelerin tezhipleri çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Antalya'nın Kaleiçi semtinde yer alan müze alt ve üst konak olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Alt konakta genel olarak Türk-İslam Eserleri sergilenirken, üst konakta ise Antalya'nın Osmanlı Dönemi ev yaşamı yansıtılmıştır. Alt konağın ikinci katında hilye ve icazetname gibi hat sanatı örnekleri sergilenmektedir. Bu çalışmada 17. ve 19. Yüzyıla ait olan icazetname örneklerinin tezhip sanatı açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada dört adet icazetnamenin üslup özellikleri, desen ve motifleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antalya, müze, icazetname, tezhip, Antalya Etnografya Müzesi.

Abstract

Ratifications have an important place in Islamic culture. Ratifications have been in arts, crafts, and various sciences for a certain period, but also as a document that shows the person has the authority to produce and sign a work and even to transfer his knowledge. In general, in the Ottoman Empire or other Islamic countries, the trainings in all kinds of fields are made in the context of the master-apprentice relationship, so the certificates are civil. It has been found that it is given to people who deal with calligraphy in general, especially in Islamic arts. Although very little information has been reached, it is stated that since the 18th century, other branches of art such as illumination and marbling have been given ratifications. It is known that ratifications in museums or private collections have historical information value. With these documents, which are a kind of biography, it is possible to reach some information about the period. Furthermore, ratifications are quite important works in terms of illumination art. Therefore, the Antalya Ethnography Museum, which dates back to the 19th century and is located in the Kaleiçi district of Antalya, constitutes the subject of our study. The museum consists of two separate parts which are the lower and upper mansions. While the Turkish-Islamic Artifacts in general are exhibited in the lower mansion, the house life of Antalya in the Ottoman period is reflected in the upper mansion. On the second floor of the lower mansion, examples of calligraphy such as hilya and ratifications are exhibited. This study examines the examples of ratifications that belong to the 17th and 19th centuries in terms of illumination art was aimed. The stylistic features, patterns, and motifs of four ratifications were examined in the study.

Keywords: Antalya, museum, ratifications, illumination, Antalya Ethnography Museum.

Giriş

Antalya Etnografya Müzesi 19. Yüzyılda yapılmıştır. Antalya'nın Muratpaşa ilçesinde, Kaleiçi'nde yer almaktadır. Müze alt ve üst konak olmak üzere iki ayrı binadan oluşmaktadır. Altkonakta Türk-İslam Eserleri teşhirde sergilenirken, üst konakta ise Antalya'nın Osmanlı Dönemi ev yaşamını yansıtan odalar ve kullanılan eşyalar teşhir edilmektedir. Türk-İslam sanatından eserlerin bulunduğu alt konağın giriş katında, Osmanlı Dönemi çinileri; 16.-20. Yüzyıllar arası İznik- Kütahya ve Çanakkale üretimi seramikler, camdan yapılmış gaz lambaları ile laledanlar, güldanlar, şerbetlikler sergilenmektedir. Aynı katta, Kaleiçi'nde dönemler içerisinde yapılan kazılarda çıkarılan objelerin sergilendiği bir bölüm daha yer almaktadır. Üst katta ise Osmanlı Dönemi savaş silahları, barutluk, yağdanlıklar ile madalya ve nişanlar, mühürler, hamaylı, vefk, köstekli saatlerden oluşan bölüm yer almaktadır. Aynı katın diğer bölümünde ise hilye ve icazetname gibi hat sanatı örnekleri de teşhirde sergilenmektedir. Alt konaktan üst konağa, bahçe merdivenlerinden çıkılarak geçiş yapılmaktadır (Görsel 1).

Görsel 1 Antalya Etnografya Müzesi,
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/antalya/gezilecekyer/etnografya-muzesi-1>

Üst konağın giriş katında Osmanlı Dönemi ahşap tavan, kapı, pencere kanatları, kapı tokmakları ve anahtarları; heybe, çuval, iğlik, kilim gibi dokuma örnekleri ile yöresel müzik aletleri sergilenmektedir. Bu alanda ayrıca Antalya bölgesinin özgün dokumalarından Döşemealtı halılarına, dokuma tezgâhlarına ve değişik dokuma örneklerine de sergilenmek üzere yer verilmiştir. Konağın üst katında, Osmanlı Dönemi Kaleiçi ev yaşamını canlandıran misafirler için başoda, ev halkının gün içinde oturduğu yemek-oturma odası, yatak odası ve banyo yer almaktadır. Ayrıca bu katta Osmanlı Dönemi kültürünü yansıtan giyim-kuşam örnekleri ve kahve kültürü sergilemesi de bulunmaktadır. Bahçenin bir bölümünde 13. yüzyıl olarak tarihlenen Selçuklu Burç Kitabesi ile Selçuklu Dönemi Fetih Kitabeleri, diğer bölümünde ise mezar taşları, top ve güller yer almaktadır.

Müzedede bulunan teşhirdeki eserlerin gerek mimari gerekse el sanatları bakımından korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması düşüncesi son derece önemlidir. Bu sanatsal değerlerden bir kısmına hem mimari hem de kitap sanatları açısından Antalya Etnografya Müzesi de sahiptir. Bu müzedede yer alan dört adet icazetname incelenerek eserlerin tezhip özelliklerinin ortaya konulması ile birlikte gelecek nesillere aktarılmasında bu çalışmanın önemli olacağı düşünülmüştür. 17. ve 19. yüzyıla ait olan icazetnamelerin üslup özellikleri, desen ve motiflerinin dönemin tezhip özelliklerini yansıtmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Türk İslam Sanatlarında İcazetnameler

İslam kültürü içerisinde yer alan ve İslam'ın yaygınlaşmaya başladığı yıllara dayanan icazetnameler zamanının diploma özelliğini taşımaktadır. 8. Yüzyılın başından itibaren Hz. Peygambere ait sözlerin yani hadislerin doğru bir şekilde aktarımı için yapılmış bir uygulamadır. İddia edilen şudur ki; dünya tarihinde ilk defa diploma benzeri bu belgenin doğuda İslam coğrafyasında kullanılmış olmasıdır. Batı eğitim sisteminde bilinen ilk diploma 1231 yılında "baccalareus" olarak bilinen belgedir. Akpınar'dan alınan bilgilere göre AlfredGuillume ve daha sonra makale yazan Ebied

veYoung'a dayanarak "baccalareus" kelimesinin Arapça "bi-hakkı'r-rivaye" yani "öğretme hakkı veren diploma, icazet" anlamında kullanılan bu sözcükten oluşturulduğunu söylemektedir (Akpınar, 2000, s. 393-400).

İcazetname kelimesi ile ilgili lügata bakıldığında icazet kâğıdı, şahadetname ve diploma olarak karşımıza çıkmaktadır. İcazet ise Arapça bir sözcük olduğu ve izin, ruhsat, diploma anlamları taşıdığı belirtilmektedir (Develioğlu, 1998, s. 485). Yine başka bir sözlükte Manastırlı RıfatBey'den aktarılan ve sadeleştirilmiş hali ile; ilim ve sanatlarda bir mesleğe sahip olmak isteyenlerin gerekli eğitim ve öğretimi alıp bu konuda ehil olduklarına kanaat getiren hocalarının ve onları sınavın tasdik etmesi ile hükümet veya cemiyet tarafından verilen içinde tahsil ettiği bölümlerinmaddeler halinde yazılı olduğu kağıda icazetname denildiği ifade edilmektedir (Pakalın, 1993, s. 19). İcazetname kelimesinin oluşumu ile ilgili olarak;Arapça "icazet" kelimesi ile Farsça "name" yani mektup kelimesi birleştirilerek Türkçede "İcazetname" adını almıştır (Fettahoğlu, 2013, s. 886).

İcazet kelimesinin cevz kökünden türediği, cevz ise mana olarak su akıtmak, helal kılmak, onaylamak gibi manalar içerdiği ifade edilmektedir. Akpınar'ın aktarımı ile; İcazetin İbnFaris'in ifadesiyle su akıtmak şeklinde anlamı olmasının hocanın talebesine bilgiyi aktarması olarak yorumlanmıştır. İlk olarak hadis ilmi alanında verildiği bilinen icazet yayılarak fetva, fıkıh, tedris, tıp, faraiz, hesap, hat, tarik gibi alanlarda kullanılmıştır. Aynı zamanda Osmanlı ve diğer İslam ülkelerinde medrese ve tekke mensubu sanatçılara, hocaları tarafından verilen belge de icazetname olarak adlandırılmıştır (Akpınar, 2000, s. 393). Başka bir kaynakta İbn Manzur'un ifadelerine göre icazet kelimesi; etimolojik köken itibariyle yastığa yaslanır gibi yaslanmak manasında Arapçacezeffil kökünden türediğini belirtmektedir. Bunun anlamlandırılması, öğrencinin eğitim aldığı dalda ehil olduğunu iddia edebilmesi için güvendiği makamı ifade etmesidir şeklinde yorumlanmıştır. Aynı yazıda başka bir kaynaktan yani En Nevevi'nin bir eserinden alıntı gösterilerek susuzluğu gideren, tarlaları sulayan su anlamında kullanıldığı ifade edilmektedir. Benzetme yapılarak öğrencinin icazet almasının bilgi susuzluğunu gidermesi olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda kişinin icazet aldığı konuda artık yetkin olduğunun güvenli bir ifadesi olduğu belirtilmektedir (İdriz, 2003, s. 174-175).

İcazetnamelerin bilinen en önemli özelliklerinden birisahi ve sivil olmalarıdır. İslami eğitimde bu özellik önemsenmiş ve İslam âlimleri her zaman bu konuda duyarlı olmuşlardır. Belirtilmektedir ki şahadet kelimesi yerine icazet kelimesinin kullanılması da sivil olma özelliğine bir vurgudur. 1872 yılında Mısır'da ve 1914 yılında Osmanlı Devleti'ndeDarü'l-hilafeti'l-aliyye medreselerinin tali kısmını bitirenlere şahadetname, ali kısmını bitirenlere icazetname verilerek icazet ilk defa resmleştirilmiştir (Akpınar, 2000, s. 395).

İcazetnameler icazeti alan kişinin, veren kişininve yazıldığı döneminhakkında bilgiler vermektedir. Bu yüzden genel olarak el yazısı ile yazılmış icazetnameleryüzyıllardır birçok araştırma için tarihi kaynak özelliği taşımaktadır (Köle, 2016, s. 440). Bazı ilmi icazetnamelerin el yazısı ile sahifelerce yazılıp ciltlenmesinden dolayı daha iyi muhafaza edilebilmişlerdir. Bu özelliklerinden dolayı günümüze ulaşabilenler olmuştur. Detaylı bir şekilde yazılmaları kaynak olarak kullanılmalarını sağlamıştır (Karaman, 2018, s. 10). Bu tür detaylı yazılan icazetnamelerden tahsil edilen eğitim kurumu, kadroları, sistemleri gibi birçok konularda bilgi almak mümkün olmaktadır. Ayrıca hocalar ve öğrenciler hakkında hangi eğitimi aldıklarından şahsi özelliklerine ve hatta dünya görüşlerine kadar haklarında bilgi sahibi olunmaktadır. "Tarih boyunca ilim, kültür ve medeniyet hareketlerinin yerini, zamanını, türünü ve seviyesini tespit etmede, içtimaî ve siyâsî ilişkileri yorumlamada kaynak değeri olan belgelerdir", tarihi belge olarak öneminin açık bir ifadesidir (Akpınar, 2000, s. 400).

İcazet verilen alanları ana başlıklar altında toplamak gerekirse bilinenlerin en başında ilmi icazetler gelmektedir. Bunun dışında hadis icazeti, fenni icazet, tarikat icazeti, sanat ve meslek icazeti olarak ifade edilmiştir. Bu ana dalların kendi içinde farklı alanları bulunmakta ve icazet verilmektedir. Belirtilen bir başka icazet türü de sufilerin Hz. Peygamberi ya da önemli kişileri rüyalarında görerek aldıklarını iddia ettikleri manevi icazet türüdür (Akpınar, 2000, s. 395). İlmî icazet türünün verilmiş özelliği olarak kendi içinde özel ve genel olarak ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. Özel icazet bir hocadan belirli bir ilim ya da belirli bir kitabı bitiren kişilere verilmesi olarak izah edilmektedir. Genel icazet ise medrese eğitiminde oluşturulan müfredata göre alınan eğitim sonucunda verilmektedir (Ekinci, 2017, s. 246-247). Başka bir kaynakta verilmiş şekli itibariyle altı tür ilmi icazetten söz

edilmektedir. Özel icazet, özel olmayan icazet, genel icazet, belli bir kitap hakkında verilen icazet, yazışma ile verilen icazet ve onursal icazet olmak üzere detaylandırılmaktadır. İcazetlerin geneline bakıldığı zaman görülen ortak özelliklerinin kurumsallıktan ziyade kişisel olduğu görüşü üzerinedir (İdriz, 2003, s. 178-179).

İcazetname geleneğinin içinde tarikat icazetnameleri kendi içinde farklı özellikler barındırmaktadır. 12. Yüzyıla kadar hırka ya da taç giydirilerek uygulanan bu gelenek daha sonra yazılı belge şeklini almıştır. Meşihat-name ya da hilafet-name olarak adlandırılmışlardır. Osmanlı Devleti'nde icazetname geleneğinin yaygın olduğu bazı alanlardan örnek vermek gerekirse İslam hukukunda icazet, Osmanlı İlimiye teşkilatında icazet, Osmanlı Esnaf Teşkilatında icazet, Arap edebiyatında icazet ve hat icazetnameleri olarak söz edilmektedir (Akdağ, 2008, s. 100-102).

Osmanlı Devleti'nde verileniki tür resmi icazet olduğu bilinmektedir. Özellikle 1914 yılından yani medreselerin ıslahı ile başlayan süreçten 1924'te Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanununa kadar ki zaman diliminde verilen bu iki icazet türü yüksek tahsil diplomasına denk olarak kabul edilmiştir. Bu icazetnamelerden biri yeni kurulan medreselerin yüksek ihtisas bölümünü bitirenlere verilen resmi ve mühürlü icazetnameler, diğeri ise özel olarak ders alınan hocaların verdiği icazetnamelerdir ve bunların da resmi vesika olarak kabul edildiği bilinmektedir (Fettahoğlu, 2013, s. 886).

İcazetname verilen alanlardan sanat ve meslek icazetnamelerinin, sanat icazetnameleribölümünde hat icazetnameleri geleneği bulunmaktadır. Usta çırak ilişkisinin en güzel örneklerini oluşturan bu sanat kolu, uzun süreli bir eğitim sonucunda hocasından aldığı icazet ile yazı yazabilme ve imza atabilme hakkına sahip olacağı bilinmektedir. Meşk eğitiminin yanı sıra aldıkları öğretim sonucunda mütevazılığı kendilerine şiar edinen sanatçılar genel olarak imza yerinde hocalarının da ismini yazmışlardır (Çevik, 2011, s.1381). “Hat sanatında icazetname geleneği 15. Asır hattatlarından Abdürrahmanü's-Sayığ'a atfedilmekle birlikte bu güne kadar görülen en eski örnekler 17. yüzyıl sonlarına aittir” (Schick, 2017, s. 238-239).

Hattat İcazetnamelerine aynı zamanda ‘ketebe kıtası’ denilmektedir. Böyle denilmesinin sebebi ‘ketebehu’ kelimesinin ‘bunu yazdı’ manasında imza konurken kullanılmasıdır. Yani icazet alan bir kişinin artık yazılarının altına imza ve tarih atabilme yetkisinin de kazanmış olduğu anlamı taşımaktadır (Memiş, 2018, s. 69). Ketebe kıtası tabiri ve kıta özellikli icazetnameler kullanılmadan önce hat icazetnamelerindedetaylı bir şekilde silsileler yazıldığı ve buna “anane” denildiği belirtilmektedir. Kıtalarda sülüs ve nesih yazılar ile genelde iki satır dua ve hoca ile öğrencini ismi yazılırdı. Bazıları Hilve-i şerife şeklinde yazılır altına da kıta usulünde olduğu gibi tamamlanırdı diyerek izah edilmektedir (Pakalın, 1993, s. 20).

İslam sanatlarından hat sanatındaki icazetnameler araştırıldığında bilinen geleneksel icazetnameler, hak eden öğrenciye bir törenle takdim edilirdi. İcazet cemiyeti adı verilen bir heyet toplanır ortak karar alınarak icazetname hazırlanırdı. Hocanın izin yazısı dışında dua içeren bir bölüm ve bazılarında ise silsilesidebulunurdu. Bazı icazetnamelerde diğeri hattatların tasdik ettiklerine dair yazıları da yer almaktadır. İcazet metinleri genel olarak Arapça olarak yazılmıştır. Bu tür icazetname yukarıda da belirtildiği gibi özel icazetnamelerdendir. 19. Yüzyıla kadar bu şekilde devam ettiği bilinmektedir. Fakat bu yüzyılda resmi icazetnamelerinde başladığı anlaşılmaktadır. Resmi yazışmalarda kullanılan yazı türlerinden tuğra, divani, celi divani ve rık'a yazılarını öğrenen memurlara icazetname ile benzer özellikte olan şahadetnameler belge niteliğinde verildiği tespit edilmiştir. 1914 yılında kurulan Medrestü'l-Hattatin'de de kurumsal özellikte diploma yerine geçen şahadetnameler verilmiştir (Schick, 2017, s. 239 -243).

Medresetü'l -Hattatin dönemi yani 20. Yüzyılın başlarında kurulan bu eğitim kurumu icazetnamelerin tarihsel süreç içerisinde geldiği son durumu aydınlanmaktadır. Kitap sanatlarını yeniden yaşatılması amacı ile kurulan medresede iki yıl eğitim sonunda hak eden öğrenciye icazetname verildiği bilinmektedir. Üç ana sanat dalında yani hat, teclidve tezhip dersleri eğitimi verilmektedir. Matbu tezyinat ile süslenen icazetnameleri yazı kısmını Tuğrakeş Hakkı Bey tarafından divani hattıyla izin yazısı yazılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin ve idari amirlerin de mühürleri bulunmaktadır. Mezun olanların iş istihdamında kolaylıklar sağlandığı bilinmektedir (Çekin, 2021, s. 195-197).

Modernlik öncesi toplumlarda sanat ve zanaat ile uğraşan kişilere usta-çırak ilişkisi neticesinde belirli bir sürenin sonucunda verilen icazetnameler zamanla belirli standartlaşma oluşmasına neden olmuştur. Özellikle hattatlık eğitiminde icazetname verilmesi belirli bir kalite standardı oluşturmuştur. Hat sanatı ile uğraşan kişilere verilen icazetname haricinde diğer İslam kitap sanatlarından minyatür, tezhip, ebru sanatıyla uğraşan kişilere geleneksel anlamda yakın döneme kadar icazetname verildiğine dair bilgiler mevcut değildir. Ancak 20. Yüzyılda batılılaşma etkisi ile yozlaşma oluşan bu sanatlara bir istikrar getirmek amacı ile icazetname verildiği belirtilmektedir. Bu durum son dönemde icazetli/icazetsiz gibi bazı sıkıntılarında beraberinde getirmiştir (Schick, 2017, s. 232).

Faruk Taşkale'nin hocası Rikkat Kunt'tan aktardığı cümleler dikkat çekicidir. Hat icazetinin alınmasının şart olduğunu fakat tezhip icazetinin bir talebenin yaptığı çalışmalar ile yeterli olacağını ifade ettiği belirtilmektedir (<https://www.kuveytturk.com.tr>).

Hat sanatı dışında tezhip, minyatür, kat'ı, ebru gibi diğer sanatlarda icazet geleneği ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. İcazet çeşitlerine bakıldığında icazetnamenin sadece hat sanatına vermediği intibasını uyandırmaktadır. Saray himayesinde çalışan hat sanatı dışında tezhip sanatçılarına da icazet verildiği belirtilmektedir. Tezhip sanatı için meşakkatli bir süreçte hoca talebe ilişkisi ile tıpkı hat sanatında olduğu gibi bir süreçten geçilmektedir. Sonuç olarak ulaşılan kısıtlı belgelerden 18. Yüzyıla ait bir belge gösterilmektedir. Bu belgede Okmeydanı'nda okçular Tekkesinde müzehhip esnafın öğrencilere törenle icazet vermek istediklerini belirtmektedir. Ulaşılan belgenin 1755 tarihli olduğu ifade edilmektedir (Ertunç, 2019, s. 483-485).

Belirtilen törenle ilgili olarak Çiçek Derman'da benzer ifadeler kullanılmaktadır. Müzehheplerin, her sene İstanbul Okmeydanı'nda Atıcılar (Okçular) Tekkesi'nde yapılan merasimle öğrencilerine icazet verdikleri, bu merasim için bağlı buldukları mücellitbaşının resmî müsaadeyi sağladığı bilinmektedir. Bu icazet merasimine, devrin ileri gelen sanatkârları ve müzehhipleri de davet edilir ve icazet alacak şahsın eserleri elden ele dolaşarak onların da görüşleri alınır. Bu merasim sonrası aday, başarılı bulunursa yeni hazırladığı eslere imza koymak hakkını elde eder. Bu gelenek, titizlikle korunmuş ve uzun yıllar ciddiyetle uygulanmıştır. Tarih boyunca İstanbul dışındaki şehirlerde, böyle bir merasim yapıp yapılmadığı bilinmemektedir (Derman, 2015, s. 366-367). Yine Çiçek Derman'ın ifade ettiği üzere Medresetü'l-Hattatin'den sonra Hattat mektebi ve sonrasında da Şark Tezyini Sanatlar Mektebi olan ve burada okuyup mezun olan Feyzullah Dayıgil'e diploma verilmiş olsa da 1936 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'ne bağlanan Türk Tezyini Sanatlar Şubesi'nden İsmail Hakkı Altunbezer, Hacı Nuri Koraman ve Necmettin Okyay 1940'ların ilk yarısına ait olduğu tespit edilen Çini Nakışları üzerinden icazetname verildiği belirtilmektedir (Derman, 2010, s. 53-54).

İcazet müessesesi olarak adlandırılan ve duygusal anlamda ifadelere yer veren Gören'e göre belirli bir zaman diliminde hocasından sanatı öğrendiği gibi bu sanatlara yüklenen manevi sırları da öğrenmiş olarak icazetin alınmakta olduğunu ve bugün de aynı şekilde tezyini sanatlarımızdan ebru, minyatür, tezhip, kât'ı ve naht sanatlarında da bu geleneğin yaşatıldığını ileri sürmektedir. Öz sanatlarımız ifadesine yer veren yazısında icazetin bu sanatların nesillere bozulmadan aktarımında önemli bir katkısının olduğunu ifade etmektedir (Gören, 2021, s. 12).

Genellikle icazet metinleri besmele ve Hz. Peygambere salâvat ile başlar, öğretme ve öğrenmeye dikkat çekilerek devam eder. Öğrencinin adını yazan hocası aynı zamanda kendisinin eğitim aldığı silsileden bahseder. Öğrenciye yol gösterecek ifadeler kullanılarak dua ister ve imza veya mühür ile icazetnameyi tamamlar (Akpınar, 2000, s. 393-400). İcazetnamelerin süslemeleri hakkında ulaşılan bilgiler çok azının ehil müzehhipler tarafından süslenmiş olabileceğine dairdir (Kilercik, 2012, s. 360).

İcazetname almayı hak eden hat sanatı öğrencisine hocası, daha önce bir üstad tarafından yazılmış icazet örneğinin aynısını yazmasını ister. Öğrencinin yazdığı yazı sülüs-nesih ise hatt-ı icaze olarak bilinen rika', nestalik ise hurdenestalik yazı kullanarak hoca Arapça olarak izin verdim manasında bir yazı yazar. Sülüs-nesih icazetnamelerin bazen murakka, kıt'a, hilye ya da risale şeklinde olanları vardır. Nestalik icazetlerde İran'ın önemli hattatlarından İmad'ın (1554-1615) mail kıtalarından biri taklit edilerek oluşturulur. İcazetnameler genel olarak nesih ve rika hattıyla yazılmıştır. Kullanılan dil Arapçadır fakat Türkçe yazılmış icazetnamelere de rastlanmaktadır. Örnek

olarak, halen Topkapı sarayında muhafaza edilen II. Mahmut (1808-1839)'a Kebecizade Mehmet Vasfi tarafından verilen icazetname gösterilebilir (Akdağ, 2008, s. 104-105).

Osmanlılarda Rika yazı türü stenografik özellik taşıması ve aynı zamanda tevki yazı türünün küçük boyda yazılanı olarak bu yazının kurallarına bağlı kalınarak süslü ve nesih icazetnamelerinde kullanılmıştır. Bu yüzden bu yazı icaze veya hatt-ı icaze olarak bilinmektedir (Alparslan, 2012, s. 22). "Tevkî" hattı bazı cami boyu Mushaflarda sure başyazısı olarak kullanılmış, bunun dışında yerini rıkâ' nevine bırakmıştır. Hattat imzalarında ve her türlü icazetnamede geniş bir kullanım sahası bulan rıkâ, yuvarlak karakteri ve harflerinin birbirine bağlı tarzda yazılmasıyla çok benimsenmiştir" (Derman, 2015, s. 328). Necmettin Okyay (1883-1976) Hocası Sami Efendi'den 1905 tarihli aldığı ta'lik yazı çeşidi ile yazılmış icazetnamesi Uğur Derman arşivinde bulunan örneklerdendir. Osmanlı zamanında sanatsal yazılarda sülüs hattının tercih edildiği, Kur'an yazımlarında ise genelde nesih hat çeşidinin benimsendiği bilinmektedir. İcazetnamelerin ise özellikle rı'ka hattı ile yazıldığı belirtilmektedir. Hafız Osman'ın başlattığı icazet yazıları olarak bilinen rı'ka hattı 19. Yüzyılda Kadı asker Mustafa İzzet (1801-1876) ve Mehmet Şevki (1829-1887) gibi büyük sanatçılar tarafından son şeklinin verildiği ifade edilmektedir (Derman, 1997, s. 60 -64).

3. 17. ve 19. Yüzyıl Tezhip Sanatı

Osmanlı Devleti'nde tezhip sanatı her asırda farklı gelişmeler göstermiştir. Özellikle 16. Yüzyılda her yönden zirveye çıkmıştır. Bu döneme tezhip sanatında klasik devir denilmektedir. 17. Yüzyılın ilk dönemi bu devir devam etsede yüzyıl sonlarına doğru farklı bir sürece girilmiştir. Devlette de başlayan siyasal ve sosyal gerileme sanatta da hissedilmeye başlanmıştır. Kullanılan geleneksel motifler dışında batı etkili motifler ve tasarımlar görülmektedir. Bu dönemin en önemli motifi yarı üsluplaştırılmış çiçek motifleridir. Tek veya bir kaç çiçek bir araya getirilerek yapılan düzenlemeler dikkat çekmektedir. El yazması eserlerde baş sayfa ya da son sayfada ayrıca kitap kaplarının iç kısmında bütün sayfayı kaplayacak şekilde kullanılmıştır (Derman, 2015, s. 366).

Tezhip sanatında 18. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde batılılaşma etkileri ile motif ve tasarımların değişime uğradığı asır olarak kabul edilmektedir. 19. Yüzyılda batı sanatının etkisi güçlenmiş, barok, rokoko ve ampir üslupları kullanılarak desenler oluşturulmuştur. Gayet abartılı olan bu tasarımlar ve kullanılan yoğun altın ve renkler süslemeleri ön plana çıkarmıştır. Bu yüzyıla gelene dek genelde desen tasarımları ve uygulamaları yazıları ön planda gösterecek şekilde yapılmakta iken 19. Yüzyılda desenler ön plana geçmiştir (Derman, 2002, s. 472-473).

Hezargradizade Seyyid Ahmed Ataullah 19. Yüzyılın en meşhur sanatçılarından biridir. Ayrıca Sultan II. Mahmut devrinin Mücellidbaşı olarak sarayda bulunmaktadır. Pesend ya da Ata yolu olarak bilinen üslup ona aittir. Natüralist üslupta çiçekleri sapları görünmeyecek şekilde istif tasarımlar yaparak, tarama tekniği ile canlı renkler kullanarak başarılı çalışmalara imza atmıştır. Dönemin diğer önemli sanatçısı da Ali el-Nakşi bendi er-Rakım olduğu bilinmektedir. Önemli özelliği natüralist çiçekler ile rokoko üslubunu birleştiren başarılı çalışmalarıdır (Duran, 2018, s. 194).

"Saray Sermücellidi" II. Mahmut döneminde saray için çalışan tezhip sanatçılarına verilmiş bir unvandır. Günümüze ulaşan dönem eserlerinin ketebe sayfalarında bu unvan ile yazılmış imzalardan görülmektedir. Dönemde Mushaf süslemelerinden sonra Delailü'l-Hayrat isimli dua kitaplarının ilgi gördüğü tespit edilmiştir. Ayrıca çiçek albümleri de revaç bulmuştur. Fakat II. Mahmut dönemi yenilikçi hareketlere paralel olarak saray ve eşrafının bu sanatlara ilgisinin azalması nedeniyle sanatçılar zor günler geçirmiştir. Ayrıca gayrimüslim kişilere de kitap sanatlarında sanatçı olma hakkı verilmesi süreçteki yozlaşmayı artırıcı unsurlardandır (Derman, 2002, s. 474).

Türk rokokosu olarak da adlandırılan bu dönemde en bilinen motifler geniş ve kıvrımlı akant yaprakları, sepet ve vazolarda çiçek demetleridir. Bu dönemin en önemli çiçeğinin gül olduğu ifade edilmektedir. Barok sanatının en belirgin özelliklerinden olan C ve S kıvrımların bu yüzyılda desenlerde yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu tavrın ayrılmaz bir parçası olan sütun ve perdeler de kullanılmıştır. Işık gölge ve keskin zikzak çizgilerde tasarımların belirgin özelliklerindedir. Tezyinatta daha baskın koyu tonlar tercih edilmiş olup, siyah, lacivert, koyu yeşil ve bordo gibi koyu renkler yoğunlukla kullanılmıştır. Gölge vermek için gri, beyaz gibi açık tonda

renklerin de kullanıldığı görülmektedir. Tezhip sanatının vazgeçilmez malzemesi olan altın çok abartılı bir şekilde sıvama tekniğinde uygulanarak kullanılmıştır. Altının bütün renklerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Tezhipteki tekniklerden perdahlama tekniğinin altın zeminlerde fazlasıyla kullanıldığı görülmektedir. Tarama ve noktalama tekniklerinin de gül ve çiçek buketlerinde uygulandığı belirtilmektedir (Taşkale, 2009, s. 417).

19. Yüzyıl sonlarına doğru Neo Klasik denilen üslup ile Türk rokoku üslubunun birleşiminden oluşan tasarımlar yapılmış olup zamanla klasik tarzda eserler çoğalmıştır. Elyazması kitapları süslemek için yapılan resim ve tasvirler levhaları süslemeye başlamıştır. Hattatlar levhalara hadis, ayet ve hikmetli sözler gibi yazılar yazıp müzehhiplerde bu yazıların süslemelerini yapmışlardır. Bu dönemin levhalara yazı yazan en önemli hattatlarından birinin Mustafa Rakım olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu dönemde Şükufe adı verilen yarı stilize edilmiş natüralist çiçeklerin tonlama şeklinde boyandığı görülmektedir. Bu dönemde yazılıp süslenmiş Kur'an-ı Kerim'ler, silsilenameler, şükufenameler, icazetnameler, levhalar, albümler gibi eserlerin birçoğu günümüze kadar korunarak gelebilmiştir (Okumuş, 2016, s. 34).

Hüseyin Hüsnü Efendi ve Osman Yümnü'nin (1839-1919) rokodan klasik üsluba geçiş döneminde bu özellikleri taşıyan eserler ürettikleri belirtilmektedir. Yine 19. yüzyıl ikinci yarısında doğan ve Cumhuriyet döneminde de eserler veren Bahaeddin Tokathoğlu 'da bu dönemin müzehhiplerindedir. El yazması eserlere ve süslemelere eski ilgi kalmayınca sanatçılar zor zamanlar geçirmiş ve 1914'te açılan Medresetü'l-Hattain'de Bahaeddin Bey de dâhil olmak üzere birçoğu hoca olarak istihdam edilmiştir (Taşkale, 2009, s. 417-418).

4. Antalya Etnografya Müzesinde Bulunan İcazetnameler

4.1. 68. 21. 72 Envanter Numaralı Hat İcazetname

Dikdörtgen formda tasarlananeserinin uzunluğu 25 cm, genişliği 17 cm'dir. Said Muhammed Hilmi Efendi'ye ait olduğu belirtilen icazetnamenin (H.1012) M.1664-1665 yıllarına ait olduğu tespit edilmiştir. 17. Yüzyılda tezhiplerinin yapıldığı anlaşılan icazetnamenin siyah mürekkeple sülüs ve nesih hat yazıları bulunmaktadır. Yazı kısmı üç bölümden oluşmaktadır (Görsel 2, 3, 4).

Görsel 2 Hattat Said Muhammed Hilmi Efendi, "68. 21. 72 Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi", 1664-1665, 25.x17 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

Görsel 3 Hattat Said Muhammed Hilmi Efendi, "68. 21. 72 Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi" Detay, 1664-1665, 25.x17 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

Görsel 4 Hattat Said Muhammed Hilmi Efendi, “68. 21. 72 Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi” Detay, 1664-1665, 25.x17 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

İncelenmiş olan icazetnamenin müzehhibi bilinmemektedir. Yazının en üstünde Besmele bulunmaktadır. Oklu sülüs besmelenin üzerindeki boşlukta 19. Yüzyıla ait Rokoko üslubuna ait gül, tomurcuk ve yapraklardan oluşan buket görülmektedir. Besmelenin sağ üst köşesinde küçük bir demet açık mavi çiçek motifi yer almaktadır (Görsel 5).

Görsel 5 Hattat Said Muhammed Hilmi Efendi, “68. 21. 72 Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi” Detay, 1664-1665, 25.x17 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021)

Besmelenin alt kısmında bulunan dikdörtgen yazının yazı aralarını doldurmak amacıyla gonca güller kullanılmıştır. Gonca güllerin boyasında sürme altın kullanılmıştır. Yazı içerisindeki duraklarda ise basit geometrik altın zeminli duraklar boyanmıştır. Yazıların koltuk alanlardaki Şükufe mavi kurdele ile bağlanmış gül, yaprak, şakayık ve tomurcukmotifi ile tasarlanmış olup pembe, turuncu, açık mavi ve beyaz renklerde gölgeli olarak boyanmıştır (Görsel 5).

İcazetnamenin son kısmı oval form içerisinde yazılmıştır. Oval formun çevresi yaprak motifini andıran bir bezemeyle süslenmiştir. Yaprak formunu andıran bu bezemeler sıvama altınla boyanmıştır. İç pervaz alanında sarı renk zemin üzerine altınla bir dal, üzerinde devam eden yapraklar ve köşelerde penç motifleri birlikte uygulanmıştır.

Eserin dış pervazında mavi zemin üzerine köşelerde penç motifini andıran kurdele tasarımı çıkışlı yaprak ve gonca güllerden oluşan bitkisel tasarım, hâlkâr üslubunda sulandırma tekniğinde boyanmıştır.

4. 2.36. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetname

Dikdörtgen formda tasarlanan eserin uzunluğu 49 cm, genişliği 38 cm'dir. Bahâüddin ketebeli olan bu icazetname sülüs, nesih ile yazılmıştır. Tarihi bilinmemekle beraber süsleme tarzından 19.

yüzyıla ait olabileceği görülmektedir. İcazetnamenin müzehhebi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Görsel 6).

Görsel 6 Hattat Bahâüddin, “36. 21. 72. Envanter Numaralı Hat icazetnamesi”, 19. yüzyıl, 49.x38 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

Yazının iç kısmında sağ, sol ve alt köşelerde Şükufe tarzında bezeme uygulanmış olup akantus yapraklarından ve stilize çiçeklerden oluşmaktadır. Yazının etrafını çevreleyen iç pervaz kısmı pembe renk üzerine bitkisel tasarım siyah mürekkep ile boyanmıştır.

Eserin en dışını çevreleyen dış pervaz alanı 19.yüzyıl bezeme anlayışıyla tasarlanmıştır. Serbest kompozisyon kullanılarak hazırlanmış olan kenar suyunda bir simetri kullanılmamıştır. Kenar suyu lacivert zemin üzerine boyanmıştır. Bezemesinde stilize çiçekler, akantus yaprakları ve yapraklara dolanan beyaz renkle boyanmış kurdeleler kullanılmıştır.

4.3. 23. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetname

Dikdörtgen bir formda tasarlananeserinuzunluğu 38 cm, genişliği 30 cm'dir. Kâğıt üzerine başlık sülüs-nesih hat ile yazılmıştır. Alt bölümdeki yazı nesih hattı ile yazıldığı belirtilmektedir. Üç tane hocanın yazısı bulunan bölüm ise oval bir tasarımdadır. İcazetnamenin Mehmed İzzettin Efendiye Hocası İsmail Şakir Efendi, Rakım ve Osman Azmi efendiler tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Levhanın müzehhebi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır (Görsel 7).

Görsel 7 Hattat Mehmed İzzettin Efendi, “23. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi”, 38x30cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

Sülüs hatla yazılmış kitabeli alan yatay dikdörtgen formda tasarlanmıştır olup, altın ipliklerle paftalara ayrılmıştır. Köşe kenarlarda yer alan kubbe şeklindeki paftaların içerimi motiflerle 1/2 simetrik desen tasarlanmıştır. İplik paftaların kenara gelen kısımlarına rumi motifli tasarım çalışılmıştır. Ortadaki yazıyı çevreleyen dandanlı bölümde 1/2 simetri kullanılarak klasik tezhip üslubu devam ettirilmiştir. Yazının dandanlar ile çevrelenmemiş boşta kalan alanında ise serbest bir bezeme ile stilize çiçek ve yaprak motifleri kullanılmıştır (Görsel 8).

Görsel 8 Hattat Mehmed İzzettin Efendi, “23. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi” Üst Kısmından Detay Görünümü, 38x30cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

Bu bölümün hemen altında yer alan dikdörtgen alanın içerisindeki nesih yazının etrafı altın zeminli beyne's süturla çevrilmiş olup, üzerine yaprak ve penç motifleriyle serbest tasarım yapılmıştır. Desen siyah renkle çift tahrir tekniğinde uygulanmıştır. Yazı içerisindeki duraklar, penç motifi ile yapılarak işlenmiştir. Orta kısımdaki yazının her iki tarafında yer alan koltuk tezhipleri simetrik. Klasik koltuk tezhibi dikdörtgen formunda, ara suyu kısmının da kurdele motifi ile bezendiği görülmektedir. Koltuk alanının ortasında şemse bir form kullanılmış ve ortasında gül motifi kullanılmıştır (Görsel 8, 9,10).

Görsel 9 Hattat Mehmed İzzettin Efendi, “23. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi” Alt Kısmından Detay Görünümü, 38x30cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat,2021).

Görsel 10 Hattat Mehmed İzzettin Efendi “23. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi” Detay Görünümü, 38x30cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat,2021).

Ketebelerin olduğu en alt bölüm dendanlar ile bölünmüş, bitkisel ve rumi motifler kullanılarak da klasik tezhip üslubu uygulanmıştır.

Eserin iç pervaz kısmında ise lapis zemin üzerine üç iplik rumi altın varakla bezeme oluşturulmuştur. Yazının dış pervazının zemininde yapıştırma varak altın kullanılmıştır. Tasarım olarak yarı stilize çiçek motifleri ile aynı yönedönüyormuş hissi verilerek tasarlanmıştır. Çiçeklerde ise mavi, turuncu ve pembe renkler kullanılmıştır. Her bir çiçeğin arasına beyaz renkte pafta gibi çizgi çekilmiştir. Diğer renklere ilaveten yeşil renk yapraklarda kullanılmıştır. Levhanın sol üst kısmında boyalarında dökülmeler görülmektedir.

4. 4. 38. 21. 72. *Envanter Numaralı Hat İcazetname*

Dikdörtgen formda tasarlananeserin uzunluğu 25 cm, genişliği 19 cm'dir. İcazetname Mehmet Şerafettin Efendi'ye Derviş Hafız Hilmi ve Yusuf Yesari tarafından (H. 1258) M.1843 yılında verildiği tespit edilmiştir (Görsel 11).

Görsel 11 Hattat Mehmet Şerafettin Efendi "38. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi", 25x19 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat,2021).

Eserin üst tarafında bulunan yazı sülüs hattı ile yazılmıştır. Yazının etrafı dendanlarla çevrelenmiş olup, her iki tarafına yaprak ve gonca gül motifi ile saz yolu tasarlanmıştır. Motiflerde altın, beyaz ve yeşil renk kullanılmıştır. Yazının dendanla ayrılmış olan bölümünün zemini altınla boyanmış ve iğne perdahı tekniği uygulanmıştır (Görsel 12).

Görsel 12 Hattat Mehmet Şerafettin Efendi "38. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi" Detay Görünüm, 25x19 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat,2021).

Orta bölümde yer alan iki satır nesih yazı altın zeminli betne's süturla çevrelenerek içerisine iğne perdahı yapılmıştır. Yazının her iki tarafınaklasik koltuk tezhibi uygulanmıştır. Yine orta yazıda iki adet aynı boyutta durak kullanılmıştır. Klasik koltuk tezhibi tasarımı dikdörtgen şeklinde¼ paftalı altın zemin üzerine bitkisel motiflerden oluşan tasarım uygulanmıştır. Klasik koltuk tezhibinin pervaz alanı geometrik zencerek tasarımın olup açık mavi zemin üzerine siyah mürekkep ile boyanmıştır.

Görsel 13 Hattat Mehmet Şerafettin Efendi "38. 21. 72. Envanter Numaralı Hat İcazetnamesi" Detay Görünüm, 25x19 cm, Antalya Etnografya Müzesi, Antalya, (Polat, 2021).

Alt bölümde yer alan yazı penç motifi kullanılarak iki kısma ayrılmıştır. Yanlarda yarım penç tasarımı kullanılmıştır. Eserin iç pervaz alanı kâğıt renginde bırakılmış herhangi bir tasarım yapılmamıştır. Yazının etrafınaaltın ve limonküfü renkleri kullanılmıştır. Bordürün dışında kalan alana iri hançer yapraklarla halkâr üslubunda ulama desen tasarlanmış olup, altınla uygulanmıştır. Eserin bordür kısmında tahribatlar görülmektedir (Görsel 13).

Sonuç

Antalya Etnografya Müzesinde teşhirde sergilenen dört adet icazetnametezhip açısından incelenmiştir. İcazetnamelerin süsleme özellikleri incelendiğinde eserlerin bir tanesi 17. yüzyıla ve diğeri de 19. yüzyıla ait olduğu belirlenmiştir. Diğer ikisi desenlerinden yola çıkılarak muhtemel 19. yüzyıla ait olduğu öngörülmektedir.

Kullanılan boyaaların zamanla solması renkler ile ilgili sıkıntı oluşturmaktadır. Hat icazetnameleri olduğu anlaşılan bu eserlerin tezhip süslemelerinde ince bir işçilik bulunmamaktadır. Kaynaklardan alınan bilgilerde de ifade edildiği gibi hat icazetnamelerindeki tezhiplerin çoğunlukla usta müzehhiblerin elinden çıkmadığı ifade edilmektedir. Araştırma kapsamında incelenen dört eserin müzehhiblerine ulaşılammıştır. İncelenen eserlerde siyah is mürekkebi kullanılmıştır. Eserlerin tezhipleri motif, kompozisyon, renk ve işçilik olarak incelendiğinde klasik dönem tezhip anlayışını yansıttığı görülmektedir. Daha çok 17. yüzyıl ile 19. Yüzyıl tezhip anlayışını yansıttıkları söylenebilir. Eserlerin değerlendirme aşamasında da bu özellik önemli bir yol gösterici olmuştur.

Sonuç olarak; İcazetnamelerin Osmanlı Devleti'nde ve dolayısıyla İslam coğrafyasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Yurt içi ve yurt dışı müze ve kütüphanelerde bulunduğu anlaşılan icazetnamelerin tespit edilip, ivedilikle incelenip akademik ortamda paylaşılması gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında incelemiş olduğum icazetnamelerin bir kısmında yıpranmaların olduğu tespit edilmiştir. Bu yıpranmaların uzman kişilerce onarılması gerekmektedir. Bu çalışma ile ele alınan incelenen dört adet kültürümüzün maddi ürünü olan icazetname örneğinin detaylı inceleme ve belgeleme çalışması yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur

Kaynakça

Akdağ, H. (2008). İcâzetnâmeler ve Erzurum'da Ahmet Şevki Efendi'ye verilen bir hat icâzetnâmesi. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, 12 (35), 99-112.

Akpınar, C. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Alparşlan, A. (2012). *Osmanlı hat sanatı tarihi*. Yapı Kredi Kültür Yayınları.

Alparşlan, A. (2021). Sanatın ve sanatkârın izinde. S. Cantemir (Ed.), *Dünden Bugüne İki Usta Fatma Rikkat Kunt, Ali Alparşlan* (s. 18- 43) içinde. Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi.

Çekin, A. (2021). Osmanlı eğitim geleneğinde Kur'an hattı ile İslam kitap sanatlarının öğretimine hasredilmiş bir eğitim kurumu: Medresetü'l-Hattatin. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29), 192-201.

Çevik, S. (2011). Vefatının 35. yılında Hattat Necmeddin Okyay. M. Y. Yılmaz (Ed.), *Necmeddin Okyay ve Hat Sanatımız* (s. 1381- 1391) içinde. Kültür Sanat Basımevi.

Derman, Ç. (2015). Antik Çağ'dan XXI. yüzyıla büyük İstanbul tarihi. Ç. Yılmaz (Ed.), *İstanbul'da Tezhip Sanatı* içinde. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Derman, Ç. (2010). Doğumunun 100. yılında Feyzullah Dayıgil. *İsmek El Sanatları Dergisi*, 9, 52- 58.

Derman, Ç. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*. Yeni Türkiye Yayınları.

Derman, M. U. (1997). Türk Hat Sanatı: İncelikleri ve Bedii Değerleri. *Ariş Dergisi*, 3, 54-67. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/664465>

Develioğlu, F. (1998). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları.

Duran, G. (2018). Osmanlı tezhip sanatında natüralist üslûpta çiçekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(31), 177- 199.

Ertunç, Ç. Ö. (2019). Geleneksel sanatlarda eğitim modeli ve icazet geleneği. *İstem*, 17(34), 477-487. <https://doi.org/10.31591/istem.633307>

Fettahoğlu, S. (2013). Gümüşhanevi Dergâhında icazetname geleneği. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (3-5 Ekim 2013) (s. 885- 892) içinde. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

Gören, İ. E. (2021). Sanatın ve sanatkârın izinde. S. Cantemir (Ed.), *Geleneksel Sanatlarımızda İcazet Geleneği* (s. 9- 17) içinde. Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları Dizisi.

İdriz, M. (2003). İslam eğitim yaşamında icazet geleneği. *Eğitimi Dergisi*, 1(3), 169-188.

Karaman, F. (2018). Eğitimde bilimsel bir belge: İcâzetnâme ve içeriği. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 9-20.

Kilercik, A. A. (2012). Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu. A. Ayşen (Ed.), *Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu* (s. 29-35) içinde. Kitap Yayınevi.

Köle, B. (2016). Şeyh Zeynelabidin El-Abiri ve icazetnamesi. *Turkish Studies Dergisi*, 11(5), 431-446.

Memiş, M. (2018). Osmanlıda hat sanatını zirveye çıkaran eğitim yöntemi: Meşk ve icazet geleneği. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 53-77.

Okumuş, A. (2016). *Türk süsleme sanatlarında Barok ve Rokoko*. İlke Kitap Yayıncılık.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. II. Milli Eğitim Yayınları.

Schick, İ. C. (2017). İslâmî kitap san'atlarında standartlaşma: Usta-çırak ilişkisi ve icazet geleneği. *Osmanlı Araştırmaları*, 49(49), 231-266. <https://doi.org/10.18589/oa.590891>

Taşkale, F. (2009). Hat ve tezhip sanatı kitabı. A. R. Özcan (Ed.), *20. Yüzyıl tezhip santii* (s. 416-435) içinde. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Türkiye’deki Kamu Okullarında Bürokrasi: Mevcut Ampirik Çalışmaların Tematik Bir Analizi *Bureaucracy in Turkish Public Schools: A Thematic Analysis of Existing Empirical Research*

Mustafa TOPRAK*
Ahmet SAYLIK **
Merve KAYA TÖRÜN***

*Assist. Prof, The American University in Cairo, Department of Educational Studies, Cairo /Egypt.
mustafa.toprak@aucegypt.edu
ORCID: 0000-0002-9390-3481

** Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Siirt/Türkiye
Assoc. Prof, Siirt University, Faculty of Education, Department of Education Sciences, Siirt/ Türkiye.
ahmet.saylik@siirt.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7754-2199
*** Teacher, Siirt Directorate of National Education, Siirt/ Türkiye.
Öğretmen, Siirt İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Siirt/Türkiye.

mervekaya1644@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5893-8112

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki okullarda bürokratik yapı ile ilgili yapılan araştırmaların genel bir görünümü ile bu araştırma bulgularının tematik bir analizini sunmaktır. Sistematik inceleme metodu kullanılarak yürütülen araştırma, 2004-2020 yılları arasında Türkiye’de yapılan akademik çalışmaların topografik ve tematik bir analizini kapsamaktadır. Belirlenen dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre, Google Akademik ve Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nin taranması sonucu 17 lisans üstü tez, 11 araştırma makalesi olmak üzere toplam 28 araştırma analizlere dahil edilmiştir. Araştırma mevcut çalışmaların büyük çoğunluğunun lisansüstü tez olduğunu ve nicel araştırma metodlarının araştırmacıların büyük çoğunluğu tarafından tercih edildiğini göstermektedir. Seçilen bu araştırmaların tematik analizi sonucunda, a) bürokratik yapı ve okul liderliği, b) bürokratik yapı, görüşler, tutum ve örgütsel davranış, c) bürokratik yapı ve mesleki öğrenme olmak üzere üç ana tema oluşturulmuş ve araştırma bulguları bu ana temalara göre tartışılmıştır. Araştırma, Türkiye’de okullardaki bürokratik yapının engelleyici bir unsur olarak görülmesinin yanında kolaylaştırıcı ve okul toplumundaki bireyleri olumlu etkileyici yönlerinin olduğunu da ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okullarda bürokrasi, tematik analiz, okul yöneticileri, öğretmenler, Türkiye.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04/04/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Toprak, M., Saylık, A. ve Törün, M. (2022). Türkiye’deki kamu okullarında bürokrasi: Mevcut ampirik çalışmaların tematik bir analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 245 – 257

Citation: Toprak, M., Saylık and Törün, M. A. (2022). Bureaucracy in Turkish public schools: A thematic analysis of existing empirical research. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 245 – 257

Abstract

This research intends to offer both a topographical and a thematic analysis of the existing research evidence on bureaucratic structure in Turkish schools. It reviews researches conducted between 2004-2020 in Turkey. We scanned Google Scholar and the Turkish Higher Education Council National Thesis Repository and extracted a total of twenty-eight studies, including seventeen graduate theses and eleven empirical research articles based on pre-determined inclusion and exclusion criteria. The study shows that most studies are graduate theses and that most researchers adopted quantitative research methods. Three main themes emerged based on an analysis of these studies: a) bureaucratic structure and school leadership, b) bureaucratic structure, opinions, attitudes, and organizational behavior, c) bureaucratic structure and professional learning. We discussed relevant findings under each theme. Results show that while many view bureaucracy as restricting for schools, others see it facilitating due to its positive effects on members of school community.

Keywords: Bureaucracy at schools, thematic analysis, school administrators, teachers, Turkey.

Giriş

Klasik yönetim kuramı olarak incelenen bürokrasi kavramını 1745 yılında ilk kullanan kişinin Fransız ekonomist Vincet de Gournay olduğu belirtilmektedir (Yayla, 2001). De Gournay, “bureaucratie” terimini, Fransızca’da *bureau* (yazım masası) ve *-cratie*’yi (hükümet) birleştirerek oluşturmuştur (Rockman, 2021). Fakat, bürokrasi olarak nitelendirilmiş olmamasına rağmen, bürokrasinin bazı özelliklerini taşıyan örgütlerin varlığının binlerce yıl öncesine dayandığını (Aydın, 2007) belirtmek gerekmektedir. Farklı anlamları olan bürokrasinin anlamlarından bir tanesi kırtasiyecilik olmakla beraber, bürokrasi kavramı kuralcılık, liyakat ve tarafsızlık gibi kavramlarla beraber kullanılmaya başlanmıştır (Heper, 1973). Büyük Türkçe Sözlüğünde, “devlet kurumlarında kırtasiyecilik yapılarak işlerin zorlaştırılması” (Türk Dil Kurumu, 2011, s. 237) olarak ifade edilen bürokrasi terimi, büyük ölçekli bir örgütlenmeyi anlattığı gibi, olumsuz anlamda örgütün bir hastalığı olarak da kullanılmaktadır (Ergun, 1991).

Okullar, geliştirilen ve izlenen politikalar, hiyerarşi ve uygulamalar açısından bürokratik yöntemler gerektirir (Morales, 2016). Okulların çoğu taşıdıkları otorite hiyerarşisi, iş bölümü, objektif standartlar, teknik yeterlik ve kural ve düzenlemelerden dolayı bürokrasidirler (Hoy, 2003). Okul personelinin alanlarında uzman olması, personeller arasında müdür, müdür yardımcısı, uzman öğretmen gibi hiyerarşik yapılanmanın bulunması ve personelin görevlerini düzenleyen kuralların bulunması okula bürokratik kimlik kazandırır (Harper, 1965). Kılınç, Koşar ve Ögdem (2016), okulların bürokratik yapılar olarak görülme eğilimi olduğunu vurgulamakta ve bu tür yapılarda “örgütsel yapı, kural ve düzenlemelerin” öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin okuldaki hayatlarını tanımladığını belirtmektedirler. Bu yapılar ayrıca, öğretmen etkinliklerini şekillendirmede de etkili kontrol mekanizmaları olarak ele alınmaktadır (Kean vd., 2017). Kılınç vd. (2016), ayrıca, bu tür yapılarda otoritenin üst yönetimde yoğunlaştığını ve bilginin yukarıdan aşağıya doğru yayıldığını ifade etmektedirler. Onlara göre, okulların bu iki özelliği, operasyonel süreçleri sıkı bir şekilde gözetleyen emir ve kontrol (command and control) mekanizmasını benimseyen bir kültürün gelişmesine neden olmaktadır.

Bürokratik yapı ve kültür arasındaki bu nedenselliğe rağmen, bürokratik yapı ile okullardaki tutum, duygu, davranış ve performans arasında her zaman olumsuz bir ilişki kurmak yanlış olacaktır. Bürokratik yapılar, düzensizliği önlemek, rol çatışmalarını engellemek ve organizasyonların verimliliğini teşvik etmek için gerekli sistemleri kurma kapasitelerine de sahiptirler. Bürokrasinin olumlu işlevleri arasında uzmanlık, rasyonelite, disiplinli itaat, süreklilik ve aynılık ve güdüleme gelirken, olumsuz işlevlerini can sıkıntısı, moral eksikliği, iletişim blokları, sertlik-amaç sapması ve kıdem-başarı arasındaki çatışma olarak sıralayabiliriz (Hoy ve Miskel, 1982). Bunun yanında Hoy ve Miskel’e (1982) göre, fazla bürokratikleşmiş yapı, öğretmenlerin morallerinin düşmesine de sebep olabilir. Öğretmenlerin profesyonel davranışlar sergileyebilmeleri için çok yönlü bir iletişim ağının aktif aktörleri olmaları gerekmektedir. Tek yönlü iletişimi destekleyen bürokratik yapı ise öğretmenlerin iletişim ve karar alma süreçlerinin parçası olmalarını engelleyebilmektedir. Bu açıdan, bürokratik yapı ve kurallarla ilgili bakış açıları geliştirirken daha dengeli ve dikkatli yaklaşmakta fayda vardır çünkü bürokrasi “statik değildir ve farklı açılardan incelenebilir” (Kılınç, vd., 2016, s. 617). Örneğin, bürokratik kuralların çalışanlara görevleri konusunda rehberlik etme, örgütlerin resmi prosedürlerle yapılanmasını sağlama, verimliliği ve dakikliği sağlama gibi (Adler, 1999) yararları vardır. Bahsedilen bu yararlar, bürokrasi kavramının okullardaki davranış, tutum, duygu ve performans üzerindeki etkileri ile ilgili daha tutarlı ve dengeli bir anlayış geliştirmemizi zorunlu kılmaktadır.

Okulların bürokratik yapılar olduğu konusunu anlamada, birçoğu Max Weber tarafından geliştirilen kural ve düzenlemeler, hiyerarşik örgütsel yapı ve otorite kullanımı, yukarıdan-aşağıya iletişim kanalları, sistematik iş süreçleri (standart işlemsel prosedürler), düzenlilik, rasyonellik, hesap verebilirlik, istikrarlılık (Kean vd., 2017) gibi kavramların incelenmesi gerekir. Ek olarak, bu kavramların her birini bağlamsallığı içinde ele almak gerekir. Bu kavramlarla ilgili olumlu veya olumsuz bakış açıları geliştirirken toptancı yaklaşımlar ve genellemeler her zaman yararlı olmayacaktır. Örneğin, okulların iç paydaşları (öğretmen, yönetici, öğretmen ve diğer personel) tarafından anlamsız görülen ve öğrenci öğrenmesi için yararlı olmadığına inanılan bir pratiği uygulamada ısrar etmek okul için faydalı değildir. Böyle bir pratiği sırf bürokratik kural ve düzenlemelerin bir parçası olduğu için muhafaza etmek, bürokrasiyi yanlış anlama ve kullanmaya

örnektir. Diğer taraftan, öğrenci öğrenmesi ve çalışan tatmini için faydalı olduğu bilinen bir pratiği korumak ve bu pratiği okulun yapısal bir düzenlemesi olarak devam ettirmekte ısrar etmek faydalı olacaktır. Dolayısıyla, durumsallığı bürokrasi ile ilgili kavramların faydalılığını belirleyen bir unsur olarak ele almak önemlidir.

Yöneticiler, öğretmenler, yardımcı personel, öğrenci, veli yani bütün paydaşların yaklaşımları ve profesyonel tutum ve davranışları okullardaki bürokratik uygulamaların başarısında önemli faktörlerdir. Okullardaki bürokrasinin temsilcileri olan öğretmenlerin moral ve motivasyonları onların okuldaki bürokratik yapıya atfettikleri anlama ve bu yapının faydasına dair algılarına göre değişebilir. Okullarda otorite ve hiyerarşinin dengeli bir şekilde uygulanması, kuralların okulun amaç ve değerlerine uygun olması ve okulun bu amaç ve değerler sisteminin eğitimin temel amaçlarıyla uyum içinde olması durumunda, bürokratik kural ve düzenlemelerin yararlı olabileceğini söylemek mümkündür. Bürokratik yapının bu standart ve kriterler temelinde kullanılması öğretmenlerin bu kavrama ilişkin olumlu algılar geliştirmelerine neden olabilir. Başka bir deyişle, bürokrasinin nesnel kurallar ve düzenlemeler düzenleme potansiyeli, bireylerin bürokrasiyi işlevine dair algılarının olumlu bir düzenleyicisidir. Bu duruma en güzel örnek, bürokrasinin hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitimlerini mesleki yetkinlik ve profesyonelleşmeyi destekleyecek şekilde yapılandırabilme ve mesleki öğrenme faaliyetlerinin “işbirlikçi profesyonelleşme” (collaborative professionalism) (Hargreaves ve O'Connor, 2018) temelinde belirli kural ve düzenlemelere göre geliştirebilme gücüdür. Ayrıca, okullardaki etkinliklerin okul toplumu tarafından kabul gören kurallara bağlanıp nesnelleştirilip kaydedilmesinin öğretmenlerin daha etkili ve verimli olmalarına katkısı olacağını söyleyebiliriz.

Okulların bürokratik yapılar olma konusu karmaşık bir konudur. Öğrenme ve öğretme, okulun temel işidir ve okul bu iki faaliyeti merkeze alacak şekilde düzenlenmelidir. Okul yönetiminin öğrenme ve öğretme faaliyetlerini destekleyici düzenlemeler yapmaları önemlidir. Öğrenme ve öğretme faaliyetlerinin etkin ve kolaylaştırıcı düzenlemelerle desteklenmesi, okulun asli görevini yerine getirmesi ve uygun bir öğrenme ortamının oluşması açısından önemlidir. Bu açıdan, okuldaki yapının, okulun doğasının gerekliliklerinden ve özelliklerinden yola çıkılarak geliştirilmesi gerekir. Zira resmi yapı, bir okuldaki iletişimin kolaylığını ve akışını sağlamak ve etkili danışma süreçlerini yaratmak için gereklidir (Evans ve Gold, 2005). Bürokrasi, bu açıdan, idari uygulamalardaki keyfiliklerin önüne geçerek amacına uygun bir örgütlenmenin temelini oluşturur. Ancak bürokrasilerde süredir işleyiş içerisinde amaçlardan ziyade kurallara bağlı kalmak gibi yapısal çelişkiler meydana gelebilir. İnisiyatif almak yerine katı kurallara uymak daha güvenli bir eylem olarak algılanır ki bu tavrın sorunlara ne ölçüde çözüm getireceği şüphelidir. Bu durum, ayrıca, okulların amaç, yapı ve süreç bakımından görece özgünlüğü ile de doğrudan ilişkilidir.

Okullar her ne kadar *formel* (resmi-biçimsel) yapıda olsalar da, *informel* yanının daha ağır bastığı (Bursalıoğlu, 2008, s. 33), gevşek yapı (loosely-coupled) sistemlerdir (Weick, 1982). Sistemsel yapısı itibarıyla gevşek yapılaşmış olan okullarda bireylerin performansının takip edilmesi, görev içeriklerinin belirlenmesi ve tanımlamalarının yapılması, problemlerin çözümünde yararlı olacak kuralların geliştirilmesi ve bu kurallardan sapmaların azaltılması, emir, planlama ve denetleme sistemlerinin etkili kullanılması gibi temel yönetsel ilke ve uygulamaları okullarda hayata geçirmek oldukça güçtür (Weick, 1982). Zira eğitim örgütlerinde görevlerin gerçekleştirilmesinde insan ilişkileri çok önemli bir rol oynadığından (Bursalıoğlu, 2008), *informel* yapı çoğu kez *formel* yapıyı dönüştürecek bir işlev görerek, *formel* yapıyı etkisizleştirebilmektedir. Bürokrasi ve okul arasındaki uyumsuzluğunda ideal tip bürokrasinin hiyerarşik uzmanlaşma ile ilgili varsayımının da rolünden de bahsetmek gerekir. Ideal tip bürokrasinin hiyerarşinin üst seviyesindeki bireylerin alt seviyedekilere göre teknik bilgi kapasitesi ve işlerle ilgili uzmanlaşma seviyesi açısından daha üstün oldukları varsayımının (Hoy ve Miskel, 2010) okul bağlamında anlamlı olmadığını belirtmek gerekir. Zira öğretmen ve yöneticiler aynı veya benzer eğitimsel sertifikasyona sahip ve mevzuat bakımından da aynı sınıf-kategori (eğitim-öğretim sınıfı) içerisinde olduklarıdır. Bu anlamda, okullarda hiyerarşik yapı sadece biçimsel düzeyde kaldığından bürokrasi kavramının iddia ettiği gibi bir ast-üst katı ilişkisi söz konusu olmamalıdır.

Özetle, bürokratik yaklaşımın, okul yönetiminin ve öğretmenlerin profesyonel tutum sergilemelerinde ve onlara neyi nasıl yapacakları konusunda rehberlik etmede işlevsel olduğunu

söylemek mümkündür. Ancak, okullar bürokrasinin kırtasiyecilik işlevini öne çıkararak, kurallılığı amaçlara ulaşmada araç olarak görmek yerine yegâne amaç haline getirerek ve katı hiyerarşi, yakın denetim ve kontrolü temel ilke edinerek kendi amaçlarından uzaklaşabilmektedir. Böyle bir yaklaşım temelinde, okullar ihtiyaçlar temelinde revize edilmeyen işlevsiz irrasyonel kurallar çöplüğü haline gelebilmektedir. Böyle bir çalışma ortamı da bireylerin tutum, davranış, motivasyon ve performanslarını erozyona uğratmaktadır.

Türk Eğitim Sistemi ve Bürokrasi

Türkiye merkeziyetçi bir eğitim yönetim modelini benimsemiştir. Temel olarak, mevcut siyasi ve kültürel yapının da yıllar içinde böyle bir yönetim anlayışını desteklediğini ve bu yapıdan etkilendiğini de ifade edebiliriz. Ayrıca, eğitimsel, siyasi ve toplumsal kültürün de toplumların mikro yapıları veya “ayna resimleri” (Razik ve Swanson, 2001, s. 88) olan okulları etkilediği bir gerçektir. Dolayısıyla, kural, düzenleme ve hiyerarşik örgütsel yapının Türkiye’de okulların temel unsurları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye’deki okulları, sahip oldukları kural ve düzenlemeler, hiyerarşik örgütsel yapı ve otorite kullanımı, yukarıdan-aşağıya iletişim, sistematik iş süreçleri (standart işlemsel prosedürler), rasyonellik, istikrarlılık gibi özelliklerinden dolayı bürokratik yapılar olarak tanımlamak mümkündür. Bununla beraber, bu okulların Max Weber’in tanımladığı *yasal-rasyonel* örgütsel yapının tüm özelliklerini taşıdıklarını söylemek yanlış olacaktır. Örneğin, Türkiye’deki okulların Weber’in ideal otorite olarak tanımladığı *yasal-rasyonel otorite* tipinin liyakat, yeterlik ve seçimle işbaşına gelme gibi özelliklerini taşıyıp taşımadıkları tartışmalı bir konudur. Weberyen yasal-rasyonel sistemde, bürokratik güç net kurallar temelinde kullanılır, hedefler gücün uygulamasını sağlayan araçları makul kılar, sistem yetkin ve güvenilir uzmanlarca yönetilir ve sistemin devamlılığı meritokrasi (liyakate dayalı) ile yönetilen profesyonel öz-yönetimle garanti altına alınır (Rubinstein ve Von Maravic, 2010). Türk kamu okullarının bu özellikleri taşıma seviyeleri tartışmalıdır. Ayrıca, bu okulların hesap verebilirlikleri konusundaki sorunlar da bu okulların bürokratik yapılar tanımlamalarına uygunluklarını sınırlandırmaktadır.

Buna rağmen, Türkiye’deki özellikle kamu okullarının temel yönetsel işleyişlerini belirleyen bürokratik kural ve düzenlemeler olagelmıştır. *İşletme odaklı liderlik* (managerial leadership) kavramı, bu noktada Türkiye’deki okullar ile bürokratik yapı arasındaki ilişkiyi anlamada yararlı olacaktır. İşletme odaklı liderlik kavramı, yöneticilerin inisiyatif alma kapasite ve yetkilerinin sınırlı olması ve daha çok dıştan gelen emirleri uygulama rollerini üstlenmeleri anlamına gelen bir yönetim yaklaşımıdır (Bush ve Glover, 2014) ve bu yönetsel yaklaşım bürokratik yapıyı besleyen bir faktördür. Türk kamu okullarındaki bu tür işletme odaklı liderliğin varlığı ve yoğunluğu, bu okulların bürokratik özellikler taşıdıklarına işaret etmektedir.

Bürokratik yapının okullarda öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin tutum, duygu, davranış ve performansı üzerindeki etkilerini ortaya koyan çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır fakat bu ampirik çalışmaların verilerini analiz eden, anlamlı ve bütünlük temalar halinde organize ederek raporlaştıran bir sentez çalışmasının olmadığı görülmektedir. Bu çalışma, Türkiye’deki okulların bürokratik yapıları ile ilgili 2004-2020 yılları arasında yapılan araştırmaların sonuçlarının tematik bir analizini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma bu amaç çerçevesinde aşağıdaki temel soruya cevap aramıştır: *Türkiye’de 2004-2020 yılları arasında yapılan araştırmalar okulların bürokratik yapı ve işleyişi ile ne gibi bulgular ortaya koymuştur?* Mevcut ampirik bulguların bu sentezinin hem mevcut bilgi birikiminin anlamlılık ve okunabilirliğini arttıracaklarını, hem de gelecekteki araştırmacılara önemli önerilerde bulunacağına inanmaktayız.

Teorik Çerçeve

Adler ve Borys’in (1996) bürokratik yapıların *engelleyci* ve *kolaylaştırıcı* işlevleri teorik çerçevesinin bu noktada kullanımı okullardaki bürokratik yapı ile liderlik arasındaki ilişkinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bürokratik yapı, emir-kontrol yaklaşımı ile, kural ve düzenlemeleri bireysel otonomiye, yenilikçiliğe, örgütsel bağlılığı sınırlayacak şekilde kullanılabilir (*engelleyci bürokrasi*). Bu yapının, aynı zamanda, daha esnek bir yaklaşım sergileyerek, örgütsel ve bireysel hedefler arasında belirli seviyede uyum sağlayarak, bireyleri daha mutlu etme kapasitesi de olabilir (*kolaylaştırıcı bürokrasi*). Okulun hedeflerini önceleyen fakat bireylerin hedeflerinin de olabileceğini ve bu hedeflerin de önemli ve gerçekleştirilebilir olduğuna vurgu yapan belirli bir esnekliği olan böyle bir

bürokratik yapının, bireylerin rol karmaşası, stres ve izolasyonunu azaltacağı, iş tatminlerini de arttıracığı düşünülmektedir. Buluç (2009, s. 83), bu kavramları *etkin formellik* ve *zorlayıcı formellik* olarak kullanmıştır. Ona göre, etkin formelliğin, “problemlerin çözümünde yardımcı olan, etkileşimli iletişimi sağlama” işlevi var iken, zorlayıcı formellik, cezalandırmayı ön plana almakta, otoriter ve tek yönlü iletişime dayanmaktadır. Ayrıca, Türkiye’deki kamu okullarının bürokratik yapılar olup olmadığı ile ilgili bir değerlendirme yapmak bulguları daha iyi yorumlamaya yardımcı olacaktır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, literatürdeki bürokrasi tanımının tüm özelliklerini taşımasa da, Türk kamu okullarının “öğretmen ve öğrencilerin davranışlarını belirleyen kurallar, otoritenin basamaklandırıldığı bir hiyerarşik yapı ve çeşitli rollerle bağlantılı biçimsel ve biçimsel olmayan davranış normları” (Karaca, 2015, s. 85) çerçevesinde yapılandırıldığı göz önüne alındığında, bu okulların bürokratik yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bürokratik yapılarda olduğu gibi, Türk kamu okullarındaki bürokratik yapı ve bu yapı ile ilgili araştırma verileri de engelleyici ve kolaylaştırıcı teorik çerçevesi kullanılarak incelenebilir.

Yöntem

Türkiye’deki okulların bürokratik yapıları ile ilgili yapılan araştırmaların tematik bir analizini yapmayı amaçlayan bu çalışmada, belirli bir metot takip ederek ilgili sonuçların tarafsız ve kapsamlı bir özet ve sentezini vermeyi amaçlayan sistematik tarama (Khan vd., 2003) metodu kullanılmıştır. Sistematik tarama metodunun bu çalışmada tercih edilme nedenleri sistematik tarama araştırma modellerinin belirli bir konuda yapılan çalışma bulgularının karşılaştırılarak yorumlamayı mümkün kılması (Noblit ve Hare, 1988) ve aynı konuda yapılan çalışmaların derinlemesine incelenmesini kolaylaştırmasıdır (Kırman ve Doğan, 2017). Bu çalışmada, Khan vd.’nin (2003) önerdikleri aşağıdaki adımlar takip edilmiştir:

1. Araştırma sorusunun geliştirilmesi
2. İlgili çalışmaların belirlenmesi
3. Verilerin özetlenmesi
4. Bulguların yorumlanması

Veri Setinin Belirlenmesi ve Analiz

Araştırma sorusunun daha kapsamlı ve doğru bir şekilde yanıtlanmasını sağlayacak çalışmaları seçme amacıyla, öncelikle hariç tutma ve dahil etme kriterleri (Tablo 1) belirlenmiştir ve bu kriterlere göre veri havuzuna eklenecek çalışmalar seçilmiştir.

Tablo 1.

Verilerin Çalışmaya Dâhil Edilme Kriterleri

Dahil etme kriterleri	Hariç tutma kriterleri
2004-2020 yılları arasında olan Türkiye’de yapılan ve Türkçe ve İngilizce olan araştırmalar	Sistematik tarama, meta-analiz, kitap kritiği, literatür taraması gibi ampirik veri sunmayan çalışmalar
Google Akademik’te taranan araştırma makaleleri ve Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nde taranan lisansüstü tezler	K-12 okul sistemindeki paydaşlar dışındaki katılımcılardan verilerin toplandığı araştırmalar

Yukarıdaki kriterlere göre, “okullar ve bürokrasi”, bürokratik yönetim”, “bürokratik liderlik”, “okullarda bürokratik yapı”, “bürokratiklik”, “bürokratikleşme” gibi anahtar kelimeler kullanılarak, Okulun Bürokratik Yapısı konulu araştırmalar Google Akademik ve Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından yararlanılmıştır. Belirlenen bazı çalışmalar hariç tutma kriterleri göz önüne alınarak elenmiştir. Tarama sonucunda, on yedi lisans üstü tez, onbir araştırma makalesi olmak üzere toplam yirmi sekiz araştırma inceleme sürecine dahil edilmiştir. Veri analizi sürecinde Munn, Stern, Aromataris, Lockwood ve Jordan’ın (2018) önerdiği gibi, öncelikle bu araştırmaların her biri okunmuş, her araştırmanın yöntem, katılımcı ve sonuçlarının kısa özeti çıkarılmış, araştırma sonuçları kodlanmış ve benzer kodlar birleştirilerek ana temalar oluşturulmuştur. Ayrıca, bu temaların her

birinin altındaki araştırma sonuçları yorumlanmış ve gelecek araştırmalar, politika ve uygulayıcılar için öneriler sunulmuştur. Bulgular kısmı öncelikle araştırmacıların genel eğilimlerini gösteren tanımlayıcı bulguları içermektedir. Sonrasında da mevcut araştırma bulguları geliştirilen temalar altında toplanarak sunulmuştur.

Tanımlayıcı Bulgular

Araştırmada incelenen çalışmaların türü, yürütüldüğü yöntem, hangi yollarda yapıldığı ve katılımcı grubun ne olduğu yönündeki bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Mevcut Araştırmalarla ilgili Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırma türü	Araştırma metodu	Yıllar	Katılımcı grup
Tez: 17	Nicel: 19	2012-2020: 17	Öğretmen: 24 çalışma
Araştırma makalesi: 11	Nitel: 4	çalışma	Öğretmen ve öğrenci: 1
	Karma: 5	2004-2010: 11	çalışma
		çalışma	Okul idarecileri: 3 çalışma

Tablo 2, mevcut çalışmaların büyük çoğunluğunun lisansüstü tez olduğunu fakat araştırma makalelerinin de göreceli olarak sayıca az olmadığını göstermektedir. Çalışmaların büyük çoğunluğunun nicel araştırma metotlarını takip etmesi daha etnografik, nitel, boylamsal ve karma metot araştırma metotları ile yürütülecek çalışmalara olan ihtiyacı göstermesi açısından önemlidir. Bu durum, nicel araştırma paradigmasının Türkiye'deki araştırmacılar tarafından öncelenen bir paradigma olduğuna da işaret etmektedir. Nicel araştırmalara olan bu öncelik ve kabulün hem nicel araştırma paradigma ve metotlarının zamansal olarak öncüllüğü, hem de bu paradigmanın süregelen hegemonik egemenliği ile ilgili ipuçlarını da verdiğini söyleyebiliriz. Özellikle lisansüstü araştırma tezlerinde daha da belirginleşen bu yönelimin, genç araştırmacı ve onların danışmanlarının bu paradigmalara verdikleri önem ve algıladıkları öz-yeterlilikleri ile ilgili olup olmadığı da sorulması gereken bir sorudur. Ayrıca, mevcut analiz araştırmacıların büyük bir kısmının okul yöneticileri yerine öğretmenlerden veri toplamayı tercih ettiklerini göstermektedir. Bu durumun da bürokratik yönetim ile ilgili kapsamlı bir bilgi tabanı oluşturmada önemli bir eksiliğe işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Temalar ve İlgili Ampirik Bulgular

Bu kısımda mevcut araştırma bulguları *Bürokratik yapı ve okul liderliği*, *Bürokratik yapı, görüşler, tutum ve örgütsel davranış* ve *Bürokratik yapı ve mesleki öğrenme* olmak üzere üç ana tema altında tartışılarak sunulmuştur.

Tema 1. Bürokratik Yapı ve Okul Liderliği

Bu tema altındaki bulgular genel olarak, bürokratik yapının okullarda kolaylaştırıcı bürokratik düzenlemeleri ön plana çıkardığı durumlara olumlu sonuçlara neden olacağını ve bürokrasinin öğelerinden olan yakın denetim ve kontrolün bireylerin örgütle özdeşim kurmasını engelleme, çalışanlar arasında çatışma ve düşmanlığa sebep olacağını göstermektedir. Ayrıca, etkili çalışan bürokratik yapı dönüşümcü liderlik davranışını teşvik ederek bireylerin performansını yükseltebilmekte ve belirsizliğin sınırlı olduğu esnek bürokratik okul yapısı öğretmen liderliği davranışlarını destekleyebilmektedir.

Bürokratik yapının okullardaki işleri kolaylaştırma veya engelleme ile ilgili bir araştırmada Alanoğlu ve Demirtaş (2020), öğretmenlerin bürokratik yapıyı çoğu zaman kolaylaştırıcı, bazen de engelleyici olarak gördüklerini ortaya koymuşlardır. Bu araştırmacılar önemli olanın kural ve düzenlemelerin varlığından ziyade, okul yöneticilerinin bu kural ve düzenlemeleri pratikte uygulama şekilleri olduğunun altını çizmektedirler. Onlara göre, bürokratik yapıyla ilgili farklı algıların kaynağı bürokratik yapının gerektirdiği kural ve düzenlemelerin nasıl uygulandığıdır. Bürokratik okul yapısı, kolaylaştırıcı liderlik ve işbirlikçi yönetim tarzı arasındaki olumlu ilişkinin de önemini belirtmek gerekmektedir. Üstüner'in (2016) işbirlikli yönetim tarzı tanımlamasını göz önüne aldığımızda,

kolaylaştırıcı bürokratik düzenlemelerin okulun işleyişini belirlediği durumlarda, a) okul yöneticileri, sorunlara öğretmenlerle birlikte çalışarak çözümler üretmeye çalışmakta, b) yöneticiler öğretmenlerin bireysel yetenek ve özelliklerinin farkında olduklarından onlarla birlikte çalışmaya daha fazla önem vermektedirler. Ayrıca, kolaylaştırıcı bürokratik düzenlemelerin yoğun olduğu okul ortamlarında, yöneticiler öğretmenleri yeni şeyler öğrenmeye teşvik etme, düşünme süreçlerini canlandırma ve öğretmenlerin başarılarını takdir etmeye daha isteklidirler.

Örgütsel etkinliğin hiyerarşiden uzak ve daha demokratik kontrol biçimleriyle sağlanması, toplumsal yapı içerisindeki demokrasi kültürü ile de yakından ilişkilidir. Hem örgütün hem de örgütün içinde bulunduğu toplumun demokratik anlayışının uyumluluğunun, çalışanların inanç ve değerlerini kolektif anlamda desteklediği için daha yüksek bir iş tatmini ve morale kaynaklık etmesi söz konusudur. Öte yandan otokratik ve hiyerarşi temelli yakın denetim ve kontrolün, inisiyatifi engellemeyi veya ortadan kaldırmayı beraberinde getirmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Yakın denetim ve kontrolün aynı zamanda çalışanın örgütle özdeşim kurmasını engelleme, çalışanlar arasında çatışma ve düşmanlığa da sebebiyet verme potansiyeli vardır (Tannenbaum, 1961, s. 35). Bununla birlikte, Buluç (2009), bürokratik yapının dönüşümcü liderliği desteklediğine dair bulgular elde etmiştir. Ona göre, bürokratik örgüt yapısının etkin şekilde işlemesi, okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik davranışları göstermelerini teşvik etmekte, bu da okulun performansına olumlu katkıda bulunmaktadır. Etkili işleyen bürokratik yapının dönüşümcü liderlik davranışlarını desteklemesinin izaha muhtaç yönleri olduğunu belirtmek de gerekir. Gelecekteki araştırmalar bu bürokratik yapı ile dönüşümcü liderlik arasındaki ilişkiyi anlamaya yardımcı olabilir.

Saylık (2017), çağcıl anlamdaki liderin, tipik bürokratik işlemler dizisini kontrol eden ve yöneten konumdan sıyrılarak, değişimi örgüt ortamına taşıyan, değişimi yöneten, yönlendiren yenilikçi role uygun hareket etmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Burada sözü edilen liderlik özelliklerinin dönüşümcü liderliği işaret ettiği açıkça görülebilmektedir. Öte yandan Saylık (2012) ve Memduhoğlu ve Saylık (2021) okul müdürlerinin dönüşümcü ve etkileşimli (transaksiyonel) liderlik davranışları ile okullardaki informal ilişki ve iletişim arasındaki ilişkiyi inceledikleri araştırmada, dönüşümcü liderliğin bürokratik formelliğin tersi bir iklime işaret eden informal süreçlerin daha yüksek düzeyde anlamlı bir yordayıcısı olduğu, etkileşimsel liderliğin ise işleyişin daha formal yönü ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Öncelikle, “bürokrasinin etkili işleyişi” kavramının açıklanmasının bu bulguları daha anlamlı kılacağını da eklemek gerekmektedir çünkü etkili işleyiş bürokrasinin zorlaştırıcı etkisinin olması anlamına da gelebilir. Bu durumda etkili bürokrasi ve bireyin motivasyon, tutum ve davranışlarını ikna ve ilham mekanizmalarını kullanarak dönüştürmeyi amaçlayan dönüşümcü liderlik arasında nasıl bir ilişki kurulabileceği tartışma konusu olacaktır.

Diğer taraftan, Çakan (2019) bürokratik yapı ile öğretmen liderliği arasında bir ilişki olduğunu altını çizmektedir. Bu araştırmacı, sistemli, düzenli işleyen, belirsizliğin olmadığı fakat *esnek de olabilen* bürokratik yapının, öğretmenlerin mesleki gelişimleri, kuramsal gelişimleri ve meslektaşlarla iş birliği seviyeleri olarak tanımlanan öğretmen liderliği davranışlarını desteklediğini bulmuştur.

Kültürel anlamda Türkiye'nin belirsizlikten yüksek düzeyde kaçınan bir sosyolojik yapıya sahip olduğunu ortaya koyan çok sayıda araştırma (Hofstede, 1984; 2001; Paşa vd., 2001; Sargut, 2015; Saylık, 2017; Wasti, 1995) söz konusudur. Saylık (2017) öğretmenlerin belirsiz veya bilinmeyen durumlar karşısında tehdit hissettikleri, endişe duydukları, bu endişeyi ortadan kaldırmak için ise açık talimat ve prosedürleri önemsedikleri sonucuna ulaşmıştır. Bürokratik yönetim yaklaşımının söz konusu belirsizliklere meydan vermeden açık talimatları incelemesi yönündeki görece güçlü eğilimi Çakan'ın (2019) araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Tema 2. Bürokratik Yapı, Görüşler, Tutum ve Örgütsel Davranış

Bu tema altında bürokrasinin ampirik araştırmalarla tespit edilmiş olumsuz ve olumlu özellikleri sırasıyla sunulmaktadır. Bulgular genel olarak, katı hiyerarşik örgütsel yapının yenilikçiliği ve uzmanlaşmayı kısıtlaması ve kuralcılığın ilişkileri resmi hale getirerek olumsuz bir okul iklimi oluşturması bürokrasinin okullardaki olumsuz sonuçları olarak ortaya koymaktadır. Bununla beraber, öğretmenlerin okullarına olan güven düzeylerini ve algılanan desteği artırma, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin azaltma, eğitimsel değişimde okulun değişime açık olmasını sağlama,

keyfiliği, başboşluğu, özneliği sınırlama ve görevler ile ilgili belirsizlik ve kaygıları azaltma gibi olumlu özellikleri de ortaya konmuştur. Kısaca, bulgular bürokrasi kavramının okullar bağlamında karmaşıklığını ve salt iyi ve salt kötü ikiliği yaklaşımının bu kavramı açıklamada yetersiz kalacağını ortaya koymaktadır.

Bürokrasinin *katı hiyerarşik örgütsel yapıyı* özendirilmesi, öğretmenlerin uzmanlaşmalarını kısıtlamakta çünkü böyle bir örgütsel okul yapısında öğretmenler mesleki uzmanlığı olan yaratıcı düşünüp yeni çözümler üreten bireyler olarak görülme yerine üstlerinden aldıkları direktifleri uygulayan *makinenin dişlileri (cogs in the machine)* olarak görülmektedirler. Bu durum onların yaratıcılık, yenilikçilik, otonom davranma kapasitelerini sınırlamakta ve sürekli öğrenmelerini ve öğrendiklerini uygulamalarını kısıtlamaktadır. Dönder (2006, s. 32), bu durumun mesleki iş birliğini kısıtladığını ortaya koymuş ve adalet duygusu ile birey mutluluğunu şöyle etkilediğini düşünmektedir: "...İşin yapılmasında sadece bir yol kabul görür o da idarenin belirlediği yoldur, bu tip bir düşünceye kapılan öğretmenler okulda adaletli bir yönetimin olmadığını düşünürler. Böyle düşünen öğretmenlerin hayatlarında mutlu olma dereceleri düşer denilebilir". Sonuç olarak, bürokrasinin tüm boyutlarının okullarda yapılan işin doğası ve çalışanların özelliklerine uyduğunu söylemek zordur ve katı hiyerarşik örgütsel bu uyumsuz özelliklerin başında gelmektedir.

Bürokrasi okul bağlamında her ne kadar işlevsel olarak görülse de, bu yapının düzeltilmesi gereken birçok yönü vardır. Örneğin, Dönder (2006) bürokrasinin bir boyutu olan kuralcılık ile yetersizlik duygusu, resmiyet, otoritenin hiyerarşik bir şekilde kullanımı, belirli bir konuda uzmanlaşma eksikliği ve olumsuz okul atmosferi arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. Daha önce dile getirdiğimiz gibi, bürokrasiyi salt iyi, salt kötü ikiliği içinde değerlendirmek yanlıştır. Örneğin, Dönder (2006), kuralcılık ile yardımseverlik arasındaki ilişkiyi şöyle vurgulamaktadır: "Yapılan işlemlerde sistemli bir prosedürün takip edilmesi öğretmenlerin meslektaşlarına yardımcı olma duygularını artırdığı söylenebilir...". Diğer taraftan, bu araştırmacıya göre, kuralcılık öğretmenler arasında ilişkilerin daha resmi olmasına neden olmakta ve bu da okul atmosferini olumsuz etkilemektedir. Bu bulgular, bürokrasinin kuramsal ve uygulamada çok boyutlu ve karmaşık bir kavram olduğunu ve okullarda hangi yönünün öne çıkarıldığına bağlı olarak farklı tutum ve davranışlara neden olabildiğini göstermektedir.

Bununla beraber, bürokrasinin okulları geliştiren yönleri de araştırmalarla ortaya konmuştur. Örneğin, okulların bürokratik yapısı öğretmenlerin okullarına olan güven düzeylerini arttırarak onların okullarından aldıkları algılanan desteği de arttırdığı görülmektedir (Çokyiğit, 2020). Arıcan (2009) ise, her ne kadar, bu ilişkiyi detaylı bir şekilde açıklamasa da, okulların bürokratik özellikleri arttıkça, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin azalacağını bulmuştur. Kolaylaştırıcı bürokrasinin destekleyici liderlik, okul geliştirme çabaları, okulun değişime açıklığı ve örgütsel diriklik üzerinde olumlu etkileri olduğu da görülmektedir (Özer, 2010). Türkiye kolektif kültür değerlerin yüksek olduğu bir sosyolojik yapıya sahiptir. Bir başka ifadeyle, Türkiye yakın kişiler arası ilişkileri ön plana çıkaran ortaklaşa davranma kültürünün nispeten daha baskın olduğu (Sargut, 2015, s. 185) bir ülkedir. Bürokratik örgütler içerisinde bile aile, arkadaş grupları, akrabalık, hemşehrilik ve sendikacılık ilişkileri kendini informal yollarla da olsa belirgin biçimde hissettirdiği için (Saylık, 2017), bürokrasinin formel-biçimsel yüzü, örgütlerde, böyle bir kültürden kaynaklanan keyfiliği, başboşluğu, özneliği kısmen de olsa sınırlamaktadır. Bürokrasinin, özellikle bu açıdan, okullarda çalışanların görevleri ile ilgili belirsizlik ve kaygıları azaltmakta etkili olduğu söylenebilir.

Ömeroğlu'na (2006) göre, eşgüdümü arttırma, kural ve düzenlemelerde devamlılık ve tutarlılık sağlama, birey davranışını yönlendirme ve yol gösterme gibi işlevlerin öne çıkarıldığı bürokratik okul çalışanların olumlu tutumlar geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, bürokratik okulun can sıkıntısı, moral düşmesi, iletişim tıkanıklığı, katılık, kuralların amaçlarla yer değiştirmesi gibi yan etkilerini azaltabilen yöneticilerin okul çalışanlarının okulla ilgili daha olumlu tutumlar geliştirmelerine katkıda bulunma kapasitelerinin daha güçlü olduğu görülmektedir.

Mevcut araştırma sonuçları, bireylerin özellikle gerektiğinde bireysel ihtiyaçlara göre esnek olabilen kural ve düzenlemelerden oluşan bürokratik okul yapılarına karşı olumlu yaklaşımlar sergilediklerini göstermektedir. Öğretmenler kendilerinin aktif katılmadıkları, kendilerine tercihte bulunma şansı verilmeyen, kararların yöneticilerinin tek taraflı isteklerine göre şekillendiği bürokratik

yapıların onların yaratıcılık ve iş motivasyonlarına olumsuz etkide bulduklarını belirtmektedir (Yılmaz ve Beycioğlu, 2017). Bu gibi görüşler, bürokratik kural ve düzenlemeleri uygulamada yöneticilerin kullandıkları iletişim ve karar alma şekillerini bürokratik yapı ile ilgili tartışmaların merkezine oturtmaktadır. Okul yöneticilerinin iletişimle ilgili yaklaşımları mevcut bürokratik yapının kolaylaştırıcı veya zorlaştırıcı olmalarını büyük ölçüde belirlemektedir. Bu açıdan, esnek, paydaşların işini kolaylaştırıcı, katılımcı bir yaklaşımla geliştirilen ve uygulanan bürokratik okul yapılarına ihtiyaç olduğu görülmektedir (Yılmaz ve Beycioğlu, 2017).

Tema 3. Bürokratik Yapı ve Mesleki Öğrenme

Bu tema altındaki bulgular, bürokrasinin öğretmenlerin mesleki öğrenme seviyelerini onların akademik iyimserlik, profesyonelleşme, uzmanlaşma, yeterlik, öğretmenleri dış etkenlerden koruma, okula katkı sunma isteği ve öğretmen bağlılığı gibi değişkenlerle olan ilişkileri bağlamında tartışılarak sunulmuştur.

Akademik iyimserlik (academic optimism), güven (bireylerin karşısındaki nezaketle davranacağı ve paylaşılmış bir iyilik için çalışacağına dair güven), akademik odak (akademik olarak başarılı olmaya olan inanç temelinde yüksek ve erişilebilir hedefler koyma) ve öz-yeterlik (bireyin bir görevi başarmada kabiliyeti ile ilgili algısı) olarak üç bileşenden oluşmaktadır (Schrepfer-Tarter, 2013). Çalık ve Tepe (2019), kolaylaştırıcı bürokratik yapı ile akademik iyimserlik arasında olumlu bir ilişki olduğunu, kolaylaştırıcı okul yapısı ile akademik iyimserliğin öz yeterlik ve akademik vurgunun okul etkililiğinin anlamlı yordayıcıları olduğunu bulmuştur.

Okulun bürokratik yapısının öğretmen profesyonelleşmesine etkisine yönelik birbiriyle kısmen çelişen bulgular olduğu görülmektedir. Örneğin, araştırma bulguları (Fidan ve Bayhan, 2020), kolaylaştırıcı yapının a) öğretmenlerin karşılık beklemeden okul yararına görevler üstlenme ve okul geliştirme sürecine katkı sunma isteklerini (kuruma katkı), b) öğretmenlerin kendi istekleri ile kendilerini geliştirme çabası göstermeyi (kişisel gelişim), c) işbirliği içinde çalışma, yenilikçi uygulamaların okul yararına kullanılması için çaba göstermelerini (mesleki duyarlılık), d) olumsuz duygular, stres ve tükenmişlikle mücadele etme ve duyguları yönetme azimlerini (duygusal emek) artırarak öğretmenin profesyonel davranışlar gösterme kapasitelerini desteklediğini göstermektedir. Karaca'ya (2015) göre, öğretmenlerin profesyonellikleri okulun bürokratikleşme düzeyine bağlı olarak artmaktadır. Bu araştırmacılar, okulların hiyerarşi, kurallar, prosedürler ve özellikle nesnellik ölçütlerine göre yapılanmalarının öğretmenlerin yeterlilik ve uzmanlaşmalarına katkıda bulunduğunu vurgulamaktadırlar. Okulların nesnel kurallar benimsemeleri ve bu kurallara göre işleyişleri, profesyonelleşme ve bilgi ve gerçekler temelinde rasyonel karar vermeleri birbirlerini tamamlayan ve destekleyen unsurlardır. Başka bir açıdan, yapı ve işleyişteki netlik ve nesnellik öğretmenlerin profesyonel standartları anlama, bu standartlara göre hedef koyma ve bu hedeflere ulaşmalarını desteklemektedir. Bürokratik yapının netliği ve nesneliği örgütsel hedefleri daha belirgin bir şekilde sunmakta, bireysel hedeflere götürücü yolları daha net açıklamakta ve öğretmenlere hangi çaba ve başarıların hedefleri gerçekleştirmede etkili olacağını göstermektedir. Bu açıdan, bürokratik yapı öğretmenin profesyonelleşme standartlarını anlama ve bu standartlara ulaşma yollarını kesin bir şekilde göstermektedir. Bununla beraber, bürokratik yapı ve profesyonelleşme arasındaki ilişkinin çok daha karmaşık olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, bu araştırmacılar bürokrasinin bir bileşeni olan *hiyerarşik kontrol* ile profesyonelliğin gerektirdiği *içsel denetim* arasındaki çatışmaya da işaret etmektedirler. Ayrıca, bu araştırmacılar, bu çatışmanın azaltılmasının ve öğretmenlerin profesyonelleşme seviyelerini arttırmanın, yönetici öğretmen arasındaki hiyerarşik otoriteyi azaltmaya katkıda bulunacağına da işaret etmektedirler. Öğretmenlerin karar alma sürecinin öznel olduğu daha demokratik bir yönetim anlayışının geliştirilmesi ve uygulanmasının da öğretmen profesyonelleşmesine katkıda bulunacağını belirtmek gerekir.

Bazı çalışmalar, bürokrasinin profesyonelleşmeyi kısıtladığını da göstermektedir. Cerit (2012), ilköğretim okullarını öğretmenlerin kurallara uymaya zorlandıkları ve öğretmenlerden önceden belirlenmiş, değişime göreceli olarak kapalı belirli bir işleyişe göre öğretimsel faaliyetleri yapmalarının istendiği kurumlar olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre okulları engelleyici bürokratik yapıya sahip kurumlar olarak tanımlanmak doğru olacaktır. Ayrıca, bu tür bir örgütsel yapı profesyonelleşmenin ana unsurlarından olan öğretmenlerin kendi pratikleri konusunda yeni kararlar

almalarını, risk alma ve yenilikçi olma kapasite ve davranışlarını kısıtlamaktadır. Bu durum, öğretmen profesyonelliğini olumsuz etkileyen bir durumdur. Akıl’ın (2005) çalışması da, öğretmenlerin herkesin kurallara uyduğu bir örgütü sağlıklı bir örgüt olarak tanımladıklarını göstermektedir. Buna göre, bürokrasi kurumsal bütünlük, destekleyici liderlik, yöneticilerin öğretmenler için kaynak elde etmeleri, öğretmen bağlılığı ve akademik vurgu gibi okul örgütsel sağlığının bütün boyutlarını etkilemektedir. Bu araştırmacılar, hiyerarşik otorite kullanımının çok yönlülüğünü vurgulamakta ve okul yöneticilerinin hiyerarşik otorite kullanımlarının hem ilişkilerde resmiyet ve olumsuz okul atmosferine neden olabileceğini hem de öğretmenlerin dış etkilerden koruyabileceğini ifade etmektedirler.

Bu bulgular, sonuç olarak, bürokrasi ve profesyonelleşme arasındaki ilişkinin de çok yönlülüğü, karmaşıklığı ve bağlamsallığına işaret etmekte ve bürokrasi ile okullar arasındaki ilişkinin de çetrefilliğini göstermektedir. Buradan hareketle gelecekteki araştırmaların boylamsal, etnografik ve fenomenolojik araştırma desenlerini kullanarak ve bürokrasinin okuldaki değişkenlerle olan ilişkisini daha net ortaya koyacak şekilde yapılandırılmalarının bu karmaşıklığı gidermeye katkıda bulunabileceklerini söylemek gerekir.

Sonuç

Okulların bürokratik yapısı üzerine yapılmış araştırmaların tematik analizini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada, 2004 ile 2020 yılları arasında yapılmış olan, altısı doktora olmak üzere 17 lisansüstü tez ve 11 makale ile toplam 28 çalışma incelenmiştir. İncelenen çalışmaların büyük çoğunluğunun nicel yöntemlerle yapıldığı, bunu karma araştırma yönteminin izlediği ve az sayıda da nitel yönetime başvurulduğu görülmektedir.

Araştırmada belirlenen temaların ilki bürokratik yapıların engelleyici ve kolaylaştırıcı işlevlerine göre ele alınan yönetsel yaklaşımları ifade eden “Bürokratik yapı ve okul liderliği” temasıdır. Buna göre incelenen çalışmalarda bürokrasinin kolaylaştırıcı yapısı ile işbirlikli yönetim tarzı arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde; otoriter, ilgisiz ve karşı koyucu yönetim tarzı arasında ise negatif yönde ve orta düzeyde ilişki bulunmuştur. Bürokrasinin engelleyici yapısı ile işbirlikli yönetim tarzı arasında negatif yönde ve orta düzeyde; otoriter, ilgisiz ve karşı koyucu yönetim tarzı arasında ise pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmaktadır (Alanoğlu ve Demirtaş, 2020). Öte yandan yöneticilerin bürokrasiyi tasvibiyle okullardaki bürokratikleşme düzeyi paralellik arz etmektedir. Okullarda yöneticilerin arzuladıklarından bir miktar daha yüksek bir bürokratikleşme yaşanmaktadır. Alt boyutlar açısından bakıldığında ise, yöneticiler, en çok kuralcılığı tasvip ederken, yine okullarda en çok gerçekleşen bürokratik özellik de kuralcılık olmuştur.

Araştırmanın ikinci teması “Bürokratik yapı, görüşler, tutum ve örgütsel davranış” şeklindedir. İncelenen araştırmalar, öğretmen ve diğer paydaşların yönetsel süreçlere katılım sağlayamadığı bürokratik yapıların öğretmenleri olumsuz etkilediği, gerektiğinde esnetilebilen, otokratik ve katı yaklaşımdan uzak bürokratik yaklaşımların olumlu değerlendirildiğini göstermektedir. Analizi yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilişkilerdeki resmiyeti tasvip etme, mevzuat ve emirlerin takibini önemseme, kuralları ve kuralcılığı dikkate alma, terfi ve yükselmelerde yeterliği esas alma, uzmanlaşma ve iş bölümünü sağlama bürokrasinin tasvip edilen boyutlarını oluştururken; kuralların uygulanmamasının takibi, otoritenin hiyerarşik kullanımı, ilişkilerdeki formellik, terfi ve yükselmelerde yeterliği önemsememe, mevzuat ve prosedürlere uygunluk arayışı ile uzmanlaşma ve iş bölümünü dikkate almama bürokrasinin tasvip edilmeyen boyutlarını oluşturmaktadır. Öte yandan öğretmenler, okulların bürokratik yapısının bir anlamda rehberlik etme görevi gördüğünü, verimli çalışmaya imkân sağlayan özellikte olduğu, bir anlamda işleyişi kolaylaştırdığını ve destekleyici nitelikte olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaların bazılarının nitel evresinde, öğretmenlerin bir kısmının çalıştıkları okulların bürokratik yapısını engelleyici olarak nitelendirildiği de dikkat çekicidir.

Okulun bürokratik yapısı ile mesleki uzmanlaşması ve profesyonelliğini ifade eden üçüncü tema ise “Bürokratik yapı ve mesleki öğrenme”dir. Bu kapsamda incelenen araştırmalardan hareketle okulun bürokratik yapısının örgütsel ve akademik başarı ve öğretmen profesyonelliği üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, kolaylaştırıcı bürokratik yapının, akademik iyimserlik, öz yeterlik ve akademik vurguyu desteklediği ve bu durumun okul etkililiğini beslediği görülmektedir. Kolaylaştırıcı bürokratik yapının öğretmeni okul geliştirme yönünde ve bireysel mesleki gelişiminde daha istekli hale getirdiği, meslektaşlarıyla iş birliğine yönelttiği, mesleki

duyarlılığı arttırdığı görülmektedir. Kolaylaştırıcı bürokratik yapının ayrıca öğretmenlerin stres ve tükenmişlik gibi olumsuz psikolojik duygu durumlarıyla baş etmede işlevsel rollere sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan bürokratik yapı içerisindeki katı otokratik yaklaşımların okul iklimini olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Bu anlamda engelleyici bürokratik yapının öğretmen profesyonelliğini zayıflattığı tespit edilen sonuçlardandır.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlar temelinde uygulayıcılara ve karar alıcılara yönelik aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Okulların girdisinin ve çıktısının insan olması, inan kaynağının benzeşik olması ideal tip bürokrasiye tamamen uygun olmadığını göstermektedir. Bu anlamda, yöneticilerin bürokrasinin yakın denetim ve kontrolü önceleyen hiyerarşik yönüne zorunlu olmadıkça başvuramaları daha çok kolaylaştırıcı yönünü ön plana çıkarmaları önerilmektedir.

2. Yöneticilerin yönetsel karar ve süreçlere öğretmenleri dahil etmeleri, mesleki uzmanlaşmayı desteklemesi bakımından önerilmektedir.

3. Görev ve rollerdeki belirsizliğin öğretmenler tarafından arzu edilmediğinden hareketle, yöneticilerin yönetsel süreçlerde açık, anlaşılır talimat ve yönergelere başvurmaları önerilmektedir.

4. Araştırmacıların daha etnografik, fenomenolojik, boylamsal ve karma metot araştırma metotları kullanmalarının bürokratik yapı ile tutum ve davranış arasındaki ilişkileri daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

5. Gelecekteki araştırmaların bürokratik yapı ile dönüşümcü liderlik ve okul performansı arasındaki ilişkiyi incelemeleri bu kavramlar arasındaki mevcut anlayışımızı ilerletmeye yardımcı olacaktır.

6. Gelecekteki araştırmalar bürokratik yapı ve profesyonelleşme arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamlandırmaya yoğunlaşabilir. Bu araştırmaların özellikle bürokrasinin bir bileşeni olan 'hiyerarşik kontrolün', profesyonelliğin gerektirdiği 'işsel denetim' ile nasıl bir etkileşim içinde olduğuna inceleyebilir.

Kaynakça

Adler, P. S., & Borys, B. (1996). Two types of bureaucracy: Enabling and coercive. *Administrative Quarterly*, 41(1), 61-89.

Adler, P. S. (1999). Building better bureaucracies. *Academy of Management Perspectives*, 13(4), 36-47.

Akıl, Ü. (2005). *Bürokrasi ve ilköğretimde örgütsel sağlık* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Alanoğlu, M. & Demirtaş, Z. (2020). Bürokratik okul yapısı ile müdür yönetim tarzları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48(1), 199-213.

Arcan, T. (2009). *Öğretmenlerde mesleki tükenmişlik ve okul yönetiminde bürokrasi arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, M. (2007). *Eğitim yönetimi*. Hatiboğlu Basım ve Yayımlar San. Tic. Ltd. Şti.

Bursalıoğlu, Z. (2008). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Pegem A Yayınları.

Buluç, B. (2009). İlköğretim okullarında bürokratik okul yapısı ile okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 71-86.

Bush, T., & Glover, D. (2014). School leadership models: What do we know?. *School Leadership and Management*, 34(5), 553-571.

Cerit, Y. (2012). Okulun bürokratik yapısı ile sınıf öğretmenlerinin profesyonel davranışları arasındaki ilişki. *Educational Administration: Theory and Practice*, 18(4), 497-521.

Çakan, H. (2019). *Okullardaki bürokrasi ile öğretmen liderliği arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul ili Arnavutköy ilçesi örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Çalık, T., & Tepe, N. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre okul etkililiği ile kolaylaştırıcı okul yapısı ve akademik iyimserlik arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1471-1480.

Çokyiğit, M. (2020). *Ortaokulların bürokratik yapısının etkililiği örgütsel güven ve örgütsel destek düzeyi arasındaki ilişki* [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dönder H. H. (2006). *Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ve bürokrasi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ergun, T. (1991). *Kamu yönetimi araştırması genel rapor*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Evans, J., & Gold, A. (2005). *Reflecting on school management*. Routledge.

Fidan, T. & Beyhan, A. (2020). Okulların bürokratik yapısının öğretmen profesyonelliğine etkisi: Lise öğretmenleri üzerine bir araştırma. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 869-887.

Hargreaves, A., & O'Connor, M. T. (2018). *Collaborative professionalism: When teaching together means learning for all*. Corwin Press.

Harper, D. (1965). The growth of bureaucracy in school systems. *The Journal of Economics and Sociology*, 24(3), 261-271.

Heper M. (1973). *Modernleşme ve bürokrasi*. Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: International differences on work related values*. Sage.

Hoy K. W., & Miskel C. G. (1982). *Educational administration: Theory, research, and practice*. Random House.

Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2010). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama*. Nobel Yayınları.

Hoy, W. K. (2003). An analysis of enabling and mindful school structures: Some theoretical, research and practical considerations. *Journal of Educational Administration*, 41(1), 87-108.

Karaca, D. (2015). *İlk ve ortaokullarda bürokratikleşme düzeyinin öğretmen profesyonelliğine etkisi* [Doktora tezi]. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Khan, K. S., Kunz, R., Kleijnen, J., & Antes, G. (2003). Five steps to conducting a systematic review. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 96(3), 118-121.

Kean, T. H., Kannan, S., & Piaw, C. Y. (2017). The effect of school bureaucracy on the relationship between principals' leadership practices and teacher commitment in Malaysia secondary schools. *MOJES: Malaysian Online Journal of Educational Sciences*, 5(1), 37-55.

Kılınç, A., Koşar, S., Er, E., & Öğdem, Z. (2016). The relationship between bureaucratic school structures and teacher self-efficacy. *McGill Journal of Education*, 51(1), 615-634.

Kırman, A., & Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: Bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 28-49.

Morales, J. L. (2016). *School bureaucracies that enable: Principals' perception of their experience in creating and sustaining enabling school structure* [Doktora Tezi]. Azusa Pacific University.

- Munn, Z., Stern, C., Aromataris, E., Lockwood, C., & Jordan, Z. (2018). What kind of systematic review should I conduct? A proposed typology and guidance for systematic reviewers in the medical and health sciences. *BMC Medical Research Methodology*, 18(1), 1-9.
- Noblit, G., & Hare, D. (1988). *Meta-ethnography: Synthesizing qualitative studies*. Sage.
- Ömeroğlu, Ö. (2006). *Okul yönetiminde bürokrasi ile öğretmenlerin okula ilişkin tutumları arasındaki ilişki* [Doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özer, N. (2010). *İlköğretim okullarının örgütsel diriklik, bürokratiklik ve örgüt normları açısından analizi* [Doktora tezi]. İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Paşa, S. F., Kabasakal, H. E. & Bodur, M. (2001). Society, organisations, and leadership in Turkey. *Applied Psychology: An International Review*, 50(4), 559-589.
- Razik, T. A., & Swanson, A. D. (2001). *Fundamental concepts of educational leadership and management*. Pearson.
- Rockman, B. (2021, Temmuz 4). *Bureaucracy*. <https://www.britannica.com/topic/bureaucracy>.
- Rubinstein, W.D & Von Maravic, P. (2010). Max Weber, bureaucracy, and corruption. In Gjalte de Graaf, Patrick von Maravić, & Pieter Wagenaar (Eds.) *The good cause: Theoretical perspectives on corruption* (ss. 21-35), Verlag Barbara Budrich.
- Sargut, A. S. (2015). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim*. İmge Kitabevi.
- Saylık, A. (2012). *Ortaöğretim okullarında informal ilişkiler ile okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, [Yüksek lisans tezi], Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Saylık, A. (2017). *Okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları ile Hofstede'nin kültür boyutları arasındaki ilişki*, [Yayınlanmamış Doktora tezi], Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Saylık, A., & Memduhoglu, H. B. (2021). Informal relationships as a predictor of organizational commitment in schools of Turkey as a collectivist society. *International Online Journal of Educational Sciences*, 13(4), 1218-1234.
- Schrepfer-Tarter, M. A. (2013). *An exploratory study of the academic optimism of principals*. [Doktora tezi]. https://etd.ohiolink.edu/apexprod/rws_etd/send_file/send?accession=osu1366045511&disposition=inline.
- Tannenbaum, A. S. (1961). Control and effectiveness in a voluntary organization. *American Journal of Sociology*, 67(1), 33-46.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstüner, M. (2016). Algılanan müdür yönetim tarzı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(3), 429-457.
- Wasti, A. (1995). Kültürlerarası farklılaşmanın örgütsel yapı ve davranışa etkileri: Karşılaştırmalı bir inceleme, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 22(4), 503-529.
- Weick, K. E. (1982). Administering education in loosely coupled schools. *The Phi Delta Kappan*, 63(10), 673-676.
- Yayla, Y. (2001). *Kanuni Sultan Süleyman devri Osmanlı Devleti'nde bürokratik yapı (1520-1566)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, A. İ., & Beycioğlu, K. (2017). Okullardaki bürokratik yapıya ilişkin öğretmen görüşleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-23.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Muş Tepeköy Höyüğü Orta Demir Çağ/Urartu Çanak Çömleği¹ *Middle Iron Age/Urartian Pottery at Muş Tepeköy Mound*

Dilek ZİREKBİLEK*
Gulan AYAZ**

*Bağımsız Araştırmacı
Independent Researcher
Dilekzirekbilek129@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1909-023X

**Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Van/Türkiye.
Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of
Archeology, Van/Turkiye.

gulanayaz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7228-073X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05/08/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Zirekbilek, D. ve Ayaz, G. (2022).
Muş Tepeköy Höyüğü Orta Demir
Çağ/Urartu çanak çömleği. *Van Yüzüncü Yıl
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 58, 258 – 278

Citation: Zirekbilek, D. ve Ayaz, G. (2022).
Middle Iron Age/Urartian pottery at Muş
Tepeköy Mound. *Van Yüzüncü Yıl
University the Journal of Social Sciences
Institute*, 58, 258 – 278

Öz

Tepeköy Höyük, Muş İl merkezinin 45 km kuzeyinde; Varto İlçesi'nin 22 km güneyinde yer alır. Yukarı Murat Havzası'nda kazısı yapılan ilk tabakalı höyük olan Tepeköy'ün doğusundan Kaynarca Deresi (Bingöl Çayı), batısından eski Muş-Erzurum karayolu geçer. Urartu Krallığı'nın batıya açılan yol güzergahındaki önemli kalelerinden biri olan Kayalıdere Kalesi'nin yalnızca 5 km kuzeybatısındaki konumu ile Orta Demir Çağ'ında önemli bir lokasyonda olduğu anlaşılmaktadır. 2017-2018 yıllarında Ahlat Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda yapılan kurtarma kazıları sonucunda ve C14 verilerine göre höyükte; Tunç Çağları, Demir Çağları ve Orta Çağ tabakalarına ulaşılmıştır. Höyükte Demir Çağ tabakalarının mimari izleri zayıftır; bununla birlikte metal buluntu ve özellikle çanak çömlekler Orta Demir Çağ/Urartu Dönemi hakkında önemli katkılar sunmaktadır. Bu makalede Orta Demir Çağ tabakasının çanak çömlek buluntuları değerlendirilmiştir. Çanak, çömlek, tabak, testi, bardak ve minyatür kaplardan oluşan formlar büyük oranda Kahve-Kiremit Mal özellikleri gösterir. Yanı sıra Kahve Astarlı, Kiremit Astarlı, Krem Astarlı ve Gri-Siyah Mallar da görülür. Seramikler form ve mal özellikleri bakımından Urartu yerleşimleri ile benzer özellikler sergilemekle birlikte Muş Havzası'nın yerel özellikleri de görülür.

Anahtar Kelimeler: Muş, Tepeköy höyük, Orta demir çağ, Urartu seramiği.

Abstract

Tepekoy Mound is located 45 km away from Muş city center, in the north: and 22 km away from Varto district. Mound Tepekoy is the first layered mound that they did do excavation around Upper Murat Basin, and on east of it, Kaynarca Diver (Bingöl River) runs, on the west of it there is Muş-Erzurum highway. Moreover, the area that 5 km away from Kayalıdere Fortress, which played essential role in Urartu Kingdom's west defence system, was also important during Middle Iron age. With the results from excavation work that organized by Ahlat Museum between 2017-2018 and C14 analysis it is possible to learn Bronze Ages, Iron Ages and Middle Ages of this region. Although it is hard to follow construction signs here, there are a lot of metal findings and pottery that helps researcher to have better idea of Middle Iron Age and Urartu Period of region. In this article, pottery of Middle Iron Ages is analyzed. Pottery, plates and miniature plates are showing Brown-Red Ware characteristics. Furthermore, Brown Slipped, Red Slipped, Cream Slipped ve Gray-Black Ware are observed between findings. As a shape and ware these ceramics show similar characteristics with Urartu ceramics. A long side with these similarities these ceramics also have significant details of Muş Basin.

Keywords: Muş, Tepeköy mound, Middle iron age, Urartian pottery.

¹ Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenen SYL-2021-8869 Nolu "Muş Tepeköy Höyüğü Kurtarma Kazıları Orta Demir Çağ/Urartu Çanak Çömleği" adlı tez çalışmasından üretilmiştir.

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yukarı Murat Havzası içerisinde yer alan Muş İli; stratejik konumu, elverişli iklim şartları, verimli tarım arazileri ve zengin doğal kaynakları ile Tunç Çağları'ndan günümüze topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Tepeköy Höyük, Muş il merkezinin 45 km kuzeyinde; Varto İlçesi'nin 22 km güneyinde yer alır. Yukarı Murat Havzası'nda kazısı yapılan ilk tabakalı höyük olan Tepeköy'ün hemen doğusundan Kaynarca Deresi (Bingöl Çayı), batısından eski Muş-Erzurum karayolu geçer (Harita 1). Murat Nehri üzerinde gerçekleştirilen bir dizi HES (Hidroelektrik Santrali) Projesi'nden biri olan Alparslan Barajı II'nin su toplama alanında olması nedeniyle Tepeköy'de Ahlat Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda 2014, 2017 (Kılınç ve Bingöl s. 155; Ercek ve Kılıç s. 215) ve 2018 yıllarında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Urartu'nun batıya açılan yol güzergâhı üzerinde yer alması ve Kayalıdere Urartu Kalesi'nin 5 km kuzeybatısında konumlanması, höyüğün stratejik bir noktada olduğunu gösterir niteliktedir. Tepeköy Doğu Anadolu'da yapılmış sınırlı sayıda höyük kazılarına güncel veriler ile bir yenisi olarak eklenmesinin yanı sıra Muş Bölgesi'nde yapılan ilk höyük kazısı olması açısından da ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

Höyüğe dair ilk veriler, C.A. Burney'in 1956-1965 yıllarında yüzeyde topladığı seramik malzemelerden bilinmektedir. Burney'in yüzeyde topladığı malzemeler uzun yıllar sonra D. H. French ve G. D. Summers tarafından değerlendirilmiştir (French ve Summers, 1994, s. 77). 1991-1993 yıllarında Alparslan I Barajı yapımı sırasında M. S. Rothman tarafından yapılan yüzey araştırmalarında höyük tekrar incelenmiş ve yüzeyde Erken Tunç Çağı II-III, Orta Tunç Çağı, Erken Demir Çağ ve Orta Demir Çağ/Urartu dönemlerine ait seramikler tespit edilmiştir (Rothman, 1994, s. 294). Son olarak 2009-2014 yılları arasında H. Biber başkanlığındaki ekibin bölgede yaptığı yüzey araştırmaların da höyükte Orta Çağ ve Orta Demir Çağı'na ait seramikler bulunmuştur (Biber, 2018, s. 85).

Tepeköy Höyük deniz seviyesinden 17 m yükseklikte ve yaklaşık 5 bin m²'lik bir alana yayılmaktadır. Kazılardan elde edilen arkeolojik veriler C14 analizleri ile birlikte değerlendirilerek höyükte Erken Tunç Çağ, Orta Tunç Çağ, Erken Demir Çağ, Orta Demir Çağ (Urartu) ve Orta Çağ olmak üzere beş kültür katının varlığı saptanmıştır¹ (Şekil 1). Küçük buluntu ve çanak çömlek buluntularının görece zenginliğine rağmen höyüğün Erken ve Orta Demir Çağ tabakaları mimari olarak zayıftır. Orta Çağ çukurları ve modern köy tahribatı Demir Çağ tabakalarına oldukça zarar vermiştir (Erdoğan vd., 2021, s. 65).

Höyüğün kuzeyinde yer alan Orta Demir Çağı tabakasının B4, J7, J9/J10, K5/K6 açmalarında kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen planlı, taş temelli ve kerpiç duvarlı bir duvar sırası açığa çıkarılmıştır (Şekil 1a-b). Tabakanın iğne, bilezik; balta ucu, bıçak gibi az sayıda metal eserleri ve daha yoğun sayıda ele geçirilen çanak çömlekleri, Urartu Dönemi'ni destekleyen önemli buluntu grupları arasındadır. Burada 2018 yılında S. Erdoğan'ın bilimsel danışmalığında tek sezon olarak gerçekleştirilen ikinci dönem kazılarının çanak çömlek verileri değerlendirilmiştir.²

1. Çanak Çömlekler

Muş Tepeköy Höyüğü 2014, 2017 ve 2018 yıllarına ait toplamda 158 adet çanak çömlek değerlendirilmiştir (Zirekbilek, 2021). Bu materyal grubu içerisinde 71 adet çanak çömlek örnekleme yöntemi ile burada ele alınmıştır. Mal gruplarını ve formları temsil eden diğer çanak ve çömlekler de istatistiksel açıdan çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışmamızda değerlendirdiğimiz kapların form dağılımına bakıldığında; %51'lik oran ile ilk sırada çanaklar (78), ikinci sırada %39 ile çömlekler (59) gelmektedir. Minyatür kaplar (7) %4 ile üçüncü ve testiler (4) %3 ile dördüncü sıradadır. Bu kaplara göre az sayıda olan 2 bardak ve 1 tabağın yoğunluk oranı %1'in altındadır (Şekil 2). Aşağıda mal grubu özelliklerinin ardından formlar temel özellikleri ile sunulmuştur:

¹ C14 analizleri ile ilgi yapılan çalışmalar başka bir yayında kullanılacaktır.

²Höyüğün çanak çömlek buluntularını çalışmamızı öneren ve kazı raporlarını paylaşan Tepeköy Höyüğü kazısı bilimsel sorumlusu Sabahattin Erdoğan'a ve ilgili seramikleri incelememize olanak sağlayan Ahlat Müze Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

2. Mal Grupları

Mal grupları genel olarak kahveden kiremite ve bazen pişmeye bağlı olarak gri-siyaha değin değişen hamur renklerine sahiptir. Hamur ve astar özellikleri dikkate alınarak; Kahve-Kiremit Mal yaygın olmakla birlikte Kahve Astarlı, Kiremit Astarlı ve Krem Astarlı Mallar ile birkaç örnekle temsil olunan Gri-Siyah Mallar olmak üzere beş farklı mal grubu tespit edilmiştir (Şekil 3).

Kahve-Kiremit Mallar; kahveden kiremite değin değişen hamur renklerinde görülür. Genellikle hamurunun renginde astarlıdır. Çoğunlukla orta kum katkılı ve orta derecede pişirilmişlerdir. Az sayıda da olsa ele geçen seramik yüzeylerinde pişme nedeniyle renk farklılıkları ve alacalanmalar mevcuttur. Açıklı örnekler çoğunluktadır. Hemen hepsi çarkta biçimlendirilmiştir. Kahve-Kiremit Mallar incelenen çanak çömleklerin (101) %64'ünü oluşturmaktadır.

Kahve Astarlı Mallar; kahveden kiremite değin değişen hamur renkleri vardır. Kahve Kiremit maldan farklı bir astar rengine sahip olmalarıyla ayrılırlar. Astar rengi çoğunlukla hamur renginden daha koyu kahve tonlarındadır. Genellikle orta kum katkılıdır. Neredeyse tamamı orta ya da kötü derecede pişirilmişlerdir. Açıklı örnekler çoğunluktadır. Çoğu çarkta biçimlendirilmiştir. Bu grupta ele aldığımız Kahve Astarlı Mallar çalışmamız kapsamında incelenen çanak çömleklerin (20) %13'ünü oluşturmaktadır.

Kiremit Astarlı Mallar; kahveden kiremite ve bazen griye değin değişen hamur renkleri vardır. Kahve-Kiremit ana mal grubundan ayrılmalarının nedeni hamurlarının renginden ayrı bir astar rengine sahip olmalarıdır. Astar rengi açık kiremitten koyu kiremite kadar değişmektedir. Çoğunlukla orta kum katkılıdır. Neredeyse tamamı orta derecede pişirilmişlerdir. Tamamı açıklıdır. Hemen hepsi çarkta biçimlendirilmiştir. Bu grupta ele aldığımız Kiremit Astarlı Mallar incelenen çanak çömleklerin (19) %12'sini oluşturmaktadır.

Krem Astarlı Mallar; kremden devetüyüne değin değişen hamur renkleri vardır. Krem Mal grubundan, farklı bir astar rengine sahip olmalarıyla ayrılırlar. Astar rengi çoğunlukla hamur renginden daha açık krem tonlarındadır. İnce ya da orta kum katkılıdır. Orta ya da iyi derecede pişirilmişlerdir. Yüzeyleri çoğunlukla açıklıdır. Hemen hepsi çarkta biçimlendirilmiştir. Krem Astarlı Mallar çalışmamız kapsamında incelenen çanak çömleklerin (12) %7'sini oluşturmaktadır.

Gri-Siyah Mallar; kahveden griye ve siyaha değin değişen hamur renkleri vardır. Hamurlarının renginde astarlıdır. Çoğunlukla orta kum katkılıdır. Neredeyse tamamı orta ya da kötü derecede pişirilmişlerdir. Büyük bir çoğunluğun pişme nedeniyle yüzeylerinde renk farklılıkları ve alacalanmalar oluşmuştur. Açıklı örnekler çoğunluktadır. Çoğu çarkta biçimlendirilmiştir. Gri-Siyah Mallar çalışmamız kapsamında incelenen çanak çömleklerin (6) %4'ünü oluşturmaktadır.

3. Form ve Diğer Özellikler (Pişme, Katkı, Bezeme)

Tepeköy Höyük'te ön plana çıkan ve yoğun olarak kullanılan formların başında çanaklar gelmektedir. Çanaklar; kapalı ağızlı, açık ağızlı ve dik ağızlı olmak üzere üç ana grupta ele alınmıştır. Ağız profil özelliklerine göre; basit, içe-dışa, çift tarafı kalınlaştırılmış ağız kenarlı veya düz ağız kenarlıdır. Çanakların gövde kısımları genellikle yuvarlak, keskin omuzlu ve keskin karınlıdır. Dip kısımları ise düz, halka ve yuvarlak olarak ön plana çıkar. Tepeköy Höyüğü'nde en dikkat çeken çanak formu; Açık ağızlı, basit ağız kenarlı ve keskin karınlıdır (Şekil 4/1-2-3-4-5-6-7-8, Şekil 5/1-2, Şekil 8/1-2-3-4-5-6, Şekil 9/1-2-3-4-5, Şekil 10/1-2-3-4, Şekil 11/1-2-3). Ayanis (Kozbe vd., 2001, Pl. IX/15), Erzincan/Altın-tepe (Emre, 1969, Res. 8), Çavuş-tepe (Sivi, 2018, Lev. I/5-6-7, II/2-3-6), Van Kalesi Höyüğü (Konyar, 2011, Res.7; 2014, Res. 11), Van/Altın-tepe Nekropolü (Yiğitpaşa, 2011, Lev.I/1,8), Dilkaya Höyüğü (Çilingiroğlu ve Derin, 1992, 489, Res. 14/ 2), Kayalıdere (Tayfur, 2021, Lev. XXV/5, XXVIII/2-3, XXX/1), Murat Tepe (Danışmaz, 2021, Lev, 1-2-3), Norşuntepe (Hauptmann, 1971, Res. 21/2, 22/2), ve Bastam (Kroll, 1970, 209, Çiz.4/2-3) gibi Urartu yerleşimlerinde benzer formlarla karşılaşılmaktadır.

Tepeköy Höyük'te kap formları arasında ikinci büyük grubu çömlekler oluşturmaktadır. Çömleklerde ağız profili ve gövde yapıları dikkate alınarak ayrımlar yapılmıştır. Genellikle yuvarlak ve küresel gövdelilerdir. Ayrıca alçak ve yüksek boyunlu çömlekler ağız profili özelliklerine göre; basit, içe ve dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlıdır. Höyükte en yaygın görülen form; alçak boyunlu, basit ağız kenarlı ve yuvarlak gövdelilerdir. (Şekil 4/9-10-11-12-13-14-15-16, Şekil 5/3-4-5, Şekil 8/7-

8-9-10-11-12, Şekil 9/6-7-8-9, Şekil 10/5-6-7-8, Şekil 11/4-5-6). Benzerlerine; Anzaf (Belli, 1992, 464, Çiz. 8/7), Van Kalesi Höyüğü (Sivas, 1998, Lev.59c; Konyar, 2011, Res. 7) ve Karmir-Blur (Piotrovskii, 1975, Res. 51-56) gibi merkezlerde rastlanılmıştır.

Minyatür kaplar dik ağızlı, basit ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli ve düz diplidirler. Minyatür kap grubunda değerlendirdiğimiz açık ağızlı ve basit ağız kenarlı olan bir örneğin kaide kısmı yüksektir. Bu kap örneği Urartu merkezlerinde aynı zamanda kapak olarak da kullanılmıştır (Sevin, 2012, s. 230). Höyükte açık, astar, çark gibi unsurlar Urartu Krallığı merkezleriyle benzerdir. Fakat Tepeköy Höyük'te bulunan minyatür kapların hamurunda bitki katkısı olması astarsız olması ve el yapımı olmaları bunların yerelliğine işaret etmektedir (Şekil 7/1-2-3-4-5-9).

Urartu çanak çömleğinde önemli bir yere sahip olan testiler Tepeköy Höyük'te de rastlanılmıştır. Höyükte görülen testiler; düz ağızlı, alçak boyunlu, açık ağızlı küresel gövdelidirler. Ancak Urartu yerleşimlerinde görülen yonca ağızlı testiler höyükte ele geçmemiştir. Benzerleri; Dilkaya Höyüğü (Sağlamtimur, 1994, Lev. 105/c-d), Van/Altıntepe Nekropolü (Yiğitpaşa, 2016, Lev. 2/10) ve Bastam (Kroll, 1979, Abb. 3/7) gibi Urartu nekropol ve yerleşimlerinde karşımıza çıkmaktadır (Şekil 6). Höyükte az sayıda temsil edilen tiplerden bir diğeri ise bardalardır. Bardak formları; dik ağızlı, basit ağız kenarlı, tek kulplu ve dibe doğru daralır (Şekil 7/6, Şekil 9/10).

Pişmiş toprak kapları içinde yer alan kandiller, iki gruba ayrılır. Bunlar; tek hazneli ve çift hazneli kandillerdir. Çalışmada ele aldığımız iki kandil örneği tek hazneli gruba girer. Bu kandiller dışa dönük ve dik ağızlı olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Açık Ağızlı örneğin tutamak kısmında çentik bezeme bulunmaktadır. Ayrıca kandillerin iç kısmında ve ağız kenarlarında kullanıma bağlı is mevcuttur. Van/Altıntepe Nekropolü (Yiğitpaşa, 2011, Lev. 1/12), Karagündüz Nekropolü (Sivas, 1998, Lev. 90/a-b) ve Karmir Blur (Kroll, 1970, Lev. 3/9) gibi merkez ve nekropollerde benzerleri görülür (Şekil 7/7-8).

Höyük'te incelenen çanak çömleklerin çoğu orta derecede pişirilmiş, az sayıda iyi ve kötü pişirilmiş örneklerle de rastlanılmıştır. İyi pişmiş örnekler daha çok Krem Astarlı Mal grubunda görülmektedir. Pişme koşullarına bağlı olarak bazı kapların yüzeylerinde renk farklılıkları ve alacalanmalar mevcuttur.

Tepeköy Höyük'te ele geçirilen kaplarda katkı maddesi olarak çoğunlukla orta kum, bol saman (bitki) kullanılmasının yanı sıra az miktarlarda iri kum, mika, taşçık kullanımı da görülmektedir. İncelenen çanak çömleklerin %90'ı çark yapımıdır. Hafif veya orta derece açıklarına rağmen yoğun bitki katkısının seramik yüzeylerinde pürüzler ve gözeneklere neden olduğu izlenmektedir.

Seramikler çoğunlukla bezemesizdir, buna karşın bir monotonluktan uzak bezemeli örnekler de mevcuttur. Höyük'te görülen bezemeler, Erken Demir Çağı'nda görülen (Ayaz, 2020, s.61) ve Orta Demir Çağı'nda da devam eden kazıma tekniğiyle yapılmış; çentik (Şekil 4/5), yatay oluk yiv (Şekil 4/3, Şekil 8/1-2), çizgi dalgalı (Şekil 4/1), balıksırtı (Şekil 4/7), içiçe üçgen açığı (Şekil 4/4) ve kabartma tekniğiyle yapılmış yumru (memecikli) (Şekil 4/10), bezemelerdir (Özfirat, 1999, s. 363; 2000, s. 197; 2001, s. 124; Ayaz, 2017, s. 150). En çok uygulanan bezeme ise yatay oluk yiv bezemedir.

Sonuç

Tepeköy Höyüğü çanak çömleği üzerinde yaptığımız değerlendirmeler sonucunda, 5 ana form ve 5 mal grubu tespit edilmiştir. Eldeki veriler ışığında höyüğün Orta Demir Çağ çanak çömlekleri incelendiğinde; hamuru, astarı, katkı maddesi, pişmesi, formları ve yüzey işlemleri açısından genel olarak Urartu seramik özelliklerini tekrar ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte seramik yüzeylerinde görülen derin kazıma bezeme uygulamaları, kilde kullanılan yoğun bitki ve taşçık katkı maddeleri ise yerel unsurları yansıtır.

Yukarı Murat Hazvzası'nda Tepeköy Höyüğü'nün 5 km kuzeybatısına konumlandırılan Kayalidere Kalesi, diagnostik Urartu seramiklerinin yerel özellikler ile bir arada görüldüğü Muş Bölgesi'nin önemli merkezlerden bir diğeridir. Kayalidere Kalesi çanak çömleklerinin dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, yuvarlak gövdeli ve düz dipli formları ön plandadır. Daha çok kahve ve kiremit mal grubunun yoğunlukta olduğu kalede, Kırmızı Astarlı Bianili seramikleri de görülür. Genel olarak kilde orta kum, taşçık ve yoğun bitki katkısı bulunur. Katkı maddeleri ile Muş Bölgesi'nin yerel özelliklerini taşıyan çanak çömleklerin yüzeylerinde kazıma tekniği ile yapılmış çentik bezeme ve

kabartma tekniği ile yapılmış yumru bezemelere de rastlanılır. Kayalidere Kalesi'nde bulunan Kırmızı Astarlı Mal grubu dışında tüm mal ve tiplerin Tepeköy Höyük ile örtüştüğü görülmektedir (Tayfur, 2021, s. 93; Tayfur ve Erdoğan, 2022, s. 162).

Yukarı Fırat Havzası seramik tipleri; dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, dibe doğru daralan keskin gövdeleri ve kalın cidarlı olmaları ile bilinir. Bu profilin en iyi gözlemlendiği merkez ise Norşuntepe'dir (Hauptmann, 1976, s. 55). Norşuntepe seramikleri keskin formları ile Tepeköy Höyük seramikleri benzeşirken, yüksek kaideli ve kalın cidarlı olmaları ile farklılık gösterir. Yukarı Fırat Havzası içinde yer alan önemli merkezlerden bir diğeri ise Bingöl İli Solhan İlçesi'nde bulunan Murat Tepe (Norik) Höyüğü yerleşimidir. Murat Tepe seramikleri; basit ağız kenarlı, keskin karınlı, düz ve yüksek kaideli dip formları ile ön plana çıkmaktadır (Danışmaz, 2021, s. 89). Basit ve dışa doğru kalınlaştırılmış ağız kenarlı, keskin karınlı ve düz dipli seramik formları Tepeköy Höyük ile örtüşürken yüksek kaideli formlar daha çok Assur etkileri taşımakta ve bu yönleri ile Tepeköy Höyük'ten ayrılmaktadır.

Muş Bölgesi Urartu Dönemi seramiklerine ilişkin bilinenler daha çok yüzey araştırmalarından elde edilen verilere dayanmaktadır. Bölgenin çanak çömlek tipleri genellikle ağız kenarları dışa doğru kalınlaştırılmış gövde kısımları ise yuvarlak ve omurgalıdır. Hamur renkleri ise çoğunlukla kahve ve kiremit tonlarındadır. Az oranda kırmızı astarlı mal grubu da görülür. Çoğunlukla orta derecede fırınlanmış çanak çömlekler orta kum, yoğun taşçık ve yoğun bitki katkıdır. Genellikle açık ve çark yapımlıdır (Rothmann, 1992, s. 281-282; Özfirat, 2001, s. 126; Biber, 2018, s. 238). Muş İli seramikleri Yukarı Murat Havzası içinde yer alan yerleşimlerden farklı olarak Erken Demir Çağ'ından Orta Demir Çağ'a bitki katkı maddesinin yoğun kullanılması ve derin kazıma bezeme örnekleri ile yerel özellikler taşımaktadır. Benzer özellikler Tepeköy Höyükte Orta Demir Çağ'ında da izlenmektedir. Doğu Anadolu Erken Demir Çağ seramiklerinin alt kültür bölgelerini konu alan önceki çalışmalarda Yukarı Murat Havzası'nda Muş ilinden Bulanık ilçesine yerel özelliklerin izlendiği yaklaşık 80x60 km²'lik bir lokasyon için "*Muş-Bulanık Grubu*" tanımı önerilmiştir (Ayaz, 2017). Tabakalı bir kazı olan Tepeköy Höyük'te ele geçen çanak çömlekler bu güne kadar bilinenleri doğrulamak adına oldukça önemlidir. Bu çalışma bölgenin tabakalı bir kazısından elde edilen bulgularının yüzey araştırmaları verilerini desteklediğini ortaya koyar.

Van Gölü Havzası seramikleri; pembeden devetüyüne değin değişen renklerde hamurlu, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, keskin karınlı, yuvarlak gövdeli ve düz dipli tipleri ile bilinmektedir. Genellikle hamurda ince kum, mika ve az oranda kireçtaşı katkısı görülür. Krallığı temsil eden seramikler ise ince cidarlı, çoğu zaman katkısız ve parlak kırmızı astarlıdır. Van Gölü Havzası'nda en çok rastlanan kap tipleri arasında; açık ağızlı, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, keskin gövdeli ve omurgalı çanaklar, küresel gövdeli yüksek boyunlu veya boyunsuz çömlekler, yonca ağızlı dikey kulplu testiler ve pithoslar sayılabilir. Bunların yanında kadehler, bardaklar, mataralar kandiller hayvan ve çizme biçimli rithonlar gibi sunu kapları da diğer tipleri yansıtır (Erdem ve Konyar, 2020, s. 207). Van Gölü Havzası'nda bulunan Ayanis Kalesi (Kozbe vd., 2001, s. 85-183), Çavuştepe Kalesi (Sivi, 2018), Anzaf Kaleleri (Belli, 1992, s. 464; Duyar, 2007, s. 29), Dilkaya Höyüğü (Sağlamtimur 1994, s. 35-68), Van Kalesi Höyüğü (Tarhan ve Sevin, 1990, s. 429-456; Konyar, 2011, s. 424) ve Van/Altintepe Nekropolü (Yiğitpaşa, 2011, s. 120-128) gibi Urartu merkezi bölge yerleşimlerinin çanak çömlekleri ele alındığında; Tepeköy Höyük'te ele geçen açık ağızlı, dışa kalınlaştırılmış ağız kenarlı, keskin karınlı çanaklar ve yüksek boyunlu, küresel gövdeli çömlekler ile tipolojik benzerliklerin olduğu görülür. Tepeköy Höyük seramikleri mal ve formlarıyla Urartu çanak çömlek özellikleri gösterirken üretim tekniğinde Muş Bölgesi'ne özgü yoğun bitki, taşçık ve derin kazıma bezeme örnekleri ile lokal bir karakter kazanır.

Tepeköy Höyüğü çanak çömleklerinin hem mal grupları hem de tipolojik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda bölgesel benzerliklerin olduğu saptanmıştır. Özellikle Urartu Krallığı'nın yukarıda sıralanan merkezleri ile yapılan karşılaştırmalar paralellikleri ortaya koyar. Tepeköy Höyüğü'nün yakınındaki Kayalıdere Kalesi'nde mevcut olmasına rağmen Kırmızı Astarlı Biainili Seramiği'nin höyükte ele geçirilmemiş olması da dikkatlerden kaçmaz. Bununla birlikte Erken Demir Çağı'ndan beri kullanım gören Kiremit Astarlı Mal, Urartu Biainili seramiğinin öncü örnekleri olarak düşünülmekte ve Tepeköy Höyükte de %19 ile temsil edilerek ve Urartu'nun spesifik örnekleri arasında yerini almaktadır (Sevin, 2004, 380).

Tepeköy Höyüğün çanak çömleği yüzey araştırması verileriyle birlikte değerlendirildiğinde Muş Bölgesi'nde Erken Demir Çağı'ndan Orta Demir Çağı'na çanak çömlek geleneğinde bir sürekliliğin olduğu görülmektedir. Anlaşılacağı üzere Yukarı Murat Havzası'nda Muş Bölgesi'nde yer alan Tepeköy Höyük seramiği, Doğu Anadolu Orta Demir Çağ seramikleri içerisinde yerel özellikleri ile ayrıştırılabilen özel bir gruptur.

Kaynakça

- Ayaz, G. (2017). *Doğu Anadolu Bölgesi erken demir çağ çanak çömlek kültür bölgeleri: Gelişimleri, sınırları, çanak çömlek grupları ve ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmesi* (Tez No. 490823) [Doktora tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ayaz, G. (2020). Doğu Anadolu erken demir çağ çanak çömlek kültür grupları: Kısa bir değerlendirme. *Seramik Araştırmaları Dergisi*, 2, 54-79.
- Belli, O. (1992). Van Anzaf Urartu Kaleleri kazısı. *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 54 (55), 13-30.
- Biber, H. (2018). *Muş ili arkeolojik yüzey araştırmaları 2009-2014* (1. baskı). Hiperyayın.
- Burney, C. A. (1958). Eastern Anatolia in the chalcolithic and early bronze age. *Anatolian Studies*, 8, 157-209.
- Çilingiroğlu, A. Derin, Z. (1992). Van Dilkaya kazısı 1990. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 403-422.
- Danışmaz, H. (2021). Murat Tepe orta demir çağı (Urartu dönemi) seramiği. A. Özdemir ve Z. Kılınç (Ed.), *Murat Nehri kıyısında bir Urartu yerleşimi Murat Tepe* (1. baskı, s. 85-145) içinde. Ege Yayınları.
- Duyar, J. (2007). Yukarı Anzaf Kalesi'nde ortaya çıkarılan işaretli ve ölçekli çanak çömlek parçalarının değerlendirilmesi (Tez No.215488) [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Emre, K. (1969). Altın-tepe'de Urartu seramiği. *Belleten*, 33 (131), 279-289.
- Ercek, M., Kılıç, İ., (2019). Muş, Varto, Tepeköy Höyüğü kurtarma kazısı. 27. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, , 215-226.
- Erdoğan, S., Ercek, M., Çiftçi, Y., Biber, H., Yılmaz, H. ve Ayaz, G. (2021). Muş/Varto Tepeköy Höyüğü tunç çağları. *Anadolu Araştırmaları*, 25, 61-86.
- French, D.H. & Summers, D. (1994). Pre-Urartian and Urartian pottery from the Muş region. *Anatolian Studies*, 44, 77-84.
- Hauptmann, H. (1971). Norşuntepe historische geographie und ergebnisse der grabungen 1968/69. *Istanbul Mitteilungen*, 19 (20), 21-78.
- Hauptmann, H. (1976). Norşuntepe kazıları 1972. *Keban projesi 1972 çalışmaları* (1. baskı, s. 41-59) içinde. ODTÜ Keban Projesi Yayınları.
- Kılınç, Z., Bingöl, İ., (2016). Tepeköy Höyüğü kurtarma kazısı. 24. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Şanlıurfa, 555-564.

- Konyar, E. (2011). Van-Tuşpa aşağı yerleşmesi Van Kalesi Höyüğü kazıları. 33. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 3, 209-428.
- Konyar, E. (2014). Eski Van Şehri Kalesi ve Höyüğü kazıları 2013 çalışmaları. 36. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 2, 265-286.
- Kozbe, G., Çevik, Ö. & Sağlamtimur, H. (2001). Pottery. A. Çilingiroğlu & M. Salvini (Ed.), *Ayanis I* (1. baskı, s. 85-153) içinde. CNR.
- Kroll, S. (1970). Die keramik aus der ausgrabung Bastam 1969. *AMIN*, 3, 67-92.
- Kroll, S. (1979). Die Urartäische keramik aus Bastam, W. Kleiss (Ed.). Bastam I: Ausgrabungen in dm urartäischen Anlagen, 1972-1975, (203-220). Gebr. Mann Verlag
- Özdemir, A. (2021). Murat Tepe Urartu dönemi yerleşimi. A. Özdemir ve Z. Kılınç (Ed.), *Murat Nehri kıyısında bir Urartu yerleşimi Murat Tepe* (1. baskı, s. 47-83) içinde. Ege Yayınları.
- Özfirat, A. (1999). 1997 yılı Bitlis-Muş yüzey araştırması: Tunç ve demir çağları. 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 1-22.
- Özfirat, A. (2000). 1998 yılı Bitlis-Muş yüzey araştırması: Tunç ve demir çağları. 17. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 193-210.
- Özfirat, A. (2001). 1999 yılı Muş ili yüzey araştırması: Tunç ve demir çağları. 18. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2, 123-140.
- Piotrovskii, B. B. (1975). *Urartu*. Nagel.
- Rothman, M. S. (1992). Preliminary report on the archaeological survey in the Alpaslan Dam reservoir area and Muş plain 1991. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 10, 281-282.
- Rothman, M. S. (1994). The pottery of the Muş plainan the evolving place of a high border land. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1, 281-304.
- Sağlamtimur, H. (1994). *Van Dilkaya kazılarında çıkan demir çağ çanak çömleği* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Sevin, V. (2004). Son tunç/erken demir çağ Van bölgesi kronolojisi. Kökeni aranan bir devlet Urartu. *Bellekten*, 68, 355-386.
- Sevin, V. (2012). Urartu çömlekçiliğinde kapak. *Anadolu Araştırmaları*, 4, 227-233.
- Sevin, V. ve Kavaklı, E. (1996). *Bir erken demir çağ nekropolü Van/Karagündüz*. (1. baskı). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sivas, H. (1998). *Urartu çanak çömleği üzerine yeni gözlemler (Tuşpa, Karagündüz ve Ayanis kazılarının ışığında)* [Yayınlanmamış Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sivi, Ü. (2018). *Van/Çavuştepe Kalesi 2014 ve 2015 yılları Urartu dönemi çanak çömlekleri* (Tez No. 504353) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tarhan, M. T. ve Sevin, V. (1990). Van Kalesi ve eski Van şehri kazıları-1988. XI. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 1, 429-456.
- Tayfur, E. (2021). *2018/2019 yılları Kayalidere Kalesi kurtarma kazıları orta demir çağ/Urartu çanak çömleği* (Tez No. 683181) [Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tayfur, E. ve Erdoğan, S. (2022). Kayalidere Kalesi Urartu çanak çömleği: 2018/2019 yılı kazıları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 157 - 172
- Yiğitpaşa, D. (2011). Van/Altıntepe Urartu nekropolü sunu kapları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, XXVI, 111-153.

Yiğitpaşa, D. (2016). Tuşpa/Altın-tepe halk mezarlığı ve çanak çömleği. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 5 (21), 409-434.

Zirekbilek, D (2021). *Muş Tepeköy Höyüğü kurtarma kazıları orta demir çağ/Urartu çanak çömleği* (Tez No. 683182) [Yüksek lisan tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Katalog*

Şekil 4 (Kahve-Kiremit Mal)

1. TPKH. B1-03, Çanak: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, pişmeden dolayı yer yer alacalı, çark yapımı, dudak üstünde kazıma tekniği ile yapılmış dalga bezemek vardır. Çapı: 16,4 cm.
2. TPKH. A1-18, Çanak: Kahve (5YR-5/6) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, pişmeden dolayı yer yer alacalı, el yapımıdır. Çapı: 15,4 cm.
3. TPKH. A1-30, Çanak: Koyu kahve (5YR-6/4) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımı, kazıma tekniği ile yapılmış yiv bezek vardır. Çapı: 15.4 cm.
4. TPKH. J9/10-18, Çanak: Kahve (7.5YR- 6/4) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Ağız kısmının hemen altında kazıma tekniği ile yapılmış iç içe açılı bezek vardır. Çapı: 26 cm.
5. TPKH. J-9/10-75, Çanak: Kahve (2.5YR-5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık ve az saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Gövde kısmında kazıma tekniği ile yapılmış çentik bezeme vardır. Çapı: 33.4 cm.
6. TPKH. B2-08, Çanak: Kahve (7.5YR-6/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, hafif açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı:25,6 cm.
7. J-9/10-01, Çanak: Kahve (2.5YR-5/8) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Ağız kısmının hemen altında kazıma tekniği ile yapılmış balık kılıcı bezek vardır. Çapı: 31 cm.
8. TPKH. I/6-25, Çanak Kahve (5YR-5/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çap: 49 cm.
9. TPKH. A5-02, Çömlek: Kahve (7.5YR-6/4) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, hafif açık, orta derecede pişmiş, pişme nedeniyle yer yer alacalı, çark yapımıdır. Çapı:14 cm.
10. TPKH. J9/10-11, Çömlek: Kahve (5YR-6/6) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, pişme nedeniyle yer yer alacalı, çark yapımıdır. Gövde kısmında kabartma tekniği ile yapılmış memecikli bezek kullanılmıştır. Çapı: 18 cm.
11. TPKH. B1-05, Çömlek: Kahve (5YR-4/3) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, pişme nedeniyle yer yer alacalı, el yapımıdır. Çapı: 20.4 cm.
12. TPKH. J9/10-98, Çömlek: Kahve (7.5YR-6/4) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açısız, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 25.4 cm.
13. TPKH. J9/10-02, Çömlek: Kahve (5YR-5/4) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, el yapımıdır. Çapı: 29 cm.
14. TPKH. A5-06, Çömlek: Kahve (7.5YR-6/4) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, hafif açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 29 cm.
15. TPKH. A5-05, Çömlek: Koyu Kiremit (5YR-6/6) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, pişme nedeniyle alacalı, çark yapımıdır. Çapı: 32 cm.
16. TPKH. J9/10-15, Çömlek: Açık kahve (2.5YR-5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık ve saman katlı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 17.2 cm.

* Kum içindeki tanelerin 1 mm. çapından daha küçük olduğu durumlarda 'İnce kum katkı'; 2 mm. ise 'orta kum katkı'; 2 mm.'den daha büyük ise 'kaba kum katkı' kullanılmıştır. Özü tamamen siyah ya da kurşuni renkteyse 'kötü pişirilmiş'; iç ve dış çeper hamurunun renginde, öz siyah renkteyse 'orta pişirilmiş'; öz tümüyle hamurunun rengindeyse ve kesitte bir renk değişimi yoksa 'iyi pişirilmiş', terimleri kullanılmıştır.

Renkler için *Munsell Soil Color Charts (GretagMacbeth 2000)* katalogundan yararlanılmıştır.

Şekil 5 (Kahve-Kiremit Mal)

1. TPKH.2019/118-A, Çanak: Kahve (5YR-6/6) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açkılı, orta derecede pişirilmiş, pişme nedeniyle yer yer siyah alacalı, el yapımıdır. Çap: 7cm Yükseklik: 3 cm.
2. TPKH. 2019/117-A, Çanak: Kahve (10YR-7/2) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkılı, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 13 cm Yükseklik: 6.1 cm.
3. TPKH. 2019/53-A, Çömlekçik: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu, kum, taşçık, mika ve bol saman katkılı, açkısız, orta derecede pişirilmiş, pişme nedeniyle yer yer siyah alacalı, çark yapımıdır. Çap: 7. cm Yükseklik: 10 cm.
4. TPKH. 2019/70-A, Çömlek: Kahve (7.5YR-5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açkılı, kötü derecede pişirilmiş, pişme nedeniyle siyaha değin renk değışimi, çark yapımıdır. Çap: 19 cm Yükseklik: 16.9 cm.
5. TPKH. 2019/114-A, Çömlek: Kahve (5YR-5/4) hamurlu, hamurunun renginde astarlı, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkılı, orta derecede pişirilmiş, pişme nedeniyle siyaha değin renk değışimi, çark yapımıdır. Omuz kısmında çentik sıralı bezek kullanılmıştır. Dip kısmında sonradan 0.5 cm. ölçüsünde bir delik açılmıştır. Çap: 27.4 cm Yükseklik: 27.2 cm.

Şekil 6 (Kahve-Kiremit Mal)

1. TPKH. 2019/64-A, Testi: Kahve (7.5YR-6/4) hamurlu, kum, bol taşçık ve bol saman katkılı, açkısız, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 3.4 cm. Yükseklik: 7.4 cm.
2. TPKH. 2019/43-A, Testi: Kahve (10YR-6/3) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkılı, iyi derecede pişirilmiş, yuvarlak dipli, çark yapımıdır. Çap: 3.6. cm Yükseklik: 11.3 cm.
3. TPKH. 2019/48 -A, Testi: Kahve (10 YR- 6/4) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, hafif açkılı, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 4.5 cm Yükseklik: 11 cm Yükseklik: 11 cm.
4. TPKH. 2019/115-A, Testi: Kahve (10YR-6/3) hamurlu, kum, taşçık, kireç bol mika ve saman katkılı, açkısız, orta derecede pişirilmiş, düz dipli ve ağızdan gövdeye doğru bir genişleme vardır. Çark yapımıdır. Çap: 10 cm Yükseklik: 20 cm.

Şekil 7 (Kahve-Kiremit Mal)

1. TPKH. 2019/104-A, Minyatür Kap: Kahve (7.5YR-5/3) hamurlu, kum, taşçık, kireç ve bol saman katkılı, açkısız, iyi derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Çap: 3 cm Yükseklik: 4.8 cm.
2. TPKH. 2019/65-A, Minyatür Kap: Kiremit (2.5YR-4/6) hamurlu, kum, taşçık, mika ve bol saman katkılı, açkısız iyi derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Çap: 5.4 cm Yükseklik: 5.9 cm.
3. TPKH. 2019/95-A, Minyatür Kap: Kiremit (10YR-6/4) hamurlu, kum, taşçık, kireç, mika ve bol saman katkılı, hafif açkılı, iyi derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Çap:4.9 cm Yükseklik: 8.9 cm.
4. TPKH. 2019/103-A, Minyatür Kap: Kahve (10YR-6/3) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkılı, orta derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Çap: 6.1 cm Yükseklik: 6.2 cm.
5. TPKH.2019/102-A, Minyatür Kap: Kahve (10YR-6/3) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkılı, orta derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Çap: 15 cm Yükseklik: 4.4 cm.
6. TPKH. 2019/106-A, Bardak: Kahve (10YR-6/4) hamurlu, kum, taşçık, mika ve bol saman katkılı, açkılı, iyi derecede pişirilmiş, pişme nedeniyle yer yer siyah alacalı, el yapımıdır. Çap:10 cm Yükseklik: 9.2 cm.
7. TPKH.2019/41-A, Kandil: Kahve (7.5YR-6/3) hamurlu, kum ve taşçık katkılı, açkısız, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Kandilin iç kısmı kullanıma bağlı islidir. Tutamak yerinde çentik bezek kullanılmıştır. Çap: 7.3 cm Yükseklik: 3.5 cm.
8. TPKH.2019/77-A, Kandil: Kahve (5YR-5/4) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açkılı, orta derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Kandilin iç kısmı kullanıma bağlı islidir. Çap: 7.5 cm Yükseklik: 7.5 cm Yükseklik: 7.5 cm
9. TPKH.2019/102-A, Minyatür Kap: Kahve (10YR-6/3) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 15 cm Yükseklik: 4.4 cm.

Şekil 8 (Kahve Astarlı Mal)

1. TPKH. J-9/10-97, Çanak: Kahve (7.5YR-5/3) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-5/6) astarlı, kum, taşçık ve az mika, az saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, el yapımıdır. Çapı: 18 cm.
2. TPKH. J9/10-84, Çanak: Kahve (7.5YR-5/4) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-5/6) astarlı, kum, az taşçık ve az saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 26 cm.
3. TPKH. J-9/19-95, Çanak: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu Kahverenginde (5YR-4/3) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, el yapımıdır. Çap: 28 cm.
4. 4.TPKH. J9/10-105, Çanak: Kiremit (2.5YR-5/6) hamurlu Kahverenginde (2.5YR-5/4) astarlı, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 23 cm.
5. TPKH. J9/10-109, Çanak: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu Kahverenginde (2.5YR-5/4) astarlı, kum ve taşçık katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 26 cm.
6. TPKH. A3-20, Çanak: Kiremit (5YR-5/4) hamurlu, Kahverenginde (5YR- 3/2) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, hafif açıkılı, kötü derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 26.4 cm.
7. TPKH. A5-08, Çömlek: Kahve (5YR-4/3) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-5/6) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 14 cm.
8. TPKH. J4/5-235, Çömlek: Kahve (5YR-5/4) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-4/3) astarlı, kum, taşçık ve mika katlı, açıkılı, iyi derecede çark yapımıdır. Çapı: 19 cm.
9. TPKH. I/6-39, Çömlek: Kahve (7.5YR-5/1) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-5/3) astarlı, kum, taşçık, saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 20.4 cm.
10. TPKH. J4/5-227, Çömlek: Kahve (5YR-5/3) hamurlu, Kahverenginde (5YR-4/4) renginde astarlı, kum, taşçık ve bol mika katlı, açıkılı, iyi derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 22 cm.
11. TPKH. J4/5-239, Çömlek: Kahve (5YR-5/3) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-5/3) astarlı, kum, taşçık ve bol mika katkılı, açıkılı iyi derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 22.4 cm.
12. 12.TPKH. A1-27, Çömlek: Kiremit (10YR-5/8) hamurlu, Kahverenginde (2.5YR-4/4) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 22.8 cm.

Şekil 9 (Krem Astarlı Mal)

1. TPKH. J4/5- 229, Çanak: Kiremit (2.5YR- 5/6) hamurlu, krem renginde (10YR- 7/2) astarlı, kum, taşçık ve bol mika katkılı, açıkılı, iyi derecede pişmiş, pişmeden dolayı alacalı, çark yapımıdır. Çapı: 13 cm.
2. TPKH. A3-09, Çanak: Kahve (2.5YR-6/3) hamurlu, Krem renginde (7.5YR-6/4) astarlı, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, hafif açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 38 cm.
3. TPKH. J9/10-125, Çanak: Krem (10YR-7/2) hamurlu, Krem renginde (5YR-6/6) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 40.6 cm.
4. TPKH. A1-10, Çanak: Kahve (5YR-6/6) hamurlu, Krem renginde (10YR- 7/3) astarlı, açıkılı, kum, iri bol taşçık ve bol saman katkılı, hafif açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 44.6 cm.
5. TPKH. 2019/54-A, Çanak: Krem (10YR-7/4) hamurlu, Krem renginde (10YR- 7/3) astarlı, iri kum, bol taşçık ve bol saman katkılı, hafif açıkılı, iyi derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 33 cm Yükseklik: 14 cm.
6. TPKH. I-5/6- 96, Çömlek: Kahve (5YR- 5/3) hamurlu, krem renginde (10YR- 7/2) astarlı, kum, taşçık ve bol saman katkılı, açkısız, orta derecede pişmiş, pişmeden dolayı alacalı, çark yapımıdır. Çapı: 15 cm.
7. TPKH. A1- 14, Çömlek: Kiremit (10YR- 5/8) hamurlu, krem renginde (GLE1- 7/10YR Yerli) hamurlu, kum, taşçık ve saman katkılı, açkısız, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 22.6 cm.
8. TPKH. A5- 09, Çömlek: Kiremit (2.5YR- 5/6) hamurlu, krem renginde (10YR- 7/1) hamurlu, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açkısız, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 39 cm.
9. TPKH. A5- 15, Çömlek: Kahve (2.5YR- 6/5) hamurlu, krem renginde (10YR- 7/4) astarlı, , kum, taşçık ve saman katkılı, açıkılı, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 40.4 cm.
10. TPKH. 2019/42-A, Bardak: Krem (7.5YR-6/4) hamurlu, Krem renginde (10YR- 7/3) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açıkılı, iyi derecede pişirilmiş, pişmeden dolayı alacalı, çark yapımıdır. Çap: 16.5 cm Yükseklik: 8.4 cm.
11. TPKH. J9/10-13, Dip: Kahve (5YR-6/6) hamurlu, Krem renginde (10YR-7/4) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açkısız, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 4 cm.

Şekil 10 (Kiremit Astarlı Mal)

1. TPKH. I/6-29, Çanak: Kahve (5YR-5/6) hamurlu, Kiremit renginde (2.5YR-4/4) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 27 cm.
2. TPKH. J9/10-65, Çanak: Kahve (7.5YR-5/3) hamurlu, Kiremit renginde (2.5YR-5/6) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 36.2 cm.
3. TPKH. J-9/10-64, Çanak: Kiremit (2.5YR-3/8) hamurlu, Kiremit renginde (7.5YR-6/4) astarlı, kum, az taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 30 cm.
4. TPKH. A7-18, Çanak: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu, Kiremit renginde (2.5YR-4/6) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 47 cm.
5. TPKH. B1-07, Çömlek: Açık kahve (2.5YR-5/4) hamurlu, Kiremit renginde (2.5YR-5/8) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 11.4 cm.
6. TPKH. J9/10-3, Çömlek: Kahve (5YR-5/6) hamurlu, Kiremit renginde (10R- 5/4) renginde astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 13 cm.
7. TPKH. A5-07, Çömlek: Kahve (5YR-5/6) hamurlu, Kiremit renginde (2.5YR-4/4) astarlı, kum, taşçık katkılı, açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 17 cm.
8. TPKH. J9/10-05, Çömlek: Kahve (2.5YR-5/6) hamurlu, Kiremit renginde (5YR-4/4) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, açık, orta derecede pişmiş, el yapımıdır. Çapı: 31 cm.

Şekil 11 (Gri Siyah Astarlı Mal)

1. TPKH. A6-14, Çanak: Kahve (2.5Y-2/0) hamurlu, Siyah renginde (2.5Y-2/0) astarlı, kum, taşçık, mika ve az saman katkılı, açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 26 cm.
2. TPKH. B2-14, Çanak: Kahve (2.5YR-4/4) hamurlu, Siyah renginde (2.5Y-2/0) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, hafif açık, orta derecede pişirilmiş, el yapımıdır. Çap: 21 cm.
3. TPKH. A1-28, Çanak: Kahve (2.5YR-4/3) hamurlu, Siyah renginde (2.5Y- 2/1) astarlı, kum, taşçık, mika ve saman katkılı, açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap:26.4 cm.
4. TPKH. I-5- 76, Çömlek: Kahve (2.5YR-4/4) hamurlu, Siyah renginde (2.5Y- 2/0) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, hafif açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 13.4 cm.
5. TPKH. A1-11, Çömlek: Koyu kahve (5YR-4/3) hamurlu, Siyah renginde (2.5Y-2/0) astarlı, kum, taşçık ve saman katkılı, hafif açık, orta derecede pişirilmiş, çark yapımıdır. Çap: 14 cm.
6. TPKH. A5- 01, Çömlek: Kahve (2.5YR- 4/4) hamurlu, Siyah renginde (2.5Y- 2/0) astarlı, kum, taşçık ve mika katkılı, hafif açık, orta derecede pişmiş, çark yapımıdır. Çapı: 26 cm.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

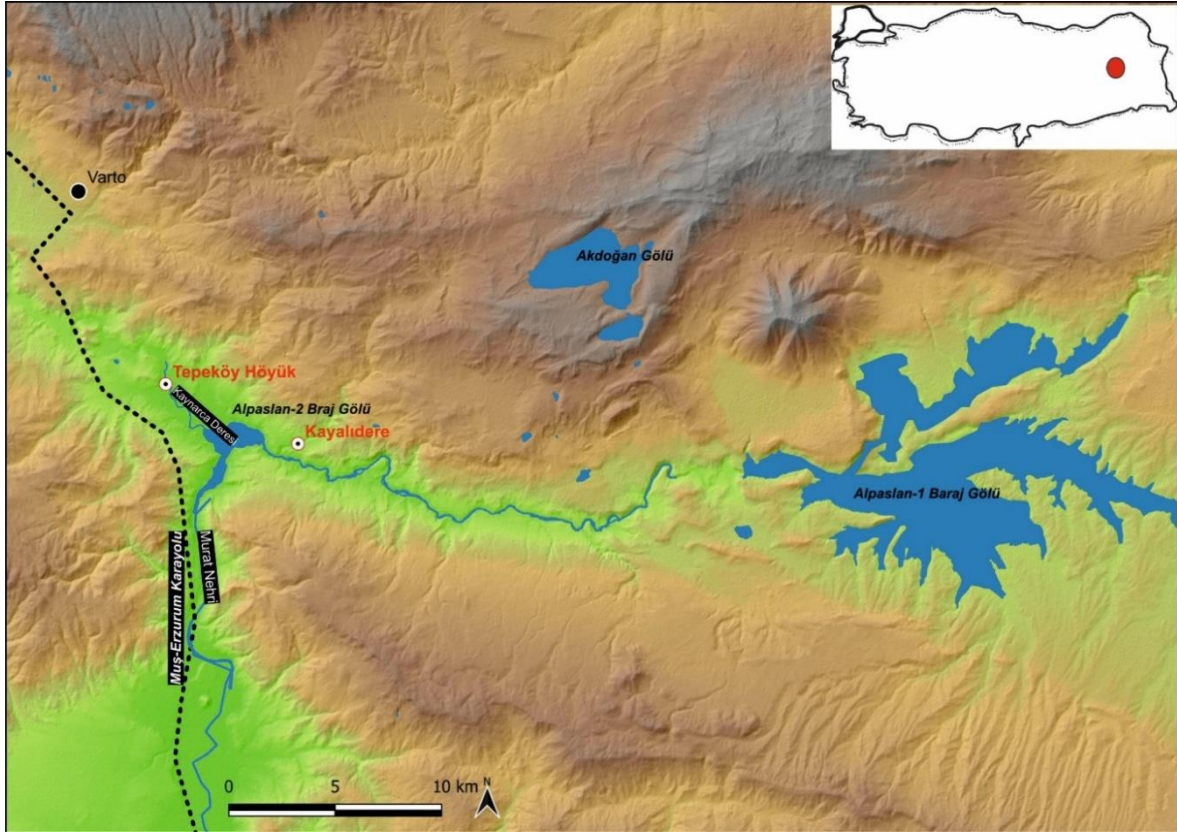
Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

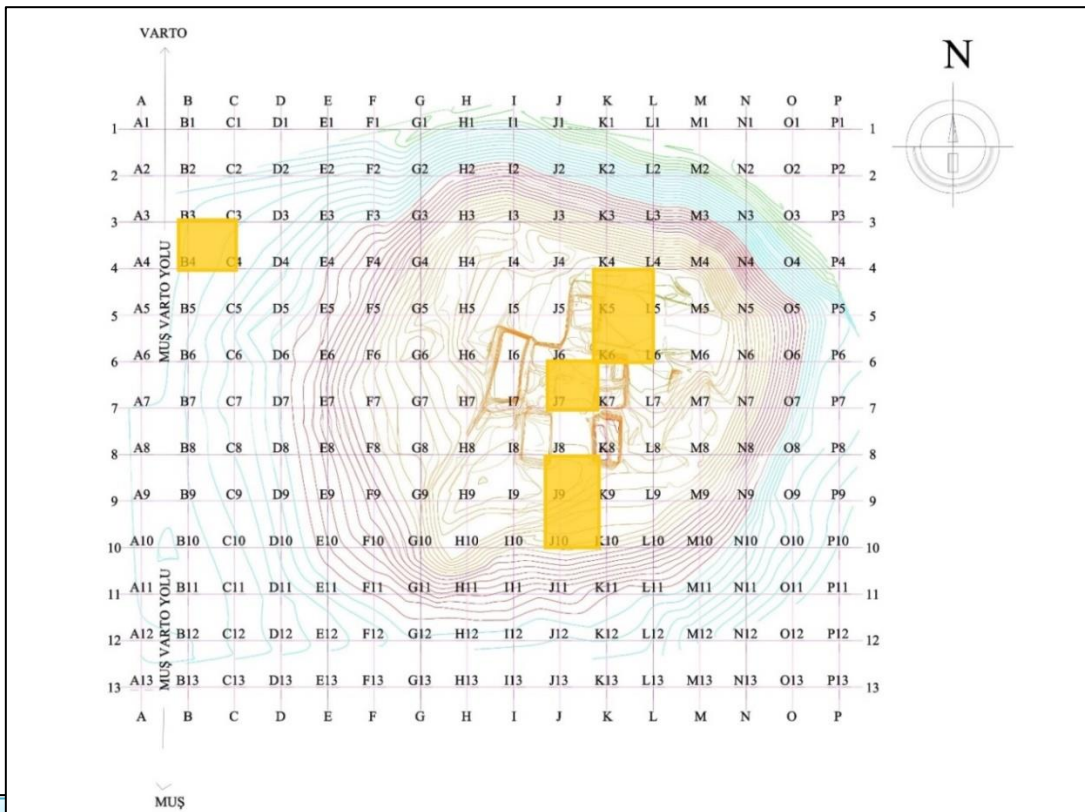
*Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

*Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

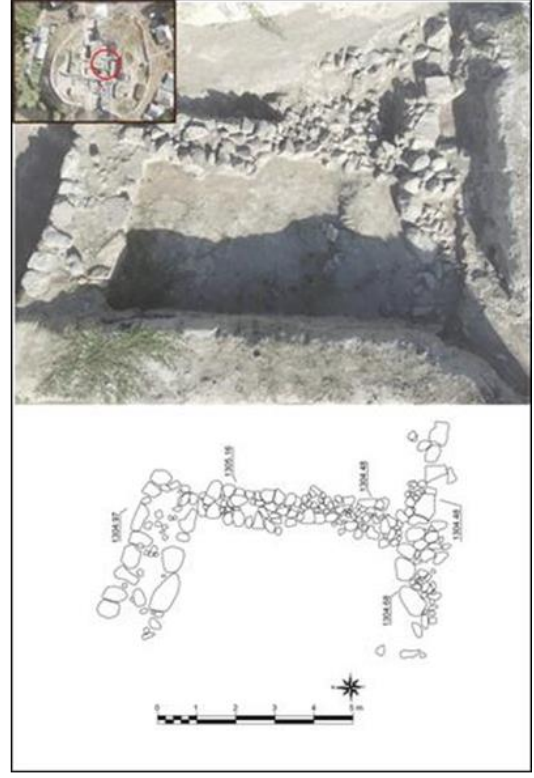
Harita 1: Tepeköy Höyük lokalizasyonu (Ödük, 2022)

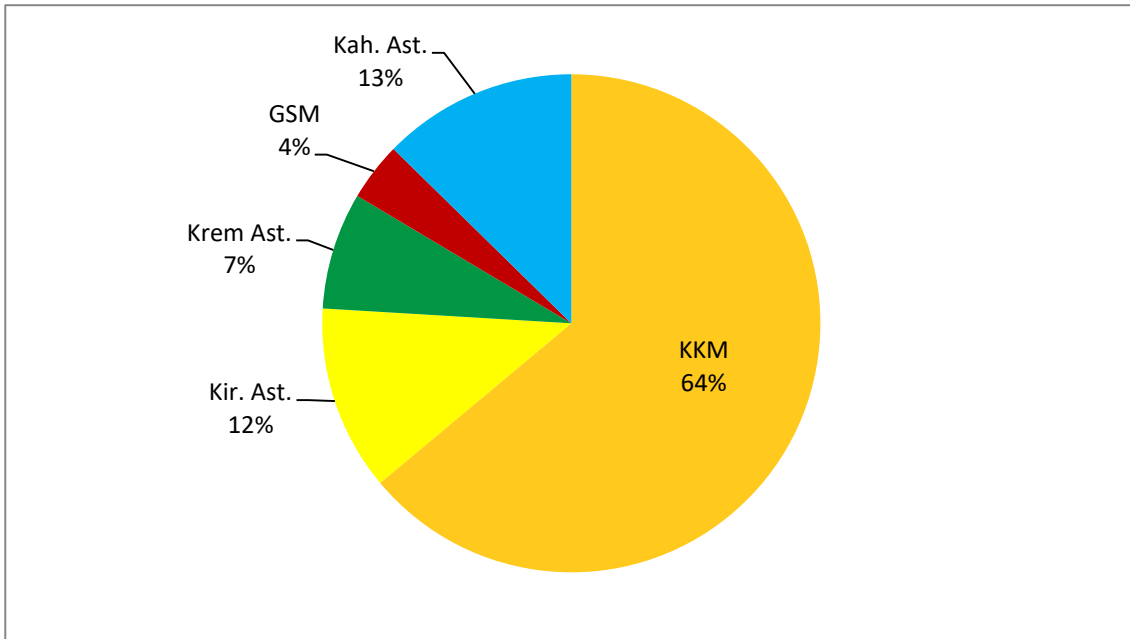
Şekil 1: Tepeköy Höyük Demir Çağ Açmaları.

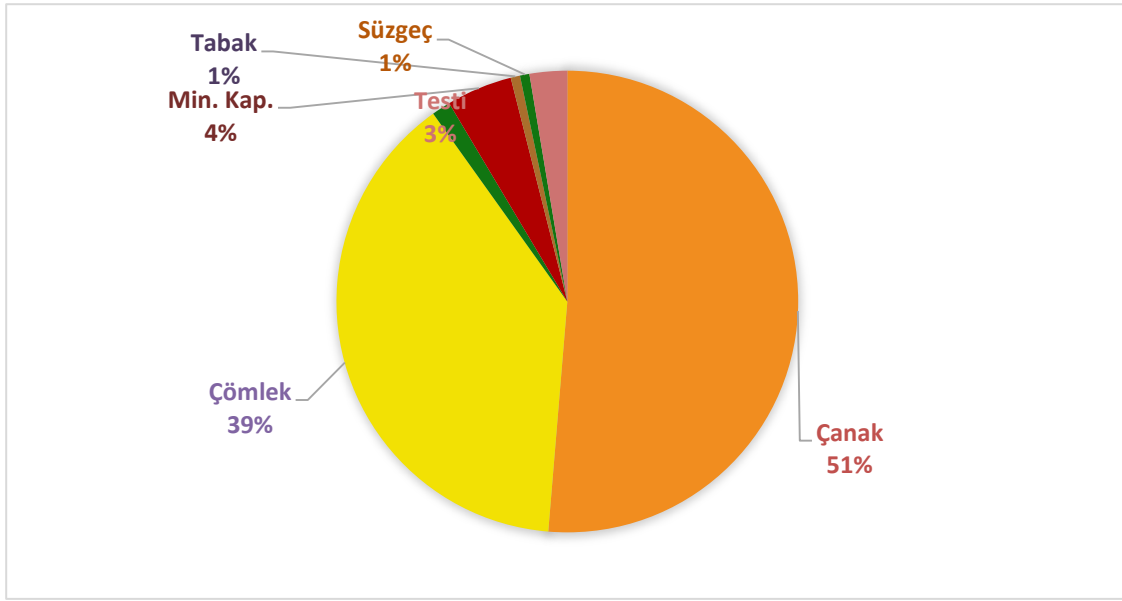
Şekil 1a: J9/J10 Açmaları

Şekil 1b: J7 Açması

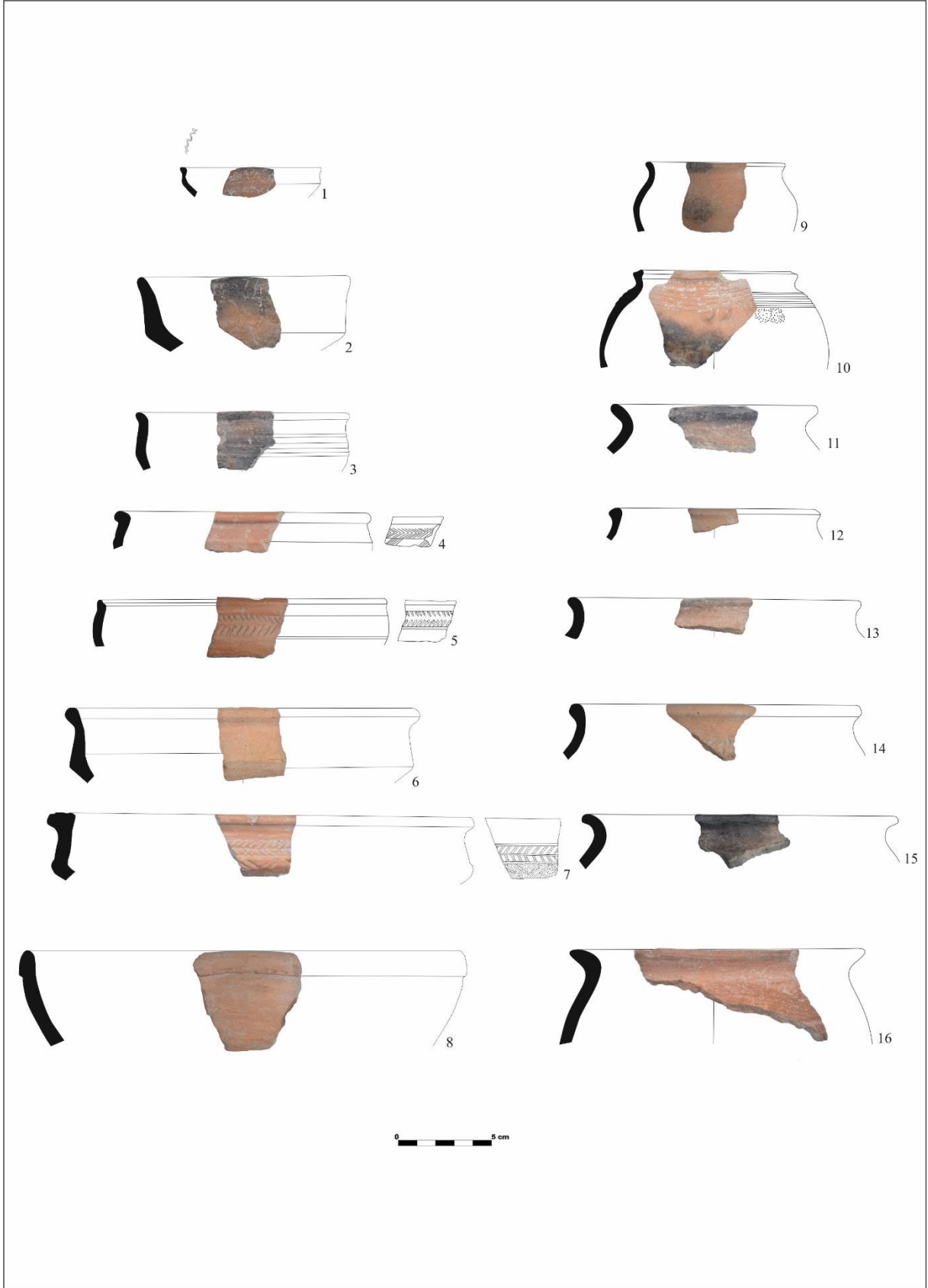

Şekil 2: Tepeköy Höyük, çanak ve çömlek malzemesinin mal gruplarına göre sayısal dağılımı.

Şekil 3: Çanak çömlek malzemesinin istatistiksel dağılımı (Zirekbilek, 2021, 130).

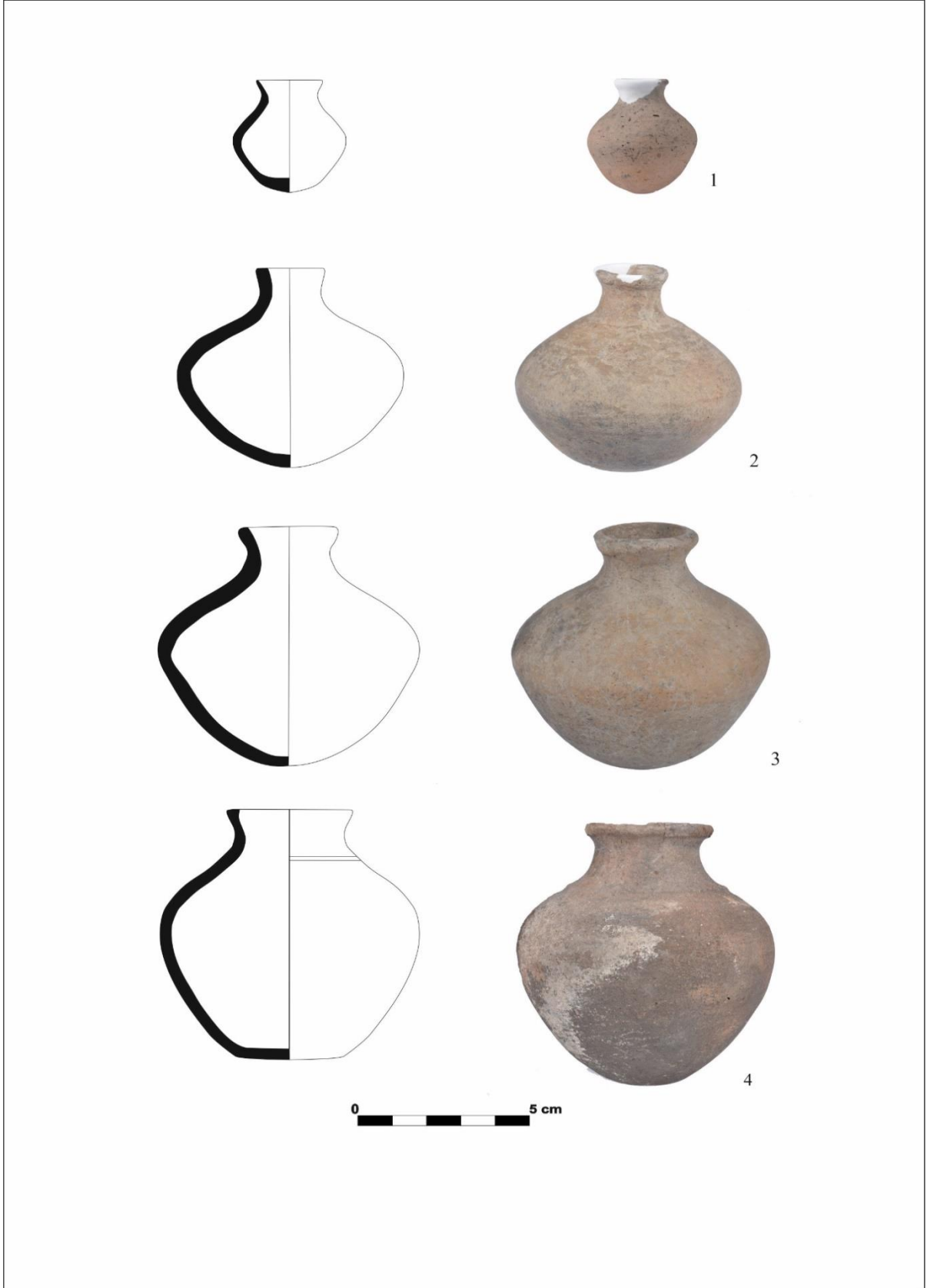

Şekil 4: Kahve-Kiremit Mal

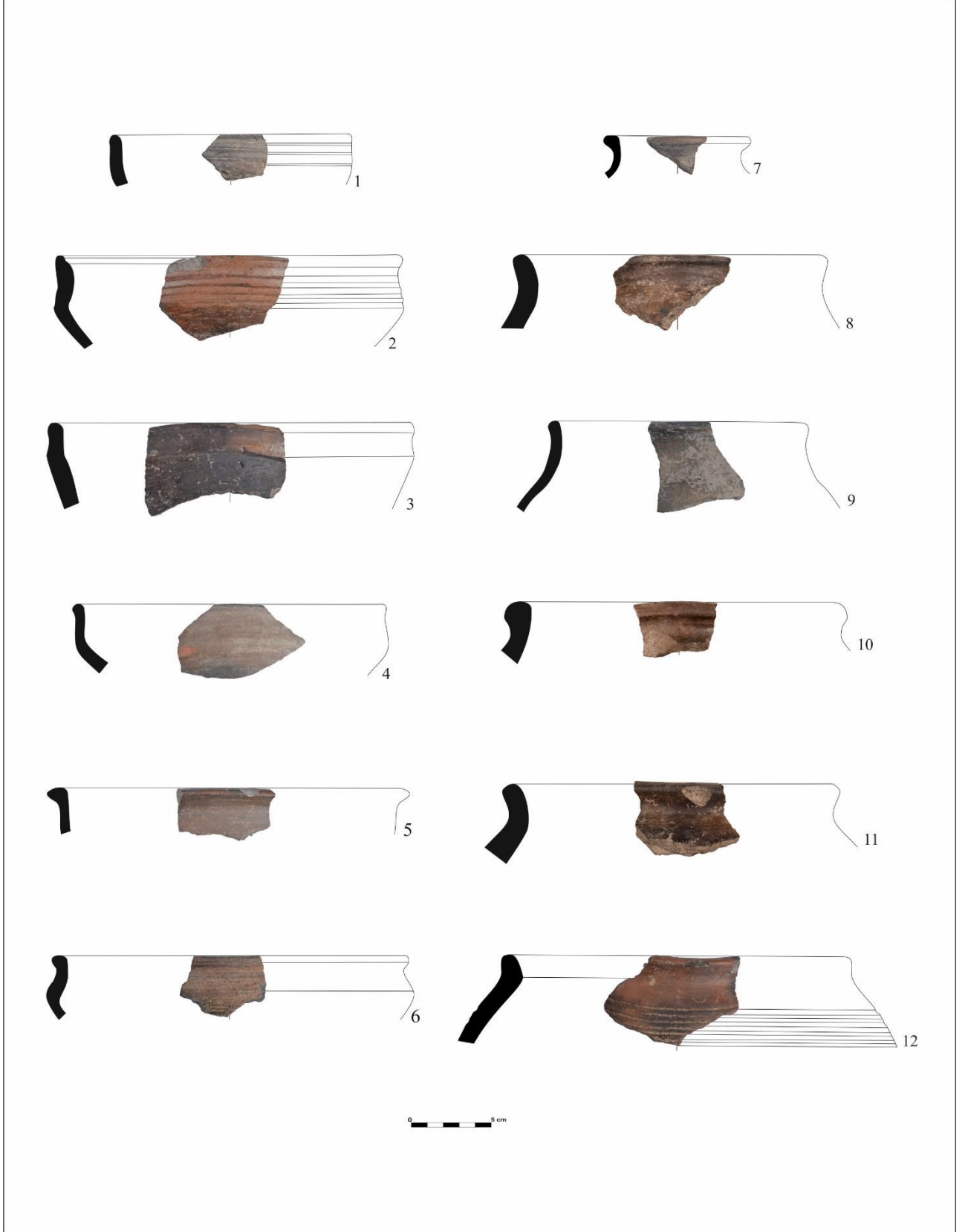
Şekil 5: Kahve-Kiremit Mal.

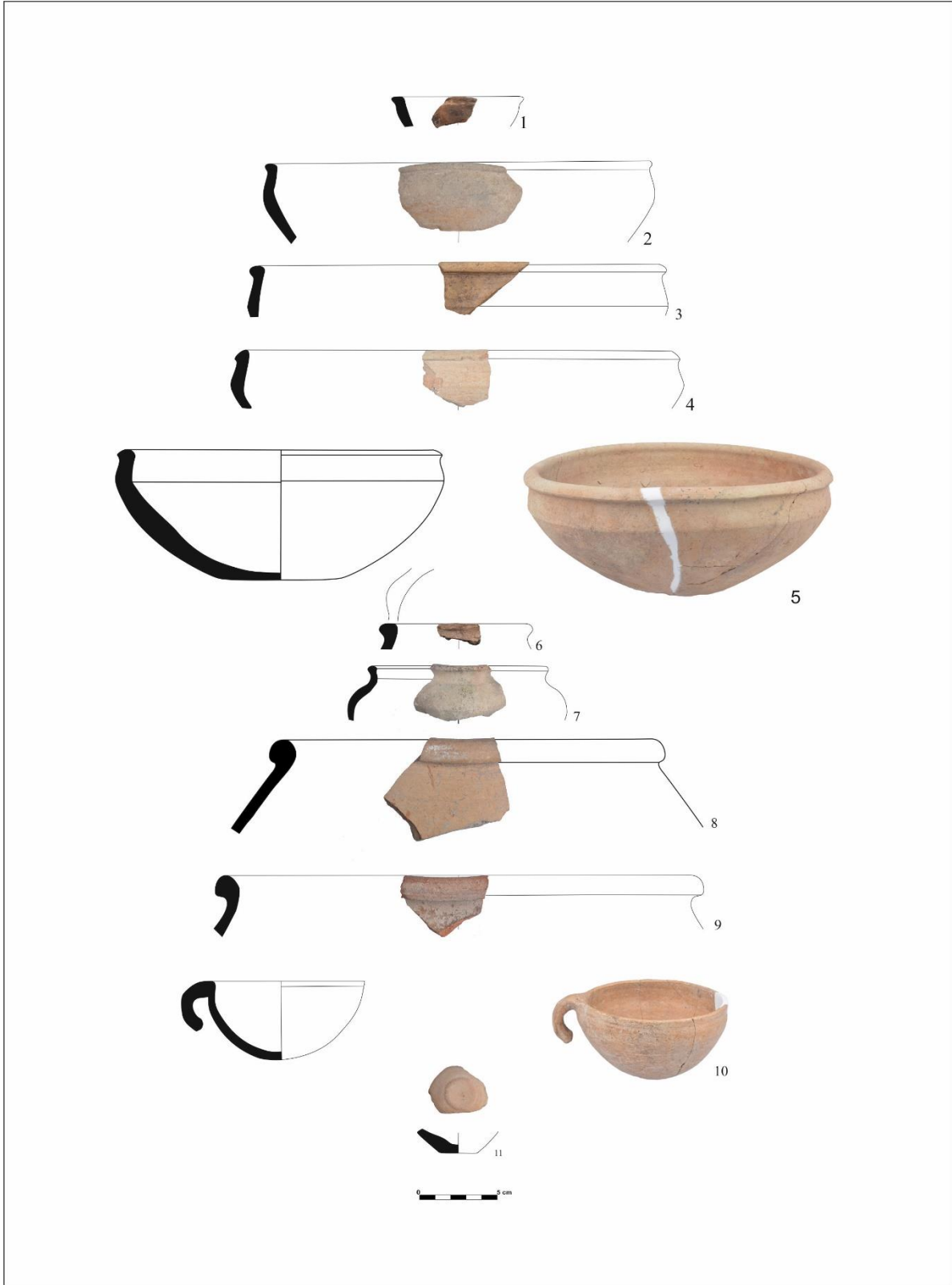
Şekil 6: Kahve-Kiremit Mal.

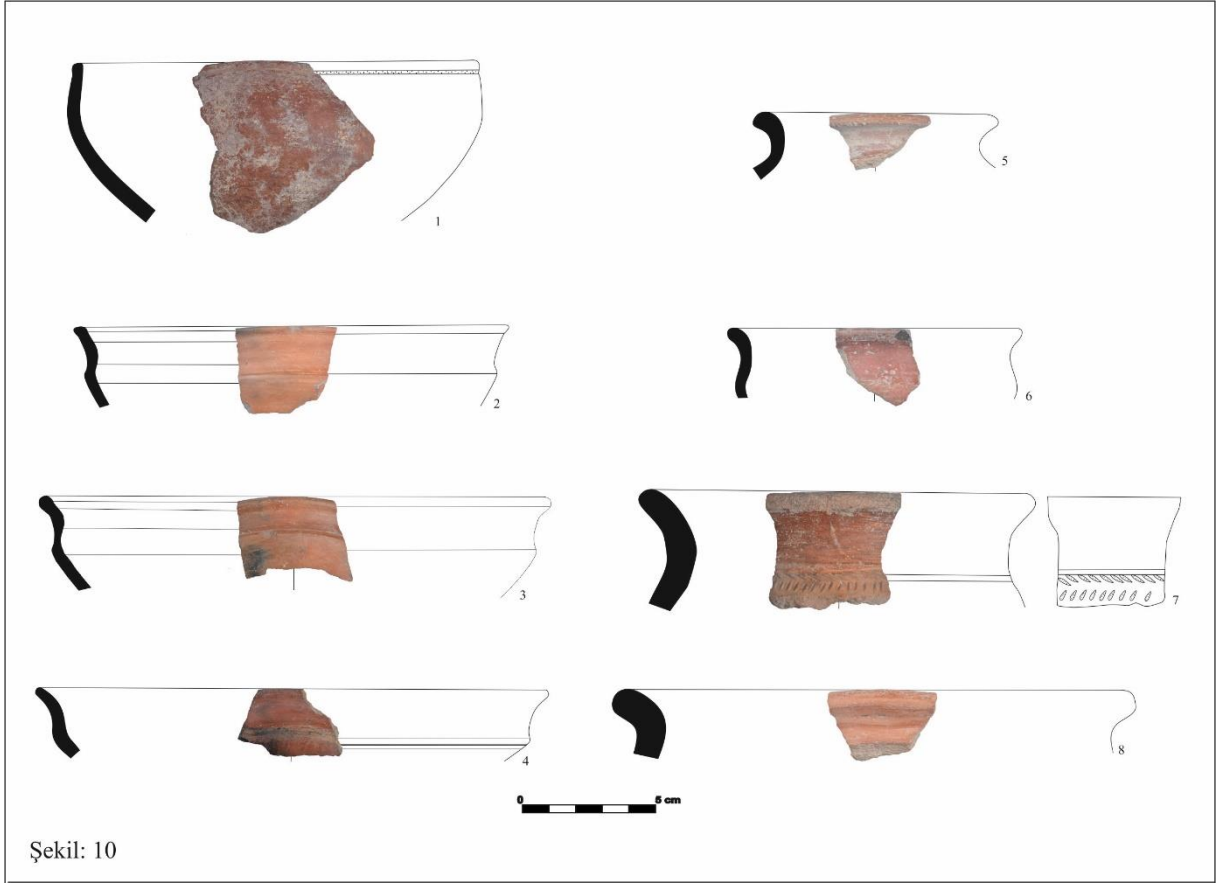
Şekil 7: Kahve-Kiremit Mal.

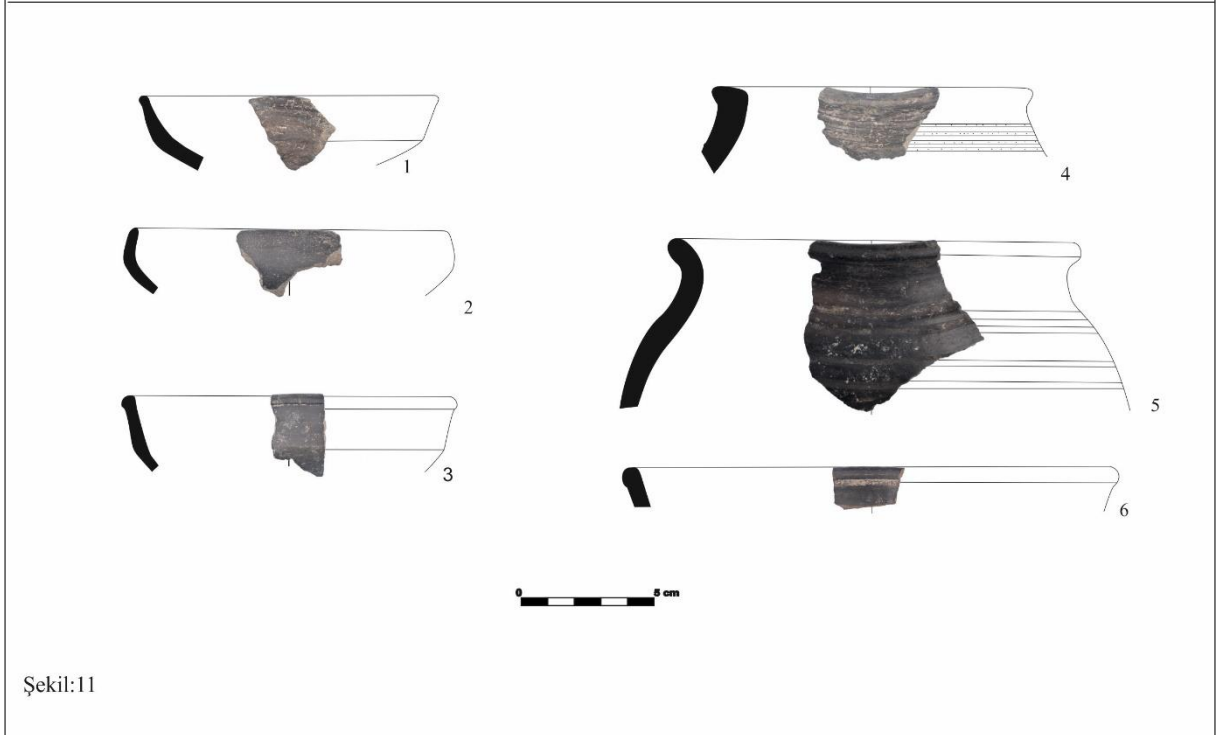
Şekil 8: Kahve Astarlı Mal.

Şekil 9: Krem Astarlı Mal.

Şekil: 10

Şekil:11

Şekil 10/11: Kiremit Astarlı Mal ve Gri-Siyah Mal.

Erciş İlçesinde (Van) Köy Adlarının Coğrafi Açıdan İncelenmesi *Geographical Analysis of Village Names in Erciş District (Van)*

Mehmet BOZKOYUN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Şanlıurfa/Türkiye.
Asst. Prof., Harran University, Faculty of Science and Letters, Department of Geography, Şanlıurfa /Türkiye.

mbozkoyun@harran.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2491-2875

Makale Bilgisi | Article Information Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 04/04/2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 12/12/2022
Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Bozkoyun, M. (2022). Erciş ilçesinde (Van) köy adlarının coğrafi açıdan incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 279 - 294

Citation: Bozkoyun, M. (2022). Geographical analysis of village names in Erciş district (Van). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 279 - 294

Öz

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren, üzerinde yaşadığı mekân ile etkileşim içindedir. Bunun doğal sonucu olarak da mekânı tanımak/tanımlamak amacıyla çeşitli adlar kullanmıştır. Bu adların verilmesinde (toponimi) genel olarak ya doğal ortam faktörleri, ya beşeri faktörler ya da iktisadi faktörler etkin bir rol oynamıştır. Bu çalışmadaki amaç, Erciş ilçesinde bulunan köylerin adlandırılmasında hangi coğrafi faktörlerin (doğal, beşeri ve iktisadi faktörler) etkili olduğunu (etki düzeyleri) ortaya koymaktır. Araştırma sahasında, toplamda 87 köy bulunmaktadır. Bu köylerin %48,3'ü adını doğal ortam özelliklerinden alırken, %41,4'ü adını beşeri ve iktisadi özelliklerden almaktadır. İlçede bunların dışında, diğer (herhangi bir kategoride yer almayan) köy adlarının oranı ise %10,3'tür. Çalışma sahasında, köy adlarının doğal ortam özellikleri ile beşeri ve iktisadi özellikleri alt kategorilere ayrılarak da incelenmiştir. Buna göre, adını doğal ortam özelliklerinden alan köyler arasında en yüksek oran %36 ile topoğrafyaya ait iken, en düşük oran ise %2 ile pedolojiye aittir. Bununla birlikte, adını beşeri ve iktisadi özelliklerden alan köyler arasında en yüksek oran %33 ile Boy, Cemaat, Aşiret ve önemli şahıslara aittir.

Anahtar Kelimeler: Erciş, köy adları, doğal ortam özellikleri, beşeri ve iktisadi özellikler, Toponimi.

Abstract

Human beings have been interacting with the place they live on since the day they existed. As a natural consequence of this, they used various names in order to recognize/describe the place. In giving these names (toponymy), either natural environment factors, human factors or economic factors played an active role. The aim of this study is to reveal which geographical factors (natural, human and economic factors) are effective (influence levels) in naming the villages in Erciş district. There are 87 villages in total in the research area. While 48.3% of these villages are named after their natural environment, 41.4% are named after their human and economic characteristics.. In the district apart from these, the rate of other village names (not included in any category) is 10.3%. In the study area, the natural environment and human and economic characteristics of the village names were also examined by dividing them into sub-categories. According to this, the highest rate among the villages that take their names from the natural environment features belongs to topography with 36%, while the lowest rate belongs to pedology with 2%. However, among the villages that take their names from human and economic characteristics, the highest rate with 33% belongs to Clan, Community, Tribe and important individuals.

Keywords: Erciş, village names, natural environment characteristics, human and economic characteristics, Toponymy.

Giriş

Coğrafya, genel olarak insan ve mekân arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceleyen bir bilimdir. Buradan hareketle, insan-mekân arasındaki ilişkinin en bariz şekilde gözlemlenebileceği alanlardan biri, yer adlarıdır. Mekânın adlandırılması, yerleşim faaliyeti ve yerleşim alanı ile doğrudan bağlantılıdır. Yerleşim faaliyeti, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından bulacakları en uygun sahalara ve bu sahalara yerleşmeleridir. Buna karşılık, insanların çeşitli ekonomik faaliyetler, barınma vb. etkinlikleri gerçekleştirmek amacıyla yerleştikleri alanları ifade eden yerleşim alanı ise yerleşim faaliyetinin gerçekleştiği arazi parçasıdır (Özçağlar, 2014, s. 80-81). İnsanoğlu kendi ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayabilecek yerleşim alanını seçtikten sonra, o alanı diğer yerlerden ayırabilmek için adlandırma yoluna gitmektedir. “Adlandırma, insanoğlu kadar eski bir eylemdir” (Aliagaoglu ve Uzun, 2011, s. 124). İnsanın yaşadığı mekânı adlandırması, “insanın coğrafi mekânla bütünleşmesinin en karakteristik özelliğidir” (Erinç, 1989, s. 9). Bu durum mekânı özgün kılmaktadır. Dolayısıyla adlandırma, aldığı ad ile bir kimliğe kavuşan mekân ve onu isimlendiren insan arasındaki bütünleşmenin en açık tezahürlerinden biridir.

Yer adları/Toponimi, Yunanca topos/yer ve onoma/ad kelimelerinin birleşmesiyle türemiştir (İzbrak, 1992, s. 313). Konusu, temelde yer adlarını incelemek olan Toponimi, dar anlamda, özel isimleri inceleyen ve dilbilimin bir kolu olan Onomastik’in bir dalı olarak kabul edilmektedir (Yediyıldız, 1984a, s. 25). Yer adları, bir kültürel coğrafi görünümdeki en mühim özelliklerden birisi olmanın yanında; adlandırılan yerin hem neresi olduğu, hem de nasıl bir yer olduğu hakkında genel olarak ipuçları barındırmaktadır. Öyle ki, Toponimi, herhangi bir yer hakkında diğer deliller yok olmuş olsa dahi, o yerin hem geçmişini hem de oraya yerleşenler hakkında bilgi verebilmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2015, s. 183-184). Dolayısıyla yer adları, ait olduğu toplulukların dilleri, yaşam biçimleri, inançları, toplumsal yapıları vb. birçok özellikleri hakkında ipuçları barındırmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında yer adları/Toponimi çalışmaları coğrafya, sosyoloji, antropoloji, edebiyat vb. birçok bilimin ilgi alanına girmektedir.

Yer adları, uzun yıllardan beridir coğrafyacılar açısından bir inceleme alanı olarak göze çarpmaktadır. Toponimi çalışmaları, genel olarak yer isimlerinin verilmiş biçimi (dağ isimleri, nehir isimleri, ova isimleri vb.) (Alagöz, 1984), yerlerin Türkçe isimleri (Erinç, 1986; Erinç, 1989; Gülensoy, 1998) ve bunların dışında yaygın olarak yerlerin adlandırılmasına etki eden fiziki ve beşeri faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi şeklinde olmuştur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu kırsal alanlardaki köy ve mahalle yerleşmelerinin adları ile ilgilidir (And, 1963; Aksan, 1968; Başkan, 1971; Emiroğlu, 1984; Karaboran, 1984; Karaboran, 1989; Güney, 1996; Kocakuşak, 1995; Bulut, 1996; Koday, 2000; Tunçel, 2000; İbret, 2003; Yediyıldız, 1984b; Şahin, 2004; Sarı, 2007; Yaşar ve Örgü Yaşar, 2010; Koca ve Yazıcı, 2011; Elmastaş vd., 2011; Akbıyık, 20016; Alkan, 2017). Bununla birlikte şehirsiz alanlar (cadde, bulvar, mahalle vb.) ile ilgili çalışmalar da bulunmaktadır (Alderman, 2000; Aliagaoglu ve Uzun, 2011; Günal, vd., 2011; Aliagaoglu ve Uğur, 2018).

Köy adları, toponimi biliminin önemli konularından birini teşkil etmektedir. Köy yerleşmeleri, coğrafi çevre şartları ile birlikte, toplumların sosyo-ekonomik özelliklerine göre isim almışlardır (Elmastaş vd., 2011, s. 577). Bununla birlikte,

Köy adlarının verilmesinde etkili olan faktörler göz önüne alındığında iki temel gruplaşma dikkati çeker. Bunlardan ilki köy adlarının yakınlardaki dağ, tepe, göl, akarsu, toprak, bitki örtüsü vb. özelliklerinden ya da doğrudan bunların adından esinlenerek, doğal çevre elemanlarına göre adlandırılması, diğer grubu ise insan, aşiret, soy, çeşitli olaylar vb. etkisi yahut esinlenmesiyle beliren, beşeri özellikler taşıyan, köy adları oluşturur (Tunçel, 2000, s. 26-27).

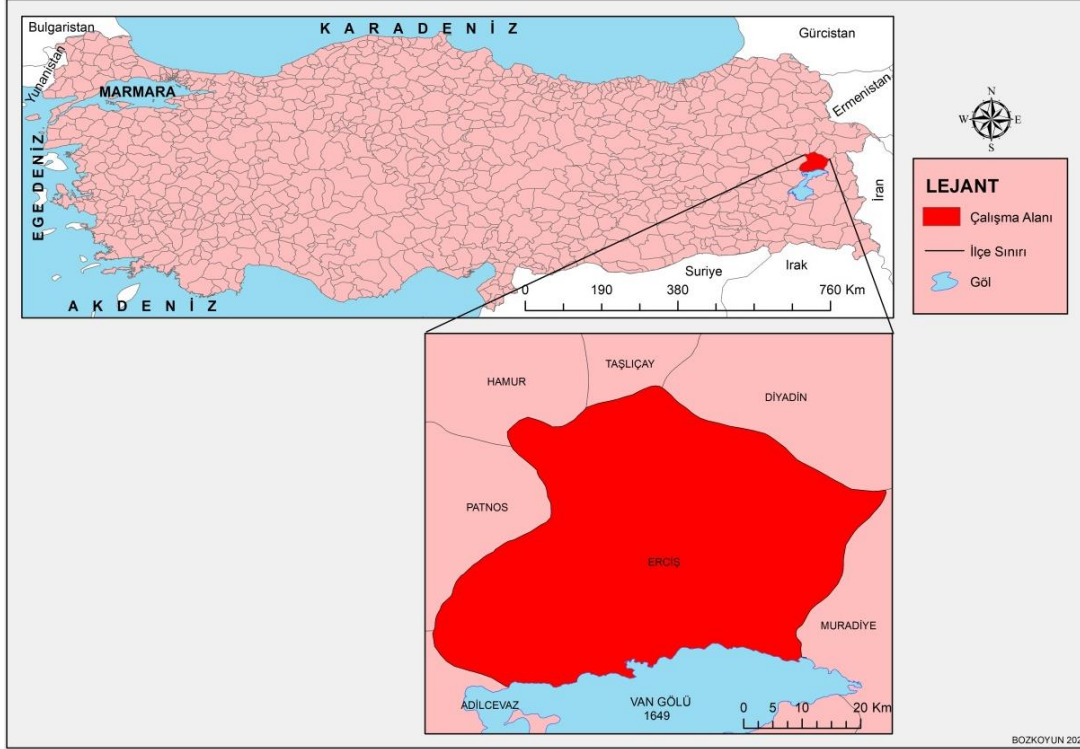
Bu bağlamda, mevcut çalışmada da köy adlandırmalarında etkili olan doğal çevre elemanları ve beşeri özellikler göz önünde bulundurulmuştur.

1. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı olan Erciş ilçesi 2.133 km²'lik bir alan kaplamaktadır. (Harita Genel Müdürlüğü, 2021). İlçenin kuzeyinde, Ağrı ilinin Diyadin, Taşlıçay ve Hamur ilçeleri, doğusunda Ağrı ilinin Patnos ilçesi ile Bitlis ilinin Adilcevaz ilçesi, güneyinde Van Gölü, doğusunda ise Van'ın Muradiye ilçesi bulunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1.

Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Köy adları, interdisipliner bir çalışma alanı olması dolayısıyla, her bir disiplin köy adlarını sınıflandırırken kendine özgü sınıflandırma yöntemlerini kullanmaktadır. Türkiye'de bu bağlamda (farklı disiplinlerce çalışılmış) oldukça önemli bir literatür mevcuttur. Köy adları ile ilgili çalışmaların yoğun olarak yapıldığı disiplinlerden biri de coğrafyadır. Türkiye'de coğrafyacılar, genel itibari ile köy adlarının verilmesinde fiziki ve beşeri faktörlerin belirleyici bir rol üstlendiği, üzerinde durmaktadır. Mevcut çalışma da bu perspektif ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda Erciş ilçesinde köy adlarının verilmesi ile ilgili şu sorulara cevap aranmıştır:

Doğal coğrafya (topoğrafya, hidroğrafya, litoloji vb.) ile köy adları arasında bir ilişki var mıdır?

Beşeri ve iktisadi coğrafya (yerleşme şekilleri, sosyal kültürel değerler, tarımsal faaliyetler vb.) ile köy adları arasında bir ilişki var mıdır?

Diğer özellikler (herhangi bir kategoriye dâhil edilemeyen. Örneğin, İşbaşı, Gergili vb.) ile köy adları arasında bir ilişki var mıdır?

Bu bağlamda çalışmada, köylerin adlandırılmasında etkili olan coğrafi özellikler gruplandırılarak, bu özelliklerin etki düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmanın evrenini, Van iline bağlı Erciş ilçesinde yer alan 87 köy¹ yerleşmesi oluşturmaktadır. Köylerin adları ve sayılarına İçişleri Bakanlığı-Mülki İdare Birimleri-Türkiye Mülki

¹ Her ne kadar Van ilinin büyükşehir statüsü kazanmasından sonra köyler, mahalle olarak adlandırılmaya başlanmışsa da coğrafi açıdan bu yerleşmelerin köy olarak adlandırılmasının daha doğru bir ifade olacağı düşünülmektedir.

İdare Bölümleri Envanteri ile TÜİK (Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları) üzerinden ulaşılmıştır. Çalışma sahasına geziler düzenlenmiş, yöredeki yerel halktan bilgiler alınmaya çalışılmıştır. Çalışma alanı ile ilgili gerekli bilgiler toplanıp, tasnif edildikten sonra harita çizimleri yapılmıştır. Harita altlıkları oluşturulurken; 1/25000 ölçekli topoğrafya haritaları (J49c3, J50a3, J50b1, J50b2, J50b3, J50b4, J50c1, J50c2, J50c3, J50c4, J50d1, J50d2, J50d3, J50d4, J51a4, J51d1, J51d2, J51d3, J51d4, K50a1, K50a2, K50b1, K50b2, K51a1 ve K51a2 paftaları) ile Google Earth Pro ve HGM küre uygulamalarından yararlanılmıştır. Haritaların çiziminde ArcMap 10.8, HGM Küre, Global Mapper v17.0 yazılımları kullanılmıştır. Son olarak, elde edilen bilgiler coğrafi bir perspektif ile değerlendirilmiştir.

3. Çalışma Alanındaki Köy Adlarının Genel Sınıflandırılması

Çalışma alanı olan Erciş ilçesinde toplam 87 köy bulunmaktadır. İlçede, köy adlarına doğal coğrafya özelliklerinin daha fazla etki ettiği görülmektedir. Nitekim, toplam 87 köyün, 42'sinin adını doğal coğrafya özelliklerinden aldığı görülmektedir. Bu da Erciş ilçesindeki köylerin %48,3'ünün adlarını, doğal coğrafya özelliklerinden aldığı sonucunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık adını beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili özelliklerden alan köylerin oranı %41,4 iken, diğer köy adları ise toplam köylerin %10,3'üne denk gelmektedir (Tablo 1; Şekil 2).

Tablo 1.

Köy Adlarının Genel Sınıflandırılması

Köylerin Ait Olduğu Kategoriler	Köy Sayısı	Oran (%)
Doğal Coğrafya ile İlgili Köy Adları	42	48,3
Beşeri ve İktisadi Coğrafya ile İlgili Köy Adları	36	41,4
Diğer Köy Adları (Gergili, İşbaşı, Tekler vb.)	9	10,3
Toplam	87	100

Şekil 2.

Köy Adlarının Genel Sınıflandırılması

4. Doğal Coğrafya ile İlgili Köy Adları

İnsanoğlu var olduğu günden itibaren, doğal ortam ile karşılıklı bir ilişki içinde olagelmıştır. “İnsan coğrafyanın yoğurduğu bir hamurdur. Bundan dolayı insanlık tarihinde doğal şartlar, insan ve faaliyetlerinin ana belirleyicisi olmuştur. Ancak zaman içerisinde doğal coğrafya şartlarından doğrudan etkilenen insan, doğal ortamı değiştiren ve köklü dönüşümünü sağlayan bir figür haline gelmiştir” (Türkan, 2020, s. 66). Bu durumun ortaya çıkmasındaki en önemli faktörlerden birisi sanayi devrimidir. Sanayi devriminden sonra, insan-doğal ortam etkileşiminde her ne kadar insanoğlu, doğal ortam üzerinde daha belirleyici bir pozisyonda olsa da doğal ortamın insanı ve onun faaliyetleri üzerindeki etkisi de inkâr edilemez bir gerçekliktir. Doğal ortamın insan ve faaliyetlerini etkilediğine dair en belirgin göstergelerden birisi de yer adlarında kendisini göstermektedir. Taşın fazla ya da az olduğu alanlarda bunu ifade eden yer adlarının varlığı, yine orman alanlarının yaygın olduğu yerlerde, orman ve ürünleri ile ilgili yer adlarının yaygın olması bu duruma örnek gösterilebilir (Türkan, 2020, s. 66).

Çalışma alanı içerisinde, toplam 87 köyün, 42’si adını doğal coğrafyadan almaktadır. Bu da toplam köylerin %48,3’üne denk gelmektedir. Doğal coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde, sayısı en fazla olanlar topoğrafya ile ilgili köy adlarıdır. Bunu sırasıyla biyocoğrafya, hidroğrafya, litoloji ve iklimatik özellikler ile ilgili köy adları takip etmektedir. Erciş ilçesinde en az sayıda köy adı pedolojik özellikler ile ilgili köy adlarıdır (Tablo 2).

Tablo 2.

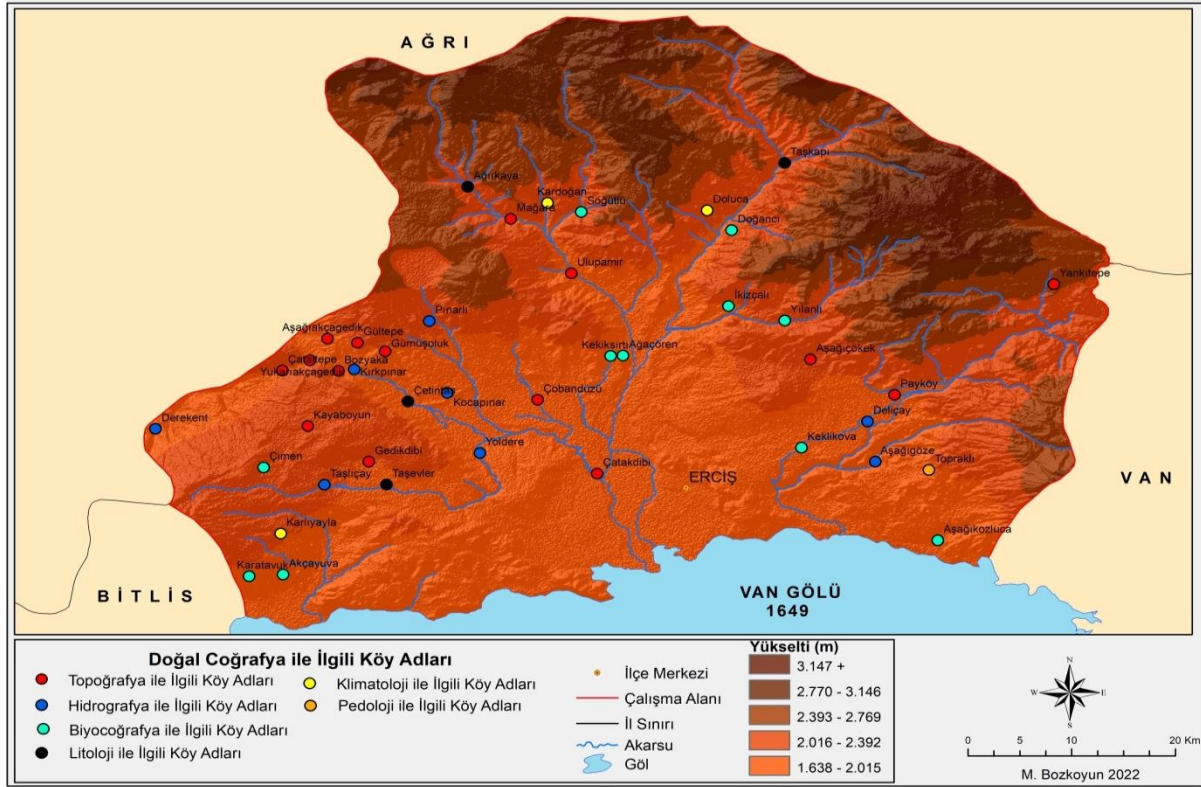
Doğal Coğrafya ile İlgili Köy Adları

Doğal Coğrafya Özellikleri	Köy Sayısı	Oran (%)
Topoğrafik Özelliklere Göre	15	36
Biyocoğrafik Özelliklere Göre	11	26
Hidrografik Özelliklere Göre	8	19
Litolojik Özelliklere Göre	4	10
Klimatik Özelliklere Göre	3	7
Pedolojik Özelliklere Göre	1	2
Toplam	42	100

Çalışma alanı içerisinde topoğrafik özelliklere sahip köy isimleri, alanın genel itibari ile batı kesiminde yoğunlaşmıştır. Ancak çalışma alanının diğer kısımlarında da topoğrafik özelliklere sahip köy isimlerine rastlamak mümkündür. Erciş ilçesinde hidrografik özelliklerden adını alan köylerin, akarsuların dağılışı ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Biyocoğrafya ile ilgili köy adları, çalışma alanının yoğunluklu olarak orta kesimlerinde bir yayılım göstermekle birlikte, sayıları az da olsa, ilçenin doğu ve batısında da bu türden (Biyocoğrafya ile ilgili) köy adlarının var olduğu göze çarpmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3.

Doğal Coğrafya ile İlgili Köv Adları

4.1. Topoğrafya ile İlgili Köv Adları

Yerleşmelerin, kurulduğu alanların topoğrafik özellikleri, bu yerleşmelerin adlandırılmalarında etkili olan bir faktördür. Örneğin; bir ovada, tepelik bir alanda, bir olukta ya da bir boyun bölgesinde kurulmuş olan köyler adlandırılırken mevcut konumları, her zaman olmasa da, göz önünde bulundurulmaktadır. Kuzeyden güneye doğru tedricen alçalan ve akarsular tarafından parçalanmış olan çalışma alanı içerisinde olan bazı köylere, buldukları topoğrafyaya özgü adlar verilmiştir. “Tepeler özellikle çevreye hâkim olan yerler olmaları sebebiyle yerleşmeler için güvenli bölgeleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte tepeler, eteklerinde su kaynakları bulundurmakta, mera alanı olarak değerlendirilmekte ve sınırlı tarım topraklarının olduğu yerlerde tarım alanının işgal etmemek için yerleşim alanı olarak seçilmektedir. Bu avantajlarına bağlı olarak tepeler köy yerleşmelerini kendilerine çekmiş ve bölgedeki köy yerleşmelerinden” (İbret, 2003, s. 68) Çataltepe, Gültepe, Yankitepe köylerine isim vermişlerdir.

Ovalar, tarımın yoğun olarak yapıldığı düzlük alanlardır. Çalışma alanı içerisinde Çobandüzü köyü adını bulunduğu topoğrafik (ova) şekilden almaktadır. Erciş ilçesinde “köylerin bulunduğu yerin fiziki özellikleri ve mevki itibarıyla durumları, köylerin adlandırılmasında rol oynamıştır. Bu sebeple, köylerin isimlerinin önüne kuruldukları yerin mevkisini belirtmesi ve aynı isimli diğer köyden ayrılması için aşağı-yukarı gibi ifadeler getirilmektedir” (İbret, 2003, s. 69). Çalışma alanı içerisinde Aşağıakçagedik, Aşağıçökek, Yukarıakçagedik köyleri buna örnek gösterilebilir. Çalışma alanı içerisinde oluk, boyun, yaka vb. mevkilerde bulunan bazı köylerin adlandırılmalarında buldukları bu mevkilerin dikkate alındığı düşünülmektedir. Bunlar; Gümüşoluk, Kayaboyun, Bozyaka, Çatakdibi ve Gedikdibi köyleridir.

Çalışma alanı içerisinde bulunan Ulupamir köyü, Afganistan’dan gelen Kırgız vatandaşların yerleştirildiği bir köy olması dolayısıyla, adını köy halkının geldiği bölgede bulunan dağlara (Pamir) atfen almıştır.

4.2. Biyocoğrafya ile İlgili Köy Adları

Çalışma alanı içerisinde, topoğrafya ile ilgili köy adlarından sonra ikinci sırada biyocoğrafya ile ilgili köy adları gelmektedir. Adını biyocoğrafyadan alan köy adları, toplamda 11 tanedir. Bu da doğal coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde %26'lık bir orana denk gelmektedir. Bu köylerden 4 tanesi, adını evcil ya da yabancı hayvanlardan alırken, 7 tanesi adını bitkilerden almaktadır. Adının kaynağı hayvan olan köyler; Doğancı, Karatavuk, Keklikova ve Yılanlı köyleridir. Yörede yapılan görüşmelerde geçmiş dönemlerde Keklikova ve çevresinde, keklik avcılığının yaygın olarak yapıldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla köy isminin bu duruma atfen verildiği düşünülmektedir. Çalışma alanı içerisinde diğer birçok köy gibi Yılanlı köyü ile ilgili de çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden önce köyde yılan varlığının fazlalığından kaynaklı bu adın köye verildiği tahmin edilmekteydi. Ancak görüşmeler sonucunda böyle bir durumun olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, köyün eski isminin İlanlı olduğu ve Erciş kasabasının Zilan nahiyesine bağlı olduğu tespit edilmiştir (Dâhiliye Vekaleti, 1928, s. 1029). Köy isminin 1933 yılında da halen İlanlı olduğu (Dâhiliye Vekaleti, 1933, s. 363) ancak daha sonraki yıllarda köy adının Yılanlı olarak değiştiği belirlenmiştir (Köy İşleri Bakanlığı, 1964, s. 114). Dolayısıyla, İlanlı kelimesi eski Türkçede yılan anlamında kullanılan “ılan, ilan”² anlamında olduğu ve bu bağlamda değiştirildiği düşünülmektedir. Karatavuk köyünün eski adının Culge/Cütgah olduğu (DİE, 1945, s. 621) belirlenmiştir. Dolayısıyla köyün eski ismi Türkçede karatavuk anlamına gelen “Cuga/Karacuga/Karacuka/Cükka” ya (Arslangündoğdu, 2013, s. 36-37) çok benzemektedir. Bu bağlamda, Karatavuk isminin buradan geldiği düşünülmektedir. Doğancı köyünün ismi değiştirilmemiştir (Dâhiliye Vekâleti, 1928, s. 1029). Köyde Hemoyi aşiretine mensup kişiler yaşamaktadır. Yapılan görüşmelerde atalarından “doğan” adında hiç kimsenin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu adın kişi, boy, aşiret vb. ile bir ilgisinin bulunmadığı, buna karşılık köyün adının “kartalgillerden, alıştırılarak kuş avında kullanılan, yırtıcı bir kuş” (Şenel ve İlhan, 2008, s. 327) olan doğandan geldiği düşünülmektedir.

Erciş ilçesinde; Ağaçören, Akçayuva, Aşağı Kozluca, İkizçalı, Kekiksırtı, Söğütlü ve Çimen³ köyleri adlarını bitkilerden almaktadır. Çimen dışında, adını ağaç formasyonundan alan köylerin genel olarak adını aldıkları ağaç türleri meyve vermeyen gruptaki ağaç türleridir. Aşağı Kozluca köyü, bu ayırımın dışında tutulmalıdır. Koz kelimesi Farsça kökenli olup Türkçe’de ceviz anlamına gelmektedir (Özlük, 2019, s. 77). Dolayısıyla Kozluca, cevizlik, ceviz yetiştirilen yer anlamına gelmektedir. Ayrıca yöre halkı ile yapılan görüşmelerde, köylülerin sonradan ettikleri birkaç ceviz ağacı dışında, daha önceden köyde ceviz yetiştirilmediği ve ceviz ağaçlarının bulunmadığı ifade edilmiştir. Ancak her ne kadar böyle bir durum var ise de coğrafi koşullar ceviz yetiştirmeye oldukça uygundur. Buna bağlı olarak, eskiden buralarda ceviz yetiştirilme ihtimalinin yüksek olduğu ve dolayısıyla köye bu sebepten “Kozluca” denildiği düşünülmektedir. Köyün isminde, geçmişten günümüze kadar herhangi bir değişiklik olmamıştır. Köy “Şeyhki” aşiretine aittir. Dolayısıyla köye verilen ismin boy, aşiret, soy, kişi vb. ile ilgili olmadığı düşünülmektedir.

4.3. Hidroğrafya ile İlgili Köy Adları

Su, insanoğlu için var olduğu günden bu yana vazgeçilmez olmuştur. Tarih boyunca birçok medeniyetin ilk kuruluş yerlerinin, su kenarları ya da suya yakın alanlarda olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, suyun beşeri faaliyetleri etkilediği yadsınamaz bir gerçekliktir. Buna bağlı olarak bazen insanoğlunun yerleşim yeri olarak kullandıkları alanlar, adlarını yakınlarında (ya da yerleşmenin bizzat kendisi o hidrografik kaynağın çevresinde kurulmuş ve gelişmiştir) bulunan göl, dere, akarsu, pınar, kaynak, göze vb. hidrografik unsurlardan almaktadır.

Erciş ilçesinde 8 köy, adını hidrografik unsurlardan almaktadır. Doğal coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde hidroğrafya ile ilgili olanların, üçüncü sırada olduğu görülmektedir. Bu da doğal coğrafya ile ilgili köy adlarının %19’una denk gelmektedir. Çalışma alanı içerisinde Derekent köyü hariç diğer köylerin (hidroğrafya ile ilgili ad alan köyler) akarsuların dağılışı ile paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır. Ancak Derekent köyünde de mevsimlik iki dere bulunmaktadır. Dolayısıyla

² “Kemend *ılan* u kırtsa sürigü” dizesinin anlamı: “*Yılan* kement, kurt sürgü” (Ciğa, 2013, s. 16).

³ Bu köy yerleşmesinin yeri (merkezi), gerek Google Earth Pro gerekse Harita Genel Müdürlüğünün HGM Küre uygulamasında yanlış gösterilmiştir. Gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

sonbahara doğru kuruyan bu dereler ilkbaharda karların erimesiyle yeniden canlanmaktadır. Sonuç olarak bu köyün her ne kadar, daimî bir akarsuya sahip değilse de adını mevsimlik olarak akan derelerden aldığı tespit edilmiştir.

Çalışma alanı içerisinde bulunan Kocapınar⁴ adını, köyde bulunan büyük pınardan almaktadır. Kocapınar köyünün kuzeybatısında bulunan Kırkpınar köyü de adını köyde bulunan pınarlardan almaktadır. Deliçay köyü, adını hemen güneyinden geçen Deliçay ırmağından almaktadır. Köye, özellikle ilkbahar aylarında karların erimesiyle debisi yükselen ve oldukça gür akan Deliçay ırmağına atfen bu ad verilmiştir. Pınarlı köyü ismini köyde bulunan pınarlardan almıştır. Taşlıçay ve Yoldere köyleri adlarını köyden geçen derelerden almaktadır. Aşağı Göze köyünden dere geçmekle birlikte yapılan görüşmelerde köyde herhangi bir göze, kaynak, pınar vb. bir hidrografik kaynağın olmadığı tespit edilmiştir. Eski adı Goza Jerin olan Aşağı Göze isminin “Goz” kelimesine atfen (kelimenin gerçek karşılığından çok söyleniş biçiminin örnek alındığı düşünülmektedir) “Göze” olarak adlandırıldığı tahmin edilmektedir.

4.4. Litoloji ile İlgili Köy Adları

Çalışma alanı içerisinde litoloji ile ilgili 4 tane köy adı bulunmaktadır. Bu da doğal coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde %10’a denk gelmektedir. Bunlardan Taşevler ve Çetintaş köyleri çalışma alanının batısında bulunurken, Ağırkaya ve Taşkapı köyleri ise çalışma alanının kuzeyinde bulunmaktadır. Bu 4 köy akarsuların dağılışına paralellik göstermesine rağmen hidrografik kaynağa göre ad almamışlardır. Eski adı Zorava Deşte (Ovada; çetin, güç şekilde kurulmuş) olan Çetintaş’ın adını eski yerleşmeye atfen aldığı tahmin edilmektedir. Taşevler, adını köydeki konutlarda yaygın olarak kullanılan taşlardan (bazalt) aldığı düşünülmektedir. Nitekim, evlerin büyük çoğunluğunda temel yapı malzemesi olarak taş kullanılmıştır.

4.5. Klimatoloji ile İlgili Köy Adları

Erciş ilçesinde klimatolojik öğeler ile ilgili 3 köy adı bulunmaktadır. Bu da doğal coğrafya ile ilgili köylerin %7’sine denk gelmektedir. Çalışma alanı içerisinde yaygın olarak görülen iki yağış türü (kar ve dolu) bu köy adlandırılmalarında etkili olmuştur. Özellikle, sonbaharda yağmaya başlayan ve ilkbahara kadar ortalama 5-6 ay yerde kalan karın, adlandırmada diğer yağış türlerine oranla daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Çalışma alanında Karlıyayla, Kardoğan ve Doluca köyleri adlarını klimatolojik öğelerden alan köyler olarak göze çarpmaktadır. Eski adı Ahis/dere kenarı, olan Doluca isminin, köyün bulunduğu topografyaya bağlı olarak sert bir iklime sahip olması ve eski adı göz önünde bulundurularak verildiği düşünülmektedir. Dolayısıyla; dolu/dolucanın; “yağış türü” (Güncel Türkçe Sözlük), “iri kar tanesi” anlamı dikkate alınarak bu kategoriye dâhil edilmiştir. Bununla birlikte doluca; “tetanos”, “üşütmeden kaynaklı hayvan hastalığı”, “etine dolgun”, “ticari marka adı” vb. birçok anlamda kullanılmaktadır (Gözütök-Tamdoğan, 2021, s. 379; Yahşi, 1995, s. 67; Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü).

4.6. Pedoloji ile İlgili Köy Adları

Çalışma alanında pedoloji ile ilgili 1 tane köy adı bulunmaktadır. Bu da doğal coğrafya ile alakalı köy adlarının % 2’sine denk gelmektedir. Dolayısıyla, çalışma alanında en az köy adı pedoloji ile ilgili olan köy adlarıdır. Topraklı köyü, adını pedolojiden alan tek köy olarak tespit edilmiştir.

5. Beşeri ve İktisadi Coğrafya ile İlgili Köy Adları

Köyler, adlarını doğal coğrafya özelliklerinden alabileceği gibi beşeri ve iktisadi coğrafya özelliklerinden de alabilmektedir. Nitekim, çalışma alanı içerisinde toplam 87 köyden 36’sı adını beşeri ve iktisadi coğrafya özelliklerinden almaktadır (Tablo 3). Bu oran çalışma alanı içerisindeki toplam köylerin %41,4’üne denk gelmektedir.

⁴ Köyde bulunan pınarın çıktığı yerin önü bente çevrilmiştir. Bu alanda kimin tarafından getirildiği bilinmeyen balıklar bulunmaktadır. Yöre halkı tarafından kutsal görülen bu balıklarla ilgili efsaneler de bulunmaktadır. Örneğin, bir köylü tarafından tandır evinde, tandır içinde bu balıklardan birinin pişirilmek istendiği ancak balığın tandırın içinden tandır evinin bacasından uçup kurtulduğu, halk arasında anlatılan efsanelerden biridir.

Tablo 3.

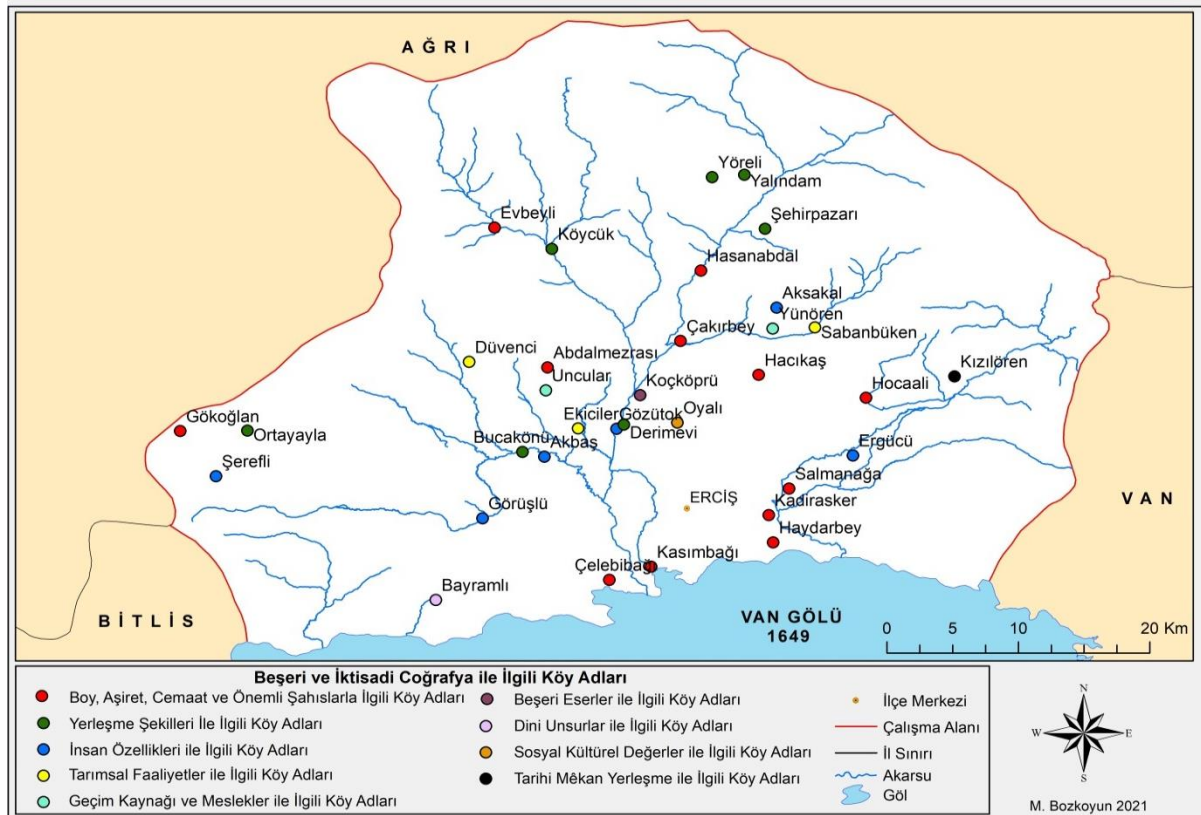
Beşeri ve İktisadi Coğrafya ile İlgili Köy Adları

Beşeri ve İktisadi Coğrafya Özellikleri	Köy Sayısı	Oran (%)
Boy, Aşiret, Cemaat ve Önemli Şahıslara Göre	12	33
Yerleşme Şekillerine Göre	7	19
İnsan Özelliklerine Göre	6	17
Tarımsal Faaliyetlere Göre	3	8
Geçim Kaynağı ve Mesleklere Göre	3	8
Beşeri Eserlere Göre	2	6
Dini Unsurlara Göre	1	3
Sosyal Kültürel Değerlere Göre	1	3
Tarihi Mekân Yerleşmelere Göre	1	3
Toplam	36	100

Erciş ilçesinde beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili köy adlarının fazla olması, köy adları verilirken beşeri faktörlerin en az doğal faktörler kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Erciş ilçesinde, beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde, 12 köy ile en fazla; boy, aşiret, cemaat ve önemli şahıslara ilgili olanlar yer almaktadır. Bu da toplam köylerin (beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili olanlar) %33'üne denk gelmektedir. Bu grupta en az rastlanılan köy adları; dini unsurlar, sosyal kültürel değerler, tarihi mekân yerleşmeler ve beşeri eserlerle ilgili olanlardır (Şekil 4).

Şekil 4.

Beşeri ve İktisadi Coğrafya ile İlgili Köy Adları

5.1. Boy, Aşiret, Cemaat ve Önemli Şahıslarla İlgili Köy Adları

Çalışma alanı içerisinde en fazla köy adı (beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili olan) boy, Aşiret, cemaat ve önemli şahıslarla ilgili köy adlarıdır. Toplamdaki 36 köyün 12'si bu gruba girmektedir. Bu da ilgili grup içerisindeki köylerin %33'üne denk gelmektedir. “Bu durum yerleşmelere ad verilmesinde sahiplenme ve aidiyet duygusunun ad verme usullerinde diğerlerinden daha fazla etki ettiğini keskin bir biçimde göstermektedir” (Türkan, 2020, s. 69). Anadolu’da halk arasında itibarlı olan şahısların adlarının yanında, unvanları da bazı yerleşmelere verilmiştir. Bunlar arasında hacı, hoca, ahi, çelebi, pir, koca, gazi, veli, dede, şeyh, molla, abdal vb. gösterilebilir (Gökmen, 2015, s. 41). Erciş ilçesinde bu tür unvanların verildiği yerleşmeler; Çelebibağı, Hacıkış, Hocaali, Hasanabdal ve Abdalmezrası şeklinde sıralanabilir.

Çalışma alanı içerisinde bazı köy adları, köyü kuran kişinin adıyla anılmaktadır. Çakırbey, Kasımbağı, Salmanağa ve Haydarbey köyleri buna örnek gösterilebilir. Erciş ilçesinde herhangi bir mensubiyeti vurgulamak amacıyla -lı, -li, -bey vb. ekler kullanarak adlandırılan bir köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bu kategoride bulunan köy Evbeyli’dir (bu köy Hacı Diri aşiretine bağlıdır). Köyün eski adı kale anlamına gelen “Kele”dir (Dâhiliye Vekaleti, 1928, s. 1029). Dolayısıyla köyün isminin ilbegi/ilbeyi kelimelerinin bozulmuş hali olduğu düşünülmektedir. Nitekim *il* kelimesinin farklı anlamları olmakla birlikte “memleket” ve “devlet” anlamında daha fazla kullanılmaktadır (Ögel, 1991, s. 223 akt. Kuzucu, 2004, s. 167). Anadolu'nun bazı yerlerinde el beyi sözcüğü; vali, bucak müdürü, mıntıka kumandanı anlamında kullanılırken (Derleme Sözlüğü akt. Kuzucu, 2004, s. 169) “Anadolu dışında yaşayan Türkler de il beyi ile bir makamı kastetmektedirler” (Kuzucu, 2004, s. 169). Böylece, köyün yeniden adlandırıldığı 1955-1960⁵ yılları arasında köye “kale/mıntıka kumandanı anlamında Evbeyli (ibegi/ilbeyinden bozulma) denildiği düşünülmektedir. Mıntıka kumandanı önemli bir kişiye atf olduğundan köy ismi bu kategoride değerlendirilmiştir. Kadirasker köyünün adı, köyün kurucusu olan kişinin savaşa gönderdiği 12 oğlundan⁶ biri olan Abdulkadir’e atfen verildiği tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde Gökoğlan köy adının ise Gökhan adında, kendini ibadete adanmış bir ermiş kişiye atfen “Gök-oğlan” (gök ile bağlantısı olan) olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla köy, adını yörede yaşamış ve yöre halkı tarafından önemli sayılan bir kişiden (Gökhan) almıştır. Bununla birlikte köyün bulunduğu mıntıkadaki, köy adının; soy, sülale, aşiret vb. ile ilgili bir bağlantısı tespit edilmemiştir.

5.2. Yerleşme Şekilleri ile İlgili Köy Adları

Neolitikten itibaren yeryüzünde yerleşme faaliyetleri başlamıştır. “Barınmak ya da belirli bir faaliyeti sürdürmek amacıyla bir arazi parçası üzerine inşa edilmiş bir veya birden fazla sayıda konuttan oluşan üniteler” (Özçağlar, 2015, s. 115) olarak ifade edilen yerleşme, kırsal veya şehrsel olabilmektedir. “Bir yerleşmeyi tanımlamak üzere kullanılan köy, kent ve şehir kavramlarını adında bulunduran köyler bir yerleşme şekli olmasa da adında köy, kent veya şehir sözcükleri bulunan köyleri kategorize ederken -yerleşme şekilleri ile ilgili köy adları- başlığı altına alınmasının uygun olduğunu düşünmekteyiz” (Türkan, 2020, s. 71). Dolayısıyla mevcut kategori bu şekilde adlandırılmıştır. Erciş ilçesinde, adları yerleşme şekilleri ile ilgili köyler, beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili köylerin %19'una denk gelmektedir.

Çalışma alanı içerisinde, kırsal ve kentsel yerleşmeler ile birlikte daimî ve geçici kırsal yerleşmelerden de adını alan köyler bulunmaktadır. Köycük, Şehirpazarı, Yalındam, Derimevi ve Ortayayla köyleri buna örnek gösterilebilir. Bununla birlikte eski yönetsel bir birimi olan Bucak’tan kaynağını alan bir yerleşme de (Bucakönü) bulunmaktadır. Yönetsel bir kademe olan “Bucak” sözcüğü Orta Asya kökenlidir. Etimolojik olarak Türkçe’deki “buç” ve “gak” sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Buçgak, kelimesi açığı, taraf, cihet, kenar, köşe, zaviye vb. anlamlarda

⁵ 1955 nüfus sayımı verilerinde köyün adı Kele/Kelle (DİE, 1955, s. 545) olarak geçerken, 1960 nüfus sayımında köy isminin Elbeyli (DİE, 1960, s. 574) olduğu görülmektedir.

⁶ Köylülerle yapılan görüşmelerde, bu savaşın hangi savaş olduğu tespit edilememiştir. Ancak kurtuluş savaşı yıllarındaki bir savaş olduğu ifade edilmiştir. Bu 12 gencin hepsinin savaştan sapaş sağlam geri geldiği (şehit ya da gazi olan bulunmamaktadır) ve bu 12 kişi arasında bulunan Abdulkadir adındaki gence atfen bu köye “Kadirasker” denildiği ifade edilmiştir.

kullanılmaktadır (Eyüboğlu, 1998, s. 103). Bucak, Osmanlıca'da da aynı anlamda (künc, zaviye, taraf, kenar vb.) kullanılmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı'da bir dönem, şehzadelerin saraydaki daireleri, anlamında da kullanılmaktaydı (Sertoğlu, 2013, s. 58). Türkiye'de Bucak yönetsel kademesi, 10.09.2014 yılında kabul edilen 6552 nolu kanunun, 129. maddesi ile kaldırılmıştır.⁷

5.3. İnsan Özellikleri ile İlgili Köy Adları

Erciş ilçesinde insana ait fiziki özellikler ve karakter özelliklerini yansıtan köy adları mevcuttur. Bu köylerin sayısı 6 adet olup, toplam köylerin %17'sine denk gelmektedir. Bunlar; Aksakal, Akbaş, Ergücü, Gözütok, Şerefli ve Görüşlü köyleridir.

5.4. Tarımsal Faaliyetler ile İlgili Köy Adları

Erciş ilçesinin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. İlçe genelinde ekili ve dikili tarım alanlarının tüm ilçe alanına oranı %27'dir. Dolayısıyla ilçe genelinde tarımsal faaliyetler yoğun olarak yapılmaktadır. Ancak bu yoğunluğa karşılık adını tarımsal faaliyetlerden alan köylerin sayısı oldukça azdır. İlçe genelinde adını tarımsal faaliyetlerden alan köylerin sayısı 3'tür. Bu da toplam köylerin (beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili olanlar) %8'ine denk gelmektedir. Sabanbüken köyü adını bulunduğu topoğrafya dolayısıyla, tarım yapmanın zorluğuna atfen almıştır. Yörede yapılan görüşmelerde, Ekici köyünün adı ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Ancak, köyün bulunduğu yerin çevresinde oldukça fazla tarımsal alanlar bulunmaktadır. Dolayısıyla köyün, adını; ekme, ekim yapma vb. faaliyetlere atfen aldığı tahmin edilmektedir. Düvenci köyü ile ilgili yörede yapılan görüşmelerde köy adının kökeni ile ilgili herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır. Düven, Türk Dil Kurumu tarafından "Harmanda ekinlerin sapı ve tanelerini ayırmak için kullanılan, önüne koşulan hayvanlarla çekilen, alt yüzünde keskin çakmak taşları dikine çakılı bulunan, kızak biçiminde araç"⁸ olarak tarif edilmektedir. Düvenci ise düven işini yapan anlamındadır. Düvenci köyünde, geçmişten beridir tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Dolayısıyla köy adının, tarımsal faaliyetlere atfen verildiği düşünülmektedir.

5.5. Geçim Kaynağı ve Meslekler ile İlgili Köy Adları

Çalışma alanı içerisinde, daha önce de ifade edildiği gibi temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Dolayısıyla, çalışma alanı içerisinde bu iki geçim kaynağı ya da bunlardan elde edilen ürünler ile ilgili adların var olma olasılığı yüksektir. Bununla birlikte farklı bir biçimde meslek adı ile anılan yerleşmeler de olabilmektedir. Bu kategoride toplam 3 köy bulunmaktadır. Bu da tüm köyler (beşeri iktisadi coğrafya ile ilgili köy adları) içerisinde %8'lik bir orana karşılık gelmektedir. Bunlar; Uncular, Yünören ve Nişancı köyleridir. Uncular'da temel ekonomik faaliyet tarım iken, Yünören'de ise hayvancılıktır. Bu durum, belirtilen köylerin adlandırılmasında, temel geçim kaynağının ve bunların çıktılarının baz alındığını ortaya koymaktadır. İlçede bu grupta olan diğer bir köy ise Nişancı'dır. "Farsça nişan kelimesinden türemiş bir isim olan nişancı Osmanlı merkez teşkilatında padişahın tuğrasını çeken, Divan-ı Hümayun üyesi yüksek rütbeli bir memurdur. Osmanlı kaynaklarında tuğrai, tuğrakeş-i ahkâm, muvakkî' ve tevkii adlarıyla da geçer" (Afyoncu, 2007, s. 156). Köyde yapılan görüşmelerde, köyün adının kaynağının bahsi edilen meslek grubundan geldiğine dair herhangi bir veri elde edilememiştir. Ancak, Nişancı köyünün adının, bahsi geçen meslek grubuyla ilintili olduğu düşünülmektedir.

5.6. Beşeri Eserlerle İlgili Köy Adları

Beşeri eserler arasında bulunan hanlar, hamamlar, köprüler, değirmen vb. yapılar bazı durumlarda buldukları yerleşmelere ad kaynağı olabilmektedir. Çalışma alanı içerisinde beşeri eserlerle ilgili olan köylerden biri Koçköprü köyüdür. Köy, adını; daha önce var olan ancak Koçköprü barajı altında kalan eski tarihi köprüden almaktadır. Bu kategoride bulunan diğer bir yerleşim olan Kırkdeğirmen köyü, adını daha önce köyde bulunan değirmenlerden almaktadır.

⁷ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2021).

⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 11.07.2021).

5.7. Dini Unsurlar ile İlgili Köy Adları

İnsanoğlu geçmişten günümüze birçok inanç türü benimsemiştir. Bu farklı inanç biçimleri, farklı dinlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Tarih boyunca her dinin kendine özgü ritüelleri olagelmıştır. Bu da o dine inanan kişilerin yaşam biçimlerini, tutumlarını, davranışlarını, giyimlerini, inançsal mekân biçimlerini (cami, kilise, havra vb.), mekân (yerleşme) adlandırmalarını vb. etkilemiştir. Dolayısıyla, dünya genelinde adını dini unsurlardan alan birçok kentsel ve kırsal yerleşme bulunmaktadır. Erciş ilçesinde, dini unsurlarla ilgili yalnızca bir köy adı bulunmaktadır. Bu köy Bayramlı'dır. Bu kategorideki köylerin, toplam köyler içerisindeki oranı %3'tür.

5.8. Sosyal ve Kültürel Değerler ile İlgili Köy Adları

Erciş ilçesinde adını sosyal ve kültürel değerlerden alan, 1 köy bulunmaktadır. Adı eşya ile ilgili olan bu köy Oyalı köyüdür. Yapılan görüşmelerde, köy adının kaynağına ulaşmak mümkün olmamıştır.

5.9. Tarihi Mekânlarla İlgili Köy Adları

Kızılören köyü, çalışma alanı içerisinde adını tarihi mekânlardan alan tek yerleşmedir. Ancak, arazi çalışmaları sırasında köyde ya da köy çevresinde herhangi bir ören yerinin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde köyün adının kaynağı ile ilgili herhangi bir sonuca ulaşılamamıştır. Ancak, köyün eski adının Kızılviran olması, "ören" kelimesinin "viran" kelimesinden türetilmiş olabileceği düşünülmektedir. Nitekim "viran"; viran olmuş yer, harap olmuş yer anlamında olduğu var sayıldığında, böyle bir değişimin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

6. Diğer Köy Adları

Erciş ilçesinde, herhangi bir kategoriye dâhil edilemeyen köy adları, diğer köy adları olarak kategorize edilmiştir. Toplamda 9 olan bu köyler, tüm köylerin %10'una denk gelmektedir. Bunlar: Çubuklu, Duracak, Gergili, İşbaşı, Tekler, Aşağışıklı, Yukarışıklı, Yetişen ve Dinlence köyleridir. Bu köy adları verilirken eski adlar dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla yeni adların, eski adlar ile karşılaştırılıp anlamlarının buna göre belirlenmesi mümkün görünmemektedir.

7. Adı Değiştirilmiş Köyler

Türkiye'de, cumhuriyetin ilanının ilk yıllarından başlamak üzere yer adlarını değiştirme işlemleri yapılmıştır. Bununla birlikte ad değiştirme işlemleri, ilk kez 1940 yılında İçişleri Bakanlığı'nın 8589 sayılı genelgesi ile resmi bir hal almıştır. 1978 yılına gelindiğinde 28 bin dolayında yer adı değiştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda da ad değiştirme çalışmaları devam etmiştir (Tunçel, 2000, s. 27).

Çalışma alanı içerisinde, Akbaş, Aşağıkozluca, Çakırbey, Derekent, Doğancı, Gökoğlan, Hacıkış, Hasanabdal, Haydarbey, Hocaali, Kardoğan, Kasımbağı, Mağara, Pay, Şerefli ve Topraklı köylerinin adları değiştirilmemiştir. Bununla birlikte 71 köyün ismi değiştirilmiştir (Tablo 4). Bu da toplam köylerin %82'ne denk gelmektedir.

Tablo 4.
Eski ve Yeni Köy Adları

Köyün Eski Adı	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı	Köyün Yeni Adı	Köyün Eski Adı	Köyün Yeni Adı
Mezre	Abdalmezrası	Tevladere	Düvenci	Karamilik	Nişancı
Partaç/Partaş	Ağaçören	Sevık/Sivek	Ekiciler	Zevık	Ortayayla
Hostekar/Üstekâr	Ağırkaya	Dera Kendo	Ergücü	Minever	Oyalı
Zagzak	Akçayuva	Kele	Evbeyli	Haçrof	Pınarlı
Babazenk	Aksakal	Mih/Muyköy	Gedikdibi	Kızılkilis	Sabanbüken
Hırışoya Jerin	Aşağıakçagedik	Tendurek	Gergili	Dera Salmanağa	Salmanağa
Ezıka Jerin	Aşağıçökek	Anzaf	Görüştü	Sotküli	Söğütlü
Goza Jerin	Aşağıgöze	Papışkin	Gözütok	Şarbazar	Şehirpazar
Erşata Jerin	Aşağıışıklı	Gunde Deko	Gültepe	Tonduras	Taşevler
Asraf/Aksaraf	Bayramlı	Şikeftka	Gümüsoluk	Şor	Taşkapı
Haseve	Bozyaka	Komır/Komar	İkizçalı	Paniköy	Taşlıçay
Behlül	Bucakönü	Karakilisa Geli	İşbaşı	Gırgus/Gürgüs	Tekler
Zortıl/Zortul	Çatakıdibi	Kıdırskar	Kadirasker	Bunızı-Pırnaşın	Ulupamir
Şeyhler/Şihlar	Çataltepe	Culge/Cütgah	Karatavuk	Karakilise	Uncular
Eganis	Çelebibağı	Hevirzong	Karlıyayla	Yekmalkilise	Yalındam
Zorava Deşte	Çetintaş	Hezare	Kayaboyun	Soresoran	Yankitepe
Dilan	Çimen	Çölkertis	Kekiksırtı	Koz/Varkoz	Yetişen
Hespepek	Çobandüzü	Soskın/Soskun	Keklikova	İlani	Yılanlı
Marças/Maçaris	Çubuklu	Kanzag/Kenzek	Kırkdeğirmen	Akrag/Ekrek	Yoldere
Kertis	Deliçay	Çılkani	Kırkpınar	Zorava Geli	Yörelî
Cırgeşin	Derimevi	Kızılviran	Kızılören	Hırışoya Jorin	Yukarıakçagedik
Pertag/Pertek	Dinlence	Aği	Kocapınar	Erşata Jorin	Yukarıışıklı
Eğs/Ahis	Doluca	Encesi	Koçköprü	Harhus	Yünören
Karacelo	Duracak	Kerğ/Kerh	Köycük		

Kaynak: Köy İşleri Bakanlığı, 1964, s.113-115; Yöre halkıyla görüşmeler.

Sonuç

Yer adları, buldukları bölgenin sosyal, kültürel ve iktisadi özelliklerinin yanında o bölgenin coğrafi özelliklerini de yansıtmaktadır. Yerleşmelerin ilk sakinleri, yerleşmelerin adlarını büyük oranda mevcut coğrafi ortamdan faydalanarak belirlemişlerdir. Dolayısıyla, genel olarak doğal, beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili yer adlarının fazla olması kaçınılmazdır. Ancak unutulmamalıdır ki yer adları yalnızca coğrafya biliminin çalışma alanı değildir. Aksine; sosyoloji, antropoloji, etnografya, arkeoloji, edebiyat, tarih vb. birçok bilimin çalışma alanı kapsamındadır.

Erciş ilçesindeki köy adlarının incelendiği bu çalışmada, belirlenen 87 köyün %48,3'ü adını doğal coğrafya, %41,4'ü de beşeri ve iktisadi coğrafyadan almaktadır. Geriye kalan %10,3 ise adını diğer özelliklerden almaktadır. Bu kategoride (diğer özellikler) bulunan köylerin adının anlamı ve kaynağına ulaşılamamıştır. Böylece, herhangi bir kategoriye girmeyen, anlamı ve kaynağı bilimsel bir temele dayandırılmayan köy adları “diğer köy adları” başlığıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışma alanı içerisinde bulunan 87 köy adından 78'inin (%89,7) anlamı ve kaynağına ulaşılrken, 9 köy adının, yani toplam köylerin %10,3'ün kaynağına ulaşılamamıştır.

Çalışma alanı içerisinde, doğal coğrafya kategorisinde en yüksek oran, sırasıyla topoğrafya %36, biyocoğrafya %26 ve hidroğrafya %19 ile ilgili köy adlarıdır. Bu durum yerleşmenin kurulduğu yerin topoğrafyasının, yörede yaygın olarak bulunan bitki ve hayvan topluluklarının yerleşmelerin adlandırılmasında oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, adını hidroğrafyadan alan tüm

yerleşmelerin, akarsuların ya da yeraltı sularının yeryüzüne çıktığı alanlarla paralellik göstermesi, yer adlandırmalarında suyun etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu grupta, Kocapınar, Kırkpınar, Deliçay, Taşlıçay, Derekent gibi köyler örnek gösterilebilir.

Beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili köy adlarının, toplam köyler içerisindeki oranı %41,4'tür. Bu da çalışma alanı içerisinde köy adlandırmalarında, beşeri ve iktisadi coğrafya özelliklerinin en az doğal coğrafya özellikleri kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Beşeri ve iktisadi coğrafya ile ilgili köy adları içerisinde %33 ile en yüksek oran; boy, aşiret, cemaat ve önemli şahıslarla ilgili olanlardır. Yörede aşiret yapılanması oldukça güçlüdür. Ancak buna rağmen yörede etkin olan aşiretlerin adını taşıyan herhangi bir köy bulunmamaktadır. Bunun yerine, yörede önemli kişilerin (köy ağası, dini lider, derviş, abdal, hoca vb.) adları ya da unvanlarıyla anılan köyler göze çarpmaktadır. Bunları; Salmanağa, Hocaali, Hasanabdal, Çakırbey, Gökoğlan vb. şeklinde sıralamak mümkündür.

Ercis ilçesinde, cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar adları değiştirilmiş köyler de bulunmaktadır. Toplam 87 köyden 71'nin (%82) adı değiştirilmiştir. Bununla birlikte, 16 köyün (Akbaş, Aşağıkozluca, Çakırbey, Derekent, Doğanç, Gökoğlan, Hacıkış, Hasanabdal, Haydarbey, Hocaali, Kardogan, Kasımbağı, Mağara, Pay, Şerefli ve Topraklı) adı aynı kalmıştır. Eski adı baz alınarak yeni ad verilen köy sayısı, 6'dır. Bunlar; Salmanağa, Kırkpınar, Abdalmezrası, Şehirpazar, Yalındam ve Yılanlı köyleridir. Bunların dışında, adları değiştirilen diğer köylerin (65 adet) yeni adlarının, eski adları ile herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Sonuç olarak, çalışma alanı içerisinde bulunan köylerin adlandırılmasında coğrafi unsurların başat rolde olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Afyoncu, E. (2007). *Türkiye diyanet vakfı İslam ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Akbıyık, M. (2016). Siverek ilçesi köy yerleşmelerinin toponimik analizi. *Turkish Studies*, 11(8), 1-24. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9551>
- Aksan, D. (1968). Birkaç Türkçe yer adı ve bunların dilbilimi ve kültür bakımından önemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 26(1-2), 81-85.
- Alagöz, C. A. (1984, Eylül 11-13). *Türkiye yer adları üzerine bazı düşünceler* [Sözlü sunum]. Türk Yer Adları Sempozyumu, Ankara, Türkiye.
- Alderman, D. H. (2000). A street fit for a king: Naming places and commemoration in the American South. *Professional Geographer*, 52(4), 672-684.
- Aliağaoğlu, A. ve Uzun, A. (2011). Şehirsel toponimi (Hodonimi): Türkiye için bir tipoloji denemesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 123-133.
- Aliağaoğlu, A. ve Uğur, A. (2018). Şehirsel toponimi: Erzurum'da cadde adları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(40), 1-26.
- Alkan, A. (2017). Siirt ilinin eski köy adları üzerine coğrafi bir inceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, 68, 63-76. <https://doi.org/10.17211/tcd.301472>
- And, M. (2018). Köy adları ve halk oyunlarımız. *Türk Folklor Araştırmaları*, 70, 3166-3167.
- Arslangündoğdu, Z. (2013). Karatavuk'un yöresel isimleri. *Avrasya Terim Dergisi*, 1 (1), 30-39.
- Başkan, Ö. (1971). Türkiye köy adları üzerine bir deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 18, 237-251.
- Bulut, İ. (1996). Sorgun yöresi köy ve mevki adlarının kaynakları. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3, 30-40.
- Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü nev-bahâr (metin-aktarma, art zamanlı anlam değişimleri, dizin)* [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.

Dâhiliye Vekâleti. (1928). *Son teşkilat-ı mülkiyede köylerimiz ve adları*.
file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/197102258.pdf

Dâhiliye Vekâleti. (1933). *Köylerimiz*.
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2691>

Devlet İstatistik Enstitüsü. (1945). *Genel nüfus sayımı*.
<https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>

Devlet İstatistik Enstitüsü. (1955). *Genel nüfus sayımı*.
<https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>

Devlet İstatistik Enstitüsü. (1960). *Genel nüfus sayımı*.
<https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>

Elmastaş, N., Şahinalp, M. S. ve Günal, V. (2011, Ekim 04-07). *Bitlis ili köy adlarına coğrafi açıdan bir yaklaşım* [Sözlü sunum]. VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Bitlis, Türkiye.

Emiroğlu, M. (1984, Eylül 11-13). *Bolu Yöresi yer adları* [Sözlü sunum]. Türk Yer Adları Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Erinç, S. (1986). Ekzonimler konusunda bir araştırma: Ege adalarının Türkçe adları. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 2(3), 21-25.

Erinç, S. (1989). Güneydoğu Avrupa'da Türkçe ekzonimler. *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni*, 6(6), 9-13.

Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.

Gökmen, B. (2015). Türkiye'de Kadı isimli yerleşmelerin mekânsal analizi: Kadılık kurumunun yerleşme isimleri üzerindeki etkisi. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 5(3), 39-64.

Gözütok Tamdoğan, Z. (2021). Vahdî İbrâhîm'in mensur hilye şerhi: Terceme-i Hilye-i Şerîfe. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 353-392.

Gülensoy, T. (1998). Türkmen yer adları ve Anadolu'daki izleri. *Kardeş Ağızlar Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, 8, 1-2.

Güenal, V., Şahinalp, M.S. ve Güzel, A. (1996). Coğrafi ortamın şehirsal mekân adlarına etkisi: Şanlıurfa ili örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 463-508.

Güncel Türkçe Sözlük. (t.y.) Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>

Güney, E. (1996). Toponimik terimlerin sınıflandırılması. *Türk Dili Dergisi*, 540, 619-630.

İbret, B. Ü. (2003). Çankırı'daki köy adları üzerine coğrafi açıdan bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 7, 53-80.

İzbırak, R. (1992). *Coğrafya terimleri sözlüğü*. MEB Yayınları.

Karaboran, H. H. (1984, Eylül 11-13). *Türkiye'de mevkii adları üzerine bir araştırma* [Sözlü sunum]. Türk Yer Adları Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Karaboran, H. H. (1989, Kasım 5-7 1987). *Çemizşgezek'te mevkii adları* [Sözlü sunum]. Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu, Elazığ, Türkiye.

Koca, N. ve Yazıcı, H. (2011). Afyon ilindeki idari yerleşmelerin toponimik sınıflandırılması. *Türk Coğrafya Dergisi*, 56, 1-10.

Kocakuşak, S. (1995). Alanya'da yerleşme adlarının özellikleri. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, 171-187.

Koday, S. (2000, Haziran 10-12 1998). *Trakya'da köy adlarında coğrafyanın etkisi* [Sözlü sunum]. 28. Coğrafya Meslek Haftası Bildiriler Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte Trakya, Edirne, Türkiye.

Köy İşleri Bakanlığı. (1964). *Köy envanter etütlerine göre Van*. https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/pdf_goster?file=dd7aaefdb4d4edddfa0b4346fe2432f8#book/3

Kuzucu, K. (2004). Osmanlı döneminde Sivas İlbeylileri ve İlbeyli kazası. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15, 165-183.

Sarı, C. (2007). Doğal ve kültürel coğrafya özellikleri açısından Beyşehir ilçesinde yerleşme adlarının sınıflandırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 487-501.

Sertoğlu, M. (2013). *Osmanlı tarih lugatı*. Enderun Kitabevi.

Şahin, C. (2004). Türkiye’de tuza atfedilen yer adları. E. G. Naskali ve M. Şen (Ed.), *Tuz kitabı* (s. 28-57) içinde. Çalış Ofset.

Şenel, M. ve İlhan, N. (2008). Av hayvanlarının kişi adlarındaki yansıması. E.G. Naskali ve H.O. Altun (Ed.), *Av ve Avcılık Kitabı* (s. 321-335) içinde. Kitapevi Yayınları.

Tunçel, H. (2000). Türkiye’de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 23-34.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2015). *Beşeri coğrafya insan, kültür, mekân* (15. baskı). Çantay Kitabevi.

Türkan, O. (2020). Kırşehir ilinde köy adlarının coğrafi açıdan değerlendirilmesi. *Coğrafya Dergisi*, 41, 61-75. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2020-0029>

Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü. (t.y.) <https://sozce.com/nedir/99097-doluca>

Ögel, B. (1991). *Türk kültür tarihine giriş*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özçağlar, A. (2014). *Coğrafyaya giriş* (7. baskı). Ümit Ofset Matbaacılık.

Özçağlar, A. (2015). *Yönelimsel coğrafya* (1. Baskı). Nika Yayınevi.

Özlük, D. (2019). Türkiye Türkçesinde Farsça kökenli kelimeler [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yahşi, İ. (1995). Şarap endüstrisinde halkla ilişkiler [Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yaşar, O. ve Örgge-Yaşar, F. (2010). Ayvacık, Bayramiç, Çan, Ezine ve Yenice (Çanakkale ili) ilçelerinde köy adlarının kaynakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 599-611.

Yediyıldız, B. (1984a, Eylül 11-13). *Türkiye’de yer adı verme usulleri* [Sözlü sunum]. Türk Yer Adları Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

Yediyıldız, B. (1984b). Ordu ili yer adları. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 22 (1-2), 20-36.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911M1-1.htm> (Erişim Tarihi: 09.07.2021).

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 11.07.2021).

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar tek başına makaleyi hazırlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Mevlid Geleneği ve Bu Geleneğin Van Din Görevlilerince Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi *Mawlid Tradition and The Evaluation of This Tradition by Van Religious Officials in terms of Religious Education*

Mahmut DÜNDAR*

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Van/Türkiye.
Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religion, Van /Türkiye.

mahmutlardan@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1856-6494

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24/11/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Dündar, M. (2022). Mevlid geleneği ve bu geleneğin Van din görevlilerince din eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 58, 295-315

Citation: Dündar, M. (2022). Mawlid tradition and the evaluation of this tradition by Van religious officials in terms of religious education. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 295-315

Öz

Eğitimin temel amacı, bireyin olumlu davranışlar sergileyerek istenilen duruma ulaşmasıdır. Din eğitiminin temel amacı, dindar bir toplum için dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan olumlu davranışlar gösterebilmektir. Bu nedenle bireyin sosyal, psikolojik ve davranışsal açıdan dindar toplumun arzu ettiği duruma gelmesine katkı sağlayan her faaliyet din eğitimi açısından önemli görülmektedir. İslam ve doğu toplumlarında uygulanan mevlid etkinliğinin bu anlamda olumlu katkıları olup olmadığını bilmek önemlidir. Bu etkinlik İslam dünyasının çoğunda birçok ortak noktayı içerdiğinden, benzer uygulamaların yapıldığı bir saha çalışması büyük ölçüde ortak bir sonuca yol açmaktadır. Van ili bölgemiz yeterli sayıda örneğe sahip olduğundan saha çalışmasına dâhil edilmiştir. Sağlıklı sonuçların alınabilmesi için Van bölgesinde görev yapan din görevlileri ve çalışmanın uygulayıcıları alan araştırması örneklemi olarak seçilmiştir. Bu çalışmada mevlid etkinliğinin din eğitiminin amacına uygun katkılarının olup olmadığı varsa hangi hususlarda olduğu ortaya konulmaktadır. Mevlid-din eğitimi ilişkisine ve Van'da uygulanan mevlid geleneğinin Van din görevlileri tarafından din eğitimi açısından değerlendirilmesine değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, eğitim, mevlid, mevlid ve din eğitimi ilişkisi.

Abstract

The main purpose of education is to reach the desired state by exhibiting positive behaviors of the individual.. The main purpose of religious education is to show positive behaviors that provide happiness in this world and in the hereafter for a religious society. Therefore, every activity that contributes to the individual's becoming the desired state of the religious society in terms of social, psychological and behavior is considered important in terms of religious education. It is important to know whether the mawlid event applied in Islamic and eastern societies has positive contributions in this sense. Since this activity includes many common points in most of the Islamic world, a field study with similar practices leads to a largely common result.. The province of Van has been included in the field study because it has a sufficient number of samples in our region. In order to obtain healthy results, religious officials working in the Van region and the practitioners of the study were selected as field research samples. In this study, it is revealed whether the mawlid event contributes to the purpose of religious education or not, and if so, in which aspects. The relationship between mawlid and religious education and the evaluation of the mawlid tradition practiced in Van by the religious officials of Van in terms of religious education are mentioned.

Keywords: Religious education, education, mawlid, relationship between mawlid and religious education.

Giriş

Dindar toplumlar için din eğitiminin önemi bilinmektedir. Burada din hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte ilgili davranışlarda bulunmak amaç edinmektedir. Toplumumuzda dini bir gelenek haline gelen mevlid etkinlikleri din eğitimi açısından olumlu bir sonuç doğurup doğurmadığını bilmek ve buna göre bu etkinliklere yaklaşım göstermek gerekmektedir. Bir çalışmanın sağlıklı sonuç vermesi sağlıklı örneklemelerin seçimiyle ve uygulama alanıyla gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla sahadaki etkinliğin uygulamasında bizzat kendilerine başvuru ve uygulamaya katılan din görevlilerin görüşlerine ve gözlemlerine başvurmak büyük anlam ifade etmektedir. Aynı zamanda alan olarak yaşadığımız ve bildiğimiz yer olması itibarıyla bizim için Van merkez ve bağlı ilçelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Daha önceden Van merkez ve ilçelerindeki müftülöklere bağlı çalışan din görevlilerinin görüşlerine başvurmak üzere uygulanan anket sonuçlarına dayalı hazırladığımız ve yayınladığımız “Mevlid Geleneği Din Görevliler Üzerinde Bir Alan Araştırması-Van İl Örneği-“ adlı kitaptan yararlanarak mevlid etkinliğinin din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Başta betimsel bir sonuca götüren ve tecrübi bir yöntemi esas alan anket tekniğinin yanında tarama modelini kullanan ve yukarıda belirtilen çalışmanın verilerinden ve ilgili sonuçlarından yararlanılmaktadır. Sonrasında literatür taramasıyla edinilen bilgilerin analizi yapılmaktadır. Bu bilgilerin sentezlenmesiyle istenilen hedeflere ulaşılmaktadır. Böylece yürütülen mevlid etkinliklerinin din eğitimi açısından Van bölgesi için sağlıklı değerlendirmeleri yapılabildiği gibi benzer uygulamalara sahip bulunan diğer bölgeler için de değerlendirmeleri yapılabilmektedir.

1. Mevlid ve Din Eğitimi

Mevlid ve din eğitimi ilişkisinin doğru anlaşılabilmesi için mevlidin sözlük ve terim anlamlarını, inanç- fıkhi, kültür- tarihi, şekil- edebi yönlerini, okutmasının amaç-önemini bilmek ve mevlid etkinliklerini din eğitimi bakımından ele almak gerekir.

1.1.Mevlid

Sosyal ve dini hayatta bulunan, birtakım etkinlikleri kapsayan mevlid kelimesi sözlük bakımından Arapça olup “viladet” kökünden türetilmiş, “doğum zamanı, doğum mekânı” anlamlarına gelmektedir (İbn Manzur, ts, s. 980-981).

Terim olarak mevlid, Hz. Muhammed’in doğumu, doğum yeri ve zamanı münasebetiyle yürütülen etkinlikler, bu etkinliklerde okutulan metinler için kullanılan özel bir isimdir (Bakırcı, 2003, s. 1). Özellikle halk arasında Hz. Muhammed’in doğduğu zamanı, doğduğu mekânı ve doğumunu anlatan manzum eser anlamlarına gelmektedir (Aksoy, 2004, s. 482-484). Nitekim Süleyman Çelebi’nin yazdığı “Vesiletü’n-Necat” adlı eseri Hz. Muhammed’in doğumunu ve ilgili mezziyetlerini anlattığından kendisine “mevlid” denildiği gibi aynı temalarla İbnu’l-Cezeri’nin yazdığı “Mevlidü’l-Kebir” veya “Urfu’t-ta’rif bi’l-Mevlidi’s-Şerif” eserine vb. de “mevlid” denilmiştir (Akdağ, 2008, s. 85-88).

İbn Hacer el-Heytemi mevlidi, “Kur’an okuma, salât ve selam getirme, şiir vs. okuma, fakirlere iyilik ve yardımda bulunma” şeklinde tarif eder. Osmanlı âlimlerinden Abdurrahman b. Yakup Çelebi de “Hz. Peygamberin doğduğu ayda Müslümanların toplanıp Kur’an okuma, salât ve selam getirme, Hz. Muhammed’in üstünlüğüne dair şiir ve haberleri anlatma, iyiliklerde bulunma, sevinç gösterisinde bulunma, yemek ve tatlı yedirme vb. faaliyetleri” olarak tarif etmektedir (Çelebi, 1869, s. 18).

1.1.1.Mevlidin İnanç ve Fıkhi Yönü

Mevlid okuma ve okutma, Müslümanlar arasında bir gelenek olarak süregelmiştir. Ancak bunu “bid’at-ı hasene” olarak değerlendirip savunan birçok İslam âliminin (et-Tinbükti, 1989, s. 296-297) yanında bidatın her türünü reddedip karşı çıkanlar da bulunmaktadır (İbnü’l-Hâc, 1981, s. 2-33).

Mevlid geleneğini kabul ve meşru görenlerin dayanakları aşağıda belirtilmiştir.

1-Hz. Peygamber’i hayatında metheden, vasıflarını anlatan eserleri yazan Hasan b. Sabit (54/674), Ka’b b. Zühayr (ö.24/645) ve Abdullah b. Revâha (8/629) gibi şair sahabe bulunmaktadır. Özellikle Ka’b b. Zühayr, yazdığı kaside ile Hz. Peygamber’in takdirini kazanmakta ve ödül olarak

Hız. Peygamber'den aldığı bürde (kürke) nisbeten kasidesi, "Kaside-i Bürdiye" adını almaktadır (İbn Kuteybe, 1983, s. 91).

2-Mevlid merasimlerinin henüz Fatımi ve Eyyubiler devrindeki hususi şekillerini kazanmadan önce de Hız. Peygamber'in doğum günü olan Rebiu'l-Evvel ayının on ikinci gecesinde Müslümanların, Mekke'de Resulullah'ın doğduğu evi, Medine'de ise mübarek kabrini ziyaret ettikleri bilinmektedir. Nitekim İbn Cübeyr (614/1217) Mekke'de buna şahit olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bunlar, Hız. Peygamber'i övgü konusu yapılan ve Hız. Peygamber'in örnekliğini anlatan mevlid törenlerinden daha doğal bir şey olamadığını belirtmektedirler (İbn Cübeyr, 1384, s. 113-114).

3-Hız. Peygamber; "Pazartesi günü orucu için ne düşünüyorsunuz?" sorusuna karşılık "Pazartesi hem doğum günüdür hem de üzerime nübüvvetin indirildiği gündür." cevabını vermektedir. Kendi doğum günü olan pazartesileri oruç tutmaktadır (Müslim, 1991, s. 97).

1.1.2. Kültür ve Tarih Yönü

Her geleneğin geçmişe dair bir altyapısı bulunmaktadır. Dini bir gelenekten gelen mevlid geleneğinin de tarihsel ve kültürel bir altyapısı bulunduğundan aşağıda söz konusu geleneğin bu anlamdaki altyapısına değinilmektedir.

1.1.2.1. Mevlid ve Tarihçesi

Tarihte birçok farklı din mensupları, din kurucuları ve büyükleri için çeşitli merasimlerle değişik kutlamalar gerçekleştirmiş, ilahiler söylemişlerdir ve kurbanlar adanmışlardır. Nitekim Hıristiyanlar, dinlerini tebliğ ile görevlendirilen Hız. İsa'nın doğum gününe "milat" adını vererek, bugünü çeşitli törenlerle coşkuyla kutlamaktadırlar. Aynı şekilde Hız. Muhammed'e duydukları sevgi ve bağlılığa dayalı doğum gününü büyük bir sevinç ve coşkuyla kutlayan Müslümanlar, günümüzde camilerde, evlerinde çeşitli törenler düzenleyerek Hız. Peygamberin ruhunu şâd etme, onu hayırla yâd etme amacıyla Kur'ân-ı Kerim'i ve mevlidi okumaktadırlar. (Akdağ, 2008, s. 89).

Hız. Peygamber'in yaşamında doğum yıl dönümü kutlanmadığı gibi Hulefâ-yi Râşidîn dönemiyle Emevî ve Abbâsî dönemlerinde de mevlid etkinlikleriyle ilgili herhangi bir uygulama bulunmamaktadır. Esasen ilk iki halife zamanında fetih hareketleriyle uğraşılması, son iki halife döneminde iç karışıklıkların hüküm sürmesi, Emevî ve Abbâsî yönetimlerinde de Resûlullah soyuna destek anlamına gelmesi nedeniyle şartlar kutlamaya uygun olmamıştır. Mısır'da Şî Fâtımî Devleti kurulunca, Hız. Peygamber'in doğum yıl dönümü Muiz-Lidînilâh döneminden (972-975) itibaren resmen kutlanmaya başlanmıştır. Bunun yanında Hız. Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve o günkü halifenin mevlidleriyle (mevâlid-i sitte) Receb, Şâban ve Ramazan aylarındaki kandiller, Ramazan ve Kurban bayramlarıyla diğer bazı kutlamalar bu dönemde zengin bir şölen geleneğini oluşturmuştur (İbn Tüveyr, 1992, s. 211-223).

Eyyübiler döneminde birçok bayram ve tören kaldırıldığından halk mevlidi evlerinde kutlamaktadır. Ancak Selâhaddîn-i Eyyübî'nin kayınbiraderi Muzafferüddin Gökbörü (1190-1233) büyük törenlerle mevlidi yeniden kutlamaya başlamıştır. Bu sırada ulemâ ve tasavvuf ehlinin ileri gelenleri dâhil olmak üzere birçok kimsenin katıldığı törenlere büyük harcamalar yapılarak ikramlarda ve hediyelerde bulunulmuştur. Sufilerin zikir ve semâ meclisleri dâhil olmak üzere birçok etkinlikler yapılmıştır (Suyuti, 1985, s. 43-44). Özellikle Gökbörü döneminden itibaren saray çevresi dışında da halkın merasimlere katılımı gerçekleşmiştir. Böylece halkın katılımıyla genişleyen mevlid merasimleri, daha sonra İslam dünyasında gerek Hız. Peygamber'in doğum yıl dönümünde ve gerekse önemli gün ve gecelerde bir bayram havasında kutlanmaya başlanmıştır (Aymutlu, 1995, s. 51).

Memlükler döneminde ise, Mısır'da mevlid kutlamaları bütün ihtişamıyla devam etmiştir. Rebiülevvel ayının başından itibaren başlanan hazırlıklar neticesinde mevlid günü yapılacak törene katılmak üzere halife, dört mezhebin baş kadıları, ilim ve tasavvuf ehli, emirler ve komutanlar, devlet adamları, halkın ileri gelenleri, komşu ülkelerden gelen temsilciler Mısır kalesinde hazırlanan kutlama çadırında hazır bulunurlardı. Kur'ân tilaveti ile başlayan törene, verilen vaazlar ile tarikat mensuplarının getirdikleri zikir ve evrâdlarla devam edilirdi. Buna müteakip yenilen yemeklerin ardından sultana tebrikler sunulurken sultan tarafından devlet adamlarına, ulema ve tasavvuf ehline elbise ve hediyeler verilirdi, muhtaçlara da sadakalar dağıtılırdı (Özel, 2004, s. 476).

Memlüklerden itibaren Ahmed el-Bedevî ve İbrahim ed-Desûkî gibi tanınmış veliler başta olmak üzere diğer önde gelen şahsiyetlerin doğum yıl dönümleri için de “mevlid” tabiri kullanılmaya başlanmıştır (Groffroy, 1995: 106). Nitekim Evliya Çelebi, Ahmed el-Bedevî, İbrahim ed-Desûkî ve İmamı Şafîi mevlidleri gibi birçok mevlidden söz etmektedir (Çelebi, 1938, s. 463-476).

Osmanlı döneminde ise, “Mevlid Alayı” adıyla (Sertoğlu, 1976, s. 45-49) anılan mevlid törenleri Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren protokolde yer almaya başlamış ve III. Murad zamanında 1588’de tamamen resmileşmiştir (Pekolcay, 1993, s. 3). Bu adla anılan törenler devletin uygun gördüğü kurula göre yürütülen karşılama törenleridir. Böylece Sultan Ahmet Camii’nde yürütülen bu kutlamalarda padişah, sadrazam, şeyhülislam, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, diğer mülki ve askeri erkân ile ulema resmi kıyafetleriyle hazır bulunurdu (Okıç, 1975, s. 23-37).

Mevlid kutlaması, Osmanlı Devleti’nde 1910 yılından itibaren resmi bayramlara dâhil edildiyse de 1923’te Cumhuriyet’in ilanından sonra yürürlükten kaldırılmıştır (Pekolcay, 1993, s. 15). Daha sonraki yıllarda halk arasında yaygın bir şekilde uygulanan kutlama faaliyetleri, sonraki süreçlerde özel ve devlet televizyonları ile radyo kanallarında başta mevlid kandili olmak üzere kutsal kabul edilen diğer zamanlarda gelenek haline gelmiş ve hep devam etmiştir (Efe, 2009, s. 13).

Günümüzde mevlid geleneği, Suudi Arabistan hariç Kuzey Afrika’dan Endonezya’ya uzanan İslam ülkelerinin bazılarında resmi ve bazılarında da gayri resmi olarak devam etmektedir. Türkiye’de ise gerek mevlid gecesinde gerekse diğer mübarek gün ve gecelerde camilerde, evlerde ve diğer hayır kurumlarında ibadet âdâbı içerisinde Kur’ân-ı Karim, Süleyman Çelebi’nin mevlidi, kaside, ilahiler okunmakta ve dualar edilmektedir. Özellikle 1989’dan 2017 yılına kadar DİB ve TDV işbirliğiyle Hz. Peygamber’in mevlidi Türkiye’de, Türk dünyasında ve Balkanlarda “Kutlu Doğum Haftası” adıyla kutlanırken (Özel, 2004, s. 477) 2018’den itibaren DİB’in 29.11.2017 tarih ve 30255 sayılı yönetmeliği gereği “Mevlid-i Nebi Haftası” adıyla kutlanmaya başlanmaktadır. Aynı Yönetmeliğin beşinci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “14-20 Nisan Kutlu Doğum Haftası” ibaresi; Rebû’l-Evvel ayının on ikinci günü başlangıç kabul edilerek “01-07 Ekim Mevlid-i Nebi Haftası” olarak değiştirilmiştir. Komisyon kararı doğrultusunda bu hafta münasebetiyle;

(1)merkez teşkilatı tarafından gerçekleştirilebilecek faaliyetler şunlardır:

a) İslam’ın itikat, ibadet ve ahlak konularında toplumun tüm kesimlerini aydınlatıcı faaliyetler gerçekleştirmek,

b) Haftaya ilişkin sosyal ve kültürel faaliyetlerde bulunmak, sempozyum, konferans panel ve vb. etkinlikler düzenlemek,

c) Kur’ân Kurs öğrencileri ve din görevlileri arasında mesleki ve kültürel alanda düzenlenecek yarışmalarla ilgili usul ve esasları belirlemek.

(2) Merkez, taşra ve yurt dışında düzenlenen konferans, panel, sempozyum, forum ve diğer etkinliklerle ilgili başkanlığın internet sitesinde duyurular yapmak (DİB, 29.11.2017 Tarih ve 30255 Sayılı Resmi Gazete, 1.3.6. Maddeler).

Buna göre mevlid geleneğinden etkilenen hafta kutlama etkinlikleri dini, ilmi ve kültürel etkinliklerle zenginleşirken mevlid geleneğinin kendisi de bu hafta etkinliklerinden etkilenerek bir takım dini ve kültürel etkinliklerini kapsadığını uyguladığımız anket sonuçlarının değerlendirilmesinden anlaşılmaktadır.

Mevlid törenlerinde okunmak üzere yapılan ilk çalışma, Endülüs’ün en meşhur hadis âlimlerinden İbn Dihye’nin yazıp Atabeg Gökbörü’ye takdim ettiği “Kitabü’t-Tenvir fi Mevlidi’l-Beşîri’n-Nezîr” adlı eseridir. Bu esere müteakip “mevlid” kelimesi, Hz. Muhammed’in doğum menkıbesi anlamında kullanılmaya başlanılmıştır (Pekolcay, 1993, s. 3). Sonraki süreçlerde mevlid merasimlerinin önem kazanmasıyla çeşitli dillerle birçok mevlid kitabı yazılmıştır (Okıç, 1975, s. 25, 27).

Hz. Peygamber’in doğum günü kutlamaları çerçevesinde yürütülen etkinlikler asırlar boyu devam ederken zaman ve mekân farklılığından doğan uygulamadan ve içerikten kaynaklı bazı değişikliklere uğrayabilmiştir. Ancak bu değişiklikler ortak amaçlar çerçevesinde geliştiğinden

etkinliklerin “Leyletü’l-Mevlid” veya “Mevlidü’n –Nebi” gibi ortak adlarla anılmasına engel olamamıştır (Çetin, 1987, s. 74).

1.1.2.2. Farklı Dillerde Mevlid

Hız. Peygamber’in doğum gününü mevlid töreni şeklinde kutlamak, Hız. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkmış, halkın dindarlığını önemli ölçüde etkilemiş, birçok farklı dillerde ve yerlerde günümüze kadar devam etmiştir. Ayrıca bu törenlerde okunmak üzere hazırlanan ve “mevlid” diye nitelendirilen metinler de törenler gibi yaygınlaşmıştır (Aymutlu, 1995, s. 51-59). Bu metinlerin en önemli ortak özelliği ise; farklı dillerde olmalarına rağmen “Hız. Peygamber’in hayatını manzum bir şekilde anlatmaları”dır. Söz konusu mevlid metinleri ülkemizde daha çok Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Zazaca okunmaktadır (Kızıl, 2012, s. 116-117). Ancak yaygın olarak Türkiye’de okunan mevlidler, Özellikle Osmanlı’nın egemen olduğu bütün coğrafyada Kur’ân’dan sonra en çok okunan eserlerin başında gelen Süleyman Çelebi’nin yazdığı “Vesiletü’n-Necat” adlı Türkçe mevlidi (Özkat, 2014, s. 136) ile Hasan Ertoşî’nin (ö.1491) yazdığı Kürtçe mevlididir. Türkçe yazılan mevlid sayısı 200 civarında iken bunlardan bazılarının Süleyman Çelebi’nin yazdığına tam benzerken bazıları da kısmen ve diğerleri ise tamamen farklılık göstermektedir (Çelebi, 1993, s. 38). Kürtçe yazılan birçok mevlid ise, “Melayı Batei” diye bilinen Hasan Ertoşî’nin yazdığı ilk Kürtçe Mevlid’i örnek almış, bazıları da ondan bağımsız yazılmıştır (Kızıl, 2012, s. 119-120).

1.1.3. Mevlidin Şekil ve Edebi Yönü

İslam’la birlikte Müslüman toplumlarda ortaya çıkan edebi türlerden biri olan mevlidin ilk örnekleri Arap edebiyatında görülmektedir (Eroğlu, 2010, s. 125-126). Daha sonra İslam coğrafyasında birçok dilin edebiyatında görülen mevlid türü Türk edebiyatında önemli bir yere ulaşmaktadır. Nitekim miladi onuncu yüzyıldan itibaren Arap edebiyatında görülen ilk mevlid türü örnekleri; Ebu’l-Ferec el-Cevzi’nin (ö.597/1201) “Mevlidü’n-Nebi” adlı eseri ile Ebu’l-Kasım es-Sebti’nin (ö.600/1203), İbn Dihye’nin (633/1235) ve Zemlakâni’nin (728/1327) mevlitleridir (Durmuş, 2004, s. 480-482). Özellikle Süleyman Çelebi’nin (825/1422) mevlidiyle on beşinci yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında mevlid türünde çığır açılmıştır. Dolayısıyla bu yüzyılda Ahmed, Keremi, Hocoğlu, Halil vb. ; On altıncı yüzyılda ise; Zafî, Şemsî, Abdî, Behiştî vb.; On yedinci yüzyılda ise; Mürâdî, Abdurrahman Ankravî, Aklî, Cismî vb.; On sekizinci yüzyılda Nahifî, Salihî, Bekaî, Ahmed Mürşidî vb.; On dokuzuncu yüzyılda Hasan İlmî, Kâmî, Keşfi, Nihânî vb. mevlid yazan birçok şair olmuştur (Mazıoğlu, 1974, s. 31-62).

Mevlidlerde hâkim olan nazım şekli, Mesnevi’dir (Pekolcay, 1993, s. 48). Bazen, özellikle mevlidin naat kısmında, kaside, gazel, murabba ve koşma gibi nazım şekilleri de görülebilmektedir (Nadi, 1950, s. 17). Burada hâkim olan vezin kalıbı ise, “fâilâtün fâilâtün fâilün” dür (Banarlı, 1987, s. 163). Ancak az olsa da farklı vezinlerle yazılan mevlidler bulunmaktadır. Nitekim Nahifî, mevlidinde “mefâilün mefâilün feülün” kalıbı kullanmaktadır (Karaca, 1997, s. 223). Kafiye ve redif olarak burada en çok tam ve zengin kafiye bulunmakta iken bazen yarım kafiye de kullanılabilir (Pekolcay, 1993, s. 84). Ayrıca diğer ahenk unsurlarından olan ve ünsüzlerin tekrarlanması anlamına gelen aliterasyon (Bay, 2003, s. 140) ile ünlülerin tekrarlanması anlamına gelen asonans da kullanılmaktadır (Doğan, 2007, s. 83). Bu da mevlidin şekil ve edebi bakımından heyecan verici, merak uyandırıcı olmasını ve anlatılanların kalıcılığını sağlayabilmektedir.

İslam edebiyatı ve sanatında da Hız. Peygamber’in doğum yıl dönümü törenleri için uygulanan “mevlid” daha sonra, başta Ehl-i Beyt’e mensup olanlar olmak üzere, Hız. Muhammed’den başka kişiler için de düzenlenmeye başlanmıştır. “Mevlid-i Ali, Mevlid-i Fatıma, Mevlid-i Hasan, Mevlid-i Hüseyin ve Mevlid-i Ehl-i Beyt” gibi (Efe, 2009, s. 10). Zamanla tasavvuf çevrelerinde Mısır başta olmak üzere Arap dünyasında velilerin doğum yıl dönümlerini kapsayacak şekilde geniş bir anlama da gelebilmiştir (Özel, 2004, s. 479). Dolayısıyla edebi bir üslupla yazılan mevlidler; özellikle Hız. Peygamberin doğumunu, risaletini, mucizelerini, miraç ve vefatını içermektedir (Kütük, 2016, s. 28).

1.1.4. Mevlid Okutmanın Amacı ve Önemi

Daha önceden belirtildiği üzere Hız. Peygamber’in doğumu münasebetiyle duyulan sevinci ortaya koymak, ismini anmak ve yaşatmak, O’na dua etmek, O’nun şefaatine nail olmak, üstün ahlakını ve yaşayışını model almak mevlid etkinlikleri için temel amaç olarak bilinmektedir. Bundan

etkilenen Müslümanlar aynı şekilde nikâh, nişan, sünnet düğünü, asker uğurlama, ölüm ve kandil kutlamaları gibi nedenlerle de günümüzde camilerde ve evlerinde çeşitli törenler düzenleyerek Peygamberlerini hayırla yâd etmektedirler, Allah'a şükretme amacıyla Kur'ân-ı Kerim'i ve mevlidi okumaktadırlar. Bu çerçevede mevlidin muhtevası kısaca şöyle değerlendirilebilir:

1-Tasavvuf literatüründe hadis-i kutsi olarak kabul edilen “Ey Resulüm, sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.” ifadesinin gereği Hz. Muhammed'in doğumunun önemine vurgu yapılmaktadır. Bu ifadenin hadis-i kutsi olduğunu Ahmed-i Cezerî (ö.1479),Mevlana Camî (ö.1492), İmamı Rabbani (ö.1624)ve Mevlana Halid (ö.1827) gibi mutasavvıf âlimler dile getirmişlerdir. Bu ifadenin Kütüb-ı Sitte'de yer almadığını ve dolayısıyla hadis olmadığını iddia edenler olsa da; Ali el-Karî' (ö.1014),*el-Esraru'l-Merfua* ile *Şerhu's-Şifa* adlı kitaplarında; İmam-ı Nevevî (ö.1277), *el-Ezkar* adlı eserinde; Suyuti(ö.1505), *el-Leali'l-Mesnua* adlı eserinde; Aclunî (ö.1749), *Keşfu'l-Hafa'* adlı eserinde; Şevkanî (ö.1834), *el-Fevaidu'l-Mecmua* adlı eserinde hadisi kutsi olduğunu belirtmektedirler (Aclûni, 2001, s. 148).

2-Hz. Peygamber'in veda haccında “size öyle iki emanet bırakıyorum ki, onlara sıkı sıkıya sarıldıkça asla şaşmazsınız” (Müslim, 1991, s. 886) söylediklerine istinaden Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlanmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

3-Yüce Allah'ın Hz. Peygamber için; “Şüphesiz sen büyük ahlak sahibisin” (Kalem,68/4) demelerine ve Hz. Peygamber'in ahlakı ile ilgili sorulan sorunun cevabında Hz. Ayşe'nin “O'nun ahlakı Kur'andı.” (Müslim, 1991, s. 512) sözlerine istinaden Hz. Peygamber'in ahlakı ve güzel vasıfları dile getirilmektedir.

4- Yüce Allah'ın “Sizler için Hz. Peygamber'de güzel örnek vardır.” (Ahzâb, 33/21) ayetine istinaden Hz. Peygamber'in güzel yaşamı ve güzel öğütleri zikredilmektedir.

Mevlid törenlerinde, genellikle **tevhit**, **münâcât** ve **na't** ile başlangıç yapılmaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber'in doğumu, miraç hadisesi, çeşitli mucizeleri ve vefatı üzerinde durulmaktadır. Müteakiben okuyan ve dinleyenler için dua edilmektedir (Aksoy, 2004, s. 324-325).

1.2. Mevlid ve Din Eğitimi İlişkisi

Mevlidin mahiyetine, ele alınan konulara ve yürütülen faaliyetlere bakıldığında mevlidin din eğitimi ile ilgili birçok sonuçları ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar, mevlidin din eğitimi ile ilişkisinin ele alınmasını önemli kılmaktadır.

Mevlid ve din eğitimi ilişkisini anlayabilmek için mevlidin mahiyetine ve önemine yukarıda değinildiği gibi din ve din eğitiminin mahiyet ve önemine de kısaca değinmek gerekmektedir.

Din: Sözlük olarak “tâat, ibadet, takva”vb. anlamlara gelirken (el-Cürcani, 1300, s. 72), terim olarak birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlarından bazıları şöyledir:

“İnsanın kayıtsız şartsız var olan mutlak varlığa yönelişi ve O'nun tarafından kuşatılışıdır.” (Bilgin, 1998, s. 4).

“Bilinç sahibi insanları kendi arzu ve istekleriyle hayırlı yollara götüren İlahi bir kanundur” (Elmalılı, 1992, s. 92).

“İnsanları maddi ve manevi hayra götüren İlahi bir kanundur” (Akseki, 1957, s. 5).

“Birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara göre iradi faaliyetlerde bulunma meselesidir” (İmamoğlu-Başçı, 2016, s. 14).

Yukarıda sıralanan terim anlamlarında görüldüğü gibi din, insanın birtakım zihniyet, tutum ve davranış şekillerini ortaya çıkararak inanan kişi için bir hayat düzenini ortaya çıkarmaktadır. Böylece din, düşünme ve muhakeme edebilme özelliğine dayalı akıl sahipleri olan insanların, birbirleriyle ve diğer varlıklarla olan ilişkilerinde bazı temel ilkeleri esas almalarını sağlamaktadır.

Eğitim: Kendi yaşantısı yoluyla, bireyde kasıtlı olarak davranış değişikliğini meydana getirme sürecidir (Ertürk, 2016, s. 2-4). Kişileri belli amaçlara göre yönlendirme ve davranışlarında belli gelişmeler sağlamasına yardımcı değildir. Böylece kazanılmış alışkanlıklarla faaliyete yönelişlerinin

düzenlenmesidir (Savard, 1976, s. 4), düşünce ve hayatın doğru yolunun öğretilmesidir (Bayraklı, 2015, s. 106).

Eğitim, oluştuğu alan itibarıyla formal ve informal eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. İnformal eğitim, belli bir plan ve programa tabi olmayan sistemsiz ve denetimsiz olarak rastgele ve kendiliğinden oluşan bir eğitimidir. Bu da yaşadığı ortamın kültürüne bağlı olumlu veya olumsuz olabilmektedir (Erden-Fidan, 1998, s. 12-13). Formal eğitim ise, amaçlı, daha önceden hazırlanmış bir plan ve programa dayalı ve eğitimci tarafından yürütülen bir eğitimidir. Bu da örgün ve yaygın olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitim, okul veya okul niteliğini taşıyan kurumlarda belli bir yaş grubuna, eğitim programına bağlılık gibi yasalarla belirlenen düzenlemelerle yürütülen eğitimidir. Buradan asıl amaç, bireyi özel ve genel bilgilerle donatmak ve hayata hazırlamaktır. Yaygın eğitim ise, ya hiç örgün eğitim sistemine girmemiş ya da girip de ayrılmış kimselere ilgi ve gereksinimlerine göre verilen eğitimidir (Erden-Fidan, 1998, s. 12-13). Bu da hizmet içi eğitim şeklinde olabildiği gibi, halk eğitimi şeklinde de olabilmektedir (Demirel-Kaya, 2007, s. 11-12).

Öğrenme: Bireyler çevre ile olan iletişimleri ve etkileşimleri sonucu sürekli yeni bilgi ve becerileri edinmektedirler ve buna göre davranış göstermektedirler (Yelken vd., 2016, s. 6-7). Dolayısıyla öğrenme, “Kişinin çevresiyle etkileşimi sonucu oluşan iyi veya kötü nitelikte olabilen kalıcı bir davranış değişikliği sürecidir (Aydın, 2014, s. 8)”.

Din Eğitimi: Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir (Tosun, 2012, s. 23). Bireyin fitratında bulunan inanma duygu ve ihtiyacı çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir (Okumuşlar, 2013, s. 61). Din ve eğitimden müteşekkil olan din eğitimi, dini mahiyetine uygun olarak, insan varlığının bütünü ile ilgilenir. Genel anlamda din eğitimi insanın hayatını, hayatın bütünlüğü içindeki yerini ele alır. Mevcut bilimlerin sosyal hayattaki uygulamalarını iman ile ilişkili hale getirir (Aktaş, 2014, s. 34).

İslam açısından din eğitimi ise, Müslüman’ı dini ve dünyevi vazifelerini hakkıyla yerine getirebilecek hale getirmektir. Dolayısıyla insanı dünya ve ahiret saadetine ve huzuruna ulaştırmayı sağlamaktır (Dündar, 2011, s. 25-26).

Genel eğitim gibi din eğitimi de örgün ve yaygın din eğitimi olarak gerçekleşmektedir. Araştırmamız ise, yaygın din eğitimi kapsamında gerçekleştiğinden burada yaygın din eğitimine değindikten sonra mevlid etkinliklerini değerlendirmekte fayda vardır.

Yaygın Din Eğitimi: Yaygın din eğitimi ilk insan ve Peygamber olan Hz. Âdem ile başlamaktadır. Hz. Muhammed de aldığı vahyin mesajlarını yaygın din eğitimi yoluyla insanlara aktarmış ve öğretmiştir. Bu dönemde söz konusu eğitim, Hz. Peygamber ve sahabe tarafından sohbetlerle evlerde, hutbe ve vaazlarla Suffada ve mescitte, mektuplar veya öğretici kişiler gönderilerek uzak toplumlarda vb. durumlarda gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamber döneminde gerçekleşen eğitim, dört halife ve sonraki dönemlerde de kapsamı genişletilerek devam etmiştir. Bu dönemlerde cami ve mescitlerin yanında, saraylarda, kitapçı dükkânlarında, bilginlerin evlerinde, ilim ve edep meclislerinde eğitim faaliyetleri yürütülmüştür (Doğan, 2013, s. 287). Böylece yaygın din eğitimiyle halka dini bilgiler verilir, dini hayatı yorumlama becerisi kazandırılır, dini ve milli değerler ile kardeşlik, ferahlık ve hoşgörü gibi anlayışlar aşılanır, usulüne uygun ibadetler yapılmasına yardım edilir (Keyifli, 2017, s. 27).

İşte örgün ve yaygın din eğitiminde hedeflenmekte olan bireyin davranışlarını çeşitli eğitim ilkeleri ile temellendirerek dünya ve ahiret saadetine temin etmek aynı zamanda yapılan mevlid faaliyetleri ile de kast edildiğinden mevlid faaliyet kutlamaları da din eğitimi özelliğini taşımaktadır. Özellikle İslami din eğitimi bağlamında her şeyi yaratanın Yüce Allah olması, ölümden sonra hayatın devam etmesi ve bu hayat değerlendirmesinin dünyadaki amellere bağlı olması insanlar arasında birlik-beraberlik ve kardeşlik gibi ilkelerin temelini oluşturmaktadır (Altaş-Arıca, 2014, s. 66-67). Aynı şekilde okutulan mevlidler ve yapılan ilgili faaliyetler halkın dine bakış açısını, dinin emir ve yasaklarına uymayı ve dolayısıyla halkın dindarlığını önemli ölçüde etkilemektedir ki bu da birebir din eğitiminin hedefleriyle örtüşmektedir (Kızıl, 2012, s. 116). Dini inanç ve dindarlığa dayalı Hz. Peygamber’e olan sevginin, kendisine ve getirdiklerine olan bağlılığın ifadesi olarak ilk kez Hz. Peygamber’in doğum günü ve bu münasebetle yapılan kutlamalar mevlid olarak yürütülmüştür. Daha

sonraları Hz. Peygamber'in şahsında onun Ehl-i Beyti, sahabenin ileri gelenleri, ümmetinin âlimleri gibi dini anlamda kayda değer kişilerin doğum günleri faaliyetleri de mevlid olarak yürütülmüştür (Efe, 2009, s. 10). Bu bağlamda din ve dindarlığa bağlılık noktasında yapılan mevlid faaliyetlerinden hareketle mevlid için şunlar söylenebilir:

“Mevlid, Müslümanların dünyevi ve uhrevi iyilikler elde etmek maksadıyla yapılan faaliyetlerdir.” (Çelebi, 1869, s. 18).

“Mevlid, Kur'an okuma, salât ve selam getirme, şiir vs. okuma, fakirlere iyilik ve ihsanda bulunma faaliyetidir” (İbn Hacer, ts., Süleymaniye Kütüphanesi No: 3680, s. 2). Bu iki ifadeden de anlaşılacağı üzere mevlid ve din eğitimi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktan öte “mevlid bir din eğitimi faaliyetidir” denilebilmektedir.

Mevlidin uygulamalarından anlaşılacağı üzere mevlid faaliyetleri kapsamında bir araya gelen insanlar, dinde hedeflenenler arasında da yer alan amaçlar için uygun görülen herhangi bir yerde bir araya gelirler. Bu birliktelik din görevlileri başta olmak üzere dini bilgisi olan birilerinin (mevlidhan) rehberliğinde mevlid etkinliği gerçekleşir. Burada rehber dini otorite tarafından mevlid okunduğu gibi, dua, dini sohbetler vb. uygulamalar yapılır. Bu etkinliğe sebep olanlar tarafından maddi ve manevi paylaşımlar gerçekleşir. Mevlid törenlerinin resmi bir mahiyet kazandığı devir olan Fatimiler döneminde Mısır'da bu törenlere devletin ileri gelenleri ile ulemâ davet edilirdi. Halifenin bulunduğu saray balkonlarından birinde oturan üç hatip birbiri ardından vaazlar verirdi. Ayrıca sadakalar verilerek para, elbise ve mücevherattan hediyeler dağıtılırdı (el- Makrizi, 1988, s. 433). Dolayısıyla burada yapılan mevlid merasimlerinde halifenin ve ilim ehli insanların bulunması, bu törenlere ilmi bir nitelik kazandırmakta, verilen sadaka ile hediyeler de dinin ve din eğitiminin istediği yardımlaşma ve dayanışma duygusunu kazandırmaktadır. Günümüzde yapılan mevlid etkinlikleri uygulamaları da benzer ya da farklı uygulamalarla yaygın din eğitiminin amaç ve uygulamalarına örtüşmektedir.

2.Mevlid Geleneğinin Van Din Görevlilerince Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi

“Mevlid Geleneği Din Görevliler Üzerinde Bir Alan Araştırması-Van İl Örneği-“ adlı yayınladığımız kitaptan yararlanarak mevlid etkinliğinin din eğitiminin amacına uygun katkılarının olup olmadığı ortaya konulmaktadır.

Tablo 1

Van Merkez ve İlçe Müftülüklerine Bağlı Çalışan Personel Dağılımı

Van Merkez Ve 13 İlçe Müftü Ve Müftü Yrd., Müdürleri, Vaizleri, Şefleri, İmam-Hatipleri, Kur'an Kursu Öğreticileri, Geçici Görevlileri, Fahrileri Ve Diğer Hizmetlileri.										
16.02.2018 Tarihinde Van İl Merkez Ve İlçe Müftülüklerinden Alınan Verilere Göre										
	Müftü Ve Müftü Yrd.	Müdür	Vaiz-Uzmn	Şef	İmam Hatip	Müezzin Kayyım	Kur'an Öğrt.	Söz. Ve Fahri İmam, Kuran K.Ö. Ve Müez.	Hizmt.	Toplam
Bahçeşaray	1	0	1	0	42	0	1	11	2	58
Başkale	1	0	0	1	37	1	1	48	4	93
Çaldıran	1	0	1	0	25	1	1	22	0	51
Çatak	1	0	1	0	23	1	2	20	3	51
Edremit	1	0	4	1	97	14	38	147	4	306
Erciş	1	0	4	1	157	7	0	247	6	423
Gevaş	1	0	2	0	55	5	2	46	4	115

Gürpınar	1	0	2	0	59	4	2	12	3	83									
İpekyolu	1	1	1	1	200	50	62	294	4	614									
Muradiye	1	0	2	0	47	6	0	78	3	137									
Özalp	1	0	2	0	36	2	2	33	3	79									
Saray	1	0	2	0	15	2	0	4	1	25									
Tuşba	1	1	0	1	138	14	25	13	8	201									
Van Merkez	1+1=2	1	6	4	-	-	-	-	49	62									
TOPLAM	15	+	3	+	28	+	9	+	931	+	107	+	136	+	975	+	94	=	2298

(Dünder, 2018, s. 25).

Tabloya baktığımızda özellikle din hizmeti sınıfında bulunan, mevlid etkinlikleriyle direk muhatap olan Van il ve ilçe müftülüklerine bağlı kadrolu personellerin sayısının 1217 olduğu ve sözleşmeli personellerin sayısının ise 975 olduğu görülebilmektedir. Ancak bu çalışmamada sadece 1200 kişiye ulaşılmış ve ilgili anketler bu kişilere uygulanmıştır. Lakin örneklemelerin sağlıklı değerlendirmeye alınabilmesi, bu örneklemelerin sayı ve nitelik itibarıyla yeterli temsil yeteneğinin olmasına bağlıdır. Böylece bu örneklemelerden ancak 846 tanesini geçerli sayılabılırken 354 tanesi de geçersiz sayılmaktadır. Ancak evreni temsil etme noktasında örneklemeler, yeterli olmaktadır. Bu durum hem ilgili görevlilerin sayısı ve hem de evrenin özellikleri ve çeşitliliği dikkate alındığında görülebilmektedir (Günay, 1998, s. 64-65). Belirtilen çalışmamızda hazırlanan 28 anket sorularından 25'i ölçeklendirilmiş ve 3 soru ise devre dışı kaldığından değerlendirmeye alınmamıştır.

Madde Faktör Yükleri ve Madde Analizlerine Göre Genel Dağılım Tablosu

	Madde faktör yükleri	Madde faktör yükleri
İbadet esaslarıyla ilgili bilgilerin anlatılmasıyla ibadet ve kulluk bilinçleri gelişmektedir. (19)	,968	
Dine olan ilgilerinin artmasına bağlı dünya ve ahiret saadetine olan umutları artmaktadır. (24)	,952	
Ahlak kurallarıyla ilgili bilgiler dile getirilerek ahlak dünyalarının canlılığı sağlanmaktadır. (22)	,941	
Birbirlerini davet ve ziyaret etmeyle dini duyguları güçlendiği gibi aralarında dostluk ve birliktelik ruhu da gelişmektedir. (17)	,924	
Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uymanın gereği zihinlerinde canlılık bulmaktadır. (18)	,920	
Müslümanların tebliğ vazifelerinin olduğu bilgisi sağlanmaktadır. (25)	,909	
Zulme karşı çıkmayla merhamet ve şefkat gibi duyguların gerektirdiği sorumluluk bilinçleri oluşturulmaktadır. (16)	,901	

Hz. Peygamber'in ibadet uygulamaları anlatılarak yapılan ibadetlere dair ilgi ve heyecanları artmaktadır. (20)	,883	
Güvenilir olma, anne ve babaya itaat etme, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gösterme, hak ve hukuku bilme gibi dinin gereğini yaşama duyguları güçlenmektedir. (23)	,878	
Yapılan etkinliklerle sevinçlerini ve üzüntülerini dini duygularla paylaşarak olumlu bir birliktelik ruhuyla psikolojik yapıya kavuşmaları sağlanmaktadır. (11)	,813	
Hz. Peygamberin tesis ettiği kardeşlik ve güzel ahlak ruhuyla olumlu sosyal bir yapıya kavuşmaları sağlanmaktadır. (14)	,780	
Herhangi bir nimete kavuşmanın veya herhangi bir musibetten kurtulmanın şükrünü ifa edilmesinin gereği anlaşılmaktadır. (26)	,770	
Sınıf, renk ve ırk ayrımı gözetmeden verilen ikramlarla yardımlaşma, paylaşma ve infak duyguları geliştirilmektedir. (15)	,758	
Sünnet, düğün veya bir kurumun açılışına yönelik etkinliklerde bunların hayırla sonuçlanmalarını Allah'tan isteme anlayışı sağlanmaktadır. (27)	,684	
Olumlu bir birliktelik ruhuyla sosyal bir ortam edinmeleri sağlanmaktadır. (13)	,682	
Her şeyin Allah'ın iradesiyle gerçekleşeceğinden O'na duayla istekte bulunması gerektiğiyle ilgili anlayışları gelişmektedir. (21)	,659	
Hz. Peygamber'in şahsında Müslümanların edindikleri kazanımların fark edilmesi sağlanmaktadır. (6)	,651	
Okunan ilahi, kaside ve ezgiler başta olmak üzere yapılan etkinliklerle edindikleri manevi huzur sayesinde birçok sıkıntıları azalmaktadır. (10)	,620	
Hz. Peygamber ile âl-u ahabına olan sevgileri artmaktadır. (7)		,913
Ölüler için yapılan etkinliklerde ise, sevabın ölümlere gitmesinin Yüce Allah'tan dilemeleri sağlanmaktadır. (28)		,896
Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğine dair duyguları güçlenmektedir. (5)		,882

Hiz. Peygamber'in el-emin (güvenilir) vasfına sahip olduğuna dair anlayışları pekişmektedir. (4)		,865
Hiz. Peygamber'in ümmeti olarak en hayırlı ümmet olduklarına dair bilinçleri gelişmektedir. (3)		,859
Hiz. Muhammed'in son Peygamber olduğuna dair inançları güçlenmektedir. (2)		,654
Allah'ın varlığına, birliğine ve gücüne dair inançları, Allah'a olan sevgileri ile bağlılıkları artmaktadır. (1)		,638

Maddelerin açımlayıcı faktör analizi sonrasında madde faktör yük değerleri ile madde toplam korelasyon değerleri, ölçek toplam varyansın % 75,70'ini belirttiğinden istenilen değer aralığındadır (Dündar, 2018, s. 51-53).

Ölçeğin Normallik Analizlerine Göre Genel Dağılım Tablosu

	N	Skewness		Kurtosis	
		Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
İnanç ve Sevgi	846	-1,039	,084	1,409	,168
Toplumsal Fayda	846	-1,145	0,84	-1,664	0,168

Aynı zamanda yukarıdaki tabloda belirtildiği üzere ölçeğin normallik analizleri yapılmış, basıklık ve çarpıklık değerlerinin istenilen düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla ölçeklendirilmiş ve tabloda belirtilmiş soruların 7'si (1, 2, 3,4, 5, 7, 28) "Allah ve Peygambere inanç ve sevgi ölçeği" ile ölçeklendirilirken 18'i (6, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27) de "toplumsal fayda ölçeği" ile ölçeklendirilmiştir. Elde edilen bulgular yapılan gözlem neticesinde edinilen bilgilerle birleştirilerek değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda mevlid törenleri etkinliklerinin din eğitimi açısından analizinin anlam ve önemi ortaya çıkmıştır. Ankete katılan din görevlilerine ilişkin 6 demografik değişkenin (yaş, cinsiyet, medeni, görevdeki kıdem, öğrenim, kurumdaki görev) durumlarına göre düzey değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre "Allah ve Peygambere inanç ve sevgi ölçeği" ile "toplumsal fayda ölçeği"nin ölçeklendirdikleri soruların genel sonuçları ile bağımsız değişkenler karşılaştırılmıştır (Dündar, 2018, s. 54).

Önce altı demografik değişken bağlamında edinilen ve yorumlanan sonuçlar özetle değerlendirilmiştir. Daha sonra bu sonuçlara bağlı yapılan mevlid etkinliklerinin ankete katılan din görevlilerinin gözüyle din eğitimi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Buradan hareketle mevlidin toplumumuzda yaygın bir şekilde bulunduğu, dinin ve dindarlığın simgesi haline geldiği, edebi, sosyal ve kültürel yönlerinin de olduğu görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak mevlidin önemli dini eğitim yönünün olduğu da ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmanın belirtilen bu temel anlayışa götüren veriler ankete katılan din görevlilerinin demografik değişkenliklerine bağlı olarak maddeleştirilerek aşağıda belirtilmiştir:

1-Yaşa göre 41-50 yaş grubu 296 katılımcıyla %35'lik bir oranla birinci sırada bulunurken 31-40 yaş grubu 220 katılımcıyla %26'lık bir oranla ikinci sırada, 20-30 yaş grubu 179 katılımcıyla %21,2'lik bir oranla üçüncü sırada, 50 ve üstü yaş grubu 151 katılımcıyla %17,8'lik bir oranla dördüncü sırada bulunmaktadır. Bu da din görevlilerinin %82,2'lik bir oranla en verimli yaş aralıklarında olduklarını göstermektedir ki bu da çalışmamızın kalitesini artırmaktadır (Bkz. Tablo 2) (Dündar, 2018, s. 48).

2-Cinsiyetlerine göre erkek grubu 694 katılımcıyla %82'lik bir oranla birinci sırada bulunurken kadın grubu ise 152 katılımcıyla %18'lik bir oranla ikinci sırada bulunmaktadır. Bu da din hizmetleri sınıfında bulunanların büyük bir kısmının İmam hatip, Müezzin kayyım ve vaizlerden oluştuğundan ve bunların da erkek olmalarının gereğinden kaynaklandığını söylenebilmektedir (Bkz. Tablo 3) (Dündar, 2018, s. 48).

3-Medeni durumlarına göre evli grubu 721 katılımcıyla %85,2'lik bir oranla birinci sırada bulunurken bekâr grubu ise 125 katılımcıyla %14,8'lik bir oranla ikinci sırada bulunmaktadır. Böylece din görevlilerinin büyük bir kısmı evli olmaktadır (Bkz. Tablo 4) (Dündar, 2018, s. 49).

4-DİB' deki görev kıdemlerine göre 1-5 yıl arası hizmeti olanlar, 212 katılımcıyla % 25,1'lik bir oranla birinci sırada bulunurken 16-20 yıl arası hizmeti olanlar, 197 katılımcıyla % 23,3'lük bir oranla ikinci sırada; 20 yıl ve sonrası hizmeti olanlar, 196 katılımcıyla % 23,2'lik bir oranla üçüncü sırada; 6-10 yıl arası hizmeti olanlar, 138 katılımcıyla %16,3'lük bir oranla dördüncü sırada; 11-15 yıl arası hizmeti olanlar ise, 103 katılımcıyla %12,2'lik bir oranla beşinci sırada bulunmaktadır. Hizmetin kıdem gruplarında bulunanlar birlikte değerlendirildiğinde %74,9 oranıyla tecrübeli görevlilerin oranının yüksek olduğu görülmektedir ki bu da çalışmamızı güçlendirmektedir (Bkz. Tablo 5) (Dündar, 2018, s. 49).

5-Öğrenim durumlarına göre Ön lisans mezunu olanlar, 518 katılımcıyla % 61,2'lik bir oranla birinci sırada bulunurken Ortaöğretim İmam hatip Lisesi mezunu olanlar, 200 katılımcıyla %23,6'lık bir oranla ikinci sırada; Lisans mezunu olanlar 107 katılımcıyla %12,6'lık bir oranla üçüncü sırada; Lisans Üstü mezunu olanlar 21 katılımcıyla %2,5'lik bir oranla dördüncü sırada bulunmaktadır. Dolayısıyla din görevlilerinin %76,3 oranla yükseköğretim mezunu oldukları görülmektedir. Bu da çalışmamızı güçlendirmektedir (Bkz. Tablo 6) (Dündar, 2018, s. 50).

6-Aldıkları görevlerine göre İmam hatiplik görevlerinde bulunanlar 574 katılımcıyla % 67,8'lik bir oranla birinci sırada bulunurken Kur'ân Kursu öğreticilik görevinde bulunanlar 147 katılımcıyla %17,4'lük bir oranla ikinci sırada; müezzin kayyım görevinde bulunanlar 93 katılımcıyla %11'lik bir oranla üçüncü sırada; vaiz görevinde bulunanlar 20 katılımcıyla % 2,4'lük bir oranla dördüncü sırada; müftü ve müftü yardımcısı görevinde bulunanlar 12 katılımcıyla %1,4'lük bir oranla beşinci sırada yer almaktadır. Din hizmeti görevinin yoğunluk kazandığı yer camiler olduğundan burada görev yapan İmam hatip, Müezzin kayyım ve vaiz görevlerinde bulunanlar; %70,2'lik yüzdeliği ile büyük bir oranı oluşturmaktadırlar. Aynı zamanda mevlid geleneği törenlerine katılanların büyük bir kısmı da bu din hizmeti görevinde olanlar olduğu için bunların sayıca ve oranca yüksek olması çalışmamız için önem arz etmektedir (Bkz. Tablo 7) (Dündar, 2018, s. 50).

7-Uygulanan anket sonuçlarına göre her halükarda mevlid okutmaya büyük teveccühlerin olduğu görülmektedir. Bu teveccüh ise yukarıda belirtilen yaş, cinsiyet, medeni durumu, görevdeki kıdem durumu, eğitim kademesi durumu, yaptığı görev türü gibi bağımsız değişkenlere göre değerlendirilmektedir. Oransal değişiklikler olsa da bu değişkenlere göre mevlid etkinlikleri olumlu yönde kişiyi yetiştirmekte, motive etmektedir, dine ve topluma kazandırmaktadır ve dolayısıyla din eğitimin amaçlarına hizmet etmektedir. Nitekim bu oranları birleştirdiğimizde %90'nın üzerinde olumlu bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir (Dündar, 2018, s. 297).

8-Temel problem olan “mevlid törenlerinin toplumsal açıdan faydalı olup olmadığına yönelik din görevlilerinin tutum düzeylerini belirleme” ye dayalı yirmi beş katılım soru değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirilmeye alınan bu sorularla alt problem olan din görevlilerinin tutumu ile yaş, cinsiyet, medeniyet durumu, görevdeki kıdem durumu, eğitim durumu, yaptığı görev türü gibi bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. Bu ilişkilere göre;

a.“Allah ve Peygamber inancı-sevgisi ile ilgili gözlenenler” çerçevesinde yukarıda belirtilen yedi katılım sorularının analizleri altı bağımsız değişkenlerle karşılaştırılmış ve %90'nın üzerinde olumlu bir sonuca ulaşılmıştır (Dündar, 2018, s. 297).

b. “Toplumsal fayda ile ilgili gözlenenler” çerçevesinde yukarıda belirtilen on sekiz katılım sorularının analizleri altı bağımsız değişkenlerle karşılaştırılarak bulgular elde edilmiştir. Böylece %90'nın üzerinde olumlu bir sonuç ortaya çıkmıştır (Dündar, 2018, s. 297).

9-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ile “toplumsal fayda” ölçeklerinde ele alınan 51 ve üstü yaş grubunda bulunanlar, “Allah’a ve Peygambere inanç ve sevgi” ölçeğinde, ($\bar{x}=4,41$) ve “toplumsal fayda” ölçeğinde de ($\bar{x}=4,286$) aritmetik puan ortalamalarıyla diğer yaş gruplarına göre daha yüksek puana sahip olmuşlardır (Bkz. Tablo 11,12) (Dündar, 2018, s. 55). Bu da muhtemelen söz konusu yaş grubundakilerin mevlid törenlerine daha olumlu baktıklarından mevlid törenlerine çok iştirak etmelerinden kaynaklanmaktadır.

10-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ile “toplumsal fayda” ölçeklerinde erkek din görevlileri, “inanç ve sevgi” ölçeğinde, ($\bar{x}=4,30$) aritmetik ortalama puanıyla kadın din görevlilerine göre daha yüksek puana sahip oldukları gibi “toplumsal fayda” ölçeğinde de, ($\bar{x}=4,22$) aritmetik ortalama puanıyla kadın din görevlilerine göre daha yüksek puana sahip olmuşlardır. Bu da erkek din görevlilerinin çokluğundan ve bayan din görevlilerine göre daha fazla mevlid törenlerine davet edildiklerinden kaynaklandığını söylenebilmektedir (Bkz. Tablo 13,14) (Dündar, 2018, s. 56).

11-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ile “toplumsal fayda” ölçeklerinde ele alınan evli ve bekâr din görevlilerinden evliler; “inanç ve sevgi” ölçeğinde ($\bar{x}=4,29$) ve “toplumsal fayda” ölçeğinde ise ($\bar{x}=4,20$) aritmetik ortalama puanlarıyla bekârlara göre daha yüksek puana sahip olmuşlardır (Bkz. Tablo 15,16) (Dündar, 2018, s. 56-57). Bunun da mevlid törenlerine katılmada evli din görevlilerinin bekâr din görevlilerine göre daha istekli olduklarından ve bu törenlere daha çok katıldıklarından kaynaklandığını söylenebilmektedir.

12-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ile “toplumsal fayda” ölçeklerinde ele alınan dört hizmet kademinde bulunanlar arasında “inanç ve sevgi” ölçeğinde anlamlı bir farklılaşmanın olmaması (Bkz. Tablo 17) (Dündar, 2018, s. 57) bu ölçeğin hizmet kademi değişkenine göre mevlid etkinliklerini değerlendirmede pek etkili olmadığını göstermektedir. Ancak “toplumsal fayda” ölçeğinde ise, 1-5 yıl arası hizmet kademinde çalışan din görevlilerin ($\bar{x}=4,13$) aritmetik puanı ile 6-10 yılları arası hizmet kademinde çalışan din görevlilerin ($\bar{X}=3,98$) aritmetik puan değerlendirmelerinde anlamlı bir farkın olduğu görülürken görevinin ilk beş yılında (1-5 yıl) çalışanların değerlendirme puan ortalamaları ile 11 ve sonrası yıllarda çalışanların değerlendirme puan ortalamalarında anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 18) (Dündar, 2018, s. 57). Bu da muhtemelen göreve yeni başlayan din görevlilerinin alışma aşamasında olduklarından, buldukları ortama ve bu ortamın değerlerine, dini ve kültürel etkinliklerine uyum sağlama ihtiyacını hissetmekten kaynaklanmaktadır. Ancak din görevi hizmetinin 6 ve 10 yılları arasında bulunanlar, buldukları ortama alışkanlık safhasını geçirdiklerinden kendilerini kanıtlamaya çalıştıkları gibi sosyal medyadan ve yeni söylemlerden etkilenmektedirler. Dolayısıyla edindikleri özgün düşünceleriyle mevlid etkinliklerini değerlendirebilmektedirler. Din hizmeti görevinin 11 ve sonrası yıllar arasında çalışanlar ise büyük oranda toplumda bir gerçek olan mevlid geleneğine toplumun gözüyle bakmaktadırlar ve dinin gerçek değerleri doğrultusunda bu gelenek etkinliklerini mümkün mertebede ıslah etmeye çalışmaktadırlar ve içeriğini zenginleştirmektedirler. Böylece din hizmeti görevinin ileri yıllarında bulunanların mevlid geleneği etkinliklerinin değerlendirme puanlarıyla hizmetin ilk yıllarında bulunanların değerlendirme puanlarının aritmetik ortalamaları birbirlerine yakın ve yüksek olmaktadır (Dündar, 2018, s. 298-299).

13- “Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ile “toplumsal fayda” ölçeklerinde ele alınan mezuniyet derecesi, din görevlilerin mevlid geleneği etkinliklerinin aritmetik değerlendirme puanlarında anlamlı bir farklılaşma oluşturmamıştır (Bkz. Tablo 19) (Dündar, 2018, s. 58). Ancak uygulanan anketin sonucundan anlaşılan o ki; din görevlilerinin mevlid etkinliklerini değerlendirmede sahip oldukları anlayışlarından ziyade gördükleri ve edindikleri izlenimleri objektif bir şekilde etkili olmuştur. Oysaki yükseköğrenimi bitiren birçok din görevlisinin bireysel düşüncesi mevlidin bidat olduğu ve uygulanmaması yönündedir (Dündar, 2018, s. 299).

14-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ile “toplumsal fayda” ölçeklerinde ele alınan farklı din hizmeti görevinde bulunanlar arasında “inanç ve sevgi” ölçeğinde anlamlı bir farklılaşma olmamaktadır (Bkz. Tablo 21) (Dündar, 2018, s. 59). Bu da din görevlilerinin sahip oldukları görev unvanlarındaki farklılıkların, mevlid geleneği etkinliklerini değerlendirmede pek etkili olmadığını göstermektedir. Ancak “toplumsal fayda” ölçeğinde ise en yüksek değerlendirme puanı ($\bar{x}=4,23$) İmam hatiplik görevinde bulunanlarda iken, en düşük değerlendirme puanı ($\bar{x}=4,02$) da Kur’ân Kursu öğreticiliği görevinde bulunanlarda olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 22) (Dündar, 2018, s. 59). Bu

da muhtemelen İmam hatiplerin Kur'ân Kursu öğreticilerinden daha çok mevlid törenlerine çağırılarak katıldıklarından kaynaklanmaktadır. Nitekim İmam hatiplerin yanı sıra mevlid törenlerinde Kur'ân okumak için bazen hafızlığa çalışan Kur'ân Kursu öğrencileri bu törenlere çağırılmaktadırlar. Kur'ân Kursu öğreticileri ise daha çok resmi ve anlamlı (Şehit ve resmi açılış mevlidleri gibi) mevlid törenlerine mevlid ve Kur'ân okumak üzere davet edilmektedirler (Dündar, 2018, s. 299).

15-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi” ölçeğiyle ölçeklendirilen ve yukarıda zikredilen yedi sorudan her biri kendi içerisinde yukarıda değinilen altı bağımsız değişkenle karşılaştırılarak yapılan değerlendirmede aşağıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir:

a) “Allah’ın varlığına-birliğine ve gücüne dair inançları, Allah’a olan sevgileri ile bağlılıkları artmaktadır.” şeklindeki anketin 1. sorusu altı değişkenle (yaş, cinsiyet, medeni durum, meslekteki kıdem, öğrenim durumu, kurumdaki görev) karşılaştırılmış ve %96,5 oranında olumlu sonuca ulaşmıştır (Dündar, 2018, s. 299).

b) “Hz. Muhammed’in son Peygamber olduğuna dair inançları güçlenmektedir” şeklindeki anketin 2. Sorusu, “yaş, kıdem, eğitim durumu ve Diyanet’teki görev durumu” değişkenleriyle karşılaştırılması neticesinde soruya ilişkin olumlu sonuç %97 iken

“cinsiyet ve medeni hal durumları” değişkenleriyle karşılaştırıldığında ise olumlu sonuç %96,9 olmaktadır (Dündar, 2018, s. 300).

c) “Hz. Peygamber’in ümmeti olarak en hayırlı ümmet olduklarına dair bilinçleri gelişmektedir” şeklindeki anketin 3. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve soruya ilişkin genel olumlu sonuç %95,5 olarak ortaya çıkmıştır (Dündar, 2018, s. 300).

d) “Hz. Peygamber’in “el-emin” vasfına sahip olduğuna dair anlayışları pekişmektedir” şeklindeki anketin 4. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %96,7 oranında olumlu sonuç elde edilmiştir (Dündar, 2018, s. 300).

e) “Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet olarak gönderildiğine dair duyguları güçlenmektedir” şeklindeki anketin 5. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %97,2 oranında olumlu sonuca ulaşmıştır (Dündar, 2018, s. 300).

f) “Hz. Peygamber ile âl-u ahabına olan sevgileri artmaktadır.” şeklindeki anketin 7. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %97,2 oranında olumlu sonuç elde edilmiştir (Dündar, 2018, s. 300).

g) “Ölüler için yapılan etkinliklerde sevabın ölümlere gitmesinin Yüce Allah’tan dilemeleri sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 28. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94 oranında olumlu sonuca kavuşmuştur (Dündar, 2018, s. 300).

Bu madde belirtilen alt maddeler kapsamında tahlil edildiğinde dini ve eğitsel hedefler taşıdığı anlaşılmaktadır. Zira bu maddenin alt maddelerinden (a)’da “dini inancın temellerinden Allah’a olan inanç ve sevgi”, (b)’de “dini inancın temellerinden Peygamber’e olan inanç ve sevgi”, (c)’de “en hayırlı ümmet olma bilinci”, (d)’de “Hz. Peygamber’in güvenilirliğini anlama”, (e)’de “Hz. Peygamber’in rahmet olarak gönderildiği”, (f)’de “Hz. Peygamber’in âl-u ahabına sevgi”, (g)’de “yapılan iyilik ve infaktan ölümlerin de istifade edebileceği” içeriği bulunmaktadır.

Söz konusu alt maddelerin belirtilen içeriklerinde görüldüğü üzere, bunların çoğunun temel dini eğitim anlayışını yansıtırken, bir kısmının da mezhepsel dini anlayışı yansıtmaktadır. Bu da her halükarda mevlid geleneği etkinliklerinin dini eğitim değerleri taşıdığını göstermektedir (Dündar, 2018, s. 299-301).

16-“Toplumsal fayda” ölçeğiyle ölçeklendirilen ve yukarıda belirtilen on sekiz sorudan her biri kendi içerisinde altı bağımsız değişkenle karşılaştırılarak yapılan değerlendirmede aşağıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir:

a) “Hz. Peygamber’in şahsında Müslümanların edindikleri kazanımların fark edilmesi sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 6. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %95,6 oranında olumlu sonuç elde edilmiştir (Dündar, 2018, s. 301).

b) “Okunan ilahi, kaside ve ezgiler başta olmak üzere yapılan etkinliklerle edindikleri manevi huzur sayesinde birçok sıkıntıları azalmaktadır.” şeklindeki anketin 10. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %93,1 oranında olumlu sonuca ulaşılmıştır (Dünder, 2018, s. 301).

c) “Yapılan etkinliklerle sevinçlerini ve üzüntülerini dini duygularla paylaşarak olumlu bir birliktelik ruhuyla psikolojik yapıya kavuşmaları sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 11. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,6 oranıyla olumlu sonuca kavuşmuştur (Dünder, 2018, s. 301).

d) “Olumlu bir birliktelik ruhuyla sosyal bir ortam edinmeleri sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 13. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,6 oranında olumlu neticelenmiştir (Dünder, 2018, s. 301).

e) “Hz. Peygamberin tesis ettiği kardeşlik ve güzel ahlak ruhuyla olumlu sosyal bir yapıya kavuşmaları sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 14. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %95,8 oranında olumlu sonuçlanmıştır (Dünder, 2018, s. 302).

f) “Sınıf, renk ve ırk ayrımı gözetmeden verilen ikramlarla yardımlaşma, paylaşma ve infak duyguları geliştirilmektedir.” şeklindeki anketin 15. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %95 oranında olumlu sonuca ulaşılmıştır (Dünder, 2018, s. 302).

g) “Zulme karşı çıkmayla merhamet ve şefkat gibi duyguların gerektirdiği sorumluluk bilinçleri oluşturulmaktadır.” şeklindeki anketin 16. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %93,6 oranında olumlu neticelenmiştir (Dünder, 2018, s. 302).

ğ) “Birbirlerini davet ve ziyaret etmeyle dini duyguları güçlendiği gibi aralarında dostluk ve birliktelik ruhu da gelişmektedir.” şeklindeki anketin 17. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,8 oranında olumlu sonuçlanmıştır (Dünder, 2018, s. 302).

h) “Yüce Allah’ın emir ve yasaklarına uymanın gereği zihinlerinde canlılık bulmaktadır.” şeklindeki anketin 18. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,9 oranında olumlu bir sonuca varmıştır (Dünder, 2018, s. 302).

ı) “İbadet esaslarıyla ilgili bilgilerin anlatılmasıyla ibadet ve kulluk bilinçleri gelişmektedir.” şeklindeki anketin 19. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,2’lik bir oranla olumlu bir sonuca ulaşılmıştır (Dünder, 2018, s. 302).

i) “Hz. Peygamber’in ibadet uygulamaları anlatılarak yapılan ibadetlere dair ilgi ve heyecanları artmaktadır.” şeklindeki anketin 20. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,3 oranında olumlu neticelenmiştir (Dünder, 2018, s. 303).

j) “Her şeyin Allah’ın iradesiyle gerçekleşeceğinden O’na duayla istekte bulunması gerektiğiyle ilgili anlayışları gelişmektedir.” şeklindeki anketin 21. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %93,9 oranında olumlu sonuçlanmıştır (Dünder, 2018, s. 303).

k) “Ahlak kurallarıyla ilgili bilgiler dile getirilerek ahlak dünyalarının canlılığı sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 22. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %95,1 oranında olumlu sonuca kavuşmuştur (Dünder, 2018, s. 303).

l) “Güvenilir olma, anne ve babaya itaat etme, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi gösterme, hak ve hukuku bilme gibi dinin gereğini yaşama duyguları güçlenmektedir.” şeklindeki anketin 23. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,8 oranla olumlu bir sonuca ulaşılmıştır (Dünder, 2018, s. 303).

m) “Dine olan ilgilerinin artmasına bağlı dünya ve ahiret saadetine olan umutları artmaktadır.” şeklindeki anketin 24. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %95,2 oranında olumlu neticelenmiştir (Dünder, 2018, s. 303).

n) “Müslümanların tebliğ vazifelerinin olduğu bilgisi sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 25. sorusu altı değişkenlerle karşılaştırılmış ve %94,7’lik bir oranla olumlu bir neticeye kavuşmuştur (Dünder, 2018, s. 303).

o) “Herhangi bir nimete kavuşmanın veya herhangi bir musibetten kurtulmanın şükrünü ifa edilmesinin gereği anlaşılmaktadır.” şeklindeki anketin 26. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,7 oranında olumlu bir neticeye varmıştır (Dündar, 2018, s. 304).

ö) “Sünnet, düğün veya bir kurumun açılışına yönelik etkinliklerde bunların hayırlı sonuçlanmalarını Allah’tan isteme anlayışı sağlanmaktadır.” şeklindeki anketin 27. sorusu altı değişkenle karşılaştırılmış ve %94,7’lik bir oranla olumlu neticelenmiştir (Dündar, 2018, s. 304).

Bu maddenin de alt maddeler kapsamında tahlil edildiğinde dini ve eğitsel hedefler taşıdığı anlaşılmaktadır. Zira belirtilen alt maddelerinden (a)’da “Hz. Peygamber’i tanımak ve O’nun getirdiklerinin faydasına inanmak”, (b)’de “manevi huzur ve sıkıntıların giderilmesi”,(c)’de “sevinç ve üzüntülerin paylaşımı ile birlik ve beraberlik anlayışı”,(d)’de “olumlu bir sosyal yapı”,(e)’de “kardeşlik ve güzel ahlaka vurgu”,(f)’de “ayırım yapmadan yardımlaşma ve paylaşma”, (g)’de “zulme karşı çıkma ile merhamet duyguları”, (ğ)’de “dini duyguların güçlenmesi ve dostluk”, (h)’de “Allah’ın emir ve yasaklarına uyma” , (ı)’de “ibadet ve kulluk bilinci”, (i)’de “Hz. Peygamber’in ibadet uygulamasından söz etme”, (j)’de “Allah’ın iradesine inanma ve O’na dua etme”, (k)’de “Ahlak kurallarını dile getirme”, (l)’de “güvenilir olma, anne ve babaya itaat etme, büyüklere saygıda ve küçüklere sevgide bulunma”, (m)’de “dünya ve ahiret saadetine yapılan vurgu”, (n)’de “her Müslüman’ın tebliğ ve öğretim görevi”, (o)’da “musibetten kurtulma ve nimete kavuşmanın şükrü”, (ö)’de “bir işe başlarken, bu işin hayırla sonuçlanmasını Allah’tan isteme” vardır (Dündar, 2018, s. 301-304).

Elbette ki, belirtilen alt maddelerin tamamı din eğitiminin hedeflerini içermektedir. Bu da mevlid geleneği etkinliklerinin din eğitiminin amacına hizmet ettiğini göstermektedir.

17-“Allah’a, Peygambere inanç ve sevgi”, “toplumsal fayda” ölçekleriyle ölçeklendirilen soruların bağımsız değişkenlerle karşılaştırılmasında sonucun yüksek oranda olumlu olduğu görülmektedir. Bu da mevlid törenlerine katılanların din eğitiminden beklenen faydalara kavuştuklarına dair din görevlilerinin büyük oranda görüş sahibi olduklarını göstermektedir (Dündar, 2018, s. 304).

18-Temel probleme bağlı olarak mevlid törenlerini gerçekleştirenler ile bu törenlere katılanların hangi amacı taşıdıklarıyla ilgili dört soru sorulmuştur. Bu soruların cevaplarından elde edilen analizlere göre şu sonuçlar elde edilmiştir:

a- “Dinin bir vecibesi olduğuna inandıkları için” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya tamamen inananlar ile kısmen inananları birlikte değerlendirdiğimizde %79,6 oranıyla 673 katılımcı din görevlileri olumlu cevap verirken %20,4 oranıyla 173 katılımcı din görevlileri olumsuz cevap vermiştir. Bu da okunan ve anlatılanların, dini değerlere bağlılığı sağlama anlamına geldiklerinden dini yaşam ve eğitimin faydası açısından olumlu bir katkı sundukları söylenebilmektedir. Ancak inançsal noktadaki değerlendirmede bir hata bulunmaktadır. Zira ilgili törenleri gerçekleştirmek ve bu törenlere katılmak dini bir vecibe değil, belki sevap kazanma vesilesidir (Bkz. Tablo 173) (Dündar, 2018, s. 260).

b-“sevap kazanacaklarına inandıkları için” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya tamamen inananlar ile kısmen inananları birlikte değerlendirdiğimizde %97,9 oranıyla 828 katılımcı din görevlileri olumlu cevap verirken %2,1 oranıyla 18 katılımcı din görevlileri olumsuz cevap vermiştir. Bu da okunan ve anlatılanların, dini değerlere sıkı bağlılığına vesile olduklarından dini yaşam ve eğitimin faydası açısından olumlu bir katkı sundukları söylenebilmektedir (Bkz. Tablo 174) (Dündar, 2018, s. 261).

c- “Hem dini bir vecibe olduğuna ve hem de sevap kazanacaklarına inandıkları için” sorusu yöneltilmiştir. Buna inananlar ile kısmen inananları birlikte değerlendirdiğimizde %96,4 oranıyla 816 katılımcı din görevlisi olumlu cevap verirken %3,6 oranıyla 30 katılımcı din görevlisi olumsuz cevap vermiştir. Bu da okunan ve anlatılanların, dini değerlere sıkı bağlılığın göstergesi olduklarından dini yaşama ve eğitime olumlu bir katkı sundukları denilebilmektedir (Bkz. Tablo 175) (Dündar, 2018, s. 262).

d- “ Nimete kavuşmanın ve musibetten kurtulmanın şükrü için” sorusu yöneltilmiştir. Buna tamamen inananlar ile kısmen inananları birlikte değerlendirdiğimizde %96,9 oranıyla 820 katılımcı

din görevlileri olumlu cevap verirken %3,1 oranıyla 26 katılımcı din görevlileri olumsuz cevap vermiştir. Bu da okunanlar ile anlatılanların, dini değerlere sıkı bağlılığın göstergesi olduklarından dini yaşam ve eğitimin faydasına olumlu katkı sundukları belirtilebilmektedir (Bkz. Tablo 176) (Dünder, 2018, s. 262). Haliyle bu maddenin alt maddelerinin tablillerinden, yapılan bu etkinliklerin dini hassasiyet çerçevesinde gerçekleştirilirken dini bir amaç taşıdıkları ve aynı zamanda din eğitimi faaliyetleri oldukları anlaşılmaktadır.

19-Yine temel probleme bağlı olarak değerlendirilmeye alınan gözleme dayalı 4 soruyla alt problem olan din görevlilerinin gözlemlerine dayalı mevlide yönelik görüşleri ile “yaş, cinsiyet, medeniyet durumu, görevdeki kıdem durumu, eğitim durumu, yaptığı görev türü” gibi bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler tespit edilerek analiz edilmiştir. Bu da %90’nın üzerinde olumlu bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla yapılan mevlid etkinliklerinde dini bir hassasiyetin olduğu ve dolayısıyla mevlid faaliyetlerinin dini eğitimsel anlamını taşıdığı söylenebilmektedir (Dünder, 2018, s. 306).

20-Mevlid geleneği önceden sadece sevgi ve övgü niteliğine dayalı kültürel ve dua etkinlikleri olarak yürütülmekteydi. Ancak zamanla bu geleneğin içi zenginleştirilmiştir. Bu bağlamda geleneğin etkinliklerinde mevlid ve dua okumanın yanında Kur’ân-ı Kerim okunmaktadır, ilahi söylenmektedir ve dini sohbetler yapılmaktadır. Böylece mevlid geleneği etkinlikleri kapsamında “Allah’a ve Peygamber’e Olan Sevgi Ölçeği”ni karşılayan soruların içerikleriyle “Toplumsal Fayda Ölçeği”ni karşılayan soruların içerikleri katılımcılar tarafından yüksek oranda olumlu karşılık bulunduğunu yapılan araştırmamızın sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapılan bu faaliyetler; dini bir vecibe, sevap kazanma, musibetten kurtulma ile bir nimete kavuşmanın şükürü gibi dini ve vicdani amaçları da taşımaktadırlar. Bu da katılımcı din görevlileri açısından mevlid geleneği etkinliklerinin din eğitimi açısından ciddi bir önem arz ettiği anlamına gelmektedir.

Mevlid etkinliklerinin giderek içerik zenginleştirmeleri, 1989’dan itibaren Türkiye Diyanet Vakfı tarafından ilgili birçok eğitimsel, kültürel ve dini faaliyetlerle yapılmıştır. Nitekim 1989’dan 2017 yılına kadar “Kutlu Doğum Haftası” adıyla yâd edilen mevlid haftası, 29 Kasım 2017 tarihli 30255 sayılı resmi gazetede yayımlanan yönetmelikten sonra “Mevlid-i Nebi Haftası” adıyla hafta olarak kutlanmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla mevlid geleneğinden etkilenen ve bu geleneğe dayalı geliştirilen bu hafta uygulamalarından normal mevlid geleneğinin de etkilendiği, sorduğumuz sorulardan elde ettiğimiz cevapların analizlerinden anlaşılmaktadır. (Dünder, 2018, s. 306).

Daha önceden belirtildiği gibi mevlid geleneği ile ilgili yapılan etkinliklerin yaygın din eğitimi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu etkinlikleri gerçekleştiren din görevlilerinden elde edilen sonuçlara bakarak mevlidle aşağıda belirtilen dini eğitimsel hedefler gerçekleştirilmektedir. Ankette sorulan sorular, belirtilen bu hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediği ile alakalıdır ki burada elde edilen ve aşağıda belirtilen olumlu sonuçlar bu hedeflerin gerçekleştiğini göstermektedir.

a-İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları konusunda katılımcıların aydınlatılması ve bu esasların benimsenmesi anlayışı güçlenmektedir. Ankette uygulanan katılım soruları ile ölçülen ve büyük oranda (%90’ın üstü) olumlu sonuçlanan sorulardan mevlid etkinlikleriyle din eğitimi sonuçlarının elde edildiği anlaşılmaktadır (Dünder, 2018, s. 307).

b-Dini bilgiler, duygular ve beceriler kazandırarak hayatın dini boyutuyla insanların sıkıntılarıyla başa çıkabilmelerine yardımcı olmaktadır. Ankette uygulanan katılım soruları ile ölçülen ve büyük oranda (%90’ın üstü) olumlu sonuçlanan sorulardan mevlid etkinlikleriyle din eğitimi sonuçlarının elde edildiği anlaşılmaktadır (Dünder, 2018, s. 307).

c-İslam dininin değerleri, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan olduğunu fark ettirmektedir ve benimsetilmektedir. Ankette uygulanan katılım sorularıyla ölçülen ve büyük oranda (%90’ın üstü) olumlu sonuçlanan bu sorulardan mevlid etkinlikleriyle belirtilen sonucun elde edildiği görülmektedir (Dünder, 2018, s. 307).

d-Dinin ilke ve prensiplerini insanlara anlatmak, içselleştirilmesini sağlamak ve bunlara göre davranmak insanların dindar olmalarını güçlendirmektedir. Ankette uygulanan katılım soruları ile ölçülen ve büyük oranda (%90’ın üstü) olumlu sonuçlanan sorulardan mevlid etkinlikleriyle beklenen sonucun sağlanabildiği gözlenmektedir (Dünder, 2018, s. 307).

e-Allah'ı ve Peygamber'i tanıtarak Peygamber'in getirdikleriyle edinilen kazanımların farkına varılmaktadır. Dolayısıyla Allah'a ve Peygamber'e olan sevgiler güçlenmektedir. Ankette uygulanan katılım soruları ile ölçülen ve büyük oranda (%90'ın üstü) olumlu sonuçlanan sorulardan mevlid etkinlikleriyle belirtilen sonuca varılmaktadır (Dündar, 2018, s. 308).

Sonuç

Beklenen olumlu davranış değişikliğinin kazandırılması genel eğitimin temel hedefiyken dinin istediklerine göre davranışlar edindirebilmek de din eğitiminin temel hedefini oluşturur. Dinin beklentilerine karşılık verebilecek davranışları kazandıran her türlü etkinlik din eğitimine hizmet etmektedir. Dinin inanç, ibadet, ahlak ve muamelatla ilgili beklentilerine hizmet eden, bu davranışları kazandıran ve güçlendiren herhangi bir etkinlik din eğitimi faaliyeti olarak değerlendirilmektedir.

Alan araştırması kapsamında "Mevlid Geleneği Din Görevliler Üzerinde Bir Alan Araştırması-Van İl Örneği-" adlı yayınladığımız çalışmamızdan yararlanarak edindiğimiz verilere göre mevlid geleneği etkinliklerinin büyük bir oranla din eğitimi faaliyetleri kapsamında değerlendirilebildiği anlaşılmaktadır. Mevlidin Müslümanlar arasında bir kültür haline gelmesi ve okutulması; Hz. Muhammed'in hatırlanması, İslam'ın olumlu gördüğü iyiliklerin yapılması, olumsuzluklardan sakınılması, ilgili etkinlikler kapsamında dini sohbetlerin verilmesi, ayet ve hadisler ile duaların okunması, sıkıntılardan kurtulmanın ve nimetlere kavuşmanın şükrünü ifa etmek için çeşitli ikramlarda bulunulması gibi eğitimsel faaliyetlerini beraberinde getirmektedir. Uygulama örneklerinin mevlid etkinliklerinin uygulayıcıları, din ve din eğitimi hakkında bilgi sahibi olarak din hizmetinin farklı sınıflarına mensup olmaları çalışmamızın sonuçlarının geçerliliğini güçlü kılmaktadır. Ancak edinilen verilerin analizlerinden yapılan mevlid etkinlikleri din eğitimi amaçlarını taşımakla birlikte birtakım yanlış anlayışları, eksik bazı etkinlikleri ve uygulayıcı hataları da kapsadığı anlaşılmaktadır. Tespit edilen hataları ve eksiklikleri gidermek ve yapılması gerekenlere dikkat çekmek üzere birtakım öneriler sunulmaktadır.

Öneriler

Yapılan faaliyetlerin olumlu sonuçları insan hayatında başarıyı getirmektedir. Başarı ise, insanın olumlu standartlara ulaşmış, bu standartları aşmak demektir. İnsan ihtiyaçları kapsamında yer alan başarı dürtüsü davranışı etkilemektedir, başarıya gereksinimi yüksek olan bireyler yaptıklarına dikkat etmektedirler ve yürüttükleri faaliyetleri daha iyi yapmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle yapılan etkinliklerin daha da olumlu hale getirmek için toplumun sahip olduğu eksik bilgilerin tamamlanması ve yanlış bilgilerin düzeltilmesi gerekmektedir. Zira eğitimin de temel amacı olan başarıya ulaşmak için hedef kitleye ihtiyaç duyulan bilgi ve beceri kazandırılmalıdır. Bu bağlamda mevlid geleneğindeki eğitici ve toplumu geliştirici tüm etkinlikleri zenginleştirerek devam etmek gerektiği gibi, mevlid okutma gerekçelerinde oluşan "mevlidi dini bir vecibe olarak görme" gibi yanlış anlayışlar da düzeltilmek gerekmektedir.

Elde edilen verilerden yola çıkarak mevlid geleneği faaliyetlerinde içerik itibarıyla din eğitimi faaliyetleri görülmektedir. Bu kapsamda mevlidin içeriğini açıklayarak Allah ve Peygamber inancı ile sevgisi anlatılırken Hz. Peygamber'in örnek yaşamından kesitler sunulmalıdır. Güçlü bir manevi inanç atmosferi oluşturulmalıdır. Özellikle toplumun manevi huzuru için tedbir ve tevekkül kavramlarına vurgu yapılmalıdır, buna dair Kur'an ve Hz. Peygamberin yaşamından kısaca örnekler verilmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığınca organize edilen Mevlid-i Nebi Haftası etkinliklerinin içeriği olabildiğince mevlid geleneğinin törenlerine yansıtılarak bu gelenek din eğitiminin amacına daha uygun hale getirilmelidir. Nitekim iyi niyetle gerçekleştirilmeye çalışılan bu geleneğin etkinlikleri, olumlu anlamda yapılan etkinliklerden etkilenmesi ve tamamen böyle bir içeriğe sahip olması önem arz etmektedir. Zira bu din iyiliği, huzuru ve mutluluğu temin etmeyi isterken onun mensupları da Allah'a ve Peygambere inandıklarından dinin gereklerini öğrenmelidirler, doğruları görerek yaşamalı ve insanların iyiliği için çalışmalı, her türlü olumsuzluklardan uzak durmalı ve dini anlamda yapılan her türlü etkinliklerden dersler çıkarmalıdır.

Hz. Peygamber'e sevgi ve bağlılığın bir göstergesi olmasının yanında çeşitli ibadet ve hayırlara vesile olması bakımından mevlid kutlamalarının dinî yönden meşru bir davranış olduğu söylenmelidir. Ancak bu kutlamalara karşı çıkan âlimlerin genel olarak görüşlerine gerekçe

gösterdikleri gayrimeşru tutum ve davranışların tasvip edilememesi, bu tür uygulamalara vesile olan kutlamalardan uzak durulması gerektiği de belirtilmelidir.

Din görevlileri, mevlit etkinliklerine katılırken, din eğitimi anlamında burada daha etkili olabilmek için ihlâsla rıza-ı İlahiyi gözeterek etkinliklere katılmalıdırlar. Varsa para karşılığında mevlidi okuyup buradaki etkinliklere katılan din görevlileri, bu davranışlarından vazgeçmelidirler.

Mevlid etkinliklerini yürüten din görevlilerinin, yaygın din eğitiminin amacına uygun bu hizmeti yürütebilmeleri için yeterince ilgili ciddi bir eğitimden geçmeleri gerekmektedir. İhtisaslaşma çağı olan bu çağda istenilen hedeflere ulaşılma adına işi yürütenlerin ihtisaslaşmış olmaları önem arz etmektedir. Bu nedenle Diyanet İşleri Başkanlığı, bu etkinliklerde görev yapan personellerinin yeterliliklerinin yükseltilmesi için “Din Hizmetleri Programı” kapsamında hizmet-içi kursları düzenlemelidir.

Kaynakça

- Aclûnî, İ. (2001). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ibâs*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Akdağ, S. (2008). Süleyman Çelebi'nin mevlidi üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, (36), 81-98.
- Akseki, A. H. (1957). *İslam dini, itikat, ibadet, ahlâk*. Nur Yayınları.
- Aksoy, H. (2004). Mevlid (Türk edebiyatı). *DİA* içinde (c.XXIX, s.482-484). TDV Yayınları.
- Aktaş, H. (2014). Din eğitiminin İslami ilimlerdeki yeri. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 27-43.
- Altaş, N., Arıcı, İ. (2014). Din eğitiminin bilimselleşme süreci. *Din eğitimi*. Mustafa Köylü, Nurullah Altaş (ed.). Ensar Yayınları.
- Aymutlu, A. (1995). *Süleyman Çelebi ve mevlidi şerif*. MEB Yayınları.
- Bakırcı, S. (2003). *Mevlid doğuşu ve gelişimi*. Akademik Araştırmalar Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1987). *Resimli Türk edebiyatı tarihi I*, MEB Yayınları.
- Bay, F. (2003). *Sabâyî mevlid*, Yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraklı, B. (2015). *İslam ve eğitim*. Düşün Yayıncılık.
- Bilgin, B. (1998). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. Gün Yayınları.
- Çelebi, A. (1869). *Risale-i mevlid-i şerif*. YY.
- Çelebi, E. (1938). *Seyahatname*. Devlet Basımevi.
- Çelebi, S. (1993). *Vesiletü'n-necat: mevlid*. A. Necla Pekolcay (nşr). TDVY.
- Çetin, O. (1987). Tarihte ilk resmi mevlid merasimleri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 73-76.
- Demirel, Ö. ve Kaya, Z. (2007). *Eğitim bilimine giriş*, Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doğan, Ö. (2007). *16. Yüzyıl şairlerinden derviş'in mevlid'i (metin ve inceleme)* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Doğan, R. (2013). Yaygın din eğitiminin neliği. *Din Eğitimi El Kitabı*. Recai Doğan, Remziye Ege (ed.). Grafikler Yayınları.
- Durmuş, İ. (2004). Mevlid (Arap edebiyatı). *DİA* içinde (c.XXIX, s.480-482). TDV Yayınları.
- Dündar, M. (2011). *İlk dönem İslami eğitim-öğretim faaliyetleri*. Işrak Yayınları.
- Dündar, M. (2018). *Mevlid geleneği (din görevlileri üzerine bir alan araştırması-Van il örneği)*. Seyda Yayınları.

- Efe, A. (2009). Türk toplumunda mevlid merasimlerinin yeri ve fonksiyonları (Isparta ve çevresi örneği). *DEÜİFD*, XXIX, s.9-30.
- el-Cürcani, A. (1300). *et-Tarifât*. Daru'n-Nefais.
- el-Makrizi, T. (1988). *el-Mevaizu ve'l-itibar bi zikri'l-hıttatı ve'l-asâr I*, Daru't-Tabaat'il-Mısriyye.
- Elmalılı, M. H. Y. (1992). *Hak dini Kur'ân dili IV*. İsmail Çam vd. (sad.). Azim Yayınları.
- Erden, M. ve Fidan, N. (1998). *Eğitime giriş*. Alkım Yayınları.
- Eroğlu, S. (2010). Edebi bir tür olarak mevlidler-şekil özelliklerine dair bazı değerlendirmeler. *UÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (1), 125-141.
- Ertürk, S. (2016). *Eğitimde program geliştirme*. Edge Akademi Yayıncılık.
- et-Tinbükti, A.B.(1989). *Neylü'l-ibtihac*. Külliyyetü'd-Da'veti'l-İslamiyye.
- Groffroy, E. (1995). *Le Soufisme en egupte en etles premlers ottomans*.YY.
- Günay, Ü. (1998). *Din sosyolojii*. İnsan Yayınları.
- İbn Cübeyr, M. (1384). *Rihletu İbn Cübeyr*. Daru Sadr li't-Tabaati ve'n-Naşr.
- İbn Hacer, A. (ts.). *İtmamu'n-ni'meti'l-kübra 'alel-'alem bi mevlidi seyyidi veledi adem*. Süleymaniye Kütüphanesi, no: 3680.
- İbn Kuteybe, A. (1983). *Eş-şîir ve 'ş-şuara*. Müfid Temiha-Nuaym Zarûr (thk). YY.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed. (ts). *Lisânu'l-Arab*. Dâru Sadr.
- İbn Tüveyr, A. (1992). *Nüzhetül-mukleteyn fi ahbari'd-devleteyn*. Eymen Fuad Seyyid (nşr). Dâru Sadr.
- İbnü'l-Hâc, M. (1981). *el-Medhal*. Darü'l-Hadis.
- İmamoglu, T. ve Başçı, V. (2016). *Din felsefesi*. Kültür Basım Yayınları.
- Karaca, Y. (1997). *Süleyman nahifi efendi ve mevlidi*. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keyifli, Ş. (2017). *Yaygın din eğitimi*. İlahiyat Yayınları.
- Kızıllı, H.(2012). Diyarbakır ve çevresinde yazılmış olan mevlidlerin konularına göre tasnifi denemesi. *e Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 7, 116-150.
- Kütük, R. (2016). Fetih öncesinde yazılmış bir mevlid: Ayasofya müezzini Kemâl'in mevlidü'n-nebi'si. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(1), 27-95.
- Mazıoğlu, H.(1974).Türk edebiyatında mevlid yazan şairler. *Türkoloji Dergisi*, 6(1), 31-62.
- Müslim, M. (1991). *Sahihu Müslim*. Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- Nadi, T. (1950). *Mevlid*, İkbâl Kitabevi.
- Okiç, M.T. (1975). Çeşitli dillerde mevlidler ve Süleyman Çelebi'nin mevlidinin tercümelere. *AÜİFD*. (1), s.17-78.
- Okumuşlar, M., Genç, F. (2013). Din eğitiminin bilimselleşmesi / neliği. *Din Eğitimi El Kitabı*. Recai Doğan, Remziye Ege (ed.). Grafikler Yayınları.
- Özel, A. (2004). Mevlid. *DİA* içinde (c.XXIX, s.475-479).
- Özkat, M. (2014). Osmancıklı Paşalızade Abdulkadir Hilmi (âşık kadri) ve mevlüd-i cedit-i şah-ı risalet. *Divan Edebiyatı Araştırmalar Dergisi*, (12), 135-136.
- Pekolcay, N. (1993). *Mevlid*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Savard, C. (1976). *Pedagojiden seçmeler*. Nejat Yüzbaşıoğlu (çev.). MEB Yayınları.

Sertoğlu, M. (1976). Osmanlı imparatorluğu döneminde mevlid alayı. *Tarih Mecmuası* (5), 45-49.

Suyuti, C.A. (1985). *Hüsni'l-mekasid fi ameli'l-mevalid*. Mustafa Abdulkadir Ata (nşr). Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Tosun, C. (2012). *Din eğitimi bilimine giriş*. Pegem Akademi Yayıncılık.

Yelken, T. Y., vd. (2016). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Tuğba Yanpar Yelken (ed.). Anı Yayıncılık.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar tek başına makaleyi hazırlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İşin Anlamlılığının Bileşenleri Üzerine Kavramsal Bir Çalışma¹ A Conceptual Study on the Components of Meaning of Work

Ceren EVCİMEN*
Ayşehan ÇAKICI**

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Erdemli MYO, İşletme Yönetimi Bölümü, Mersin/Türkiye.
Asst. Prof., Mersin University, Vocational School of Erdemli, Department of Business Administration, Mersin / Türkiye.

cerenevcimen0@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7915-2984

**Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Mersin/Türkiye.
Prof. Dr., Mersin University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business, Mersin / Türkiye.

aysehancakici@mersin.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4090-5309

Öz

İşin anlamlılığı kavramı, farklı disiplinlerden farklı perspektifleri içeren çok bileşenli ve kapsayıcı bir yapı görüntüsü vermektedir. Araştırma alanlarının çeşitliliği nedeniyle kavramla ilgili tartışmaların karışık bir görünüm sergilediği ve tutarlı bir bütünlük henüz oluşmadığı anlaşılmaktadır. Alanyazında kavramın tanımlanışı, nedenleri, kaynakları ve sonuçlarına dair ayrıntılı bir tartışma raporlanmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, işin anlamlılığı yazını bütünü olarak açıklama ve araştırılmasında güçlükler yaratabilmektedir. Bu çalışma kapsamında Rosso ve diğerlerinin (2010) geliştirdiği çerçeve temel alınmış, işin anlamlılığı tutarlı bir bütünlük içinde açıklanmaya çalışılmıştır. İşin anlamlılığının bir çatı kavram olarak ele alındığı ve olası kaynak ve mekanizmalarıyla irdelendiği bu çalışmanın, ilgili araştırmalara teorik bir perspektif sunabileceği düşünülmektedir. Alanyazındaki tartışmalardan hareketle araştırmacılara ve uygulamacılara bazı önerilerde bulunulmuştur. İşini anlamlı bulmanın öncelikle bireye ve ardından kaçınılmaz şekilde örgüte yansıtacağı öngörülmektedir. Temel amacı performansını arttırmak olan örgütlerin, hemen her eyleminde bir anlam ve amaç peşinde olan bireyin anlamlılık deneyimini, çalışma motivasyonunu ve iş koşullarını sürekli olarak değerlendirmek durumunda olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşin anlamlılığı, anlamlılığın kaynakları, anlamlılığın mekanizmaları.

Abstract

The concept of meaning of work gives an image of a multi-component and inclusive structure that includes different perspectives from different disciplines. Due to the diversity of research areas, it is understood that the discussions on the concept have a mixed appearance and a coherent whole have not yet been formed. It has been determined that a detailed discussion of the definition of the concept, its causes, sources and consequences has not been reported in the literature. This situation can create difficulties in explaining and researching the meaning of work literature as a whole. Within the scope of this study, the framework created by Rosso et al. (2010) was based on, and the meaning of the work was tried to be explained in a consistent integrity. It is thought that this study, in which the meaning of the work is handled as a framework concept and examined with its possible sources and mechanisms, can offer a theoretical perspective to related researches. Based on the discussions in the literature, some suggestions were made to researchers and practitioners. It is predicted that finding one's job meaningful will first reflect on the individual and then on the organization inevitably. It is thought that organizations whose main purpose is to increase performance have to constantly evaluate the meaningfulness experience, work motivation and work conditions of the individual who is in pursuit of a meaning and purpose in almost every action.

Keywords: Meaning of work, sources of meaning, mechanisms of meaning.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Derleme Makale/ Review Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09/08/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Evcimen, C. ve Çakıcı, A. (2022). İşin anlamlılığının bileşenleri üzerine kavramsal bir çalışma. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 316 - 335

Citation: Evcimen, C. and Çakıcı, A. (2022). A conceptual study on the components of meaning of work. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 316 - 335

¹ Ceren Evcimen'in Ayşehan Çakıcı danışmanlığında hazırladığı "İşin Anlamlılığının İş Performansı ve Sapma Davranışına Etkisi: Mersin İlinde Yapılan Bir Araştırma" isimli doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir. Söz konusu tez 2017 yılında tamamlandığından ötürü etik kurul belgesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Giriş

Modern yaşamda işin, önemli bir konumda olduğu (Baumeister, 1991, s. 116; Brown, 1996, s. 235; Wrzesniewski, 2003, s. 297) ve bireylerin bu faaliyete, pek çok anlam yükledikleri belirtilmektedir (Baumeister, 1991, s. 116; Dik, Duffy ve Eldridge, 2009, s. 628). Bu doğrultuda insanların işlerinin gelir elde etmekten daha fazla şey ifade etmesini istedikleri ve işlerinde geçirdikleri zamanla her zamankinden fazla ilgilendikleri ifade edilmektedir (Steger, Dik & Duffy, 2012, s. 322). Bununla birlikte, insan yaşamında işin anlamlılığının nasıl yaratıldığına hala tam olarak anlaşılmadığı vurgusu da yapılmaktadır (Wrzesniewski vd., 2003, s. 93).

Sosyal psikoloji perspektifinden anlam; insanların deneyimlerini, insanlar, yerler, nesnelere ve etraflarındaki tüm fikirlerle birleştiren şey olarak tanımlanmaktadır. Bu deneyimlerin hem bireyin kendi benliğine hem de dış dünyaya dair olduğunun da altı çizilmektedir. Bu bağlamda bilim, din ve felsefenin farklı bağlantı mekanizmaları önerdiği belirtilmekte, birey bağlantı oluşturabiliyorsa buna anlam, beklenen ilişkilerde bağlantı sağlanamadığında ise buna anlamsızlık denildiği ifade edilmektedir (Baumeister ve Vohs, 2007, s. 547).

Anlamlılığa atfedilen önemin öznel olduğundan söz etmek mümkündür. Yanı sıra her bireyin yaptığı işte, daha derin bir amaç ve anlam bulma çabası içinde olduğu (Wrzesniewski, 2003, s. 298) ve paranın güdüleyici olma gücünü kaybettiği ifade edilmektedir (Seligman 2002, s. 165). Bu doğrultuda bireylerin çalışma güdülerinin nasıl geliştiğini ve işe yükledikleri anlamı irdelemek önem kazanmaktadır. İşin yaşamda ne anlama geldiği sorusunun, tek ve basit bir cevabı olmadığı gibi, aynı işin, tek tek bireyler için de farklı anlamlara işaret ettiği üzerinde durulmaktadır (Baumeister, 1991, s. 119).

İşin anlamlılığı kavramının Türkçe yazında ele alındığı öncül çalışmalarda (Ceylan, Çöl ve Gül, 2005; Çöl, 2008; Arslantaş, 2008; Hemedoğlu, Koçak, Özkan ve Berberoğlulugil, 2012; Bal Taştan, 2013; Akgündüz, Kale ve Pazarbaşı, 2014; Bardakoğlu ve Akgündüz, 2016) değişkenin, psikolojik güçlendirmenin alt boyutu olarak ele alındığı gözlenmiştir. Türkçe yazında işin anlamlılığının temel değişken olarak ele alındığı araştırmalarda ise kavramın işe tutkunluk (Seçkin, 2018), performans (Polatçı ve Sobacı, 2021; Akar ve Bekar, 2022), meslek aşkı (Uzunbacak, Akçakanat ve Erhan, 2019; Solunoğlu, Örgün ve Erol, 2021), işten ayrılma niyeti (Yıldırım, Taş ve Çiçek, 2021), örgütsel vatandaşlık davranışı (Acaray, 2019; Vural, Güney ve Metin Orta, 2021) ve kurumsal sosyal sorumluluk (Uzunbacak ve Karagöz, 2021) değişkenleri ile ilişkisinin ele alındığı görülmüştür.

Türkçe yazında meslek temelli anlam kaynaklarını belirlemek üzere yapılmış iki çalışmadan söz edilebilir. Bunlardan ilki, Balcı, Öztürk ve Akar'ın (2019) 36 öğretim üyesi ile yaptığı nitel çalışmanın sonuçlarına göre akademisyenler çalışmayı hayatı idame ettirme biçiminde tanımlarken işlerinin bireysel gelişim ve öğretim kısmını anlamlı, idari işler kısmını ise anlamsız görmekte dirler. Akademisyenlerin örgüt açısından yaptığı değerlendirmelerde ise örgütsel desteğin, işin sağladığı özgürlüğün ve araştırma yapmanın işin anlamına katkı sağlayan en önemli faktörler olduğu rapor edilmiştir. Araştırmada şartların yetersizliğinin anlam algısını negatif etkilediği, iş yoğunluğunun iş-yaşam dengesini zorlaştırdığı bununla birlikte sosyal ilişki ağlarına sağlanan katkının işi yapmaktan duyulan mutluluğu etkilediği belirtilmiştir.

İkincisi ise, Alparslan, Polatçı ve Yastioğlu'nun (2021) akademisyenliğe yüklenen anlama ilişkin model oluşturmayı ve anlam kaynakları ile performans ilişkisini belirlemeyi amaçladıkları çalışmadır. Araştırma sonucunda, mesleğe yönelik anlam kaynaklarının faydalı olma, tutku, gelişim ve öğrenme, hayatın anlamı ve bilimsel katkı olduğu raporlanmıştır. Oluşturulan, Akademisyenlik Mesleğinin Anlam Kaynakları Modeli'nde bu dört temel kategori iki yönlü bir matrisle şematize edilmiştir. Yatay ekseninde içsel (tutku, gelişim ve öğrenme) ve dışsal (hayatın anlamı ve bilimsel katkı) anlam kaynaklarının yer aldığı modelin dikey ekseninde ise benlik (gelişim yönelimli) ve katkı (diğerleri yönelimi) kategorileri yer almaktadır.

Yukarıda belirtilen çalışmaların bulguları hem teorik hem uygulama anlamında önemli noktalara işaret etmektedir. Bununla birlikte kavramın teorik çerçevesinin ayrıntılı biçimde ele alınmadığı, alanyazında sözü edilen dört temel kaynaktan söz edildiği ancak bunların alt bileşenleri ile birlikte ayrıntılı şekilde incelenmediği, kaynakların hangi mekanizmalarla işler hale geldiği üzerinde

durulmadığı görülmüştür. Özetle ve daha uygun bir tespitle bulunmak gerekirse işin anlamlılığına bütüncül bir çerçeve sunmayı amaç edinmiş bir çalışmaya rastlanmadığından söz etmek mümkündür.

İşin anlamlılığı kavramı, farklı disiplinlerden farklı perspektifleri içeren çok bileşenli ve kapsayıcı bir yapı olarak karşımızda durmaktadır. Polatçı ve Sobacı (2021, s. 200) işin anlamının performans üzerindeki etkisini inceledikleri araştırmanın sonucunda pozitif etki bulgulamış ve buradan hareketle işi daha anlamlı hale getirebilmek için işin anlamının kaynaklarının vurgulanmasının önemine dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte Wrzesniewski ve diğerlerine (2003, s. 93-95) göre de anlamın nasıl oluştuğu ve anlamlılık kaynaklarının neler olduğunun ortaya konması üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu bağlamda çalışmanın amacı, işin anlamlılığı değişkenini kaynak ve mekanizmaları ile ortaya koymak, kapsamlı ve bütüncül bir çerçeve sunmaya çalışmaktır.

1. İşin Anlamlılığı Kavramı

İşin anlamlılığının ne demek olduğu ve ne gibi çıktılarla sonuçlandığı son on yılda psikologlar, sosyologlar ve özellikle örgütsel davranış alanında çalışan araştırmacılar arasında merak uyandırmıştır. Bu bağlamda işin anlamlılığı çalışmalarının disiplinlerarası bir alan olduğu belirtilmekte, dolayısıyla konuya farklı disiplinlerde gelişen farklı bakışların, alanı düzensiz bir görünüme soktuğu ifade edilmektedir (Rosso, Dekas ve Wrzesniewski, 2010, s. 92).

İşin anlamı ve anlamlılığı alanyazında farklı olarak ele alınsa da araştırmacılar, bu iki kavramı birbirinin yerine kullanmaktadırlar (Rosso, vd. 2010, s. 94). Alanyazında işin anlamının, bireyi temel alarak içsel ya da iş ve daha geniş bir çevreyi baz alarak dışsal açıklandığı, ancak işin anlamlılığının iş, rol, benlik gibi pek çok parçadan oluştuğu ve bütünlükçü bir bakış açısını gerektirdiği belirtilmektedir (Wrzesniewski vd., 2003, s. 96). Pratt ve Asforth (2003), işin anlamı dendiğinde araştırmacıların, ya yapılan işin türünü (anlam) ya da işe atfedilen önemin derecesini (anlamlılık) kastettiklerini belirtmektedirler. Bireylerin algıladığı işe atfedilen önem derecesinin öznel olduğu dolayısıyla anlamlılığın, belirli bir iş deneyimi için kişiden kişiye değiştiği belirtilmektedir.

İşin anlamlılığı, örgütsel deneyimin önemli bir parçası olarak görülmekte ve çalışanların işte hem ne yaptıklarına hem de yaptıklarının önemine ilişkin anlayışları olarak ele alınmaktadır (Wrzesniewski vd. 2003, s. 99). Thomas ve Velthouse'a göre (1990, s. 672) anlamlılık, hedeflerin değerini kapsamakta, bireyin kendi standartları doğrultusunda değerlendirilmekte ve bireyin verilen göreve duyduğu içsel ilgiyi içermektedir. Wrzesniewski ve Dutton (2001, s. 180) ise işin anlamının genel olarak işin nasıl çerçeveelenerek yansıtıldığı ile ilişkili olduğunu vurgulamaktadırlar. Yazarlara göre işin anlamlılığı ve tanımı, işin doğasının temel bileşenleridir ve birey için işin anlamının tanımı değiştiğinde işin amaçlarının kapsamı da değişmiş demektir. Başka bir tanıma göre (Brief ve Nord akt. Spreitzer, 1996, s. 484) ise işin anlamlılığı, iş rollerinin gerekleri ile çalışanın değer, inanç ve davranışları arasındaki uyumu ifade etmektedir ve bu uyum arttıkça çalışan için işin önemi ve anlamı da artmaktadır.

Anlaşılabileceği gibi tanımların sayısı ve anlamlılığı farklı kavramların içinden dolayı tanımlama çabası, yazını karmaşıklaştıran bir başka etken olarak görülmektedir. Bu bağlamda temel sorun, bir değişkenin içinden anlamlılığa ulaşma çabası şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla asıl üzerinde durulması gereken noktanın işin anlamlılığının bir çatı kavram olarak görülmesi (Steger, Dik ve Duffy, 2012, s. 323) ve kavrama bu geniş çerçeveden yaklaşılması olduğu düşünülmektedir. Alanyazında kavramın ne olduğuna dair bir uzlaşma oluşmamış olmasına ve anlamlılık deneyiminin kendisi ile kaynakları ve nedenlerine dair karışıklık bulunmasına rağmen, anlamlılığın temel bileşenlerinin ölçülebileceği ve işle ilgili önemli değişkenlerle ilişkisinin gözlenebileceği ifade edilmektedir (Steger, Dik ve Duffy, 2012, s. 322).

Çalışma kapsamında kavramı ilk kez geniş bir perspektifle ele alan Rosso, Dekas ve Wrzesniewski'nin (2010) tanımlaması temel alınarak ilerlenmiş olmakla birlikte ilgili çalışmada sunulan çerçeve, yazarlar tarafından yeniden organize edilerek değerlendirilmiştir. Bu bağlamda işin anlamlılığını çalışırken, basitçe anlam olarak görmemek gerektiği, kavramın hem önem hem de pozitif bir değer içerdiği, başka bir ifadeyle, anlamdan ziyade anlamlılığa vurguda bulunmanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Steger, Dik ve Duffy, 2012, s. 323). Bu çalışmada, işin anlamlılığı üzerinde

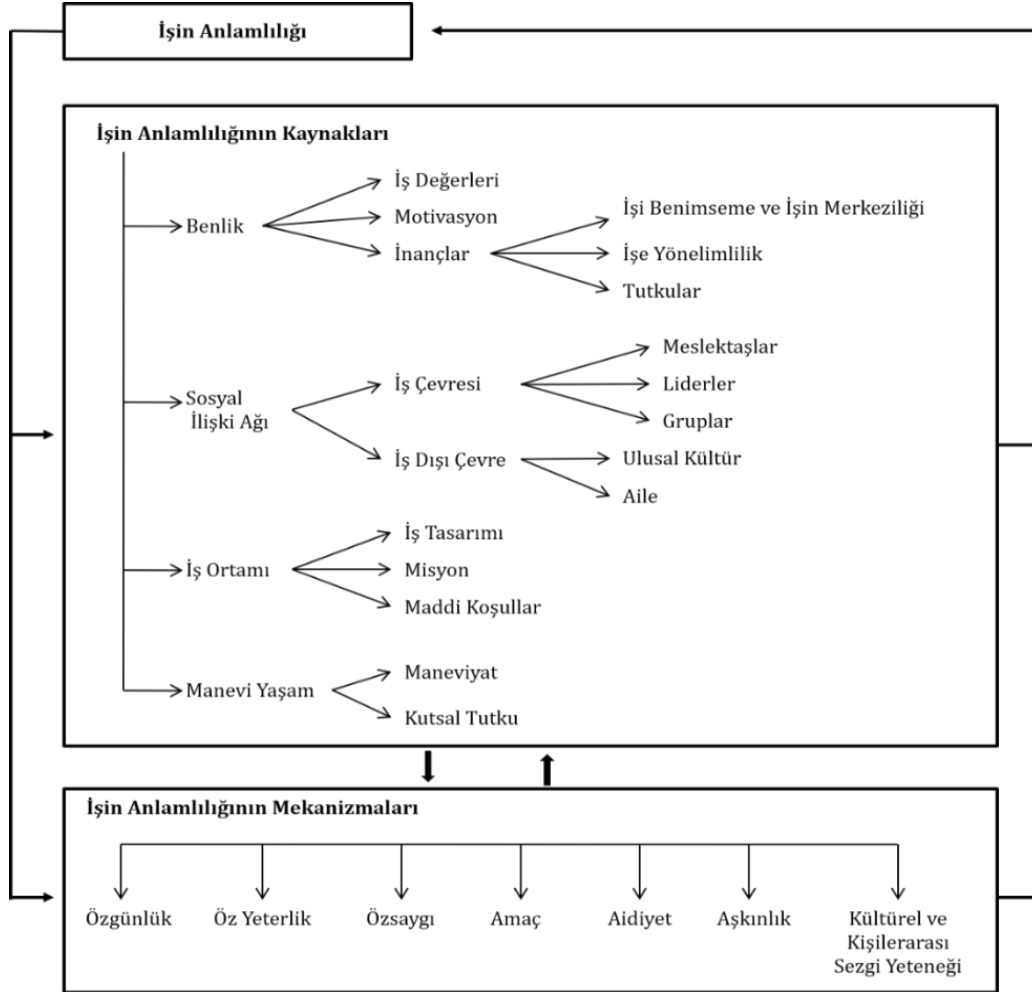
durulmuş, işin anlamlılığının nereden temellendiği (kaynakları) ve anlamlı olarak algılanmasına neden olan psikolojik ve sosyal temeller (mekanizmaları) açıklanmaya çalışılmıştır.

2. İşin Anlamlılığının Bileşenleri (Kaynaklar ve Mekanizmalar)

İşin anlamlılığı ile ilgili çalışmalarda anlamlılığın; kaynaklar ve anlamlılığın altında yatan psikolojik ve sosyal mekanizmalar olmak üzere iki temel mesele üzerinden tartışıldığı görülmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 95). (Şekil 1)'de yer alan gösterim, Rosso ve diğerlerinden (2010) esinlenilerek, alanyazına uygun olacak biçimde yeniden sınıflandırma ve kavramsallaştırmasıyla oluşturulmuştur.

Şekil 1.

İşin Anlamlılığının Kaynak ve Mekanizmaları

Kaynak: Rosso ve diğerlerinden (2010) esinlenerek geliştirilmiştir.

2.1. Anlamlılığın Kaynakları

Anlamlılığın kaynakları, işin anlamlılığının nereden temellendiğine işaret etmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 93-95). Anlamlılık algısının, bireysel tutumlardan örgütsel değerlere hatta manevi bağlantılar ve daha ötesine uzanan aralıkta pek çok faktörü etkilediği ve bu farklı faktörlerin anlamlılığın potansiyel kaynakları olarak ele alınabileceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda kavram, kaynaklar açısından ele alındığında; alanyazının benlik, sosyal ilişki ağı, iş ortamı ve manevi yaşam olmak üzere dört temel kaynak etrafında organize olduğundan söz edilebilir.

2.1.1. Benlik

Sembolik etkileşimciliğin temelini oluşturan benlik kavramı, "...insanların kendilerini, kendi düşüncelerinin nesnelere olarak ele almalarına olanak tanıyan, yansımali ve düşünömsel becerilere..." vurguda bulunmaktadır (Marshall, 1994/1999, s. 63). Cüceloğlu'na göre (1998, s. 578) benlik; bireyin kendine dair tüm düşünce, algı, duygu ve değerlendirmelerinin etkileşimi sonucu oluşan algıdır. İştaki benliğin, bireylerin işteyken kendilerine dair kazanımlarıyla, kendilerini anlamaları şeklinde tanımlandığı ve bireylere çalışırken ne olduğuna dair, sosyal bir ürün olduğu belirtilmektedir (Wrzesniewski vd., 2003, s. 102). Ashforth ve Mael (1989, s. 22) bireyin benlik kavramının, sadece örgütten değil aynı zamanda iş gruplarından ve işteki sosyal çevresinden de kaynaklanabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte benlik kavramının alanyazında işe dair değerler, motivasyon ve inançlar olarak üç temel alt alana ayrıldığı vurgulanmaktadır (Rosso, vd., 2010, s. 96).

a. İş Değerleri: Ros, Schwartz ve Surkiss'e göre (1999, s. 51-54) iş değerleri, genel değerlerin iş ortamındaki spesifik bir ifadesidir ve temel değerler gibi iş değerleri de istenen sonuç ya da davranışlarla ilgili inançlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda belirli bir işin sonuçlarından ziyade, bireylerin işin dışında genel olarak ne istediğine odaklanıldığı ifade edilmektedir. Tıpkı temel değerler gibi, iş değerlerinin de birey ve grubun sözel ifadesine dayalı olduğu ve etkileşim gerektirdiği belirtilmektedir.

İşin bireyler için ne anlama geldiğini açıklamanın bir yolu da bireyin işi ile ilişkilendirdiği temel değerlerini belirlemektir. Bu bağlamda bireylerin işlerini toplumsal onay kazanma yolu olarak, güvenliğini sağlama biçimi ya da bağımsızlığının ifadesi olarak görebildiklerinin altı çizilmektedir. Dolayısıyla değerli görölen bir işin, yaşamın önemli bir hedefi haline gelebileceği vurgulanmaktadır (Ros ve vd., 1999, s. 61). Bu bağlamda iş değerlerinin, kişiden kişiye değiştii ve sosyal normların, iş deneyimlerinin ve kişilerarası ilişkilerin etkisini yansıttığı ifade edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 96).

b. Motivasyon: Benlik temelli iş motivasyonu teorisine göre bireylerin kendini işe verme düzeyleri farklıdır ve bu farklılığın kaynağı bireysel özelliklerdir (Shamir, 1991, s. 415). Koçel (2010, s. 620) kişinin özellikleri ve beklentileri ile iş arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu; işin, değişik anlamlar taşıdığı ve işin geliştirilmesinin de işi yapan kişiye bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla motivasyon perspektifinden bireyin anlamlı bulduğu işi yapmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

İçsel motivasyon; bireyin işi, zevk aldığı ya da ilgisini çektiği için yapmak istemesi olarak tanımlanmaktadır (Sheldon vd., 2003, s. 359). Öz-Belirleme Teorisi'ne (self-determination theory) göre insan motivasyonunu anlamak, doğuştan gelen psikolojik ihtiyaçları anlamayı gerektirmektedir (Deci ve Ryan, 2000, s. 227-228). Bu bağlamda teori; otonomi, rekabet ve ilişkililik şeklinde sıralanan üç psikolojik ihtiyaç olduğunu ve bu ihtiyaçların, hedeflerin içerik ve sürecinin neden ve nasılını anlamak için gerekli olduğunu vurgular. Teoriye göre, motivasyon ancak bireyler faaliyetlerinde otonomi, rekabet ve ilişkililik deneyimlediğinde varolabilmektedir.

İş karakteristikleri modelinde de anlam ve motivasyon ilişkisine dikkat çekilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 96). İşin anlamlılığını deneyimlemenin, içsel iş motivasyonu geliştirmek için gerekli olduğu, kişi yaptığı işi anlamlı bulduğunda içsel motivasyonunun artacağı öne sürölmektedir. Bu bağlamda iş motivasyonu; bireyin benliği, işin özellikleri ve faaliyetin gerçekleştiği ortamın özellikleri arasındaki etkileşimlerin bir fonksiyonu olarak irdelenmektedir (Shamir, 1991, s. 416).

c. İnançlar: Alanyazında inançlar ile ilgili yapılan araştırmalarda (1) işi benimseme ve işin merkeziliği, (2) işe yönelimlilik ve (3) tutkular olmak üzere üç temel eğilim olduğu belirtilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 97).

İşi Benimseme ve İşin Merkeziliği: Kanungo'ya göre (1982, s. 341-342) işi benimseme kavramı, belirli bir bağlama ya da genel iş bağlamına işaret eden iki şekilde kendini göstermektedir. Bireyin şu andaki ihtiyaçlarını ne kadar tatmin edebildiğinin bir fonksiyonu, yani mevcut işi tanımlayan bir inanç olarak görülmektedir. Ancak bireyin yaşamında işin merkeziliği ya da değerine dair normatif bir inanç olarak da ele alınabilmektedir. Dolayısıyla işi benimseme; bireyin ihtiyaçları ile yaptığı işin uyumuna işaret etmekte, yaşamda bireyin işini nasıl konumlandığına dair inançları yansıtmaktadır.

Brown'a göre (1996, s. 235, 237, 251) işi benimseme düzeyi yüksek olan bireyler; iş etiğine bağlı, yüksek düzeyde içsel motivasyon ve özsaygı özellikleri taşımaktadır. Bu bireylerin; işlerini yüksek düzeyde anlamlı buldukları, gelişim ihtiyacında oldukları, karmaşık görevlerde çalıştıkları, işi bütün olarak görebildikleri, onlara yeterli dönütü sağlayan amirleri ile pozitif ilişkilere sahip oldukları ve işe bağlılıklarının yüksek olduğu da vurgulanmaktadır.

İşin merkeziliği yaşamın diğer alanları ile işini kıyasladığında, işinin ne kadar merkezi olduğuna dair bireyde oluşan algı şeklinde tanımlanmaktadır. İşin anlamlılığının, bireylerin işi ile ilişkisinin derinliğine ve gücüne bağlı olarak değişkenlik gösterdiği de ifade edilmektedir (Rosso, vd. 2010, s. 97).

İşe Yönelimlilik: Bireylerin işe yönelimi üç boyutlu bir yapıdır: görev, kariyer ve tutku (Wrzesniewski, McCauley, Rozin ve Schwartz, 1997, s. 22). İşlerini görev olarak görenlerin, işten elde ettikleri maddi faydalarla ilgilendikleri ve başka tip ödüllerin peşinde koşmadıkları belirtilmektedir. Onlar için iş, bir amaç değil, iş dışı zamanlarda eğlenmek için gerekli kaynakları sağlayan bir araçtır. İşini kariyer olarak görenler, işlerine derin bir kişisel yatırım yapmakta ve başarıyı, parasal kazançtan ziyade mesleki gelişim olarak değerlendirmektedirler. Bu gelişimin, genelde yüksek sosyal konumu beraberinde getirdiği ve bireyin meslek alanındaki gücünü artırarak özsaygısını arttırdığı ifade edilmektedir. İşini bir tutku olarak algılayanların ise, işlerini yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri ifade edilmektedir. İş tutkusu olan bir insan için önemli olanın maddi kazanç ya da kariyer gelişimiyle ilgilenmek yerine işi yapmak ve bunu yaparken potansiyelini kullanmaktan duyduğu memnuniyet olduğu vurgulanmaktadır.

Tutkular: İşe yönelik tutku, yeni ilgilenilmeye başlanan bir kavram olmakla birlikte, temellerinin yüzyıllar öncesine götürülebileceği ifade edilmektedir (Dobrow ve Tosti-Kharas, 2011, s. 1003). Bu bağlamda Martin Luther'in 17.yy'da işin tanrının bir çağrısı olduğu fikri ve ardından Weber'in bu kavramdan söz ettiği belirtilmektedir. Weber'e göre (1905/2013, s. 228-229) iş ilahi bir çağrıdır, tanrının buyruğudur ve bireyler için ahlaki sorumluluğunu yerine getirmektir. Ancak bu tanımlama, iş tutkusunu tanrı yazgısı olarak kabul eden klasik görüşü temsil etmektedir ve çalışma kapsamında, klasik görüşün perspektifi kutsal tutku olarak ele alınarak, manevi yaşam başlığı altında tartışılmıştır.

Tutkuyu tanrı yazgısı olarak gören klasik görüşten sonra gelişen neo-klasik tanımlamaya göre tutku; toplumda işgücünün mesleki bölünmesi ile oluşan bir basamak ve bireyin yetenek, kabiliyet ve kişiye özgü yaşam fırsatları gibi belirli özellikleri doğrultusunda yapmayı seçtiği şeydir (Bunderson ve Thompson, 2009). Bir başka perspektiften kavram, belirli bir yaşam rolüne yönelme anlamı taşıyan yüce bir davet ya da bir amaçtan, anlamlılıktan türeyen bir olgu ve diğer hedeflere ulaşmada bir motivasyon kaynağı olarak tanımlanmaktadır (Dik ve Duffy, 2009, s. 427). Bunderson ve Thompson'a (2009) göre klasik yaklaşım tutkuyu kişisel bir görev olarak tanımlarken modern yaklaşımlarda, henüz bir fikir birliği olmamakla birlikte, kendini gerçekleştirme ve kişisel tutku vurgusu bulunmaktadır.

Hall ve Chandler'e göre ise (2005) tutku, öznel kariyer başarısının en yüksek düzeyi olarak nitelendirilmiş ve kişinin işini yaşam amacı olarak görmesi şeklinde tanımlanmıştır. Paralel şekilde Dik, Eldridge, Steger ve Duffy (2012), tutkuyu bireyin işi-yaşamla holistik olarak gören bir anlayışı kalbinde taşıması şeklinde ifade etmekte ve kariyer gelişimini, iş doyumunu, iyi oluşu ve kişisel gelişimi içerdiğine dikkat çekmektedirler. Peterson, Park, Hall ve Seligman'a göre (2009, s. 163) birey işinden şevk duyduğu zaman iş; merkezi bir hal almakta, anlam kazanmakta sonuçta da tutku olarak görülmektedir.

Seçkin'in (2018) akademisyenler üzerinde işin anlamlılığının işe tutkunluğa etkisinde iş merkezliliğin ve iş tatmininin aracılık rolünü incelediği araştırmasında, anlamlılık düzeyi arttıkça

bireylerin hem iş tatminlerinin hem de yaşamlarında iş merkezliliğin arttığı ve bu sayede işlerine yönelik tutkularının pozitif yönlü etkilendiği bulgulanmıştır. Yine Uzunbacak, Akçakant ve Erhan'ın (2019) çalışmasında işe yönelik tutkunun (calling) ya da yazarların ifade edişyle meslek aşkının var olmasının hem işin anlamlılığı hem de mutluluk ile pozitif ve anlamlı ilişki gösterdiği ve meslek aşkının varlığının mutluluk üzerindeki etkisinde işin anlamlılığının aracılık ettiği belirlenmiştir. Paralel biçimde Solunoğlu, Örgün ve Erol'un (2021) çalışmasında da meslek aşkının işin anlamlılığını pozitif etkilediği bulgulanmıştır.

Frankl (1984/2016, s. 95, 125) tutkuları anlamının insanların işlerinden, hatta daha geniş düşünüldüğünde yaşamlarından kaynaklı anlamı, nasıl sağladıklarını açıklamanın önemli bir adımı olduğunu belirtmektedir. Yazar, tamamlanmamış bir işe yönelik sorumluluk hisseden kişinin varoluşunu anlamlandıracağını ayrıca bireyin kendini bir davaya adama derecesinin kendini gerçekleştirme derecesi ile paralel olduğunu ifade etmektedir.

2.1.2. Sosyal İlişki Ağı

“Sosyal ilişki ağı” şeklinde kavramsallaştırdığımız işin anlamlılığının ikinci temel kaynağı, yazında “diğerleri” olarak ifade edilmektedir. Marshall'a göre (1994/ 1999, s. 4) ağ “bir veya daha fazla toplumsal ilişkiyle birbirine bağlanmış, dolayısıyla toplumsal bir ağ oluşturan bireylere ...” işaret etmekte ve bu ilişki ağlarının içinde aile, arkadaşlar ve liderler gibi gruplar yer almaktadır.

Bireysel düzeyde işin anlamlılığının benlik ve iş arasında kurulduğu düşünülse de işi yaparken bireylerin diğerleriyle sürekli etkileşimde olduğu vurgulandığı için bunun, resmin sadece bir yönüne işaret ettiği ve bir parçanın eksik kaldığı söylenebilir (Wrzesniewski vd. 2003, s. 94). Bireyler, ihtiyaç ve değerlerini aile, arkadaşlar ve liderler gibi diğer bireylerle etkileşimleri sonucu öğrenmektedirler (Salancik ve Pfeffer, 1978, s. 230). Böylece sosyal ilişkiler, çalışanların neyin işinin parçası olup olmadığına dair algılarını şekillendirerek, iş sınırlarını belirlemelerine yardımcı olmaktadır (Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 179).

a. İş Çevresi: Near, Rice ve Hunt'a göre (1980, s. 418) yapılan işin doğası ya da çalışılan örgüt, bireylerin işlerine dair hislerini etkilemektedir. Bu bağlamda iş çevresi kategorisi meslektaşlar, liderler ve gruplar başlıkları ile ele alınmıştır.

Meslektaşlar: Kahn'a göre (1990, s. 707) meslektaşlarla kurulan yakın ilişkiler, çalışanlara saygınlık ve kendini değerlendirme imkânı sağladığında ve bireye kendini değerli hissettirdiğinde anlamlılık algısında pozitif etki oluşturabilmektedir. Meslektaşların işe karşı tutumu etkilediğini, sosyal bilgi işleme yaklaşımı çerçevesinden ele alan Salancik ve Pfeffer'e göre (1978, s. 229) sosyal bilgi, bireylerin tutum ve ihtiyaç durumlarını doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bireylerin işyerindeki diğer insanlarla etkileşimleri sonucu, işin anlamı ve değerine ilişkin ipuçları edindikleri, bu durumun işlerinin anlamlılığına dair yorumlarını etkilediği belirtilmektedir (Wrzesniewski vd., 2003, s. 127). Dolayısıyla, meslektaşların işi ve iş rollerini algılamada, önemli bir rolü olduğunun altı çizilmektedir. Meslektaşlar, sürekli olarak işin sıkıcı, kötü ve hoş olmayan yönlerine vurgu yaptığında, bireyin meslektaşlarının yargılarını ya reddedeceği ya da onları benimseyeceği ifade edilmektedir.

Liderler: Liderlerin işin anlamlılığını etkileme ve şekillendirme ile ilgili önemli rolleri olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda Podolny, Khurana ve Hill-Popper'a göre (2005, s. 1, 28, 29) liderliğe bakış, anlam yaratma odağından ekonomik performansa doğru evrilmiştir. Ancak yazarlar, performans ve işi anlamlı bulmanın etkileşim içinde olduğunu vurgulamaktadırlar. Örgüt, varlığını sürdürmediğinde yapılan işe anlam yüklemek mümkün görülmemektedir. Örgütün varlığını sürdürebilmesi ise minimum düzeyde bir performansa dayanmaktadır. Dolayısıyla liderlikteki anlam odağının, performans odağını tamamen dışarıda bırakarak sürdürülemeyeceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda işini daha anlamlı bulan bireyin performansının daha yüksek olacağını ve diğer yandan da yüksek düzeydeki ekonomik performansın, bireylerin işlerini anlamlı bulmalarını pozitif etkileyeceğini ifade etmektedirler. Sonuç olarak bir liderin, bireylere, örgütsel faaliyet aracılığıyla, kendi ideal ve değerlerini gerçekleştirme fırsatı vererek, işe anlam yükleyebileceği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla liderlerin örgütün misyon, amaç ve değerlerini görünür kılarak ve bunları bireysel amaç ve değerlerle uyumlu hale getirerek işin anlamlılığına katkı sağlayacağından söz etmek mümkün görünmektedir.

Gruplar: Toplumsal yaşam içinde her birey içine doğduğu aileden başlamak üzere pek çok sosyal, ekonomik ve mesleki gruba üyedir (Cüceloğlu, 1998, s. 532). Sosyal Kimlik Teorisi bağlamında Tajfel ve Turner'a göre (akt. Cüceloğlu, 1998, s. 545) her bireyde doğuştan gelen bir sınıflama eğilimi bulunmaktadır. Bireydeki bu nesne, olay ve diğer insanları sınıflama eğilimi, biz ve onlar kavramlarını ortaya çıkarmakta ve birey özdeşlik geliştirdiği grubu olumlu algılamaktadır. Konu örgütsel perspektiften değerlendirildiğinde, bireylerin ait oldukları iş gruplarındaki rollerinin, kimlik duygusunun ve etkileşimlerinin, işlerini algılayışlarındaki anlamlılık düzeyini etkileme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir (Wrzesniewski vd., 2003, s. 113-114). Örgüt kimliği ve örgütle özdeşleşmek bireyin örgütü somutlaştırmasını, sadakat ve bağlılık geliştirmesini, örgütsel değer ve inançları içselleştirmesini sağlamaktadır (Ashforth ve Mael, 1989, s. 29). Ayrıca geniş bir sosyal çevrede bulunan bireylerin, kendini bir grup içinde konumlandığında, grubun pozitif özelliklerinin bireyde özgüven oluşturduğu ve benlik algılarını belirginleştirdiği de ifade edilmektedir (Pratt 2000, s. 483).

Pratt ve Ashforth'a göre (2003) anlam yaratma sürecinin temeli 'ben kimim?' sorusudur. Dolayısıyla gruplar, bireylere kim olduğunu yansıtarak ve bireylerin kimliğinde pozitif etki yaratan faktörler yoluyla işe anlamlılık kazandırabilmektedirler. Paralel şekilde Kahn (1990, s. 692-695) birey işi ya da bir örgüte üyeliği yoluyla kimliğini dışa vurabildiğinde, işini yaparken kendini bilişsel, fiziksel ve duygusal olarak ifade edebildiğinde, başka bir anlatımla, kim olduğu ile rolleri arasındaki sınırları bütünleştirebildiğinde işin anlamlı hale geldiğine işaret etmektedir.

b. İş Dışı Çevre: İşin anlamlılığı bağlamında iş çevresi temel alınmakla birlikte, iş dışı çevre de etkilidir. İş ve toplumun diğer kurumları karşılıklı ilişki içindedir ve birbirlerinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir (Near, Rice ve Hunt, 1980, s. 415). Dolayısıyla iş, toplumsal yaşamda önemli bir konumdadır ve etkisi sosyal yaşamın diğer yönlerine yayılmış durumdadır.

İş ve iş dışı çevre ilişkisi, çalışmalarda daha çok zaman dağıtımına işaret eden denge metaforu ile ele alınmıştır. Thompson ve Bunderson (2001, s. 18, 25-27, 36) konuyu kimlik merceğinden ele almaktadır. Buna göre, işle ilgili olsun ya da olmasın birey zamanını kimlik olumlama faaliyetlerine harcadığında, çevreler arasında daha az çatışma algılanmaktadır. Ancak birindeki talepler olağandışı hal aldığına çatışma oluşabilmektedir. Her ikisinde de çatışma belli bir düzey ile sınırlı kaldığında, bireyin yaşamında anlamlılık oluşacağına dolayısıyla bu çevrelerin birbirini geliştirdiğine işaret edilmektedir. Bu doğrultuda örgütlerin, iş ve iş dışı çevreyi uyumlu hale getirmelerinin, bireyler için iki alanı da anlamlı kılacağı söylenebilir.

Ulusal Kültür: Kültür gerek ulusal gerek örgütsel bağlamda düşünüldüğünde, genel olarak temel varsayımlar, değerler veya kurallar bütünüdür (Adler ve Jelinek, 1986, s. 74). İşin anlamlılığının büyük ölçüde bireylerin kültürel ardanından ve dahil olduğu alt kültürden etkilendiğini vurgulayan çalışmalar olmakla birlikte (Hulin ve Blood, 1968) konuyla ilgili en kapsamlı çalışma, sekiz ülkede 15000 katılımcı ile gerçekleştirilen MOW Uluslararası Araştırma Ekibinin yaptığı (1987 akt. Rosso, vd., 2010, s. 105) araştırmadır. İşin anlamlılığını ölçmek için işin merkeziliği ve iş değerlerinden faydalanılan bu çalışmada, sekiz ulusal kültür temelinde çeşitli farklılıklar bulgulanmıştır. Örneğin diğer sekiz ulusal kültüre göre Japon çalışanlarda işe yönelimin çok daha pozitif olduğu, işin merkezilik düzeyinin yüksek olduğu, bununla birlikte işin sağladığı gelir, kimlik gibi kişisel faydalara odaklanmanın düşük olduğu gözlenmiştir. Sonuçlarda, farklılıkların kültürler arasında değil kültür içinde çeşitlilik gösterdiği, kültürler arasında benzerliğin daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda ulusal kültür bir yana bırakıldığında England ve Whately'e göre (1990 akt. Rosso, Dekas ve Wrzesniewski, 2010, s. 105) katılımcılarda, yüksek düzeyde iş merkeziliği, işte kişisel özgürlük gibi içsel faktörler, kendini ifade etme, çeşitlilik, iş tatmini ve özellikle maddi motivasyon işin anlamlılığında kilit noktalar olarak göze çarpmaktadır.

Aile: İşin anlamlılığının, sadece iş çevresindeki değil iş dışı çevresindeki kişilerarası ilişkilerden de etkilendiği vurgulanmaktadır (Brief ve Nord akt. Rosso, vd., 2010, s. 102). Bu doğrultuda en dikkat çekici iş dışı ilişkilerin aile ile geliştiği ifade edilmektedir. İş-yaşam dengesinin optimum düzeye ulaşması durumunda ise bireylerin işlerini daha anlamlı olarak algıladığı belirtilmektedir (Demirtaş, Özdevecioğlu ve Gök, 2015, s. 552). Aile, bireyin işine zaman, enerji ve ekonomik kaynak talebi anlamında yük olabilmektedir. Örneğin, aileden gelen talepler arttığında,

birey için maddi ödüller daha belirgin hale gelmekte dolayısıyla yapılan iş, ekonomik bir anlam kazanmaktadır (Brief ve Atieh, 1987, s. 119). Bununla birlikte ailenin aynı zamanda rahatlatıcı ve destekleyici bir çevre sağlayarak, bireyi işin zararlı etkilerinden koruyabildiği, dolayısıyla iş ve ailenin ilişkisinde karşılıklılıktan söz edilebileceği ifade edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 102).

2.1.3. İş Ortamı

İş ortamı, iş yerinde yaşanan ilişki deneyimlerinin toplamı ve örgütün pazar koşulları olarak tanımlanmaktadır (Barutçugil, 2002, s. 13). Örgütlerin çok sayıda çalışanı bulunan yapılar olarak ele alındığı, ancak örgüt yapısının çalışanların etkileşimindeki direkt etkisinin üzerinde pek durulmadığı, buna karşılık örgütlerin, işin anlamlılığı bağlamında önemli mekanlar olduğu (Rosso, Dekas ve Wrzesniewski, 2010, s. 104) ve kişi-örgüt etkileşiminin bireyin işi yorumlayışını şekillendirdiği (Levinson, 1965, s. 389) ifade edilmektedir. İşin anlamına dair tüm yargılar belirli bir iş çevresi bağlamında gerçekleşmekte ve araştırmacılar bu doğrultuda; iş tasarımı ve işin özellikleri, örgütsel misyon, maddi koşullar, iş dışı çevre ve ulusal kültür elemanlarına ilgi göstermektedirler (Rosso, vd. 2010, s. 103). Aşağıda iş ortamını oluşturan bu elemanların işin anlamlılığıyla ilişkisi açıklanmaktadır.

a. İş Tasarımı ve İşin Özellikleri: Bireylerin işlerindeki monotonluktan sıkılması nedeniyle düşen verimliliklerini önlemek amacıyla yapılan, işin niteliğindeki düzenleme faaliyetleri iş tasarımı olarak adlandırılmakta ve iş genişletme, iş zenginleştirme, iş basitleştirme, iş rotasyonu, bağımsız çalışma grupları gibi uygulamaları içermektedir (Saruhan ve Yıldız, 2012, s.166). Grant'a göre (2008, s. 108-109), bu uygulamalar yoluyla iş tasarımı yapmak, amaç hissini geliştirdiği gibi görevin algılanan önemine katkı sağlayarak pozitif etki yaratmakta böylece bireylerdeki anlamlılık algısını arttırmaktadır. İşinde otonomi sahibi olan birey, işine karşı sorumluluk duyar ve bu durum aynı zamanda işin anlamlılığında artışa neden olur (Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 184). Dolayısıyla bireylerin işlerinin sınırlarını değiştirmek üzere eylemde buldukları iş tasarımı perspektifinin, işin anlamlılığı kavramına örgütsel bir mercek önerdiği vurgulanmaktadır (Wrzesniewski, 2003, s. 304).

b. Örgütsel Misyon: Misyon, örgütün iş niyetleri ve amaçlarının yazılı şekilde açıklamasıdır. Bir misyon ifadesinde; örgütün faaliyet alanı, dahil olduğu pazar ve kendini rakiplerinden nasıl ayıracağına dair bilgi verilmesi gerektiği ve örgütsel amaçları barındırmasının önemli olduğu vurgulanmaktadır (Boone ve Kurtz, 2011/2013, s. 227). Pratt'e göre (2000, s. 487) misyon, örgüt üyelerine yaşama dair bir amaç sağlamaktadır. Bu nedenle de misyon ifadesinin periyodik olarak gözden geçirilip yenilenerek anlamlı kalmasına çaba göstermek gerekmektedir. Çünkü çalışanlar örgütün temel değer ve ideolojileri ile kendilerinininkinin örtüştüğünü algıladığında, misyonun bir anlamlılık kaynağı haline geldiği belirtilmektedir. Dolayısıyla örgütün misyonunun bireylerin işin anlamını yorumlayışlarında önemli bir role sahip olduğunun altı çizilmektedir (Rosso, vd. 2010, s. 104). Bu bağlamda örgüt ve bireyin amaçlarındaki uyumun işin anlamlılığına katkı sağlayacağı düşünülebilir.

c. Maddi Koşullar: İşin sağladığı maddi imkanlar, bireyin içinde bulunduğu duruma göre iki açıdan değerlendirilebilir. Bu bağlamda Brief ve diğerlerine göre (1997, s. 1303-1306), bazı çalışanlar aldıkları ücret ile ay sonunu zar zor getirebilmekte ve bu bireyler için yaptıkları iş, hayatta kalma çabasından farklı bir anlama gelmemektedir. Bazı bireyler ise, kendilerini ekonomik olarak işe bağımlı hissetmemektedir. Bu bağlamda ekonomik bağımlılığın dört faktörle şekillendiğini belirtmektedir. Birinci faktör, bireyin kendisi ve ailesinin yaşamı için gerekli maddi ihtiyaçlarını işi aracılığıyla gidermesi olarak görülmekte ve ekonomik ihtiyaçlar olarak adlandırılmaktadır. İkincisi ekonomik kaynaklardır. Bu faktörün ekonomik bağımlılıkla negatif ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Yani işi dışında da maddi kaynaklara sahip olan görece varlıklı bireylerin, ekonomik bağımlılığının düşük olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik bağımlılığı etkileyen üçüncü faktörün iş değerleri olduğu ifade edilmektedir. İş değerleri ile işaret edilmek istenen, bireylerin işin ekonomik anlamına odaklanarak araçsal bir yaklaşım benimsemeleridir. Ekonomik bağımlılığı etkileyen dördüncü ve son faktörün ise algılanan hareketlilik olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda başka iş alternatiflerinin de olduğunu düşünen bireylerin bağımlılığının düşük olduğu ifade edilmektedir. Buradan yola çıkarak, bireylerin ekonomik bağımlılıklarındaki farklılığı anlamak, işin, iş yerinin ötesinde insanların yaşamını nasıl etkilediğini ve bireylerin iş sırasındaki duygu, düşünce ve eylem biçimlerinin nedenlerini anlamak açısından önemli görülmektedir.

2.1.4. Manevi Yaşam

Yazında genel olarak birbirinin yerine geçebildiği ifade edilen maneviyat ve anlamlılık terimleri, bireylerin yaşamlarında kendini gerçekleştirme, anlam ve amaç arayışı ile ilişkili görülmektedir (Cartwright ve Holmes, 2006, s. 204). Lips-Wiersma'ya göre (2002, s. 514) bireyler, yaşamın amacına ve anlamına dair arayışlarında ve ilişkilendirmelerinde maneviyata başvurmuşlardır ve maneviyat; kariyer davranışının, bireysel inançların temel belirleyicilerindedir. Maneviyatın ilk anda yalnızca dini çağrıştırdığı, ancak bu kavramın aslında kişisel değerler, değişiklik yapma ve anlamlı bir dünya yaratma isteği ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir (Neck ve Milliman 1994, s. 9). Bu bağlamda işin anlamlılığının manevi yaşam boyutunda iki temel alandan söz edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 106). Bunlar maneviyat ve kutsal tutku olarak adlandırılmaktadır.

a. Maneviyat: Maneviyat, güçlü olanla ya da inanç sistemiyle yani kutsal olanla, bağlantı kurma isteği olarak tanımlanmaktadır. Dini deneyimin kişisel ve sübjektif yönünü oluşturmaktadır (Hill ve Pargament: 2003, s. 64). Yaşamın nihai amacına ulaşma hissi, sıkıntılarla baş etme gücü gibi kazanımlarla bireyin iyi oluşuna katkı sağladığı da ifade edilmektedir (Hill ve Pargament: 2003, s. 68). Neck ve Milliman'a göre (1994, s. 14) maneviyat, bireyin işindeki anlam ve yaşam amacına dair potansiyelini kendini tatmin edecek şekilde kullanma arayışını içermektedir. Grant'a göre (2008, s. 110) bireylerin algıladığı sosyal etki, yani diğer bireylere fayda sağladığı hissi, bir çeşit işi anlamlı ve önemli bulma mekanizmasıdır ve performans üzerinde de pozitif etkiye sahiptir. Bu bağlamda bireyler işlerini maneviyat çerçevesinden algıladığında, işin daha derin bir anlamlılık kazandığı ifade edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 107).

b. Kutsal Tutku: İşin anlamlılığı bağlamında manevi yaşamın rolü ile ilgili çalışmalarda kutsal tutku ve ilahi görev yapılarına odaklanıldığı belirtilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 107). Bu bağlamda işin anlamlılığı örüntüsünde tutkunun, anlamlılık kaynaklarından olan benliğin içinde yer aldığı ve daha seküler bir yapıya işaret ettiği, ancak kutsal tutku kavramının köklerinin Hıristiyanlığa dayandığı ifade edilmektedir. Steger ve diğerlerine göre (2010, s. 84) maneviyatı, tutkunun kaynağı olarak ele alan gelenekten iş; büyük bir amaca, çoğunluğun iyiliğine ya da tanrıya hizmet etmek olarak görüldüğünde kutsal hale gelmektedir.

Püriten perspektifin iş davranışlarını etkilediğine dikkat çeken Weber'e göre (1905/2013) Protestanların ruhlarının kurtuluşunu garantilemeye dair kaygıları, onları çok çalışmaya ve dünyevi zevklerden kaçınmaya yönlendirmiş ve bu durum da kapitalizmin yükselişine zemin hazırlamıştır. Yazara göre püritenler, işi bir çeşit kutsal görev olarak algılamakta ve iyi iş yapmayı tanrıyı onurlandırmak olarak görmektedirler. Onlara göre tanrı seçilmişleri, işlerindeki başarıya göre kutsamaktadır. Dolayısıyla işe duyulan tutkunun kutsal tutku olarak görülmesi, yani kutsal olanın buna aracılık etmesi ve bu tutkunun peşinde gitmenin, tanrıya hizmet edildiği hissi ile işe anlamlılık kattığı ve daha geniş bir çevreye hizmet etme ihtiyacını karşıladığı vurgulanmaktadır (Lips-Wiersma, 2002, s. 507, 513, 516). Araştırmalar; manevi inançlar, gelenekler ve deneyimlerin yaşamın anlamının ayrılmaz bir parçası olduğuna ve kutsal tutkuyu takip etme eğiliminin, bireyin işinde anlamlılık hissetmesinde güçlü bir etkisi bulunduğuna işaret etmektedir (Steger vd., 2010, s. 91).

2.2. Anlamlılığın Mekanizmaları

Mekanizmalar; işin anlamlılığı ile ilgili algıları harekete geçiren, benliğin kendini gerçekleştirmesi ile bütün olarak benliği aşan süreçler arasında değişen ruhsal süreçler olarak ele alınmaktadır. Anlamlılığın mekanizmaları yaklaşımının, işin nasıl anlamlı hale geldiği ya da anlamlı olarak algılandığı sorusuna yanıt oluşturacağı düşünülmekte ve bu mekanizmaların psikolojik ve sosyal temelleri olduğu ifade edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 93). Bu bağlamda anlamlılığın temel mekanizmaları; özgünlük, öz yeterlilik, özsaygı, amaç, aidiyet, aşkınlık ile kültürel ve kişilerarası sezgi yeteneği olmak üzere yedi bileşenden oluşmaktadır.

2.2.1. Özgünlük

Temelleri varoluşçuluk felsefesine dayanan özgünlük kavramının, bireyin içinde bulunduğu insani durumu tanıyarak ve seçimleriyle eylemlerinin sorumluluğunun kendinde olduğunun farkındalığıyla yaşaması fikrini kapsadığı ifade edilmektedir (Marshall, 1994/1999, s. 630).

Baumeister ve Vohs'a göre (2007, s. 79) özgünlük, gündelik işlerinde bireyin benliğinin engellenmemiş etkinliğini yansıtmaktadır.

Gecas (1991, s. 174-178) benlik algısını üç öz motivasyonla ilişkili görmekte ve bunları özgünlük, öz yeterlilik ve öz saygı şeklinde sıralamaktadır. Bu bağlamda özgünlük mekanizması, bireylerin anlam arayışına işaret etmektedir. Psikolojik bağlamda özgünlük; benliğe dair anlam, inanç ve anlayışları içeren bilişsel bir güdüdür. Neyin gerçek neyin sahte olduğuna dair inançlara vurguda bulunan bu mekanizmanın, bireylerin yaşamlarını düzene sokmaya ve anlam hissini devam ettirmeye yardımcı olduğu belirtilmektedir.

Özgünlük temelli mekanizmaların, gerçek benliğin oluşturulması bağlamında anlamın benlik ve sosyal ilişki ağı gibi çeşitli kaynakları ile bağlantılı olduğu üzerinde durulmaktadır (Rosso, vd. 2010, s. 108-109). Özgünlüğün, öz uyum deneyiminde ya da bireylerin kendi değerleri ve hedefleri ile hareket ettiklerine inanma düzeylerinde, yani benlikleri ile bütünleştiklerinde kendini gösterdiği ifade edilmektedir (Sheldon ve Elliot, 1999, s. 482-484). Bu bağlamda öz uyum algısının bireyin, işyerinde kendi değerleriyle tutarlı şekilde hareket ettiğini hissetmesine olanak sağladığından söz edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 109). Ayrıca bu tutarlılığın bireyin işinde oluşturduğu anlamı şekillendirmesine yardım ettiği ve anlamlılık deneyiminin artmasına neden olduğu belirtilmektedir (Gecas, 1991, s. 177). Özgünlüğü işe adanmışlık olarak ele alan Kahn'a göre (1990, s. 700, 704) işine adanmış bir birey benliğini ve rollerini canlı tutmakta, görevleri ile kişisel varoluşunu bütünleştirmekte ve bu durum anlamlılık ile bağlantılı görülmektedir. Özgünlük mekanizmasının, anlamlılığın kaynaklarından benlik ile açıkça bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır (Rosso, vd., 2010, s. 109). Benliğin özgünlüğünü geliştiren ve vurgulayan faaliyetlerin, birey tarafından anlamlı bulunduğu ve işin anlamının kişinin davranışı ve benlik arasındaki uyum ile şekillendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda anlamlılığın kaynakları farklılaşabilmekle birlikte, altta yatan sürecin aynı olduğu ve özgünlük algısının tüm durumlarda anlamlılık hissini harekete geçirdiği söylenebilir.

2.2.2. Öz Yeterlilik

Öz yeterlilik, bireyin eylemlerinde istenilen sonucu gerçekleştirebilme yeteneğine dair inancı olup; bu inancın zaman içinde deneyimlere dayalı olarak geliştiği belirtilmektedir (Baumeister ve Vohs, 2007, s. 814-815). Bireyin işindeki öz yeterlilik algısının, çevresini kontrol edebileceği ya da çevresini değiştirme etkisi oluşturabileceğini, fayda sağlayabileceğini hissetmesine olanak verdiğinde işin anlamlılığına katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır (Baumeister ve Vohs, 2002, s. 611).

Öz yeterliliğin mekanizma olarak kullanılmasının üç yolu olduğu ve bu perspektiflerin, işin bireye yeterlilik hissi sağladığında daha anlamlı hale geleceği belirtilmektedir (Rosso, Dekas ve Wrzesniewski, 2010, s. 109). İlki, bireyin iş çevresindeki "kontrol ya da otonomi hissi"dir. Wrzesniewski ve Dutton'a göre (2001, s. 183-184) otonomi kavrayışı, bireye güvende hissettirdiği için anlamlıdır. Bu doğrultuda bireyin işinde başarıya ulaştığını, yaptıklarının desteklendiğini ve otonomiye hissetmesi, işiyle ilgili proaktif adımlar atma konusunda bağımsız olmasıyla ilişkilendirilmekte ve anlamlılığın ancak bu yolla deneyimlenebileceği ifade edilmektedir. İkinci yolun, işindeki zorlukların üstesinden gelme yeteneği ile bağlantılı olarak "etkinlik" olduğu belirtilmektedir. Spreitzer ve diğerlerine göre (2005, s. 545) birey, işi yaparken öğrendiğini ve geliştiğini düşündüğünde işine daha fazla odaklanacak, kendini daha etkin, yetenekli ve yararlı hissedecek bu sayede işine daha fazla anlam yükleyecektir. Bireylerin kendilerini yeterli olarak algıladıklarında motive olduklarını öne süren Gecas (1991, s. 176), hissedilen bu yeteneğin, birey için işinde anlamlılık sağladığını öne sürmektedir. Üçüncü öz yeterlilik mekanizması ise algılanan etkiye işaret etmekte ve birey örgütünde, iş grubunda, meslektaşlarında, müşterilerinde ya da benliği dışındaki diğer öğelerde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ya da fark yarattığını hissettiğinde, işinin anlamlılık düzeyinin arttığı ifade edilmektedir (Grant, 2007, s. 393-394, 405). Ayrıca birey, iş faaliyetlerini yerine getirirken diğerleri üzerinde pozitif etkisi olduğunu algıladığında bu durumun öz yeterliliğini tetiklediği ve böylece anlamlılığa katkı sağladığı da vurgulanmaktadır.

2.2.3. Özsaygı

Özsaygının, bireyin kendine olan inançları ile güçlü bir ilişki içinde olduğunu ifade eden Crocker ve Park'a göre (2004, s. 393, 407) bireyin özsaygısını geliştirmeye çalışması, bunun için uğraş

vermesi mevcut özsaygı düzeyi kadar önemli bir durumdur. Çünkü özsaygısını geliştirmeye çalışan bireylerin ne olmaya ya da ne yapmaya ihtiyaçları olduğuna dair inançlarını tatmin etmeye çalışarak, değerli bulduklarına ulaşma çabası gösterecekleri ve bu sürecin duygusal faydalar sağlayacağı ifade edilmektedir.

İşin, bireyin özsaygısını arttırdığı, hatta belli bir noktaya kadar, iş sahibi olmanın prestij kazandırdığı belirtilmektedir. Ayrıca kariyerin kişisel özsaygının en saf kaynağı olduğu ve kariyerin saygı, itibar ve kabul görme ile tanımlandığı ifade edilmektedir (Baumeister, 1991, s. 128). Bu bağlamda bireye kendini değerli ve saygın görme motivasyonu sağlayan iş deneyimlerinin, başarıma hissi oluşturduğu ve bu yolla özsaygının arttığı dolayısıyla da bireydeki anlamlılık hissine katkı sağladığı belirtilmektedir (Gecas 1991, s. 181). Zorlu iş faaliyetlerini başarabileceğini düşünen bireyin, kendine saygı algısının yüksek olduğu ve örgütü ya da grubu için değerli bir katılımcı olduğu hissini taşıdığı vurgulanmaktadır (Rosso, vd., 2010, s. 110).

2.2.4. Amaç

Frankl (1984/2016, s. 92) amacın insan eylemlerine anlam yüklemeye temel bir unsur olduğunu ve bu anlam olmadan insanların yaşamlarını sürdüremeyeceğini ifade etmektedir. Bireye işini önemli hissettiren ya da bitirmeyi arzulanın, içsel motivasyondan dışsal ya da ruhsal temelli olanlara kadar pek çok amaç kaynağını içerdiği üzerinde durulmaktadır (Grant, 2008, s. 110). Mevcut durumlarla gelecekte olması beklenen durumlar arasında ilişki kurma bağlamında amacın, anlamlılık yapısında önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır (Baumeister ve Vohs, 2002, s. 610). Bu doğrultuda misyon ifadelerinin net ve çalışanların amaçlarıyla uyumlu olmasının işi anlamlı bulmaya katkı sağlayacağından söz etmek mümkündür.

Alanyazında amaç mekanizmasının işin anlamlılığını iki yolla etkilediği ifade edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 111). Bunlardan birincisinin bireyin işinin önemine dair algısı olduğu belirtilmekte ve bireyin yaptığı işin, toplum ya da içinde bulunduğu topluluk için önemli olduğunu, diğer insanlara fayda sağladığını ve kayda değer olduğunu algıladığında daha anlamlı bulduğu belirtilmektedir (Grant, 2008, s. 110). İkinci yol değer sistemleri ile bağlantılı görülmektedir. Bu bağlamda değer sistemleri, bir grup insan tarafından paylaşılan tutarlı değerler kümesi olarak tanımlanmaktadır (Wiener, 1988, s. 535). Schwartz'a göre (1992, s. 4) değer sistemleri, insan algı ve davranışlarına rehberlik etmektedir. Bu bağlamda değer sistemini yönlendiren örgütlerin, çalışanlara amacın anlamlı olduğu hissini sağlayarak işin anlamlılığını telkin edebileceği vurgulanmaktadır (Wiener, 1988, s. 536).

2.2.5. Aidiyet

Aidiyet mekanizması sosyal özdeşleşme ile de bağlantılı görülmektedir. Hogg ve Terry'ye göre (2000, s. 121-123) bireyler ait oldukları çalışma gruplarında değişen düzeylerde benliklerinden ve kimliklerinden bir parça bulmaktadırlar ve pek çok insan için örgütsel kimlikleri yaş, cinsiyet gibi doğuştan getirdikleri kimliklerinden daha önemlidir. Bununla birlikte sosyal bir grubun parçası olmanın, belirsizliği azaltarak bireyleri motive ettiği, ayrıca gruplara üyeliğin ortak kimlik, inanç ve özellikler olduğu fikrini oluşturduğu ifade edilmektedir. Benliğin sosyal sınıflandırılmasının, grup prototipinin bilişsel olarak benimsenmesi olduğu, yani bireye, özel bir şeyin parçası olduğu hissi verdiği belirtilmekte, bu bağlamda da bireyin anlamlılık yaşantısına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Aidiyet mekanizması, aynı zamanda kişilerarası bağlantılılıkla da ilgili görülmektedir. Örgütlerde insan ilişkilerinin hayati önemine dikkat çeken Dutton ve Heapy'ye göre (2003, s. 263) örgütsel hedeflerin başarıya ulaşması, insanların etkileşimlerine ve bağlantı biçimlerine bağlıdır. Buna göre, örgütlerdeki kişilerarası bağlantıların kalitesi, bireyde rahatlatıcı ve destekleyici etki sağladığından, aidiyet ve birliktelik hissi oluşturarak yaptıkları işe pozitif anlam yüklemelerine katkıda bulunmaktadır (Dutton ve Heaphy 2003, s. 271). Algılanan örgütsel destek perspektifinden değerlendirildiğinde ise, bireylerin ihtiyaçlarını tatmin etmesinin; örgüte güçlü bir aidiyet hissi duymalarına, örgütsel üyelik ve rol statülerini sosyal kimlikleri ile birleştirmelerine neden olduğu ifade edilmektedir (Rhoades ve Eisenberger, 2002, s. 701). Dolayısıyla algılanan örgütsel desteğin aidiyet hissini beslediğinin, çalışanların anlamlılık ve amaç hissine katkıda bulunduğu altı çizilmektedir.

2.2.6. Aşkılık

Aşkılık kavramının tanrının, yarattığı evrenin dışında ve ondan bağımsız olduğuna dair inancı ifade ettiği ve insanların ve doğanın her şeyi kapsayan ilahi bir varlığın değişik boyutlarını oluşturduğunu varsayan içkinlik öğretisinin karşısında konumlandırıldığı belirtilmektedir (Marshall, 1994/1999, s. 47). Önceki mekanizmalar için; değerli yönleri, hedefleri ya da benlik güduları yoluyla nasıl anlamlı hale geldiğini açıklamaya çalışırken, aşkılık mekanizması neredeyse tam tersi bir yaklaşımla bireylerin kendilerini gruplara, deneyimlere ve kurumlara tabi kılabilirdiğinde, işin anlamlı olacağını savunmaktadır (Rosso, vd., 2010, s. 112). Aşkılık mekanizmasının, benliğin dışında yer alan bir şeyle bağlantıdan kaynaklanan anlamlılıkla ilişkili olarak ele alındığı ifade edilmekte ve bireylerin planları dışındaki gelişmeleri ilahi bir müdahale olarak görüp “tanrının açtığı ya da kapattığı kapılar” şeklinde ya da “tanrının rehberliğinde yaşamak” olarak anlamlandırdıkları vurgulanmaktadır (Lips-Wiersma, 2002, s. 516-517).

Aşkılık mekanizmasının, özveriye ya da kendini dışsal ya da benliğinden daha geniş bir şeye kasıtlı olarak adamaya da işaret ettiği üzerinde durulmaktadır (Rosso, vd., 2010, s. 112). Özveri perspektifinin bireye, kendinden daha büyük bir şey için kontrolden feragat ederek ve kendini ona tabi kılarak yalnız olmadığını ve kontrole gerek olmadığını hissettirdiği böylece bireyin kendi çıkarını aşmasına imkân verdiği ve sonuçta anlamlılığa katkı sağladığı belirtilmektedir.

2.2.7. Kültürel ve Kişilerarası Sezgi Yeteneği

Bu mekanizmanın anlamlılıktan çok anlam üretimiyle ilişkili olduğu ve diğer mekanizmalardan farklı olduğu belirtilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 112). Diğer mekanizmalar benlik ve diğerlerinin özellikleri üzerinden anlamlı işin nasıl olduğuna odaklanırken, kültürel mekanizmanın işin anlamının farklı biçimlerde nasıl yapılandırılabilirliğine odaklandığı ve anlamı şekillendiren sosyo-kültürel güçleri kapsadığı vurgulanmaktadır. Diğer mekanizmaların neredeyse tümü insan ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanmışken, bu mekanizmanın kendine özgü olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda diğer mekanizmalar benlik odaklı açıklamalardan temellenirken, bu mekanizma, anlam ve anlamlılığın nasıl yapılandırıldığını anlamak için sosyal çevrenin rolüne vurguda bulunduğu belirtilmektedir.

Sezgi yeteneği perspektifinden bakıldığında anlam, sezgiyi yaratmaktadır. Ancak anlam bağlam bağımlıdır ve neye ya da kime göre soruları ile şekillenmektedir ki, bu da içinde bulunulan bağlamla ilişkilidir (Weick, 1995, s. 147-148). Dolayısıyla işin anlam kazanmasının, kültürel yapıda meşru olarak nitelendirilenden güçlü biçimde etkilendiği ifade edilmektedir (Rosso, vd., 2010, s. 113). Sosyal Bilgi İşleme Teorisine dayandırılan kişilerarası sezgi yeteneği perspektifine göre ise bireyler, diğer kişi ya da grupların davranış ve faaliyetlerini önemsemekte ve işinin anlamlılığını iş çevresindeki doğrudan ya da üstü kapalı işaretleri gözden geçirip yorumlayarak oluşturmaktadır (Wrzesniewski vd., 2003, s. 103-105). Bu işaretlerin yorumlanması ile edinilen çıkarımlar sonucunda da bireylerin işlerinde yaptıklarını anlamlandırdığı ve bireylerin kendilerine ve işlerine dair yorumları doğrultusunda aynı iş için çok farklı anlamlar çıkarılabileceği ifade edilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bireyin yaptığı işe yüklediği anlamı anlamak ve işin anlamlılığının getirilerini tartışmak, günümüz iş dünyası için oldukça kritiktir. Temel amacı performansı arttırmak olan örgütlerin, hemen her eyleminde bir anlam ve amaç peşinde olan bireyin anlamlılık deneyimini, çalışma motivasyonunu ve iş koşullarını tekrar tekrar değerlendirmek durumunda olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte anlamlılığın oldukça öznel ve çok bileşenli bir yapıya sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir.

İşin anlamlılığını bir çatı kavram olarak konumlandıran Rosso ve diğerlerinin (2010) yürüttüğü çalışmada kavramın dört temel kaynağı ve bu kaynakların altında yatan yedi mekanizma olduğu ileri sürülmüştür. Çalışma kapsamında Rosso ve diğerlerinin (2010) oluşturmuş olduğu çerçeve temel alınmış olmakla birlikte, işin anlamlılığının kaynakları ve bu kaynakların alt bileşenlerine dair farklı isimlendirme ve gruplandırma yapılmaması uygun görülmüştür. İşin anlamlılığının kaynak ve mekanizmaları ile birlikte çalışılması Türk örgüt yazınında bir ilk olmakla birlikte yazında

oluşturulmuş kapsamlı bir çerçevelmeye dikkat çekme ve onu geliştirme çabasında olan bu çalışmanın alanyazına katkı olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

İşin anlamlılığının nereden temellendiğine işaret eden kaynaklar Rosso ve diğerlerinin (2010) çalışmasında; benlik, diğerleri, iş ortamı ve manevi yaşam olarak adlandırılmış bu çalışmada ise diğerleri kategorisi, bileşenleri dikkate alınarak sosyal ilişki ağı olarak isimlendirilmiştir. Her biri ayrı bir çalışma konusu olabilecek genişlikte ve birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde olan bu kaynakların, çeşitli bileşenleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda üç bileşeni olan benlik (iş değerleri, motivasyon, inançlar) ve iki bileşeni olan manevi yaşam (maneviyat, kutsal tutku) kategorileri Rosso ve diğerlerinin (2010) çalışmasında olduğu şekliyle ele alınmıştır. Diğerleri olarak isimlendirilen ve dört bileşeni olan (meslektaşlar, liderler, gruplar, aile) kaynak, bu çalışmada sosyal ilişki ağı olarak ele alınarak iş çevresi ve iş dışı çevre olarak iki bileşene ayrılmıştır. İş çevresi; meslektaşlar, liderler, gruplar olarak alt bileşenlere ayrılmış, iş dışı çevre ise ulusal kültür ve aile alt bileşenleri ile ele alınmıştır. İş ortamı kaynağının bileşenleri ise iş tasarımı, misyon ve maddi koşullar biçiminde incelenmiştir.

Anlamın nasıl oluştuğu ve anlamlılık kaynaklarının ortaya konması önemli olmakla birlikte (Wrzesniewski vd., 2003, s. 93-95) sadece bir anlam kaynağına odaklanmanın resmin bütünü görmeye engel oluşturacağı (Rosso, vd. 2010) üzerinde durulmaktadır. Üstelik bireysel tutumlardan örgütsel ve manevi değerlere, hatta daha ötesine uzanan bu kaynakların yanında işin anlamlılığına dair algıları harekete geçiren sosyal ve psikolojik temelli mekanizmalar olduğundan söz etmek mümkündür. Özgünlük, öz yeterlilik, özsaygı, amaç, aidiyet, aşkınlık, kültürel ve kişilerarası sezgi yeteneği olarak sıralanan bu mekanizmalar, işin anlamlılığının kaynakları için temel itici gücü oluşturmaktadır. Dolayısıyla kaynakların neler olduğu, nasıl çalıştığı ya da nasıl daha iyi işe koşulabileceği anlamında mekanizmaları anlamak ve kaynaklar ile mekanizmaları bütünlükçü bir yapı ile düşünerek örgütte neler yapılabileceğine ilişkin tartışmalar yürütmenin işin anlamlılığına katkı sağlayacağından söz etmek mümkündür.

Mekanizmalar temelinde düşünüldüğünde Lips-Wiersma'ya göre (2002, s. 498) amaç, önem ve anlama dair konulara önem vermek, teori ve uygulamada iş hayatının niteliğini geliştirmenin yanında, öznel iyi oluşa da katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda büyük resmin içinde nerede yer aldığını gören bireyin, öznel iyi oluşundaki gelişmenin, toplumsal iyi oluşa da olumlu yansımaları olacağı düşünülmektedir.

Thomas ve Velthouse (1990, s. 673) psikanalitik perspektiften anlamlılığın, işe manevi enerji yüklemeye işaret ettiğini vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla, işine yüksek düzeyde anlam yükleyen bireylerde bağlılık gözleneceği, aksi durumda ise işe yönelik ilgisizlik oluşacağı ifade edilmektedir. Bu bağlamda aidiyet mekanizmasının itici güç olduğu kaynakların önemine işaret edilmektedir. Yine Çöl'e göre (2008, s. 39) işini anlamlı bulmayan ve bu nedenle ilgisiz olan bireylerden, yüksek performans beklemek mümkün olmayacaktır. Alparslan, Polatçı ve Yastioğlu'nun (2021), yaptıkları çalışmada işini hayatının anlamı olarak gören akademisyenlerin performanslarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde yaptıkları işi anlamlı bulan, işini yapmak için gerekli becerilere sahip olan, görevini nasıl yerine getireceğine karar verebilen ve işi üzerinde etkiye sahip olduğuna inanan bireylerin, bu algıya sahip olmayan çalışanlardan görece daha yüksek performans düzeyine ulaşacakları ifade edilmektedir (Sigler ve Pearson, 2000, s. 32). Bu bulgu da anlamlılığın pek çok kaynağına gönderme yaptığı gibi bir yandan da amaç, aidiyet, öz yeterlik, özsaygı gibi mekanizmaları doğru kullanmanın, örgütün karmaşık ve çok bağlantılı örüntüler içeren sosyal yapısını bütün olarak göz önünde bulundurmanın önemine işaret etmektedir.

Çalışan katkısının ve iş çıktısının yararlı sonuçlanmasının anlam hissini geliştirebileceği düşünülmektedir. Yazında yapılan araştırmalarda da (Balcı, Öztürk ve Akar, 2019; Alparslan, Polatçı ve Yastioğlu, 2021) katkı sağlamanın anlamlılık hissetme bağlamında önemine dikkat çekilmektedir. Bu nedenle örgütsel iletişim güçlendirilerek ve geri bildirim mekanizması etkinleştirilerek yapılan işin sosyal ilişki ağları ve örgütler için önemini vurgulamanın, olumlu sonuçları beraberinde getireceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca işin anlamlılığının kaynak ve mekanizmaları temelinde uygulamacılara, işe alımlarda işin/örgütün özellikleri ile bireyin kişilik ve değerleri arasındaki uyuma özen göstermeleri önerilmektedir. Özetle bütün olarak insan kaynakları uygulamalarına profesyonel yaklaşılması, her

bireyin farklı bir ardalana ve kültürden geldiğinin ve iş dışındaki yaşamlarının işe yönelik bakış ve tutumlarını etkilediğinin unutulmaması, her bireyin gelişim ve onay ihtiyacının olduğunun göz ardı edilmemesi, liyakat ilkesinin her koşulda temel alınması ve güçlü bir örgüt kültürü oluşturulmasının gerekliliğini tekrar vurgulamakta fayda görülmektedir. İşin anlamlılığını arttırmak üzere yapılan her türlü uygulama ve araştırmanın gerek birey gerek örgüt gerekse de toplum açısından olumlu kazanımlar sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.

Önümüzdeki yıllarda anlamlılığa yüklenen önem artabilir. İşin anlamsız bulunmasının çalışmada önemli boşluklar yaratabileceği ve bu durumun anlam arayışını tetikleyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırmacılara, yapay zekâ ve robotik teknolojinin işin anlamlılık hissinde ve işin anlam kaynaklarında ne gibi değişim yaratacağının irdelenmesi önerilebilir.

Kaynakça

Acaray, A. (2020). İstismarcı yönetici algısı ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide işin anlamlılığı, işyeri arkadaş desteği ve sorumluluk kişilik özelliğinin düzenleyicilik rolü. *Journal of Yasar University*, 15 (Special Issue), 238-251. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jyasar/issue/53734/632299>

Adler, N. J. & Jelinek, M. (1986). Is "organization culture" culture bond?. *Human Resource Management*, 25 (1), 73-90. <https://doi.org/10.1002/hrm.3930250106>

Akar, V. ve Bekar, F. (2022). İşin anlamlılığının iş performansı üzerindeki etkisinde iş tatmininin aracı Covid-19 korkusunun düzenleyici rolü. *Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (17), 24-36.

Akgündüz, Y., Kale, A. ve Pazarbaşı, G. (2014). Futbol turizmine hizmet eden otel çalışanlarının psikolojik güçlendirme algılarının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (28), 1-15.

Alparslan, A. M., Polatçı, S. ve Yastıoğlu S., (2021). Akademisyenlik mesleğinde işin anlam kaynakları-akademik performans ilişkisi üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/ Journal of Higher Education and Science*, 11 (2), 281-289. <https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/64749/889982>

Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *The Academy of Management Review*, 14 (1), 20-39. <https://doi.org/10.5465/amr.1989.4278999>

Balcı, A., Öztürk, İ. ve Akar, F. (2019). Akademisyenlerin işlerini anlamlı kılan faktörlere ilişkin görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (3), 867-892. <https://doi.org/10.21121/eab.1078018>

Bardakoğlu, Ö. ve Akgündüz, Y. (2016). Otel çalışanlarının örgütsel prestij ve psikolojik güçlendirme algılarının işbirliği davranışlarına etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (30), 145-158. DOI: 10.17130/ijmeb.20163024229

Barutçugil, İ. (2002). *Performans yönetimi*. (1. baskı). Kariyer Yayınları.

Baumeister, R. F. (1991). Work, work, work, work. In *Meanings of Life* (pp.116-144). The Guilford Press.

Baumeister, R. F. & Vohs, K. D. (2002). The pursuit of meaningfulness in life. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez, (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 608-618). Oxford University Press.

Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (Eds.). (2007). *Encyclopedia of social psychology*. Sage Publication.

Boone, L. E., & Kurtz, D. L. (2013). Çağdaş işletme A. Yalçın (Çev. Ed.) ve B. Özkara (Çev.). *Bir işletmede yönetsel hiyerarşi nasıl işler?*. (1. baskı, s. 216-251) içinde. Nobel Yayın. (Orijinal eserin yayın tarihi 2011).

Brief, A. P. & Atieh, J. M. (1987). Studying job stres: are we making mountains out of molehills?. *Journal of Occupational Behaviour*, 8, 115- 126. <https://doi.org/10.1002/job.4030080203>

Brief, A. P., Brett, J. F., Raskas, D. & Stein, E. (1997). Feeling economically dependent on one's job: Its origins and functions with regard to worker well-being. *Journal of Applied Social Psychology*, 27 (15), 1303- 1325. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1997.tb01807.x>

Brown, S. P. (1996). A-meta-analysis and review of organizational research on job involvement. *Psychological Bulletin*, 120 (2), 235- 255. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.120.2.235>

Bunderson, J. S. & Thompson, J. A. (2009). The call of the wild: zookeepers, callings, and the double-edged sword of deeply meaningful work. *Administrative Science Quarterly*, 54 (32), 32-57. <https://doi.org/10.2189/asqu.2009.54.1.32>

Cartwright, S., & Holmes, N. (2006). The meaning of work: The challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism. *Human Resource Management Review*, 16, 199-208. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2006.03.012>

Ceylan, A., Çöl, G. ve Gül, H. (2005). İşin anlamlılığını belirleyen sosyal-yapısal özelliklerin güçlendirmeye olan etkileri ve sonuçları üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (1), 35-51. <https://dergipark.org.tr/en/pub/doujournal/issue/66652/1042863>

Crocker, J. & Park, L. E. (2004). The costly pursuit of self-esteem. *Psychological Bulletin*, 130 (3), 392-414. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.130.3.392>

Cüceloğlu, D. (1998). *İnsan ve davranışı* (8. baskı). Remzi Kitabevi.

Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 35-46. <https://dergipark.org.tr/en/pub/doujournal/issue/66658/1042932>

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11 (4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Demirtaş, Ö., Özdevecioğlu, M. ve Gök, K. (2015). İş-yaşam dengesinin anlamlı iş üzerindeki etkisi: Lider-üye etkileşiminin düzenleyici rolü. H. Karadal (Ed.), *14. Ulusal İşletmecilik Kongresi*, (1. baskı, s. 550-553).

Dik, B. J. & Duffy, R. D. (2009). Calling and vocation at work: Definitions and prospects for research and practice. *The Counseling Psychologist*, 37 (3), 424-450. <https://doi.org/10.1177/0011000008316430>

Dik, B. J., Duffy, R. D., & Eldridge, B. M. (2009). Calling and vocation in career counseling: Recommendations for promoting meaningful work. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40 (6), 625-632. <https://doi.org/10.1037/a0015547>

Dik, B. J., Eldridge, B. M., Steger, M. F., & Duffy, R.D. (2012). Development and validation of the calling and vocation questionnaire (cvq) and brief calling scale (bcs). *Journal of Career Assessment*, 20 (3), 242-263. <https://doi.org/10.1177/1069072711434410>

Dobrow, S. R., & Tosti-Kharas, J. (2011). Calling: the development of a scale measure. *Personnel Psychology*, 64, 1001-1049. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2011.01234.x>

Dutton, J. E., & Heaphy, E. (2003). The power of high-quality connections. In C. J. Dutton, & R. E. Quinn, (Eds.), *Positive Organizational Scholarship*. (pp. 263-278). Berrett-Koehler Publishers.

Frankl, V. E. (2016). *İnsanın anlam arayışı* (30. baskı). (S. Budak, Çev.). Okuyan Us Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1984).

Gecas, V. (1991). The self-concept as a basis for a theory of motivation. In J. A. Howard, & P. L. Callero, (Eds.), *The self-society dynamic: cognition, emotion, and action* (pp. 171-187). Cambridge University Press.

Grant, A. M. (2007). Relational job design and the motivation to make a prosocial difference. *Academy of Management Review*, 32 (2), 393- 417. <https://doi.org/10.5465/amr.2007.24351328>

Grant, A. M. (2008). The significance of task significance: job performance effects, relational mechanisms, and boundry conditions. *Journal of Applied Psychology*, 93 (1), 108-124. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.93.1.108>

Hall, D. T. & Chandler, D. E. (2005). Psychological success: when the career is a calling. *Journal of Organizational Behavior*, 26, 155-176. <https://doi.org/10.1002/job.301>

Hemedoğlu, E., Koçak, M., Özkan, A., ve Berberoğlul, B. M. (2012). Psikolojik güçlendirmenin finansal olmayan performans üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 87-105. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ogusbd/issue/11002/131650>

Hill, P. C. & Pargament, K. I. (2003). Advances in the conceptualization and measurement of religion and spirituality. *American Psychologist*, 58 (1), 64- 74. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.58.1.64>

Hogg, M. A. & Terry, D. J. (2000). Social identity and self-categorization processes in organizational contexts. *The Academy of Management Review*, 25 (1), 121-140. <https://doi.org/10.2307/259266>

Hulin, C. L. & Blood, M. R. (1968). Job enlargement, individual differences, and worker responses. *Psychological Bulletin*, 69 (1), 41-55. <https://doi.org/10.1037/h0025356>

Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *The Academy of Management Journal*, 33 (4), 692-724. <https://doi.org/10.5465/256287>

Kanungo, R. N. (1982). Measurement of job and work involvement. *Journal of Applied Psychology*, 67 (3), 341-349. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.67.3.341>

Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliği* (12. baskı). Beta Yayıncılık.

Koçoğlu, İ. ve Kılıç, E. (2019). İş anlamlılığının sosyal ve kültürel belirleyicileri: Bütünleştirici bir sosyal çevre mi sağlamalı, çeşitlendirici bir kültür mü oluşturmalı?, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (4), 2912-2923.

Levinson, H. (1965). Reciprocation: The relationship between man and organization. *Administrative Science Quarterly*, 9 (4), 370-390. <https://doi.org/10.2307/2391032>

Lips-Wiersma, M. (2002). The influence of spiritual “meaning-making” on career behavior. *Journal of Management Development*, 21 (7), 497- 520. <https://doi.org/10.1108/02621710210434638>

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (1. baskı). (O. Akınhay ve D. Kömürçü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994).

Near, J. P., Rice, R. W. & Hunt, R. G. (1980). The relationship between work and nonwork domains: a review of empirical research. *Academy of Management Review*, 5 (3), 415-429. <https://doi.org/10.5465/amr.1980.4288868>

Neck, C. P., & Milliman J. F. (1994). Thought self-leadership finding spiritual fulfilment in organizational life. *Journal of Managerial Psychology*, 9 (6), 9-16. <https://doi.org/10.1108/02683949410070151>

Oruç, E. (2019). İş şekillendirmenin psikolojik iyi oluşa etkisinde işin anlamının aracılık etkisi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Entitüsü Dergisi*, 1 (1), 24-28. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sauied/issue/51532/654424>

Peterson, C., Park, N., Hall, N. & Seligman, M. E. P. (2009). Zest and work. *Journal of Organizational Behavior*, 30, 161-172. <https://doi.org/10.1002/job.584>

Podolny, J. M., Khurana, R. & Hill-Popper, M. (2005). Revisiting the meaning of leadership. *Research in Organizational Behavior*, 26, 1-36. [https://doi.org/10.1016/S0191-3085\(04\)26001-4](https://doi.org/10.1016/S0191-3085(04)26001-4)

Polatçı, S. ve Sobacı F. (2021). COVID-19 küresel salgınında iş performansı için aranan kaynak olarak işin anlamı: Doktorlar üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 185-207. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/62132/923406>

Pratt, M. G. (2000). The good, the bad, and the ambivalent: Managing identification among Amway distributors. *Administrative Science Quarterly*, 45, 456-493. <https://doi.org/10.2307/2667106>

Pratt, M. G. & Ashforth, (2003). Fostering meaningfulness in working and at work. In K. S. Cameron, J. E. Dutton & R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship*. (pp. 309-327). Berrett- Koehler Publishers.

Rhoades, L. & Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, 87 (4), 698-714. DOI: 10.1037//0021-9010.87.4.698

Ros, M., Schwartz, S. H. & Surkiss, S. (1999). Basic individual values, work values, and the meaning of work. *Applied Psychology: An International Review*, 48 (1), 49- 71. http://130.18.86.27/faculty/warkentin/SecurityPapers/Merrill/RosSchwartz1999_APIR48_1_WorkValues.pdf

Rosso, B. D., Dekas, K. H., & Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in Organizational Behavior*, 30, 91-127. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2010.09.001>

Salancik, G. R., & Pfeffer, J. (1978). A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative Science Quarterly*, 23, 224-253. <https://doi.org/10.2307/2392563>

Saruhan, Ş. C. ve Yıldız, M. L. (2012). *İnsan kaynakları yönetimi teori ve uygulama*. Beta Yayıncılık.

Seçkin, Ş. N. (2018). Yapılan işin anlamlılığı ve işe tutkunluk ilişkisi akademisyenler üzerine bir araştırma. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 143-160. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jiss/issue/42282/508768>

Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment* (1. baskı). Simon and Schuster.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol.25, pp. 1-65). Academic Press.

Shamir, B. (1991). Meaning, self and motivation in organizations. *Organization Studies*, 12 (3), 405-424. <https://doi.org/10.1177/0170840691012003>

Sheldon, K. M. & Elliot, A. J. (1999). Goal striving, need satisfaction, and longitudinal well-being: The self-concordance model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76 (3), 482- 497. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.3.482>

Sheldon, K. M., Turban, D. B., Brown, K. G., Barrick, M. R. & Judge, T. A. (2003). Applying self-determination theory to organizational research. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 22, 357-393. [https://doi.org/10.1016/S0742-7301\(03\)22008-9](https://doi.org/10.1016/S0742-7301(03)22008-9)

Sigler, T. H. & Pearson, C. M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5, 27-52. [https://doi.org/10.1016/S1084-8568\(00\)00011-0](https://doi.org/10.1016/S1084-8568(00)00011-0)

Solunoğlu, A., Örgün, E. & Erol, G. (2021). Meslek aşkı, işin anlamlılığı ve mutluluk ilişkisi: Turizm eğitimi alan öğrenciler üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 333-345. <https://tutad.org/index.php/tutad/article/view/419>

Spreitzer, G. M. (1996). Social structural characteristics of psychological empowerment. *The Academy of Management Journal*, 39 (2), 483-504. <https://doi.org/10.5465/256789>

Spreitzer, G., Sutcliffe, K., Dutton, J., Sonenshein, S. & Grant, A. M. (2005). A socially embedded model of thriving at work. *Organization Science*, 16 (5), 537-549. <https://doi.org/10.1287/orse.1050.0153>

Steger, M. F., Dik, B. J., & Duffy, R.D. (2012). Measuring meaningful work: The work and meaning inventory (WAMI). *Journal of Career Assessment*, 20 (3), 322-337. <https://doi.org/10.1177/1069072711436160>

Steger, M. F., Pickering, N. K., Shin, J. Y., & Dik, B. J. (2010). Calling in work secular or sacred?. *Journal of Career Assessment*, 18 (1), 82-96. <https://doi.org/10.1177/1069072709350905>

Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An "interpretive" model of intrinsic task motivation. *The Academy of Management Review*, 15 (4), 666-681. <https://doi.org/10.5465/amr.1990.4310926>

Thompson, J. A., & Bunderson, J. S. (2001). Work-nonwork conflict and the phenomenology of time. *Work and Occupations*, 28 (1), 17-39. <https://doi.org/10.1177/0730888401028001003>

Uzunbacak, H. H., Akçakanat, T. ve Erhan, T. (2019). Meslek aşkı ve mutluluk ilişkisi: İşin anlamının rolü. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7 (19), 294-317. <https://dergipark.org.tr/en/pub/avrasyad/article/628307>

Uzunbacak, H. H. ve Karagöz, Ş. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluğun (KSS) işin anlamı üzerindeki etkisi: Banka çalışanları üzerine bir araştırma. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 9 (2), 78-88. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jimeep/issue/66412/956050>

Vural, G., Güney, S. ve Metin Orta, İ. (2021). İşin anlamlı bulunmasının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi: Sosyal hizmet kuruluşlarına ilişkin bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (2), 459-481. DOI: 10.33417/tsh.785752

Weber, M. (2013). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu* (E. Aktan, Çev.). Alter Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 1905).

Weick, K.E. (1995). *Sensemaking in organizations*. Sage Publications.

Wiener, Y. (1988). Forms of value systems: a focus on organizational effectiveness and cultural change and maintenance. *The Academy of Management Review*, 13 (4), 534-545. <https://doi.org/10.5465/amr.1988.4307410>

Wrzesniewski, A. (2003). Finding positive meaning in work. In K. S. Cameron, J. E. Dutton & R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline* (pp. 296-308). Barrett- Koehler.

Wrzesniewski, A., & Dutton, J. E. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. *The Academy of Management Review*, 26 (2), 179-201. <https://doi.org/10.5465/amr.2001.4378011>

Wrzesniewski, A., Dutton, J. E., & Debebe, G. (2003). Interpersonal sensemaking and the meaning of work. *Research in Organizational Behavior*, 25, 93-135. [https://doi.org/10.1016/S0191-3085\(03\)25003-6](https://doi.org/10.1016/S0191-3085(03)25003-6)

Wrzesniewski, A., McCauley, C., Rozin, P., & Schwartz, B. (1997). Jobs, careers, and callings: People's relations to their work. *Journal of Research in Personality*, 31, 21-33. <https://doi.org/10.1006/jrpe.1997.2162>

Yıldırım, Ü. B., Taş, M. A. ve Çiçek, H. (2021). İşin anlamlılığının işten ayrılma niyeti ile ilişkisinde iş stresinin aracılık rolü: Havaalanı yer hizmeti çalışanları üzerinde bir araştırma. *Van Yüzcü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 277-306. <https://dergipark.org.tr/en/pub/yyusbed/issue/61126/908174>

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacılar yazın taraması ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır

Büyük Beden Kadınlar için Hazır Giyim Üretiminde Kullanılacak Beden Ölçüleri Standardizasyonu¹ *Setting the Standardization for Body Size to Be Employed in the Production of Ready-Made Apparel for Plus Size Women*

Fatma BAYRAKTAR

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Antalya/Türkiye
Assist. Prof, Akdeniz University, Faculty of Fine Arts, Department of Textile and Fashion Design, Antalya/Türkiye.

fbayraktar@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8622-726X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22/11/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atf: Bayraktar, F. (2022). Büyük beden kadınlar için hazır giyim üretiminde kullanılacak beden ölçüleri standardizasyonu. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 336 – 361

Citation: Bayraktar, F. (2022). Setting the standardization for body size to be employed in the production of ready-made apparel for plus size women. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 336 - 361

Öz

Büyük beden kadınlar için hazır giyim üretiminde kullanılacak beden ölçüleri standardizasyonunu oluşturmayı amaçlayan bu çalışmada; hazır giyim tüketiminin en yoğun olduğu İstanbul Ankara ve İzmir illerinde yaşayan, 18–60 yaşları arasında, herhangi bir fiziksel engeli bulunmayan, hamile ya da loğusa olmayan ve çocuk emzirmeyen büyük beden kadınlar örneklem grubu olarak seçilmiştir. Araştırmada, büyük beden kadınların tanımlanmasında göğüs çevresi ölçüsü esas alınmış, göğüs çevresi ölçüsü 104cm-139cm (46-56 beden arası) arasındaki kadınlar araştırma kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede, örneklem grubuna 8 sorunun ve 32 ölçünün yer aldığı ölçü alma formu uygulanmıştır. 973 büyük beden kadından toplam 31136 vücut ölçüsü alınmıştır. Vücut ölçülerinin illere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ANOVA ve Scheffe testleri uygulanmıştır. Standardizasyonun oluşturulmasında göğüs çevresi ölçüsü temel alınmış ve bedenler 6cm aralıklarla düzenlenmiştir. Araştırma bulguları incelendiğinde, ölçülen boyutlardan ağırlık ile genişlik ve derinlik ölçüleri, boy ile uzunluk ölçüleri arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bedenlere ait bazı temel ölçülerin diğer beden ölçü sistemleri ve araştırmalarla karşılaştırılmasında, büyük beden vücut ölçülerinin belirgin ölçüde farklı olduğu, büyük beden kadınlar için hazır giyim üretiminde farklı ölçü ve kalıp sistemlerinin kullanılması gerektiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük beden kadınlar, hazır giyim, beden ölçüleri, standardizasyon.

Abstract

In this study, which aims at setting the standardization for body size to be employed in the production of ready-made apparel, the population group was chosen among those plus size women who are not pregnant or in after-birth period, live in Istanbul, Ankara and Izmir, aged between 18 and 60, having no disabilities, suckling no children. In defining the plus size women, the bust girth was taken into consideration, women whose bust girth measured 104 cm-139 cm (between 46 and 56 size) were included in the study. In this frame, a measurement-taking form was applied to the sample population. The form accommodated 8 questions and 32 measurement setting. A total of 31136 body size measurements were obtained from 973 plus size women. In order to determine whether the body size measurements varied statistically significant, ANOVA and Scheffe tests were implemented. In setting the standardization, the measurement of bust girth was regarded as the base and size values were organized with a 6 cm space. When the findings of the study were examined, highly significant relationships were found out among weight, width and depth measurements, height and length measurements. It was found out that in the comparison of some fundamental measurement with other measurement systems and research the plus size body measurements were substantially different and different measurement and pattern systems should be put into use in the production of ready-made apparel for plus size women.

Keywords: Plus size women, ready-to-wear, body measurements, standardization.

¹ Bu makale, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Giyim Endüstrisi ve Moda Tasarımı Eğitimi Anabilim Dalı, “Büyük Beden Kadınlar İçin Hazır Giyim Üretiminde Kullanılacak Beden Ölçüleri Standardizasyonunun Oluşturulması” isimli yayımlanmamış doktora tezinden üretilmiştir. Söz konusu tez 2007 yılında tamamlandığından ötürü etik kurul belgesine ihtiyaç duyulmamıştır.

Giriş

Yirminci yüzyıldaki teknolojik gelişmelere paralel olarak hazır giyim üretiminde de büyük gelişmeler yaşanmıştır. Geniş tüketici kitlelerinin ihtiyaçlarını karşılaması istenen hazır giyim sektörünün, bu beklentileri karşılayabilmesi için üretilen ürünlerin beden ölçülerine, vücut tipine, günün modasına uyum sağlaması gerekmektedir (Aydın ve Çileroğlu, 2006, s. 67).

Türkiye’de iç tüketime yönelik giysi üreten işletmelerin başlıca beden ölçü kaynakları arasında; başka ülkelerin beden ölçüleri, bireysel oluşturulmuş beden ölçüleri ve satış sonrası müşterilerden edinilen bilgilerle oluşturulan beden ölçüleri gelmektedir. Bu kaynaklarla üretilen giysiler, Türkiye’de yaşayan insanlara uymamakta ve beden numarasını belirlemede firmalar arası farklı ölçümlendirmeden oluşan karışıklıklara neden olmaktadır (Bulgun, 1994, s. 2).

Giyim ürünlerinde kalitenin sağlanması, tasarlanacak ürünlerin ölçüler açısından kişiye uyumuna, vücuda iyi form vermesine, kullanılan malzemelerin kullanım alanlarına, amaca ve modaya uygunluk özelliklerini taşımasına bağlıdır. Bütün bu özelliklere ulaşmanın ilk basamağını vücut ölçülerine uygunluk oluşturmaktadır. Bunun sağlanabilmesi hedeflenen tüketici gruptan alınarak oluşturulmuş beden ölçüleri standardizasyonunun hazırlanmış olmasını gerektirir (Çileroğlu, 2006, s. 27).

Araştırma, büyük beden kadınları kapsamaktadır. Bunun nedenleri arasında; şişmanlığın (obezite) giderek artması ve bu grubun beden ölçüleri standardının olmamasından dolayı, her geçen gün artan büyük beden tüketici grubunun, bu alanda oluşmaya başlayan piyasada, vücut ölçülerine uygun giyim ürünü bulmakta güçlük çekmesidir (Kışoğlu, vd., 2006, s. 307).

Kronik bir hastalık olan ve çağımızın en büyük sorunlarından biri olan obezite vücudun aşırı yağlanmasıyla oluşan bir hastalıktır. Sağlıksız beslenme, fiziksel aktivite eksikliği, vücuda alınan gıda ile gıdanın harcanması arasındaki dengesizlik obeziteye yol açan faktörlerin başında yer almaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalara göre obezite, dünya genelinde görülme sıklığı her geçen gün artan, ölüm oranlarında büyük bir artışa sebep olan bir sağlık sorunudur (Akıncı, Danişan, Eren, 2022, s. 947). Boy ve kilo değerleri kullanılarak hesaplanan vücut kitle indeksi incelendiğinde; ülkemizde 15 yaş ve üstü obez bireylerin oranı 2016 yılında %19,6 iken, 2019 yılında %21,1 olmuştur. Cinsiyete göre bakıldığında; 2019 yılında Türkiye’de kadınların %24,8’inin obez ve %30,4’ünün obez öncesi, erkeklerin ise %17,3’ünün obez ve %39,7’sinin obez öncesi olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2020).

Giyim açısından, obezite oranındaki artışa rağmen, büyük beden giyim pazarı yeterli hizmeti sunamamakta ve kullanıcılar genel alışveriş ortamı, kendilerine uygun bedenlerin olmaması, ürünün tasarımı ve vücuda uygunluğu açısından pek çok sorun yaşamaktadırlar (Suller-Zor ve Vuruşkan, 2017, s. 203).

Bu araştırmanın amacı, büyük beden kadınlar için hazır giyim üretiminde kullanılacak beden ölçüleri standardizasyonunun oluşturulmasıdır. Araştırmanın konusunu oluşturan, hazır giyim üretimine yönelik büyük beden kadınlar için beden ölçü standardizasyonunun oluşturulması, her geçen gün büyümekte olan bu tüketici grubunun beklentilerinin karşılanmasında önemli faydalar sağlayacaktır. Araştırma bulguları, üreticilerin büyük beden kadınların vücut ölçülerine uygun hazır giyim ürünü üretme ihtiyacını karşılayacağı ve firmalara göre farklılık gösteren beden numaralarına bir standart oluşturacağı için de önemli olacaktır. Ayrıca, giyim ürünleri tasarımı ve üretimine yönelik eğitim veren kurum ve kuruluşlara da faydalı olacağı düşünülmektedir.

1. Hazır Giyim Sektöründe Standardizasyon Çalışmaları

Gelişmekte olan ülkeler için lokomotif endüstrilerden biri olan tekstil ve hazır giyim endüstrisi, pazarda en rekabetçi ve küresel endüstrilerden biridir. Günümüzde; dünya ticaret sistemindeki ve tekstil hazır giyim sektörünün kendi iç dinamiklerindeki gelişmelere bağlı olarak gelişmekte olan ülkeler için hayati bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Yaratıcı endüstrilerin bir kolu olarak moda sektöründe kültürel bir etki yaratmanın, ülkelerin yaratıcılık ve yenilikçiliklerini uluslararası arenada sunacakları bir araç ve kültürel iletişim ortamı haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Tekstil ve hazır giyim üretimi gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelere kaymış; moda ürünlerinin tasarımları ve konsept hazırlıkları gelişmiş ülkelere yapılıırken ucuz işgücü,

hammadde ve ülkelerin tanıdığı bazı imtiyazlar nedeniyle ürünlerin üretimleri yaygın olarak bu ülkelerde yapılmaktadır (Özüdoğru ve Yüksel, 2020, s. 328).

Türkiye'nin hazır giyimde uluslararası pazarda elde ettiği başarıda eğitimli işgücü ve yüksek teknolojinin de yardımıyla kaliteli ürünler üretilmesinin, müşteri memnuniyeti gözetilmesinin, çevre ve sosyal sorumluluk ilkelerine uygun üretim yapılmasının önemli bir payı bulunmaktadır (DPT, 2006, s. 29). Hazır giyim sektöründe ürün portföyüne bakıldığında, kadınlar için çoğunlukla 36, 38 ve 40 bedenlerin üretildiği görülmektedir. Ancak, uzmanlar tarafından “dünyanın şişmanladığı” görüşüne dikkat çekilmekte, büyük beden giysilerin tasarımından üretimine kadar her aşamada özel bir çalışma gerektiren bir uzmanlık alanı olduğu ifade edilmektedir (Detering, 2003).

ABD ve Avrupa'da genç nüfusun beslenme alışkanlıkları ve değişen yaşam koşulları nedeniyle normal beden ölçülerinin büyümekte olduğu görülmektedir. Türkiye'de her yaşta insanın bulunabildiği büyük beden grubunun taleplerini sınırlı sayıda üretici dikkate almaktadır. Büyük beden kadın tüketiciler, vücut ölçüleri ve formuna uygun giysi bulmakta güçlük çekmekte, bu da onları ısmarlama giyim tarzına yönlendirmektedir (Solak, 2003, s. 417).

Türkiye'de büyük beden giysi tanımlamasında, standart bir ölçü tablosundan hareket edilemediği için, başlangıç noktasında 42, 44 ve 46 gibi farklı bedenler ifade edilmekte, bu da üreticiler ve tüketiciler açısından çelişkiler yaratmaktadır.

Giyim standartları, tanımlanan tüketici grubun büyük çoğunluğunun özelliklerini taşıyan ve üretime temel teşkil eden beden ölçüleri dizisi olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçülerin ve değişim aralıklarının saptanması beden ölçüleri standardizasyonu çalışmalarının iskeletini oluşturmaktadır (Ercan, 1994, s. 38).

Anatomik ve antropometrik araştırmalar sonucu beden ölçüleri arasında uygulamalarda kullanılacak bazı yapısal ilişkiler saptanabilmektedir. Bu ilişkilerle insanı standart gruplara ayırmak olasıdır. Bu durumu göz önünde bulunduran ülkeler, sanayileşme süreçleri içerisinde, artan iş bölümlerine paralel olarak kendi toplumlarının özelliklerine uygun giyim standartları gerçekleştirmişlerdir. Yaygın uygulama alanı bulan iki sistemden birincisi beden (göğüs çevresinin yarısı), boy ve drop (göğüs ve bel çevreleri arasındaki farkın yarısı) olmak üzere üç temel değişkene dayalıdır. Bu sistem özellikle İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde uygulama alanı bulmuştur. Diğer sistem ise beden (göğüs çevresinin yarısı) ve vücut tipine (uzun, kısa, zayıf, şişman vb.) dayalıdır. Bu sistem Almanya, ABD ve Kanada gibi ülkelerde uygulanmaktadır (Ercan, 1994, s. 38-39).

Vücut ölçülerine ait ilk sistematik çalışmalar 18.yüzyıl sonlarında başlamıştır. Bu çalışmalarda amaç, daha çok ürün tasarımı ve tıbbi kayıtlar elde etmede yoğunlaşmıştır. 19.yüzyılda Fransız bir terzi olan Stockman Frere, kendi atölyesinde yıllarca topladığı vücut ölçülerini standart ölçü çizelgelerine dönüştürmüştür. Avrupa'da kullanılan pek çok boyutlandırma sisteminin temelini oluşturan boyut aralıkları bu çalışmadan alınmıştır. 1906 yılında Moskova'da gerçekleştirilen Uluslararası Antropoloji kongresinde, ilk olarak baş ölçülerinde standartlaşma çalışmaları başlatılmış ve 19 baş ve yüz ölçüsü belirlenerek bunun standart bir uygulama olarak benimsenmesi kararlaştırılmıştır (Yücel, 1999, s. 11-12).

1941 yılında ABD'de, giysi kalıplarının çıkartılmasında esas oluşturacak şekilde “Amerikalı Kız ve Erkek Çocuklarının Vücut Ölçüleri” adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, yüz elli bin erkek ve kız çocuğunun vücut ölçüleri alınmıştır (Solinger, 1980).

ABD'de 1948-1959 yılları arasında giyim endüstrisi için bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma on bin kadını ve kırk dokuz vücut ölçüsünü kapsamıştır (Taylor ve Shoben, 1995, s. 1). Araştırma sonuçları, ABD teknik servisi standart oluşturma bölümü tarafından “Kadın Giysilerinin Ölçülendirilmesinde Tavsiye Edilen Ticari Standartlar” başlığı altında yayınlanmıştır. Yayınlanan bültende, kadın vücut ölçülerinin sınıflandırılmasında göğüs çevresi, kalça çevresi ve boy uzunluğu ölçülerinin kullanılması tavsiye edilmiştir. 1968 yılında Fransa'da Giysiler İçin Teknik Araştırma Merkezi tarafından Fransız kadınlarının vücut ölçülerinin saptanması için bir araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada, sekiz bin kadından yirmi altı ölçü alınmıştır. Boy, göğüs çevresi ve kalça tipi değişkenlerini esas alan üçlü sistemde standart ölçü tabloları hazırlanmıştır (Ercan, 1994, s. 46-48).

Giysilerin ilk toplu üretilmeye başlanmasından itibaren boyutlandırmaların nasıl yapılacağı sorunu çözüm beklemektedir. ISO, 1969 yılından bugüne kadar konuyla ilgili çalışmalarını devam ettirmektedir. Bu çalışmalar, giysi boyutları arasındaki ilişkilerin saptanmasını, beden aralıklarının belirlenmesini ve bedenlerin kodlanmasını kapsamaktadır (Çileroğlu, 2006, s. 20).

Hazır giyimde dünya ticaretinin önemli boyutlara ulaştığı 1960'lı yılların sonunda, başta İsveç firmaları olmak üzere dış pazarlara açılmak isteyen firmalar, yeni pazarlar için standart temininde çeşitli güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bu sorunları çözmeye çalışan İsveç hükümeti, ISO'ya başvurarak "Uluslararası Giyim Standartları"ni geliştirmesi için bir çalışma başlatmasını istemiştir. Bu isteği programına alan ISO, 1970 yılında çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda; kadın, erkek, çocuk ve bazı giysi türlerinde boyutlandırma ve kodlama sistemleri standardı hazırlanmıştır. ISO yayınladığı bu standartları her beş yılda bir gözden geçirerek gerekli düzeltmeleri yapmaktadır. Ayrıca, her ülkenin kendi beden ölçü tablolarını nasıl oluşturacaklarına dair rehber olarak ISO/TR 10625 sayılı "Giysiler İçin Boyutlandırma Sistemleri" standardını yayınlamıştır (Ercan, 1994, s. 39-41).

Vücut şekli ve ölçülerinde önemli farklılıklar olabildiği ve vücut biçimi ülkeden ülkeye veya ülke içinde de değişebilir olduğu için, her zaman ve her yerde uygulanabilir tek standart vücut ölçü setini oluşturmak mümkün değildir. Geliştirilen sistem bu farklılıkları dikkate almaya açık ve tercih edilen belli sistem sayılarını sabit aralıklarla kullanan sistematik bir formattır. Böylece, ortak kullanım ölçülerini karşılaştırılabilir ve tanımlanabilir bir sistem ortaya çıkmıştır (Ercan, 1992, s. 17).

Bugün pek çok ülke ISO'nun belirlediği ilkelere uygun olarak kendi giyim standartlarını geliştirmiştir. Almanya'da Alman giyim üreticileri derneğinin isteği üzerine Hohensteiner Enstitüsü'nce 1970 yılında büyük ölçekli bir araştırma yapılmıştır. 10.000 kadın örnekleme kapsayan bu araştırmada, vücut üzerinden yirmi bir ölçü alınarak 1973 yılında bir raporla yayınlanmıştır. Bu raporla, Almanya'da kabul edilmiş boyutlandırma terminolojisinde yeni bir sistem önerilmiş, boy beden ve kalça tipine göre oluşturulan bir standardizasyon sistemi şematize edilmiştir (Ercan, 1994, s. 47).

Türkiye'de beden ölçülerinin standardizasyonu konusunda ilk önemli çalışma Sümerbank tarafından gerçekleştirilmiştir. Sümerbank'ın hazırladığı bir proje çerçevesinde değişik bölgelerden 20.000 erden elde edilen ölçülerle erkek beden ölçüsü toplanmıştır. Bu ölçüler boy, beden ve drop değişkenlerini esas alan genel standartlarla ve beden, vücut tipini esas alan drop sınıflandırmasına göre değerlendirilmiş ve her iki sisteme göre standart ölçü tabloları hazırlanmıştır (Başer, 1978). Aydın (1989) tarafından yapılan bir araştırmayla 18 ve üzeri yaştaki 12.500 kadının vücut ölçüleri alınarak önemli bir adım atılmıştır. Çileroğlu (2006), "İç Giyim Tüketimine Yönelik 18-50 Yaşlar Arası Kadın Beden Ölçüleri Standardizasyonu Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmada, Türkiye'nin bütün coğrafi bölgelerinden 1151 kadın üzerinden 27 boyutta vücut ölçüsü alınmıştır. Araştırmada, küçük (65 ve altı) ve büyük (100 ve üzeri) bedene sahip yeterli sayıda kadına ulaşılmadığı için bu bedenlere ait ölçü tablolarının oluşturulamadığı, bundan sonra yapılacak çalışmalarda örneklem belirleme ölçütü olarak beden özelliğinin seçilmesi gerektiği vurgulanarak, özel gruplara yönelik araştırmalar yapılması önerilmiştir. Ercan (1994), "Türk Bayan Vücut Ölçülerine Dayalı Yeni Bir Giysi Kalıp Çizim Sisteminin Geliştirilmesi" adlı çalışmada, Türk kadınının vücut ölçülerini belirleyerek geometrik ilkelere uygun basit ve vücut ile uyumlu bir kalıp sistemi geliştirmeyi amaçlamıştır. 20-55 yaş grubu içinde yer alan çeşitli meslek ve gelir düzeyindeki kadınlar örneklem grubu olarak seçilmiştir. Örneklem grubunu oluşturan 913 kadının 236'sından 52 boyutta diğerlerinden ise 35 boyutta ölçümler yapılmıştır. Günümüze kadar belirli araştırmalar küçük gruplar üzerinde gerçekleştirilmiştir, ancak ülkeyi temsil edecek bir çalışma henüz yapılmamıştır.

2. Yöntem

Bu araştırmada, beden ölçülerini standardizasyonunu oluşturmak amacıyla betimsel (survey) yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak geliştirilen kişisel bilgilerin ve vücut ölçüleri dizisinin bulunduğu ölçü alma formu örneklem grubuna uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini; hazır giyim tüketiminin en yoğun olduğu İstanbul Ankara ve İzmir illerinde yaşayan, 18-60 yaşları arasında, herhangi bir fiziksel engeli bulunmayan, hamile ya da loğusa olmayan ve çocuk emzirmeyen büyük beden kadınlar oluşturmaktadır. Su (1986), Duyar (1992), Bulgun (1994) ve Çileroğlu (2006)

tarafından gerçekleştirilen standardizasyon oluşturma araştırmalarının örneklemi Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden seçilmiştir. Bu çalışmalarda, bölgeler arası ölçü farklılıkları incelendiğinde, standartların oluşturulmasında dikkate alınacak değerde bir farklılık tespit edilememiştir. Bu nedenle araştırma 3 il ile sınırlanmıştır. Ayrıca, bu illerin nüfus yoğunluğu ve göç alma durumları da değerlendirildiğinde, araştırma bulgularının Türkiye'nin geneli için de kullanılabilceği düşünülmektedir.

Örneklem grubuna girecek büyük beden kadınların tanımlanmasında, göğüs çevresi ölçüsü esas alınmıştır. Büyük bedenlerin ve göğüs çevresi ölçüsünün belirlenmesinde, literatürde yer alan bazı kalıp ölçü sistemlerinden faydalanılmıştır. İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri tarafından 2002 yılında "Hazır Giyimde Ölçüler" adı altında yayımlanan kitapçıkta, kadın üst giyimi için ölçü tablosu Tablo 1'de yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, büyük (Large) bedenler 46 bedenden başlamakta ve göğüs çevresi ölçüsünün de 104cm olduğu anlaşılmaktadır (İTKİB, 2002, s.24).

Tablo 1.
Kadın üst giyimi için ölçü tablosu

Beden Tanımlama Kısaltmaları	32	34	36	38	40	42	44	46
		32/34		36/38		40/42		44/46
		XS		S		M		L
ISO 3635+3637'ye Göre Ölçü Tanımları								
Göğüs çevresi	76	80	84	88	92	96	100	104
Basen çevresi	86	90	94	7	100	103	106	109
Boy	168	168	168	168	168	168	168	168

Almanya'da Niederrheinin Yüksekokulu Tekstil ve Giyim Tekniği bölümünde özellikle büyük beden kadınlar için kalıp geliştirme çalışmaları yapan Contec Kalıp Sistemine ait ölçü tablosuna göre, büyük beden kadınlarda göğüs çevresi ölçüsü 104cm'den (46 beden) başlamakta ve 6cm aralıklarla 134cm'e (56 beden) kadar gittiği görülmektedir (Çitoğlu, 2009, s.72). Almanya'da geliştirilen ve Türkiye'de eğitim kurumlarında ve hazır giyim sektöründe yoğun olarak kullanılan Müller kalıp sisteminin "Kadın Giyiminde Standart Ölçü Tablosu" Müller kalıp sisteminde beden ölçüsü olarak adlandırılan göğüs çevresi ölçüsü 44 bedene kadar 4cm aralıklarla devam ederken 46 beden ve sonrasında beden aralıkları 6cm olarak belirlenmiş; 46 beden, Müller kalıp sistemindeki göğüs çevresi ölçüsü 104cm'dir (Stiegler, 1992, s.11). Müller ve Contec kalıp sistemlerinde 46 beden için göğüs çevresi ölçüsü eşit iken bel çevresi (Müller: 83, Contec: 88) ve basen çevresi (Müller:110, Contec:109) ölçülerindeki farklılıklar dikkat çekmektedir. Araştırmada, ISO tarafından belirlenen beden sınıflaması dikkate alınarak büyük beden 46 bedenden başlamasına, 46 beden tanımlanmasında ise göğüs çevresi ölçüsünün esas alınmasına, göğüs çevresi ölçüsünün 104cm'den başlamasına ve 6cm aralıklarla düzenlenmesine karar verilmiştir.

Örneklem grubunun belirlenmesinde, sekiz yaş dilimi belirlenmiş, literatürde yer alan "her yaş diliminde birey sayısının yüzden az olmaması" görüşü benimsenmiştir (Tanner, vd., 1973, s.97). Bu belirlemenin sonucunda, örneklem grubunun 800 olması planlanmıştır. Türkiye'deki büyük beden kadınların genel nüfus içindeki net sayısını/oranını gösteren bir araştırma bulunmadığından, ülkedeki büyük beden kadın sayısını tahmin etmek oldukça güçtür. Bu nedenle, örneklem sayısının belirlenmesinde, illerde bulunan genel 18-60 yaş grubu arasındaki kadın nüfus yoğunluğu esas alınarak kota örnekleme yapılmıştır. İllerden alınacak örnek sayısı, illerdeki 18-60 yaşları arasındaki nüfus yoğunluğu ile toplam örnek sayısının çarpımı sonucunda bulunmuştur. Kota örnekleme ile; İstanbul'un genel nüfus yoğunluğu içindeki %58 pay ile 464 örneklem sayısına, Ankara'nın %23'lük pay ile 184 örneklem sayısına, İzmir'in %19'lük pay ile 152 örneklem sayısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada, büyük beden kadınlara uygulanmak üzere bir ölçü alma formu geliştirilmiştir. Ölçü alma formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgilerin yer aldığı sorular, ikinci

bölümde ölçü dizisi yer almaktadır. Birinci bölümde, örneklem grubunun demografik özelliklerini tanımlayacak 8 sorunun yer aldığı anket bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde sırasıyla anketin yapıldığı il, doğum yılı, doğum yeri, on sekiz yaşına kadar en çok yaşanan yer, eğitim durumu, çalışma durumu, medeni durumu ve doğum yapma durumu soruları yer almaktadır. Ölçü Alma Formu'nun ikinci bölümünde 32 ölçünün bulunduğu ölçüler bölümü bulunmaktadır. Ölçü alma formunun tasarımı için alınacak ölçüler ve alınma yöntemlerinin belirlenmesinde uluslararası standartlar, ISO standartları, TSE standartları, Türkiye'de yapılmış vücut ölçü standardizasyon çalışmaları, hazır giyim üretiminde kullanılan kalıp sistemleri ve üretim özelliklerinin incelenmesi sonucunda 32 ölçü belirlenmiştir. Hazırlanan taslak ölçü alma formunun pilot uygulaması 25 kişiden oluşan bir grup üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan pilot çalışma sonucunda, forma son şekli verilmiştir. Sağlıklı bir ölçüm yapabilmek için ölçüm işlemleri kişi dik konumdayken (sadece oturuş yüksekliği dik oturma konumunda alınmıştır), ayakkabısız ve iç çamaşırı üzerinden yapılmıştır. Ölçüm sırasında büyük beden kadınların göğüs, bel ve basen eksenleri bir şerit ile belirlenmiştir. Ölçüler alınırken ağırlığın ölçümünde elektronik tartı, boy uzunluğunun ölçümünde çelik metre ve diğer ölçümlerde mezura kullanılmıştır. Bütün ölçüm aletleri kalibre edilmiştir. Alınan ağırlık ölçüleri kg, uzunluk ölçüleri ise cm cinsinden ifade edilmiştir. Ölçülerin tanımlanması ve alınma şekillerinin belirlenmesinde ISO-8559 standardı temel alınmıştır. Alınan 32 ölçünün tanımları aşağıda yer almaktadır.

Ağırlık: Tartı yardımı ile vücut ağırlığının ölçülmesidir.

Boy Uzunluğu: Ayakları bitişik duvara yaslanan bireyin başının en üst noktası ile yer arasındaki mesafe.

Bacak dış (yan) uzunluğu: Yanda, bel hattından yere kadar olan mesafe.

Bel-diz uzunluğu: Yanda bel hattı ile diz (tibiale) arasındaki mesafe.

Bacak iç uzunluğu: Bacaklar dengeli hâlde yana açılmış durumda iken crotch noktası ile ayağın yere değdiği mesafe.

Koltuk derinliği: Bel kemiği üzerinde, 7.omur ile kolların bedenle birleştiği hatta kadar olan mesafe.

Arka uzunluk: Yedinci omur kemiğinin üst kısmından bel hattına kadar olan mesafe.

Basen düşüklüğü: Yandan, bel ile basen hattı arasındaki mesafe.

Göğüs düşüklüğü: Boyun-omuz noktası ile göğsün en yüksek noktası arasındaki mesafe.

Ön uzunluk: Boyun-omuz noktasından bel düzlemine kadar olan mesafe (göğüs üzerinden geçmeli).

Kol dış uzunluğu: Acromion noktasından ve dirsek üzerinden el bilek kemiğinin son noktasına kadar olan mesafe (kol hafifçe kıvrılmalı).

Dirsek boyu: Acromion noktası ile dirsek noktası arasındaki mesafe.

Kol iç uzunluğu: Kol serbest iken, koltuk altı noktasından bilek kemiğinin son noktasına kadar olan mesafe.

Bütün omuz genişliği: Kollar vücuda bitişik durumda iken, sırtta iki acromion noktaları arasındaki mesafe.

Arka genişlik: Sırtta, bedenle kolun birleştiği noktalar arasındaki mesafe.

Ön genişlik: Önde, bedenle kolun birleştiği noktalar arasındaki mesafe.

Omuz genişliği: Boyun-omuz noktası ile acromion noktası arasındaki mesafe.

Baş çevresi: Alında kaşların ve kulak kepçelerinin hemen üzerinden geçen başın en geniş çevresi.

Boyun çevresi: Boyun-omuz noktalarından ve gırtlak çıkıntısından (Âdemelması) geçen boyun çevresi.

Göğüs çevresi: Koltuk altından ve bedenin en geniş yerinden çepeçevre genişliği (yere paralel).

Bel çevresi: Kalça kemiğinin üst kısmı ile kaburgaların alt kısmı arasında olan bel hattı çevresi.

Göbek çevresi: Yere paralel göbek çevresi genişliği.

Basen çevresi: Yere paralel basenin en geniş çevresi.

Uyluk çevresi: Uyluğun en üst kısmındaki yere paralel ölçü.

Diz çevresi: Dizin tibiale düzlemi üzerinde yere paralel ölçü.

Baldır çevresi: Baldırın en geniş çevresi.

Ayak bileği çevresi: Ayak bilek kemiğinin üst kısmındaki inciğin en dar çevresi.

Kol (pazu) çevresi: Serbest şekilde aşağıya sarkıtılmış kolun en geniş çevresi.

Dirsek çevresi: Kol dirsekten yaklaşık 90° açı durumunda iken dirsek kemiği çıkıntısı üzerindeki çevre ölçüsü.

El bileği çevresi: El bilek kemiğinin çevresi.

Toplam ağı çevresi: Bel hattında ön orta eksen ile arka orta eksen arasında bacak arasından geçen mesafe.

Oturuş yüksekliği: Dik oturan bireyin, yandan bel hattı ile oturuş düzlemi arasındaki mesafe.

Araştırma verilerini toplama sürecinin sonunda, 1012 kadına ölçü alma formu uygulanmış, eksik ve hatalı olanlar ayıklanarak 973 form değerlendirmeye alınmıştır. Ölçüm yapılan kadınlara tesadüfi olarak ulaşılmıştır. Ancak, örnekleme oluşturan büyük beden kadınlara ulaşılmasında bazı kaynaklar temel alınmıştır. Bunların başında, özellikle zayıflama amaçlı olarak kadınların yoğun olarak ilgi gösterdikleri spor merkezleri, kadınların kişisel bakımlarında ve zayıflama nedenleriyle de tercih ettikleri güzellik merkezleri, büyük beden hazır giyim ürünlerinin satışının yapıldığı mağazalar, genç büyük bedenlere ulaşılmasında üniversiteler, hastaneler, halk eğitim merkezleri, ortaöğretim ve ilköğretim kurumları yer almaktadır. Ölçü alınacak yerlerin seçiminde, ölçüm yapılacak uygun mekânların bulunmasına özellikle dikkat edilmiştir.

Araştırmada, anket soruları ve ölçüm sonuçları ayrı değerlendirilmiştir. Verilerin analizi SPSS paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Anket sonuçlarından elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirmeleri sayı ve yüzde oranlarına göre yorumlanmıştır. Vücut ölçümlerinin analizlerine geçilmeden önce normallik dağılımı incelenmiştir. Vücut ölçülerinin normallik analizinde çarpıklık katsayısı esas alınmıştır. Literatürde yer alan, çarpıklık katsayısının ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği (Büyüköztürk, 2006, s. 40) görüşü benimsenmiştir.

Vücut ölçülerine ait betimsel istatistiklerden aritmetik ortalama, standart sapma, varyans, çarpıklık katsayısı, basıklık katsayısı, minimum değer, maksimum değer ve 5,10, 25, 50, 75, 90, 95'lik yüzdeler bulunarak yorumlanmıştır. Vücut ölçülerinin birbirleri ile ilişkilerinin belirlenmesinde, Pearson Korelasyon katsayısı kullanılarak çoklu korelasyon tabloları (R) hazırlanmıştır. Genişlik ölçülerinde önemli bir yere sahip göğüs çevresi ve basen çevresi, uzunluk ölçülerinden bel-diz uzunluğu için regresyon tahminleri yapılmıştır. Ölçülerin birbirlerini yordama durumunu belirlemede çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon analizi uygulamasında, yordayıcı değişkenlerle yordanan değişken arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığı serpilme diyagramı grafik sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Kullanılan bu yöntem uygun olarak araştırma deseni şu şekildedir: Üç yordanan değişken için araştırma sorusu, "X1, X2...Xn değişkenleri birlikte Y değişkenini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?" şeklinde oluşturulmuş ve sonuçlar yorumlanmıştır. Vücut ölçülerinin illere göre anlamlı bir fark gösterip göstermediğini belirlemek için One Way ANOVA testi, farkların yönlerinin ve miktarlarının belirlenmesi için ise Scheffe testi uygulanmıştır. İller arasındaki farklılıkların incelenmesinde ağırlık, boy uzunluğu, göğüs çevresi, bel çevresi ve basen çevresi ölçüleri kullanılmıştır.

Standardizasyon, 46-56 bedenleri kapsamaktadır. Bu bedenlerin oluşturulmasında göğüs çevresi ölçüsü temel alınmış ve bedenler 6cm aralıklarla düzenlenmiştir. Bedenlere ait aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık katsayısı, basıklık katsayısı, minimum ve maksimum değerler belirlenmiştir. Ayrıca, bedenlere ait bütün ölçü türleri için 5,10, 25, 50, 75, 90, 95'lik yüzdelik değerlerin bulunduğu tablolar oluşturulmuştur. Böylece farklı vücut yapılarına sahip tüketici grupları için göğüs çevresi ölçüsü 50. yüzdeliklerden seçilirken basen çevresi 75. yüzdelikler kullanılarak ara beden tabloları çeşitlendirilebilmektedir. Ölçülerin bedenler arasındaki değişim miktarlarını ve özelliklerini incelemek amacıyla, bedenlere göre aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri tablolaştırılarak değerlendirilmiştir.

Örneklemin demografik özelliklerini yansıtan bilgilere ait istatistiksel değerlendirmelerde; araştırma kapsamına alınan kadın bireylerin %59,1'inin İstanbul, %22,8'inin Ankara, %18,1'inin İzmir'de yaşadığı belirlenmiştir. Örneklemin doğum yerlerine göre dağılımı ile ilgili bulgularda 75 ile yayıldığı tespit edilmiştir. On sekiz yaşına kadar en çok yaşadıkları illerin dağılımı da benzer şekildedir. Buna göre, kadınların, genellikle on sekiz yaşına kadar en çok doğdukları ilde yaşadıkları tespit edilmiştir. Örneklemin doğdukları ve 18 yaşına kadar en çok yaşadıkları illerin Türkiye'nin bütününe yakınına yayıldığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, araştırmanın Türkiye'nin ilk üç büyük ilinde yapılmasının ve bu illerin en çok göç alan iller arasında başı çekmesinin geldiği söylenebilir. Eğitim durumları ile ilgili bulgularda ise %37,4'ünü oluşturan en büyük çoğunluğunun ilkökul mezunu olduğu, %21,4'ünün üniversite, %16,6'sının lise, %11,7'sinin ortaokul, %4,5'inin okur-yazar, %1,2'sinin lisansüstü ve %7,1'inin okur-yazar olmadığı belirlenmiştir. Araştırma örnekleminin çalışma durumları ile ilgili bulgular incelendiğinde; %50,1'inin çeşitli pozisyonlarda çalıştığı, %30,8'inin ev hanımı, %13,6'sının öğrenci, %2,7'sinin emekli oldukları saptanmıştır. Medeni durumlarına bakıldığında ise %73,2'sinin evli olduğu belirlenmiştir. Örneklemin doğum yapma durumları ile ilgili bulgularda, %17,3'ünün doğum yapmadığı, %8,8'inin 1 doğum yaptığı, kalanının ise 2 ve üzeri doğum yaptığı görülmüştür.

Tablo 2'deki araştırma örnekleminin bedenlere göre dağılımı ile ilgili bulgulara göre, 46 beden %29,8'lik pay ile en büyük orana sahip olduğu, 54 ve 56 beden yaklaşık %11'lik oranlarla en küçük sayılara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2.

Araştırma örnekleminin bedenlere göre dağılımı

Beden Grupları	Göğüs Çevresi Ölçüleri	Sayı	%
46 beden	104cm-109,5cm	290	29,8
48 beden	110cm-115,5cm	161	16,5
50 beden	116cm-121,5cm	134	13,8
52 beden	122cm-127,5cm	169	17,4
54 beden	128cm-133,5cm	107	11,0
56 beden	134cm-139,5cm	112	11,5
Toplam	104cm-139,5cm	973	100,0

3. Bulgular ve Tartışma

Büyük beden kadınlar üzerinden alınan ölçülerin normal dağılım gösterip göstermediklerini belirlemek için literatürde yer alan "Çarpıklık Katsayısı" esas alınmış ve "Normal Q-Q Grafiği" sonuçları değerlendirilmiştir. Çarpıklık katsayısının -0,25 ile 0,88 arasında değişiklik gösterdiği, buna göre, araştırma verilerine ait çarpıklık katsayısının literatürde yer alan ± 1 sınırları içerisinde olduğu, buradan da verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Vücut ölçülerine ait Normal Q-Q

grafikleri bulgularına göre, araştırma verilerininin 45 derecelik doğru üzerinde ve yakınında yer aldığı belirlenmiştir.

Tablo 3’de vücut ölçülerine ait betimsel istatistik değerleri, Tablo 4’de ise yüzdelerik değerler yer almaktadır.

Uzunluk ölçülerine ait aritmetik ortalamalara bakıldığında, boy uzunluğunun 159,04cm, arka uzunluğun 41,37cm, bacak dış uzunluğunun 98,63cm, basen düşüklüğünün 20,80cm, göğüs düşüklüğünün 33,63cm, ön uzunluğun 48,10cm, kol dış uzunluğunun 57,36cm oldukları saptanmıştır. Genişlik ölçülerine ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde, göğüs çevresinin 118,13cm, bel çevresinin 106,98cm, basen çevresinin 124,43cm, diz çevresinin 44,55cm olduğu görülmektedir.

Tablo 4’deki vücut ölçülerine ait yüzdelerik değerlere bakıldığında, eşit aralıklı yüzdelerik değerler arasındaki farkların bazı ölçüler için eşit olmadığı, yüzdelerik değerler büyüdükçe farkında büyüdüğü görülmektedir. Boy uzunluğu ölçüsünün 25.-50.-75. yüzdelerik değerler arasındaki fark 4cm, ön uzunluk ölçüsünün 25.-50.-75. yüzdelerik değerler arasındaki fark 3cm, bel çevresi ölçüsünün 25.-50.-75. yüzdelerik değerler arasındaki fark 9cm olarak bulunmuştur. Göğüs çevresi ölçüsünün 25. ve 50. yüzdelerik değerleri arasındaki fark 9cm iken 50. ve 75. yüzdelerik değerleri arasındaki fark 10cm tespit edilmiştir. Basen çevresi ölçüsünün 25. ve 50. yüzdelerik değerleri arasındaki fark 8cm iken 50. ve 75. yüzdelerik değerler arasındaki fark 10cm olarak belirlenmiştir. Buna göre, eşit yüzdelerik dilimlerde bütün ölçü aralıklarının eşit olmadığı, bazı ölçülerde yüzdelerik değerler büyüdükçe farkında büyüdüğü anlaşılmaktadır. Vücut ölçülerine ait aritmetik ortalamalarda, standart sapma değerlerinde sağa ve sola gidildiğinde elde edilen aralıkların 10. ve 90. yüzdelerik değerler arasında yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3.

Vücut ölçülerine ait betimsel istatistikler

Ölçüler	Ortalama	Standart Sapma	Varyans	Basıklık Katsayısı	Min.	Max.
Ağırlık	87,56	14,02	196,60	0,12	69	139
Boy Uzunluğu	159,04	6,35	40,31	0,15	142	180
Arka Genişlik	43,01	3,83	14,64	-0,95	32	49
Koltuk Derinliği	23,17	2,99	8,94	-0,26	15	29
Arka Uzunluk	41,37	2,80	7,87	0,03	34	52
Bel-Diz Uzunluğu	52,90	4,71	22,14	0,37	41	71
Bacak Dış Uzunluğu	98,63	5,85	34,21	0,39	80,5	119
Bacak İç Uzunluğu	71,33	5,92	35,10	-0,31	56	89
Basen Düşüklüğü	20,80	2,79	7,79	-0,17	16	29
Göğüs Düşüklüğü	33,63	3,82	14,59	0,35	23	48
Ön Uzunluk	48,10	4,13	17,08	0,20	32	61
Ön Genişlik	47,07	6,06	36,70	-0,98	35	59
Omuz Genişliği	13,87	1,38	1,92	0,78	10	19
Dirsek Boyu	31,13	3,21	10,33	-0,27	22	39
Kol Dış Uzunluğu	57,36	3,77	14,21	-0,11	46	68
Kol İç Uzunluğu	41,46	4,13	17,08	-0,40	30	55
Kol (Pazu) Çevresi	35,92	4,76	22,62	0,78	28	53
Dirsek Çevresi	29,61	2,90	8,41	0,62	23	42
El Bileği Çevresi	18,98	2,26	5,10	0,81	14	27
Baş Çevresi	56,63	2,10	4,43	1,83	48	65
Boyun Çevresi	41,49	4,28	18,33	-0,07	33,5	57
Bütün Omuz Genişliği	48,59	4,40	19,38	-0,88	38	57
Göğüs Çevresi	118,13	10,46	109,31	-1,15	104	139
Bel Çevresi	106,98	12,17	148,01	-0,86	79	131
Göbek Çevresi	117,99	11,53	133,02	-0,53	90	147
Basen Çevresi	124,43	11,25	126,69	-0,67	102	151
Uyluk Çevresi	66,25	7,95	63,27	-0,36	47	90
Diz Çevresi	44,55	4,54	20,60	0,29	33	62
Baldır Çevresi	41,01	4,12	16,98	0,20	21,5	55
Ayak Bileği Çevresi	26,83	2,84	8,09	0,50	20	36
Toplam Ağ Çevresi	88,98	10,82	116,98	-0,39	70	117
Oturuş Yüksekliği	26,98	2,55	6,49	-0,23	20	36

n:973

Tablo 4.

Vücut ölçülerine ait yüzdeler

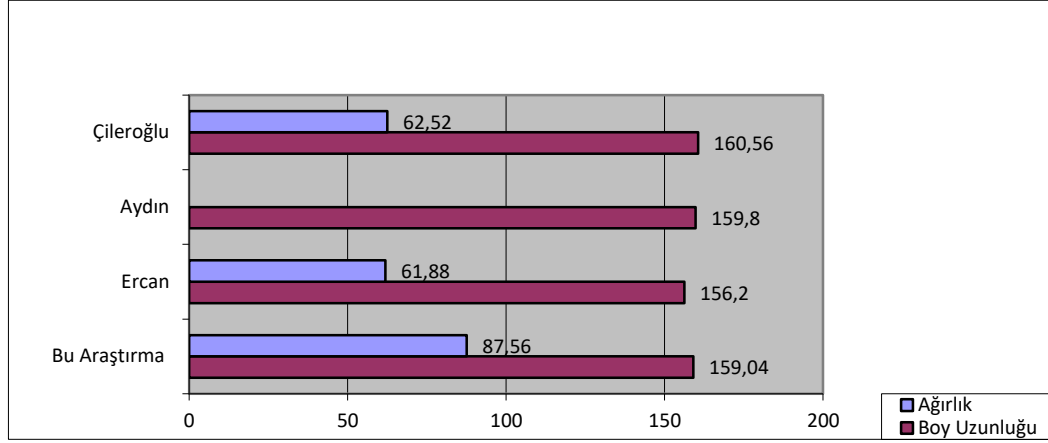
Ölçüler	Yüzdeler Değerler						
	5	10	25	50	75	90	95
Ağırlık	70	72	76	85	95	110	117
Boy Uzunluğu	150	152	155	159	163	168	170
Arka Genişlik	37	38	40	43	46	48	49
Koltuk Derinliği	18	19	21	23	25	27	28
Arka Uzunluk	37	38	40	41	43	45	46
Bel-Diz Uzunluğu	46	48	50	52	56	59	61
Bacak Dış Uzunluğu	90	92	95	98	102	106	109,3
Bacak İç Uzunluğu	62	64	67	71	75	79	81
Basen Düşüklüğü	17	18	19	20	22	25	26
Göğüs Düşüklüğü	28	29	31	33	36	38	40,5
Ön Uzunluk	42	43	45	48	51	54	55
Ön Genişlik	38	39	42	46	52	56	57
Omuz Genişliği	12	12	13	14	15	16	16
Dirsek Boyu	26	27	29	31	33	35	37
Kol Dış Uzunluğu	51	52	55	57	60	62	63
Kol İç Uzunluğu	34,5	36	39	42	45	47	48
Kol (Pazu) Çevresi	29	30	32	35	39	42	45
Dirsek Çevresi	26	26	27,5	29	31	34	35
El Bileği Çevresi	16	16	17	19	20	22	24
Baş Çevresi	53	54	55	57	58	59	60
Boyun Çevresi	36	36	38	41	44,5	47,6	49
Bütün Omuz Genişliği	41,7	43	45	48	52	55	56
Göğüs Çevresi	104	105	108	117	127	134	136
Bel Çevresi	86	90	98	107	116	123	127
Göbek Çevresi	100	103	109	117	126	134	137,3
Basen Çevresi	108	110	115	123	133	139	145
Uyluk Çevresi	54	56	60,5	66	72	77	80
Diz Çevresi	38	39	41	44	47,25	51	53
Baldır Çevresi	35	36	38	41	44	46	48
Ayak Bileği Çevresi	22	23	25	27	28	30	32
Toplam Ağ Çevresi	74,7	76	80	88	95	105	111
Oturuş Yüksekliği	23	24	25	27	29	30	31

n:973

Ağırlık, boy uzunluğu, bacak dış uzunluğu, kol dış uzunluğu, göğüs çevresi ve basen çevresi ölçülerine ait ortalama değerler Aydın, Ercan ve Çileroğlu'na ait araştırma sonuçlarıyla Şekil 1-3'deki grafiklerde değerlendirilmiştir.

Şekil 1.

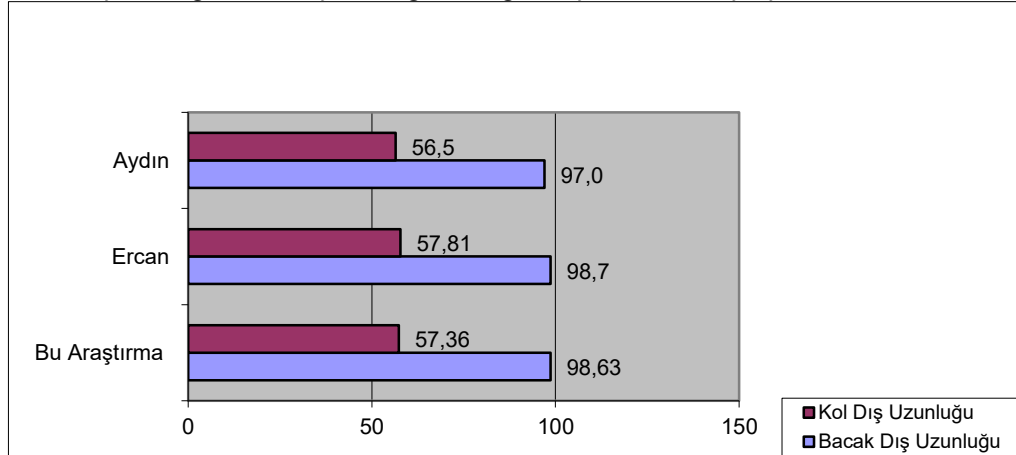
Ağırlık ve boy uzunluğunun diğer araştırmalarla karşılaştırılması

Şekil 1'de yer alan ağırlık ve boy uzunluğunun diğer araştırmalarla karşılaştırılmasına ait bulgular incelendiğinde, boy uzunluğunun Aydın'ın ortalamasına çok yakın olduğu, Ercan'ın ortalamasından yaklaşık 3cm uzun olduğu, Çileroğlu'nun ortalamasından ise yaklaşık 1,5cm kısa olduğu görülmektedir. Ağırlık ölçüsü Aydın'ın araştırmasında yer almaması nedeniyle Ercan ve Çileroğlu'na ait ortalamalar ile karşılaştırılmıştır. Araştırma bulgularında 87,56kg olan ağırlık Ercan'ın ve Çileroğlu'nun araştırmalarında yaklaşık 62kg olarak bulunmuştur. Araştırmanın sadece büyük bedenleri kapsamasının sonuçları burada açıkça görülmektedir. Diğer araştırma sonuçları ile bu araştırma arasındaki yaklaşık 26kg'lık fark örneklem farkını açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 2.

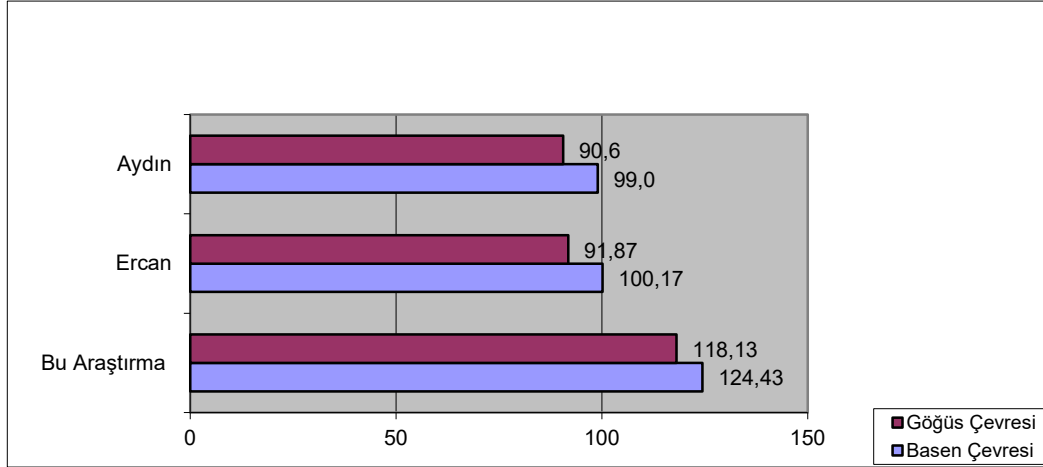
Bacak dış uzunluğu ve kol dış uzunluğunun diğer araştırmalarla karşılaştırılması

Şekil 2'deki bacak dış uzunluğunun ve kol dış uzunluğunun diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırmasını gösteren grafikte, araştırma bulgularının Ercan'ın verilerine çok yakın olduğu, Aydın'a ait bacak dış uzunluğundan yaklaşık 2cm kol dış uzunluğundan ise yaklaşık 1cm uzun olduğu dikkat çekmektedir. Şekil 6'da, boy uzunluğunda Aydın'ın ortalamasıyla araştırma bulgularının birbirlerine çok yakın olduğu belirtilmişti. Aynı ölçüde Ercan'ın ortalamasından yaklaşık 3cm'lik fazlalığın bacak ve kol dış uzunluğunda neredeyse ortadan kalktığı görülmektedir. Literatürde, insanların sadece boylarına göre gruplandırılmayacağı, aynı boya sahip iki farklı popülasyonun alt ve üst üye uzunlukları gibi antropometrik boyutlarının farklı olabileceği görüşü yer almaktadır (Akın ve Koca, 2002:45). Uzunluk ölçülerindeki bu durumun örneklem farkından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Şekil 3.

Göğüs çevresi ve basen çevresinin diğer araştırmalarla karşılaştırılması

Şekil 3'deki göğüs çevresinin ve basen çevresinin diğer araştırma bulgularıyla karşılaştırmasını gösteren grafikte, Aydın ve Ercan'a ait verilerin araştırma bulgularından büyük farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Büyük bedenleri hedef alan bu çalışmada, ağırlıktaki büyük farklılığın genişlik ölçülerine de yansıdığı görülmektedir. Göğüs çevresi ortalamalarında, Aydın ve Ercan'ın sonuçları yaklaşık 1cm farklılık gösterirken, araştırma bulguları yaklaşık 26-27cm büyük çıkmıştır. Basen çevresinde, göğüs çevresinde olduğu gibi Aydın ve Ercan'ın araştırma bulgularında yaklaşık 1cm farklılık görülmektedir. Araştırma bulgularında ise basen çevresinin diğer araştırmalardan yaklaşık 24-25cm daha büyük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, göğüs çevresine göre basen çevresi farklılığında 2cm'lik bir azalma da dikkat çekmektedir. Göğüs çevresi ile basen çevresi arasındaki fark diğer araştırmalarda yaklaşık 8cm iken araştırma bulgularında 6cm olduğu gözlenmiştir.

Ağırlık ve genişlik ölçülerinin diğer araştırmalarla karşılaştırılmasında, önemli ölçüde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunun nedeninin, araştırmanın farklı bir örneklem grubu olan büyük bedenler üzerinde gerçekleştirilmesinden kaynaklandığı açıkça görülmektedir.

Araştırmada ölçülen boyutlar arasındaki ilişki düzeyini belirlemek için Pearson-korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Vücut ölçülerine ait çoklu korelasyon sonuçlarına göre; ağırlık-kol iç uzunluğu ve koltuk derinliği-diz çevresi ölçülerinin ilişkisiz (0.000) olduğu, arka uzunluk-göğüs çevresi (0.003) ve bacak dış uzunluğu-boyun çevresi (-0.003) ölçülerinin en düşük ilişki düzeyine sahip oldukları belirlenmiştir. En yüksek ilişki düzeyine sahip ölçüler ise sırasıyla göğüs çevresi-bel çevresi (0.854), bel çevresi-göbek çevresi (0.838), göğüs çevresi-göbek çevresi (0.814), göğüs çevresi-basen çevresi (0.798), ağırlık-basen çevresi (0.775), göbek çevresi-basen çevresi (0.769), ağırlık-göğüs çevresi (0.736), boy uzunluğu-bacak dış uzunluğu (0.710) olarak saptanmıştır. Buna göre, en yüksek ilişki düzeyine sahip ölçüler pozitif yönde anlamlı olarak yorumlanmaktadır. En yüksek pozitif-anlamlı ilişki düzeyine sahip ölçüler incelendiğinde, bu ölçülerin çoğunluğunun genişlik ölçüleri olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun, araştırmanın büyük beden kadınlar üzerinde yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca, ağırlığın basen ve göğüs çevreleriyle yüksek düzeyde ilişkili görünmesinin de bu görüşü desteklediği söylenebilir. Bu bulgulara göre, ağırlık arttığında basen ve göğüs çevrelerinin de artma eğiliminde olduğu, göğüs-bel-göbek-basen çevrelerinin birlikte bir artışa eğilimli oldukları şeklinde yorumlanabilmektedir. Boy uzunluğu-bacak dış uzunluğu arasındaki pozitif-anlamlı ilişki düzeyi de, boy uzunluğu arttıkça bacak uzunluğunun da artma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Uzunluk ölçülerinden boy uzunluğu-bel diz uzunluğu-bacak iç uzunluğu, dirsek boyu-kol dış uzunluğu-kol iç uzunluğu, göğüs düzlüğü-ön uzunluk ölçüleri arasında orta düzeyde pozitif-anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Uzunluk ölçülerinin birbirleriyle ilişkili olmasının vücut anatomisi ve ölçü sistemleri açısından beklenen bir durum olduğu düşünülmektedir. Genişlik ölçülerinden arka genişlik-bütün omuz genişliği, kol çevresi-dirsek çevresi, el bileği çevresi-ayak bileği çevresi, diz çevresi-baldır çevresi ölçüleri arasında da orta düzeyde pozitif anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Ercan'ın araştırmasında boy ile uzunluk ölçüleri arasındaki ilişkiler önemli düzeyde bulunmuştur. Ağırlık ile çevre, genişlik ve derinlik ölçüleri arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. Ölçüler arasındaki ilişki düzeyleri, Ercan'a ait belirtilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Buna göre, araştırmalar farklı populasyonlar üzerinde de gerçekleştirilmiş olsa, uzunluk ölçüleri ve genişlik ölçülerinin kendi aralarındaki yüksek ilişki düzeyini korudukları ortaya çıkmaktadır.

Araştırmada, ölçüler arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik olarak çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığı serpilme diyagramı grafik sonuçlarına göre belirlenmiştir. Kullanılan bu yöntem uygun olarak oluşturulan araştırma deseni şu şekildedir:

1.Göğüs çevresi, göbek çevresi, toplam ağ çevresi, uyluk çevresi, bel çevresi değişkenleri birlikte basen çevresi değişkenini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

2.Bel çevresi, basen çevresi, göbek çevresi değişkenleri birlikte göğüs çevresi değişkenini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

3.Bacak dış uzunluğu, boy uzunluğu, bacak iç uzunluğu değişkenleri birlikte bel-diz uzunluğu değişkenini anlamlı bir şekilde yordamakta mıdır?

Yapılan regresyon analizleri ile ölçüler arası ilişkilerin derecesini saptamak, yordanan olarak seçilen ölçüleri yordayıcı değişkenler cinsinden hesaplayabilme olanaklarını araştırmak hedeflenmiştir. Bu analizler, bilinmeyen ölçülerin tahmin edilmesinde ve kalıp konstrüksiyonu çalışmalarında katkı getireceği düşünülmektedir.

Yordanan değişken (Y) : Basen çevresi

Yordayıcı değişkenler (X) : Göğüs çevresi, Göbek çevresi, Toplam ağ çevresi, Uyluk çevresi, Bel çevresi

Tablo 5.

Basen çevresi ölçüsünün yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p
Sabit	7.181	2.440	-	2.943	.003
Göğüs çevresi	.521	.042	.469	12.528	.000
Göbek çevresi	.383	.034	.380	11.231	.000
Toplam ağ çevresi	.197	.025	.183	7.772	.000
Uyluk çevresi	.150	.029	.103	5.178	.000
Bel çevresi	-.157	.037	-.164	-4.213	.000

R= 0.849

R²= 0.720

F= 497.798

p= 0.000

Göğüs çevresi, göbek çevresi, toplam ağ çevresi, uyluk çevresi, bel çevresi değişkenleri birlikte, basen çevresi ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (R= 0.849, R²= 0.720, p<0.01). Adı geçen beş değişken birlikte, basen çevresi ölçüsündeki toplam varyansın %72'sini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin basen çevresi ölçüsü üzerindeki görece önem sırası göğüs çevresi, göbek çevresi, toplam ağ çevresi, bel çevresi ve uyluk çevresidir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, göğüs çevresi ve göbek çevresi değişkenlerinin basen çevresi üzerinde en önemli (anlamlı) yordayıcılar oldukları görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarına göre basen çevresinin yordanmasına ilişkin regresyon eşitliği (matematiksel model) aşağıda verilmiştir.

Basen Çevresi = 7.181+0.521Göğüs çevresi+0.383Göbek çevresi+0.197Toplam ağ çevresi+0.150Uyluk çevresi-0.157Bel çevresi

Tablo 5'e göre, göğüs çevresindeki 1cm'lik artış basen çevresinde 0,521cm'lik bir artış, bel çevresindeki 1cm'lik artış ise basen çevresinde -0,157cm'lik bir eksilme yaratmaktadır. Bel çevresinin ileri sürülen modelde negatif yordayıcı olduğu görülmektedir.

Yordanan değişken (Y) : Göğüs çevresi

Yordayıcı değişkenler (X) : Bel çevresi, Basen çevresi, Göbek çevresi

Tablo 6.

Göğüs çevresi ölçüsünün yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p
Sabit	19.048	1.620	-	11.756	.000
Bel çevresi	.448	.022	.521	20.410	.000
Basen çevresi	.325	.020	.361	16.538	.000
Göbek çevresi	.091	.026	.100	3.470	.001

R= 0.903 R²= 0.815

F= 1420.621 p= 0.000

Tablo 6'ya göre, bel çevresi, basen çevresi, göbek çevresi değişkenlerinin göğüs çevresi ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki (R= 0.903, R²= 0.815, p<0.01) verdiği görülmektedir. Modelde yer alan yordayıcı değişkenler, göğüs çevresi ölçüsündeki toplam varyansın yaklaşık %82'sini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin göğüs çevresi ölçüsü üzerindeki göreceli önem sırasını gösteren standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre bu ölçüler, sırasıyla bel çevresi, basen çevresi ve göbek çevresidir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına göre, bel çevresi ve basen çevresi değişkenlerinin göğüs çevresi üzerinde en önemli (anlamlı) yordayıcılar oldukları anlaşılmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre, çoklu doğrusal regresyon modeli şu şekilde oluşturulmuştur:

Göğüs Çevresi = 19.048+0.448Bel çevresi+0.325Basen çevresi+0.091Göbek çevresi

Yordanan değişken (Y) : Bel-diz uzunluğu

Yordayıcı değişkenler (X) : Bacak dış uzunluğu, Boy uzunluğu, Bacak iç uzunluğu

Tablo 7.

Bel-diz uzunluğu ölçüsünün yordanmasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p
Sabit	-7.851	2.929	-	-2.681	.007
Bacak dış uzunluğu	.456	.030	.567	15.347	.000
Boy uzunluğu	.166	.027	.224	6.143	.000
Bacak iç uzunluğu	-.149	.025	-.187	-5.858	.000

R= 0.642 R²= 0.412

F= 225.901 p= 0.000

Tablo 7'deki çoklu regresyon analizine göre, bacak dış uzunluğu, boy uzunluğu, bacak iç uzunluğu değişkenleri birlikte bel-diz uzunluğu ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki (R= 0.642, R²= 0.412, p<0.01) oluşturmaktadır. Bel-diz uzunluğu ölçüsündeki toplam varyansın yaklaşık %42'sini adı geçen yordayıcı değişkenler tanımlamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, sırasıyla bacak dış uzunluğu, boy uzunluğu ve bacak iç uzunluğu bel-diz uzunluğu üzerinde önemlidir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarında, bacak dış uzunluğunun

bel-diz uzunluğu üzerinde en önemli (anlamlı) yordayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Bel-diz uzunluğu için oluşturulan çoklu regresyon modeli:

$$\text{Bel-Diz Uzunluğu} = -7.851 + 0.456 \text{ Bacak dış uzunluğu} + 0.166 \text{ Boy uzunluğu} - 0.149 \text{ Bacak iç uzunluğu}$$

Tablo 7’de bel-diz uzunluğunun tahmininde ileri sürülen modelde, bacak dış uzunluğu ve boy uzunluğu pozitif yordayıcılar, bacak iç uzunluğu ise negatif yordayıcı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna göre, boy uzunluğundaki 1cm’lik artış bel-diz uzunluğunda 0,166cm’lik bir artma oluştururken, bacak iç uzunluğundaki 1cm’lik artış ise bel-diz uzunluğunda -0,149cm’lik bir azalma oluşturmaktadır.

Vücut ölçülerinin iller arası farklılıklarına ilişkin ANOVA testi değerleri Tablo 8’de, mevcut farklılıkların hangi iller arasında olduğunu, miktar ve yönlerini gösteren Scheffe testi değerleri ise Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 8’de ağırlık, boy uzunluğu, göğüs çevresi, bel çevresi ve basen çevresi ölçülerinin iller arasındaki farklılıklarına ilişkin değerler incelendiğinde, sadece ağırlık ölçüsünün anlamlı bir farklılık ($P < 0.01$) gösterdiği anlaşılmaktadır. Tablo 9’daki ölçülerin illere göre farklılıklarına bakıldığında, bir önceki tablo da anlamlı farklılık gösteren ağırlık ölçüsünde en büyük değere sırasıyla İstanbul, İzmir ve Ankara’nın sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu ölçüdeki farklılık değeri İstanbul ve Ankara illeri arasında anlamlı ($P < 0.05$) bulunmuştur. Boy uzunluğu ölçüsünün en büyük değere sırasıyla Ankara, İzmir ve İstanbul illerinde sahip olduğu gözlenmektedir. Göğüs çevresi ve basen çevresi ölçülerinde İstanbul en büyük değere sahip iken bel ölçüsünde Ankara’nın en büyük değere sahip olduğu belirlenmiştir. Bütün çevre ölçülerinde İzmir en küçük değere sahip il olarak dikkat çekmektedir. Değerlendirmeye alınan vücut ölçülerinden sadece ağırlık ölçüsünün illere göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ağırlığın ölçü tablolarında bulunmaması nedeniyle, iller arasındaki farklılıklar standartların oluşturulmasında göz önüne alınmamıştır.

Tablo 8.
İller arası farklılıklara ilişkin değerler (Anova)

ÖLÇÜLER	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Ağırlık	Gruplar arası	1648,251	2	824,125	4,220	,015
	Gruplar içi	189448,737	970	195,308		
	Toplam	191096,988	972			
Boy Uzunluğu	Gruplar arası	238,684	2	119,342	2,973	,052
	Gruplar içi	38939,880	970	40,144		
	Toplam	39178,564	972			
Göğüs Çevresi	Gruplar arası	563,983	2	281,991	2,588	,076
	Gruplar içi	105685,476	970	108,954		
	Toplam	106249,458	972			
Bel Çevresi	Gruplar arası	232,295	2	116,148	,786	,456
	Gruplar içi	143280,758	970	147,712		
	Toplam	143513,053	972			
Basen Çevresi	Gruplar arası	580,796	2	290,398	2,298	,101
	Gruplar içi	122567,846	970	126,359		
	Toplam	123148,642	972			

Tablo 9.
Ölçülerin illere göre farklılıkları (Scheffe)

Bağımlı Değişkenler	(I) İller	(J) İller	Ortalama Farkı (I-J)	Standart Hata	P	%95 Güven Aralığı		
						Alt Sınır	Üst Sınır	
Ağırlık	Ankara	Ankara						
		İstanbul	-2,678(*)	1,044	,038	-5,24	-,12	
		İzmir	-,112	1,450	,997	-3,67	3,44	
	İstanbul	Ankara	Ankara	2,678(*)	1,044	,038	,12	5,24
			İstanbul					
			İzmir	2,566	1,304	,145	-,63	5,76
		İzmir	Ankara	,112	1,450	,997	-3,44	3,67
			İstanbul	-2,566	1,304	,145	-5,76	,63
			İzmir					
Boy Uzunluğu	Ankara	Ankara						
		İstanbul	1,151	,473	,052	-,01	2,31	
		İzmir	,885	,657	,404	-,73	2,50	
	İstanbul	Ankara	Ankara	-1,151	,473	,052	-2,31	,01
			İstanbul					
			İzmir	-,266	,591	,904	-1,72	1,18
		İzmir	Ankara	-,885	,657	,404	-2,50	,73
			İstanbul	,266	,591	,904	-1,18	1,72
			İzmir					
Göğüs Çevresi	Ankara	Ankara						
		İstanbul	-,337	,780	,911	-2,25	1,57	
		İzmir	1,875	1,083	,224	-,78	4,53	
	İstanbul	Ankara	Ankara	,337	,780	,911	-1,57	2,25
			İstanbul					
			İzmir	2,211	,974	,076	-,18	4,60
		İzmir	Ankara	-1,875	1,083	,224	-4,53	,78
			İstanbul	-2,211	,974	,076	-4,60	,18
			İzmir					
Bel Çevresi	Ankara	Ankara						
		İstanbul	,877	,908	,627	-1,35	3,10	
		İzmir	1,477	1,261	,504	-1,61	4,57	
	İstanbul	Ankara	Ankara	-,877	,908	,627	-3,10	1,35
			İstanbul					
		İzmir	,600	1,134	,870	-2,18	3,38	

	İzmir	Ankara	-1,477	1,261	,504	-4,57	1,61
		İstanbul	-,600	1,134	,870	-3,38	2,18
		İzmir					
Basen Çevresi	Ankara	Ankara					
		İstanbul	-1,119	,840	,412	-3,18	,94
		İzmir	,938	1,166	,723	-1,92	3,80
	İstanbul	Ankara	1,119	,840	,412	-,94	3,18
		İstanbul					
		İzmir	2,058	1,049	,147	-,51	4,63
	İzmir	Ankara	-,938	1,166	,723	-3,80	1,92
		İstanbul	-2,058	1,049	,147	-4,63	,51
		İzmir					

Beden gruplarına göre vücut ölçülerinin aritmetik ortalama değerleri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10'daki bedenlere göre vücut ölçülerine ait aritmetik ortalama değerleri ile ilgili bulgulara göre, boy uzunluğu ortalamasında en yüksek değere sahip beden grubunun 46 olduğu bunu 48 ve 50 bedenlerin izlediği, diğer uzunluk ölçülerinin de boy uzunluğundaki değişim aralıklarını yansıttığı görülmektedir. Boy uzunluğu ortalamalarında en düşük değere sahip beden 52 olduğu belirlenmiştir. Boy uzunluğu ile en yüksek ilişki düzeyine sahip arka uzunluk ortalamasında da bu durum gözlenmiştir. Genişlik ölçülerinden standardın oluşturulmasında temel alınan göğüs çevresi ölçüsünün, belirlendiği şekilde 6cm aralıklarla beden gruplarında yer aldığı görülmektedir. Basen çevresi ölçüsünün 114,30cm-141,52cm sınırları içerisinde olduğu, 54-56 beden aralığı hariç diğer beden aralıklarının yaklaşık 5cm, 54-56 beden arasında ise 7cm beden aralığı tespit edilmiştir. Göğüs çevresi-basen çevresi arasındaki bedenlere göre değişim miktarlarına bakıldığında, 46 bedende 8cm, 48 bedende 7cm, 50 bedende 6cm, 52 bedende 5cm, 54 bedende 4cm, 56 bedende ise yeniden artarak 5,5cm olarak saptanmıştır. Bazı ülkelerdeki beden ölçü sistemleri incelendiğinde, Alman Müller sisteminde 46 beden ve sonrası için 6cm diğer bedenler için 4cm, İngiliz sisteminde bütün bedenler için 5cm, Fransız sisteminde bütün bedenler için 4cm, Contec sisteminde 46 beden için 5cm 48 beden için 4cm 50 beden için 3cm, Aydın'ın araştırmasında ise 10cm'lik değişim aralıklarının olduğu belirlenmiştir. Buna göre, araştırma bulgularında bedenler büyüdükçe göğüs çevresi-basen çevresi arasındaki değişim miktarının azaldığı ve diğer beden ölçü sistemlerindeki değişim aralıklarına yaklaştığı görülmektedir.

Bel çevresi ölçüsüyle ilgili aritmetik ortalamalara bakıldığında, çoğunlukla bedenler arasındaki değişim miktarının yaklaşık 6cm olduğu anlaşılmaktadır. Diğer beden ölçü sistemleriyle karşılaştırıldığında, Müller sisteminin değişim aralığının 7cm, Contec sisteminin değişim aralığının 6,5cm, İngiliz sisteminin değişim aralığının 5cm olduğu, bu araştırma bulgularının Alman sistemleri olan Müller ve Contec sistemleriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Toplam ağ çevresi ile ilgili aritmetik ortalama değerleri incelendiğinde, bedenler arasındaki 3-4cm'lik değişim miktarının 54-56 bedenleri arasında 6cm'ye çıktığı belirlenmiştir. Bunun da söz konusu ölçünün en yüksek ilişki düzeyine sahip olduğu basen çevresinde, 54-56 bedenler arasındaki sıçramayla paralellik gösterdiği düşünülmektedir.

Beden gruplarına göre vücut ölçülerinin standart sapma değerleri Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 10.

Beden gruplarına göre vücut ölçülerinin aritmetik ortalamaları

Beden Grupları	46	48	50	52	54	56
Ölçüler						
Ağırlık	76,49	81,61	86,77	91,26	101,93	106,45
Boy Uzunluğu	159,88	159,32	159,20	157,98	159,09	157,84
Arka Genişlik	41,02	42,05	43,85	44,08	44,79	45,22
Koltuk Derinliği	21,88	23,42	23,48	23,86	23,87	24,04
Arka Uzunluk	41,34	41,28	41,59	40,97	41,45	41,84
Bel-Diz Uzunluğu	54,19	53,17	52,55	52,20	51,44	51,99
Bacak Dış Uzunluğu	100,24	99,28	98,29	97,31	96,83	96,16
Bacak İç Uzunluğu	72,63	71,73	70,90	70,14	69,65	68,73
Basen Düşüklüğü	20,69	20,94	20,94	21,14	20,69	20,32
Göğüs Düşüklüğü	31,39	32,58	33,68	34,59	35,56	37,60
Ön Uzunluk	46,23	47,21	48,15	49,57	50,86	55,52
Ön Genişlik	44,40	45,30	46,14	46,80	47,50	48,97
Omuz Genişliği	13,63	13,56	13,73	13,92	14,16	14,71
Dirsek Boyu	31,32	31,05	31,28	30,88	31,68	30,44
Kol Dış Uzunluğu	57,26	57,53	57,25	57,25	57,97	57,07
Kol İç Uzunluğu	42,26	41,79	41,41	41,26	41,28	40,40
Kol (Pazu) Çevresi	33,27	34,63	35,74	36,83	38,19	41,32
Dirsek Çevresi	28,20	28,88	29,82	30,24	31,45	32,28
El Bileği Çevresi	17,96	18,65	18,94	19,44	20,34	21,10
Baş Çevresi	56,38	56,37	56,82	57,10	56,38	56,97
Boyun Çevresi	39,51	41,33	42,66	42,69	43,72	43,02
Bütün Omuz Genişliği	46,68	47,18	48,75	49,89	50,52	51,56
Göğüs Çevresi	106,31	112,48	118,07	124,35	130,30	135,89
Bel Çevresi	94,48	101,66	107,69	114,48	118,25	124,05
Göbek Çevresi	107,54	112,38	118,26	123,72	128,20	134,41
Basen Çevresi	114,30	119,18	124,19	129,50	134,16	141,52
Uyluk Çevresi	62,75	63,97	65,12	67,72	70,10	74,06
Diz Çevresi	42,18	43,63	44,56	45,36	46,02	46,78
Baldır Çevresi	38,17	39,76	41,21	41,64	42,67	44,76
Ayak Bileği Çevresi	25,54	26,65	26,89	27,20	28,47	28,24
Toplam Ağ Çevresi	81,03	85,91	88,64	91,69	95,80	103,80
Oturuş Yüksekliği	25,08	26,20	26,91	27,02	27,89	28,65

n:973

Tablo 11.

Beden gruplarına göre vücut ölçülerinin standart sapmaları

Beden Grupları	46	48	50	52	54	56
Ölçüler						
Ağırlık	5,58	7,83	9,86	10,63	12,94	12,36
Boy Uzunluğu	6,14	6,79	6,18	5,38	6,27	7,49
Arka Genişlik	3,74	3,41	3,11	3,35	3,52	3,51
Koltuk Derinliği	3,53	2,67	2,56	2,43	2,38	2,62
Arka Uzunluk	2,77	2,85	2,65	2,75	3,10	2,75
Bel-Diz Uzunluğu	5,00	5,14	4,13	3,99	3,55	5,07
Bacak Dış Uzunluğu	5,83	5,89	5,24	5,18	5,26	6,65
Bacak İç Uzunluğu	5,35	5,78	5,77	6,69	5,80	5,74
Basen Düşüklüğü	2,66	2,65	2,37	2,98	3,01	3,21
Göğüs Düşüklüğü	3,08	3,36	2,51	3,43	3,50	3,76
Ön Uzunluk	3,70	3,87	3,91	3,73	3,48	4,28
Ön Genişlik	6,62	5,78	5,94	5,91	5,31	5,27
Omuz Genişliği	1,17	1,36	1,26	1,19	1,56	1,76
Dirsek Boyu	2,81	3,10	2,92	2,96	4,18	3,85
Kol Dış Uzunluğu	3,69	3,91	4,00	3,18	4,20	3,88
Kol İç Uzunluğu	3,69	4,23	3,86	3,92	3,94	5,14
Kol (Pazu) Çevresi	3,15	3,47	3,94	4,52	4,84	5,15
Dirsek Çevresi	1,99	2,20	2,58	2,93	3,43	3,11
El Bileği Çevresi	1,86	2,10	2,12	1,93	2,45	2,51
Baş Çevresi	1,96	1,96	2,22	2,06	2,52	1,98
Boyun Çevresi	3,55	4,39	5,15	3,82	3,47	3,92
Bütün Omuz Genişliği	3,93	4,35	4,15	4,07	3,83	3,88
Göğüs Çevresi	1,72	1,73	1,68	1,78	1,63	1,78
Bel Çevresi	7,03	7,24	6,03	5,82	4,32	5,18
Göbek Çevresi	6,85	7,19	6,77	6,72	6,66	6,99
Basen Çevresi	5,74	6,57	7,09	7,15	6,51	7,05
Uyluk Çevresi	7,84	6,54	7,00	7,24	7,40	6,48
Diz Çevresi	4,27	4,08	4,83	4,35	4,01	4,78
Baldır Çevresi	3,58	3,59	3,75	4,02	3,67	3,74
Ayak Bileği Çevresi	2,29	2,42	2,75	2,76	2,68	3,47
Toplam Ağ Çevresi	6,17	7,82	8,86	8,24	10,53	8,82
Oturuş Yüksekliği	2,44	2,81	2,56	2,38	2,65	2,41

n:973

Tablo 11'deki beden gruplarına göre standart sapma değerleri ile ilgili bulgular incelendiğinde, en yüksek standart sapma değerinin 54 bedende ağırlık ölçüsünde olduğu saptanmıştır. Ağırlığa ait en düşük değer ise 46 bedende olduğu ve bedenler büyüdükçe standart sapma değerlerinin de büyüdüğü görülmektedir. Bu durumun, bedenler büyüdükçe ağırlığın da artmasına ve değişim miktarlarının büyümesine bağlı olduğu düşünülmektedir. Boy uzunluğuna ait standart sapma değerlerinin bedenler arasında benzerlik gösterdiği, bu durumun diğer uzunluk ölçülerine de yansıdığı anlaşılmaktadır. Göğüs çevresi ölçüsüne ait standart sapma değerlerinin genel standart sapma değeriyle (10,46) farklılık göstererek azaldığı, bunun da beden gruplamasının bu ölçüye göre düzenlenmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Basen çevresi ölçüsünün 6cm-7cm arasında standart sapma değerine sahip olduğu, bunun da genel standart sapma değerinin (11,62) altında olduğu belirlenmiştir. Bel çevresi ve göbek çevresi ölçülerinde de benzer durumlar gözlenmiştir. Toplam ağ çevresi ölçüsünün standart sapma değerleri incelendiğinde, en düşük değer 46 bedene ait olduğu ve bedenler büyüdükçe bu değer arttığı görülmektedir. Aynı durumun ağırlık ölçüsünde de gözlemlendiği, ağırlık arttıkça çevre ölçülerinin de artmasıyla birlikte söz konusu ölçünün de arttığı ve standart sapma değerinin buna bağlı olarak yükseldiği düşünülmektedir.

Araştırma bulgularının diğer beden ölçü sistemleri ve araştırmalarla karşılaştırılmasına ait bulgular Tablo 12'de ve Şekil 4-6'da yer almaktadır.

Tablo 12'deki araştırma bulgularının diğer beden ölçü sistemleriyle karşılaştırılması ile ilgili veriler incelendiğinde, öncelikle beden sınıflamalarında üç temel ölçüye ait değerlerin birçok sistemde ve araştırmada farklı olduğu görülmektedir. İngiliz sisteminde bütün bedenler için ölçü aralıkları 5cm iken Fransız sisteminde 4cm olduğu görülmektedir. Müller ve Contec sistemlerinde göğüs çevresi beden aralıkları aynı şekilde 6cm iken bel ve basen çevrelerindeki ölçü değerleri ve farkları değişiklik göstermektedir. Aydın'ın araştırmasında göğüs çevresi ve basen çevrelerinin 5cm'lik eşit aralıklara sahip olduğu, bel ölçüsünün ise 4,5cm ve 6,5cm'lik farklı değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmanın, göğüs çevresi ölçüsünün aralıkları 6cm, basen çevresinin 5cm olduğu, bel çevresinin ise 6-7cm aralıklarında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya ait göğüs çevresi ölçü değerleri ve aralıklarının Müller, Contec, İngiliz ve Aydın'ın verileriyle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Şekil 4'deki bu araştırmaya ait bel çevresi ölçüsünün diğer sistemlere göre büyük olduğu, bazı sistemlerle farkın 12cm'ye kadar yükseldiği belirlenmiştir. Bel çevresi Aydın'ın araştırmasındaki bel ölçüsüyle beden aralıklarındaki değişim miktarı ise Müller ve Contec sistemleriyle benzerlikler taşımaktadır. Şekil 10'daki basen çevresi ölçüsü diğer sistemlerle karşılaştırıldığında büyük olduğu, en büyük farkı Fransız beden ölçü sistemiyle gösterdiği saptanmıştır. Genellikle 46 bedene ait basen çevresi değerinin diğer sistemlerde 48 bedene denk olduğu belirlenmiş, bu durum bel çevresi ölçüsünde de gözlenmiştir. Göğüs çevresi-basen çevresi arasındaki değişim miktarları diğer sistemlerle karşılaştırıldığında, Müller Contec ve Aydın'ın araştırmasındaki aralıklarla benzerlikler saptanmıştır.

Araştırma bulgularının diğer ülkelerin beden ölçü sistemleri ile birlikte değerlendirilmesinde, öncelikle sağlıklı bir kıyaslama yapabilmek için göğüs çevresi ölçüsü sabit tutulmuştur. Yapılan değerlendirmede, özellikle bel çevresi olmak üzere basen çevresi ölçülerinin araştırma bulgularından yaklaşık 6-10cm daha küçük olduğu görülmektedir. Ayrıca, göğüs çevresi, bel çevresi ve basen çevresi beden aralıkları da farklılıklar göstermektedir. Buna göre, diğer ülkelerin beden ölçü sistemlerinin Türkiye'de yaşayan büyük beden kadınların ölçülerine uyum sağlamadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu sistemlere göre ölçümlendirilen giysilerin, bel ve basen bölgeleri dar gelecektir. Daha büyük beden tercihinde ise göğüs çevresi geniş gelecek, göğüs-bel-basen arasında orantısızlıklar oluşacaktır.

Araştırma bulguları Aydın ve Ercan'ın verileriyle birlikte değerlendirildiğinde, bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Göğüs çevresi ölçüsü sabit tutulduğunda, bel çevresi diğer araştırmalardan yaklaşık 2-3cm daha büyük çıkmaktadır. Basen çevresi ise diğer araştırmalardan daha küçüktür. Benzer popülasyonlarda gerçekleştirilen Aydın ve Ercan'ın bulgularının benzer olduğu görülmektedir. Aydın ve Ercan'ın araştırmalarının birbirlerine yakın zamanlarda yapılmasının da araştırma sonuçlarını etkilediği söylenebilir. Ancak, çalışmalardaki asıl farklılığın popülasyondan kaynaklandığı düşünülmektedir. Aynı toplumdaki farklı popülasyonları hedef alan araştırmalarda, boyutlar arasında farklılıklar olabileceği (Akın ve Koca, 2002) gerçeği literatürde yer almaktadır. Araştırma bulgularının da bu görüşle paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Aydın ve Ercan'ın ölçülerine göre hazırlanacak

giysilerin bel çevresi büyük beden kadınlara dar gelirken basen çevresi geniş gelecektir. Bu nedenle, bütün beden gruplarını hedef alan bu araştırmaların büyük beden kadınlara uymadığı söylenebilir.

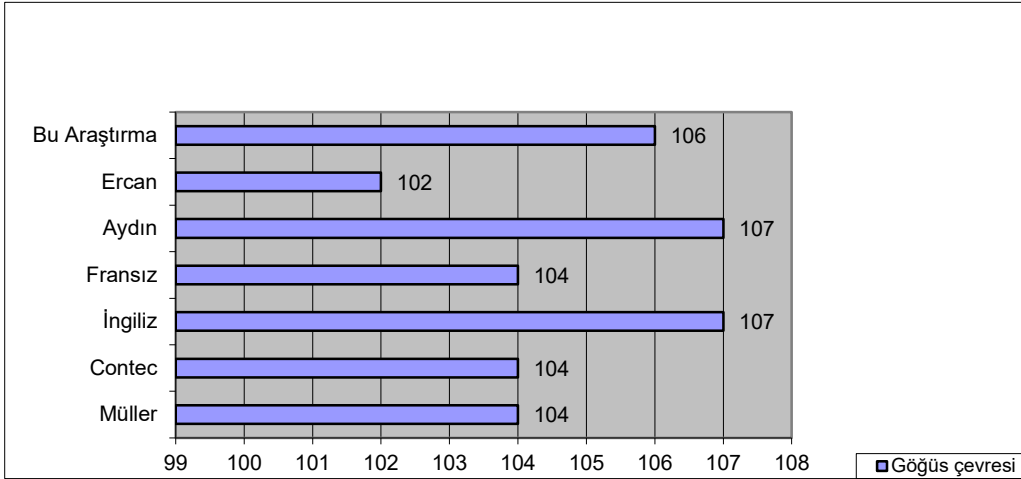
Tablo 12.

Araştırma bulgularının diğer beden ölçü sistemleri ve araştırmalarla karşılaştırılması

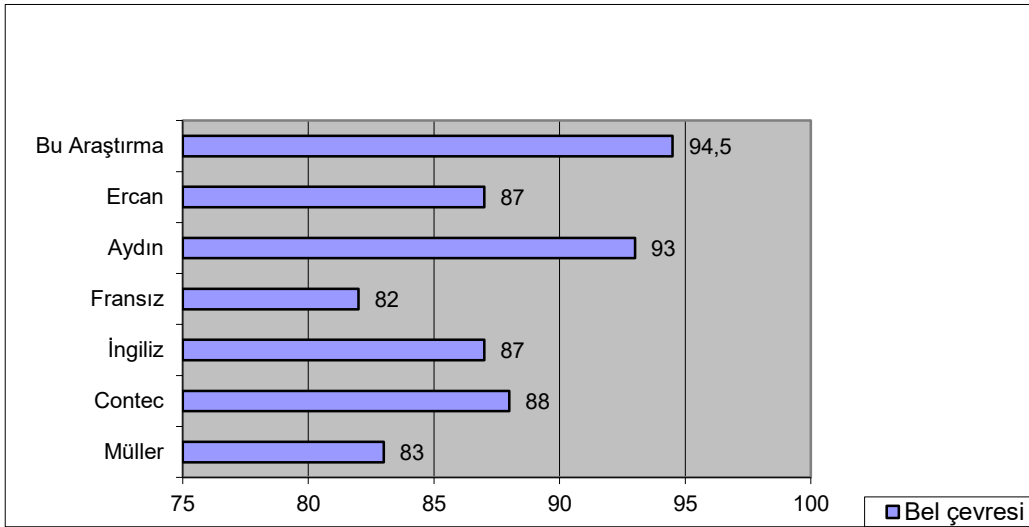
	Göğüs çevresi	Bel çevresi	Basen çevresi
Bu araştırma			
46 beden	106	94,5	114
48 beden	112	101,5	119
50 beden	118	107,5	124
Müller			
46 beden	104	83	110
48 beden	110	90	114
50 beden	116	97	120
Contec			
46 beden	104	88	109
48 beden	110	94,5	114
50 beden	116	101	119
İngiliz			
46 beden	107	87	112
48 beden	112	92	117
50 beden	117	97	122
Fransız			
46 beden	104	82	108
48 beden	108	86	112
50 beden	112	90	116
Aydın			
46 beden	107	93	117
48 beden	112	97,5	122
50 beden	117	104	127
Ercan			
46 beden	102	87	112
48 beden	106	92	116
50 beden	110	97	120

Şekil 4.

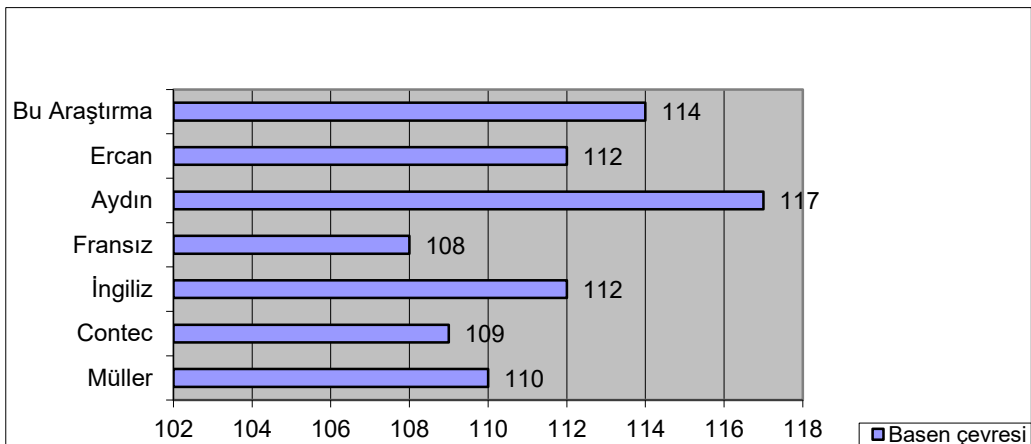
46 bedene ait göğüs çevresi ölçüsünün diğer araştırmalarla karşılaştırılması

Şekil 5.

46 bedene ait bel çevresi ölçüsünün diğer araştırmalarla karşılaştırılması

Şekil 6.

46 bedene ait basen çevresi ölçüsünün diğer araştırmalarla karşılaştırılması

Sonuç

Bu araştırmada, büyük beden kadınlar hazır giyim üretiminde kullanılacak beden ölçüleri standardizasyonu belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan büyük beden kadınların demografik özelliklerine bakıldığında; çoğunluğunun ilkökul mezunu, evli, ev hanımı oldukları ve 2-3 doğum yaptıkları saptanmıştır.

Ölçülerin normal dağılım gösterme durumlarına bakıldığında; araştırma verilerine ait çarpıklık katsayısının literatürde yer alan ± 1 sınırları içerisinde olduğu, vücut ölçülerine ait normal Q-Q grafikleri verilerininin 45 derecelik doğru üzerinde ve yakınında olduğu belirlenmiştir. Bu analizlerden, ölçülerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Vücut ölçülerine ait ortalama değerlere bakıldığında, boy uzunluğunun (159,04cm) Aydın'ın sonucuyla benzerlik gösterdiği Ercan'ın ortalamasından ise uzun olduğu tespit edilmiştir. Bacak dış uzunluğu (98,63cm) ve kol dış uzunluğu (57,36cm) değerlerinin Ercan'ın ortalamalarına çok yakın olduğu belirlenmiştir. Göğüs çevresi (118,13cm), basen çevresi (124,43cm) ve ağırlığın (87,56kg), benzer örneklem gruplarında gerçekleştirilen ve benzer ortalamalara sahip olan Aydın ve Ercan'ın değerlerinden büyük farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Çalışmaya ait ortalama değerlerin diğer araştırmalarla karşılaştırılmasında ortaya çıkan farklılıkların nedeni örnekleme bağlanmış ve araştırmanın büyük bedenler üzerinde gerçekleştirilmesinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ölçülen boyutlar arasındaki ilişki düzeylerine bakıldığında, ağırlık ile genişlik ve derinlik ölçüleri, boy ile uzunluk ölçüleri arasında yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ölçüler arasındaki bu ilişkilerin Ercan'ın sonuçlarıyla benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Farklı örneklem gruplarında gerçekleştirilen iki araştırmada da uzunluk ve genişlik ölçülerinin kendi aralarındaki yüksek ilişki düzeyini korudukları gözlenmiştir.

Birbirleriyle ilişkili olduğu belirlenen bazı ölçüler için çoklu doğrusal regresyon analizleri yapılarak mevcut ilişkiler regresyon bağıntıları yardımıyla tanımlanmıştır. Yapılan analizlerde, giysi tasarımındaki ölçülerin bazı ölçülerle daha büyük ilişki gösterdiği belirlenmiştir. Basen çevresi ölçüsü göğüs çevresi, göbek çevresi ve toplam ağ çevresi ölçüleri ile daha çok bağıntı gösterirken, bel-diz uzunluğu bacak dış uzunluğu ve boy uzunluğu ile bağıntılı bulunmuştur.

Vücut ölçülerinin illere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Anova ve Scheffe testleri uygulanmıştır. Ağırlık, boy uzunluğu, göğüs çevresi, bel çevresi ve basen çevresi ölçüleri için yapılan analizlerde sadece ağırlık ölçüsü anlamlı bir farklılık göstermiştir. Bu nedenle, standartların oluşturulmasında iller arası farklılıklar değerlendirilmemiştir.

Bedenlerin oluşturulmasında göğüs çevresi ölçüsü temel alınmış ve bedenler 6cm aralıklarla düzenlenmiştir. Bedenlere ait bazı temel ölçülerin diğer beden ölçü sistemleri ve araştırmalarla karşılaştırılmasında, büyük beden kadınların ölçülerine uyum sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alman Müller ve Contec, İngiliz, Fransız beden ölçülerine göre oluşturulacak giysilerin bel ve basen bölgelerinin büyük beden kadınlar için dar olduğu saptanmıştır. Aydın ve Ercan'ın ölçülerine göre oluşturulacak giysilerin ise bel ölçüsü dar iken basen çevresinin geniş olduğu belirlenmiştir.

Büyük beden kadınlar için hazır giyim üretiminde kullanılacak beden ölçüleri standardizasyonunun oluşturulmasını amaçlayan bu araştırmada, bine yakın örneklem grubuna ulaşılarak, sadece büyük beden kadınları içine alan beden ölçü standardizasyonu oluşturulmuştur.

Büyük beden kadınlara yönelik gerçekleştirilecek bundan sonraki beden ölçüleri standardizasyonu çalışmalarında, daha büyük örneklem sayısı hedeflenmelidir. Bu gruba yönelik araştırma çalışmalarının desteklenerek, söz konusu grubun beden ölçüleri, kalıp tasarımı ve giysi tasarımı açılarından ihtiyaçları analiz edilerek, bu çalışmaların sektöre yansıtılması gerekmektedir. Her geçen gün artmakta olan büyük beden tüketici grubunun beklentilerinin karşılanması, hazır giyim sektöründe yeni bir pazar oluşturarak ekonomiye katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akın, G., Koca B. (2002). Ergonomide antropometrinin önemi. *Standard Dergisi*, 490, 43-46.
- Akıncı, B. N. , Danişan, T. ve Eren, T. (2022). Obezite hastaları için giyilebilir teknolojilerin çkkv yöntemleri ile seçimi. *Politeknik Dergisi*, 25 (3), 947-957 . DOI:10.2339/politeknik.886544
- Aydın, S. (1989). *18 ve daha yukarı yaşlardaki türk kadınlarının giyim üretiminde kullanılabilir beden ölçüleri üzerine bir araştırma*. Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi Yayınları.
- Aydın, S. ve Çileroğlu B. (2006, Kasım 16-18). *İç giyim üretimine yönelik 18-50 yaşlar arası kadın beden ölçüleri standardizasyonu* [Sözlü sunum]. 12.Ulusal Ergonomi Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Başer, G. (1978). *Türk beden ölçüleri standardizasyonu*. Sümerbank Yayınları.
- Bulgun, E. (1994). *Türkiye’de 12-17 yaş grubu genç kızların beden ölçüleri standardizasyonu* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Pegem Yayıncılık.
- Çileroğlu, B. (2006). *İç giyim üretimine yönelik 18-50 yaşlar arası kadın beden ölçüleri standardizasyonu* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Çitoğlu, F. (2009). *Hazır giyim üretiminde temel kalıp bilgisi ve model uygulama yöntemleri*. Morpa Kültür Yayınları.
- Detering, U., Schierling R. (2003). *CONTEC giyim konstruksiyonu*. Mönchengladbach. İTKİB Genel Sekreterliği, Büyük beden bayan etek, pantolon, bluz, elbise için ana kalıp çıkarma, serileme ve model üzerinde problemleri çözme eğitimi seminer notları, İstanbul.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) (2006). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013)*. Tekstil Hazır Giyim ve Konfeksiyon Özel İhtisas Komisyonu taslak raporu, Ankara.
- Duyar İ. (1992). *12-17 Yaşlarındaki Türk çocuklarının büyüme standartları* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ercan, E. (1994). *Türk bayan vücut ölçülerine dayalı yeni bir giysi kalıp çizim sisteminin geliştirilmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Ercan E. (1992). Standart beden tanımlamasında yeni bir dünya formülü: Modoform. *Tekstil ve Mühendis Dergisi*, 6 (32), 74-83.
- International Organization for Standardization (ISO) (1989). *Garment construction and anthropometric surveys-body dimensions standard* 8559. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:8559:ed-1:v1:en>.
- İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri (İTKİB) (2002). *Hazır giyimde ölçüler*. İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği, Teknik El Kitapları Serisi, Yayın No:2002/1.
- Kişoğlu, S., Çakar, G. ve Bayraktar F. (2006, Kasım 16-18). *Büyük beden kadın tüketicilerin giysi problemleri* [Sözlü sunum]. 12.Ulusal Ergonomi Kongresi, Ankara, Türkiye.
- Özudoğru, Ş. ve Yüksel, A. H. (2020). Kültür ve endüstrinin arakesitinde ulusal modayı yeniden düşünmek. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 327-338.
- Solak, L. (2003, Ekim 16-18). *Ergonomi ilkeleri ile oluşturulan giyside çıkan sonuç: Kullanıcı konforu* [Sözlü sunum]. 9.Ergonomi Kongresi, Denizli, Türkiye.
- Solinger, J. (1980). *Apparel manufacturing handbook*. Litton Educational Publishing.
- Stiegler, M. (1992). *Schnittkonstruktionen für kleider und blusen; System M.Müller & Sohn*. Rundschaue-Verlag Otto G. Königer GmbH &Co. München.

Su, B.A. (1986). *Giysi tasarımına yönelik antropometrik verilerin derlenmesi ve giyim standartlarının saptanması* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Suller Zor, B., Vuruşkan, A. (2017). Türkiye'deki büyük beden kadın giyimindeki problemleri belirlemeye yönelik anket çalışması. *Tekstil ve Mühendis*, 24 (107), 203-212. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teksmuh/issue/31309/341586>

Tanner, J.M., Hiermaux, J., Jarman, S. (1973). Büyüme ve beden yapısı üzerindeki antropometrik incelemeler (A. Saatçioğlu, Çev.). *Antropoloji Dergisi*, 8, 93-131.

Taylor, P. J., Shoben M. M. (1995). *Giym sanayi için serileştirme*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2906.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2020). *Haber bülteni*, Sayı: 33661. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkey-Health-Survey-2019-33661>

Yücel, Ö. (1999). *11-17 yaş grubu türk erkeklerinin beden ölçü standartlarının belirlenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan etmektedir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

(YENİ)

Amaç ve Kapsam

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli bir dergidir. Yılda 4 sayı (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) yayımlanır.

- Derginin yayın dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Rusça ve Farsça gibi dillerde yazılan makaleler de kabul edilmektedir. Bu dillerin dışında yazılmış makalelerin kabulü Yayın Kurulunun kararına bağlıdır.

- Dergide, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmalar yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış, yayımlanmak üzere kabul edilmemiş veya eş zamanlı olarak başka bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.

- Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce bildiri kitapçığında veya başka bir dergide yayımlanmamışsa Yayın Kurulu tarafından değerlendirmeye alınabilir. Her ne sebeple olursa bildiri kitapçığında ya da başka bir yayın organında yayımlanan yazılar yayımlanmaz. Yayın Kurulu üyeleri ve editöryal ekip, gönderilen yazıların daha önce başka bir yayın organında yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak mecburiyetinde değildir. Söz konusu durumun etik sorumluluğu makale yazar veya yazarlarına aittir.

Araştırma Bütünlüğü ve Yazar Sorumlulukları

-Farklı disiplinlerin ve yayın biçimlerinin farklı normlara sahip olduğunu kabul etmekle birlikte dergimize gönderilen makalelerde bir takım şartlar aramaktayız. Bunlar:

- * Araştırma uygulamasında titizlik, dürüstlük ve mükemmellik,
- * Araştırmadaki tüm katılımcılara ve konulara özen ve saygı,
- * Şeffaflık ve açık iletişim,
- * Araştırma yöntemi,
- * Konu bütünlüğü,
- * Bilimsel özgünlük,
- * Bilim alanı ile ilgili terim bilgisi kullanımındaki hakimiyet,
- * Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmaları görebilmek,
- * Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- * Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- * Alanına katkı sağlama,
- * Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik ve akıcılık,

-Ayrıca yazarlar aşağıda yer alan hususları kabul etmiş olurlar:

* Yazarlar derginin yayın politikasına, etik ve yazım kurallarına uymakla yükümlüdürler.

* Yazarlar yayın sürecinde editör ve hakemlerin önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapmayı kabul etmelidirler. Bu bağlamda yazar veya yazarlar, kendisine yapılan önerileri kabul etmezse söz konusu makale reddedilecektir.

* Ortak yazarlı makalelerde, diğer yazarlara ulaşılamaması durumunda sorumlu yazar bütün sorumluluğu kabul etmiş sayılır.

* Dergimizde yayımlanmış makalelerin diğer çalışmalarda kullanılması, sadece atıf verilmesi halinde mümkündür.

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlanmamak hakkına sahiptir.

* Yayımlanması için Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayımlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

* Yayımlanan makaleler için yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez. Ayrıca yazardan/yazarlardan makale başvuru ücreti ve yayın ücreti alınmaz.

* Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip doğabilecek herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

* ULAKBİM TR Dizin kuralları gereği makalelerde yer alan tüm yazarların ORCID numaralarının makalenin son şekline eklenerek gönderilmesi gerekmektedir.

Makale Gönderme

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://dergipark.gov.tr/yyusbed> veya <http://www.yyusbedergisi.com/> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen makale dosyasında yazarın/yazarların kimliğini belli eden bilgiler bulunmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.

- Makalenin, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin web sitesine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir ve yazının değerlendirme süreci başlatılır. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarların her birinden telif hakkı talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.

- Dergiye gönderilen makale, daha önce sempozyum/kongrede sunulan bir bildiri ise veya tezden üretilmişse bu durum çalışmada mutlaka belirtilmelidir.

Editöryal Süreç

- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi olarak objektif, bağımsız yayın politikasına önem vermekteyiz. Dergiye gönderilen makaleler ilk olarak dergi editörleri tarafından ön incelemeden geçirilir. Bu aşamadan sonra editörler ve Yayın Kurulu tarafından makalenin, derginin yayın ilkelerine uygunluğu incelenir ve uygun görülenler alan editörlerine atanır. Bunun yanında dergi yayın ilkelerine uymayan makaleler kesinlikle reddedilir. Alan editörleri makaleleri alana katkısı yönünden inceler ve makalenin değerlendirmeye alınıp alınmaması konusunda görüş bildirirler.

- Editör(ler) makalelerin uygunluğuna ve yayımına karar verirken yazarın/yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu gibi etkenleri değil, derginin yayın politikasını ve bilimsel hassasiyeti göz önünde bulundurur. Ayrıca editör(ler) aşağıdaki hususlardan sorumludur:

- * Okuyucu ve yazarların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret edilmelidir.
- * Dergiyi sürekli geliştirmeye çalışılmalıdır.
- * Akademik ilkelerin bütünlüğünü korumaya özen gösterilmelidir.
- * Gerekğinde düzeltmeler, açıklamalar, geri çekme konularında inisiyatif alınmalıdır.
- * Yazarlara her konuda rehberlik edilmelidir.
- * Dergideki hakem değerlendirmelerinin adil, tarafsız ve zamanında yapılması sağlanmaya çalışılmalıdır.

Hakem Süreci

- Hakem süreci, yayınlarmızın standartlarını korumak için kritik öneme sahiptir. Dergi olarak çift taraflı kör hakemlik prensibine bağlı olmakla beraber;

* Tüm yayınlarmıza titiz, adil ve etkili hakem değerlendirmesini kolaylaştırmak için destek sağlamayı hedefliyoruz,

* Editörlerimizi ve hakemlerimizi hakemlik ile ilgili en iyi uygulama yönergelerine aşina olmaları ve bunlara uygun davranmaları için teşvik etmeyi amaçlıyoruz.

- Gizliliğin değerlendirme sürecinin bir parçası olması ilkesi ile hakem değerlendirme sürecinde yazarların ve hakemlerin gizliliğini korumak için tavizsiz bir ilke ile hareket ediyoruz. Bu bağlamda, hakemler ve yazar(lar) birbirlerini asla tanımazlar.

- Ayrıca hakem sürecinde aşağıdaki hususlara dikkat edilmektedir:

* Hakemler gizlilik politikasına göre çalışırlar. Ulaştıkları bilgi ve değerlendirme sonuçlarını yazar dâhil üçüncü kişilerle paylaşamazlar.

* Hakemler dergi yayın politikası ve yazım kurallarına göre tarafsız, adil ve yapıcı olmak üzere çalışırlar.

* Hakemler, yazarlara önerilerde bulunarak hataların giderilmesine yardımcı olurlar.

* Hakemlerin kendilerine gönderilen makaleleri belirtilen sürede değerlendirememeleri durumu varsa veya kendilerine iletilen yazılarda kendilerini yetersiz hissetmelerini gerektiren bir durum söz konusu ise bu hususta editörleri bilgilendirmelidirler.

- Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makalenin üçüncü bir hakeme gönderilmesi dergi editörlüğünün tasarrufundadır.

- Makaleyi değerlendirmeleri için hakemlere verilen süre 20 gündür. Ancak bu süre zarfında değerlendirmeyi tamamlamayan hakemlere 10 gün ek süre verilir. Ön incelemesi yapılıp editör, yayın kurulu, alan editörü ve hakem süreci aşamalarından geçen bir makalenin değerlendirme süreci yaklaşık 6-8 hafta sürebilir.

- Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

- Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştiri, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Kabul etmedikleri herhangi bir sorun varsa, gerekçelerine itiraz etme hakları vardır.

İntihal Politikası

İntihal, yazarların çalışmalarında birisinin ifadelerini, keşiflerini veya düşüncelerini izinsiz veya referans vermeden, etik ve akademik bütünlüğü ihlal ederek kullanma şeklidir.

- Dergimiz, intihal olduğunu kabul etme konusunda aşağıda sıralanan temel ilkelere uyar:

* Başka bir kişinin çalışmasını kaynak gösterilmeksizin kelimesi kelimesine alıntılama,

* Kelimelerin bazılarını veya sırasını değiştirerek başka bir kişinin çalışmasını yeniden yorumlamak,

* Birinin fikirlerini referans vermeden kullanma (Referanssız yeniden yazma),

* Çevrimiçi kaynaklardan kaynak gösterilmeksizin kesme ve yapıştırma,

* Birisinin yazılarını kendi çalışmalarının bir parçası olarak kullanmak.

- Yayınlarımızın hiçbirinde intihallere müsamaha gösterilmez ve kontrol etme hakkımızı da saklı tutarız. Bu bağlamda dergimize gönderilen makaleler intihal tespit programı olan *iThenticate* ile taranmaktadır. Benzerlik oranının yüksek çıkması durumunda makale reddedilir. Kabul edilen makaleler raporuyla birlikte hakemlere sunulmaktadır. Makaleler için %20 ve üzeri benzerlik oranları kabul edilmemektedir.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editöre başvurarak veya sbdergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek intihal şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

Mükerrer Yayın

- Bir eser veya bir eserin önemli bölümleri, eserin yazar veya yazarları tarafından birden çok kez yayımlandığında gereksiz yayın veya "kendiliğinden intihal" meydana gelir. Bu durum aynı veya farklı bir dilde olabilir. Tekrar Yayın / Duplication / Çoklu Yayın / Bilimsel Yanıltma, suçtur. TÜBİTAK Yayın Etik Kuruluna göre duplikasyon, aynı araştırma sonuçlarını birden fazla dergiye yayım için göndermek veya yayınlamaktır. Bir makale önceden değerlendirilmiş ve yayımlanmışsa bunun dışındaki yayınlar duplikasyon sayılır. Bu bağlamda editöryal ekip ve yayın kurulu olarak duplikasyona karşı olduğumuzu açıkça belirtiriz.

- Okuyucularımızdan, hakemlerden ve editörlerden, ilgili editörle iletişime geçerek veya sbdergisi@yyu.edu.tr / yyu.sbe@yyu.edu.tr adreslerine e-posta göndererek yinelenen veya gereksiz yayın şüphelerini dile getirmelerini bekliyoruz.

İnsan veya Hayvanlar Üzerinde Araştırma

İnsanları veya hayvanları kapsayan araştırmalar, ilgili etik kurul(lar) tarafından onaylanmalıdır. Makaleler uluslararası etik ve yasal standartlara uygun olmalıdır. Ayrıca yazarların, insan katılımcılarının gizlilik haklarına saygı duymasını ve dergimize makale göndermeden önce yayınlamak için gerekli her türlü izni almaları gerekmektedir.

Açık Erişim Politikası

- Dergimiz açık erişimi desteklemektedir. Açık erişim politikası gereğince, dergi sayıları ve makaleler derginin web sayfasında yer alır ve makalelerin tam metinlerine pdf dosyası olarak erişilebilir. Yayımlanmış makalelerin kişisel web sayfası ya da kurumsal arşivlerde saklanmalarına engel herhangi bir kısıtlama bulunmamaktadır.

Çeşitli Hususlar

- Derginin her sayısı için yayımlanacak makale sayısı en fazla 15'tir (özel sayılarda bu rakam farklılık gösterebilir). Genel prensip olarak, yayınlanmasına karar verilen makaleler geliş tarihine göre derginin ilgili sayısına kabul edilir. Söz konusu sayı için makale sayısının 15'i aşması durumunda, sayıyı aşan makaleler bir sonraki sayıya devredilir. Ancak yayına kabul edilen tüm makaleler içinden, konusu itibarıyla özgün olması dikkate alınarak ilgili sayıya dâhil edilecek makaleleri seçme hakkı editörlere aittir. Ayrıca makalelerin dergideki sıralaması da editörlerin tasarrufundadır.

- Bir takvim yılı içerisinde, aynı yazara ait en fazla bir tane makale (ortak yazarlı makaleler dâhil) yayımlanabilir.

- Burada belirtilmeyen hususlar için karar yetkisi, dergi Yayın Kuruluna aittir.

Yazım Kuralları

-Yayımlanmak üzere Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında Türkçe "Öz" ve İngilizce "Abstract" mutlaka bulunmalıdır. Türkçe Öz, en az 150, en fazla 200 kelime ve tek paragraf olmalıdır. Öz içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özetin altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

-Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4 bin, en fazla 10 bin kelime olmalıdır.

-Makalede atıf sistemi olarak APA 7 kullanılmalıdır. Kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece gerekli durumlarda açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

-İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

-Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı, aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Boşluk	2,5 cm
Alt Boşluk	2,5 cm
Sol Boşluk	2,5 cm
Sağ Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

- Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

- Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

- Makale başlığı dâhil olmak üzere tüm alt başlıklar koyu ve başlıklardaki her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

- Makalenin sonunda kaynakça bulunmak zorundadır. Yararlanılan kaynaklar, yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

- Arapça, Farsça veya Rusça dillerinde yazılan makaleler için Latince kaynakça verilmesi zorunludur.

Makale Şablonu

Türkçe Başlık

Times New Roman, 11 punto, düz, kalın (bold), ortalı, her kelimenin ilk harfi büyük ve tek (1) satır aralığı olmalıdır.

İngilizce Başlık

Times New Roman, 11 punto, italik, kalın (bold), ortalı, her kelimenin ilk harfi büyük ve tek (1) satır aralığı olmalıdır.

Öz

Öz, makalenin ana kısımlarının (amaç, önem, yöntem, bulgular, tartışma, sonuç ve öneriler) kısa bir özetini içermelidir. Öz, en az 150, en fazla 200 kelimedenden oluşmalı ve tek paragraf olmalıdır. Times New Roman yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: En az 3, en fazla 6 olmalıdır. Özel isimlerden oluşan anahtar kelimelerin ilk harfleri büyük olmalı, diğer anahtar kelimeler ise küçük harfle başlatılmalı ve aralarına virgül konulmalıdır.

Abstract

Abstract, Öz ile tutarlı olmalıdır. Öz için yukarıda belirtilen kurallar Abstract için de geçerlidir. Times New Roman yazı karakteriyle 10 punto, düz, iki yana yaslı ve tek (1) satır aralığı olmalıdır. Öz için aranan kelime sınırı Abstract için geçerli değil. Abstract da Öz gibi tek paragraftan oluşmalıdır.

Keywords: Keywords, Türkçe anahtar kelimeler ile uyumlu olmalıdır. Anahtar kelimeler için yukarıda verilen kurallar keywords için de geçerlidir.

Giriş

Makalede Giriş başlığı numaralandırılmamalıdır. Giriş başlığından sonraki başlıklar ve alt başlıklar hiyerarşik olarak numaralandırılmalıdır. Başlıklarda ve alt başlıklarda her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklar ve bütün metin Times New Roman yazı karakteriyle olmalıdır. Ancak bazı çalışmalarda özel font kullanılmışsa bu fontlar da makale ile birlikte sisteme yüklenmelidir.

Giriş başlığı 11 punto, kalın (bold), düz, soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden yazılmalıdır. Giriş başlığı öncesi 12 nk, sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Paragraflar öncesinde boşluk olmamalı, sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başları soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden ve iki yana yaslı olmalıdır. Tüm metinde satır aralığı "tek" olmalıdır. Sayfa kenar boşlukları "Normal" (alt, üst, sağ, sol 2,5 cm) olmalıdır.

1. Birinci Düzey Başlık

Birinci düzey başlıklar; 11 punto, düz, kalın ve soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden yazılmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır. Birinci düzey başlık öncesi 12 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar birinci düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

1.2. İkinci Düzey Başlık

İkinci düzey başlıklar; 11 punto, italik, kalın ve soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden olmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. İkinci düzey başlık öncesi 12 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar ikinci düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

1.2.1. Üçüncü Düzey Başlık

Üçüncü düzey başlıklar; 11 punto, italik ve soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden olmalıdır. Her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlık öncesi 12 nk, başlık sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Gerekliği kadar üçüncü düzey başlık kullanılabilir.

Paragraflar öncesi boşluk olmamalı, paragraflar sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Metin, Times New Roman yazı karakteri, 11 punto, düz ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

Alıntılar

Doğrudan aktarmalarda alıntı, ana düşünce, biçim ve içerik yönünden değiştirilmeden çalışmada yer alır. 40 kelimedenden daha kısa olan alıntılar tırnak işareti (“”) içinde ve normal satır aralıklarıyla yazılır. Orijinal kaynak üç nokta içermedikçe, alıntının başına ve/veya sonuna üç nokta eklenmemelidir.

Metin içinde verilecek olan alıntılar çift tırnak içinde verilmelidir (Bkz. Alıntı 1.) ve (Bkz. Alıntı 2). Ancak alıntı yapılan metnin orijinalinde çift tırnak içinde verilmiş ifadeler var ise bu aktarmalar tek tırnak işaretleri içinde gösterilmelidir. (Bkz. Alıntı 1. , Alıntı 2. ve Alıntı 3.) Tırnak işaretleri kapatılırken alıntı içinde orijinal metnin parçaları olan noktalama işaretleri kullanılmalıdır; orijinal metnin parçaları olmadığı durumlarda sadece nokta ve/veya virgül kullanılmalıdır.

Alıntı 1:

Yazar bu konuyla ilgili olarak kitabında, “Kendi yaratıcılığını değerlendirirken daima alçakgönüllü davranan Çehov, kendisini yenilik yapan bir kişi olarak tanımlamıştır: ‘...Benim tarafımdan yazılmış her şey beş - on yıl sonra unutulacak, ama benim tarafımdan açılan yol sapasağlam kalacaktır - benim hizmetim bundadır...’” (Özkaya, 1977, s. 164) ifadelerine yer vermektedir.

Alıntı 2:

Asma (2004) şu açıklamada bulunmuştur: “Bir yazar olarak hikayeci kimliğinin altında ‘az sözde çok anlam’ yatar ....” (s. 13).

Alıntı 3:

Miele (1993) şunu bulmuştur: Daha önceki çalışmalarda doğrulanmış olan ‘plasebo etkisi’, davranışlar bu şekilde incelendiğinde ortadan kaybolmuştur. Dahası, bu davranışlar asla tekrar sergilenmemiştir, hatta reel ilaçlar verildiğinde bile. Daha önceki araştırmalarda sonuçların plasebo etkisine atfedilmesinde gereğinden erken davranıldığı çok açıktır (s. 112).

40 kelime ve daha uzun alıntılar, sıkıştırılmış paragraf şeklinde blok alıntı olarak biçimlendirilir. Bu amaçla, blok biçimindeki alıntı yeni satırdan başlamalı ve her iki taraftan, soldan ve sağdan, girinti oluşturulacak şekilde 1.25 cm içeriden yazılır. Alıntının tamamı tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Blok alıntılar için tırnak işaretleri kullanılmaz. Blok alıntı içindeki her türlü alıntılama çift tırnak işaretleri ile belirtilmelidir.

Blok Alıntı:

Eski şiirin, Tanzimat’tan sonra üzerinde en fazla durulan ve tenkit edilen tarafı, şüphesiz ki, hayal dünyasıdır. Şiirimizde birdenbire bir bütün halinde görülen ve o kadar zevk değişikliğine rağmen asırlarca devam eden bu hazır hayallerin, değişmez sembolü ve çok renkli hususi bir dil yarattığı muhakkaktır. Fakat daha dikkate değer tarafı mücerret dille muayyen bir güzelliğin muayyen bir şekilde övülmesi, hattâ muayyen bir aşk tarzını bize vermesidir (Tanpınar, 1988, s. 5-6).

Tablo, Şekil ve Görseller

Tablolar ve şekiller ilgili metnin içinde yer almalıdır. Bütün tablo ve şekiller ayrı ayrı ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Bunlara metin içinde (Tablo 1), (Şekil 1) şeklinde atıfta bulunulmalıdır. Her bir tablo ve şekil için uygun bir kısa tanım kullanılmalı ve tanım Tablo/Şekil başlığının altında, tablonun/şeklin üstünde olmalıdır. Ayrıca tablo veya şekil bir başka kaynaktan alındıysa kaynak bilgisine de yer verilmelidir.

Tablo ve şekiller, soldan paragraf hizasından başlatılmalıdır. Tablo/Şekil başlıkları 10 punto ve koyu olmalıdır. Tablonun/Şeklin açıklamasını içeren tanım, 10 punto ve normal olmalıdır. Tablolar ve şekiller, Dergi için belirlenen kenar boşluklarına sığmıyorsa bu durumda tablo ve şekiller metin içerisine resim (.jpeg, .png) olarak yerleştirilmelidir.

Resim, fotoğraf, grafik, afiş vb. gibi her türlü görsel, tablo ve şekiller için belirlenen kriterlere göre düzenlenmelidir.

Tablo 1.

Tablo Başlığı (Tablo başlıkları ve metin 10 punto, tablo ve numarası koyu, açıklama normal)

Kaynak (10 punto ve italik)

Sonuç

Sonuç başlığı da Giriş başlığı gibi numarasız olmalıdır. Sonuç başlığı 11 punto, kalın, düz, soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden yazılmalıdır. Sonuç başlığı öncesi 12 nk, sonrası 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

Paragraflar öncesinde boşluk olmamalı, sonrasında 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraf başları soldan 1,25 cm (bir TAB tuşu kadar) içeriden ve iki yana yaslı olmalıdır.

Kaynakça

Kaynakça, Dergi Yazım Kurallarına göre oluşturulmalıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda araştırma ve yayın etiğine ilişkin yazar(lar)ın beyanına yer verilecektir. Tüm makaleler için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

Araştırmacılar verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiklerini beyan ederler.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda, tek yazarlı makaleler için yazarın makaleyi tek başına hazırladığına ilişkin beyanına, çok yazarlı makalelerde ise tüm yazarların ayrı ayrı katkı oranlarına ilişkin bilgilerine yer verilecektir. Tüm makaleler için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

* Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

* Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır"

* 1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı (Zorunlu Beyan)

Bu kısımda yazarların çıkar çatışması durumuna ilişkin beyanlarına yer verilecektir. Tüm makaleler için mutlaka bu başlığa yer verilmelidir. Örneğin;

* Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür (Varsa, zorun değil)

Herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından destek alındıysa, alınan desteğe yönelik bilgilendirme (kurum adı, proje numarası vb.) yapılmalıdır. (Zorunlu olmayan beyan)

Yazarların teşekkür etmek istedikleri kişi veya kurumlara ilişkin bilgilendirme yapılmalıdır. (Zorunlu olmayan beyan)

Etik Kurul İzni

Etik Kurul İzni Belgesi gerektiren makalelerde bu husus hem başlığa dipnot verilerek hem de yöntem kısmında metin içerisinde belirtilmelidir. Çalışma için hangi kurumdan, hangi tarihte Etik Kurul Raporu alındığı bir cümle ile kısaca belirtilmelidir.

Ekler

Çalışmada ekler varsa bu başlık altında verilebilir.

Kaynakça Oluşturma

Sürelı Yayınlar

Dergi Makale Referansları

Bilimsel/Akademik Dergi Makalesi

Sürelı Yayınlarda Tek Yazarlı Makale

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelı Yayının Adı, Cilt*(Sürelı yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxxxx>

TR: Küçük, M. N. (2021). Göç-güvenlik bağlantısını yeniden düşünmek: Eleştirel güvenlik yaklaşımları, özgürleşme ve Türkiye'deki Suriyeli mülteciler. *Uluslararası İlişkiler*, 18(69), 3-28. <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.777329>

Yakut, K. (2020). İttihad-ı anasırdan husumete: 1914 Rum göçü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 13-46.

ING: Sharma, N. (2022). An examination of viewers' mental model drawings after they watched a transgender-themed TV narrative. *Psychology of Popular Media*, 11(1), 68–79. <https://doi.org/10.1037/ppm0000314>

Not: Makalenin DOI'si varsa, DOI'yi kaynağa ekleyin. Makalenin DOI'si yoksa kaynağı sayfa aralığından sonra sonlandırın. Bu durumda kaynak, basılı bir dergi makalesi ile aynıdır.

Sürelı Yayınlarda İki Yazarlı Makale

Kalıp: Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelı Yayının Adı, Cilt*(Sürelı yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxxxx>

TR: Güllüpnar, F. ve Özkan, Ö. (2021). Etnografik mülakatın imkân ve sınırlılıkları üzerine: Konumsallık, etik ve inşa sorunları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 11-40. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1052223>

ING: Ashiofu, E. & Thomas, L. (2021). The role of social media in psychiatry recruitment: A survey of program directors. *Acad Psychiatry*, 45, 742–745. <https://doi.org/10.1007/s40596-021-01500-4>

Sürelı Yayınlarda Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

Kalıp: Birinci yazarın soyadı, Adının baş harfi., İkinci yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Üçüncü yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelı Yayının Adı, Cilt*(Sürelı yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxxxx>

TR: Koçak, Ö., Baytak, İ. ve Esen, Ö. (2021). Büyük Menderes nehri havzasının doğusunda MÖ II. bin yıla ait hilal biçimli tezgah ağırlıkları (Bir grup piramidal ağırlıkla beraber). *BELLE TEN*,

85(304), 713-780. <https://doi.org/10.37879/belleten.2021.713>

ING: Grady, J.S., Her, M., Moreno, G., Perez, C., & Yelinek, J. (2019). Emotions in storybooks: A comparison of storybooks that represent ethnic and racial groups in the United States. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(3), 207–217. <https://doi.org/10.1037/ppm0000185>

Sürelî Yayınlarında 21 ve Daha Fazla Yazarlı Makale

Kalıp: Sırasıyla ilk 19 Yazarın Soyadı, Adının baş harfi., . . . Son yazarın soyadı, Adının baş harfi.(Yıl). Makalenin başlığı. *Sürelî Yayının Adı,Cilt*(Sürelî yayının sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxxxx>

Örn: Kalnay, E., Kanamitsu, M., Kistler, R., Collins, W., Deaven, D., Gandin, L., Iredell, M., Saha, S., White, G., Woollen, J., Zhu, Y., Chelliah, M., Ebisuzaki, W., Higgins, W., Janowiak, J., Mo, K. C., Ropelewski, C., Wang, J., Leetmaa, A., . . . Joseph, D. (1996). The NCEP/NCAR 40-year reanalysis project. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 77(3), 437–471. <http://doi.org/fg6rf9>

Not: 21 yazardan fazla ise ilk 19 yazarın adı listelendikten sonra boşluklu üç nokta koyup son yazarın adı eklenir. 20 isimden fazlası yer almamalıdır.

Cilt Numarası Olup Sayı Numarası Olmayan Makale

Örn: Sanchiz, M., Chevalier, A., & Amadiou, F. (2017). How do older and young adults start searching for information? Impact of age, domain knowledge and problem complexity on the different steps of information searching. *Computers in Human Behavior*, 72, 67–78. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.038>

Cilt Numarası Olmayıp Sayı Numarası Olan Makale

Örn: Öztürk, V. (2021). Method in XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi: Albert Thibaudet’s Influence on Ahmet Hamdi Tanpınar. *bilig*, 99, 163-180. <https://doi.org/10.12995/bilig.9907>

Çift Soyadlı Yazar

Örn: Biber-Vangölü, Y. (2021). Locating the European carnival in the cultural history of Britain . *Millî Folklor*, 17(131), 131-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/issue/66180/716895>

Popüler Dergi Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Derginin adı, Cilt*(Derginin sayısı), Sayfa aralığı. <http://doi.org/xx.xxxxxxxxxx>

TR: Ocak, M. E. (2022, Şubat). Parker güneş sondası Güneş’e “dokundu!”. *Bilim ve Teknik*, 651, 11-12. <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr/makale/parker-gunes-sondasi-gunese-dokundu>

ING: Lyons, D. (2009, June 15). Don't 'iTune' us: It's geeks versus writers. Guess who's winning. *Newsweek*, 153(24), 27.

Schaefer, N. K., & Shapiro, B. (2019, September 6). New middle chapter in the story of human evolution. *Science*, 365(6457), 981–982. <https://doi.org/10.1126/science.aay3550>

Gazete Makalesi

Basılı Gazete Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Gazetenin adı*, Sayfa aralığı.

TR: Çetin, E. (1988, Şubat 18). Kadının adı yok. *Milliyet*, 10.

ING: Harlan, C. (2013, April 2). North Korea vows to restart shuttered nuclear reactor that can make bomb-grade plutonium. *The Washington Post*, A1, A4.

Çevrimiçi Gazete Makalesi

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Makalenin başlığı. *Gazetenin adı*. URL adresi

TR: Kırıkkanat, M. G. (2022, Ocak 2). Yeşilçam iktidarı istiyoruz!. *Cumhuriyet*. <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/mine-g-kirikkanat/yesilcam-iktidari-istiyoruz-1897052>

ING: Carey, B. (2019, March 22). Can we get better at forgetting? *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/03/22/health/memory-forgetting-psychology.html>

Blog Yazısı

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl, Ay Gün). Blog başlığı. *Blog sayfası*. URL adresi

TR: Aktan, D. (2022, Şubat 4). Nefret ettiğimiz markalara neden aşık oluruz?. *Harvard Business Review Türkiye*. <https://hbrturkiye.com/blog/nefret-ettigimiz-markalara-neden-asik-oluruz>

ING: Ouellette, J. (2019, November 15). Physicists capture first footage of quantum knots unraveling in superfluid. *Ars Technica*. <https://arstechnica.com/science/2019/11/study-you-can-tie-a-quantum-knot-in-a-superfluid-but-it-will-soon-untie-itself/>

Not: Blog gönderileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder. Blog adı, tıpkı bir dergi başlığı gibi italik yazılır.

Kitap/E-Kitap Referansları

Tek Yazarlı Kitap

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). Yayınevi.

TR: Obuz, Ö. (2021). *Ölüme tutulmak (İstanbul'un eski bağımlıları)*. Kabalcı Yayınları.

Çotuksöken, B. (2019). *Antropontoloji ya da insan-varlıkbilgisi*. (1. baskı). Notos Kitap. <https://www.kobo.com/tr/tr/ebook/antropontoloji-ya-da-nsan-varlkbilgisi>

ING: Sapolsky, R. M. (2017). *Behave: The biology of humans at our best and worst*. Penguin Books.

Jackson, L. M. (2019). *The psychology of prejudice: From attitudes to social action* (2nd ed.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000168-000>

Çok Yazarlı Kitap

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı Sayısı). Yayınevi.

TR: Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi politikası*. Remzi Kitabevi.

Büyüköztürk, Ş. Çokluk, Ö. ve Köklü, (2020). *Sosyal bilimler için istatistik* (24. baskı). Pegem Akademi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Akçağ.

ING: Svendsen, S., & Løber, L. (2020). *The big picture/Academic writing: The one-hour guide* (3rd digital ed.). Hans Reitzel Forlag. <https://thebigpicture-academicwriting.digi.hansreitzel.dk/>

Not: Hem basılı kitaplar hem de e-kitaplar için aynı biçimler kullanılmalıdır. E-kitaplar için format, platform veya cihaz (örn. Kindle) referansta yer almaz.

Editörlü Kitap

Kalıp: Editörün soyadı, editörün adının baş harfi. (Ed.). (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). Yayınevi.

TR: Özbek, M. (Ed.). (2015). *Kamusal alan*. Hil Yayınları.

Savaşır, I. ve Şahin, N. H. (Ed.). (1997). *Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

ING: Kesharwani, P. (Ed.). (2020). *Nanotechnology based approaches for tuberculosis treatment*. Academic Press.

Hygum, E., & Pedersen, P. M. (Eds.). (2010). *Early childhood education: Values and practices in*

Denmark. Hans Reitzels Forlag. <https://earlychildhoodeducation.digi.hansreitzel.dk/>

Torino, G. C., Rivera, D. P., Capodilupo, C. M., Nadal, K. L., & Sue, D. W. (Eds.). (2019). *Microaggression theory: Influence and implications*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119466642>

Not: İngilizce kaynaklarda bir editör için “(Ed.)” kısaltmasını ve birden fazla editör için “(Eds.)” kısaltmasını editör adlarından sonra bir nokta ile birlikte kullanın.

Yeniden Basılan Editörlü Kitap

Örn: Watson, J. B., & Rayner, R. (2013). *Conditioned emotional reactions: The case of Little Albert* (D. Webb, Ed.). CreateSpace Independent Publishing Platform. <http://a.co/06Se6Na> (Original work published 1920)

Kitap Bölümü

Kalp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. *Kitabın adı* (Baskı sayısı, Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

TR: Hovardaoğlu, S. (2007). Psikolojik ölçmenin temelleri. *Davranış bilimleri için araştırma teknikleri* (2. baskı, s. 87-125) içinde. Hatipoğlu Yayınevi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Nitel araştırmanın planlanması. *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (2. baskı, s. 49-91) içinde. Seçkin Yayınları.

ING: Luck, S. J. (2014). A Broad overview of the event-related potential technique. In *An introduction to event related potential technique* (2nd ed., pp.1-34). The MIT Press.

Kuhn, T. S. (1971). The priority of paradigms. In *The structure of scientific revolutions* (3rd ed., pp. 43-52). The University of Chicago Press.

Editörlü Kitapta Bölüm

Kalp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. Editörün adının baş harfi. Editörün soyadı (Ed.), *Kitabın adı* (Baskı sayısı, Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi.

TR: Türer, O. (2005). Osmanlı toplumunda tasavvuf ve sufiler. A. Y. Ocak (Ed.), *Osmanlı Anadolu'sunda tarikatların genel dağılımı* (s. 207-246) içinde. T.T.K. Yayınları.

Yolaç, P. (2003). Sosyal fobi ve bilişsel-davranışçı tedavi yaklaşımı. I. Savaşır, G. Soygüt ve E. Kabakçı (Ed.), *Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler* (3. baskı, s. 47-69) içinde. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Özkan-Ceylan, A. ve Bekçi, B. (2012). Algı. N. Güngör Ergan, B.Şahin-Kütük ve R.Coştur (Ed), *Davranış bilimleri* (s. 33-53) içinde. Siyasal Kitabevi.

ING: Dillard, J. P. (2020). Currents in the study of persuasion. In M. B. Oliver, A. A. Raney, & J.

Bryant (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* (4th ed., pp. 115–129). Routledge.

Thestrup, K. (2010). To transform, to communicate, to play—The experimenting community in action. In E. Hygum & P. M. Pedersen (Eds.), *Early childhood education: Values and practices in Denmark*. Hans Reitzels Forlag. <https://earlychildhoodeducation.digi.hansreitzel.dk/?id=192>

Aron, L., Botella, M., & Lubart, T. (2019). Culinary arts: Talent and their development. In R. F. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius, & F. C. Worrell (Eds.), *The psychology of high performance: Developing human potential into domain-specific talent* (pp. 345–359). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000120-016>

Çok Ciltli Bir Çalışmanın Birkaç Cildi

Kalıp: Yazarın/Editörün soyadı, Yazarın/Editörün adının baş harfi. ve Yazarın/Editörün soyadı, Yazarın/Editörün adının baş harfi. (Ed.). (Yıl). *Kitap adı*. (Baskı sayısı) (Cilt sayısı). Yayınevi.

TR: Halman, T. S., İsen, M., Horata, O., Çelik, Y., Demir, N., Kalpaklı, M., Korkmaz, R. ve Oğuz, M.Ö. (Ed.). (2019). *Türk edebiyatı tarihi* (3. baskı) (Cilt 1-4). Kültür ve Turizm Bakanlığı.

ING: Harris, K. R., Graham, S., & Urdan T. (Eds.). (2012). *APA educational psychology handbook* (Vols. 1–3). American Psychological Association.

Çeviri Kitap

Kalıp: Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi).

TR: Yalom, I. D. (1998). *Kısa süreli grup terapileri: İlkeler ve teknikler*. (N. H. Şahin, Çev.). Türk Psikologlar Derneği Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1983).

Solso, R. L., Maclin, M. K. ve Maclin, O. H. (2009). *Bilişsel psikoloji* (2. Baskı). (A. Ayçiçeği-Dinn, Çev.). Kitabevi (Orijinal eserin basım tarihi 2004, 7. Baskı).

ING: Demidov, V. (1986). *How we see what we see* (A. Repeyev, Trans.). Mir Publishers. (Original work published 1986).

Freud, S. (1961). *The interpretation of dreams: The complete and definitive text* (J. Strachey, Trans.). Science Editions (Original work published 1900).

Çeviri Kitapta Bölüm Örneği (Editörlü)

Kalıp: Orijinal kitabın bölüm yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). Kitap bölümünün adı. Editörün adının baş harfi. Soyadı (Ed.). ve Çevirenin adının ilk harfi. Soyadı (Çev.). *Kitabın adı* (Baskı sayısı, Sayfa aralığı) içinde. Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi).

Örn: Ciccarelli, S.K. & White, J. N. (2016). Duyum ve algı. D. N. Şahin (Çev. Ed.) ve A. Kapucu (Çev.). *Psikoloji: Bir keşif gezintisi*. (2. baskı, s. 88-129) içinde. Nobel Tıp Kitabevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 2015, 3. baskı).

Kurum Kılavuzları

Kalıp: Kurum adı. (Yıl). *Eser adı* (Baskı sayısı). URL adresi

Örn: Dünya Sağlık Örgütü. (2016). *Hastalıkların ve ilgili sağlık sorunlarının uluslararası istatistiksel sınıflandırması* (10. baskı). <https://icd.who.int/browse10/2016/en>

World Health Organization. (2019). *International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/>

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

World Health Organization. (2019). 2A85.5 Mantle cell lymphoma. *In International statistical classification of diseases and related health problems* (11th ed.). <https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http://id.who.int/icd/entity/1804127841>

American Psychiatric Association. (2013). Anxiety disorders. *In Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596.dsm05>

Çocuk Kitapları veya Resimli Kitaplar

Kalıp: Yazarın soyadı, yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (İllüstratörün/çizerin adının baş harfi. İllüstratörün/çizerin soyadı, illus./çiz.). Yayınevi.

Yazardan Farklı İllüstratörlü Çocuk Kitabı

Örn: Crimi, C. (2019). *Weird little robots* (C. Luyken, Illus.). Candlewick Press.

Yazarla Aynı İllüstratörlü Çocuk Kitabı

Örn: Beaton, K. (2016). *King baby* (K. Beaton, Illus.). Arthur A. Levine Books.

Not: Çocuk kitapları referansları kitap formatını takip eder, ancak yazarın adının yanı sıra illüstratörün adını da içerir. Bir çocuk kitabının yazarı ve çizeri, hikayeyi anlatmak için yaratıcı bir şekilde birlikte çalıştığı için her iki isim de dahil edilmiştir. Bir çocuk kitabı illüstratörü, tüm çalışmanın oluşturulmasına yardımcı olur.

Dini Eser

Kalıp: *Eser adı*. (Yıl). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

TR: *Kur'ân-ı Kerîm*. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. (2009). (3. baskı). (H. Altuntaş, M. Şahin, Çev.). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kur'ân-ı Kerîm. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-2/fatiha-suresi-1/ayet-1/diyaret-vakfi-meali-4>

Kitabı Mukaddes. (2003). Kitabı Mukaddes Şirketi.

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. (2009). Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları.

ING: *King James Bible.* (2017). King James Bible Online. <https://www.kingjamesbibleonline.org/> (Original work published 1769)

Açıklamalı Dini Eser

Kalıp: Orijinal kitabın yazarının soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). (Çevirmenin adının baş harfi. Çevirmenin soyadı, Çev.). Yayınevi.

TR: Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı: Meal-tefsir.* (C. Koytak ve Ah. Ertürk, Çev.). İşaret Yayınları.

Öztürk, M. (2011). *Kur'an-ı Kerim meâli* (anlam ve yorum merkezli çeviri). (3. baskı). Düşün Yayınları.

ING: Kaiser, W. C., Jr., & Garrett, D. (Eds.). (2006). *NIV archeological study bible: An illustrated walk through biblical history and culture.* Zondervan.

Sözlük

Basılı Sözlük

Kalıp: Yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Kitabın adı* (Baskı sayısı). Yayınevi.

TR: Karataş, T. (2019). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü* (4. baskı). İz Yayıncılık.

ING: VandenBos, G.R. (Ed.). (2013). *APA dictionary of clinical psychology.* American Psychological Association.

American Psychological Association. (2015). Mood induction. In *APA dictionary of psychology* (2nd ed., p. 667).

Merriam-Webster. (2003). Litmus test. In *Merriam-Webster's collegiate dictionary* (11th ed., p. 727).

Çevrimiçi Sözlük

TR: *Güncel Türkçe Sözlük.* (t.y.) Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr/transfer?option=com_gts&view=gts

Kubbealtı Lugati. (t.y.). Kubbealtı Akademisi. <http://lugatim.com>

ING: American Psychological Association. (n.d.). Just-world hypothesis. In *APA dictionary of psychology.* Retrieved January 18, 2020, from <https://dictionary.apa.org/just-world-hypothesis>

Merriam-Webster. (n.d.). Semantics. In *Merriam-Webster.com dictionary*. Retrieved January 4, 2020, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/semantics>

Wikipedia

Kalıp: Madde adı (maddenin arşivlendiği tarih). *Wikipedia* içinde. URL adresi

TR: Yağlıboya resim (2021, Şubat 15). *Wikipedia* içinde. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ya%C4%9Fl%C4%B1boya_resim

ING: Oil painting. (2019, December 8). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Oil_painting&oldid=929802398

Not: Wikipedia'dan alıntı yaparken, okuyucuların kullandığımız sürümü alabilmesi için bir Wikipedia sayfasının arşivlenmiş bir sürümünü alıntılalım . "Geçmiş görüntü"yi ve ardından kullandığımız sürümün saatini ve tarihini seçerek Wikipedia'daki arşivlenmiş sürüme erişin . Bir wiki, sayfanın arşivlenmiş sürümlerine kalıcı bağlantılar sağlamıyorsa, girişin URL'sini ve bir alma tarihini ekleyin.

Söyleşi/Röportaj

Kalıp: Görüşmeyi yapanın soyadı, Adının baş harfi. ve Görüşmeyi yapanın soyadı, Adının baş harfi. (Tarih). Röportaj başlığı. Görüşme yapılan kişi ile söyleşi. *Eser adı*, cilt/sayı, sayfa aralığı.

Örn: Aytaç, S. ve Göl, B. (2010, Ocak). Hamburg benim evim. Fatih Akın'la söyleşi. *Altyazı*, 91, 22-24.

Öztürk, S. R. (2006). Beni korkutan, bana acı veren belirsizliktir. Zeki Demirkubuz'la söyleşi. S. R. Öztürk (Ed.), *Kader: Zeki Demirkubuz* (s. 79-121). Dost.

Raporlar

Bir Devlet Kurumunun Raporu

Kalıp: Resmi Yayını Basan Kurumun Adı. (Yıl). *Raporun adı* (Yayın No.). Yayınevi./Erişim adresi

TR: Türkiye İstatistik Kurumu. (2021, Haziran 22). *Kütüphane istatistikleri, 2020* (Yayın No. 37201). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kutuphane-Istatistikleri-2020-37201>

ING: National Cancer Institute. (2019). *Taking time: Support for people with cancer* (NIH Publication No. 18-2059). U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health. <https://www.cancer.gov/publications/patient-education/takingtime.pdf>

Not: Rapordan sorumlu belirli kurum yazar olarak görünür. Grup yazar adında bulunmayan kurumların adları, kaynak öğede yayıncı olarak görünür.

Yazarı Belli Olan Rapor

Kalıp: Yazarın soyadı, Adının baş harfi. ve Yazarın soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Raporun adı* (Yayın No.). Raporu yayınlayan kurum. Yayınevi./Erişim adresi

TR: Aydıntepe, M. ve Artokça, İ. (2018). *Yemen Raporu*. TASAM. http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf_b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf

ING: Baral, P., Larsen, M., & Archer, M. (2019). *Does money grow on trees? Restoration financing in Southeast Asia*. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/does-money-grow-on-trees-restoring-financing-in-southeast-asia/>

Stuster, J., Adolf, J., Byrne, V., & Greene, M. (2018). *Human exploration of Mars: Preliminary lists of crew tasks* (Report No. NASA/CR-2018-220043). National Aeronautics and Space Administration. <https://ntrs.nasa.gov/archive/nasa/casi.ntrs.nasa.gov/20190001401.pdf>

Not: Raporun bir rapor numarası varsa, raporun başlığından sonra italik olmadan parantez içine alın. Referansın kaynak ögesinde raporun yayıncısını ve URL'sini sağlayın.

Broşür

Örn: Cedars-Sinai. (2015). *Human papillomavirus (HPV) and oropharyngeal cancer* [Brochure]. <https://www.cedars-sinai.org/content/dam/cedars-sinai/cancer/sub-clinical-areas/head-neck/documents/hpv-throat-cancer-brochure.pdf>

Not: Broşürler veya el ilanları, rapor referanslarıyla aynı formatı takip eder. Bu broşürde bireysel yazarlar yerine kurumsal bir yazar vardır. Broşürün başlığından sonra köşeli parantez içinde “[Broşür]” ibaresini ekleyin.

Sempozyum/Konferans Bildirileri

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl, Ay Gün). *Bildiri başlığı* [Sözlü sunum]. Bilimsel toplantının adı, Toplantının gerçekleştiği şehir, Ülke.

TR: Boz, E. ve Yıkımış, S. (2021, Temmuz 12-14). *Yunus Emre’de empati dili* [Sözlü sunum]. Yunus Emre’nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu’da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu, Ankara, Türkiye.

ING: Evans, A. C., Jr., Garbarino, J., Bocanegra, E., Kinscherff, R. T., & Márquez-Greene, N. (2019, August 8–11). *Gun violence: An event on the power of community* [Conference presentation]. APA 2019 Convention, Chicago, IL, United States. <https://convention.apa.org/2019-video>

Not: Sunumu başlıktan sonra köşeli parantez içinde açıklayın. Açıklama esnektir (örneğin, “[Konferans oturumu]”, “[Bildiri sunumu]”, “[Poster sunumu]”, “[Açılış konuşması]”). Konferans sunumunun videosu mevcutsa, referansın sonuna bir bağlantı ekleyin.

Not: Bir dergide yayınlanan konferans bildirileri, dergi makaleleriyle aynı formatı takip eder. Kitap olarak yayınlanan bildiriler, düzenlenmiş kitaplarla aynı referans formatını takip eder .

Tezler

Yayımlanmış Tezler

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tezin başlığı* (Tez No.) [Yüksek lisans tezi / Doktora tezi, Üniversitenin adı]. Yayımlanan veritabanı/İnternet adresi.

TR: Gönül, F. (2021). *Duygusal zekâ, iş doyumunu ve tükenmişlik ilişkisi: Hastane çalışanları üzerinde bir araştırma* (Tez No. 702862) [Doktora tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Ocak, B. (2020). *Obsesif kompulsif belirtisi gösteren grup ve kontrol grubunda duygu ve zaman aralığı değişimlerinin dikkat yanıp sönmeleri üzerindeki etkisi* (Tez No. 628535) [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

ING: Kabir, J. M. (2016). *Factors influencing customer satisfaction at a fast food hamburger chain: The relationship between customer satisfaction and customer loyalty* (Publication No. 10169573) [Doctoral dissertation, Wilmington University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.

Miranda, C. (2019). *Exploring the lived experiences of foster youth who obtained graduate level degrees: Self-efficacy, resilience, and the impact on identity development* (Publication No. 27542827) [Doctoral dissertation, Pepperdine University]. PQDT Open. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/2309521814.html?FMT=AI>

Not: Bir tez, ProQuest Dissertations and Theses Global veya PDQT Open gibi bir veri tabanından, kurumsal bir havuzdan veya bir arşivden erişilebilir olduğunda yayımlanmış olarak kabul edilir. Veri tabanı tez ve tezlere yayın numarası veriyorsa, yayın numarasını tez veya tez başlığından sonra parantez içinde italik olmadan yazınız.

Yayımlanmamış Tez

Kalıp: Yazarın soyadı, Yazarın adının baş harfi. (Yıl). *Tezin başlığı* [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi / Yayımlanmamış Doktora tezi]. Üniversitenin adı.

TR: Aşkar (Perçin), P. (1985). *Yükseköğretime öğrenci seçme ve yerleştirme sisteminin geçerliği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

ING: Harris, L. (2014). *Instructional leadership perceptions and practices of elementary school leaders* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Virginia.

Görsel-işitsel Medya

Film ve Televizyon Referansları

Film

Kalıp: Yönetmenin soyadı, Yönetmenin adının baş harfi (Yönetmen). (Yıl). *Filmin adı* [Film]. Yapımcı Firma; Yapımcı Firma.

TR: Erdoğan, Y. (Yönetmen). (2004). *Vizontele Tuba* [Film]. BKM Film.

ING: Fleming, V. (Director). (1939). *Gone with the wind* [Film]. Selznick International Pictures; Metro-Goldwyn-Mayer.

Doctor, P., & Del Carmen, R. (Directors). (2015). *Inside out* [Film]. Walt Disney Pictures; Pixar Animation Studios.

Not: Referansın kaynak ögesinde birden çok yapımcı şirket varsa bunları noktalı virgülle ayırın.

TV Dizisi

Kalıp: Yapımcının soyadı, Yapımcının adının baş harfi. (Yapımcı) (Dizinin yayınlandığı yıl(lar)). *Dizinin Adı* [TV dizisi]. Yapımcı Firma.

TR: Türkoğlu, A. (Yapımcı). (2006-2007). *Hayat türküsü* [TV dizisi]. Koliba Film.

ING: Serling, R. (Executive Producer). (1959–1964). *The twilight zone* [TV series]. Cayuga Productions; CBS Productions.

Not: Dizi hala yayınlanıyorsa ikinci yılı “günümüz” ile değiştirin: (2017-günümüz). Referansın kaynak ögesinde birden çok yapımcı şirket varsa bunları noktalı virgülle ayırın.

Video Kaydı

Kalıp: Yazar/Yapımcı/Sanatçı Soyadı, Adının baş harfi. (Yıl). *Konuşma/şarkı/bölüm adı* [Sesli veya Video]. İnternet adresi.

TR: Anadol, R. (2020, Temmuz). *Makine zekası çağında sanat* [Video]. TED Konferansları. https://www.ted.com/talks/refik_anadol_art_in_the_age_of_machine_intelligence?language=tr#t931

ING: Simons, D. (2010, Mach 14). *The “door” study* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=FWSxSQsspiQ>

Müzik Kaydı

Kalıp: Bestecinin soyadı, Bestecinin adının baş harfi. (Telif hakkı tarihi). Eserin adı [seslendirenin adı “tarafından kaydedildi” - Besteci ile eseri seslendiren farklıysa]. *Albümün adı*. [kayıt türü CD, kayıt, kaset vb.]. Firma. (Kayıt tarihi telif hakkı tarihinden farklıysa kayıt tarihi)

TR: Selçuk, M. N. (1999). Aziz İstanbul. *Üstad* [CD]. YKY Müzik.

ING: Picker, T., & McClatchy, J. D. (1995). *Emmeline: An opera in two acts* [Study score]. Schott Music.

Sanat Eserleri Referansları

Bir Müzede veya Müze Web Sitesinde Sanat Eseri

Örn: van Gogh, V. (1889). *The starry night* [Painting]. The Museum of Modern Art, New York, NY, United States. https://www.moma.org/learn/moma_learning/vincent-van-gogh-the-starry-night-1889/

Not: Her zaman başlıktan sonra köşeli parantez içinde ortamın veya biçimin bir açıklamasını ekleyin. Açıklama esnektir (örneğin, "[Resim]" gibi genel bir açıklama veya "[Yağlı boya]" veya "[Tuval üzerine yağlıboya]" gibi daha özel bir açıklama). Başlıksız sanat eserleri için, başlık yerine köşeli parantez içinde bir açıklama ekleyin.

Sanat Sergisi

Örn: *Design for eternity: Architectural models from the ancient Americas* [Exhibition]. (2015–2016). The Met Fifth Avenue, New York, NY, United States. <https://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2015/design-for-eternity>

Martinez, J.-L., & Douar, F. (2018–2019). *Archaeology goes graphic* [Exhibition]. The Louvre, Paris, France. <https://www.louvre.fr/en/expositions/archaeology-goes-graphic>

Not: Referansın yazar ögesinde serginin küratörünü/küratörlerini belirtin. Küratör bilinmiyorsa, serginin başlığını referansın yazar konumuna taşıyın. Serginin yılı veya yıl aralığı, referansın tarih ögesinde görünür.

Web Sayfaları ve Web Siteleri

Kalıp: Yazar Soyadı, Adının baş harfi veya Grup adı. (Yıl). Çalışmanın başlığı. İnternet sitesinin adı. URL adresi

TR: Türk Psikologlar Derneği (2019, 26 Kasım). Mesleki mevzuat. <https://www.psikolog.org.tr/tr/kurumsal/meslekimevzuat-x654/>

ING: World Health Organization. (2020). Coronavirus. https://www.who.int/healthtopics/coronavirus#tab=tab_1

Sosyal Medya

Kalıp: Yazar Soyadı, Adının baş harfi [kullanıcı adı]. (Yıl, gün, ay). *Postun ilk 20 kelimesi* [Tanımlama]. Site adı. İnternet adresi

Örn: News From Science. (2019, June 21). *Are you a fan of astronomy? Enjoy reading about what scientists have discovered in our solar system—and beyond? This [Image attached] [Status update]*. Facebook. <https://www.facebook.com/ScienceNOW/photos/a.117532185107/10156268057260108/?type=3&theater>

Alper, S. [@SinanAlper_]. (2020, 2 Eylül). *Gerçekten de, istatistiğin ve onu kullanan bilim alanlarının temelinde amacı aynıdır: Henüz yaşanmamış şeyleri tahmin edebilmek* [Tweet]. Twitter.

<https://twitter.com/SinanAlper/status/1301210933335916547>

Gates, B. [@BillGates]. (2019, September 7). Today, it's difficult for researchers to diagnose #Alzheimers patients early enough to intervene. A reliable, easy and accurate diagnostic would [Thumbnail with link attached] [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/BillGates/status/1170305718425137152>

National Geographic [@natgeo]. (n.d.). *IGTV* [Instagram profile]. Instagram. Retrieved December 8, 2019, from <https://www.instagram.com/natgeo/channel/>